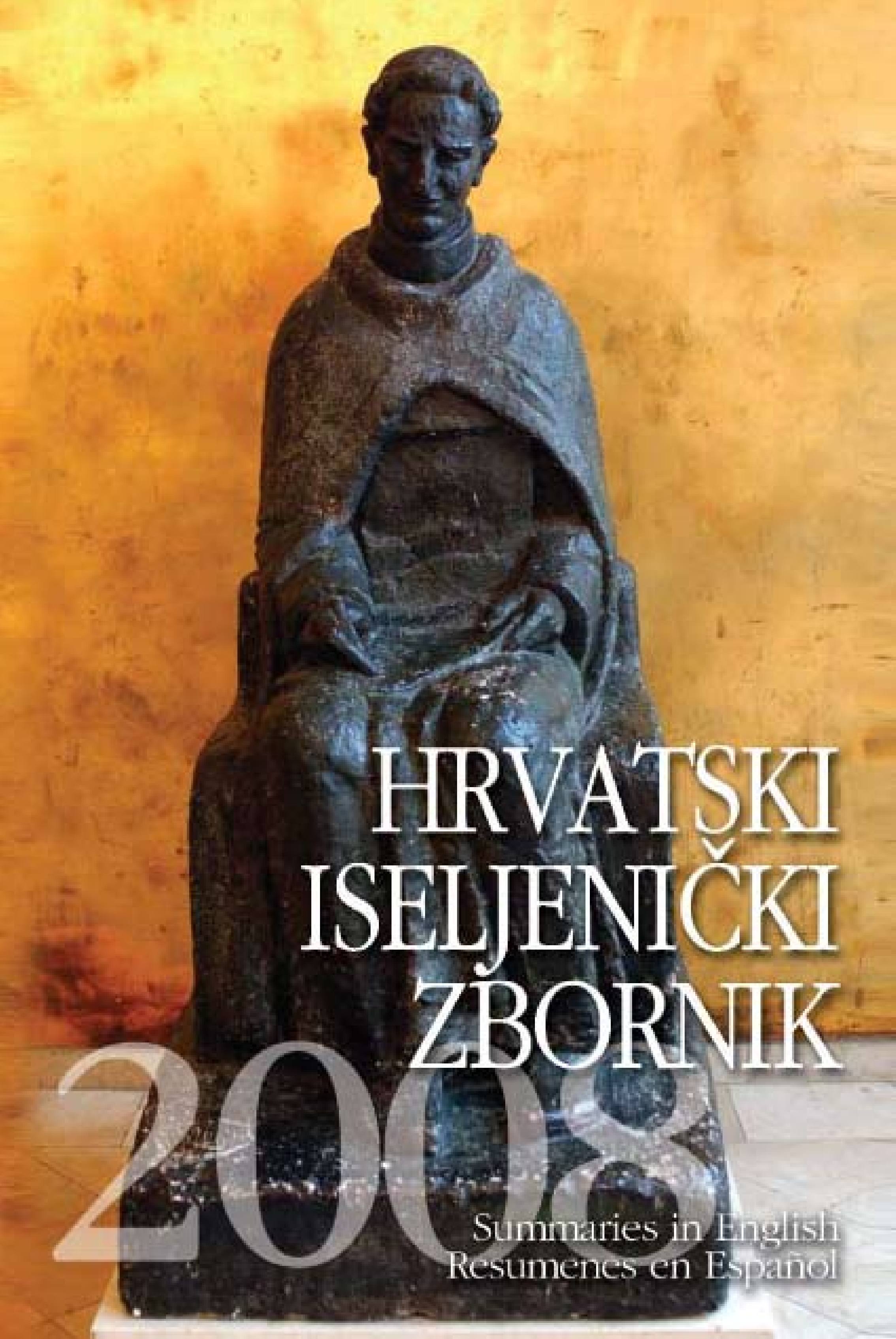

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK

2008

Summaries in English
Resumenes en Español

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 2008.

Hrvatska matica iseljenika
Zagreb, 2007.

Nakladnik/Publisher/Editorial
Hrvatska matica iseljenika/Croatian Heritage Foundation/Fundación para la Emigración Croata
Zagreb, Trg Stjepana Radića 3

Za nakladnika/For Publisher/Por la editorial
Katarina Fuček

Urednica/Editor/Editora en jefe
Vesna Kukavica

Uredništvo/Editorial Board/Consejo Editorial
Katarina Fuček, Vesna Kukavica, Diana Šimurina-Šoufek

Prevoditelji/Translators/Traductores
Neven Ferenčić - za engleski/for English/croata - inglés
Darko Mažuranić - za španjolski/for Spanish/para espańol

Lektori/Language Editors/Correctores de estilo
Ivana Ujević, Jadranka Varošanec - za hrvatski/for Croatian/croata
Kristina Bedić - za engleski/for English/inglés
Božidar Fedor Mažuranić - za španjolski/for Spanish/para espańol

Fotografije/Photographs/Fotografias
Darko Horvat, Žorži Paro, Mladen Vuković, Arhiva

Design
Luka Gusić

DTP
Rabus media

Tiskara/Printing-house/Imprenta
DENONA d.o.o.

Naklada/Publisher/Edición
1000

www.matis.hr/zbornik

ISSN 1330-3724

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 2008.

CROATIAN EMIGRANT ALMANAC 2008

ANUARIO PARA LA EMIGRACIÓN CROATA 2008

Naslovnica
Hrvatska · Ivan Meštrović: *Marin Držić* · Marin Držić (1508.-1567) - hrvatski dubrovački književnik, petrarkistički pjesnik i vješti dramatičar

Cover
Croatia • Ivan Meštrović: *Marin Držić* • A Croatian writer from Dubrovnik, the Petrarchan poet and a brilliant playwright Marin Držić (1508-1567)

Portada
Croacia • Ivan Meštrović: *Marin Držić* • Marin Držić (1508-1567), literato, poeta renacentista y excelente dramaturgo croata de Dubrovnik

PREDGOVOR

Odlazak u svijet i povratak u domovinu hrvatskome čovjeku postali su prirodna pojava od osamostaljenja Republike Hrvatske, a prijepori s kojima se suočavao u prošlosti danas su posve drukčiji. Od vremena prekooceanskog putničkog parobroda *Neptunia* na kojemu su se mjesecima tiskale tisuće iseljenika sa zavežljajima na putu u obećanu zemlju do *Jambo Jeta* u kojemu tjeskoba putnika prestaje za desetak sati, a susreti bližnjih događaju se u virtualnom prostoru u realnome vremenu – priča o iseljeništvu i matičnoj domovini postaje još izazovnija i zahtjevnija. Rasprave o identitetu iseljenika u zemljama prijma danas su prisutnije nego ikad prije jer došljaci, osim prije dominantne uloge na tržištu radne snage, dobivaju novu socijalno i kulturno integrirajuću ulogu na svim razinama. Među pripadnicima trećega naraštaja iseljenika imamo vrsnih analitičara suvremenih procesa. U ovome godištu Zbornika svojim pisanjem o hrvatskim zajednicama i djelovanjem u domicilnim društvima privlače pozornost mladi ljudi hrvatskoga podrijetla poput akademika i književnika A. Moralesa Milohnica i J. Mihovilovicha iz Čilea, S. Habjanović i M. Yasbincek iz Australije, S. Božić Vrbančić s Novoga Zelanda, S. Meštrovića iz SAD-a, A. Polegubića i G. Krnića iz Njemačke ili pak mlađi autori hrvatskih manjina iz europskih zemalja poput D. Šokčevića i T. Žigmanova.

Sasvim je drukčiji kut gledanja na pojam identiteta jednog Hrvata trećeg naraštaja u Americi od jednog Hrvata koji je rođen u Njemačkoj ili Čileu. No ovdje, u procesu integracije je možda i prednost: i jedan i drugi mlađi naraštaj Hrvata u različitim zemljama diljem svijeta izjasnit će se Hrvatima, dok će njihov zajednički *tercijarni identitet* možda biti isti: bilo gledanje svjetske atletičarke Vlašić iz Splitu, bilo pak prianjanje istom životnom stilu… Potrebno je zato da se, ovisno o zemlji i kulturno-političko-povijesnom okružju u kojima žive potomci hrvatskih iseljenika, mjerodavne institucije u RH koriste učinkovitijim pristupom u očuvanju hrvatskog identiteta među Hrvatima u inozemstvu. U tome će im svakako biti poticajni autorski prilozi naših pouzdanih stalnih suradnika poput Lj. Antića, G. Borića, I. Čizmića, I. Dončević, Z. B. Jurčića, J. Ljubetića, D. M. Pavičića, M. Sopte, V. Šakića ili pak S. Vulić. Moramo bolje poznavati različitosti životnih stilova Hrvata u inozemstvu. Tako Hrvatski iseljenički zbornik 2008. sa sažetcima na engleskom i španjolskom jeziku ima 9 tematskih cjelina koje se sastoje od 47 samostalnih autorskih priloga, a povezuje dvadesetak zemalja svijeta. Tematske cjeline *Znaci vremena, Baština, Mostovi, Kroatistički obzori, Povjesnica izvandomovinstva, Duhovnost, Znanost, Šport* te *Nove knjige* bogate su raznim tekstovima o našim uglednim književnicima, glazbenicima i likovnim umjetnicima, znanstvenicima te humanitarnim djelatnicima sa svih kontinenata.

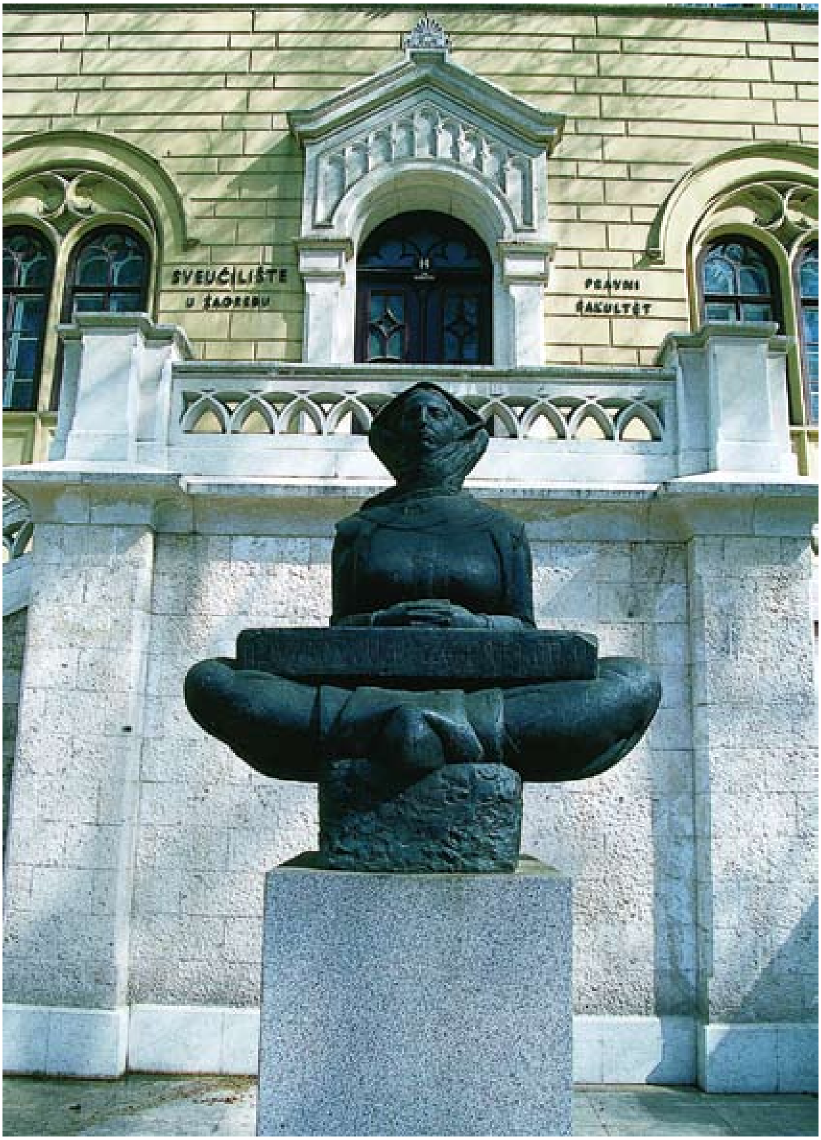
INTRODUCTION

A departure for the wider world and a return to the homeland have for Croatians become a quite natural phenomenon ever since Croatia regained its independence, and the tribulations faced in the past are today of an entirely different nature. From the time of the overseas passenger steamship *Neptunia*, on which thousands of emigrants crowded for months on end, their wrapped bundles nearby, on the way to the promised land – to the *Jumbo Jet* in which the passengers anxiety is over in ten short hours, and in which encounters with relations take place in the real time of virtual space – the tale of emigration and of the country of origin has become an even more challenging and demanding one. Debates on the identity of emigrants in the receiving countries are at the fore now more than ever before as the arrivals, besides their once dominant role as labour for hire on the workforce market, have acquired a new socially and culturally integrating role at all levels. Among the members of the third generation of emigrants we have talented analysts of contemporary processes. In this year's issue of the Almanac people like academician and writers A. Morales Milohnic and J. Mihovilovich from Chile, S. Habjanović and M. Yasbincek from Australia, S. Božić Vrbančić from New Zealand, S. Meštrović from the USA, A. Polegubić and G. Krnić of Germany, or younger authors from the Croatian minorities in European countries like D. Šokčević and T. Žigmanov draw the scrutiny of young people of Croatian origin with their writing on the Croatian communities and the activities in the domicile societies.
The point of view of the concept of identity is quite different for a third generation Croat in America than it is for a Croat born in Germany or Chile. But it is here, in the process of integration than there may be an advantage: both younger generations of Croats in the various countries around the world will declare themselves to be Croatians, while their common *tertiary identity* will perhaps be the same: be it watching international track and field star Vlašić of Split, or in adhering to the same lifestyle... It is necessary, then, depending on the country and the cultural and historical surroundings in which the descendants of Croatian emigrants live, that the relevant institutions of the Republic of Croatia use an effective approach to preserving the Croatian identity among Croats abroad. They are sure to get encouragement in this task from our long time contributing authors such as Lj. Antić, G. Borić, I. Čizmić, I. Dončević, Z. B. Jurčić, J. Ljubetić, D. M. Pavičić, M. Sopta, V. Šakić and S. Vulić. We must better appreciate the diversities in the lifestyles of Croatians abroad. The 2008 Croatian Emigrant Almanac has 9 thematic sections made up of 47 independent contributions, with summaries in English and Spanish, and links twenty countries around the world. The thematic sections *Signs Of The Times, Heritage, Bridges, Croatian Philological Horizons, Expatriate Chronicle, Spirituality, Science, Sports* and *New Books*, are rich in various contributions concerning our eminent writers, musicians, artists, scientists and philanthropists from all continents.

INTRODUCCIÓN

Desde que se independizó la República de Croacia, para los croatas viajar al exterior y retornar a la Patria comenzó a ser un fenómeno natural, mientras que las dificultades con las que se encontraban en el pasado, ahora son de otra índole. Desde la época del buque transatlántico "Neptunia" cuando miles de emigrantes viajaban durante meses a la tierra prometida apretujados como sardinas, hasta el Jumbo Jet con el cual las penurias de los pasajeros acaban en diez horas, y desde que los encuentros con los seres queridos se realizan en un espacio virtual y en un tiempo real, el tema de la emigración y la madre Patria comienza a ser más desafiante y exigente. Hoy, los debates sobre la identidad de los emigrantes en los países de acogida son más actuales que nunca, porque los inmigrantes recién llegados, además del antiguo papel dominante que desempeñaban en el mercado de mano de obra, ahora reciben un nuevo papel integracionista social y cultural en todos los niveles. Entre los miembros de la tercera generación de emigrantes tenemos excelentes analistas de los procesos contemporáneos. En el presente Anuario, con sus artículos sobre las actividades de las comunidades croatas en las sociedades domiciliares, nos llama la atención gente jóven de orígen croata, como el académico y literato A. Morales Milohnic y J. Mihovilovich de Chile, S. Habjanović y M. Yasbincek de Australia, S. Božić Vrbančić de Nueva Zelanda, S. Meštrović de los Estados Unidos, A. Polegubić y G. Krnić de Alemania, lo mismo que jóvenes autores de las minorías croatas de países europeos como D. Šokčević y T. Žigmanov.
Un croata de la tercera generación de inmigrantes nacido en América del Norte interpreta el significado de identidad de una forma totalmente distinta de como lo hace el que nació en Alemania o en Chile. Pero aquí, en el proceso de la integración, quizás sea una ventaja esa diferencia de conceptos, porque tanto una generación de jóvenes croatas como la otra, radicada en diferentes países del mundo, se declarará croata, mientras que su "identidad terciaria" tal vez quede la misma; trátese de la visión del mundo de la atleta Vlašić de Split o de una persona que ha adoptado un distinto estilo de vida…
Por tal motivo, dependiendo del país y del ambiente histórico-cultural donde viven los descendientes de emigrantes croatas, es preciso que las instituciones competentes de la República de Croacia actúen con más eficacia, a fin de salvaguardar la identidad croata entre los connacionales radicados en el extranjero. En esa tarea sin duda les servirán de incentivo las contribuciones escritas de nuestros permanentes y confiables colaboradores como Lj. Antić, G. Borić, I. Čizmić, I. Dončević, Z.B. Jurčić, J. Ljubetić, D.M. Pavičić, M. Sopta, V. Šakić y S. Vulić. Debemos conocer mejor los estilos de vida de los croatas que viven fuera del país. Así, el Anuario para la Emigración Croata '2008 con resúmenes en inglés y castellano está dividido en 9 conjuntos temáticos compuestos por 47 contribuciones de autores independientes que vinculan a 20 países del mundo. Los conjuntos temáticos *Los signos del tiempo, Herencia cultural, Puentes, Horizontes croatísticos, Diáspora, Espiritualidad, Ciencia, Deportes y Nuevas publicaciones* son ricos en textos sobre nuestros prestigiosos literatos, músicos, artistas plásticos, científicos y funcionarios humanitarios de todos los continentes.

ZNACI VREMENA

Ivan Meštrović: Povijest Hrvata • Hrvati su sudjelovali u sva tri globalna migracijska vala kao dio europskih migracija, a rasprave o identitetu migranata u zemljama prijma danas su prisutnije nego ikad prije • Osim dosadašnje dominantne uloge glavnih sudionika na tržištu radne snage, iseljenici dobivaju novu socijalno i kulturno integrirajuću ulogu na svim razinama - pogotovo što je početkom 21. stoljeća svaka 35. osoba na Zemlji međunarodni migrant

Ivan Čizmić, Marin Sopta, Vlado Šakić

HRVATI U SVJETSKOMU MIGRACIJSKOM KONTEKSTU

Početkom dvadesetprvog stoljeća svaka tridesetpeta osoba na Zemlji međunarodni je migrant · Hrvatski iseljenički valovi slijedili su srednjoeuropske i zapadnoeuropske, što im je olakšavalo prilagodbu na nove kulturne sredine i umanjivalo učinke kulturnog šoka koji prati svaki migracijski proces · U novim sredinama hrvatski iseljenici ostavljali su kulturne tragove koji su ih istodobno integrirali u nove domovine ali ih predstavljali i posebnima u odnosu prema vlastitu podrijetlu · Hrvati su sudjelovali u sva tri globalna migracijska vala kao dio europskih migracija na nove kontinente pa su time dijelili sudbinu ostalih europskih naroda

Iseljavanja Hrvata i iseljavanje iz Hrvatske nezaobilazni je dio hrvatske povijesti te hrvatskog civilizacijskog i kulturnog naslijeđa. Svaka objektivna analiza, naime, upućuje na neprijepornu činjenicu da je u svakom hrvatskom migracijskom valu od 15. stoljeća, kad je zabilježen prvi, prisutna dimenzija koja se odnosi na obranu zapadno-civilizacijskog identiteta Hrvatske, to jest bijega pred pogibijom, akulturacijom i/ili asimilacijom u domovini. Važno je to naglasiti zbog dva razloga. Iseljavanje iz Hrvatske ima mnoge sličnost s iseljavanjima iz mediteranskog i srednjoeuropskog prostora kojemu Hrvatska povijesno i kulturno pripada. Posebice se te sličnosti uočavaju kad se iseljavanja s tih prostora i iz pojedinih mediteranskih i srednjoeuropskih zemalja promatraju kroz ekonomsku prizmu. No usmjerimo li pozornost prema nacionalnim i kulturno-identitetskim čimbenicima, iseljavanja iz Hrvatske imaju mnoge posebnosti. Najvažnija je da su ti čimbenici, mnogo češće nego u drugih sudionika migracijskih procesa iz navedenih prostora, bivali temeljnom ili jednako važnom migracijskom motivacijom kao i onoj potaknutom gospodarskim čimbenicima. Već prvi zabilježeni migracijski valovi u doba turskih osvajanja dokaz su izrečene tvrdnje. Pismo Bernardina Frankopana nadvojvodi Ferdinandu, 1522. godine, u kojemu Hrvatsku označuje

«štitom i vratima kršćanstva», svjedočanstvo je o kontinuitetu borbe Hrvata za svoj identitet, ali i velikih stradavanja, među koja spadaju i stalna iseljavanja s povijesnih hrvatskih teritorija.
Drugi razlog odnosi se na činjenicu da su hrvatski iseljenički valovi slijedili srednjoeuropske i zapadnoeuropske, što im je olakšavalo prilagodbu na nove kulturne sredine i umanjivalo učinke kulturnog šoka koji prati svaki migracijski proces. U novim sredinama hrvatski iseljenici ostavljali su kulturne tragove koji su ih istodobno integrirali u nove domovine ali ih predstavljali i posebnima u odnosu prema vlastitu podrijetlu. U tom kontekstu može se tvrditi da su sredine u koje su se Hrvati iseljavali, u znatnijem broju, prožete hrvatskim kulturnim tragovima slično prožetosti Hrvatske kulturnim tragovima nekih od civilizacijskih središta u koja su Hrvati pretežito iseljavali. Drugim riječima, cjelovito sagledavanje hrvatskog identiteta nije moguće ako se u njega ne uključe iseljeni Hrvati i njihova cjelokupna identitetska baština u zemljama u koje su iseljavali.
Glavni problem praćenja hrvatskih iseljavanja jesu oskudni pismeni tragovi u Hrvatskoj te raspršene, najčešće privatne arhive i biblioteke koje su ispisane u središtima iseljavanja. Razlog tome ponajprije treba tražiti u činjenici da su tijekom dvadesetog stoljeća, a posebice njegova drugog dijela, kad se najviše pisalo i prikupljalo pismenih tragova o hrvatskom iseljeništvu, hrvatski iseljenici živjeli u većoj ili manjoj mjeri komunikacijski izolirani od matične domovine. Prije dvadesetog stoljeća glavna zapreka bile su slabo razvijene komunikacije, posebice s prekooceanskim zemljama, a tijekom dvadesetog stoljeća politička izolacija hrvatskog iseljeništva – u prvoj i drugoj Jugoslaviji – omogućivala je samo određene oblike povezivanja iseljenih Hrvata s matičnom domovinom. Takva opća situacija pridonosila je većoj akulturaciji i asimilaciji od određenih hrvatskih skupina u zemljama prijama, ali, s druge strane, poticala je mnoge aktivnosti međusobnog povezivanja iseljenih Hrvata radi očuvanja hrvatskog identiteta. Tako je tek s uspostavom hrvatske državne samostalnosti i demokracije početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća, bilo moguće sustavnije integrirati spoznaje o hrvatskom iseljeništvu nastale u Hrvatskoj i izvan Hrvatske.

Uzroci akulturacije i asimilacije unatoč iseljeničkom pokretu otpora naše političke emigracije

Nekoliko je razloga koji sabiranje spoznaja o hrvatskom iseljeništvu te njihovo integriranje i analiziranje čine nedjeljivim od svih drugih analiza važnih za procese modernizacije hrvatskog društva u suvremenim integracijskim procesima. Prije svih, za hrvatsko iseljeništvo, kao i za hrvatsko društvo u novim povijesnim i političkim okolnostima nakon 1991., vrijedi da su nedovoljno ili neprimjereno istraženi, što znači da ne postoje temeljni elementi za izradu strategije nacionalne integracije i modernizacije prije pristupa suvremenim integracijskim procesima iz nove državne i

političke perspektive. Ta činjenica znatno otežava donošenje važnih političkih odluka ili u procesu političkog odlučivanja znatno povećava rizik pogreške.
Drugi važan razlog odnosi se na umanjivanje značenja i posljedica oblikovanih stereotipa o iseljenim Hrvatima, posebno u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, koji procese nacionalne integracije znatno otežavaju, odgađaju ili utemeljuju na način koji ne odgovara činjenicama već stereotipnim konstrukcijama.
Treći razlog odnosi se na zasluge iseljenih Hrvata za uspostavu suvremene demokratske hrvatske države. Te zasluge su velike i neprijeporne. One se međutim ne bi smjele promatrati kao dar iseljenih Hrvata matičnoj domovini, nego kao ravnopravni prinos uspostavi države i političke demokracije koje njima konačno omogućuju trajno očuvanje hrvatskog identiteta u novim domovinama, sudjelovanje u svim društvenim i gospodarskim procesima u Hrvatskoj te mogućnost da se vrate u svoju matičnu domovinu, ako žele. A to također nije dar matične domovine iseljenim Hrvatima, nego jedan od temeljaca očuvanja identiteta i modernizacije hrvatskog društva te gospodarskog razvitka u suvremenim globalizacijskim okolnostima.
Do dvadesetog stoljeća Hrvati su poglavito iseljavali preko oceana, zbog bijega pred turskim osvajanjima, što je posebnost hrvatskih migriranja od 15. do 18. stoljeća ili zbog sličnih, najčešće ekonomskih, razloga kao pripadnici ostalih europskih naroda, posebice iz Srednje Europe i Mediterana. Posebnost u tom kontekstu je veliki migracijski val krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća, do Prvoga svjetskog rata, kad su, uz ekonomske, važan uzrok bili i politički čimbenici, što je navelo poznate hrvatske intelektualce i političare da to nazovu «bijegom», «rasapom», «rasulom» i slično. Pomnija analiza političkih razloga vjerojatno bi otkrila da Hrvati unatoč ilirskom preporodu i velikom stupnju državnosti koji su imali u okviru Austro-Ugarske, nisu ipak tijekom devetnaestog stoljeća uspjeli ostvariti temeljni preduvjet za zaštitu naroda od sličnih katastrofa, a to je vlastita država. Zato se i cijelo dvadeseto stoljeće, nakon Prvoga svjetskog rata, može promatrati kao stoljeće u kojemu su Hrvati tražili put do vlastite države i očuvanja nacionalnog identiteta te da su svi migracijski valovi u tom razdoblju bili poticani mješavinom političkih i ekonomskih razloga. U takvom se kontekstu odnos iseljenih Hrvata i Hrvata koji su ostali živjeti u domovini ne može precizno analizirati bez uzimanja u obzir te temeljne povijesne i političke činjenice. S druge strane, tek s uzimanjem u obzir te činjenice lakše je zaključivati i o mnogim procesima koji su se u dvadesetom stoljeću događali među iseljenim Hrvatima, kao i o stereotipima koji su o njima sustavno oblikovani, a osobito nakon Drugoga svjetskog rata.

Stereotipi o hrvatskom iseljeništvu – čiju tvrdokornost još prevladava mlada hrvatska država

Budući da je za analizu identiteta i budućnost hrvatskog iseljeništva upravo dvadeseto stoljeće najvažnije, kratko ćemo se osvrnuti na te stereotipe.

Prema prvom stereotipu, koji je dominirao cijelom drugom polovinom dvadesetog stoljeća do uspostave samostalne hrvatske države, gotovo cijelo hrvatsko iseljeništvo prikazivano je kao «ekstremna politička emigracija». Taj stereotip nije se odnosio samo na proustašku emigraciju ili pripadnike vojske NDH koji su se bijegom uspjeli spasiti od «bleiburškog pokolja», nego se proširivao na sve skupine hrvatskih iseljenika bez obzira na motiv migriranja, legalnost odlaska ili prirodu povezanosti s domovinom. Posebna snaga tog stereotipa očitovala se u kaznenim prijetnjama svima koji su dolazili u bilo kakav dodir s bilo kime u iseljeništvu tko nije priznavao drugu Jugoslaviju ili komunizam kao vladajuću političku ideologiju, te u prisutnosti tog stereotipa čak u školskim udžbenicima. Dodajmo da se i pokušaje objektivnog pristupa istraživanju hrvatskog iseljeništva u drugoj Jugoslaviji stigmatiziralo.

I prva i druga Jugoslavija, usmjerujući legitimnost borbe iseljenih Hrvata za demokraciju i nacionalnu samobitnost u matičnoj domovini prema političkom ekstremizmu, uspješno su ostvarivale dva temeljna cilja – očuvanje i prikrivanje nedemokratskog i totalitarnog ustroja jugoslavenske države te prikazivanje političkih oponenata tim opcijama političkim ekstremistima, to jest diskreditiralo ih se kao moguću demokratsku i građansku alternativu. Održavajući veze samo s onim udrugama i političkim organizacijama koje su priznavale drugu Jugoslaviju i komunističku ideologiju, i izgrađujući projugoslavenske institucije u hrvatskom iseljeništvu tipa «jugoslavenskih škola», iseljene se Hrvate dijelilo, a stereotip je jačao. U dijelu hrvatske javnosti taj stereotip postoji i danas, a čini se da će ostati sve dok u Hrvatskoj i hrvatskom iseljeništvu postoje ljudi, strukture i skupine koji i danas misle da Hrvati nisu sposobni imati ili održati nacionalnu državu na suvremenim demokratskim načelima i/ili da je Jugoslavija, zapadni Balkan ili slično, najbolja državna opcija za Hrvatsku.

Prema drugom stereotipu, posebno razvijanom nakon velikog iseljeničkog vala šezdesetih i sedamdesetih godina, poznatom po nazivu «odlazak na privremeni rad u inozemstvo», iseljavali su samo oni koji u drugoj Jugoslaviji nisu mogli naći posao ili su bili niže kvalificirana «radna snaga». Taj stereotip pojačavan je tvrdnjom da se iseljavalo poglavito iz «privredno nerazvijenih i zaostalih područja». U Hrvatskoj se pod time podrazumijevalo jadranske otoke, Dalmatinsku zagoru te Liku i Gorski kotar.

Temeljni cilj koji se tim stereotipom htio postići bio je prikriti velike slabosti jugoslavenskoga samoupravnog modela koji nije uspijevao prevladavati velike gospodarske probleme, zbog čega su premještani u politički sektor radi sprječavanja štrajkova radnika i pobuna nezaposlenih. No, krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih u Hrvatskoj se pod nazivom Hrvatsko proljeće dogodio politički pokret, motiviran gospodarskim problemima, velikim iseljavanjem i političkom represijom. Taj pokret se razvio u Hrvatskoj jer je bila najugroženijom jugoslavenskom republikom, među ostalim razlozima i stoga što je gotovo polovina iseljenih u navedenom kontekstu bilo iz Hrvatske, a s obzirom na gospodarski potencijal bila je najrazvijenija. Drugi cilj nije bio javno izgovaran, ali je danas jasno da je poticao iz «velikosrpskog stožera» u drugoj

Jugoslaviji, kojemu je Jugoslavija služila samo kao maska za ostvarenje velikosrpskih težnji.

Naime iseljavanje velikog broja Hrvata, posebice iz tzv. nerazvijenih krajeva Hrvatske, pogodovalo je, kad nastupe povoljne povijesne okolnosti kao što se dogodilo 1990. godine, lakšem ostvarenju velikosrpskog plana prekrajanja granica na crti Virovitica-Karlovac-Karlobag. Osim toga, održavan je i pojačavan stereotip o iseljenim Hrvatima kao «ekstremnoj političkoj emigraciji» jer su s novim iseljeničkim valovima jugoslavenske tajne službe oblikovale tezu o «novim ustašama». U takvu kontekstu nikako se ne čini slučajnim da je glavna osoba otvaranja granica «pasošarima» bio najviši «funkcioner» u jugoslavenskim tajnim službama Aleksandar Ranković, koji je čak i u Jugoslaviji prepoznat kao političar kojemu je «Velika Srbija», a ne Jugoslavija, temeljni politički cilj djelovanja te je na tzv. «Brionskom plenumu» 1966. godine smijenjen. Isto tako nije slučajno da su se i glavni politički sudionici Hrvatskog proljeća sustavno povezivali s «ustaškom emigracijom», a one koji su pobjegli pred političkom represijom kojom je Hrvatsko proljeće razoreno, rabilo se kao dokaz te montirane tvrdnje. No, upravo taj «egzodus» Hrvata obnovio je političke pokrete u hrvatskom iseljeništvu, modernizirao ih i usmjerio prema cilju koji su kreatori «egzodusa» najmanje željeli – uspostavi samostalne i demokratske hrvatske države.

Treći stereotip usko je povezan s drugim, a činilo ga je prikrivanje ili umanjivanje broja visokoobrazovanih građana Hrvatske koji su u drugoj polovini dvadesetog stoljeća iselili iz Hrvatske (tzv. «brain drain»). Na taj način lakše je bilo podržavati drugi stereotip, a također prikrivati slabosti političkog sustava iz kojeg se visokoobrazovani građani iseljavaju. Tek danas se šira hrvatska javnost upoznaje s činjenicom da na uglednim stranim sveučilištima predaju stotine profesora koji su podrijetlom Hrvati te da je iz Hrvatske iselilo još tisuće visokoobrazovanih stručnjaka različitih zanimanja koji su se školovali na hrvatskim sveučilištima.

Jasno je da su navedeni stereotipi međusobno jako povezani, što navodi na zaključak da je postojala politička strategija prema iseljenim Hrvatima u prvoj, a osobito u drugoj Jugoslaviji u kojoj su se prožimali politički ciljevi jugoslavenski i velikosrpski orijentirani političkih dionika i struktura. Zato se danas s dovoljno uvjerljivosti može tvrditi da Hrvati koji su ostali živjeti u Hrvatskoj, ni iseljeni Hrvati, u takvu kontekstu jedni bez drugih ne bi mogli ostvariti nacionalnu i demokratsku državu. No, da bi ta tvrdnja postala neprijeporna istina, nužno je objektivno analizirati i objasniti sve uzroke i posljedice oblikovanih stereotipa, a odnos prema iseljenim Hrvatima izgraditi na modernim temeljima i činjenicama proizašlim iz zajedničkog iskustva tijekom posljednjih sedamnaestak godina i sustavnih znanstvenih istraživanja. Činjenice nabrojene u ovom tekstu mogu poslužiti kao opća orijentacija u tom smjeru te početak promatranja odnosa Hrvatske s hrvatskim iseljeništvom iz nove perspektive, bez prisutnosti posljedica proizašlih iz navedenih stereotipa. Drugim riječima, cilj autora nije polemika s pogledima iz drugih perspektiva na taj odnos, nego uspostava nove paradigme temeljene

na novoj političkoj i društvenoj stvarnosti i znanstvenim činjenicama. U takvu općem kontekstu cilj završne analize je sažeti činjenične sklopove u tekstu* i na temelju toga pokušati odgovoriti na nimalo lagano pitanje o modernom identitetu i budućnosti hrvatskog iseljeništva. Kako bi se umanjio rizik pogreške koji prati svaki pokušaj predviđanja složenih društvenih fenomena, u prvom koraku sažimanja osvrnut ćemo se na suvremeni svjetski migracijski kontekst i pokušati u njega uklopiti činjenična postignuća teksta* koja se odnose na identitet i budućnost hrvatskog iseljeništva.

Tri vala migranata na svjetskoj sceni

Međunarodne migracije danas se drže jednom od središnjih dimenzija globalizacije. Veliki pokreti stanovništva u prošlim stoljećima mijenjali su ne samo demografske slike iseljenih i useljenih područja nego su bitno, a ponekad i presudno, utjecali na povijesna, kulturna i socijalna događanja. Tri su golema migracijska vala tome osobito pridonijela. Prvi se odnosi na razdoblje od 15. do 18. stoljeća kada se naseljavao američki kontinent, drugi od 18. stoljeća do početka Drugoga svjetskog rata, kad su se oblikovale nove države na američkom i australskom kontinentu, a treći na razdoblje od 1965. do danas. Prva dva vala povijesni su valovi, a treći se odnosi na suvremena migracijska kretanja koja bitno određuju suvremene globalizacijske procese te u odnosu na prva dva imaju i niz posebnosti koje su posljedica svjetskih događanja u Drugomu svjetskom ratu i drugoj polovini dvadesetog stoljeća. Budući da je za svjetske procese, pa tako i sve važne suvremene procese u Hrvatskoj, treći val mnogo važniji, osvrt na njega bit će opsežniji. Razdoblje naseljavanja američkog i australskog kontinenta razdoblje je stoljetnih borbi doseljenika iz cijeloga tadašnjeg svijeta, a posebice iz Europe, za preživljavanje i bolji život od onoga koji su imali u domicilnim sredinama. U tim borbama gotovo je istrijebljeno ili potpuno asimilirano sve zatečeno domorodačko pučanstvo, čime se civilizacijski okvir naseljenih područja potpuno promijenio, a naseljeničke skupine određivale budućnost novih kontinenata. Hrvati su sudjelovali u sva tri globalna migracijska vala kao dio europskih migracija na nove kontinente i unutar europskih migracija te su time dijelili sudbinu ostalih europskih naroda. No u sva tri vala Hrvati su, zbog niza povijesnih okolnosti, migrirali i poradi posebnih razloga.
U prvom migracijskom valu to se odnosi na migriranje (bijeg) Hrvata u okolne europske zemlje ili prisilno, u ropstvo u Tursku zbog turskih osvajanja hrvatskih povijesnih područja. Najdramatičnije razdoblje u prvom valu nastupilo je nakon bitaka na Krbavskom i Mohačkom polju (1493. i 1527. godine) kad je, prema pisanju hrvatskog povjesničara i književnika Lopašića, (…) *u takvim žalosnim prilikama koje su tečajem šesnaestog i sedamnaestog vijeka snalazile naše krajeve oko Kupe i Korane mnogo naroda nestalo, a cijeli predjeli ostadoše pusti i nenapučeni* (…). Usput rečeno, čini se da je ta posebnost hrvatskih migracija u odnosu prema europskim prije trajna nego privremena dimenzija i u prvom i u drugom valu, a posebice u dvadesetom stoljeću.

Kao što je navedeno, prema nekim procjenama, u prvom globalnom migracijskom valu Hrvatsku je iz različitih razloga napustilo oko dvjesto tisuća ljudi, što je s obzirom na tadašnji ukupan broj stanovnika oko trećina hrvatskog stanovništva. Može se tek pretpostaviti kolika je to bila demografska i nacionalna katastrofa jer se to pučanstvo, bez obzira na to je li slijedilo «euromigracijska» gibanja ili je bježalo i progonjeno od Turaka, može držati potpunim demografskim gubitkom. Naime u okolnim zemljama, Italiji, Mađarskoj i Austriji te nekim udaljenijima, ima tek tragove toga velikog broja prognanih, a na američkom kontinentu nazočnost Hrvata može se pratiti tek kroz postignuća naših poznatih iseljenika, najčešće misionara (primjeri Paletina, Ratkaja, Konšćaka, Kundeka…). No, može se opravdano tvrditi da su svojim djelovanjem u novim sredinama znatno pridonosili njihovu gospodarskom i kulturnom prosperitetu, o čemu postoje pismeni tragovi i svjedočanstva, od kojih je dio spomenut u našoj knjizi *Iseljena Hrvatska* i čemu je nužno u budućnosti posvećivati mnogo više pozornosti. Ti Hrvati i njihova postignuća su, naime, ostavili neprijeporna i trajna svjedočanstva, na svjetskoj razini, o stoljetnoj hrvatskoj zapadnocivilizacijskoj povijesnoj i kulturnoj pripadnosti. Drugi globalni migracijski val događao se između 1820. i 1914., a u Hrvatskoj, zbog posebnih okolnosti, kako je navedeno u povijesnom dijelu knjige, započeo je oko 1880. godine. Glavna karakteristika tog vala na svjetskoj razini jest njegova jednosmjernost između dva dijela svijeta koji se danas ubrajaju u najrazvijenije, to jest iz Europe prema Americi i Oceaniji. U tom razdoblju, nazvanom u svjetskoj migracijskoj literaturi «prvim globalnim stoljećem», iz Europe je u Ameriku iselilo oko 50 milijuna ljudi, od kojih 30 milijuna individualno, a u Australiju i Novi Zeland dodatnih 3,5 milijuna. Taj se val stabilizirao tek oko 1930. godine kad je zavladala tzv. «velika depresija» u SAD-u, a useljenička politika u zemljama prijma postala restriktivnijom. Uz Europljane, u tom razdoblju u iste zemlje prijma iselio je i veliki broj migranata iz nerazvijenih zemalja, a posebice Kine i Indije.

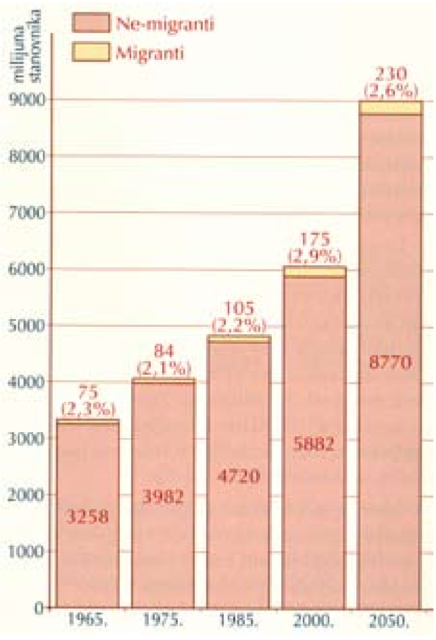
Glavno je obilježje toga globalnog vala, uz uzimanje u obzir nekih posebnosti i razlika između motivacije europskih i azijskih iseljenika, pretežito ekonomska motiviranost migranata, koji su bili privučeni brzim ekonomskih rastom Amerike i Oceanije, mogućnošću zapošljavanja i velikim razlikama u zaradama za iste vrste poslova. Na europskoj razini važna je karakteristika tog vala u odnosu prema prvom što se pojavio mnogo veći relativni udio iseljenika iz južne, srednje i istočne Europe.

Taj migracijski val prouzročio je i u zemljama prijma i u zemljama iseljenja znatne promjene, posebice gospodarske. Na primjer, u Argentini je između 1870. i 1910. pučanstvo poraslo za 60%, a radnička populacija za 90%. S druge strane Europa je izgubila 11% ukupne i 13% radničke populacije, s pojedinačnim primjerima Irske i Italije koje su izgubile više od 30% radničke populacije. Taj val je na svjetskoj razini, između zapadne Europe, SAD-a, Južne i Srednje Amerike, Australije i Novog Zelanda stvorio tzv. «veliku atlantsku ekonomiju».

Hrvatska je s Europom dijelila sudbinu i u tom valu, ponovno uz neke posebnosti. Mo-

tivacija za iseljavanje bila je pretežito ekonomska, taj val započeo je u drugoj polovini devetnaestog stoljeća, a glavnina hrvatske populacije iselila se nakon 1880. Važno je također napomenuti da je, sukladno iseljenicima iz drugih europskih zemalja, iseljavao radno i reprodukcijski najsposobniji dio hrvatskog pučanstva, što je u Hrvatskoj, slično prvomu globalnom valu, ponovno izazvalo demografske i gospodarske gubitke koji se mogu ocijeniti katastrofalnima. Takvo stajalište podržavaju i činjenice koje se odnose na posebnost iseljavanja iz Hrvatske u tom valu. Naime, za razliku od većine europskih zemalja, posebice zapadnoeuropskih, iz kojih je iseljavanje znatno slabije tridesetih godina dvadesetog stoljeća, iz Hrvatske se istom žestinom nastavilo između dva svjetska rata, a znatan broj iselio je i povezano s Prvim svjetskim ratom. Uz taj dio drugoga migracijskog vala iz Hrvatske, uz ekonomsku motiviranost, povezana je i politička motiviranost za iseljavanje, o čemu postoje brojni pismeni tragovi u povijesnim, političkim i književnim tekstovima (npr. Radićevi i Matoševi tekstovi). Uglavnom prema većini postojećih, a nepreciznih procjena, iz Hrvatske se u valu od 1880. do Drugoga svjetskog rata iselilo oko pola milijuna ljudi. Većina je podrijetlom iz Dalmacije, s otoka te iz gorske Hrvatske, što je u migracijskoj literaturi poslije Drugoga svjetskog rata protumačeno stereotipom «tradicionalnim migracijskim hrvatskim krajevima», čime se zapravo prenaglašavala ekonomska, a prikrivala nacionalna i politička dimenzija tog vala, kao i onog nakon Drugoga svjetskog rata.

Različito od prvog vala, o kojemu postoje malobrojni istraženi tragovi i pismena svjedočanstva, o drugom postoje mnogobrojni tragovi u hrvatskom iseljeništvu, o koji-

Slika 1.
Apsolutni i relativni udjel migranata u svjetskoj populaciji u razdoblju 1965.-2050. (Izvor: Populacijski odjel UN-a, 2002.)

Regije	1960.	1970.	1980.	1990.	2000.
Svijet	75.9	81,5	99,8	154,0	174,9
Razvijene zemlje	32.1	38,3	47,7	89,7	110,3
Razvijene zemlje osim SSSR-a	29,1	35,2	44,5	59,3	80,8
Zemlje u razvoju	43,8	43,2	52,1	64,3	64,6
Afrika	9,0	9,9	14,1	16,2	16,3
Azija (isključujući Armeniju, Azerbajdžan, Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan, Turkmenistan i Uzbekistan)	29,3	28,1	32,3	41,8	43,8
Latinska Amerika i Karibi	6,0	5,8	6,1	7,0	5,9
Sjeverna Amerika	12,5	13,0	18,1	27,6	40,8
Oceanija	2,1	3,0	3,8	4,8	5,8
Europa (isključujući Bjelorusiju, Estoniju, Latviju, Litvu, Moldaviju, Rusku Federaciju i Ukrajinu)	14,0	18,7	22,2	26,3	32,8
SSSR	2,9	3,1	3,3	30,3	29,5

Slika 2. Međunarodni migranti s obzirom na regiju prijama od 1960. do 2000. godine, izraženo u milijunima (Izvor: UN, Opći trendovi migrantskog udjela; Revizija 2003.)

ma se u Hrvatskoj više počelo pisati i raspravljati tek s hrvatskim osamostaljenjem. Na temelju dosadašnjih spoznaja, koje su u većem broju opisane u našoj zajedničkoj knjizi *Iseljena Hrvatska*, može se tvrditi da je taj val, osim navedenih negativnih učinaka, proizveo i mnogo pozitivnih, od kojih su najvažniji oni koji se odnose na promicanje i očuvanje hrvatskoga nacionalnog i kulturnog identiteta u zemljama prijma, koje zapravo čine krug najrazvijenijih svjetskih zemalja. Stoga će se na ta postignuća detaljnije osvrnuti u okviru raspravljanja o nacionalnom i kulturnom identitetu.

Treći globalni migracijski val započeo je šezdesetih godina dvadesetog stoljeća i traje do danas. U razdoblju od 1965. do 2000. apsolutni broj migranata na svjetskoj razini se udvostručio iako je relativni udio ostao stabilnim zbog udvostručenja ukupne populacije na Zemlji. Radi jasnijeg uvida u taj val, koji u suvremenim globalnim uvjetima i integracijama ima znatan odraz na gospodarska, politička i kulturna zbivanja u mnogim zemljama svijeta, na slici 1. prikazani su apsolutni i relativni pokazatelji tog migracijskoga kretanja u odnosu prema svjetskoj populaciji te procijenjeno stanje do 2050. godine.

Razvidno je iz slike 1. da je početkom dvadeset prvog stoljeća svaka trideset peta osoba na Zemlji međunarodni migrant. Uz nagli rast apsolutnog broja migranata u drugoj polovini dvadesetog stoljeća, to jest u trećem globalnom migracijskom valu, taj val znatno se razlikuje od prva dva s obzirom na motivacijsku pozadinu i smjerove migriranja. Kako bismo kratak osvrt na te karakteristike trećega globalnog migracijskog vala učinili razvidnijim, na slici 2. prikazuju se opći svjetski migracijski trendovi.

U odnosu prema prvom i drugom valu koje je poglavito obilježavalo interkontinentalno migriranje prema Americi i Oceaniji, treći val obilježava migriranje iz nerazvijenih u razvijene zemlje. Zbog toga se znatno smanjio broj migranata iz Europe i Sjeverne Amerike iz azijskih zemalja te Latinske Amerike i Kariba. Oceanija je zadržala snažan useljenički trend (slika 2). S obzirom na relativan broj (slika 1.) primjećuje se znatan porast migranata između 1985. i 2000., što je prouzročeno raspadom komunizma i posljedičnim stvaranjem novih država na teritorijima nekih socijalističkih zemalja,

posebice bivšeg SSSR-a, te pojačanim migriranjem s Istoka prema Zapadu ili unutar bivšeg SSSR-a iz jednih u druge novostvorene države. Analiza suvremenih useljeničkih politika u tradicionalnim i novim useljeničkim zemljama, međutim, pokazuje da će se u idućim desetljećima relativni udjel migranata u odnosu prema svjetskoj populaciji ponovno stabilizirati i nešto smanjiti. Premda se relativni broj migranata u trećem globalnom migracijskom valu nije mijenjao u usporedbi s drugim valom, promijenjena je znatno i motivacijska pozadina i efekti migracijskih procesa u zemljama prijma kao i u zemljama podrijetla. U trećem valu, naime, nije toliko dominantna ekonomska dimenzija budući da su restriktivnije politike useljavanja omogućile useljavanje samo obrazovanijim migrantima (tzv. «brain drain»), a niže kvalificiranima, koji su u «prvom globalnom stoljeću» bili dominantni, onemogućivale useljavanje. Pojavio se stoga, a i zbog političkih i gospodarskih prilika u mnogim nerazvijenim zemljama veći broj neregistriranih (ilegalnih) migranata (prema nekim procjenama nekoliko milijuna na godinu). Na složeniju situaciju u trećem valu, osim tih čimbenika, djelovala je i veća protočnost financijskoga kapitala i oblikovanje svjetskog tržišta robe i usluga. U takvu kontekstu na globalnoj razini, nacionalnim i socijalnim razinama, migracije su prouzročile mnoge procese, od kojih su neki djelovali pozitivno a neki negativno, na gospodarsku, političku ili socijalnu situaciju u zemljama podrijetla i u zemljama prijma. Na globalnoj razini danas se najviše raspravljaju problemi akulturacije, asimilacije i diskriminacije migrantskih skupina, a na nacionalnim razinama, u zemljama prijma pojavljuju se i problemi povezani s ksenofobijom. Stoga je na globalnoj i nacionalnim razinama, danas, bavljenje kulturnim i socijalnim posljedicama migracija mnogo izraženije nego u drugom valu i izraženije nego bavljenje njihovim gospodarskim učincima.

Multikulturalizam - prepoznavanje različitosti i značajke suvremenih iseljavanja iz Republike Hrvatske

Modelom multikulturalizma koji prepoznaje etničke, rasne i kulturne razlike i promiče toleranciju različitosti u zemljama prijma, nastoji se zamijeniti ili potisnuti asimilacijski model koji, kao što je navedeno, proizvodi niz negativnih kulturnih i socijalnih učinaka. Drugim riječima, rasprave o nacionalnom i kulturnom identitetu migranata u zemljama prijma danas su prisutnije nego ikad prije, jer je to povezano s globalizacijskim procesima u kojima istodobno sudjeluju mnoge zemlje podrijetla i zemlje prijma migranata. Time migranti, osim dosadašnje dominantne uloge glavnih sudionika na tržištu radne snage, dobivaju novu socijalnu i kulturnointegrirajuću ulogu na svim razinama.

Hrvatski migranti i u trećem globalnom valu sudjelovali su kao iseljenici, s različitim motivacijama iseljavanja te sukladno tome doživljavali različite sudbine. Za razliku od dva prethodna vala, u ovom trećem, koji za Hrvatsku, također, ima sva obilježja demografske i socijalne katastrofe, glavni pravci migriranja bili su podijeljeni na prekooceanske i zapadnoeuropske, a motivi migriranja pretežito na političke, ekonomske ili

pomiješane jedne i druge. Dok se smjerovi migriranja preklapaju s navedenom svjetskom situacijom prikazanom na slici 2., broj hrvatskih migranata i njihova motivacija za migriranjem imaju, uza sve sličnosti s globalnom migracijskom slikom, i niz posebnosti.

Na drugojugoslavenskoj razini i po apsolutnom i relativnom broju hrvatski iseljenici, nakon Drugoga svjetskog rata, bili su umnogome najbrojniji kad ih se uspoređuje s iseljenicima iz drugih republika druge Jugoslavije, a posebice kad se Hrvatima iz Hrvatske pridodaju i Hrvati iz Bosne i Hercegovine kao pripadnici istoga nacionalnoga korpusa. Isto tako u europskom kontekstu Hrvati su na samom vrhu, s nekoliko drugih naroda, prema relativnom broju iseljenika, u trećem globalnom valu, u zapadnoeuropske ili prekooceanske zemlje.

S obzirom na motivaciju, iseljavanje Hrvata može se na nacionalnoj razini podijeliti u tri posebna vala. Prvi je i u drugojugoslavenskom i svjetskom kontekstu hrvatska posebnost, povezan je s Drugim svjetskim ratom, motivacija je bila gotovo isključivo politička, a iseljavanje ilegalno. Bio je to, zapravo, bijeg pred pogibijom, nakon rata, kojoj su bile izložene stotine tisuća Hrvata zbog nacionalne pripadnosti, bez ikakve mogućnosti da se legalno brane i dokazuju svoju nevinost. Oni koji nisu uspjeli pobjeći, bili su žrtve besprimjernog zločina na prostoru bivše Jugoslavije, a i u europskom kontekstu nakon Drugoga svjetskog rata. Prema dosadašnjim, najčešće nepreciznim procjenama, oko 250 000 Hrvata u tom se valu ilegalno iselilo, a sličan broj je neposredno nakon drugoga svjetskog rata ubijen od jugoslavenske vojske na Bleiburgu i križnim putovima.

Motivacija iseljenika u drugom hrvatskom valu slična je motivaciji iseljenika iz drugih europskih zemalja u razdoblju između 1965. i 1990., to jest bila je pretežito ekonomska. No kad se uzme u obzir da su zbog ekonomskih razloga iz druge Jugoslavije najviše iseljavali Hrvati, iako su gospodarske mogućnosti Hrvatske u usporedbi s drugim republikama druge Jugoslavije bili najviši, da su nakon Hrvatskog proljeća mnogi iselili isključivo zbog političkih razloga te da su Hrvati iz Bosne i Hercegovine bili relativno najbrojniji u toj republici, motivaciju nije moguće pripisati samo gospodarskim čimbenicima nego im je nužno pribrojiti i one političke koje je kreirao sam jugoslavenski politički vrh.

Treći val uslijedio je u procesu hrvatskog osamostaljenja, hrvatskog obrambenog rata za neovisnost i poslijeratnog stanja u kojemu se Republika Hrvatska našla. Taj treći val ponajprije obilježava činjenica da se prvi put znatnije iseljavalo iz neovisne hrvatske države, ali da se prvi put znatnije i useljavalo u Hrvatsku, premda su to pretežito bili Hrvati i Muslimani iz Bosne i Hercegovine. Motivacija za iseljavanjem ima određenih sličnosti s trećim globalnim valom jer je jednim dijelom iseljavanje uvjetovano gospodarskom situacijom prouzročenom srpskom agresijom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu ili nepravednim i neučinkovitim privatizacijskim modelom koji je naglo povećao broj nezaposlenih. U tom kontekstu hrvatska posebnost odnosi se na odlazak

velikog broja mladih i obrazovanijih koji u novonastalim okolnostima nisu vidjeli brzu perspektivu zapošljavanja ili primjerenog školovanja. Tome je posebno pridonio veliki broj prognanika iz Hrvatske i izbjeglica iz Bosne i Hercegovine.

Suvremena hrvatska iseljenička slika pretežito je uvjetovana iseljavanjem u trećem i djelomično iseljavanjima u drugom globalnom migracijskom valu. Zapadnoeuropske zemlje u tom kontekstu, u drugom valu, bile su gotovo isključivo prolazne zemlje za konačna prekooceanska odredišta. U trećem valu većina iseljenika zadržavala se u zapadnoeuropskim zemljama (najčešće u Njemačkoj, Italiji, Austriji, Švedskoj i Švicarskoj), a ostali su odlazili u prekooceanske zemlje (najčešće SAD, Australiju, Kanadu, Južnu Ameriku).

U Institutu «Ivo Pilar» provedeno je krajem devedesetih istraživanje na uzorku iseljenika koji su se nakon 1990. vratili u Hrvatsku. Prema podacima iz tog istraživanja jedna petina je migrirala zbog političkih razloga, a dvije trećine zbog ekonomskih ili mješavine ekonomskih i političkih. Politički motivi, kao što je spomenuto, dominirali su u prvom hrvatskom poslijeratnom valu, a ekonomski šezdesetih do devedesetih godina. Valja napomenuti da je oko 60% iseljenika u tom valu Hrvatsku napustilo individualno (odlazak na tzv. privremeni rad) i da su im se obitelji masovnije pridruživale tek u drugoj polovini sedamdesetih godina kad je bilo razvidno da se odlazak na «prijevremeni rad» u velikoj većini primjera pretvorio u trajno iseljavanje.

Raznolikost motivacija za migriranjem među hrvatskim iseljeništvom u drugom, a posebno u trećem valu te posebnost u odnosu prema drugim europskim zemljama, znatno su usporavale, nakon Drugoga svjetskog rata, integracijske procese u hrvatskom iseljeništvu. Na društvenoj razini glavne čimbenike usporavanja treba tražiti u tegobnim okolnostima u kojima su se Hrvati nalazili dolaskom u zemlje prijma i raznolikosti njihova društvenog i regionalnog podrijetla.

Bilješke:

1.Čizmić, Ivan; Sopta, Marin; Šakić, Vlado – **Iseljena Hrvatska**, Golden marketing-Tehnička knjiga & Institut za društvena istraživanja *Ivo Pilar*, Zagreb, 2005., 504. str. (11 – 22 str., poglavlje *Iseljavanje*)
2. Isto, (25. – 297. str., poglavlje *U novoj domovini*)
3.Isto, (311. – 463. str. poglavlje *Političko organiziranje i djelovanje hrvatskih iseljenika*)

Summary

Ivan Čizmić, Marin Sopta, Vlado Šakić

CROATIANS IN THE GLOBAL MIGRATION CONTEXT

Emigration from Croatia has numerous similarities with emigration from the Mediterranean and Central European area to which Croatia belongs to by its history and culture. The chief problem in studying the various waves of emigration from Croatia is posed by the scarcity of written records. Before the twentieth century the major obstacle was poorly developed communications, especially with overseas countries, while during the twentieth century it was the political isolation of the Croatian emigrant communities. This general situation contributed to a greater cultural integration and assimilation among Croatian groups in the receiving countries but, on the other hand, also encouraged many activities aimed at mutually linking emigrant Croatians and preserving their Croatian identity. And so it was only with the establishment of an independent democratic Croatia in the early 1990s that it became possible to more systematically integrate knowledge concerning Croatian emigration, collected both in Croatia and abroad.
International migrations are today considered to be one of the central dimensions of globalisation. Great movements of population in the past centuries altered not only the demographic picture of areas receiving immigrants and those from which emigrants departed, but they also significantly, sometimes crucially, influenced historical, cultural and social events. There are three massive waves of migration that contributed to this in particular. The first covers the period from the 15th to 18th centuries when the American continent was being colonised, the second from the 18th century to the start of World War II, when the new states on the American and Australian continents were being formed, and the third from 1965 to the present.
Croatians participated in all three global migration waves as a part of the European migration to the new continents and of emigration routes within Europe, and as such shared the fates of the other European nations. Debates on the national and cultural identity of migrants in the receiving countries are more current now than ever, as they are linked with globalisation processes in which the many receiving countries and those from which emigrants departed take part in together. By this the migrants, besides their dominant role to date, that of the chief source of labour, acquire a new social and culturally integrative role at all levels.

Resúmen

LOS CROATAS EN EL CONTEXTO MIGRATORIO MUNDIAL

Las distintas emigraciones de la población croata son parecidas a las de otros pueblos de la región mediterránea y centroeuropea, de la cual Croacia -por razones culturales e históricas- también forma parte. La escasa documentación sobre estos movimientos migratorios croatas, dificulta sobremanera la tarea de hacer un seguimiento preciso de este fenómeno. Antes del siglo veinte, el principal obstáculo eran las comunicaciones mal desarrolladas, especialmente en los países de ultramar, mientras que en el siglo veinte, el principal escollo fue el aislamiento político de la diáspora croata. Semejante situación contribuyó al desarraigo cultural y aceleró el proceso de asimilación de determinados grupos de emigrantes croatas en los países de acogida, pero también los incentivó a desarrollar diversas actividades con el objeto de vincularse y conservar la identidad nacional.

Recién después de la independencia y democratización de Croacia, ocurrida a principios de los años noventa del siglo veinte, se pudo iniciar un estudio más detallado sobre la emigración croata.

Hoy en día, las migraciones internacionales son la dimensión central de la globalización. El desplazamiento de grandes masas migratorias en los siglos pasados cambiaron no sólo el cuadro demográfico, sino que muchas veces influyeron, en algunos casos decisivamente, sobre los acontecimientos históricos, culturales y sociales de las regiones afectadas por la llegada o el éxodo de habitantes. Hubo tres grandes oleadas migratorias que contribuyeron a ello. La primera abarca del siglo XV al XVIII, cuando comenzó a poblarse el continente americano. La segunda, del siglo XVIII hasta principios de la Segunda Guerra Mundial, y la tercera de 1965 hasta nuestros días.

Los croatas participaron -como parte de las migraciones europeas- en todas las tres migraciones globales hacia los nuevos continentes e incluso intervinieron en el desplazamiento de habitantes dentro de la propia Europa, compartiendo el destino de otros pueblos europeos.

Hoy en día, los debates sobre la identidad nacional y cultural de los emigrantes en los países de acogida son más actuales que nunca, porque el tema está vinculado con los procesos globalizadores en los que participan simultáneamente muchos países, tanto los de procedencia como los de establecimiento. Con ello, además de ejercer un papel protagónico dominante en el mercado de mano de obra, los migrantes cumplen a todo nivel un nuevo rol social, cultural e integrador.

Gojko Borić

HRVATI U NJEMAČKOJ PRED IZAZOVIMA INTEGRACIJE

Stranci u Njemačkoj, među kojima je oko 400.000 Hrvata i to iz RH i BiH, nalaze se između čekića njemačke Leitkulture i nakovnja multikulturalizma, a to je teško izdržati, ali je moguće oduprijeti se i u suživotu oblikovati vlastiti identitetski sklop, posebice njihov drugi i treći naraštaj, ako im uspije sačuvati vlastiti jezik, kulturu i nacionalne posebnosti uz usvajanje jezika, kulture i europskih specifičnosti zemlje u kojoj žive

Riječi katkad više skrivaju nego što otkrivaju svoje značenje. To se odnosi na dvije sintagme s kojima su nekadašnja komunistička Jugoslavija, i Hrvatska kao dio nje, te demokratska Njemačka označavale inozemnu radnu snagu u Njemačkoj i ostalim zapadnoeuropskim zemljama. Posebno je u tome znakovit jugoslavenski *terminus technicus* ''naši građani privremeno zaposleni u inozemstvu''. Tu je ponajprije onaj famozni ''naši'' koji označava gotovo vlasništvo nekoga ili nečega. Od te riječi postoji izvedenica *našijenci*, dakle izraz ''naši ljudi'', kako bi se izbjeglo reći kojoj državi ili kojemu narodu pripadaju. To se rabilo i pri označivanju jezika, umjesto da se kaže hrvatski ili srpski, govorilo se ''naš jezik'', čime se je neutraliziralo, ali i prikrilo njegovo pravo ime. Dakle, ''naši građani privremeno zaposleni u inozemstvu''. Kakva ironija! Možda je to vrijedilo u samim počecima odašiljanja radne snage iz Jugoslavije u zapadno inozemstvo, ali je uskoro svima moralo biti jasno da se o nekoj privremenosti više uopće ne može govoriti. Ali sintagma je ostala kao primjer licemjerja jedne države koja je ''izvozila radnu snagu'' i to, prema mišljenju Vladimira Bakarića, nazivala ''našim sudjelovanjem u razmjeni rada''. Drukčije rečeno: mi (Jugoslavija) izvozimo radnu snagu, a zauzvrat dobivamo njezine novčane doznake i zapadne kredite, što bi se moglo nazvati i ''trgovinom robljem'' na vrlo lukav način, jer su od toga, navodno, svi profitirali, osim, u krajnjem slučaju, samih robova.U Njemačkoj i Austriji strane se rad-

nike vrlo dugo nazivalo ''gastarbajterima" (gostujućim radnicima). Kakva ironija! Zar gosti igdje moraju raditi? Očito je taj naziv nastao iz njemačko-austrijskog ''osjećaja krivnje" zbog stvarnog naziva te radne snage za vrijeme Trećeg Reicha ''Fremdarbeiter", strani radnici. Švicarci te ''krivnje" nemaju, oni stranu radnu snagu bez ikakva kompleksa nazivaju *Fremdarbajterima.*

U međuvremenu nestao je izraz *Gastarbajter,* da bi dobio još ružniji nadomjestak, ''ljudi s migracijskom pozadinom". Tipično ''sociološki kineski" koji obični ljudi, a najviše pogođeni, uopće ne upotrebljavaju. I tu se vidi kako je znanost katkad ''izvan života". A život iz kojega su došli ''naši ljudi" u Njemačku bio je sve drugo samo ne povoljan za njih. Turci, Talijani, Španjolci, Portugalci i ostali dolazili su u Njemačku samo zbog gospodarskih (ne) prilika u svojim zemljama. U hrvatskom su slučaju te prilike i te kako bile opterećene politikom, onom jednog komunističkog režima o kojemu se danas u Hrvatskoj premalo kritički govori kao antidemokratskom i protuhrvatskom, jer se njegovi brojni ''nasljednici" nalaze u strukturama vlasti i u medijima, a oni ta vremena proglašavaju mnogo boljima (ako se u tome smislu uopće može govoriti), nego što su bila. U Hrvatskoj naprosto nije izvedena antikomunistička revolucija kao, primjerice, u Poljskoj i bivšoj istočnoj Njemačkoj koja bi ''željeznom metlom" pomela sve ostatke jugokomunizma. To je veliki manjak hrvatskoga društva, tipičan za sav njegov razvoj u 20. stoljeću, u kojem nijedna ideja nije dovedena do kraja svojega ostvarenja i zbog toga pokopana zbog svojega neuspjeha.

Hrvati su dolazili na rad u Njemačku i ostale zapadnoeuropske zemlje, a da se za to uopće nisu pripremali. Nitko u Jugoslaviji nije vodio računa o tome da bi za te ljude kao ''poputbinu" trebalo organizirati barem jezične tečajeve i upoznati ih s posebnostima društava i zemalja u kojima će živjeti. Govorilo se o ''privremenosti" takva života, ali odgovorni političari morali su znati da to ne može biti privremeno, no šutjeli su jer bi time razbili iluziju o mogućnostima povratka. Od samog početka ''gastarbajterstva" mnogima je moralo biti jasno da će ono trajati možda čitave naraštaje sa svim negativnim posljedicama odljeva radne snage i članova njihovih obitelji. No to je, izgleda nam, bila tabu tema, jedna od mnogih u komunističkoj Jugoslaviji.

I u Njemačkoj se u početku iluzorno vjerovalo da će doći radnici iz inozemstva, neko vrijeme raditi, i onda se vratiti u svoju domovinu. No kako je rekao švicarski književnik Friedrich Dürrematt: ''Pozvali smo radnu snagu, a došli su ljudi", uskoro se pokazalo da su nakon *gastarbajtera* sve više počele dolaziti i njihove obitelji. To nitko nije mogao spriječiti. Na to su oni imali pravo. To je bio početak nastajanja tzv. paralelnih društava, s jedne strane bilo je njemačko društvo, s druge strane društva stranih radnika koja su se s domorocima dodirivala samo na nekim ''praktičnim granicama", tamo gdje su ti dodiri bili neizbježivi, primjerice, na radnim mjestima, u gradskim periferijama, u raznim društvima i udrugama itd. U hrvatskom slučaju tih je ''dodirnih točaka" bilo mnogo više nego kad je riječ, recimo, o Turcima, jer su Hrvati kao katolici i zapadnjaci lakše uspostavljali sve moguće veze sa svojim njemačkim susjedima nego

inovjerci drugih nacija. No u toj lakoći prijetila je i opasnost asimilacije, o čemu će biti riječ poslije.

Nitko ne zna točno koliko nas ima u Njemačkoj

Dok je postojala nekadašnja Jugoslavija, u njemačkim se statistikama mogao naći prilično točan broj ''Jugoslavena'' koji živi i radi u Saveznoj Republici Njemačkoj. Nakon raspada SFRJ njezini bivši državljani morali su u uredima za strance promijeniti svoj *nacionalni kod*, dakle pribilježiti se kao Hrvati, Srbi, Bošnjaci itd., što određen broj Hrvata nije učinio, jer se ''naši ljudi'' iz starih navika drže podalje od svih vlasti, pa i onih demokratskih, što je stari refleks iz bivše Jugoslavije s njezinim represivnim upravnim aparatom. Bili su organizirani poticaji za promjenu *nacionalnog koda*, no nisu bili sasvim uspješni. Prema njemačkim statistikama Hrvata je u Njemačkoj oko 230.000. Budući da je broj ''Jugoslavena'' gotovo dvostruko veći (a to bi danas bili samo Srbi i Crnogorci), može se pretpostaviti da se još mnogi Hrvati statistički računaju kao ''Jugoslaveni''. Podaci Katoličke crkve za Hrvate su mnogo točniji. Prema njima Hrvata u SR Njemačkoj ima oko 310.000. Znamo da ima Hrvata koji nisu katolici u formalnom smislu riječi (konkretno: ne plaćaju crkveni porez), pa se može zamisliti da ljudi hrvatske nacionalnosti u Njemačkoj ima više, po prilici 400.000. Iz našeg iskustva možemo zaključiti da oko 60 posto Hrvata u Njemačkoj potječe iz Bosne i Hercegovine, a njihovi problemi su nešto kompliciraniji nego oni Hrvata iz Republike Hrvatske. Nitko zapravo nije vodio računa o tome koliko nas ima u inozemstvu, i što bi trebalo učiniti da svaki hrvatski državljanin bude zabilježen svojim imenom i svojom adresom u nekom državnom uredu bivše Jugoslavije i sadašnje Hrvatske. Dok ovo pišemo, hrvatski mediji javljaju da će na izborima za Hrvatski sabor biti uvedena institucija ''dopisnog glasovanja''. To bi bilo neizmjerno važno jer bi iseljenici, a takvi su gotovo svi Hrvati u Njemačkoj, mogli mnogo jednostavnije glasovati za Sabor, na što kao hrvatski državljani imaju pravo. Ali ''dopisno glasovanje'' nije moguće organizirati bez popisa svih Hrvata sa stalnim boravkom u inozemstvu koji imaju pravo glasa.

Kakva je organiziranost Hrvata u Njemačkoj

Jugoslavija je s dosta truda stvorila mrežu tzv. jugoslavenskih klubova u inozemstvu koji su većim dijelom bili pod kontrolom diplomatskih i konzularnih predstavništava te države. No dok su Slovenci i Makedonci, a u nekim slučajevima i kosovski Albanci, mogli osnivati klubove pod svojim nacionalnim imenom, to je Hrvatima bilo prešutno ''zabranjeno''. Srbi su se uvijek deklarirali kao ''Jugoslaveni'' i pod tom *firmom* nesmetano srbovali, dok je svaki pokušaj posebnog hrvatskog nastupa, pa bilo to i pod ''jugoslavenskom kapom'' bio smatran ''neprijateljskom djelatnošću''.
Promjene u korist hrvatstva dogodile su se tek početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, tijekom Hrvatskog proljeća kad su u Njemačkoj bili osnovani neki hrvatsku

kulturni klubovi od kojih su nekih nastavili raditi i poslije Karađorđeva. Oni su ipak uvijek bili ''trn u oku'' jugoslavenskih predstavništava u Njemačkoj. Glavnu ulogu u tzv. jugoslavenskim društvima uglavnom su igrali najlojalniji ''Jugoslaveni'', među kojima je bilo i Hrvata koji su morali biti superlojalni, jer je svako hrvatstvo bez jugoslavenstva smatrano – ustaštvom. Reflekse toga nalazimo i danas u Hrvatskoj kad neki povjesničari (Slavko Goldstein) cijelo hrvatsko izbjeglištvo nakon Drugoga svjetskog rata nazivaju ''drugom ustaškom emigracijom'' (?), a ustaše su bili najmanja ''frakcija'' u hrvatskoj političkoj emigraciji. Ipak valja naglasiti da Jugoslaviji ipak nije uspjelo potpuno kontrolirati sveukupnu gastarbajtersku populaciju u Njemačkoj, uglavnom zbog neprofesionalnosti svojega službenog osoblja u inozemstvu. Do toga službenom Beogradu valjda i nije bilo stalo, jer je naveliko profitirao od samog postojanja *gastarbajterstva.*

Koristi od izvoza radne snage bile su za Jugoslaviju više nego očite. Evo nekoliko njih: 1.) Zbog izvoza radne snage smanjio se broj nezaposlenih u Jugoslaviji za barem jednu trećinu; 2.) Režim se riješio ''reakcionarnog'' dijela pučanstva jer su *gastarbajteri* uglavnom dolazili iz naglašeno hrvatskih dijelova bivše Jugoslavije; 3.) Beograd je od *gastarbajterskih* novčanih doznaka naveliko podmirivao svoje vanjske dugove; 4.) Jugoslavija je dopuštenjem *gastarbajterstva* u inozemstvu stjecala ugled zemlje s blažim socijalističkim režimom u usporedbi s ostalim komunističkim zemljama koje to nisu dopuštale; 5.) Zahvaljujući *gastarbajterskim* devizama, Jugoslavija je mogla kupovati u inozemstvu robu koju nije mogla nabavljati svojim ne baš izdašnim izvozom.

Ne možemo se sjetiti je li bilo koja institucija u Jugoslavija izračunala koliko se dobivalo i koliko gubilo izvozom radne snage, što je bio zadatak određenih instituta za migracije. No i nestručnjacima bi moralo biti jasno da su *gastarbajteri* samim plaćanjem poreza i konzumiranjem znatno više novca ostavljali u zemljama u kojima su radili i živjeli nego što su slali svojim kućama. Drukčije rečeno: pridonosili su mnogo više blagostanju zemljama primitka nego onih odašiljanja.Za nekadašnju Jugoslaviju je bilo isto toliko važno politički i policijsko-sigurnosno kontrolirati svoje građane u inozemstvu. To je radila preko svojih diplomatsko-konzularnih predstavništava i *gastarbajterskih* klubova i udruga. To djelovanje bivše države još nije znanstveno obrađeno premda su još žive pojedinci iz komunističkog režima kojima je to bio zadatak, a donedavno su djelovali i u hrvatskim sigurnosnim strukturama, no oni šute. Organi represije SFRJ ubili su samo u Njemačkoj oko 60 do 70 emigranata i iseljenika, a da za te zločine nitko dosad nije odgovarao. U demokratskoj Njemačkoj izvedeni su pred sudove i osuđeni čak i oni graničari bivšeg DDR-a koji su samo pucali na demarkacijskoj crti između dviju njemačkih država. Dakako, i neki su hrvatski politički emigranti ponašali se incidentno, što su naveliko koristili jugoslavenski propagandisti i njihovi njemački poslužnici, a tih nije bilo malo, posebice u medijima. Propašću Jugoslavije nestali su svi jugoslavenski klubovi, ali bilo je pokušaja da se neki ožive. Danas od bivših jugoslavenskih struktura postoji samo jedna: emisija Zapadnonjemačkog radija WDR-a

u Kölnu pod nazivom ''Europski forum'' u kojoj se ''na okupu'' emitiraju prilozi na bošnjačkom, hrvatskom i srpskom jeziku, no u tim emisijama sustavno se ne spominju priredbe mnogih hrvatskih institucija u Njemačkoj jer su ocijenjene nacionalističkim. Što je nacionalizam, definiraju njemački ljevičari koji imaju glavnu riječ u WDR-u, a njih bez pogovora slušaju ''hrvatski'' novinari zaposleni u toj moćnoj medijskoj kući, prema staroj hrvatskoj definiciji da smo mi Hrvati u prošlosti (neki i u današnjici), često bili ''dobre sluge loših gospodara''.

Neizmjerno velika uloga Katoličke crkve u hrvatskom iseljeništvu u Njemačkoj

Od svih hrvatskih institucija prva je Katolička crkva shvatila da *gastarbajteri* ako žele opstati kao vjernici i pripadnici svojega naroda, trebaju duhovnu i nacionalnu pomoć. Još dok svećenici u Jugoslaviji nisu mogli dobiti *pasoše* (putovnice) da bi mogli živjeti i djelovati u inozemstvu, hrvatski radnici u Njemačkoj imali su duhovnu pomoć emigrantskih svećenika, njih najviše pet ili šest od Ruhrskog područja (Franjo Lodeta) do Münchena (fra Dominik Šušnjara) u Bavarskoj. Uskoro su iz Hrvatske, te Bosne i Hercegovine u Njemačku na rad počeli dolaziti uglavnom franjevci. Zahvaljujući velikoj pomoći lokalne, njemačke Crkve, oni su ubrzano osnivali hrvatske katoličke misije u svim važnijim njemačkim gradovima koje većim dijelom djeluju i danas, premda u smanjenom broju, jer se njemačka Crkva nalazi u sve težim financijskim prilikama pa moraju štedjeti i inozemni misionari, ali hrvatski znatno manje nego, primjerice, talijanski i portugalski, jer su hrvatski katolici svojim uzornim djelovanjem stekli veliki ugled u njemačkoj Crkvi , što nam je u više puta potvrdio kölnski nadbiskup, kardinal Joachim Maissner. Hrvatske katoličke misije u Njemačkoj nisu samo vjerski nego i nacionalni centri u kojima ovdašnji Hrvati mogu djelovati kulturno i prosvjetiteljski kako bi sačuvali svoj nacionalni identitet i u tom se smislu predstavljali svojim njemačkim susjedima.

Nijemci traže od stranaca, ne samo apelima nego i zakonskim stimuliranjem, da se potpuno integriraju u njemačko društvo, što je sasvim razumljivo, jer žele spriječiti stvaranje tzv. paralelnih društava, svojevrsnu *gastarbajtersku getoizaciju.* Za Hrvate se može reći da su se gotovo potpuno integrirali u njemačko društvo, no često je teško naći razdjelnu crtu između integracije i asimilacije. A ona bi trebala biti vidljiva za svakoga, za strance i Nijemce. Integracija znači da se stranci trebaju podvrgnuti njemačkim zakonima i društvenim pravilima ponašanja. Taj njemački zahtjev je opravdan i u interesu je i samih stranaca. No i sami Nijemci katkad ne poštuju taj svoj postulat, primjerice, neki su sudovi oslobodili muslimane krivnje zbog zlostavljanja njihovih žena, jer je to prema Kuranu dopušteno (što nije točno) i spada u ''običaje'' njihove civilizacije, koji ipak nisu u skladu s njemačkim Ustavom i zakonima. Ti pojedinačni slučajevi izazvali su velike prosvjede u njemačkoj javnosti. S druge pak strane u Njemačkoj se javljaju za riječ neki, nazovimo ih, nacionalni ideolozi koji od stranaca zahtijevaju postupnu

asimilaciju, sličnu onoj Poljaka koje su njemački *kaiseri* pozvali na rad u rudokope Ruhrskog područja gdje njihovi potomci i danas žive, ali su od njihovih nacionalnih posebnosti ostala samo poljska prezimena. Ovi ideolozi govore o njemačkoj *Leitkulturi* – vodećoj kulturi, koja bi bila iznad kultura svih stranaca. Njihovi protivnici su ideolozi *multikulturalizma,* pristaše djelovanja više kultura usporedno, što je u praksi često završavalo neuspjesima. Stranci u Njemačkoj nalaze se između čekića njemačke *Leitkulture* i nakovnja *multikulturalizma*, a to je teško izdržati, ali je moguće jer će budućnost ujedinjene Europe ipak biti zasnovana na očuvanju posebnih nacionalnih kultura uz stanovitu količinu internacionalizma europskog zajedništva. A to Hrvati u Njemačkoj mogu izvrsno prakticirati, posebice njihov drugi i treći naraštaj, ako im uspije sačuvati vlastiti jezik, kulturu i nacionalne posebnosti uz stjecanje jezika, kulture i europskih specifičnosti zemlje u kojoj žive.

Na žalost, upravo zbog toga što Hrvati i Nijemci imaju sličnu vjersku, kulturnu i uljudbenu osnovicu, ne samo da se lakše integriraju u njemačko društvo nego su u većoj opasnosti od asimilacije, posebice ako se ne druže sa sunarodnjacima, ne govore hrvatski barem u obitelji, ne posjećuju katoličke misije i ne djeluju u hrvatskim društvima i udrugama. A takvih je Hrvata drugog i trećeg naraštaja sve više i više. Danas obitelj mnogo manje oblikuje djecu nego u prijašnjim vremenima, danas su djeca znatno više podvrgnuta utjecaju vanjskih čimbenika kao škole, društva, ulice, medija itd.

U mnogim hrvatskim društvima primjećuje se manjak mlađeg svijeta, neka su čak zbog toga i prestala postojati, primjerice sportski klubovi. Čelnici hrvatskih udruga i društava još nisu pronašli metode kako mladež ''zagrijati'' da se uključi u hrvatske društvene strukture, a u tome nemaju neku veću pomoć iz domovine, osim što Hrvatska matica iseljenika svojim skromnim sredstvima nastoji unositi hrvatsku kulturu i običaje među mlade iseljenike, no to je, prema našemu mišljenju, samo ''kap vode na užarenom kamenu'', jer mladih Hrvata u inozemstvu ima na desetke, ako ne i na stotine tisuća koji

Berlin • Stranci u Njemačkoj, među kojima je oko 400.000 Hrvata i to iz RH i BiH, uspješno se integriraju u njemačko društvo i očekuju intenzivniju suradnju s domovinom

su izgubili sve veze s onim što se naziva hrvatstvom. Ako u svezi toga kažemo kako na mladima svijet ostaje, onda možemo biti pesimistični glede budućnosti inozemnih Hrvata o čemu se mnogo govori, ali malo konkretno poduzima. Nije dovoljno deklarativno hvaliti hrvatsko inozemstvo kako je mnogo učinilo za svoju domovinu, posebice tijekom Domovinskog rata, svaka hrvatska vlast trebala bi skrojiti konkretne planove rada među iseljenim Hrvatima, prije svega glede mogućnosti što većeg povratka Hrvata u njihove dvije domovine, Hrvatsku te Bosnu i Hercegovinu. A konkretnih planova te vrste nema. Da Hrvatska barem onoliko financijski ulaže u povratak iseljenih Hrvata koliko u izgradnju stanova i kuća bivših pobunjenih Srba, hrvatska bi dijaspora bila zadovoljna. Uvjereni smo da bi se tim programima vratilo u Hrvatsku, te u Bosnu i Hercegovinu, na desetke tisuća barem umirovljenika, ali i mlađih ljudi koji nakon završetka školovanja u inozemstvu nisu našli posao u zapadnim zemljama pa bi to pokušali postignuti u domovini. Zašto ne, ako Hrvatska gospodarski napreduje barem onako kako to možemo čitati u dnevnom listu Vjesnik.

Zajedništvo u Domovinskom ratu – blijedi!?

Nikad Hrvati u Njemačkoj nisu bili tako dobro organizirani i solidarni unutar svoje zajednice i s Hrvatskom, te Bosnom i Hercegovinom kao u doba Domovinskog rata i određeno poratno vrijeme. Tada među Hrvatima nije bilo gotovo nikakvih trzavica. Svi napori bili su koncentrirani na skupljanje i odašiljanje pomoći domovini i na afirmiranje pravednih hrvatskih ciljeva u njemačkoj javnosti. Razlike između bivših političkih emigranata i tzv. putničara potpuno su nestale. Pa kad je i dolazilo do nesuglasica, one su bile u drugom planu. Izgledalo je da se obistinila tvrdnja: ''Što su prilike u Hrvatskoj gore, to su međuhrvatski odnosi u inozemstvu bolji.'' O tome bi se mogla napisati sociološka studija.

Čak su i hrvatsko-bošnjački odnosi u Njemačkoj bili na zavidnoj visini. Obje nacionalne zajednice bile su žrtve srpske agresije i kao takve nastupale u njemačkoj javnosti. U demonstracijama su često povezivane crveno-bijelo plava sa zelenom zastavom. Kao da se neizravno ostvarivala ideja Ante Starčevića o zajedništvu katoličkih i muslimanskih Hrvata, premda nitko od odgovornih hrvatskih ljudi u Njemačkoj nije osporavao muslimanima njihovu bošnjačku nacionalnost kao što se to katkad znalo događati u emigrantskim raspravama koje su tada pripadale dalekoj prošlosti.

Hladni tuš došao je nakon izbijanja hrvatsko-bošnjačkog ''rata u ratu'', kako su te sukobe definirali njemački mediji, pri čemu je Bošnjacima uspjelo prikazivati se jedinim žrtvama, a u tome su imali veliku podršku nekih njemačkih političkih krugova i u Kršćansko-demokratskoj uniji. BiH Hrvatima nikako nije polazilo za rukom iznositi vlastitu istinu, jer je bošnjačka ipak bila djelomična, naime u tom ratu (ako ga se može takvim označiti), iznimno su bile krive obje strane. Bošnjaci od tada vrijede kao najveće žrtve postjugoslavenskih ratova u njemačkim medijima i među političarima. Zašto je

zatajila promidžba BiH Hrvata trebalo bi još istražiti; prema našem mišljenju razloge treba tražiti i u njihovoj potpunoj ovisnosti od službenog Zagreba kojemu, valjda, nije bilo u interesu da se otkrije sva istina o bošnjačko-hrvatskim oružanim sukobima jer je i sam imao putra na glavi.

Završna premišljanja i prijedlozi

Prestankom Domovinskog rata i neko vrijeme nakon počelo je raslojavanje hrvatskih udruga u Njemačkoj. Bez vanjske opasnosti Hrvati su se poput rakove djece počeli udaljavati jedni od drugih. Zašto se to događalo, možemo samo pretpostavljati, pa naše objašnjenje dajemo kao poticaj za razmišljanje.
a) Hrvate je moguće masovnije okupljati u stranom svijetu samo ako se u domovini događaju neke ''opasne stvari'', kao rat, vremenske nepogode i tome slično.
b) Budući da Hrvati gotovo nikad u svojoj povijesti nisu bili gospodari svoje sudbine, kad im se pružila prilika da to postanu, javlja se prevelik broj ''bogomdanih'' vođa koji misle da su u svemu u pravu, a svaki brod, pa i nacionalni, može imati samo jednog kapetana, dok u Hrvata, kad prođe neposredna opasnost, na svakoj palubi ima takvih nekoliko.
c) Prevelik i nepotreban utjecaj domovinskih političkih stranaka na hrvatsku dijasporu stvara razdore u gotovo svim hrvatskim udrugama i to bez ikakvih razloga, jer stranke žele dobiti potpunu kontrolu nad iseljeništvom kako bi osigurale iseljeničke glasove za sebe na izborima. Mi ne vidimo nikakva smisla u stvaranju podružnica domovinskih stranaka u inozemstvu, pa nam se čini da one time krše čak i zakone zemalja useljavanja. Možemo pretpostaviti da bi i jedna iseljenička stranka, slična onoj umirovljeničkoj, mogla biti uspješna na izborima ako se ostvari plan Vlade o dopisnom glasovanju.
d) Kad za Hrvate prođe opasnost, u povećanoj se mjeri javlja *malus croaticus*, zloglasni hrvatski jal (zavist) koji kod pojedinaca ne podnosi ništa osim vlastitih interesa. Zbog jala je došlo do brojnih rascjepa u hrvatskim udrugama u Njemačkoj, a ponajviše u Hrvatskom svjetskom kongresu (HSK Nj) koji bi trebao biti krovna organizacija svih hrvatskih društva, a nije, jer se od samog početka svojega postojanja nalazi u stanju permanentnog rascjepkavanja, premda je, ipak, dosad najbrojnija zajednička organizacija svih Hrvata u Njemačkoj. Treba se nadati da će novo vodstvo HSK Nj, uglavnom sastavljeno od mlađih ljudi, uspjeti u svladavanju svoje stalne krize, a to bi bilo moguće ako bi bio potisnut i čak uklonjen utjecaj domovinskih političkih stranaka i jasno definiran djelokrug njegova rada.
e) Među Hrvatima u Njemačkoj odavno se postupno širi stanovit ''zamor materijala'', to jest zasićenost lošim vijestima iz domovine. Tko u inozemstvu čita najtiražnije hrvatske publikacije, mora zaključiti da je Hrvatska, a još više Bosna i Hercegovina, ''zemlja strave i užasa'', pravi ''pakao na Zemlji''. Novine najviše pišu u mračnim stranama domovinskog života, o kriminalu, ratnim zločinima, nepoštovanju prava onih koji su

najviše dali za slobodu i neovisnost domovine, o podložnosti političke klase stranim interesima, o rasprodaji kućnog blaga inozemnim bogatašima, o pokornom izvršavanju diktata iz Bruxellesa, o neuspjeloj vanjskoj politici prema Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Italiji i Srbiji, o mukotrpnim pokušajima da se Hrvatska približi Europskoj uniji i NATO-u (potonji nije omiljen među Hrvatima) itd. itd. O pozitivnim stranama života u Lijepoj našoj, u hrvatskim se novinama gotovo uopće ne piše, a sigurno ih ima.
f) Posebno je poglavlje određene informacijska blokada hrvatskog života u dijaspori. Slobodna Dalmacija i Večernji list tiskaju u Njemačkoj posebna izdanja za dijasporu s nekoliko stranica isključivo posvećenih ovdašnjim Hrvatima, ali ni slova s tih stranica ne prispijeva u domovinska izdanja tih novina. Jutarnji list uopće nema stranice za iseljeništvo, on je dovoljan sam sebi. Vjesnik i ostali hrvatski dnevnici i tjednici potpuno prešućuju život u dijaspori, osim ako se dogodi neki kriminalni slučaj.
g) Najžalosnija jest činjenica da su sve hrvatske vlade dosad djelovale vrlo površno prema iseljeništvu. Tako je davno bilo ukinuto Ministarstvo iseljeništva, a neko suvislo objašnjenje za to nije dano. Valjda nije imalo nikakva konkretna posla. Sada se u Ministarstvu vanjskih poslova i europskih integracija jedna viša službenica bavi dijasporom, no to je premalo, jer iseljeništvo zaslužuje, ako ne posebno ministarstvo, onda barem jednu veliku stručnu agenciju koja bi provodila u djelo sve ono što Vlada odluči u svojoj politici prema dijaspori. Drukčije rečeno: Vlada bi trebala stvoriti Zakon o iseljeništvu i izvedbene planove za djelovanje među iseljeništvom, u prvom redu u smislu povratka što većeg broja iseljenih Hrvata u domovinu, pa bi jedna takva agencija imala posla preko glave. Primjera kako se to radi ima u Izraelu, Italiji, Irskoj, Španjolskoj, Portugalu, Turskoj, Grčkoj itd. U Hrvatskoj se na izvandomovinske Hrvate previše gledalo kao na ‘’krave muzare” (koliko mogu investirati), pri čemu se potpuno zanemarilo da više od 95 posto naših ljudi u dijaspori uopće nisu bogataši, a oni koji to jesu, jedna sitna manjina, ne želi ulagati u Hrvatsku zbog domoljublja (i previše su u tom pogledu imali negativnih iskustava), nego zbog oplođivanja svojega kapitala.
Svaka bi hrvatska vlast na početku svojega djelovanja u svojoj vladinoj izjavi u Hrvatskom saboru trebala posvetiti barem jedno poglavlje hrvatskom iseljeništvu s konkretnim planovima o tome kako što više sačuvati njegov nacionalni identitet i što veći broj Hrvata pridobiti za povratak u domovinu. Dosta je bilo slatkorječivih obećanja i ispraznih pohvala. Prema iskustvu autora ovoga članka, Hrvatima u Njemačkoj je dosta domoljubne lirike iz domovine, oni traže konkretne planove u režiji Vlade. Neka se barem ostvari divan prijedlog hrvatske diplomatkinje Tuge Tarle da se izgradi Muzej iseljeništva o kojemu je ona napisala brojne članke. Ali Hrvati u inozemstvu nikad se neće zadovoljiti položajem ‘’muzejskih ljudi”, oni žele postati sastavni dio hrvatskoga nacionalnog korpusa, sa svim dužnostima, ali i sa svim pravima običnih hrvatskih državljana. Ni više, ni manje.

Summary

CROATIANS IN GERMANY FACE THE CHALLENGES OF INTEGRATION

The future of a united Europe will be founded on the preservation of individual national cultures with a certain amount of the internationalism of European unity. Croatians in Germany can practice this brilliantly, especially their second and third generations if they manage to hold on to their own language, culture and national individuality while gaining the language, culture and European specificity of the country in which they live. Foreigners in Germany, among which there are 400,000 Croatians from the Republic of Croatia and Bosnia & Herzegovina, find themselves between the hammer of Germany *Leitkulture* and the anvil of *multiculturalism*. This is hard to survive, but it is possible to resist and to shape one's own identity complex within a coexistence.
Germans request of foreigners, not only in their appeals but through legislation that encourages it, that they integrate completely into German society, which is quite understandable, as they wish to prevent the creation of so-called parallel societies, a kind of *guest worker ghettoization*. Of Croatians it can be said that they have almost completely integrated into German society, but it is often difficult to find a line of distinction between integration and assimilation. And it should be visible to all, foreigners and Germans. Integration means that foreigners should be subject to German laws and rules of social behaviour. The leaders of Croatian associations and societies have yet to find a method whereby their youth would be more effectively involved in Croatian social structures in Germany, and they require significantly greater assistance from the homeland to do so.

Resúmen

LOS CROATAS EN ALEMANIA ANTE LOS DESAFÍOS DE LA INTEGRACIÓN

El futuro de la Europa unida estará fundamentado en la conservación de las culturas nacionales particulares, con cierta dosis de unidad europea internacionalizada. Los croatas que viven en Alemania pueden ponerlo perfectamente en práctica, sobre todo los de la segunda y tercera generación, siempre y cuando logren conservar el idioma propio, la cultura y las peculiaridades nacionales, a la vez que aprenden el idioma, la cultura y las particularidades del país en el que viven. Los extranjeros en Alemania, entre los cuales hay alrededor de 400.000 croatas (procedentes de la República de Croacia y de Bosnia-Hercegovina), se encuentran entre el martillo de la cultura de vida alemana (Leitkultur) y el yunque del multiculturalismo. Es difícil aguantar esta situación, pero es posible resistir y formar dentro de la convivencia un sistema propio de identidad.
Con llamados, pero también con estímulos legales, los alemanes tratan de persuadir a los extranjeros para que se integren completamente en la sociedad alemana, lo cual es perfectamente comprensible, porque quieren evitar la creación de sociedades paralelas o de ghetos para trabajadores foráneos. En cuanto a la comunidad croata, puede decirse que se ha integrado completamente en la sociedad alemana, pero a veces es difícil trazar una línea divisoria bien definida entre "integración" y "asimilación". Sin embargo, dicha línea debería ser visible para todos, tanto para los extranjeros como para los alemanes. Integración significa que los extranjeros deben respetar las leyes alemanas y las reglas de comportamiento social. Los líderes de las asociaciones y organizaciones croatas en Alemania todavía no encontraron la manera de conseguir que la juventud se involucre más activamente en las estructuras sociales croatas en Alemania. Para ello, necesitan una ayuda considerablemente mayor de la Patria.

Goran Krnić

KRAJ ILI PREPOROD KROATISTIKE U NJEMAČKOJ?

Kroatistika je uslijed suvremenog naglaska na interkulturnom pluralizmu, te reformističkih zahvata unutar slavistike u Njemačkoj, a ponajprije zbog političkog osamostaljenja Hrvatske, nadoknadila ono što je izgubila smanjenjem studentske populacije izgrađujući i osvješćujući svoj identitet · Hrvatska se književnost i jezik u ovome trenutku predaju na petnaestak njemačkih sveučilišta · Njemačka nestrpljivo iščekuje Sajam knjiga u Leipzigu, čija će zemlja partner 2008. godine biti upravo Hrvatska · Uspjeh hrvatskog nastupa u Leipzigu dat će poticaja razvitku njemačke kroatistike i postati ulaznica na europsku kulturnu scenu

Činjenica da hrvatski jezik i književnost postoje, predaju, izučavaju se i izvan Hrvatske uglavnom je poznata. U novije vrijeme položaj u kojemu se inozemna kroatistika nalazi nije rijetka tema razgovora. Analize i mišljenja mogu se naći u raznim medijima, od uglednih časopisa do sasvim neuglednih listova, a sličan je raspon i u kompetentnosti autora, i, posljedično, vrijednosti tekstova. Naravno, čim je nešto medijski prisutno na taj način, sva je prilika da je to u jako dobrom ili jako lošem stanju. Situacija kroatistike u inozemstvu, prevladavajući je stav, vrlo je zabrinjavajuća. Razlozi se traže kojegdje, suvisla rješenja predlažu rjeđe. Ipak, konačni je dojam da pravog interesa nema, osim u uskom i poštovanja vrijednom krugu onih kojima je jasna važnost teme. To u stvari i ne bi trebalo čuditi ima li se u vidu slika hrvatskoga medijskoga prostora, u kojem su i sama hrvatska književnost i kultura nerijetko doživljeni kao formalnost koja oduzima prostor reklamama ili „bitnim" društvenim temama. Ako je od književnih vrhunaca važnije novo prometalo bogataša, novo vjenčanje manekenke ili novi incident osoba za koje se ne zna točno što su, ali su slavne, teško je očekivati da će se više mjesta naći za temu kojom se bavimo. Slikovita ilustracija spomenutog fenomena dogodila se nedavno, kada je *Društvo hrvatskih književnika*, prepoznavši važnost problema i ozbiljnost

situacije, svoju tradicionalnu manifestaciju, *Zagrebačke književne razgovore* sredinom listopada posvetilo upravo položaju hrvatske književnosti na stranim sveučilištima, okupivši na jednom mjestu niz stručnjaka iz cijele Europe koji su prikazali stanje, te raspravljali i nudili rješenja iznijevši niz zanimljivih činjenica, podataka i prijedloga. Medijski odjek odlično organiziranog susreta bio je blizak nuli. Ostavivši otvorenom mogućnost da se s određenim vremenskim odmakom pojave još neki tekstovi, možemo zaključiti da se suvisli medijski osvrti na taj događaj mogu prebrojiti prstima jedne ruke. Jednako je začuđujuća i zabrinjavajuća ignorancija državnih ustanova prema istome događaju.

No, kako ipak svako zlo rodi i nešto dobro, tako je i slabo zanimanje hrvatske javnosti i tek stihijska pomoć države zadnjih godina nagnala kroatiste izvan Hrvatske da pokušaju sami uzeti sudbinu u svoje ruke. Upravo u tome je tračak optimizma iz drugog dijela naslovnoga pitanja.

Naime, na to pitanje iz naslova u ovome trenutku nije moguće odgovoriti jednoznačno. Većina bi stručnjaka, vrlo vjerojatno, sve do prije nekoliko mjeseci bez oklijevanja pristala na odgovor da se kroatistika u Njemačkoj približava tužnome kraju. Taj bi odgovor, nažalost, uz nekoliko iznimaka, poput Poljske (a u nešto manjoj mjeri i Mađarske, te zemalja bivše Jugoslavije i općenito slavenskih zemalja) vrijedio i za ostatak Europe (a posljedično i svijeta). Ipak, ovaj će se tekst, ne pokušavajući neupućenim generaliziranjem slijediti hrvatske medije, baviti situacijom u Njemačkoj. Upravo tamošnji događaji, na koje ćemo se vratiti, ostavljaju u ovome trenutku odškrinuta vrata koja vode novom usponu, ali u drugačijim okolnostima i na nešto drugačijim premisama. Treba priznati da dijagnoza položaja kroatistike u Njemačkoj nije nimalo jednostavna. Unatoč tome, prije kratkoga pogleda u povijest, recimo da položaj jest zabrinjavajući, ali nikako katastrofalan, dok u nekim aspektima ostavlja razloga za nadu. U traženju uzroka, dobro je imati na umu fenomene koji određuju općenit položaj književnosti u današnjem svijetu, poput globalizacije i komercijalizacije, a zatim čitav niz užih pitanja vezanih za sveučilišne reforme i politiku, povijesni kontekst raspada Jugoslavije i europsko integriranje... Sve je jasnije da književnost u tim raspravama postaje ponajviše objekt, umjesto subjekt, odnosno argument. Pojednostavljeno rečeno, sama estetska vrijednost hrvatske književnosti vrlo je nisko na hijerarhijskog ljestvici činitelja koji određuju kakav će biti njen položaj na stranim sveučilištima.

Položaj kroatistike uvjetovan položajem slavistike

U svakoj analizi situacije njemačke kroatistike, ne smije se zaboraviti polazišna činjenica da je njezin položaj uvijek bio neodvojivo vezan za sudbinu cjelokupne slavistike. Kroz povijest je položaj slavistike varirao, a unutar njega i položaj kroatistike. Tako bismo cijelu početnu fazu, devetnaesto stoljeće, mogli odrediti vremenom slavenske filologije kao cjeline, a dvadeseto razdobljem nacionalnih filologija. Prva je gener-

acija slavista za predmet interesa imala ponajprije sveukupnost slavenskoga kompleksa sa središtem na starocrkvenoslavenskome jeziku i pripadajućoj mu kulturi. Na prijelazu stoljeća, sve veću ulogu imaju nacionalne filologije što, uz povijesno-političke promjene dovodi do sustava studija slavenskih jezika kakav poznajemo iz sasvim bliske prošlosti, a donekle i danas. U središtu toga svijeta je i ruski jezik i književnost, oko kojeg su, i dalje uživajući blagostanje solidnoga interesa (temeljenog, osim na rastućem zanimanju za strane jezike i književnosti, prije svega na društveno-političkome kontekstu) svoje mjesto nalazile polonistika, bohemistika, kao i hrvatska filologija, unutar jugoslavistike ili zlosretne kovanice „serbokroatistika“. U ovome je trenutku slavistika na prekretnici, u prvom redu općenite promjene funkcioniranja sveučilišnoga života, ali i društvenih trendova, o čemu će još biti riječi.

Sama je kroatistika unutar toga kompleksa također doživjela razne faze, uglavnom uvjetovane promjenama političkoga statusa Hrvatske. Stoga bi se i ovdje moglo govoriti o svojevrsnom prijelaznom razdoblju, budući da je posljednja prijelomnica bilo stjecanje hrvatske državnosti krajem prošloga stoljeća. S obzirom na to da je otada ipak prošlo dosta vremena, bilo bi za očekivati da je doba promjena završilo, no, nije tako, ne samo krivnjom hrvatske strane. Radi se, naime, o tome da su do početka devedesetih godina prošloga stoljeća hrvatska književnost i jezik rijetko proučavani i podučavani samostalno, a češće unutar spomenute serbokroatistike/jugoslavistike. Tako su i predavačka mjesta, osobito lektorati, poslani iz Jugoslavije, zaposjedani uglavnom po sveprisutnom „republičkom ključu“, dok je realno stanje na većini sveučilišta ovisilo u prvome redu o osobi i preferencijama (ponajprije nacionalnim) predavača. To je stanje odgovaralo i njemačkoj i jugoslavenskoj strani, što iz praktičnih, što ih društvenih, političkih i ideoloških razloga, a isti razlozi imaju presudnu ulogu u tome da hrvatsko državno osamostaljenje ovdje ima sporiji učinak nego što su ga imale prije političke promjene.

Važna točka razvoja kroatistike u Njemačkoj

Očito je, dakle, da se kroatistika u Njemačkoj nalazi na važnoj točki svojega razvoja, budući da se i sama, a i u širem kontekstu nalazi u nekoj vrsti transformacije. To otežava i točan opis njezina položaja. Međutim, neki se zaključci svakako mogu izvući. Prvi od njih daje možda i najveći razlog za zabrinutost, a tiče se vjerojatno nikada težeg stanja izučavanje slavenskih filologija u Njemačkoj. Posljedica je to niza činitelja, od kojih niti jedan nije niti specifično njemački, još manje ekskluzivno vezan uz slavistiku, međutim upravo u toj se kombinaciji vrlo razorno manifestiraju. Prije svega, riječ je o fenomenu okretanja društvenog, medijskog, pa i financijskog interesa od društvenih i humanističkih prirodnim, tehničkim i medicinskim znanostima, proglašenim korisnijima, životno važnima, financijski probitačnijima (ovo posljednje svakako i jesu). Ta pojava izrazito je snažna u Njemačkoj, a postaje sve vidljivija i u Hrvatskoj. Svoj dio krivnje za to snose i sami „društvenjaci“ povlačeći se u samostanske zidine vlastitih znanosti i prepuštajući vodeću ulogu u društvenom životu, primjerice, genetičarima

i informatičarima. U slučaju slavistike, tome se globalnom kretanju dodaje još jedan specifičan razlog. Ona je, naime, vrhunac doživjela u doba hladnoga rata, kada je prostor s druge strane željezne zavjese bio geostrateški zanimljiv, egzotičan, drugačiji, nekima politički privlačan, a opet bogat kulturom i književnošću, što je rezultiralo i velikim zanimanjem za studij slavenskih jezika i kultura, čineći tu studentsku populaciju zanimljivom mješavinom heterogenih pozadina i motiva. (Sličan ćemo fenomen na mikrorazini primijetiti i za Hrvatsku ne tako davnih ratnih devedesetih kada je dijelom i zbog stalne prisutnosti u medijima, postala popularnijim predmetom istraživanja i studija nego što je bila prije, a pogotovo nego što je postala smirivanjem situacije). Obratom nakon pada istočnoga bloka, izgubili su se mnogi vanjski poticaji za studij slavistike. To nas pak približava drugom kompleksu problema: snažnoj komercijalizaciji sveučilišnoga života u Njemačkoj. Pojave poput elitnih sveučilišta, obveznog plaćanja studiranja za sve i uvjetovanja financijskih temelja opstojnosti studija brojem studenata dovode do toga da male znanosti i studijske grane proživljavaju teške trenutke. U takvoj situaciji, u kojoj se broji svaki student, diplomski rad ili doktorska disertacija, te se na osnovi toga dodjeljuju sredstva i prostor na sveučilišnoj pozornici, teško se posvetiti svim onim malim činiteljima znanstvene i duhovne klime koji su Njemačku činili onim što je bila i još uvijek jest (između ostalog, i domovina najznačajnije slavistike izvan slavenskoga svijeta). Posljedica svega su velike redukcije na odsjecima slavenskih filologija: neki su ukinuti, neki osakaćeni smanjenjem broja katedri, smjerova, profesura, lektorata i materijalnih sredstava do te mjere da su svedeni na puko preživljavanje, dok je tek dio onih sretnijih nastavio jednako uspješno funkcionirati. Uz to, čini se da je došlo vrijeme za promjenu ustaljenoga načina funkcioniranja slavistika kao središta koje objedinjuju nastavu i proučavanje jezika, književnosti, pa i kultura slavenskih zemalja. Naime, akademski trendovi sve više govore u prilog uže specijalizacije s jedne strane, te potom raznovrsnog interdisciplinarnoga povezivanja s druge. Tako već postoje odsjeci koji se bave samo književnošću, ili samo jezicima, a na važnosti dobivaju interdisciplinarni studiji, pogotovo u tržišno isplativim kombinacijama, poput suradnji s ekonomskim, pravnim i političkim studijima. Sve su to činjenice koje valja imati u vidu pri utvrđivanju položaja hrvatske kulture u inozemstvu, kako se ne bi, na prvu loptu i iz hrvatske društvene navike, povelo za teorijama zavjere, za kojima je svakako lako posegnuti, jer, bez poznavanja spomenutoga konteksta razlozi opadanja broja kroatističkih centara i narušen položaj strane kroatistike djeluju vrlo nejasno i mistično. Još je važnije promjene o kojima je riječ shvatiti i uklopiti se u njih pri stvaranju strategije funkcioniranja kroatistika u inozemstvu, kako se ne bi propustio vlak koji omogućuje nastavak djelatnosti, čak i napredak, ali, očito, na drugim osnovama.

Poboljšati promociju hrvatske književnosti i kulture u inozemstvu

Razlozi za zabrinutost, vidljivo je, leže u dobroj mjeri u širem kontekstu. Naravno, bilo bi samozavaravanje vjerovati da je sve što njemački kroatisti i Hrvatska poduz-

imaju dovoljno i ispravno. Zarobljenost u kompleks južne slavistike, slaba sveučilišna i istraživačka razmjena između matične i njemačke kroatistike, te neadekvatna promocija hrvatske književnosti samo su neki od činitelja koji svakako pojedinačno nisu ključni, ali doprinose ukupnome stanju. O mogućnostima poboljšanja situacije bit će još riječi, ali, prije toga vrijedi pokušati sažeti trenutačno stanje. Kroatistika je u Njemačkoj, dakako, u lošijem položaju od rusistike, polonistike, bohemistike, i to je sasvim prirodno. Već bugaristika, međutim, nije u znatno boljoj situaciji, dok je srbistika i u nešto lošijoj. S druge je pak strane proučavanje jezika i književnosti Ukrajine i Slovačke, a o Bjelorusiji, Makedoniji, Sloveniji da i ne govorimo, u još težoj situaciji. Dakle, s obzirom na veličinu zemlje, stanje nije alarmantno, ali treba imati u vidu da su mnoge od spomenutih filologija u devedesetim godinama u Njemačkoj morale krenuti od nule, što s kroatistikom nije bio slučaj, naprotiv. Nominalno, prije petnaestak je godina na teritoriju Njemačke postojalo znatno više institucija koje su se makar minimalno bavile i hrvatskim jezikom i/ili književnošću. Statistika, ipak, vara, i to zbog već objašnjenog drugačijeg ustroja slavistika, a najviše stoga što se u ukupan broj, bez obzira na stvaran sadržaj, računala svaka jugoslavistika/ serbokroatistika, što nije odgovaralo stvarnom stanju. Ovdje nam nije namjera ulaziti u zamornu i besmislenu raspravu kojom se dokazuje postojanje nečega tako očitog kao što je hrvatski jezik, ali je ipak potrebno posvetiti pokoju riječ fenomenu „serbokroatistike“, neizostavne točke u svakoj priči o položaju hrvatske književnosti u inozemstvu. Riječ je o klasifikatorskom pojmu, koji izvire iz njemačkog termina za „srpskohrvatski“ („serbokroatisch“), time, dakle, o njemačkom proizvodu. Izraz „serbokroatisch“ uveli su njemački filolozi sredinom 19. stoljeća slijedeći Herderovu doktrinu o „Sprachnationen“, blisku i vodećim južnoslavenskim misliocima toga vremena. Termin je pokazao, posebice s obzirom na priličnu nejasnoću označenoga, nevjerojatnu žilavost i izdržljivost. Osobito se to odnosi na jugoslavensko vrijeme, kada je odgovarao i jugoslavenskoj ideologiji, i idealiziranoj slici Jugoslavije u brojnih Nijemaca, a svakako i praktičnim razlozima. Ti su praktični razlozi i danas vrlo važni. Vjerojatno ponajviše u njima treba tražiti objašnjenje za to da je u Njemačkoj malo katedri koje se bave samo hrvatskim jezikom (ta je pojava kod književne znanosti ipak nešto manje izražena), i da se većina odsjeka snalazi nazivom „BKS“ (Bosnisch-Kroatisch-Serbisch) ili nekom njegovom varijacijom. Radi se, naime, o jednostavnoj činjenici da je, i danas, isto kao što je bilo za postojanja SFRJ (s tim što je tada opravdanje za to postojalo u dominantnoj društveno-političkoj praksi i ideologiji) mnogo lakše zaposliti jednoga lektora da u jednoj predavaonici drži jezične vježbe skupini studenata, nego zaposliti tri lektora, zaposjesti tri predavaonice, formirati tri skupine studenata. Naravno, važan je i argument da je takav zbroj triju jezika i književnosti ipak u spomenutoj akademskoj tržišnoj utakmici osjetno konkurentniji nego što jedna filologija pojedinačno.

Hrvatska se književnost i jezik predaju na petnaestak njemačkih sveučilišta

Dosad objašnjeni dio je, razjašnjavajući okolnosti, ponajviše ukazivao na teškoće. Stvari, ipak, nisu samo crne, možda nisu uopće crne. Hrvatska se književnost i jezik u ovome trenutku predaju na petnaestak njemačkih sveučilišta. Taj broj djeluje sasvim zadovoljavajuće, međutim, on obuhvaća i ona sveučilišta gdje su, primjerice, jedina kroatistička predavanja jezične vježbe od po dva sata tjedno. Naime, udio kroatistike u studijskim planovima snažno varira, od sveučilišta gdje se hrvatska književnost ili jezik mogu odabrati kao središnji dio studija na svim razinama, do onih na kojima služe kao fakultativna opcija za osobito zainteresirane studente i popunjavanje satnice. Broj studenata je teško procijeniti, tim više što i ovdje postoji vrlo široki raspon, od studenata koji doktoriraju na temama iz kroatistike i kane se njome profesionalno baviti, do onih koji će tijekom studija čuti jedno kroatističko predavanje. Sasvim gruba procjena mogla bi se zaustaviti na dvjestotinjak njemačkih studenata koji dolaze u dodir s hrvatskom književnošću i jezikom svaki semestar. Naravno, cjelovitu sliku njemačke kroatistike (i još jedan razlog za zadovoljstvo) dobit ćemo tek ako u nju uključimo i živost znanstvenih zbivanja, počevši od konferencija i ciklusa predavanja (bilo čisto kroatističkih, bilo onih usmjerenih na cijeli „BKS“ ili općeslavenski korpus) iza kojih, naravno, najčešće ostaju i zbornici. Iako znanstveni kroatistički časopis na njemačkom jeziku ne postoji, česti su prilozi o hrvatskoj književnosti i jeziku u vodećim njemačkim slavističkim i književno-znanstvenim časopisima, kakvi su *Zeitschrift für Slawistik, Die Welt der Slaven, Zeitschrift für Slavische Philologie Zeitschrift für Balkanologie, Kritikon Litterarum* i drugi. Naravno, njemački su kroatisti aktivni i u hrvatskim književnim časopisima. Kroz nekoliko posljednjih desetljeća brojni su njemački kroatisti svojim radovima obogatili hrvatsku lingvistiku i znanost o književnosti, ponekad epohalnim djelima, a čine to i dalje. Među njima su, što osobito raduje, i neki sasvim mladi znanstvenici, pa se može očekivati da će, uz barem donekle povoljan razvoj zbivanja i potporu s hrvatske strane, bogata tradicija njemačke kroatistike biti nastavljena.

Pri analizi situacije ne bi trebalo zaboraviti još jednu dimenziju koja odudara od inače dominantnih sivih tonova. Kroatistika je, naime, uslijed postmodernoga naglaska na interkulturnom pluralizmu, kao i spomenutih filtriranja unutar akademske slavistike u Njemačkoj, a ponajprije, dakako, zbog političkog osamostaljenja Hrvatske, nadoknadila ono što je izgubila smanjenjem studentske populacije izgrađujući i osvješćujući svoj identitet. Tako je, iako se to možda izvana ne čini tako neupitnim, znanost o hrvatskom jeziku i književnosti jasno omeđila vlastito područje interesa i sustav vrijednosti. Moglo bi se, dakle, rezimirati, da položaj hrvatske književnosti na njemačkim sveučilištima nudi istovremeno razloge za zabrinutost i zadovoljstvo. Zabrinutost zbog smanjenja broja središta na kojima se predaje i broja studenata, te zbog neizvjesne budućnosti svih malih studijskih predmeta, pa tako i slavistike. Zadovoljstvo pak nudi i dalje priličan broj mogućnosti bavljenja njome, a prvenstveno kakvoća „proizvoda“, kako znanstvenog tako i predavačkog, te učvršćivanje njezina identiteta i prisutnosti.

Na kraju, a vjerojatno najvažnije, postavlja se pitanje što je moguće poduzeti kako

bi se postojeći problemi pokušali riješiti, nepromjenjive zabrinjavajuće okolnosti neutralizirale ili preokrenule u povoljne, a tračku optimizma pružila mogućnost da se rasplamsa i nadogradi već postojeće razloge za zadovoljstvo. U tom projektu učvršćivanja položaja njemačke kroatistike, koja bi, u lošijem razvoju događaja mogla prerasti u svojevrsnu akciju spašavanja ili reanimacije, svoju ulogu trebaju odigrati i njemački kroatisti i, uvjetno rečeno, hrvatska strana, dakle, država, matična struka, pa možda i hrvatska javnost, i, zašto ne, hrvatski iseljenici u Njemačkoj. Sama činjenica da u međuvremenu svakako postoji svijest o potrebi djelovanja već je izuzetno pozitivna, te donosi i prve rezultate.

Osvojiti simpatije posjetitelja uglednog europskog autorskog Sajma knjiga u Leipzigu na proljeće 2008.

Možda ključan korak budućega razvoj bilo bi osmišljavanje jasne strategije zastupanja nastave i istraživanja hrvatskoga jezika i književnosti na njemačkim sveučilištima. Donošenje te strategije posao je, prije svega, nadležnih hrvatskih ustanova, dakle, Ministarstva znanosti, tehnologije i športa Republike Hrvatske. Ono, dojam je, takvu strategiju i ima za one države u kojima međudržavnim ugovorima o reciprocitetu i suradnji može utjecati na razvoj događaja. S Njemačkom to nije slučaj, budući da njemački zakoni o autonomiji sveučilišnoga života ne predviđaju takve ugovore. Stoga se stvari događaju gotovo stihijski, te se svako sveučilište opredjeljuje za svoju viziju, iz čega proizlazi i toliko različit položaj njemačkih kroatistika međusobno. To osmišljeni plan djelovanja i inicijativu iz Hrvatske čini još nužnijom. Čak nije ni presudno kakva će ta strategija biti, nužno je da se donese, po mogućnosti suradnjom predstavnika hrvatske države, te struke u domovini i Njemačkoj, a ovisno o željama, potrebama i mogućnostima. Jedan od prijedloga koje bi svakako trebalo razmotriti, a u prilog mu govore i glasovi koji se čuju iz njemačkih kroatističkih krugova bilo bi svojevrsno određivanje prioriteta. Drugim riječima, valjalo bi analizirati situaciju, i vidjeti na kojima od sveučilišta kroatistika ima budućnost, i u kojem obliku. One kroatistike koje se pokažu perspektivnima i proglase strateški važnima trebalo bi potom podupirati još snažnije i usmjerenije, po mogućnosti izvući iz nesretne BKS kombinacije (u sklopu čega bi bilo uputno, u suradnji s južnoslavenskim susjedima, dogovoriti oblik djelovanja u kojemu bi, međusobno surađujući, svaka od filologija jasno zauzela svoje zasebno mjesto na zemljovidu). Dakako, to nikako ne znači da sve one centre koji ne budu proglašeni prioritetnima valja zaboraviti, naprotiv. Treba priznati da je potpuno nerealno postojanje petnaestak jakih kroatistika u Njemačkoj, a od neodređenog broja odsjeka, u nejasnim kombinacijama i s neizvjesnom budućnošću, znatno se mudrijom čini rješenje s nekolicinom jakih kroatistika, i što više sveučilišta na kojima će postojati fragmentarno, bilo kao dio književne znanosti, lingvistike, jezičnih tečajeva, ili interdisciplinarnih modula. Takva bi strategija umnogome olakšala obavljanje onih silno važnih djelatnosti koje spomenuto Ministarstvo već sada vrlo uspješno obavlja (a dojam je da će se stvari razvijati i nabolje). Misli se pritom na stipendiranje stranih

studijskoga boravka studenata i znanstvenika u Hrvatskoj, donacije knjiga i podupiranje raznih popratnih aktivnosti (pri čemu se važnošću ističu ekskurzije). Dakako, i u tom segmentu ima prostora za napredak, ali on u prvom redu ovisi o financijama, čime ponovno ulazimo u domenu onoga na što se „odozdo" teško može bitno utjecati.

Druga važna komponenta je povezanost, i to kako njemačke kroatistike s matičnom, tako i stručnjaka unutar nje same. Veze njemačke kroatistike s Hrvatskom, dakako, postoje, institucionalne i privatne, znanstvene, književne, prevodilačke. Ali, usporedi li se to s povezanošću drugih slavenskih nacionalnih filologija u Njemačkoj s matičnom zemljom, lako je zaključiti da to ni izbliza nije dovoljno. Neophodan je veći broj ugovora u suradnji njemačkih sveučilišta s onima u Hrvatskoj (svako bi njemačko sveučilište s katedrom za kroatistiku trebalo biti povezano s nekom visokoškolskom ustanovom u Hrvatskoj. Isplativost takve veze za hrvatska sveučilišta nije nimalo na idealističkoj razini, treba samo spomenuti europske fondove koji bi se tim putem puno lakše slijevali i u projekte hrvatskih znanstvenika. Da nije riječ o utopijskom poduhvatu, pokazuju brojni postojeći projekti, primjerice oni hrvatskih privatnih visokih škola.). Takvi bi ugovori, osim zajedničkih projekata, financijske suradnje i drugih materijalnih pogodnosti omogućavali i razmjenu znanstveno-nastavnog osoblja i studenata, što su dvije točke koje su na izuzetno niskoj razini, ponajprije stoga što su sporadične i stihijske. Međusobna suradnja znanstvenika je pak osjetno življa i plodonosnija, kako glede razmjene spoznaja i literature, tako i međusobnog pozivanja na konferencije i predavanja, usprkos ponekad podcjenjivačkom odnosu matične struke prema inozemnoj, što i nije sasvim nerazumljivo, te je, budući da obično počiva na stereotipima i predrasudama najčešće eliminirano pomnijim upoznavanjem radova. Ostaje, dakle, da se poradi na institucionalnoj vezi, i to prvenstveno, ali ne samo među sveučilištima. Jedan korak u tom pravcu poduzeli su ove godine njemački kroatisti, poradivši „usput" i na međusobnom povezivanju, što nas dovodi do dijela priče koji nudi možda i ponajviše razloga za optimizam.

Shvativši, naime, da su promjene nužne, i da dijelom moraju krenuti od njih samih, njemački su se kroatisti, uz pomoć nekih hrvatskih državnih institucija (Veleposlanstvo Republike Hrvatske u Berlinu, spomenuto Ministarstvo i drugi) odlučili aktivirati. U Berlinu je 2005. godine održano njihovo prvo godišnje savjetovanje, krajem listopada 2007. treće, na kojem je već bilo sasvim očito da se stvari pomiču i to dobrim dijelom nabolje (za razliku od prvoga puta, kada su iz svih dijelova Njemačke odzvanjale kroatističke žalopojke). Osim činjenice da su se zahvaljujući susretima znanstvenici i predavači međusobno upoznali i stvorili kontakte koji su omogućili zajedničko djelovanje, dvije su činjenice možda od presudne važnosti. Jedna je formalne prirode, osnivanje Njemačkoga društva za kroatistiku, a druga je svijest o potrebi fleksibilnijega funkcioniranja uslijed promijenjenih okolnosti. *Deutsche Gesellschaft für Kroatistik* (Njemačko društvo za kroatistiku) osnovano je 2007. godine, kao udruga koja će povezivati sve one koji se u Njemačkoj profesionalno bave hrvatskim jezikom i književnošću, te će biti platforma za zajedničke projekte, ali i krovni partner za razgovor i suradnju s Hrvatskom. Time se, vjerojatno je nepotrebno i govoriti, eliminiraju brojni

nedostaci koji su mučili njemačke kroatiste godinama. Druga činjenica značajna je prije svega jer, kako je spomenuto, okolnosti više ne dopuštaju razmišljanje u starim kategorijama, te je srećom, čini se, prihvaćena činjenica da kroatistika može opstati i ako nije na svakom sveučilištu zastupljena u potpunom opsegu. Pokoja zlata vrijedna cjelovita katedra, lektorati i jezične vježbe, makar i izdvojeni negdje drugdje, jezikoslovni odsjek na jednom, pokoji književni znanstvenih na drugom, zajednički projekti s, primjerice, povjesničarima ili ekonomistima na trećem sveučilištu budućnost je kroatistike. Njemački će se kroatisti, dojam je, znati snaći se u novim okolnostima. Niz manjih projekata, zbornika, časopisa, internetskih stranica, udžbenika, i posvemašnja živost i nanovo probuđeni entuzijazam najvrjednije je što se njemačkoj kroatistici dogodilo zadnjih godina, i to je bilo više nego primjetno očito na berlinskome skupu.
Ondje je prezentiran i projekt o kojemu se već neko vrijeme govori, te ga se nestrpljivo iščekuje, a mogao bi i trebao popuniti možda i najveću prazninu vezanu ne samo uz njemačku kroatistiku, već i cjelokupnu prezentaciju hrvatske književnosti, pa i kulture u Njemačkoj, ali i mnogo šire. Riječ je o Sajmu knjiga u Leipzigu, čije će težište 2008. godine biti upravo Hrvatska. Predstavljanje hrvatske književnosti i kulture u inozemstvu je rak-rana već godinama, praktički od osamostaljenja. Odraz toga na život inozemne kroatistike lako je naslutiti. Posljedica maloga broja prijevoda, njihove slabe promocije i općenito nesustavne kulturne prezentacije dovela je do toga da je hrvatska književnost (a svaki puta bi umjesto ili uz književnost mogla stajati i kultura općenito) u Njemačkoj uglavnom nepoznata. A interes za nju postoji, to pokazuju primjeri s mnogih njemačkih sveučilišta, kao uspjesi onih autore koji, što spletom okolnosti (poput pisaca hrvatskoga podrijetla koji su rođeni ili žive u inozemstvu, često pišu na stranim jezicima, ali mahom o hrvatskim temama, i jako su dobro prihvaćeni, a jedan od nerijetkih primjera je mlada hrvatsko-njemačka književnica Marica Bodrožić), što nešto uspješnijom promocijom dobivaju prostor u njemačkoj književnoj javnosti. Njemački se student, međutim,

Studenti Sveučilišne škole hrvatskoga jezika i kulture na Plitvičkim jezerima • Hrvatska se književnost i jezik predaju na petnaestak njemačkih sveučilišta i jedan se broj studenata priključuje tradicionalnoj ljetnoj Sveučilišnoj školi hrvatskoga jezika i kulture u organizaciji Hrvatske matice iseljenika

susreće s hrvatskom književnošću kao s nečim nepoznatim, ali se određeni broj njih ipak na određeni način zaljubljuje u nju u tolikoj mjeri da ju je spreman odabrati za svoj životni poziv. Iskustvo većine onih koji se u Njemačkoj bave podučavanjem hrvatske književnosti otkriva izrazito pozitivnu recepciju brojnih djela i autora iz korpusa hrvatske književnosti, kako onih od kojih se to „očekuje", poput Držića, Krleže, Andrića, Slamniga, tako i nekih koji se niti u Hrvatskoj ne mogu podičiti „zvjezdanim" statusom i brojnim čitateljstvom. Potencijal je, očito, golem i tek čeka potpuno ispunjavanje. Posljednjih je godina primjetan porast broja prijevoda. Treba, međutim, imati na umu da je pojavljivanje prijevoda u javnosti tek prva etapa, budući da se zna događati da usmena predaja bude jedini način na koji se tim knjigama pokušava probiti put do ruku javnosti. Jasno je da danas bez odgovarajuće „logistike" u suvremenim okolnostima nikakav proizvod, pa tako niti kulturni, nije moguće približiti širem krugu ljudi. Ovdje se, k tome, pojavljuju i druge, manje, ali također opasne zamke, poput dijela izdavača koji knjigu doživljavaju kao sredstvo za prikupljanje poticaja i donacija, bez namjere da s njome naprave bilo što osim golog objavljivanja. U istu kategoriju spadaju neki neokolonijalni „dobročinitelji", manje zainteresirani za ono što nominalno promiču, ali vrlo skoncentrirani na samopromociju, čime, jasno, književnosti čine više štete nego koristi. Nakon svega rečenoga, postaje jasna važnost Sajma u Leipzgu, odnosno hrvatske pozicije na njemu 2008. godine. Zasada sve ukazuje na to da će projekt biti dobro pripremljen, u planu je izdavanje niza novih prijevoda hrvatskih djela na njemački i brojne promotivne akcije, što bi u konačnom zbroju moglo barem malo promijeniti recepciju hrvatske književnosti u širokoj javnosti, to jest, dovesti do toga da potencijalna publika postane svjesna da je hrvatska književnost nešto postojeće i vrijedno interesa. Ta promjena značila bi i silan vjetar u leđa njemačkoj kroatistici, a s obzirom da je njemačka književna scena i ulaznica na onu europsku, odjek projekta mogao bi biti i mnogo jači.

U tekstu je već spomenuto i hrvatsko iseljeništvo u Njemačkoj. Nitko, naravno, ne očekuje da ono postane nositelj njemačke kroatistike, čak ni njegov važan dio, ali je svakako zapanjujuće koliko malo interesa za jezik i književnost postoji. Iz redova hrvatskih doseljenika u Njemačku regrutirano je vrlo malo kroatista-profesionalaca, broj studenata kroatistike je također znatno manji nego što bi se očekivalo, kao i posjećenost raznih kulturnih događanja koja organiziraju nerijetki entuzijasti. Rasprava o razlozima odvela bi nas u neke sasvim druge vode, ali vrijedi spomenuti da se nacionalna privrženost, identitet i ljubav prema domovini ne bi trebali izražavati u prvom redu odlascima na koncerte hrvatskih estradnih zvjezdica, večere u dalmatinskim restoranima, navijanje za neku od njemačkih Croatija i deklarativno parolaštvo. Mnogo je onih koji u Njemačkoj svojim radom pokazuju da je upravo ljubav i interes za kulturu, jezik i književnost domovine ono što mnogo bolje djeluje, više se cijeni, i prije svega, silno obogaćuje.

I, naposljetku, možda nije zgorega naglasiti da njemačkoj kroatistici od pomoći može biti i malo više pozornosti, kako od strane hrvatske javnosti, tako i hrvatskih iseljenika u Njemačkoj. Vjerojatno nije potrebno naglašavati da je u vremenu globalizacije i integracija, komercijalizacije i interneta važnije nego ikad učiniti vlastitu kulturu,

duhovnu tradiciju i suvremenost, dakle, samoga sebe prezentnim i prepoznatljivim, te dati doprinos „europskoj kulturnoj raznolikosti“. Isto tako, od neprocjenjive je važnosti znanstveni doprinos inozemne kroatistike koja, osim novih znanstvenih teorija (koje su joj dostupnije jer im je često na izvoru) donosi i pogled izvana, što upravo mladoj zemlji kakva je Hrvatska može samo koristiti.
Ovaj je pregled pokušao dati sliku stanja njemačke kroatistike danas. Primjetno je da stanje u cjelini nije naročito dobro, da ima razloga za zabrinutost, i da nije neosnovan strah da bi se moglo dogoditi da duga povijest bavljenja hrvatskim jezikom

Summary

THE END OR RENAISSANCE OF CROATIAN LANGUAGE STUDIES IN GERMANY?

Croatian language studies have as a result of the contemporary focus on intercultural pluralism, and above all because of the Croatia's political independence, made up for what it has lost with the reduction of the student population – building and raising awareness of its identity. Reforms are under way within academic Slavic languages studies in Germany that also have an influence on the status of Croatian language studies within German society. Interdisciplinary studies are gaining in importance, especially in market-profitable combinations. Croatian literature, language and culture are currently taught at fifteen German universities.
Germany eagerly awaits the Leipzig Book Fair, whose partner country in 2008 is Croatia. Every spring the international fair in Leipzig pools Europe's publishing elite. Along with excellent writers from the homeland, Croatian authors from around the world will have an opportunity to make a joint appearance at this prestigious author's fair in the heart of Europe. The city of Leipzig, know as a centre of fairs and one of the key cultural hubs of both German and European history, lives every spring in the spirit of the slogan *Leipzig Reads*. In 2008 *Leipzig reads Croatian!* The success of the Croatian appearance in Leipzig will be a boost to the development of Croatian language studies in Germany and the desired ticket to the European culture scene.
The author believes that a newly founded Croatian language studies association will contribute most to the development of Croatian language studies in Germany. The *Deutsche Gesellschaft für Kroatistik* (German Association for Croatian Language Studies) was established in 2007 as an association that aims to link all those in Germany professionally active in Croatian language and literature, and will serve as a platform for joint projects and as the umbrella partner for communication and cultural exchange with Croatia.

Resúmen

FIN O RENACIMIENTO DE LA CROATÍSTICA EN ALEMANIA?

Debido a la actual tendencia de resaltar el pluralismo intercultural y ante todo como consecuencia de haberse independizado Croacia, la croatística ha recuperado la pérdida que le causara la disminución de la población estudiantil, creando y fortaleciendo la conciencia de su identidad. También se están desarrollando procesos reformadores dentro de la eslavística académica, que a su vez ejercen influencia sobre la posición de la croatística en la sociedad alemana. Adquieren importancia los estudios interdisciplinarios, especialmente en las combinaciones comercialmente rentables. Actualmente se dictan clases de literatura, lengua y cultura croatas en unas quince universidades alemanas.

Alemania espera con impaciencia la Feria del Libro en Leipzig '2008, cuyo país-socio será precisamente Croacia. La Feria Internacional del Libro en Leipzig reúne todos los años en primavera a la crema editorial de Europa. De tal modo, junto con los conocidos autores procedentes de la Patria, a los literatos croatas de todo el mundo se les brindará la posibilidad de presentarse conjuntamente en esa prestigiosa Feria de autores en el corazón de Europa. Cabe señalar que la ciudad ferial de Leipzig es uno de los centros culturales históricos alemanes y europeos donde todos los años en primavera se vive con el slogan "Leipzig lee". En 2008 dicho slogan rezará: "Leipzig lee en croata". El éxito de la presentación croata en Leipzig fomentará el desarrollo de la croatística alemana y además le franqueará la anhelada entrada al escenario cultural europeo.

El autor cree que la recientemente fundada Sociedad para la croatística "Deutsche Gesellschaft für Kroatistik" (Njemačko društvo za kroatistiku), contribuirá al desarrollo de la croatística en Alemania. La misma ha sido organizada en 2007 como una sociedad que reunirá a todos los que se ocupan profesionalmente en Alemania del idioma y de la literatura croatas y que será la plataforma de los proyectos conjuntos y al mismo tiempo el socio patrocinante en las comunicaciones y en la cooperación cultural con Croacia.

Tihomir Kukolja

USUSRET HRVATSKOJ NOVOGA TISUĆLJEĆA

Hrvatska treba poticati međunarodnu i međunacionalnu pomirbu i oprost, te biti vođa razvoja projekata stabilnosti i novih prijateljskih odnosa sa svim zemljama u regiji · O kakvoći naših poslovnih i drugih odnosa sa susjedima ne ovisi samo njihov napredak, nego i naš · Zato pobjedniku i oporbi postavljam izazov koji će se prepoznati u posvećivanju nepodijeljene pozornosti onim sadržajima koji će Hrvatsku oblikovati u pravednu socijalnu državu, a ne zemlju oboljelu od neizlječivih tranzicijskih bolesti

Razmišljam srcem običnoga građanina koji i bez patetike tisućljetne mitologijske prošlosti voli svoju zemlju i želi njezinoj budućnosti pristupiti proročki i vizionarski, a kojem tračak nade budi najava predsjednika države u nedavnoj ‘izbornoj noći’ o tome da će, kome god povjerio mandat za sastav nove, od njega očekivati znakovite pomake nabolje. Napose, u zemlji koja se ponosi svojom vjekovnom kršćanskom baštinom, neovisno o tome hoće li ili ne Hrvatska ući u Europsku uniju, u sljedećem mandatu priželjkujem suvremenu, širokogrudnu te moralno i etički uzoritu Hrvatsku na svim područjima njezina ustroja - političkom, gospodarskom, društvenom, socijalnom i duhovnom. Zato pobjedniku i oporbi postavljam izazov koji će se prepoznati u posvećivanju nepodijeljene pozornosti onim sadržajima koji će Hrvatsku oblikovati u pravednu socijalnu državu, a ne zemlju oboljelu od neizlječivih tranzicijskih bolesti. Ponajprije, valja nam ozbiljno suzbijati stalni porast siromaštva u Hrvatskoj, čiji je prosječan građanin danas mnogo siromašniji nego sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća ako životni standard hrvatskoga građanina usporedimo s prosjekom središnje i zapadne Europe. Potom na red dolazi pravo na zdravlje zajamčeno dostupnim zdravstvenim osiguranjem svima bez obzira na njihovo socijalno i imovinsko stanje, zaposlenost ili nezaposlenost. Njega treba slijediti suvremeni i pristupačan sustav zdravstva. Zatim, pravo na stan ne bi više smjela biti povlastica onih s boljom novčanom podlogom, nego obveza

društva prema svim odraslim građanima, a ponajprije obitelji s djecom. Država mora razviti program, poduprt pozitivnim i ostvarivim zakonima, koji će i najsiromašnijima omogućiti dostojno rješenje stambenog pitanja pod ostvarivim uvjetima. Sustavno suzbijanje ucjena divljega kapitalizma treba biti visoko na popisu prioriteta buduće vlade i Sabora. Od čuvenih pretvorbi ranih devedesetih do danas, poticanje gomilanja privatnoga kapitala, poglavito stečenog na nepošten način, pretvara prosječnoga građanina u potrošnu robu prepuštenu samovolji nedodirljive manjine bogatih skorojevića. Ovome valja pridodati potrebu za dosljednim sučeljavanjem s krupnom korupcijom, poglavito onom čiji su pipci uvučeni u tkivo državnih ustanova, kako Hrvatska ne bi bila talac domaćem, regionalnom i međunarodnom usužnjavanju krupnom kriminalu, trgovini drogama i ljudskim robljem. Potom, potreban nam je pristup Europskoj uniji koji neće biti popraćen općom rasprodajom svih hrvatskih dobara, stečenih i prirodnih, uključujući otoke, planine, nacionalne parkove i objekte povijesne važnosti, uz spoznaju da će na kraju Hrvatsku posjedovati onaj tko vlasništvom zaposjedne najveći broj njezinih dobara. Država koja cijeni svoj integritet mora jasno odrediti granice do koje može prepuštati vlastita dobra stranom kapitalu. Sljedeće, Hrvatska treba poticati međunarodnu i međunacionalnu pomirbu i oprost, te biti lider razvoja projekata stabilnosti i novih prijateljskih odnosa sa svim zemljama u regiji. Koliko god je važno da međunarodne i domaće pravosudne ustanove dosljedno progone ratne zločince koji su u Hrvatskoj počinili zločine od Vukovara do Dubrovnika, još je od presudnijeg značenja da Hrvatska ne postane sužnjem prošlosti ne želeći napustiti začarani krug paradigme stalnog međunacionalnog prebacivanja krivnje. Htjeli mi to sebi priznati ili ne, s Europom ili bez nje, o kakvoći naših poslovnih i inih odnosa sa susjedima ovisi ne samo njihov napredak, nego i naš. Suvremena Hrvatska mora također uskoro postati zemlja rasterećena administracije na svim razinama da obični svakodnevni postupci kao što su podizanje osobne iskaznice, izrada izgubljenih dokumenata ili prikupljanje dokumentacije za gradnju obiteljske kuće ne budu iscrpljujući birokratski procesi. Za ono što je u prosječnoj zemlji razvijenog Zapada potrebno tek nekoliko trenutaka u nekom lokalnom poštanskom uredu, u Hrvatskoj je i dalje zamoran postupak koji traje satima, danima, čak tjednima. Želim živjeti u Hrvatskoj širokogrudnog vjerskog pluralizma u kojoj se potiče izgradnja osobne i kolektivne duhovnosti koja stalno i učinkovito mijenja čovjeka u bolju, moralniju, uljuđeniju, plemenitiju i nesebičniju osobu. Ukratko, Hrvatskoj su potrebni ljudi koji će bez straha poraditi na daljnjoj izgradnji građanske Hrvatske kao državne zajednice visokog socijalnog i pravnog ustroja, u kojoj će pravo na dostojan život i rad, ideološki pluralizam i slobodu svakoga građanina biti primarne vrijednosti i u kojoj će, sretni i zadovoljni, prepoznati svoj dom svi njezini žitelji bez obzira na svoju političku, etničku, ideološku, vjersku, manjinsku, većinsku ili neku drugu pripadnost.

Summary

INTO THE NEW CROATIAN MILLENNIUM

Croatia needs to encourage international and intra-nation reconciliation and forgiveness, and be a leader of the development of stability projects and new, friendly relations with all of the countries in the region. The development not only of our neighbours, but also our own, depends on the quality of our business and other relationships with our neighbours, says the author of the essay, active as the program director of the Rijeka-based International Centre for Life and the director of an international project called ROM - Renewing Our Minds. The author therefore submits to the winner and the opposition in Croatia challenges that will be recognised in giving undivided attention to those programs that will shape Croatia as a just social state, and not a country ailing from an incurable transition infirmity. In short, Croatia needs people who will, without fear work on the further development of a civil society in Croatia as a state of highly developed social and legal structure, in which the right to dignified life and labour, ideological pluralism and the liberty of every citizen will be primary values and in which every citizen will, happy and contented, find their home, regardless of their political, ethnic, ideological, religious, minority, majority or other affiliation.

Resúmen

AL ENCUENTRO DE LA CROACIA DEL NUEVO MILENIO

Croacia debe incentivar la reconciliación y el perdón entre todos los pueblos y naciones de la región y debe convertirse en un país líder que propicie la estabilidad y el desarrollo de nuevas relaciones amistosas con todos los países del área. Según afirma el autor de este ensayo, que es director de los programas del "Centro internacional para la vida" de Rijeka y del proyecto internacional "ROM-Renewing Our Minds", de la calidad de nuestras relaciones (comerciales y otras) con nuestros vecinos, no sólo depende el progreso de ellos, sino también el nuestro. Por ello, el autor invita al oficialismo y a la oposición a trabajar por una Croacia socialmente justa, y no por un país susceptible de sufrir las enfermedades incurables de la transición. En pocas palabras, el país necesita gente que siga construyendo sin temor una Croacia civil como comunidad estatal con un alto desarrollo social y legal, en la cual el derecho a la vida digna y al trabajo, el pluralismo ideológico y la libertad de cada ciudadano sean los valores prioritarios y en la que todos sus habitantes, contentos y conformes, reconozcan en ella su hogar, independientemente de su pertenencia étnica, afiliación política, condición social o pertenencia religiosa.

BAŠTINA

Glava Herakla, 2. stoljeće, Aequum - Čitluk • Izložba Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja u Zagrebu svima je pokazala čudesan prostor vrijedan pažnje, i osvijestila činjenicu da je bogatstvo ondje stvoreno u siromaštvu to vrjednije i da je uloga Zagore u svim povijesnim mijenama bila izričito velika, da su je kosili ratovi i da se uvijek iznova uzdizala, da je kulturološki značajna i jednakopravna s ostalim dijelovima Hrvatske, da je još sačuvana i stoga bogatija od onih poznatijih predjela koji su već platili danak suvremenosti • Godinom Marina Držića proglašena je 2008. povodom 500. obljetnice rođenja najvećega hrvatskog komediografa, čiji se komediografski opus održao na pozornici sve do danas snagom izvorne umjetničke istine

Vesna Kusin

DALMATINSKA ZAGORA NA DLANU

Izložba Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja u zagrebačkoj galeriji Klovićevi dvori pokazala je kulturno blago koje govori da je Zagora od davnina ostvarivala kulturno jedinstvo s ostalim dijelovima Hrvatske i Europe • U Zagori se održao do danas najsačuvaniji prapovijesni krajolik u Europi • Svako je vrijeme tu ostavilo svoj upečatljivi kulturološki i tradicijski trag, a i ovo suvremeno potvrđuje da je to prostor golemog potencijala, koji je iz škrte zemlje iznjedrio iznimne umjetnike i političare poput Meštrovića, Ujevića ili pak Gotovca

Mnoge je možda zbunio naziv izložbe Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja, koja je u zagrebačkoj Galeriji Klovićevi dvori održana od 4. rujna do 18. studenoga 2007. godine. Svi koji su izložbu uspjeli vidjeti, bili su, ne krijući oduševljenje, iznenađeni kad su vidjeli što je na tom širem prostor Dalmatinske Zagore, na potezu od Krke do Neretve, od prapovijesti do danas, stvoreno. U Galeriju su dnevno hrlile rijeke ljudi, a mnogi su navraćali više puta prateći i atraktivna autentična prikazanja iz pojedinih dalmatinskih lokaliteta pa su Klovićevi dvori u zadnje vrijeme dosegli onu atmosferu kakvu susrećemo u prestižnim europskim galerijama – modernim komunikacijsko informacijskim središtima razvijenoga svijeta. Iznenadilo ih je bogatstvo tog krškog i siromašnog tla koje je upravo stoga, u borbi za opstanak, iznjedrilo brojne velikane i to ne samo kulture. Tu u Zagori ponikli su brojni književnici, pjesnici, glazbenici, redatelji, glumci, slikari, skulptori, dizajneri, kolekcionari, političari i gospodarstvenici. Baština, koja je s toga prostora prikupljena i u atraktivnom postavu izložena na sve četiri etaže Galerije, svjedočila je o Dalmatinskoj zagori kao plodotvornom tlu u svakom pogledu. Izložba je razbila sva dosadašnja kriva poimanja o Zagori, koja su često bila i negativnog predznaka.

I upravo stoga, što je taj prostor iznimno bogat u svakom smislu, povijesnom, strateškom, kulturnom, političkom pa potencijalno i gospodarstvenom, a mnogima je to pri upoznavanju s vlastitom povijesti, kulturom i baštinom promaklo, važno je bilo ukazati na to

da je upravo taj prostor Zagore u raznim povijesnim okolnostima, od prapovijesti do danas imao i te kako važnu ulogu. Toliko važnu da je češće bio *matica*, nego li *pozadina* u smislu nečega nevažnoga, kako su ga mnogi tretirali.

Da je Dalmatinska zagora oduvijek imala strateško značenje, što se krvavo potvrdilo i u Domovinskome ratu, danas potvrđuje niz sačuvanih prapovijesnih gradina, koje nisu bile samo mjesto stanovanja nego ponajprije uporišna mjesta obrane, zatim rimski vojni logori, kao i pedesetak tvrđava i utvrđenih gradova. Brojni arheološki nalazi i lokaliteti, što govore o visokom civilizacijskom stupnju razvoja od prapovijesti do kasnoga srednjega vijeka, potvrđuju da je Zagora sve to vrijeme bila ostvarivala kulturno i civilizacijsko jedinstvo s ostalim dijelovima Europe. Danas, pak, kad je suvremena civilizacija uglavnom rastočila mnoga ta povijesna kulturna i civilizacijska materijalna svjedočanstva, odnosno njihove cjeline i narušila zatečene prostorne vrijednosti, u Zagori, koju su ti procesi na sreću dosad mimoišli, održao se do danas najsačuvaniji prapovijesni krajolik u Europi. Njega treba sačuvati, kao i svu ostalu baštinu što se tu nalazi. I to je bio cilj ove izložbe. Upozoriti na zatečene vrijednosti i sačuvati ih za buduće generacije. Otkriti tu jednakopravnu hrvatsku regiju, o kojoj većina premalo zna. Vjerojatno mnogi, i od onih što govore o Hrvatskoj „od stoljeća sedmog" ne znaju da je upravo na tlu Zagore stvorena prva hrvatska država, koja je tada ubrzo postala vodećom političkom, vojnom i gospodarskom silom na ovim prostorima.

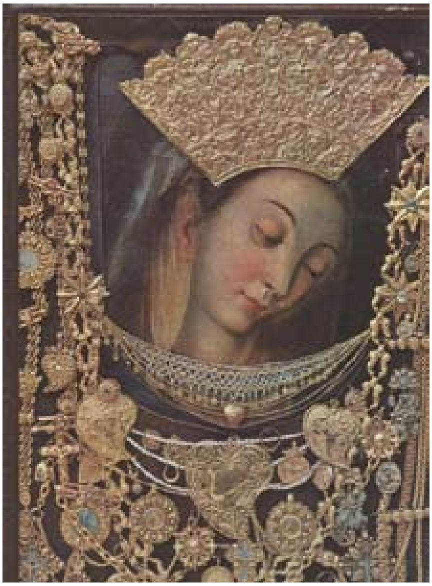
Svako je vrijeme tu ostavilo svoj upečatljivi trag, u urbanim i ruralnim cjelinama, kulturološki i tradicijski, a i ovo suvremeno potvrđuje da je to prostor ogromnog po-

Bunari Rajčica kraj Lećevice

Fibula iz Studenaca kod Imotskog, kasno brončano doba

Gospa Sinjska

Češalj za vunu

Gljevske mačkare, Glijev

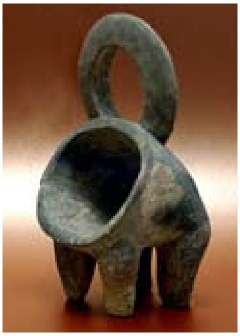
Naslovna stranica franjevačkog katastra grada Sinja iz 1780. godine

Kamena glava, zaštitnik od Turaka u Putišićima, omiško zaleđe

Srebrena fibula, antika, Danilo kraj Šibenika

Riton, neolitik, Danilo kraj Šibenika

Merdžanka - srebrena kubura, 20. stoljeće

Stombulja-elipsasta košara za čuvanje ulova na imotskom području

Jednojagodne naušnice, srednji vijek, Danilo kraj Šibenika

tencijala. Taj prostor kontinuiranog diskontinuiteta, kojeg su prouzročile burne povijesne okolnosti, nagnao je stanovnike toga kraja da uvijek ponovno kreću iznova i dosižu prekinutu razinu prethodnika. I izložba *Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja*, otkrićem Zagore u punoj svjetlosti i značenju, upozorila je na taj skokoviti kontinuitet, dajući poticaj svima za još jedan iskorak prema novome usponu.

Izložba u Galeriji Klovićevi dvori pružila je hrvatskoj javnosti Dalmatinsku zagoru na dlanu. Bilo je to otkriće ne samo za one koji u Zagoru nisu nikada kročili, nego i za one što tamo obitavaju. Svi su sad imali prilike otkriti Zagoru kakvu je u cijelosti nisu poznavali. Ustvari nisu je poznavali dovoljno ni u fragmentima. Zato su na izložbi ostali zadivljeni. Mnoge je izložba ponukala da se i otpute u Zagoru, da je dožive *in situ* te se još bolje upoznaju s njezinim prirodnim i kulturnim vrijednostima.

Nakon izložbe Zagora više nije tako nepoznata. Percepcija o njoj stubokom je promijenjena. Svima je postalo jasno da je taj čudesan prostor vrijedan pažnje, da je bogatstvo ovdje stvoreno u siromaštvu to vrednije, da je uloga Zagore u svim povijesnim mijenama bila izričito naglašena, da su je kosili ratovi i da se uvijek iznova uzdizala, da je kulturološki značajna i ravnopravna s ostalim dijelovima Hrvatske, da je još sačuvana i stoga bogatija od onih poznatijih predjela koji su već platili danak suvremenosti. Ta spoznaja vratila je i samopouzdanje i ponos tamošnjem stanovništvu, kao i vjeru da se Zagora može iznova oploditi sobom samom i postati hrvatskim prostorom budućnosti.

Stećci u Gornjim Voštanima

Luneta iz Gate, 6. stoljeće

Kaciga iz Bublina - Zagvozd, željezno doba

Summary

DALMATIAN ZAGORA IN THE PALM OF YOUR HAND

Archaeological finds and sites that tell of the high level of development of civilisation from prehistory to the late Middle Ages, confirm that Zagora achieved cultural unity with other parts of Europe, which is demonstrated in the representative exhibition *Dalmatian Zagora – unknown land* in Zagreb from 4 September to 18 November 2007. Modern civilisation has for the most part disturbed these areas, but in Zagora, which these processes have happily circumvented, the most preserved prehistoric area in Europe has been maintained, which the modern motorway makes easily accessible. Each period left its impressive cultural and traditional trace in Dalmatian Zagora and this contemporary one confirms that it is an area of great potential, whose sparse soil has given birth to exceptional writers, artists, business people and politicians. That Dalmatian Zagora has always had strategic importance, which was tragically confirmed in the Homeland War, is now confirmed by a series of preserved prehistoric hillforts, that were not only a place of habitation but above all focal points of defence, then Roman camps, and fifty fortresses and fortified towns. It is likely that many, even those that speak of Croatia "from the seventh century" do not know that it was in Zagora that the first Croatian state was created, which quickly became the leading political, military and economic power in the region. After the exhibition at the Klovićevi dvori Gallery the perception of Zagora has changed fundamentally, It has become clear to all that the wealth created in Zagora is in poverty all the more valuable, that it was razed by wars and always rose again, that it is culturally significant and stands on an equal footing with other parts of Croatia, that it has been preserved and is therefore richer than better-known areas that have already paid tribute to progress. That insight has given people from the region, scattered around the world, a new confidence and pride and a faith that Zagora can become a cradle of Croatia's future.

Resúmen

EL DESCUBRIMIENTO DE LA REGIÓN TRAMONTANA DÁLMATA A PLENA LUZ

Los hallazgos arqueológicos y las localidades que hablan de un alto grado de desarrollo civilizador desde la prehistoria hasta el tardío Medioevo, confirman que la región tramontana Dálmata (Dalmatinska zagora) conformaba una unidad cultural con las restantes partes de Europa, lo que se pudo ver en la exposición titulada "La región tramontana Dálmata - tierra desconocida" efectuada en Zagreb del 4 de septiembre al 18 de noviembre de 2007. Por lo general, la civilización moderna ha vulnerado o destruído la integridad del aspecto primitivo de los espacios. Pero por suerte eso no ocurrió con la tramontana Dálmata, donde hasta la fecha ha sobrevivido el paisaje prehistórico mejor conservado de Europa y de fácil acceso gracias a la ruta moderna. Toda época ha dejado en la región de la tramontana Dálmata su distinguible rastro culturológico y tradicional. La época actual confirma que se trata de un espacio de un enorme potencial, porque a pesar de ser una tierra de escasos recursos, dió vida a excepcionales literatos, poetas, artistas, economistas e incluso políticos.

El que la tramontana Dálmata tuviera desde siempre un significado estratégico (tal como lo demostraron los recientes eventos sangrientos de la Guerra Patria) lo confirman una serie de ruinas bien conservadas que no eran sólo viviendas, sino bastiones de defensa, entre los cuales había campamentos romanos, alrededor de cincuenta fuertes y varias ciudades fortificadas.

Muchos de los que dicen que Croacia existe "Desde el siglo VII" probablemente no saben que fue precisamente en el territorio de la tramontana Dálmata donde se constituyó el primer Estado Croata que pronto se convirtió en líder político, militar y económico de la región.

Después de la exposición realizada en la galería Klovićevi dvori, la percepción de lo que representa la tramontana Dálmata cambió radicalmente, pues todos comprendieron que la riqueza creada en aquélla región partiendo de la pobreza, es aún más valiosa si se toma en cuenta que habiendo sido devastada en tantas guerras, volvió a recuperarse. También comprendieron que desde el punto de vista culturológico la tramontana Dálmata es igualitaria en comparación con las demás partes de Croacia y que aún está conservada y que por eso es más rica que otras regiones mejor conocidas que ya pagaron el tributo a la modernidad. Este conocimiento le devolvió la autoestima a la población de aquélla tierra dispersa por todo el planeta, lo mismo que le devolvió la fe de que la tramontana Dálmata puede convertirse en un sitio croata del futuro.

Tihomil Maštrović

NAJSTARIJE NOVINE NA HRVATSKOME JEZIKU

Novine** Kraljski Dalmatin / Il Regio Dalmata **izlaze u doba Napoleonova Carstva, te francuske vlasti u Zadru i vrlo su važne u jačanju nacionalne svijesti hrvatskoga naroda i to nekoliko desetljeća prije Ilirskoga preporoda · Uz činjenicu da su to prve novine na hrvatskom jeziku, u povijesti hrvatskog novinstva** Kraljski Dalmatin **ostaje zapamćen i po tome što je u njima novinarsku djelatnost, na svom jeziku, ostvario prvi hrvatski novinar Nikola Dominik Budrović, što je tu objavljena prva novinska vijest na hrvatskom jeziku koja je stigla iz Dubrovnika (br. 3/1806.)

U Zadru godine 1806. počinju izlaziti novine na hrvatskom jeziku, dvojezični *Kraljski Dalmatin / Il Regio Dalmata,* što je zacijelo jedan od važnijih događaja hrvatske kulturne povjesnice u XIX. stoljeću.[1] Službeno glasilo dalmatinske vlade, pravno-političke novine *Kraljski Dalmatin / Il Regio Dalmata* izlaze do godine 1810. kao tjednik na osam stranica, dvostupačno i dvojezično, na talijanskom i na hrvatskom jeziku; desni je stupac pisan hrvatskim a lijevi talijanskim jezikom. *Kraljski Dalmatin* je od br. 1. (12. srpnja 1806.) do br. 36. (21. rujna 1809.) uređivao pisac i publicist Bartolomeo Benincasa (1746.-1816.), inače u doba francuske uprave glavar javne nastave u dalmatinskoj vladi u Zadru, a u uredničkim poslovima pomagao mu je i zamjenjivao ga istaknuti hrvatski intelektualac iz Zadra Ivan Kreljanović Albinoni (1777.-1838.). Do kraja izlaženja list uređuje Nikola Dominik Budrović (1773.-1847.). Hrvatski članci u *Kraljskom Dalmatinu* uglavnom su prijevodi s talijanskog jezika. Već u prvom broju lista ističe se da će »talijansko skazanje« biti preneseno u »slauni Arvazki jezik«, i to ne samo za one koji ne znaju drugi jezik, nego i za one koji se radije

[1] Prve novine što su izlazile u Hrvatskoj, bile su *Ephemerides* Zagabrienses na latinskom jeziku (1771. u Zagrebu), a kronološki ih slijede i dvije na njemačkom jeziku: *Agramer deutsche Zeitung* (1784.) i *Kroatischer Koržrespondent* (1789.), također u Zagrebu.

služe »svoim materinjim govorom, nego Talianskim«. Prevoditelji su bili zadarski franjevci Andrija Kadčić i Paško Jukić, a poslije Jukićeve smrti (u listopadu 1806.) taj je posao obavljao dominikanac Nikola Dominik Budrović. On je, osim redovitog prevođenja, u *Kraljskom Dalmatinu* objavio i neke svoje članke, a po svemu sudeći godine 1809. bio je i urednik novina, te se može smatrati jednim od prvih hrvatskih novinara. Budroviću je u prevođenju pomagao zadarski odvjetnik Nikola Sandri. Prevodilački poslovi za potrebe *Kraljskog Dalmatina* uistinu nisu bili laki, budući da standardizacija hrvatskoga jezika još nije bila provedena, a nedostajali su i rječnici stručnog nazivlja. Kako su prilozi u novinama bili iz različitih struka, odgovarajući je terminološki leksik predstavljao stalnu i ozbiljnu poteškoću prevoditeljima. Tekstovi su objavljivani u tzv. dalmatinskom pravopisu i u štokavskoj ikavici, dakle u onom hrvatskom pučkom govoru koji će upravo zbog svoje rasprostranjenosti, ali i tradicije, nepunih četrdeset godina poslije, Ante Kuzmanić i zadarski jezikoslovni krug izabrati za jezik prvog preporoditeljskog lista u Dalmaciji - *Zore dalmatinske.* Razumljivo je da se u jeziku *Kraljskog Dalmatina* počesto susreću čakavski, te ijekavski oblici, brojni su i talijanizmi, te nešto manje i turcizmi. Nedostatak hrvatskog stručnog nazivlja prevoditelji zadarskih novina nadomjestili su stvaranjem, više ili manje, uspješnih kovanica, pa su tako na stranicama lista neke strane riječi, dakako s oblika kakav je bio u talijanskom tekstu, prevedene ovim novostvorenim hrvatskim riječima: filozof - *mudroznanac,* retorika - *liposlovka,* harmonija - *skladnoglasije,* elokvencija - *hitroslovlje,* akademija - *mudroskupština,* licej - *mudroučionica,* agrikultura - *težaštvo,* teatar - *prikazalište,* religija - *bogostovije,* sekretar - *otajnik (tajnik),* reforma - *prinaprava,* itd. Eto, takav je, što se leksika tiče, bio najstariji hrvatski novinski stil.

Među pozitivnim rezultatima izlaženja *Kraljskog Dalmatina* svakako valja izdvojiti činjenicu da su te novine nedvojbeno osnažile hrvatski karakter javnog života u Dalmaciji, ali njihova je važnost osobito velika u potvrđivanju hrvatskoga kao posve prikladnog jezika za svakodnevni izražaj i poslovanje, pa već i samo to uzdiže taj list medu one važne čimbenike koji su prethodili snažnijem zamahu hrvatskog narodnog preporodnog gibanja sredinom XIX. stoljeća. Izlazeći kroz pune četiri godine i na hrvatskom jeziku, *Kraljski Dalmatin* je hrvatskom čovjeku pružio mogućnost da svoj jezik ne nalazi samo u pjesmaricama Andrije Kačića Miošića ili pak u vjerskim knjigama, nego da po njemu doznaje i sve one obavijesti iz zemlje i svijeta koje su dotad bile posredovane samo drugim jezicima: talijanskim, njemačkim ili pak francuskim. Time se ujedno u Hrvata počinju stvarati pretpostavke za nacionalnu samosvijest, čiji će snažniji proplamsaji buknuti nekoliko desetljeća poslije.

Uz činjenicu da su to *prve novine na hrvatskom jeziku,* u povijesti hrvatskog novinstva *Kraljski Dalmatin* ostaje zapamćen i po tome što je u njemu novinarsku djelatnost na svom jeziku ostvario *prvi hrvatski novinar* Nikola Dominik Budrović, što je tu objavljena *prva novinska vijest na hrvatskom jeziku* koja je stigla iz Dubrovnika u srpnju 1806. o oslobođenju grada od opsade i radosti građana zbog toga (br. 3/1806.),

te *prva novinska recenzija jedne knjige,* a to je bila *Grammatica della lingua illirica* (Dubrovnik, 1808.) Franje Marije Appendinija (br. 38/1808.).

Novine *Kraljski Dalmatin* izlaze u doba francuske vlasti u glavnom dalmatinskom gradu Zadru koji je s južnim hrvatskim krajevima, od godine 1806. do kraja 1809., pripadao Talijanskom kraljevstvu u sklopu Napoleonova carstva. Uz nedvojben prinos učvršćenju francuske vlasti, list je znatno pridonio procesima modernizacije i demokratizacije hrvatskog društva u Dalmaciji. To se osobito očitovalo u strukturiranju upravne i sudbene vlasti, te u defeudalizaciji gradskog komunalnog uređenja i ustroju obrazovnog sustava. U *Kraljskom Dalmatinu* tiskaju se članci s brojnih područja: demografije, gospodarstva, politike, prava, zakonodavstva, povijesnih znanosti, religije, kulturne povijesti, odgoja i naobrazbe, zdravstva, socijalne skrbi, vojnih znanosti, obrtništva, poljodjelstva, šumarstva, prometa, trgovine itd., pa se s pravom može zaključiti da je prosvjetiteljska važnost lista u jadranskoj Hrvatskoj početkom XIX. st. iznimno velika. Da je razmjerno velik interes za *Kraljski Dalmatin* postojao u cijeloj Dalmaciji, te da je stalno rastao, pokazuje podatak da je naklada prvih osam brojeva toga tjednika, s člancima s brojnih područja ljudskog djelovanja, bila 500 primjeraka, već deveti broj imao je nakladu od 600 primjeraka, a ubrzo se pomišljalo da naklada bude i tisuću primjeraka. List se distribuirao po cijelom primorju, od kvarnerskih oto-

Kompleti najstarijih novina na hrvatskome jeziku Kraljski Dalmatin / Il Regio Dalmata nalaze se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, te u Znanstvenoj knjižnici i Državnom arhivu u Zadru

ka do Boke kotorske, a čitatelje je najčešće nalazio medu intelektualcima: učiteljima, svećenicima, studentima i đacima, državnim službenicima, vojnim osobama, te medu rijetkim trgovcima i obrtnicima.

Kraljski Dalmatin je izlazio kao tjednik tri godine, osam mjeseci i 19 dana. Od prvog broja, 12. srpnja 1806., do posljednjeg, 1. travnja 1810., objavljeno je 176 brojeva na 1420 stranica.[2] *Kraljski Dalmatin* tiskao se u tiskari («utistaonicza») Antuna Luigija Battare u Zadru. Inače, Battarina je tiskara prva u Hrvatskoj počela izdavati almanahe, pa je tako već 1804. u njezinoj nakladi objavljen *Lunario di Zara* (od 1806. *Almanacco di Zara),* godine 1813. *Lunario Zaratino* i dr. Osim *Kraljskog Dalmatina* u toj je tiskari tiskano još jedno periodično izdanje od nacionalnog značenja - prvi hrvatski književni časopis u Dalmaciji i prvi preporoditeljski list izvan Zagreba na hrvatskom jeziku - *Zora dalmatinska,* koji je izlazio od 1844. do 1849. Tako je ta zadarska tiskara u XIX. stoljeću umnogome pridonijela stvaranju osebujnog književnog i kulturnog ozračja na jugu Hrvatske, odnosno one kulturne klime koja će pridonijeti da hrvatski narod bude čvršće povezan medu sobom, ali i s europskim duhovnim kontekstom. Od početka XIX. stoljeća, razmjerno buđenju narodne samosvijesti, sve to više raste želja za promicanjem hrvatskoga jezika, osobito na području nacionalne kulture, pri čemu je u pravilu zastupljena njezina europska težnja kao nezaobilazna sastavnica svekolike hrvatske uljudbe. Na tom je tragu, u oblikovanju prepoznatljivog kulturnog identiteta, bilo važno tiskanje knjigâ i periodikâ na narodnom jeziku, ali i na ostalim, školovanom dijelu pučanstva bliskim jezicima, te sa sadržajima primjerenima životnim potrebama pučanstva. Zahvaljujući činjenici što je izlazio i na hrvatskom, *Kraljski Dalmatin* je čitan i u većinskom hrvatskom pučanstvu u pokrajini, a time što je djelotvorno rušio ukorijenjene predrasude o hrvatskom jeziku kao manje vrijednom, bez daljnjega je pridonio nacionalnom buđenju hrvatskoga puka u Dalmaciji. Dvjestota obljetnica *Kraljskog Dalmatina,* obilježena 2006., bila je dobra prigoda za izdavanje pretiska tih važnih novina. Reprintiranje *Kraljskog Dalmatina* omogućava da sadržaj prvih novina na hrvatskom jeziku bude dostupan, kako znanstvenicima i istraživačima, tako i hrvatskoj učećoj mladeži i svima zainteresiranima, jer je riječ o jednom od najvažnijih hrvatskih periodika na samom početku hrvatskoga novinstva. Naime, zbog svoje nedostupnosti nije imao odgovarajuće recepcije u našoj kulturnoj javnosti. Kompleti lista *Kraljski Dalmatin / II Regio Dalmata* nalaze se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, te u Znanstvenoj knjižnici i Državnom arhivu u Zadru.

[2] Veličina lista: 27,6x20,6 (1806.-1809.), a u godištu 1810. smanjuje se na 22,2x15,8 cm. List je do 1809. tiskan na osam stranica, 1809. na osam i manje, a posljednji broj (6/1810.) tiskan je na deset stranica. Od 12. srpnja 1806. do 25. srpnja 1807. izlazio je svake subote, od 31. srpnja 1807. do 25. kolovoza 1809. izlazi svakog petka, a poslije neredovito. U prvoj godini izlaženja, 1806., objavljeno je 25 brojeva *Kraljskog Dalmatina* na 200 (+2) str.; u drugoj godini, 1807., 52 broja na 416 (+8) str.; u trećoj godini izlaženja, 1808., objavljena je 53 broja na 424 (+2) str.; u četvrtoj, 1809., 40 brojeva na 302 (+16) str.; u petoj godini izlaženja, 1810., objavljeno je 6 brojeva na 50 str.

Summary

THE OLDEST NEWSPAPER IN CROATIAN LANGUAGE

The year 1806 saw the first issue of a newspaper in the Croatian language, the bilingual *Kraljski Dalmatin / Il Regio Dalmata (The Royal Dalmatian)*, certainly one of the key events of Croatian cultural history in the 19th century. Among the positive effects of the publication of the *Kraljski Dalmatin* is certainly the fact that this newspaper without a doubt reinforced the Croatian character of public life in Dalmatia. The importance of this newspaper is great because it affirmed Croatian as a language entirely suitable for daily communication and business. That fact alone puts the paper among the important factors that preceded the *Illyrian Revival* of the mid 19th century. Along with the fact that this is the first Croatian language newspaper, the *Kraljski Dalmatin* is also remembered in Croatian press history by the fact that it was where the *first Croatian journalist*, Nikola Dominik Budrović, worked as a reporter. The paper ran the *first newspaper news item in the Croatian language* reported from Dubrovnik in July of 1806 and relating the liberation of the city from a siege and the ensuing joy of its citizens (no. 3/1806). The newspaper also ran the *first ever newspaper review of a book in Croatian*, that being the *Grammatica della lingua illirica (Grammar of the Illyrian Language)* (Dubrovnik, 1808) by Franjo Marija Appendini (no. 38/1808). The *Kraljski Dalmatin* newspaper was published in the chief Dalmatian city of Zadar during the period of French administration. Along with the southern Croatian lands, Zadar from 1806 to the end of 1809 fell under the Italian kingdom, then a part of the Napoleonic Empire.

Resúmen

EL MÁS ANTIGUO PERIÓDICO EN IDIOMA CROATA

En 1806 comenzó a editarse en Zadar el periódico en idioma croata *Kraljski Dalmatin / Il Regio Dalmata*, una publicación bilingüe que sin duda marcó un importante hito histórico en el ámbito cultural croata del siglo XIX. Entre los resultados positivos de la inauguración de este periódico fue el fortalecimiento del carácter croata en la vida pública de Dalmacia. Quedó demostrado que el idioma croata es perfectamente apropiado tanto para la expresión cotidiana como para el lenguaje comercial. Esa constatación convirtió a dicho periódico en uno de los importantes factores que precedieron al movimiento denomindo Renacimiento Ilirico de mediados del siglo XIX. Además de ser el primer periódico publicado en idioma croata, *Kraljski Dalmatin* es recordado en el ámbito periodístico por haber trabajado en su redacción el primer periodista croata, Nikola Dominik Budrović. Ese periódico fue el primero en publicar en julio de 1806 -en idioma croata- la noticia sobre el levantamiento del asedio a la ciudad de Dubrovnik y el regocijo de sus ciudadanos (Número 3, Ańo 1806). En ese periódico también se publicó el primer comentario periodístico sobre un libro, concretamente sobre la „Grammatica della lingua illirica" (Dubrovnik, 1808) firmado por Franjo Mario Appendini (Número 38, Ańo 1808). El periódico *Kraljski Dalmatin* estuvo saliendo durante la administración francesa en Zadar, la principal ciudad de Dalmacia, que junto con las regiones meridionales croatas desde comienzos de 1806 hasta fines de 1809 perteneció al Reino de Italia en el contexto del Imperio napoleónico.

Lada Žigo

HRVATSKA GLAGOLJSKA POČETNICA

Hrvatska glagoljska početnica (tiskana 1527. godine u Veneciji) iz minhenskog je antikvarijata došla u riznicu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u godini proslave njezine četristote obljetnice djelovanja · Jezgra današnjeg NSK-a je knjižnica isusovačke rezidencije (1607.) čiji je knjižni fond do početka 21. stoljeća skupio oko 2 500 000 svezaka · Budući da je Hrvatska do osamostaljenja 1991. godine bila dio širih državnih integracija, vrlo je zanimljiva činjenica da su isključivo iz hrvatskih javnih sredstava za NSK u Zagrebu u 20. stoljeću sagrađene čak dvije velebne građevine: prva, raskošna secesijska palača na Marulićevu trgu, dovršena 1913., i druga, monumentalna višekatnica u Ulici Hrvatske bratske zajednice, dovršena 1995. godine

Hrvatska glagoljska početnica iz 1527. godine, najstarija naša početnica za koju znamo, konačno je ušla u knjižnu škrinju Nacionalne i sveučilišne knjižnice, u društvo brojnih drugih glagoljskih knjižnih spomenika kao što su Vinodolski zakonik na pergameni (podrijetlom iz 1288., prepisan u 16. stoljeću), Istarski razvod (naš najstariji sačuvani pravni spomenik iz 13. st.), Mavrov brevijar (pergamentni zapis iz 15. st.), Misal po zakonu rimskog dvora (najstarija hrvatska tiskana knjiga, vrhunac hrvatskoga glagoljaštva iz 1483.) i drugih vrijednih knjiga. Zahvaljujući donaciji hrvatske Vlade izdvojeno je oko milijun kuna za otkup prve hrvatske glagoljske početnice koju je na prodaju dao minhenski antikvarijat (Vlada je istodobno otkupila još niz vrijednih starih rukopisa), što nam pokazuje kako pustolovine starih knjiga (koje bezglavo putuju od kolekcionara do kolekcinara, od antikvara do antikvara) i dalje traju iako nam se u svijetu industrije knjige čini da je prošlost arhivirana. Prva hrvatska glagoljska početnica, sada jedan od najvrjednijih spomenika u Zbirci rukopisa i starih knjiga u NSK, doista je imala pustolovan život - godine 1933. jedan lajpciški antikvar ponudio je hrvatskim kulturnim institucijama tu knjigu na otkup po cijeni od tadašnjih 1600 maraka, što je bilo pravo bogatstvo - za tu cijenu mogao se kupiti najluksuzniji automobil.

Hrvatske institucije tada su zbog previsoke cijene odbile kupiti knjigu, pa je ona *odlutala* u SAD, u ruke jednoga kolekcionara čija je knjižnica rasprodana na dražbi da bi, evo, dospjela u riznicu minhenskoga antikvarijata, odnosno njegova vlasnika Antona Kovača. I tako, poslije gotovo pola tisućljeća, Hrvatska glagoljska početnica (tiskana 1527. godine u Veneciji, u tiskari čuvenoga Andrije Torresanija) konačno je došla u svoj dom, pružajući nam sliku o tome kako su nekada živjeli, razmišljali i učili naši preci. Početnica ima jedanaest tiskanih stranica (uglavnom pobožnoga sadržaja) a osobito je zanimljiva prva, na kojoj je tekst stavljen u renesansni okvir i na kojoj je prikazan neposlušni učenik kojega šibaju naočigled svih zbog kršenja školskih iliti moralnih normi. Zanimljivo je danas, kada je učenik subjekt u nastavi (i kada nasrće na profesora), pogledati drugu krajnost - jedan davni, monotoni školski dan koji je započinjao pobožnim zazivima (početnica započinje Očenašem i Zdravomarijom, jer su se na primjerima poznatih tekstova učenici najbolje mogli naučiti povezati poznate glasove i slova) i nastavljao se ponavljanjem članaka Apostolskih vjerovanja. Prva glagoljska početnica (koja bi se mogla nazvati i psaltirom jer obiluje tekstovima psalama) najstarija je naša početnica (koja pokazuje nastojanje da se proširi pismenost u našoj glagoljaškoj sredini), na koju će se kasnije nadovezati udžbenička izdanja poput "Kožičićeva psaltira" iz 1530. ili "Table za dicu" iz 1560. Prva hrvatska glagoljska početnica (pisana je hrvatskostaroslavenskim jezikom, hrvatskom inačicom staroslavenskoga jezika, izuzev pučkih molitvi koje su pisane starom hrvatskom čakavštinom) tako je ušla u riznicu knjižnoga bogatstva NSK koja se diči brojnim starim knjigama (otkupljenim ili darovanim) ili cjelovitim zbirkama kao što su "Bibliotheca Zriniana" (biblioteka obitelji Zrinski iz 17. stoljeća, prepuna starih kodeksa među kojima valja istaknuti Missale Romanum iz 15. stoljeća, napisan knižnom goticom) ili Gajeva knjižnica (koja čini najvredniji dio fonda NSK, prepun starih rukopisa i vrijednih knjiga kao što su "Dubrovački psaltir", popularna knjiga nabožnoga sadržaja iz 16. stoljeća, "Život cara Aleksandra", omiljena zabavna knjiga iz srednjega vijeka, drugo izdanje hrvatskoga prvotiska "Misal po zakonu rimskoga dvora", "Piesni razlike" Dinka Ranjine, knjiga tiskana u Firenzi 1563. godine i još nebrojene knjige). Povijest starih knjiga povijest je i odnosa prema knjizi (koje su bile pune grbova vlasnika, ex - librisa tj. umjetnički oblikovanih naljepnica s oznakom vlasnika ili institucije, napomena pa i knjižnih kletvi koje su čuvale svete *kutije slova* od lopova). Povijest knjige šušti, miriše i pretače se uvijek u sliku, u sliku pobožnih samostanskih pisara koji strpljivo prepisuju kodekse, potom u sliku iluminatorskih majstora i knjigoveža koji zajedničkim i dugotrajnim radom urešenoj knjizi daju status institucije. Ni Gutenbergov izum nije odmah pretvorio ručni rad u bezbojni tiskarski proizvod. Misal po zakonu rimskoga dvora, knjigu s drvenim koricama presvučenim tamnosmeđom kožom sa zakovicama, svakako je egzotična tiskovina današnjemu konzumentu bezbrojnoga štiva, a gotovo je sjetno zamisliti stare rukopisne knjige prije Gutenberga koje su pojedinačno znale stajati koliko i desetak krava! Imati tri kodeksa u privatnoj knjižnici značilo je biti ugledni vlastelin koji se naukom

ograđuje od nepismena puka. U 15. stoljeću pergamentni glagoljski misali i brevijari koštali su i po tridesetak zlatnih dukata, a koliko je knjiga imala i fizičku, a ne samo intelektualnu težinu, svjedoči i podatak da je, primjerice, "Brevijar Vida Omišljanina" (koji se danas čuva u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici) težio oko deset kilograma. Nije stoga čudno što Vlada danas izdvaja za neku staru knjigu i oko milijun kuna. Kada je otkupljivana knjižnica obitelji Zrinski (tadašnja Zemaljska vlada otkupila ju je od bečkoga antikvara), za nju je izdvojen iznos u visini četiri godišnje plaće ravnatelja tadašnje Kraljevske sveučilišne knjižnice. Kada prošetamo današnjim sajmovima, možemo se prisjetiti kako su knjige nekada u samostanskim knjižnicama bile vezane lancima za pult, kako je knjiga znala koštati kao i jedno zemljište i kako su knjižni listovi bili sveti, što potvrđuje i jedan dubrovački fratar iz samostana Male braće u pismu iz 1741.: "K tomu naši stari, koji su ovdje bili prije potresa kao klerici pričahu, da se tako pazilo na spomenute knjige da su među važnijim listovima bili umetnuti komadi tanke svile, i kada su se knjige, na najveće blagdane koristile u koru, klerici su držali bijelu platnenu krpu kojom su otirali prste, prije negoli bi okrenuli list". Nacionalna i sveučilišna knjižnica i dalje, uz potporu Vlade, otkupljuje stare knjige i čuva stara vremena pred naletom novoga. Od prvih darovatelja knjiga Kraljevskoj sveučilišnoj knjižnici (koja je nekada bila Akademijina knjižnica), od Maksimilijana Vrhovca, Ignjata Brlića, Ivana Kukuljevića Sakcinskog do današnjih darovatelja ili trgovaca, NSK bilježi dugu povijest traganja za hrvatskim knjižnim blagom koja je jednako protežna kao i budućnost elektronske knjige. Koliko se ide prema napri-

Tiskarski stroj glagoljice • Glagoljica je pismo kojim se Hrvati služe već više od tisuću godina. Glagoljicom su se pisali kako staroslavenski tekstovi hrvatske redakcije - osobito crkvene bogoslužne knjige, tako i hrvatski tekstovi najrazličitijih namjena

jed, toliko se može ići i unatrag. Među posljednjim darovanim knjigama ili onima koje je Vlada otkupila valja spomenuti pisma Ruđera Boškovića (otkupljena 2000.), oporuku Petra Hektorovića (koju je Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici darovala družba "Braća hrvatskoga zmaja"), Danteovu knjigu "La Divina Commedia" iz 1487., s brojnim drvorezima i impresivnim ilustracijama raja, pakla i čistilišta (otkupljenu 2003.), knjigu Fausta Vrančića "Machina novae" iz 1615. (otkupljenu 2003.), ostavštinu Ivane Brlić- Mažuranić (otkupljenu 2004.) i tako dalje. Zahvaljujući neprekidnoj suradnji domaćih i stranih antikvara, Vlade i NSK nastavlja se pustolovna potraga za knjigama koje još nedostaju u povijesnom mozaiku hrvatske knjige. Uz zbirku rukopisa i starih knjiga, NSK ima i bogatu zbirku stare grafike, zemljopisnih karata, atlasa (koji su procvali u 16. i 17. stoljeću, osobito u Nizozemskoj), a u atlasnoj kartografiji posebno se ističe glasoviti atlas "Theatrum orbis terrarum" slavnoga kartografa Abrahama Orteliusa. Šetnja kroz knjižnu povijest jest sporija nego ona u sadašnjosti, ali je prepuna izložaka i priča o sudbinama knjiga koje nisu nimalo dosadnije od "sudbinah ljudskijeh". I Hrvatska glagoljska početnica obilazila je besciljno svijet, no poslije prekooceanske odiseje ipak se, voljom zvijezda, vratila u svoj dom. Dug put, ali nek' zato sada počiva u miru u svojoj vitrini!

Početnica stigla u riznicu pisane riječi u godini proslave njezine četiristote obljetnice

Nacionalna i sveučilišna knjižnica glavna je, najveća znanstvena, knjižnica u Hrvatskoj koja je 2007. godine proslavila 400. obljetnicu svojega neprekidnoga postojanja i djelovanja. Na prijedlog ministara Bože Biškupića i Dragana Primorca Vlada je za novog glavnog ravnatelja Nacionalne i sveučilišne knjižnice imenovala dr. Tihomila Maštrovića (Zadar, 1952.). Maštrović je redoviti profesor na Sveučilištu u Zadru i na Hrvatskim studijima u Zagrebu te plodni znanstvenik i kulturni djelatnik, a na dužnost u NSK stupio je 1. ožujka 2007.

Jezgra današnje NSK-a je knjižnica isusovačke rezidencije (1607), kasnijeg Kolegija. Po ukinuću isusovačkog reda predana je 1776. godine Kraljevskoj akademiji. Od 1818. godine postaje javnom knjižnicom. Nacionalno značenje knjižnica je službeno počela stjecati odredbama o obveznom primjerku (1816. i 1837.). Antun Kukuljević je 1837. godine naziva Nationalis Academica Bibliotheka, nazivom koji ukazuje na dvojnost njenih funkcija - kao obrazovne i nacionalne knjižnice, a te su se obje funkcije razvijale komplementarno sve do danas. Od 1914. u njoj je pohranjena Biblioteka Metropolitana Zagrebačke nadbiskupije. Nacionalni je knjižni fond do početka 21. stoljeća sabrao oko 2 500 000 svezaka. Kako je Hrvatska do osamostaljenja 1991. godine bila dio širih državnih integracija, vrlo je interesantno kontinuirano prisustvo svijesti hrvatskoga naroda o značaju višefunkcionalne knjižnice. Naime, isključivo iz hrvatskih javnih sredstava za Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu u 20. su stoljeću sagrađene čak dvije velebne građevine: prva, raskošna secesijska palača na Marulićevu trgu 21,

dovršena 1913, i druga monumentalna višekatnica u Ulici Hrvatske bratske zajednice, dovršena 1995. godine. Preseljenje NSK iz zgrade na Marulićevu trgu 21 iz središta Zagreba u novosagrađeno velebno zdanje u zagrebačkom naselju Trnju omogućilo je da se fond prvi put u povijesti objedini na jednome mjestu. Knjižnica raspolaže s 723 upotrebna mjesta i ima za sada tristo djelatnika koji su kao pravi virtuozi u kratkom roku NSK preobrazili iz tradicionalne biblioteke u moderno informacijsko i komunikacijsko središte Hrvatske.

Summary

CROATIAN GLAGOLITIC PRIMER

The Croatian Glagolitic primer of 1527, the oldest Croatian primer we know of, has finally found its way to the treasury of the National & University Library, in the company of numerous other written Glagolitic monuments such as the *Vinodol Codex on parchment* (from 1288, transcribed in the 16th century), the *Istarski razvod* (a demarcation of Istrian land holdings, our oldest preserved legal document, dating from the 13th century), *Mavro's breviary* (a record on parchment dating from the 15th century), the *Misal po zakonu rimskog dvora (Missal by the law of the Roman Court)* (the oldest printed Croatian book, the peak of Croatian Glagolitic production dating from 1483) and other valuable books.

About a million kuna has been earmarked by Croatian Government for the purchase of the first Croatian Glagolitic primer offered for sale by a Munich antiques dealer.

The National & University Library continues, with the support of Government, to buy up old books lacking from the book fund. The primer arrived at the National & University Library treasury on the year it is celebrating its four hundredth anniversary. The National & University Library is the chief and largest research library in Croatia, and celebrated in 2007 the 400th anniversary of its uninterrupted existence. At the proposal of Ministers Božo Biškupić and Dragan Primorac Government has appointed Tihomil Maštrović (Zadar, 1952) to the post of Head Director of the National & University Library.

Resúmen

ABECEDARIO GLAGOLÍTICO CROATA

El abecedario glagolítico croata del año 1572, el más antiguo de esa clase de libros del que tenemos noticia, finalmente ha sido incorporado al fondo de la Biblioteca Nacional y Universitaria, asociándose asi a numerosos monumentos literarios glagolíticos, como ser el Código de Vinodol impreso en pergamino (originariamente del año 1288, copiado en el siglo 16), el Límite Istriano (nuestra más antigua obra sobre el derecho, del siglo 13), el Breviario de Mavro (anotación en pergamino del siglo 15), el Misal según la Corte Romana (el más antiguo libro impreso croata, la cima de la literatura glagolítica del año 1483) y otros valiosos libros. Gracias a la donación del Gobierno de Croacia fue adquirido por el monto de aproximadamente un millon de kunas el primer abecedario glagolítico croata, puesto a la venta por un anticuario en Munich. La Biblioteca Nacional y Universitaria, respaldada por el Gobierno croata sigue adquiriendo libros antiguos que faltan en el fondo literario. El abecedario glagolítico ha sido incorporado al acervo de la Biblioteca Nacional y Universitaria en el mismo año cuando ésta celebraba su centésimo cuarto aniversario. La nombrada biblioteca posee la mayor colección de libros científicos en Croacia. En el año 2007 celebró el 400 aniversario de su existencia ininterrumpida. Por recomendación de los ministros Božo Biškupić y Dragan Primorac, el Gobierno ha nombrado nuevo director general de la Biblioteca Nacional y Universitaria al dr. Tihomil Maštrović (Zadar, 1952).

Antun Pavešković

RENESANSNI KAZALIŠNI VIRTUOZ

Hrvatski dubrovački književnik, petrarkistički pjesnik i vješti dramatičar Marin Držić (1508.-1567.) istaknuti je kritičar društva koji je pisao narodnim jezikom, a čiji se komediografski opus održao na pozornici sve do danas snagom izvorne umjetničke istine · U povodu 500. obljetnice rođenja najvećeg hrvatskoga komediografa Hrvatski je sabor proglasio 2008. Godinom Marina Držića

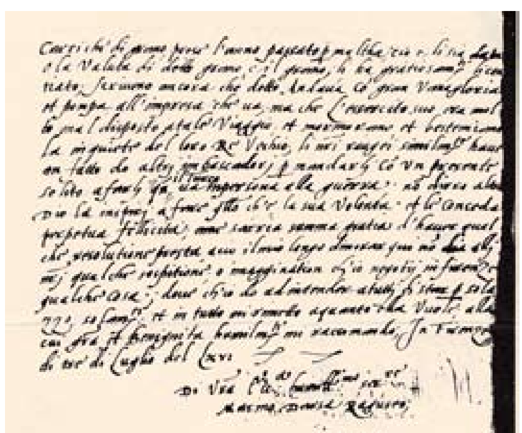
Jedan od najvećih auktora hrvatskoga glumišta svih vremena, Marin Držić napustio je ovosvjetsku pozornicu 2. svibnja 1567. godine. Rodio se vjerojatno 1508. godine u pučanskoj obitelji koju je proslavio već njegov stric Džore Držić, slavni petarkistički pjesnik, a znamenitosti pridonio i Marinov brat, slikar Vlaho. Osim njih dvojice, roditelji, trgovac Marin i Anukla, kći bogatoga Marina Kotruljevića, imali su još četiri sina i šest kćeri. Humanističko obrazovanje stekao je Držić u rodnome gradu. Godine 1526. naslijedio je upravu imanjem opatije sv. Petra na otoku Koločepu. Držići su naime posjedovali obiteljsko pravo patronata crkve Svih svetih te korištenja uz nju vezanih imanja. Dubrovačka vlada izabrala je 1538. Marina orguljašem stolne crkve Sv. Marije, a iste godine, 24. kolovoza, odobrena mu je i financijsku pomoć za odlazak na studije u Italiju. U listopadu 1538. odlazi, dakle, već u zreloj dobi, kao tridesetogodišnjak, Držić na studije u toskanski grad Sienu. Na tamošnjoj društvenoj ljestvici uspeo se prilično visoko – već 1541. izabran je za rektora studentskoga doma i prorektora sveučilišta. Boravak u Sieni pruža nam i prve podatke o njegovu dodiru s kazalištem. Igrao je glavnu ulogu, ljubavnika, u renesansnoj eruditnoj komediji, no komad je, uprizoren u kući uglednoga sienskog plemića, bio zabranjen a policija je u veljači 1542. vodila istragu o cijelom slučaju. Studije prekida najvjerojatnije s novčanih neprilika i već početkom 1545. nalazimo ga opet u Dubrovniku. Neko vrijeme te i sljedeće godine proveo je u službi austrijskog grofa Christopha Rogendorfa, putujući s njim u Beč, a potom i u Carigrad, gdje se, između ostaloga, stigao posvađati i s drugim pratiteljem Austrijančevim, sinom vlastelina Miha Bučinčića, prognana iz Dubrovnika zbog izdaje.

Povratkom u rodni grad počinje jednu od najsjajnijih karijera u hrvatskoj književnosti uopće, relativno kratkotrajnu, ali s odjekom kakav je rijetko koji hrvatski pisac ikada imao. Prva postaja jest danas izgubljena komedija *Pomet*, izvođena slavnom *Pomet družinom* ispred Kneževa dvora 1548. godine. Iduće, 1549. godine, izvodi se, opet *prid Dvorom*, pastirska igra *Tirena*, komad koji je izazvao mnogo buke u onodobnom Dubrovniku te potaknuo i prvu veliku hrvatsku polemiku. Nakon što je oštra dubrovačka bura prekinula njenu prvu izvedbu, proširili su anonimni zavidljivci po Gradu glas da je Držić plagirao starijega i u tom trenutku poznatijega Mavra Vetranovića. U Držićevu obranu stao je i sam Vetranović, ističući u pjesmi kako je Držić originalan pisac. Tek dvije godine kasnije izvedena je ova drama cjelovito. Pet činova organizira radnju oko ljubavne pripovijesti u Tirenu, vilu čarobne ljepote, zaljubljenih satira, pastira i seljaka. Naš pisac ispisao je pastoralu znatno prije nego je nastala *Aminta* Torquata Tassa, idealan primjerak ovoga žanra. Spoj realistično komičnog i mitološkog svijeta dubrave, razlikuje hrvatsku dramu od idealizirana svijeta pastoralnog teatra.

Novela od Stanca, igrana prvi put 1550. godine, u nekoliko fabularnih poteza ocrtava epizodu noćnoga života u kom grupa mladih, razuzdanih Dubrovčana izvode neslanu šalu na račun starca seljaka, obećavši mu vratiti mladost, ljepotu, snagu, da bi ga nakraju izrugali i ponizili. Iduće, 1551. godine, u Veneciji je tiskana Držićeva knjiga *Pjesni ujedno stavljeni s mnozim druzim lijepim stvarmi* s poetskim uradcima koji nisu nadišli prosjek onodobne petrarkističke lirike. Iste godine izvedena je na piru Vlaha Držića malena mitološko-pastoralna *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena*. Vjeran svojoj navadi spajanja mitološkog i komičnog pisac je i ovdje u idealizirani mitološki svijet uveo seljake, doduše kao publiku koja nasmijava svojim lakrdijanjem.

Godine 1551. izvedena je i najpoznatija književnikova komedija, *Dundo Maroje*, s

Ivan Meštrović: Marin Držić Vidra • U povodu 500. obljetnice rođenja najvećeg hrvatskoga komediografa Hrvatski sabor je proglasio 2008. Godinom Marina Držića

poznatom pričom o mladom i ludom sinu koji, umjesto da u bijelom svijetu umnaža bogatstvo, novac troši na kurtizanu. Otac, te mladićeva zaručnica, kreću u potragu za razuzdanim mladićem, a pokretač radnje je sluga Pomet, bistri, intelektualno superiorni pučanin, čedo novoga duha renesansne demokratičnosti. Djelo je pravi izlog realistično ocrtanih likova, našijenaca zatečenih u Rimu, a dva prologa, osobito onaj negromanta, čarobnjaka Dugog Nosa, govore o piščevu pogledu na svijet i ljude svog doba, ali na skriven način progovaraju i o političkim prilikama i neprilikama onodobnog Dubrovnika. U idućim godinama izvode se pastirsko mitološka komedija *Džuho Krpeta*, danas sačuvana samo u ulomcima, pastoralna igra s elementima komedije *Grižula*, *Tripče de Utolče* (poznata i pod naslovom *Mande*), *Arkulin* i *Pjerin*. Družina Njarnasi uprizoruje 1555. plautovsku komediju *Skup*, veliku dramu o bezumnoj škrtosti. Konačno, nakon zabrane, družina Bidzaro predstavlja 1559. jedinu piščevu tragediju *Hekubu*, preradbu istoimene euripidovske adaptacije Lodovica Dolcea. Time je završen njegov književni put, a on 1562. odlazi u Veneciju.

Najzagonetnija epizoda njegova života sačuvana je u urotničkim pismima Cosimu Mediciju kojega poziva da svrgne nesposobnu dubrovačku vlast. Najnovija otkrića kazuju nam da je vojvoda ipak registrirao taj pokušaj, ne dajući mu nikakvu važnost. Što je pisca nagnalo na taj pokušaj teško je reći, no možda i možemo razumjeti čovjeka koji je u svojim sienskim danima dočekao i pozdravio i papu Pavla III., a u vlastitom gradu, vođenu čvrstom rukom malobrojne oligarhijske vlasti, bio osuđen na društvenu marginu. Ni podataka o njegovoj smrti nema, a kosti mu počivaju u zajedničkoj grobnici venecijanske bazilike svetih Ivana i Pavla.

Autograf Marina Držića

Antun Augustinčić: Marin Držić

Summary

VIRTUOSO OF CROATIAN RENAISSANCE THEATRE

An important jubilee of Croatian and international culture: the 500th anniversary of the birth in Dubrovnik of a genius of Renaissance comedy, Marin Držić. His portrayal of human life, archetypes and characters is an artistic objectivisation that transcends the boundaries of an era and overcomes the differences in understanding mentality of individual nations. Indicative of how close Držić is to us today, as he was to his fellow citizens of Dubrovnik five centuries ago, is the fact that the cult comedy *Dundo Maroje* has in recent history been staged in about 250 European cities and in Australia, and has been translated into twenty languages.

Croatia has proclaimed 2008 the Year of Marin Držić, commemorating the 500th anniversary of the birth of this, the greatest Croatian comedy writer, whose works were created before those of Miguel de Cervantes Saavedra, Lope de Vega, William Shakespeare and Carlo Goldoni. This important jubilee of Croatian, but also of international culture, will be marked by performances of Držić's works on the stages of all of Croatia's theatres and theatre festivals, thematic international symposiums, the printing of a book containing all of the translations of his cult comedy Dundo Maroje, a commemorative postal stamp and gold coin and a number of other events.

Resúmen

VIRTUOSO TEATRAL DEL RENACIMIENTO CROATA

El 2008 es un año jubilar significativo para la cultura croata y mundial: hace 500 años nacía en Dubrovnik el genial comediógrafo renacentista Marin Držić. Sus representaciones de la vida, de los personajes y de los caracteres, constituyen una objetivización artística que se sale del marco de una época y supera las diferencias en la comprensión de la mentalidad de algunos pueblos en particular. Cuán cercano está a nosotros Držić, como lo estuvo en su momento hace cinco siglos de sus conciudadanos de Dubrovnik, lo demuestra el hecho de que en época reciente su comedia "Dundo Maroje" fue representada en 250 ciudades de Europa y del continente australiano, y que fue traducida a 20 idiomas.

El 2008 fue proclamado en Croacia "Año de Marin Držić", con motivo del 500 aniversario del nacimiento del mayor comediógrafo croata, cuya obra literaria es anterior a los escritos de Miguel de Cervantes Saavedra, Lope de Vega, William Shakespeare y Carlo Goldoni. El significativo jubileo croata (que también lo es de la cultura universal) será celebrado con diversas presentaciones de las obras de Marin Držić en teatros y festivales, con un simposio temático y científico internacional, con la publicación de todas las traducciones de su comedia cumbre "Dundo Maroje", con la emisión de sellos postales, el acuñado de una medalla de oro jubilar y con toda una serie de eventos alusivos.

MOSTOVI

Seka Severin Tudja: Oblutak • Hrvatski likovni umjetnici, glazbenici i književnici čija remek-djela nastaju izvan Hrvatske kozmopolitski su promicatelji kulturnih vrijednota dviju domovina, kako matičnoga naroda tako i domicilnog društva, a djela su im utkana u civilizacijske dosege suvremenoga svijeta

Biserka Rauter Plančić

LEOPOLD JUNEK - SLIKAR S DVIJE DOMOVINE

Remek - djela iz francuskih i hrvatskih zbirki Lea Juneka, kojega smo lakoumno zaboravili, svjedočanstvo su kulturoloških veza između hrvatske i francuske moderne umjetnosti · Retrospektivna izložba Lea Juneka (1899. – 1993.) u zagrebačkoj Galeriji Klovićevim dvorima zauvijek ga je vratila u korpus nacionalne umjetnosti, a svjetskoj kulturnoj pozornici prikazala slikarsko djelo koje je niknulo u Zagrebu, izraslo u Parizu, a na europskoj vjetrometini likovnih izričaja dvadesetog stoljeća čvrsto stoji u sâmom vrhu univerzalnih umjetničkih vrijednosti

Slikar, hrvatski Leo Junek, a francuski Lorris Junec, jedinstvena je umjetnička figura europske likovne umjetnosti XX. stoljeća. Više od sedam desetljeća živio je za slikarstvo i u slikarstvu kao što drugi žive za vjeru i u vjeri. Ostvario je golemo djelo koje je u kontinuitetu generacijama njegovih suvremenika osvjetljavalo put, usmjeravalo korak i poput univerzalnog ključa otkrivalo tajne slikarstva. Odlaskom na usavršavanje u Pariz 1925. godine Junekove veze s domovinom nisu bile prekinute. Do pedesetih godina slao je slike u Zagreb, samostalno izlagao i sudjelovao na skupnim izložbama zagrebačkih umjetnika. Primao je i pomagao hrvatske likovne posdiplomce u Parizu. Mnogi su zahvaljujući njegovim izoštrenim i dobronamjernim uputama brže savladavali pravila metijera, usvajali iskustva starih majstora, lakše pronalazili vlastiti put i dosegnuli suštinu tkiva slike (Juraj Plančić, Krsto Hegedušić, Vjekoslav Parać, Marijan Detoni, Slavko Kopač, Antun Mezdjić, Edo Kovačević, Josip Vaništa, Edo Murtić …). Gotovo da u nas nema slikara koji nije javno ili u krugu kolega sa žarom uzviknuo „Junek je bio naš Bog“.
Preseljenjem u Orsay 1949. g. prorijedili su se Junekovi kontakti s umjetnicima u domovini, a intenzivirali se oni s mladim francuskim slikarima koje rado prima i podučava. Stekao je utjecajne prijatelje i osvojio istaknute galerije. Raul Dufy, Jean Bazain i Tal-

Coat su mu osobni prijatelji i poticajni suradnici. Pedesetih godine Provencea od ljetnog ladanjsko-radnog atelijera na otvorenom postaje definitivno mjesto njegova života u cijelosti posvećenog slikarskom radu. Upravo taj mediteranski krajolik u Junekovu je opusu ostavio najdubljeg traga. Na samostalnoj izložbi u galeriji Pierre Domec 1969. godine izložio je mahom slike nadahnute krajolikom doline Chevreuse i prirodom što okružuje njegov atelijer u Saint Michel l'Observatoire. O Junekovu opusu u francuskoj periodici napisane su mnoge pohvalne rečenice i stranice, a po istančanosti i pronicljivosti prednjače one Jeana Bazaina: *Poput rasta biljke raste i razvija se slikar; iz zemlje, iz neba, iz svjetlosti koje ga okružuju. Junek je odabrao Provenceu ne bi li tu pustio korijenje, baš kao što je izabrao Poussina, Cezannea i Bonnarda za svoje francuske mentore. Njegova platna nevjerojatno bogatog kolorita, savladana prisutnošću tog svijeta nose težinu i gustoću iskonskog tla. Svjetlost se prelijeva poput vode koja dolazi iz dubina; ona je stablo, stijena, tijelo žene i svaka od tih metamorfoza nosi u sebi sjećanje na zajedničko izvorište. Tijekom mnogih godina zemlja je postala svjetlost u svim mogućim oblicima. Dok ljudska ruka stvara sliku neki će mali znak odrediti njezinu strukturu i spriječiti slikara da se prepusti nejasnom panteizmu: to je istovremeno umjetnost odlučnosti i nježnosti, nadređenosti i podređenosti.*

Leo Junek umjetnik je koji slika jednakim intenzitetom, koncentracijom i svježinom do poodmakle dobi. Njegove slike iz sedamdesetih i osamdesetih godina ne pokazuju nimalo zamora ruke ili stvaralačkog naboja. Velika retrospektivna izložba u pariškom Kulturnom centru Marais prikazala je radove sedamdeset-osmogodišnjeg slikara koji su svjedočili da je do savršenstva razvio kolorističko i oblikovno sažimanje sredstava i da žarom mladića beskompromisno nastoji i doseže harmoniju prostora, pokreta i profinjene pikturalnosti. Smanjenom paletom, s tek nekoliko poteza, dvije linije i par mrlja Junekove slike dočaravaju nam beskraj morskih krajolika, a u atelijerskom slikarstvu prirodni sklad predmeta koji grade prostor slike.

Slikar, hrvatski Leo Junek, a francuski Lorris Junec, jedinstvena je umjetnička figura europske likovne umjetnosti XX. stoljeća, čija je retrospektivna izložba u Zagrebu pobudila veliki interes 2007.

Godine 1968. izložba slika Lea Juneka iz fundusa Moderne galerije skrenula je pozornost javnosti na opus umjetnika kojeg smo nerazumno zapostavili. Početkom sedamdesetih godina obnovljene su veze, zaredale su posjete Juneku, a domaći je tisak redovno pratio njegove pariške uspjehe i izložbe. Zatim Josip Vaništa objavljuje izbor iz bogate korespondencije između Lea Juneka i njegove dugogodišnje zagrebačke prijateljice slikarice Vere Nikolić pl. Podrinski. Sve to i primanje Juneka u članstvo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1975. godine bilo je vraćanje samo djelića duga kojeg hrvatska likovna umjetnost XX. stoljeća duguje umjetniku koji ju je ne samo obilježio i sukreirao, nego i direktno pomagao mnoge njezine aktere da uhvate korak sa suvremenim europskim likovnim procesima. Naposljetku, bitno je istaknuti da nije hrvatska likovna produkcija XX. st. obilježila stvaralaštvo Lea Juneka, nego je Junek obilježio suvremenu hrvatsku likovnu umjetnost i to tako što je svojim pariškim slikarstvom ne samo prevladao mladenačke čežnje i početne dileme nego i potvrdio da je zagrebačka likovna akademija obrazovala i bila ishodište umjetnika sposobnih za najveće oglede i europske uspjehe. Junekova bolest i druge objektivne poteškoće iz njegova privatnog života priječile su hrvatskim galerijskim ustanovama da prirede cjelovitu retrospektivnu izložbu još za njegova života. Domovinski rat dodatno je otežao takav projekt pa je uslijedila odgoda od gotovo deset godina. Konačno, 2004. godine Galerija Klovićevi dvori stupila je u kontakt s nasljednicima slikarove ostavštine koji su se pokazali otvorenima za suradnju.

Junekovi nasljednici

Zahvaljujući Francisu Juneku, Daniele Horenfeld Junek i Eveline Glat Junek zagrebačka je publika od svibnja do srpnja 2007. godine razgledala u gornjogradskoj galeriji impozantni dio Junekova opusa (bilješke, arhivsku građu, skice, crteže, akvarele, ulja; 180 izložala). Osamdeset djela bilo je dopremljeno iz Pariza, a među njima se nalaze i ključne Junekove slike iz razdoblja od 1924. do 1940. te remek djela od šezdesetih do osamdesetih godina.

Da slikarsko djelo Lea Juneka ne bi bilo samo hrvatsko francuska likovna prošlost, nego i hrvatska likovna sadašnjost koja prepoznaje i cijeni korijene svojih izričaja retrospektivna je izložba bila popraćena katalogom, monografijom, kratkometražnim dokumentarnim filmom redatelja Bogdana Žižića, ciklusom predavanja i tribina u kojima su sudjelovati hrvatski i francuski umjetnici – svjedoci Junekova stvaralaštva te „mini koncerti" s programom pijanističke i čembalističke glazbe kojoj je slikar posvetio mnoge sate i stranice svoga dnevnika. Izložba i njezin prateći program ostvarili su cilj cjelovito prikazati slikarski opus i dokumentirati Junekov životni i umjetnički put te ga tako zauvijek vratiti u korpus nacionalne umjetnosti, a svjetskoj kulturnoj pozornici prikazati djelo koje je niklo u Zagrebu, izraslo u Parizu, a na europskoj vjetrometini likovnih izričaja XX. st. čvrsto stoji u sâmom vrhu univerzalnih umjetničkih vrijednosti.

Remek djela iz francuskih i hrvatskih zbirki Lea Juneka svjedočanstvo su kulturoloških veza između hrvatske i francuske moderne i suvremene umjetnosti. Izložba je prikazala djela prispjela iz hrvatskih galerija, muzeja i privatnih zbirki te slikarove ostavštine koju u zavidnom opsegu čuvaju nasljednici u Francuskoj. Među posuđivačima, pored Junekove djece, najistaknutije mjesto i uloga pripadaju Modernoj galeriji u Zagrebu koja je posudila međašnje slike Junekova stvaralaštva i Narodnom muzeju iz Beograda koji je za izložbu posudio djela zadnji puta viđena u Zagrebu daleke 1935. godine. Izborom od 158 Junekovih ulja, akvarela, gvaševa i crteža, od najranijih iz 1922. do onih posljednjih iz 1993. godine, prikazano je slikarovo stvaralaštvo u neprekinutom rastu od prepoznatljive nadarenosti i osebujne klasičnosti do samosvojno izgrađenog kolorizma i semi-apstrakcije kojima je dosegnuo do samog vrha francuskog i hrvatskog suvremenog slikarstva. Među izlošcima našle su se i Junekove najpoznatije slike (Autoportret pred zidom, Gladiole, Tvornički dimnjaci iz Aubervilliersa, Crtač, Spaljeni vinograd, Mala ulica u St. Michel l'Observatoire, Planina Lure, Tri rajčice...) kao i one manje poznate, no sve ocrtavaju umjetnikov jedinstveni doživljaj prirode, njegovu predanost Cézzaneovim slikarskim načelima i predočuju nam Junekov autentični slikarski rukopis prožet francuskim klasičnim i suvremenim kolorističkim skladom. Po prvi put zagrebačka i hrvatska publika imala je priliku vidjeti put umjetničkog sazrijevanja i opus slikara koji je svojom osobitošću ostavio veliki trag na likovnu umjetnost dvadesetog stoljeća. Proljetni susret sa slikama Lea Juneka jedinstvena je prilika, istodobno i neodgodiva potreba, prava kulturna i povijesna privilegija ove generacije kojoj Galerija Klovićevi dvori daruje dugo očekivano rasvjetljavanje velebnog opusa toga slikara s dvije domovine.

Summary

LEOPOLD JUNEK - A PAINTER WITH TWO HOMELANDS

The masterpieces of the French and Croatian collections of Leo Junek (1899 – 1993), which we have injudiciously forgotten, bear witness to the cultural links between Croatian and French modern art. A retrospective exhibition of the works of Leo Junek, better known in France as Lorris Junec, held this spring at the Zagreb gallery Klovićevi dvori, has forever restored him to the corpus of national art and has promoted on the global cultural stage a production that germinated in Zagreb and grew in Paris and stands firmly at the very peak of universal artistic values in the crosswinds of European artistic expression in the twentieth century. A selection of 158 Junek oils, aquarelles, gouaches and sketches, from the earliest in 1922 to the last works from 1993, depicts a painting creativity in continual growth from discernable talent to an independently created colourism and abstraction in which Leo Junek reached the very peak of French and Croatian contemporary painting. This year's meeting with the paintings of Leo Junek were a true cultural and historical privilege for this generation that the Klovićevi dvori gallery presented as a long awaited unveiling of the grand oeuvre of this painter of two homelands.

Resúmen

LEOPOLD JUNEK, PINTOR CON DOS PATRIAS

Las obras maestras de las colecciones francesas y croatas del pintor Leo Junek (1889-1993), a quien irracionalmente hemos olvidado, son testimonio de los vínculos culturales entre el arte moderno croata y francés. Esta primavera la exposición retrospectiva de Leo Junek (en Francia más conocido como Lorris Junec) devolvió para siempre a este artista al cuerpo del arte nacional, mientras que le mostró al escenario cultural internacional la obra pictórica que surgió en Zagreb, creció en París, y que en la vorágine del escenario de las expresiones pictóricas del siglo XX se encuentra en el mismo centro de los valores artísticos universales. Con la elección de 158 óleos, acuarelas, gouaches y carbonillas, desde sus primeras obras surgidas en 1922 hasta las últimas realizadas en 1993, fue presentada la creación pictórica del autor que se caracterizó por un crecimiento ininterrumpido -desde un don natural reconocible hasta el cultivado colorismo y la abstracción- con los cuales Leo Junek alcanzó la cúspide de la pintura contemporánea francesa y croata. El encuentro de este año con los cuadros de Leo Junek es un verdadero privilegio cultural e histórico para esta generación, dado que la galería *Klovićevi dvori* presenta por primera vez al público croata la largamente esperada selección de obras de este pintor con dos patrias.

Stanko Stančić

ALKEMIČARKA GLINE SVJETSKOGA GLASA

Ugledna hrvatska i svjetska keramičarka Seka Severin Tudja (1923. – 2007.) stvarala je u egzilu u Caracasu punih 55 godina osebujan svijet oblika, nenadmašnih skulpturalnih i pikturalnih vrijednosti · Neka reprezentativna Sekina djela mogu se vidjeti i u njenom rodnom Zagrebu, koje je nakon velebne retrospektivne izložbe 1998. godine darovala Muzeju za umjetnosti i obrt · Četrdeset i tri godine predstavljala je Venezuelu u World Crafts Councilu · Seka je bila član Académie International de la Céramique u Ženevi od 1972. godine, a od 1979. bila je počasna članica Asociación Venezolana de las Artes del Fuego u Caracasu

Seka Severin Tudja rođena je 1923. godine u Zagrebu, a smrt ju je zatekla ljetos u Caracasu. Od 1942. do 1945. studira kiparstvo na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu u klasi prof. Frane Kršinića i prof. Krste Hegedušića. Godine 1946. kao stipendistica francuske vlade odlazi u Pariz gdje studira kiparstvo i crtež na akademiji La grande Chaumière i završava studij povijesti umjetnosti i arheologije na pariškoj Sorbonni. U Parizu počinju i njeni prvi kontakti s keramikom; izrađuje glinene figure za animirani film, surađuje s keramičkim radionicama, i za vlastito zadovoljstvo počinje modelirati prve male keramike. U Caracasu, Venezuela, nastanjuje se 1952. gdje će započeti i njeno istinsko stvaranje u keramici. Istražuje tokove i promjene u procesu keramičkog oblikovanja, pri čemu je njen interes prvenstveno usmjeren integraciji sastavnih odrednica tog procesa. U godinama između 1955. i 1959. izrađuje velike zidne kompozicije sastavljene od uloženih nepravilnih elemenata. Nakon 1959. potpuno se posvećuje istraživanju odnosa oblika, teksture i boje modeliranih keramičkih predmeta. Od 1953. redovito izlaže na mnogim keramičkim izložbama diljem svijeta, a prvu samostalnu izložbu priređuje 1959. u Parizu. U Zagrebu izlaže 1976. godine u Galeriji suvremene umjetnosti, 1984. sudjeluje na izložbi Suvremena hrvatska keramika u Muzeju za umjetnost i obrt, a

1984. i 1990. na I. i III. Svjetskom triennalu male keramike. Od 1964. predstavljala je Venezuelu u World Crafts Councilu i od tada je do smrti redovito sudjelovala u radu tog tijela. Od 1972. izabrani je član Académie International de la Céramique u Ženevi, a od 1979. bila je počasna članica Asociación Venezolana de las Artes del Fuego u Caracasu.

Sekine kugle od pečene gline zadržale su sva svojstva oblutaka iz naravi, koja su preostala poslije njihova kotrljanja između sitnih zubi pijeska, niz vododerine, kroz eone o kojima, kad je o tim predmetima riječ, govore pjesnici. Oblikovala ih je, dakako, i vatra. Ali i ljudski dlanovi - Sekine ruke. Već je kazano: Seka u oblikovanju keramike iskazuje vrhunsko umijeće. Ali ona je i nešto više nego samo majstor zanata. Seka je alkemičar koji od ilovače i glazura čini predmete što dobivaju osobine kositra, bronce ili zlata. Njih je obujmila patina vremena: površinske oksidacije, otisci fosila, vodene alge, plijesan i napukline. A, ono što Seka radi s bojom, čiste su fascinacije pod utjecajem kojih zaboravljamo da se ovdje, ipak, radi o keramičkim korpusima, skulpturalnim oblicima. Glazure koje su nanijete (spaljene) u lazurama ili inkrustirane u krakelire, skoro sasvim dematerijaliziraju građu i pretvaraju je u trodimenzionalnu oslikanu površinu. Pa ipak, ispod tih obojenih oplošja jasno raspoznajemo volumen: jajolik kao kamen, stiješnjen poput granitnog žrvnja, bridovit kao arhaični disk, kao tijelo prispjelo iz svemira, nakon što je pretrpjelo pakao plamena u svom sunovratu kroz Zemljinu atmosferu. Seka, međutim, radi i forme (poglavito u najnovijoj svojoj produkciji) koje se ne kotrljaju, nego su položene na horizontalne ravni: tanjure i zdjele. Teksture, reljefi i krakelire sada zavise od temeljnog konkavnog oblika. Oni "teku" od rubova prema dnu. Postignute su takve suptilne harmonije, da te keramike prestajemo doživljavati i promišljati kao uporabne predmete. Ovise li ovi oblici o doživljaju prirode u Sekinu neobičnom vrtu sličnom Hesperidinu, ili oblacima iznad njezina doma u Caracasu, o čemu nagađa Miguel Arroyo, ili možda o glazbi španjolskih leksema kojima umjetnica u katalozima identificira svoje radove *(amarillos oscuro, verde claro, craquellé gris verdoso, azul cobalto, tonos rosados, anaranjado)?*

Možda; jer što se više njezina keramika približavala oblicima iz prirode, to se tješnje

Seka Severin Tudja školovala se u Zagrebu i Parizu, a slavu je postigla u Cansasu

povezivala s apstraktnim pojmovima. Malo gdje u suvremenoj umjetnosti postignuto je takvo ravnovjesje znaka i označenog. Izložbom u Muzeju za umjetnost i obrt te 1998. Seka Severin Tudja se ponovno, poslije pola stoljeća, vratila rodnom Zagrebu, s opusom koji demonstrira egzistencijalnu bit keramike koja je, nakon tisućljeća, još uvijek nezamjenjiv predmet okoliša ljudske egzistencije. U neprekidnim mijenama koje je u dvadesetom stoljeću prolazila keramika, u uvijek novim impulsima koji su mijenjali ustaljene tokove procesa keramičkog oblikovanja i uzrokovali postupno gubljenje prvotne svrhovitosti proizvoda, keramički opus Seke Severin Tudja zauzima posebno mjesto. Kontinuiranim istraživanjem mogućnosti zemljane mase i njena, u procesu paljenja postignutog stapanja s emajlima i metalnim oksidima, stvorila je ta snažna umjetnička ličnost osebujan svijet oblika nenadmašenih skulpturalnih i pikturalnih vrijednosti.

Umjetnički izraz temeljen na relaciji Zagreb - Pariz - Caracas

Sekin umjetnički izraz formirao se na relaciji Zagreb - Pariz - Caracas. U rodnom gradu započelo je njeno umjetničko obrazovanje - studij kiparstva na zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti. Bio je to klasičan studij koji je uključivao sva temeljna znanja potrebna u formiranju umjetnika - kipara, prvenstveno modeliranje i crtanje. Međutim, uz oblik i volumen umjetničkog djela u sferi Sekina interesa trajno je bila prisutna i boja, pa će se kasnije s bojom i njenom primjenom dogoditi i obrat u Sekinu stvaranju. Boja će je dovesti do keramike, da bi u keramičkim oblicima našla rješenje i potvrdu mnogih razmišljanja i dugotrajnih istraživanja te u tom materijalu postigla bit svog umjetničkog *creda*, idealno stapanje oblika s bojom i teksturom modeliranog predmeta. Dvogodišnja stipendija omogućila je Seki odlazak u Pariz (1946.) i studij kiparstva na tamošnjoj akademiji La grande Chaumière. Bila je to prva značajna prekretnica u Sekinu životu i prva stepenica u njenu formiranju. No nakon dvije godine boravka u Parizu stipendija je utrnula, pa je bilo potrebno namaknuti sredstva za život kao i za nastavak studija. Rješenje tih problema dijelom je našla u keramici; prvotno radi glinene figure za animirani film, a jedan od modnih trendova poslijeratnog Pariza - keramički gumbi i potražnja za njima - dovodi je na rad u radionicu koja je izrađivala takve predmete. Ti prvi susreti s keramičkim oblikovanjem značili su i prva dragocjena iskustva u radu s keramikom. Ta iskustva obogatit će poslije suradnjom s keramičkom radionicom u kojoj se pripremala glina potrebna za modeliranje, kao i višebojni emajli za ocakljivanje.

Tu se u njenim razmišljanjima prvi put javila keramika kao materija u kojoj će kasnije, nakon dugotrajnih istraživanja i opsežnih eksperimenata, ponajbolje izraziti svoja umjetnička htijenja. Počinje modelirati oblike malih dimenzija, a već tada njen glavni interes usmjeren je teksturi oblikovanog predmeta. Tijekom dugih godina stvaranja Sekin pristup keramičkom djelu je kiparski, oblikuje ga i gradi rukom, a ne vrtnjom na lončarskom kolu, smatrajući da se mehaničkom vrtnjom kola ne mogu postići odgovarajuće estetske vrijednosti djela kakve postiže slobodnim građenjem oblika na stalku.

Odlazak u Venezuelu (1952.) značio je i novu prekretnicu u Sekinu životu, pa će tek i u toj zemlji (što je Seka prije smrti često isticala) početi njeno istinsko stvaranje u keramici uvjetovano otvaranjem novih mogućnosti za život i stvaralački rad. Pomanjkanje formalne naobrazbe na području keramičkog oblikovanja imalo je za Seku i određenih prednosti, pa će ta činjenica umnogome pridonijeti originalnosti njena stvaranja; obilno konzultira dostupnu literaturu s područja keramičke tehnologije, a konstantno eksperimentiranje i istraživanje tokova keramičkih procesa dovodi je do odabira tehnike rada koja se nije mogla uklopiti u postojeće i ustaljene kanone. Međutim, tih prvih godina boravka u Venezueli zbiva se i jedna druga Sekin djelatnost. Paralelno sa istraživanjima keramičkih procesa izrađuje i upotrebnu keramiku, tanjure, svjetiljke i ploče za stolove; surađuje s arhitektima u projektiranju opreme interijera, pa u tom svojstvu u keramici izrađuje velike zidne kompozicije (murales). Ta dva područja Sekine djelatnosti nisu se ni u kojem slučaju sukobljavala; štoviše, upotrebna keramika doprinijela je stjecanju ekonomske neovisnosti, što je omogućilo veću slobodu rada u procesima tehnoloških istraživanja.

U Sekinim razmišljanjima postupno se oblikovao osnovni problem njena pristupa oblikovanju keramičkog djela, od tada trajno prisutan u njenu stvaranju. Svoja istraživanja usmjerila je odnosima, prožimanju i ravnoteži triju osnovnih elemenata stvaralačkog procesa - oblika, teksture i boje keramičkog predmeta. Do promjene nije došlo iznenada, novi su pristupi i novi pogledi bili rezultatom dugotrajnih razmišljanja, traženja i sazrijevanja. Za razliku od murala u kojima je naglasak bio na kompoziciji ili stiliziranog, linearnog crteža na keramičkoj plohi kakav se javljao ranijih godina na pojedinim Sekinim djelima, sada u prvi plan izbija napeta forma skulptorski oblikovanog predmeta. Bio je to za Seku logičan izlaz i rješenje mnogih dilema: modelirani oblik koji je u svojoj strukturi prožet i savršeno stopljen s bojom koja je Seku oduvijek privlačila i fascinirala. Variranjem osnovnih kružnih oblika upotrebom različitih vrsta zemlje, primjenom emajla i oksida, kao i višestrukim uzastopnim paljenjem svakog pojedinog djela Sekino je kontinuirano istraživanje dovelo u konačnici do neslućenih

Seka Severin Tudja: Kompozicija

rezultata, kako u tehnološkim dostignućima i u estetskim vrijednostima. Među djelima iz kasnih pedesetih godina nalaze se neka koja već tada svojim oblicima i teksturom najavljuju put kojim će Seka krenuti poslije. Šezdesetih godina jajoliki oblici postupno se zatvaraju, tekstura plašta zatvorenog oblika postaje čvrsta i definirana, a glatke zaobljene površine taktilne privlačnosti vizualno su obogaćene rafiniranim skladom tonova emajlnih ocaklina. Međutim, taj sklad nije postignut površinskim povezivanjem, već suštinskim promjenama koje nastaju u dugotrajnim iskonskim procesima spajanja i pretapanja, u dodirima i prožimanjima zemlje i vatre, emajla i oksida. U znalačkom upravljanju vođenju tih procesa bit je Sekina stvaranja, u njima je njena samobitnost i njeno posebno mjesto u svijetu keramike današnjice. Konačni cilj svekolikog Sekina rada uvijek je materija u svojoj iskonskoj pojavnosti i ljepoti, lišena svake suvišne dekorativnosti. Predmeti njenih ruku čisti su oblici stvoreni dubokim prožimanjem boje i keramičke teksture. A čarolija boje izbija iz svakog Sekina djela. Okrugle, elipsoidne ili konusne forme kao da zrače bojom koja kadikad budi sjećanja na plavetnilo mora, gibanje oblaka ili smaragdne dubine jezerskih voda. U paleti Sekinih boja možemo doživjeti tropsku vegetaciju njena okruženja, čudesno crvenilo bromelija uzgojenih i ubranih u njenu vrtu ili smećkaste tonove oblutaka što ih donosi morska pjena. U doživljaju i promatranju recentnih djela ("platones") kao da prisustvujemo procesu rastvaranja čvrstih i napetih oblika koji otvaraju svoje plašteve da bi prešli u jednu drugu i novu pojavnost. I ovdje, kao i u zatvorenim oblicima, keramička tekstura emanira tonove boja u čudesnom, samo Seki svojstvenom suglasju. A ta plemenita suglasja koja nam je Seka svojim djelima uvijek i nesebično darivala, bogatstvo su doživljaja svakog promatrača, kako u Caracasu tako i u Zagrebu ili bilo gdje drugdje u svijetu.

Summary

WORLD RENOWNED CLAY ALCHEMIST

Eminent Croatian and international ceramicist Seka Severin Tudja (1923 – 2007) created an idiosyncratic world of shapes of unsurpassed sculptural and pictorial value, working in exile in Caracas a full 55 years. Some of Seka's representative works can be seen in her native Zagreb, works she granted to the Arts & Crafts Museum after a grand retrospective exhibition staged in 1998. As a prominent figure of the art scene she represented Venezuela for forty-three years at the World Crafts Council. Seka was a member of the Geneva-based Académie International de la Céramique from 1972 and was from 1979 an honorary member of the Asociación Venezolana de las Artes del Fuego in Caracas. She studied sculpting from 1942 to 1945 at the Visual Arts Academy

in Zagreb in the classes of Professors Frano Kršinić and Krsto Hegedušić. In 1946 she departs for Paris with a scholarship from the French government to study sculpting and drawing at the La grande Chaumière academy where she also completes her studies of art history and archaeology at Paris' Sorbonne. In Paris she had her first contact with ceramics; making clay figures for an animated film, collaborating with pottery workshops and for her own amusement begins modelling her own small potteries. She moves to Caracas, Venezuela, in 1952 where she launched her true ceramic creativity. Seka demonstrated supreme skill in shaping ceramics. But she was always something more than just a master of her craft. Seka was an alchemist that created objects out of clay and glaze that took on the characteristics of tin, bronze and gold.

Resúmen

ALQUIMISTA DE ARCILLA DE FAMA MUNDIAL

Durante plenos 55 años la ceramista croata de renombre mundial Seka Severin Tudja (1923-2007) se dedicó en el exilio en Caracas a crear un mundo peculiar de formas, de valores esculturales y pictóricos insuperables. Algunas de las obras más representativas de Seka pueden apreciarse en su ciudad natal Zagreb, las mismas que obsequiara al Museo de Artes y Oficios al término de su magnífica exposición retrospectiva realizada en 1998 en la capital croata.

Cuarenta y cuatro años representó a Venezuela en el "World Crafts Council" como destacada personalidad artística. Desde 1972 Seka fue miembro de la Académie International de la Céramique de Ginebra y desde 1979 miembro honorario de la Asociación Venezolana de las Artes del Fuego en Caracas. De 1942 a 1945 estudió Escultura en la Academia de Bellas Artes de Zagreb en la clase de los profesores Fran Kršinić y Krsto Hegedušić. En 1946 se trasladó a París con una beca de estudios otorgada por el gobierno francés. Allí estudió escultura en la Academia de Artes Plásticas y dibujo en la Academia La grande Chaumière, recibiéndose como profesora de historia en Artes y Arqueología en la Sorbona. En París comienzan sus primeros contactos con la cerámica, donde moldea figuras de arcilla para una película animada, colabora con algunos talleres de cerámica, y crea pequeñas obras de este material por simple placer. En 1952 se radica definitivamente en Venezuela, donde comienza su verdadera obra creadora con la cerámica. Seka era una experta inigualable en el moldeado de la cerámica. Pero ella era algo más que un simple maestro del oficio. Seka era una alquimista que partiendo de la arcilla y del esmalte obtenía objetos que parecían de cinc, bronce u oro.

Jagoda Martinčević

KOZMOPOLITSKI SKLADATELJ NEMIRNA DUHA

Osnivač Muzičkog biennala, pedagog, istraživač elektroakustike, pisac, pustolov i strastveni tragač za nedokučivim - skladatelj Milko Kelemen u inozemstvu predaje kompoziciju na Institutu Robert Schumann u Düsseldorfu, a potom na Visokoj školi za glazbu u Stuttgartu te kao gost-profesor na sveučilištima u Montrealu, u Buenos Airesu i Rio de Janeiru · Dobitnik je brojnih uglednih nagrada i priznanja, među ostalim, nagrade za životno djelo Vladimir Nazor, Beethovenove nagrade u Bonnu, francuskog odlikovanja Chevalier des arts et des lettres · Na ovogodišnjem zagrebačkom Muzičkom bijenalu 26. travnja, Europsku nagradu za kulturu za 2007. Milku Kelemenu je uručio Dieter Topp, predsjednik Europskoga kulturnoga foruma

Skupina hrvatskih skladatelja koji su dio stvaralačkog života proveli izvan domovine nije velika, to jest mnogo je manja od one koju čine umjetnici-izvođači. To i jest prirodno s obzirom na okolnosti koje od vrhunskih izvođača gotovo neminovno traže nomadski život dok skladatelji svoje stvaralačko poslanje mogu ispunjavati kod kuće. Iznimke su dakako naši stari majstori iz doba baroka, poput Vinka Jelića i Ivana Lukačića, koji su velik dio svojih života, poput mnogih suvremenika, proveli lutajući Europom u potrazi za boljim uvjetima. Što se pak današnjih, suvremenih skladatelja tiče, onih koji su životom i djelovanjem u inozemstvu postigli zamjetne karijere, njih predstavljaju dva eminentna imena: Ivo Malec i Milko Kelemen. I dok je Malec svoj život i djelo vezao pretežito uz Francusku i Pariz gdje je postao ugledan profesor i jedan od najcjenjenijih autora suvremene glazbe, Milko Kelemen iako domicilno vezan ponajprije uz Njemačku, postao je doslovno građanin svijeta. O tome i sam često i rado zbori te na pitanje «Tko sam» u knjizi «Poruka pateru Kolbu» sam odgovara ovako: «Naravno da sam Hrvat iz Slatine, domoljub, ali ne i nacionalist. Osim toga sam i Nijemac, Francuz, Amerikanac (prapraunuk Walta Whitmana), Kinez, Crnac,

Indijanac, jaguar, štuka, gušter, mrav, kamen, pijesak…Kompozitor? Vjerojatno. Ali i osnivač Muzičkog biennala, pedagog, istraživač elektroakustike, pisac, pustolov, erotoman, svjetski putnik, fotograf… u krajnjoj liniji strastveni tragač za *nedostižnim i nedokučivim*». Nema dvojbe, vrlo iskreno, i vrlo točno, te se ovim autorovim riječima ne bi imalo što ni dodati ni oduzeti osim možda dopuniti osnovnim podacima iz biografije.

Milko Kelemen rođen je 30. ožujka 1924. godine u Podravskoj Slatini. Školovao se u rodnom mjestu i u Virovitici, a studij kompozicije završio je na Muzičkoj akademiji u Zagrebu u razredu prof. Stjepana Šuleka te glasovira kod prof. Melite Lorković. Godine 1961. utemeljuje Muzički biennale Zagreb, festival suvremene glazbe koji postiže golem uspjeh i traje do danas a Kelemen postaje njegovim prvim te danas i počasnim predsjednikom. Nakon kraćeg djelovanja na Muzičkoj akademiji u Zagrebu odlazi u inozemstvo i predaje kompoziciju najprije na Institutu «Robert Schumann» u Düsseldorfu a potom niz godina na Visokoj školi za glazbu u Stuttgartu te kao gost-profesor na Sveučilištu u Montrealu, u Buenos Airesu i Rio de Janeiru. Dobitnik je niza uglednih nagrada i priznanja, nekoliko puta Nagrade grada Zagreba, nagrade «Vladimir Nazor» za životno djelo, Beethovenove nagrade u Bonnu, francuskog odlikovanja «Chevalier des arts et des lettres» i dr. Njegova djela izvode najugledniji ansambli i solisti u domovini i u svijetu a mnoga od njih zabilježena su na nosačima zvuka. Autor je brojnih članaka i eseja te nekoliko knjiga među kojima se ističu «Labirinti zvuka» i dopunjeno izdanje «Labirinti» na francuskom i hrvatskom jeziku, kao i knjiga «Pisma pateru Kolbu».

Glazbeno nadahnuće iz roditeljskog doma i zrele Kelemenove skladbe u svijetu su proslavili Zagrebački solisti

Upravo ova potonja ponajviše govori o Kelemenu, čovjeku i stvaraocu koji je prve glazbene poticaje dobio u roditeljskom domu te od patera Kolba koji ga je usmjerio prema skladateljstvu. Već je u ranoj mladosti, kako sam ističe, htio skladati «još nečuvenu, originalnu glazbu» što mu je i uspjelo tek nakon razlaza s uglednim Šulekom, profesorom golema znanja no prilično konzervativnim prema novoj glazbi. Prema takvoj glazbi djelomice ga je uputio još jedan slavni hrvatski iseljenik gudač Zlatko Baloković proglasivši njegov mladenački violinski koncert staromodnim! Pravi uvid u svjetska zbivanja sa suvremenom glazbom Kelemen stječe na svojim prvim inozemnim putovanjima i stipendijama u Francuskoj i u Freiburgu, a prvi inozemni proboj sa skladbom Koncertantne improvizacije koje izvode slavni Zagrebački solisti pod vodstvom Antonia Janigra. U samo nekoliko godina Solisti diljem svijeta nekoliko stotina puta sviraju Kelemenovo djelo koje do danas doživljava više od 600 izvedbi.

U opusu Milka Kelemena nalaze se skladbe svih vrsta, od komorne, solističke, simfonijske do operne. Upravo na glazbenoj sceni možda najviše dolazi do izražaja njegova

autorska ličnost koja objedinjuje skladatelja, pisca i filozofa koji motri i komentira svijet i pojave oko sebe.
Tako se posebno ističu opere «Novi stanar» prema Eugenu Ionescu i «Opsadno stanje» inspirirano djelom Alberta Camusa, potom balet «Napuštene» prema F.G.Lorci kao i «Apokaliptika», multimedijalna baletna opera na tekst Fernanda Arrabala izvedena u više navrata u raznim oblicima. Još od mladenačkih dana Kelemen je fasciniran poezijom pjesnika Walta Whitmana i njegovom poemom «Pozdrav svijetu» te je u neke svoje skladbe uvodio njegove stihove. Tako je za proslavu 900.-obljetnice grada Zagreba skladao Requiem za recitatora, šest violončela i veliki bubanj, djelo posvećeno svima koji su dali živote za slobodu Hrvatske, u kojem je Whitmanove američke gradove zamijenio imenima hrvatskih: Vukovara, Osijeka, Dubrovnika te Sarajeva. Skladateljstvo Milka Kelemena prolazilo je tijekom vremena kroz različite faze u kojima je rabio sva izražajna sredstva nove i suvremene glazbe. Ipak, unatoč hermetičnosti i nerazumljivosti takve glazbe najširem slušateljstvu, upravo je Kelemenova najčešće nalazila svoj put do publike različitih dobnih i glazbeno (ne) obrazovnih skupina. Njegova zaigranost i znatiželja, vječito istraživanje novih mogućnosti, njegovi pronalasci nove artikulacije tonaliteta i traganje za arhetipovima u glazbi kao i u životu, urodili su raznovrsnim opusom koji ga je uvrstio među najzanimljivije glazbene autore našeg vremena.
Bio je i ostao svjetski putnik, obišavši zemaljsku kuglu nekoliko puta, putujući i u najudaljenije kutke, u egzotične i nepoznate zemlje kako bi obogatio svoje viđenje svijeta. Komunikativan i ljubazan, tvrdoglav i ustrajan, jako je puno učinio za ime Hrvatske u svijetu. «Njegov» Muzički biennale opstao je zahvaljujući beskrajnom entuzijazmu i uvjerenju da će svijet prepoznati Hrvatsku upravo po tom segmentu suvremene kulture. Pokazalo se da je bio u pravu. Kao u svemu originalan i samo svoj, Milko Kelemen napisao je i ove riječi: «Vjerujem da postoji nebo i pakao. Prije nego što sam se rodio bio sam vječno u nebu, bez vremena i prostora. Kad sam se rodio, došao sam u pakao. Kad umrem vratit ću se u ono isto nebo u kojem sam već bio, bez vremena i prostora».

Skladatelj Milko Kelemen - osnivač Muzičkog biennala (Zagreb), pedagog, istraživač elektroakustike i pisac - dobitnik Europske nagrade za kulturu za 2007., koju mu je dodijelio Europski kulturni forum

Summary

A COSMOPOLITAN COMPOSER OF ANIMATED SPIRIT

Milko Kelemen was born March 30th, 1924, in Podravska Slatina. He went to school in his native town and in Virovitica, and completed his studies of composing at the Music Academy in Zagreb in the class of Professor Stjepan Šulek and piano with Professor Melita Lorković. In 1961 he founds the Zagreb Music Biennale, a festival of contemporary music that saw massive success and is still active. Kelemen was its first president and is now its honorary president. Founder of the Music Biennale, teacher, researcher of electro-acoustics, writer, adventurer and passionate seeker for the unfathomable – composer Milko Kelemen taught composition abroad at the Robert Schumann Institute in Düsseldorf, and subsequently at the College of Music in Stuttgart. This musical artist is also active as a visiting lecturer at universities in Montreal, Buenos Aires and Rio de Janeiro. He is the recipient of numerous eminent awards and commendations, among others the Vladimir Nazor Award for Lifetime Achievement, the Beethoven Award in Bonn, the French decoration Chevalier des arts et des lettres. At this year's Zagreb Music Biennale, held April 26th, Dieter Topp, the president of the European Culture Forum, conferred upon Milko Kelemen the 2007 Europe Culture Award. Kelemen's first international breakthrough with the composition Concert Improvisations, performed by the celebrated Zagreb Soloists under Antinio Janigro, will certainly be remembered in music history. In just a few years the Zagreb Soloists performed Kelemen's composition several hundred times around the world. The composition has been performed over 600 times since then. The work of Milko Kelemen includes compositions of all kinds, from chamber music, solo pieces and symphonies to operas. It is in music that his personality as an author comes perhaps most to the fore, melding the composer, writer and philosopher, contemplating and commenting the world and phenomenon that surround him.

Resúmen

COMPOSITOR COSMOPOLITA DE ESPÍRITU INQUIETO

Milko Kelemen nació el 30 de marzo de 1924 en Podravska Slatina. Cursó la escuela primaria y secundaria en su pueblo natal y en Virovitica. Estudió composición en la Academia Musical de Zagreb (en la clase del profesor Stjepan Šulek) y piano con la profesora Melita Lorković. En 1961 fundó el Biennale Musical de Zagreb, un festival de música moderna que logró un rotundo éxito y que sigue durando hasta nuestros días. Kelemen fue el primer presidente del Biennale Musical y actualmente ocupa ese cargo de modo vitalicio. Fundador del Biennale Musical, pedagogo investigador de la electroacústica, escritor, aventurero y apasionado buscador de lo inalcanzable, el compositor Milko Kelemen da clases de composición en el extranjero, en el Instituto Robert Schumann en Düsseldorf y en la Escuela Superior de Música en Stuttgart. El artista musical es profesor huésped en las universidades de Montreal, Buenos Aires y Rio de Janeiro. Recibió muchos prestigiosos premios y diplomas, entre otros, el premio a la obra vitalicia Vladimir Nazor, el premio Beethoven en Bonn y la condecoración francesa Chevalier des arts et des lettres. En el Biennale Musical zagrebiense del 26 de abril de este año, Dieer Topp, presidente del Forum Cultural Europeo, le entregó a Milko Kelemen el Premio Europeo de Cultura para el año 2007.
En la historia de la música, quedará recordado el primer triunfo de Kelemen en el extranjero, con su composición „Improvisación Concertante“, ejecutada por los famosos Solistas de Zagreb dirigidos por Antonio Janigro. En apenas un par de años los Solistas interpretaron varios centenares de veces en todo el mundo la obra de Kelemen, que hasta la fecha ha sido ejecutada en más de 600 ocasiones. En el opus musical de Kelemen hay toda clase de composiciones; de cámara, sinfónicas, para solistas, e incluso óperas. Quizás sea en la escena musical donde más se destaca la personalidad del autor que une al compositor, escritor y al filósofo que observa y comenta el mundo y los eventos que lo rodean.

Mladen Vuković

ŠTO I KAMO S MEŠTROVIĆEM?

Najplodniji znanstveni pisac hrvatskog podrijetla u američkoj akademskoj zajednici, sociolog Stjepan Gabrijel Meštrović (rođen u Zagrebu 1955.), koji predaje sociologiju na američkom Sveučilištu Texas A&M gotovo dva desetljeća, napisao je petnaest knjiga, objavio više od pedeset znanstvenih članaka u uglednim svjetskim časopisima – pa je čitateljstvo s posebnom pozornošću dočekalo njegovu knjigu Srce od kamena – Moj djed Ivan Meštrović koja je na drukčiji način osvijetlila život i djelo uglednog kipara · Stjepan smatra da je umjetničko djelo njegova djeda zapostavljeno te je spreman pomoći da se sjaj Ivanovih skulptura osjeti u snažnijoj prisutnosti hrvatskoga imena u svijetu

U prigodi 45. obljetnice smrti Ivana Meštrovića (Vrpolje, HR, 15. kolovoza 1883. – South Bend, USA, 16. siječnja 1962.), naša je kulturna pozornica dobila zanimljivu knjigu *Srce od kamena – Moj djed Ivan Meštrović* [1] koja, unatoč dosadašnjih oko šest tisuća bibliografskih jedinica o njemu, dolijeva novo postmodernističko svjetlo na tragični lik i nezaobilazno djelo toga velikana kiparstva, čiji je život prožet brojnim proturječjima. Kapnula je iz pera njegova unuka Stjepana Gabrijela Meštrovića, koji se kao dječak sjeća da ga djed Ivan nije niti pogladio po kosi kada ga je, nakon dvije godine, ponovno vidio u Americi. Umjetnik se tako hladno odnosio i prema svom starijem sinu Tvrtku, Stjepanovu ocu, također kiparu, novinaru i pjesniku, kojega je kao „razmetnog" sina Ivan ostavio živjeti u komunističkom paklu u Zagrebu. U tu manje poznatu stranu iz obitelji Meštrović, i o njegovu „prešućivanom" prvom sinu Tvrtku (1925. – 1961.), unosi više ozračja ta zanimljiva memoarska proza, za čiji temeljni kamen autor uzima burne šezdesete godine prošlog stoljeća: slavni Ivan 1959. godine

[1] Stjepan Gabrijel Meštrović: *Srce od kamena – Moj djed Ivan Meštrović*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007. 200 str.

dolazi iz Amerike u Zagreb, gdje se susreće s Titom, ali i sa zatočenim Stepincem; zagrebački nadbiskup umire sljedeće 1960. godine; Ivanov sin Tvrtko ubrzo nakon povratka iz Amerike (natjeran od komunista na samoubojstvo?) umire 1961. godine; četiri mjeseca poslije od moždane kapi umire i Ivan Meštrović… Vrlo vjerojatno i od probuđene očinske tuge, jer je u četiri svoja posljednja djela u glini, poglavito u antologijskom posljednjem autoportretu Ivan prikazan u duboku očaju. Možemo li na fotografiji s naslovnice ove knjige prepoznati mladog Ivana kao golog Davida koji je pobijedio više Golijata, njegove vječne teme pobjedonosnih gubitnika?

Kipar, arhitekt, pisac, političar, sanjarski lutalica Ivan Meštrović „stvorio je sam sebe", svoje je srce ugradio u umjetnost, gdje je spojio secesiju i Bibliju, povijest i modernizam, Europu i Ameriku. Četrdeset godina je živio u Hrvatskoj, 38 izvan domovine, a svoje posljednje počivalište odabrao u Mauzoleju u Otavicama (kremirana urna). Bježao je od rata, ostavljao svoju obitelj na cjedilu, proganjali su ga i ustaše i komunisti. Nazivali su ga Balkancem, austro-ugarskim, srbijanskim i jugoslavenskim kiparom, premalo zapadnim i američkim umjetnikom. A kako tek njegovo veliko djelo pretočiti u hrvatski „kulturni kapital"? Život koji poziva na filmsku ekranizaciju i Oskare! Poticaje za to daje i ova prva knjiga s psihijatrijskim dijagnosticiranjem «čudaka» Ivana, pisana iznutra, iz stručnog pera unuka koji je «krtica» unutar obiteljskog zida. „Bio je čovjek kamena srca, koji je imao dar kamenu podariti srce" – Stjepanova je odgonetka naslova njegove knjige s postmodernom i kliničko-psihologijskom analizom odnosa Ivana i Tvrtka Meštrovića. To je teorijska proza o odnosu genijalnih očeva-umjetnika i zanemarenih i poniženih sinova i unuka, kojima je nudio samo «veliku tišinu», s etno-psihoanalitičkim prosudbama o umjetnikovu životu u širem apokaliptičnom povijesno-političkom i društvenom kontekstu. Kao da je Ivan morao uskraćivati osjećaje prema svojoj obitelji, kako bi što više emocija ucjepljivao dlijetom u svoje skulpture u kamenu, glini, bronci, drvu... Iako mu je slavni djed, za čije se promicanje djela iznova bori, Stjepan će za Ivana reći da je imao „narcistički poremećaj osobnosti", što je uglađeni psihijatrijski izraz za onu poznatu pučku izreku o „ludim" umjetnicima. A kako to i ne biti u ludom 20. stoljeću, u kojemu je Hrvat, i ne maknuvši se iz svoje kuće, (pre)živio „u dva carstva i pet država, dvije totalitarne ideologije, dvije bankrotirane državotvorne ideje, tri rata, a sahranili su četiri diktatora, jednog vrhovnika i dvije – civilizacije".

Nakon uvodnih zapisa, u kojima pokušava odrediti odmak od slučaja Marine Picasso, koja je također napisala knjigu uspomena na svoga slavnog djeda i slikara Pabla, autor podsjeća na Ivanovo djetinjstvo u Otavicama, školovanje u Beču, zatim kipove iz ciklusa Kosovske bitke (kojima osvaja prvu nagradu na Svjetskoj izložbi 1911. u Rimu), opisuje oprečnosti Ivanovih osjećaja u kojima se osjećao i svemoćnim i nemoćnim, samokritičnim perfekcionistom, iako je veličanstveni pobjednik u kraljevstvu umjetnosti. „Ti si pravi mučitelj žena", jednom je prigodom prva supruga Ruža rekla Ivanu, koji je u životu volio barem pet žena, prema kojima se odnosio poput polučovjeka, više

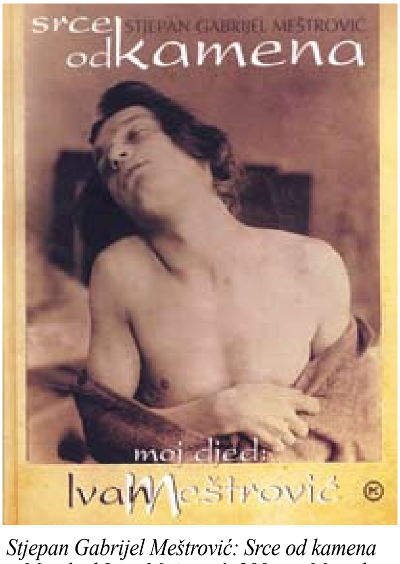
od žene je volio majku i djecu, svjedoči mu unuk S. G. Meštrović. Slijedi poglavlje *Smrt u Americi* u kojem je opisan kiparov profesorski rad na sveučilištima Syracusa i Notre Dame, kao i zalaganje za mučeništvo utamničenoga kardinala, danas blaženika Alojzija Stepinca, kojemu je izradio kip u studiju u Notre Dameu. U završnom poglavlju *Sublimacija* autor kroz taj pojam iz psihijatrijske literature promišlja pojave pretapanja agresivnih nagona u nešto umjetnički oplemenjeno, podsjećajući na ne baš rijetke slučajeve prožimanja umjetnosti i duševnih bolesti, poručujući da svaki umjetnik, kao odraslo dijete, ponekad mora biti destruktivan.

Nepoznati - poznati unuk

Stjepan Gabrijel Meštrović je rođen 1955. godine u Zagrebu. Kada je imao 8 godina, s majkom i bratom je emigrirao u Ameriku, gdje je diplomirao psihologiju i teologiju na Sveučilištu Harvard te doktorirao sociologiju na Sveučilištu Syracuse. Od 1989. godine je profesor sociologije na Sveučilištu Texas A&M. bio je stručni svjedok na haaškim suđenjima za ratne zločine počinjene u Bosni i Hercegovini te u američkim procesima koji su se vodili zbog mučenja zatvorenika u Abu Ghraibu. Najplodniji je znanstveni pisac hrvatskog podrijetla u američkoj akademskoj zajednici. Napisao je i uredio petnaest knjiga, objavio više od pedeset znanstvenih i stručnih članaka i oko 150 prikaza i recenzija knjiga u uglednim svjetskim časopisima. Pa ipak je i nakon tih zavidnih rezultata uglavnom nepoznat u svojoj rodnoj domovini, prethodnih 14 knjiga nije mu prevedeno na hrvatski jezik, nije član HAZU-a, a niti je nagrađen nekim od brojnih hrvatskih državnih odličja za zasluge za uspostavu i dobar glas Lijepe naše u Americi i

Ivan Meštrović: Autoportret • U Hrvatskom je Saboru u proceduri novi Zakon o muzejima Ivana Meštrovića, kojim se predlaže da Split postane sjedištem Fundacije Ivana Meštrovića.

Stjepan Gabrijel Meštrović: Srce od kamena – Moj djed Ivan Meštrović, 200. str, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007.

svijetu – primijetit će prof. dr. Slaven Letica u svom poticajnom predgovoru ovoj knjizi u nakladi zagrebačke kuće Mozaik knjige, citirajući i A. G. Matoša (1873. – 1914.) koji je zamjerio Meštroviću, «zaboravljajući da je Zrinski veći od atentatora Obilića».
Zbog sličnih životnih putova, saborski zastupnik Slaven Letica je u knjizi Ivana Meštrovića usporedio s našim znanstvenikom Nikolom Teslom, jer su obojica umrli u Americi, iako mi se čini da je primjerena još jedna usporedba dvaju velikih hrvatskih umjetnika. Ivan Meštrović i osam godina mlađi Tin Ujević, u mnogočemu imaju slične umjetničke sudbine. Obojica su rođena na kamenu Dalmatinske zagore, obojica su čarobnjaci i miljenici muza, obojica su kao mladići puhali u vidovdanske vatre koje su ih opekle pa su postali zorni hrvatski domoljubi, obojica protivnici Tita i komunizma, ni danas im djelo nismo dovoljno ucijepili u hrvatski kulturni kapital u svijetu… Za vrijeme opijenosti jugoslavenskom idejom Tin 1915. godine piše da je Meštrović uspio jer je «jezik umjetnosti međunarodni», dodavši i dana aktualnu misao: «mi smo odviše nakloni da podcjenjujemo svoje i da ne vidimo zasluge ni u čemu domaćemu... Pa da taj čovjek nije Genij, pa da taj duh nije božanski.» petnaest godina kasnije, kada se Ujević i sam uvjerio u velikosrpsko jugoslavenstvo, o Ivanu će kritičnije zboriti: «umjetnost mu je puna skokova i stilskog sujedništva... jedino što je kod njega postojano, to je – da ima stari običaj da upućuje nefrankirana pisma».

Fundacija i nasljednici

Ovoj ilustriranoj knjizi priložen je i Darovni ugovor Vladi Narodne Republike Hrvatske kojim je Ivan Meštrović 1952. godine znatan dio svojih djela darovao hrvatskom narodu. Zbirka se sustavno dopunjavala i danas broji 313 inventiranih umjetničkih radova Ivana Meštrovića, uz koje u zbirci «Pohrana» s dijelom skulptura, crteža, arhitektonskih nacrta, bibliotečne i arhivsko-dokumentacijske građe u vlasništvu nasljednika kipara brine Fundacija Ivana Meštrovića. Čine je obiteljska kuća i atelijer u Zagrebu, obiteljska vila s atelijerima na mejama u Splitu, sakralno-umjetnički kompleks Kaštelet-Crikvine u Splitu i Crkva presvetog Otkupitelja s obiteljskom grobnicom u Otavicama. Prema Rješenju Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske od 15. siječnja 2007. godine, današnji nasljednici kipara su Marija Meštrović iz Argentine, Mate Meštrović iz Zagreba te Stjepan G. Meštrović i Olga Šrepel-Holmberg iz Sjedinjenih Američkih Država.

Kako promicati Meštrovićevu baštinu?

U svom radu Stjepan G. Meštrović otvara pitanja o Hrvatskoj kao pravnoj državi, zakonima o autorskim pravima, prigovarajući što kao jedan od nasljednika nema jasnog odgovora koje replike djela svog djeda smije izraditi. Smatra da je umjetničko djelo njegova djeda zapostavljeno te je spreman, korak po korak, pripomoći da s hrvatskim veleposlanicima duha sjaj Ivanovih skulptura pretoče u dodatne bodove hrvatskom imenu u svijetu. Potiče da se odljevi Meštrovićevih djela na svjetskoj turneji ponovno

pokažu u vodećim galerijama svjetskih metropola. Također predlaže da Hrvatsko-američko društvo na dva spomenika Indijancima u Chicagu (koji je Meštrović 1926. godine izradio u Zagrebu) postavi veću ploču s imenom autora Ivana Meštrovića, hrvatskog i američkog umjetnika kojemu je predsjednik Eisenhower osobno uručio dokument o američkom državljanstvu. Povijesnom farsom kao da se jedno veliko Meštrovićevo arhitektonsko djelo i samo narugalo velikim političkim preustrojima i obratima njegova umjetnika: na povijesno najdramatičniju «metamorfozu» Meštrovićeva paviljona u Zagrebu upozorava i kiparov unuk, podsjećajući da su dvije državne ideologije izvorni Dom likovnih umjetnika preobrazile u džamiju 1942. godine, a nakon rata u Muzej narodne revolucije. Nije li otkucalo vrijeme da Meštrović u svom paviljonu konačno nađu trajni mir i zasluženo priznaje – poručuju i recenzent i autor knjige. Inače, u hrvatskom je Saboru pred drugim čitanjem novi Zakon o muzejima Ivana Meštrovića, kojim je predlaže da Split postane sjedištem Fundacije Ivana Meštrovića. U skorom drugom čitanju moglo bi pripomoći i čitanje ove knjige Stjepana G. Meštrovića, koja je osvježenje u našoj kulturološkoj i znanstvenoj publicistici.

Obitelj sociologa Stjepana Meštrovića – najplodnijega znanstvenog pisca hrvatskog podrijetla u američkoj akademskoj zajednici

Summary

WHAT AND WHERE WITH MEŠTROVIĆ?

The most prolific science writer of Croatian origin in the US academic community is sociologist Stjepan Gabrijel Meštrović (born in Zagreb in 1955), who has lectured in sociology at the American university of Texas A&M for almost two decades, written fifteen books and published over fifty research papers in eminent international journals – so it was with particular attention that the readership awaited his book *Srce od kamena – Moj djed Ivan Meštrović (Heart of Stone – My Grandfather Ivan Meštrović)*. This sociological book has shed an entirely new light on the life and work of the famed sculptor, in spite of the impression that everything had been said about Ivan, as international databases record about six thousand bibliographic entries concerning Meštrović. Meštrović's grandson Stjepan, a renowned academic, feels that his grandfather's artistic legacy has been neglected in Croatia and is ready to help see the splendour of Ivan's sculptures felt in a stronger presence of the Croatian name around the world. This refers also to the touching prose of grandson Stjepan Gabrijel Meštrović, who remembers as a child that his grandfather would not even pat him on the head when he saw him again in America after a two-year absence. The artist bore himself with equally coldness towards his eldest son Tvrtko, Stjepan's father, also a sculptor, journalist and poet, whom Ivan left, as a prodigal son, to live in the Communist hell of Zagreb. These fascinating memoirs introduce more atmosphere into this less known side of the Meštrović family, and of his "concealed" first son Tvrtko (1925 – 1961). "He was a man with a heart of stone, who had the gift of giving a heart to stone" is the answer to the enigmatic title of Stjepan's book and its clinical-psychological analysis of the relationship between Ivan and Tvrtko Meštrović.

In its second reading before Croatian Parliament is a draft Act on the Museums of Ivan Meštrović, which proposes that Split become the seat of the Ivan Meštrović Foundation. The upcoming second reading could be assisted by a reading of this book by Stjepan G. Meštrović, a breath of fresh air among our publications in the fields of cultural studies and research.

Resúmen

QUÉ HACER Y ADÓNDE UBICAR A MEŠTROVIĆ?

El sociólogo Stjepan Gabrijel Meštrović (Zagreb, 1955) es el más prolífero escritor científico de origen croata en el ámbito académico norteamericano. Desde hace casi dos décadas dicta clases de sociología en la Universidad norteamericana de Texas A&M. Es autor de quince libros y además lleva publicados más de 50 artículos científicos en prestigiosas revistas internacionales. Por tal motivo, los lectores esperaron con impaciencia que saliera de imprenta su nuevo libro „Corazón de piedra -mi abuelo Ivan Meštrović". A pesar de que muchos pensaban que ya no había más nada que decir sobre Ivan Meštrović dado que las bases de datos internacionales contienen alrededor de 6.000 unidades bibliográficas, este libro sociológico enfoca de una manera distinta la vida y obra del famoso escultor.

El renombrado cientifico Stjepan Meštrović, nieto de Ivan Meštrović, considera que la obra de su abuelo se encuentra relegada en la República de Croacia, por eso ofrece su ayuda para que el brillo de las esculturas de Ivan Meštrović contribuya a difundir el nombre croata en el mundo.

Se trata, entre otros, de un emotivo texto en prosa del nieto Stjepan Gabrijel Meštrović, que evoca los recuerdos de su infancia cuando su abuelo Ivan ni siquiera le acarició la cabeza cuando él, después de dos años de ausencia, retornó a América. El famoso escultor también tuvo esta fría relación hacia su hijo mayor Tvrtko, el padre de Stjepan, también escultor, periodista y poeta, quien como hijo pródigo fue abandonado por su padre Ivan en el infierno comunista en Zagreb. Esa faceta menos conocida de la familia Meštrović, como la del «silenciado» hijo Tvrtko (1925-1961), es revelada en estas interesantes memorias en prosa. «Era un hombre con corazón de piedra que tenía el don de otorgar un corazon a la piedra».- es la revelación que hace Stjepan con el título de su libro que analiza desde el aspecto clínico-psicológico la relación entre Ivan Meštrović y su hijo Tvrtko.

En otro orden de cosas, en fecha próxima el Parlamento Croata debatirá la nueva Ley sobre los museos «Ivan Meštrović» por la cual se propone que la ciudad de Split sea designada sede de la Fundación Ivan Meštrović. La lectura de este libro de Stjepan Gabrijel Meštrović (que es una renovación de nuestra actividad editorial culturológica y científica) podría contribuir a la aprobación de esa ley.

Jerko Ljubetić

ODLAZAK AKADEMIKA ERNESTA LIVAČIĆA GAZZANA

Jedan od reformatora čileanskog školstva Ernesto Livacic Gazzano (Punta Arenas, 22. 3.1929 – Santiago, 29.5.2007.) plodan književnik, vrsni pedagog i teoretičar književnosti, predani djelatnik i suradnik hrvatskih udruga u emigraciji, aktivni član čileanske Akademije za jezik i dopisni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti - ostat će trajno u našim srcima · Akademik Livačić nositelj je brojnih nagrada i priznanja u području obrazovanja koje je zaslužio obnašavši vrlo odgovorne dužnosti u obrazovnim institucijama Čilea · Autor je više od 50 knjiga i preko 600 ogleda, kritika i članaka te suautor u više od 20 izdanja s područja književnosti, odgoja i obrazovanja objavljenih u Čileu i izvan njegovih granica

Među vijestima, nekrolozima, napisima u novinama i tjednicima koji su početkom lipnja 2007. stizali iz Čilea i bili posvećeni životu i djelu pedagoga, sveučilišnoga profesora, povjesničara književnosti, pisca i akademika Ernesta Livačića Gazzana, «jednog od najvećih predstavnika suvremene čileanske inteligencije» (Mateo Martinić Beroš[1]), mogla se uočiti i obavijest iz vrlo značajne kulturne ustanove, Čileanske nacionalne biblioteke: *Umro je naš Ernesto.* Upravo tim epitetom označena je širina, značaj i ljudska osobina toga čileanskoga školnika, esejista i književnika hrvatskoga podrijetla. Njegovom smrću čileanska i latinoamerička kultura i književnost uistinu je ostala bez svoga vrijednoga predstavnika i pregaoca, a ona Španjolske, «la Madre Patria» («Majka domovina»), kako joj se znade katkada tepati u tom dijeli svijeta, ostala je bez predanoga istraživača njena srednjovjekovnoga, renesansnoga i baroknoga razdoblja književnosti. Spomenimo i to da je «la Madre Patria» za Livačića bila i domovina njegovih otaca - Hrvatska. Naseobina hrvatski iseljenika i njihovih potomaka u Čileu njegovom smrću je «izgubila istaknutoga člana i dragoga suradnika», kako je to

[1] Mateo Martinić B. «Hrvati u Magallanesu, na krajnje, jugu Čilea», Književni krug, Split, 1977.

zabilježio Čilohrvatski institut za kulturu. Ernesto Livačić Gazzano bio je neumorni i ustrajni istraživač golemoga doprinosa koji su čileanski pisci i intelektualci hrvatskoga podrijetla dali čileanskoj literaturi i kulturi. On je u njihovu kreativnom činu vidio i odraze hrvatske kulture i tradicije. Odlazak Ernesta Livačića Gazzana predstavlja i u tom smislu za nas u Hrvatskoj golemi gubitak. Usuđujemo se ovom prigodom izraziti sumnju u to da nismo u dostatnoj mjeri prihvatili, valorizirali i promovirali te «hrvatske korijene» u jednoj literaturi koja, uostalom, ima i dva nobelovca. Njih je spominjao i veliki pjesnik, hrvatskoga podrijetla, Roque Esteban Scarpa i na njih je upućivao Ernesto Livačić Gazzano u svojim mnogobrojnim istraživanjima i napisima. Sigurno će njegovim odlaskom na tom području nastati velika i nenadoknadiva praznina.

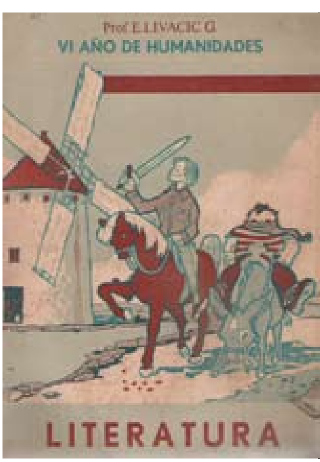
A za nas, koji smo ga poznavali, i bili u neposrednim kontaktima s njime gotovo dva desetljeća, njegovom smrću izgubili smo dragoga prijatelja, vrsnoga poznavatelja književnosti, suradnika i konzultanta, a nadasve divnoga i samozatajnoga humanoga čovjeka, uvijek spremnoga na suradnju i pomoć. U našim, katkada usamljenim, nastojanjima da predstavimo hrvatskoj javnosti neosporne vrijednosti književnoga stvaralaštva čilohrvatskih pisaca neprestano nas je hrabrio, a svojim literarnim, esejističkim i književno-povijesnim prilozima ih je bogatio. Njemu, kao i mnogim drugim čileanskim piscima hrvatskog podrijetla bilo je neobično stalo do toga da budu objavljeni i poznati u Hrvatskoj. «Kao naš otac», piše nam Ernestov sin, «vječno smo Vam zahvalni što ste nam pomogli da se povežemo s Hrvatskom. (…) Vi ste bili velika njegova veza s njom i suradnja s Vama činila ga je sretnim i predstavljala mu je način da počasti svoga oca». Ernestov otac, Nikola, rođen u Milni na Braču 1887. godine, stigao je u Čile 1905. U braku s Emmom Gazzano, Čileankom talijanskoga podrijetla imao je troje djece, najprije sina Ernesta a potom i dvije kćeri. Naš prijatelj Ernesto osjetio je potrebu da nam javi o tome kako su se svi Livačići okupili u Punta Arenasu da bi obilježili stogodišnjicu dolaska oca Nikole u Čile. «Moj otac», reći će on u predavanju o don Quijotovoj humanosti, održanom prije dvije godine u Hrvatskom stadionu u Santiagu, «nikad nije čitao 'Don Quijota' Miguela Cervantesa, ali će poput njegova glavna lica krenuti u avanturu koja ga je dovela u ovu zemlju. Završivši je, don Quijote se vratio kući. Moj je otac ostao u Čileu zauvijek».

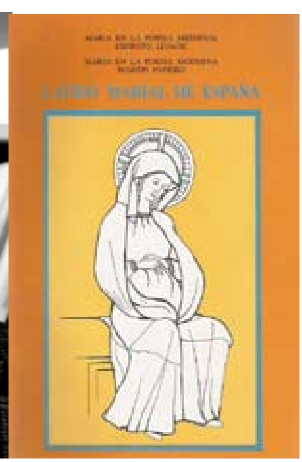
«Ponosan sam na rodni dom koji mi je pružio ljubav; živjelo se sretno, jednostavno, držeći se vrijednosnih načela u koje smo vjerovali i tako prolazili iz dana u dan», bilježi u autobiografiji «¿Quien soy?» («Tko sam?») u ediciji «¿Quién es quién en las Letras Chilenas?» («Tko je tko u čileanskoj literaturi?»), 1983.

Njegovanje kulturne baštine i pisane riječi među magallanskim Hrvatima

Punta Arenas je u to doba bilo malo naselje, glavni grad goleme provincije Magallanes, na krajnjem jugu kontinenta Južne Amerike. Mjesto je bilo usamljeno i komunikacijski odvojeno od ostaloga dijela zemlje i glavnoga grada. Da bi se došlo u Santigao trebalo je danima putovati brodom, prijeći opasne vode Golfa de Pene i nekoliko dana

provesti u vlaku. No, gradić pa i pokrajina bile su jedinstvene sredine u kojima su živjeli iseljenici različitoga nacionalnoga podrijetla: Među njima bila je velika skupina Hrvata. Nicolás Mihovilović, također čileanski pisac hrvatskoga podrijetla iz te pokrajine spominje brojku od dvije tisuće i pol «južnih Slavena (od koji su 90 % Dalmatinci» i «njihove ljudske vrijednosti i sposobnosti prilagođavanja». Livačić će naše iseljenike u tom kraju nazivati i «magallanskim Hrvatima». Čini se da se na jugu Čilea stvarala društvena sredina po mjeri čovjeka. «Čovjek u Magallanesu», bilježi Livačić, «otvoren je prema svijetu. Ne gledamo na njega s jednog njegova kuta, već smo živi dio svijeta, našeg svijeta (…) To je predio gdje se sastaju narodi. kulture i jezici pa se sve to spojilo». Punta Arenasu, Magallanasu će se stalno vraćati, fizički i duhovno, poput ostalih pisaca hrvatskoga podrijetla iz tog područja, među kojima će neki taj rodni kraj spominjati kao «izgubljeni raj» (Ramón Díaz Eterovic). Hrvatska naseobina u tom gradu dodijelit će Livačiću odličje za zasluge na području znanosti i kulture (1994.) i postat će počasni doktor Sveučilišta u Magallanesu (1999.). U rodnome gradu Ernesto Livačičić Gazzano je stekao solidno humanističko obrazovanje u salezijanskoj gimnaziji «San José» koju su polazili i drugi budući intelektualci i pisci hrvatskoga podrijetla. Škola je omogućavala slobodu i svestrani razvitak učeničkih sklonosti i sposobnosti, od sportskih do literarno-dramskih. Ernesto je pisao za školski list i glumio skupa s Domingom Mihovilovićem (kasnije poznatim glumcem, piscem i redateljem) u nabožnim komadima koje je pisao i režirao Vladimiro Borić Črnošija, koji će postati prvi dijecezanski biskup u Punta Arenasu. Poslije će (1953.) pristupiti (kao i dramatičar Sergio Vodanović, oštar kritičar društvenih zala) *Nacionalnoj falangi.* Čileanska *falanga* predstavlja skupinu mladih političara idealista liberala i konzervativaca napajanih crkvenim socijalnim naukom; iz njih su nastali demokršćani koji su doveli na vlast predsjednika Eduarda Freia /1964. - 1970./, pokrenuli agrarnu reformu i donijeli promjene u životu sindikata, koje je Crkva podržavala.

U gimnaziji je zavolio nastavnički poziv i odlučio je studirati španjolski jezik zahvaljujući dobrom nastavniku iz tog predmeta, a i nekim drugim čimbenicima. «Sjećam se», nastavlja on, «kako je predano i sa zadovoljstvom moj otac slušao na radiju španjolsku glazbu kao da mu ona oživljuje skrivene, uspavane odjeke predaka, a ne valja ispustiti iz vida da je biti profesor kastiljanskoga jezika često bio izazov mnogih potomaka Dalmatinaca: Scarpe, Borići, Goići, Guići, Ivelići Carkovići i mnogi drugi…» (Jednom drugom zgodom postavit će pitanje o mogućoj povezanosti španjolske i hrvatske kulture i tako «onkraj oceana», kako bi Nazor rekao, dodirnuti pitanje mediteranske povezanosti kultura.) Žudnja za knjigom je u mladoga Ernesta rasla iako «knjiga u kući nije bilo, osim nekih na hrvatskom jeziku koje je otac dobivao na proslavama u hrvatskom domu i ljubomorno ih čuvao u ormariću pod dvostrukim ključem» bilježi u autobiografiji.

Vrsnim obrazovanjem do vrhunskih umjetničkih, teorijskih i praktičnih djela u području reforme obrazovanja

Zahvaljujući stipendiji upisuje Pedagoški institut u glavnome gradu Santiagu i postaje profesor španjolskoga jezika (1951.). Neko je vrijeme radio u srednjoj školi, a profesuru na Filozofskom fakultetu postiže radnjom s područja španjolske renesanse («El sendido de la gloria en los renacentistas españoles», 1951.); magistrirat će na području odgoja i obrazovanja. Više od pola stoljeća «ponesen donekle i slavenskom upornošću», kako sam bilježi, predano će se baviti praktičkim i teoretskim pitanjima odgoja i obrazovanja, poviješću književnosti, literarnom kritikom i književnim radom.

Započinje već 1954. godine svoj dugotrajni rad u Ministarstvu odgoja i naobrazbe gdje je sudjelovao na različitim projektima i planiranju školskoga ustroja. Na Čileanskom katoličkom sveučilištu (1955.- 1994.) posvećuje se i starijoj španjolskoj književnosti, direktor je Instituta za književnost; dekan Filozofskog fakulteta. Predsjednik je Odbora Sveučilišta Universidad Metropolitana de Sciencia de la Educación (1993. – 1999.) i član savjeta Sveučilišta Amerika «Universidad de las Americas» (1989. – 2004.), član Savjeta Nacionalne televizije (2002.). Dobitnik je Nacionalne nagrade za odgoj i naobrazbu (1993.). Postaje 1983. godine redovitim članom čileanske Akademije za jezik, a neko je vrijeme obnašao dužnost njezina tajnika, dopredsjednika i voditelja Sekcije za književnost, da bi 1995. postao profesor emeritus Filozofskog fakulteta. Dopisnim članom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti postaje 1997. godine, a 1999. dobiva odličje Danice hrvatske s likom Marka Marulića.

Od prve knjige «Priručnik i antologiju čileanske književnosti», koju objavljuje 1955. godine, radit će ustrajno do posljednjih trenutaka svog života, reklo bi se bez predaha. Za njega se znalo reći da je «vitez rada» i «da je najbolji predavač u zemlji, onaj koji je osjećao unutrašnji glas knjige. Misao mu je bila čvrsta, zdrava i točna (…) metodičan je u skupljanju građe i u obradi podataka», piše akademik Juan Antonio Massone del Campo. Massone je pokušao zabilježiti bibliografiju Livačićevih objavljenih radova pa je došao do broja od 856 jedinica u kojima je samostalni autor u 752 objavljenih tekstova; a zabilježit će i 94 napisa o njemu. Ernesto Livačić Gazzano sudjelovao je u

80 pisanih medija u zemlji i izvan nje. Svu je tu bibliografsku građu Masone svrstao u trinaest poglavlja. Livačić je nekoliko knjiga tiskao u suradnji s drugim autorima, odnosno sa svojom suprugom Betty Rojas.

Plodni pisac omiljenih školskih udžbenika i priručnika, antologija i hrestomatija

Pokazao se vrlo kompetentnom osobom na području odgoja i naobrazbe, a značajne su i njegove didaktičke knjige, školski udžbenici i priručnici. Njegova prva knjiga («La Literatura Chilena, Manual y Antologia», 1955.), od 350 stranica, tiskana je u deset tisuća primjeraka i doživjela je nekoliko izdanja. Slijede isto tako obimni, pa čak i opsežniji priručnici iz književnosti i čitanke za sve razrede gimnazije i srednje škole. Prve je počeo objavljivati 1959. godine i mnoge su doživjele desetak izdanja. Uspješan je bio i njegov udžbenik (600 stranica) iz španjolske književnosti srednjega vijeka čije je izdanje obnavljano dugi niz godina, a onaj o španjolskoj književnosti renesanse imao je dva izdanja i bio tiskan uzastopce nekoliko godina. Livačić se bavio i pitanjima kastiljanskoga (španjolskoga) jezika i njegove nastave, suautor je i udžbenika za učenje toga jezika. I u nastavi jezika vidio je humana obilježja. Posebno su ga zanimali odnosi između jezika i književnosti. Smatrao je da španjolski (kastiljanski) jezik i američki kastiljanski (španjolski) jezik mogu biti faktor povezivanja.

Svesrdno je istraživao stariju španjolsku književnost i priređivao antologije radova velikoga broja poznatih španjolskih pisaca koje je popratio kritičkim osvrtima. Od deset antologija, za koje je izvršio izbor tekstova, priredio ih i popratio predgovorima i analizama, pet će biti posvećene suvremenim piscima, a pet starijoj španjolskoj književnosti. I u nekim svojim izvornim pričama Livačić će se pozivati na starije španjolske pisce, Cervantesa («Egzotika») i Calderóna («Sve mu je kriv Calderón») u zbirci «Četiri priče s juga» (1983.)[2]. Jedna priča iz te zbirke («Portugalčeva stražarnica»[3]) izaći će u zbirci čileanskih priča «Cuentos chilenos», 1967. i u antologiji priča iz Magallanesa, 1988., i biti prevedena na turski jezik u dvojezičnom (turski – španjolski) izdanju priča čileanskih priča, 2000. godine, a «Egzotika» je objavljena u antologiji priča članova čileanske Akademije za jezik, 2005. «Ono što najbolje označava te priče», kaže sam autor *Četiriju priča s juga*, «jest naznaka jednog svijeta u kojem se zbilja javlja na različitim dubinskim razinama, a karakteristika ili značenje svake je obrnuto razmjerno s mogućnostima njezina poimanja». Neki njegovi kraći prozni tekstovi, kao na primjer «El rocio» (iz «Historias para Navidad». 1961.) bit će objavljeni u zbirkama priča za djecu, 1979., a priče «Amanacer» i «Caminar juntos» u časopisu «Castellano de hoy, br. 6 1991. i br. 8. 1991.

Njegov interes za književnost je širok i svestran. Prema Massonovim bibliografskim

[2] Objavljene na hrvatskom jeziku, «Mogućnosti» 7/9 1996.

[3] Priča je tiskana i u dvojezičnom izdanju «Hrvatska/Čile – Croacia/Chile», «Most», Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2000.

podacima, u razdoblju od 1987. pa do 2001. izdao je dvadeset i osam knjiga različitih pisaca za koje izvršio izbor i piščeva opusa, knjige je priredio i popratio komentarima. Naći će se tu od Cervantesova «Don Quijota», izbora iz djela don Juana Manuela («El Conde Lucanor»), Danteova «Pakla» iz «Božanstvene komedije», Kafkinih «Preobrazba» pa do značajnih čileanskih i latinoameričkih pisaca. Mnogobrojna su Livačićeva predavanja o literaturi, predstavljanja literarnih djela, predgovori knjiga različitih pisaca, napisa u novinama, časopisima.

Livačić - prvi uočio estetske značajke čilohrvatskih književnika unutar cjelokupne hispanističke književnosti

U tom radu, čini se da je posebnu pozornost posvećivao književnim ostvarenjima čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla, «naših pisaca» kako ih je on znao zvati. O nekima je pisao čitave studije, stalno pratio njihov rad i prezentirao ga u svojim prikazima u dnevnicima, tjednicima i časopisima. Nadahnuto je predstavio vrlo uspjele prijevode na španjolski jezik Andrije Rajevića i Jorgea Razmilića knjiga Ivane Brlić Mažuranić: «Cuentos de Antaño» («Priče iz davnina») i «Aprendiz Lapić» («Šegrt Hlapić»).
Ernesto Livačić Gazzano bio je najbolji poznavatelj velikoga doprinosa hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka čileanskoj književnosti čiji su sastavni dio. On je taj fenomen neprestano istraživao, otkrivao nova imena i o tome pisao i držao predavanja. Godine 1986. organizirao je u Santiagu, u okrilju Čilo-hrvatskog instituta za kulturu, uspjeli I. sajam knjiga čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla, na kojem je svojim radovima sudjelovalo više od stotine autora s oko stotinu i šezdeset naslova. Tada je pripremao zbornik (oko 400 stranica) književnih djela čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla, ali on nije uspio ugledati svjetlo dana.
U svom napisu «Hrvatska srž u čileanskoj književnosti» (Hrvatska / Čile – Croacia / Chile», Zagreb, 2000.) zabilježit će sljedeće: «Doprinos hrvatskih pisaca i potomaka Hrvata čileanskoj literaturi, koji traje više od stoljeća, obilan je, raznolik i značajan. Ukupno ima gotovo stotinu i pedeset autora s jednom ili više objavljenih knjiga; taj broj nadmašuje bilo koju drugu useljeničku skupinu u zemlji i zacijelo je najveći u odnosu na sve zemlje svijeta u koje su se uselili stanovnici podrijetlom Hrvati.» Prigodom proglašenja (2003.) rezultata literarnog natječaja «Hrvatski duh» koji organizira «Hrvatski stadion» u Santiagu, Livačić će još jednom naglasiti tematsku i duhovnu povezanost literature koju Hrvati i njihovi potomci pišu u Čileu sa Starim krajem, objasniti uporabu kastiljanskog jezika i krajnja stremljenja: «Kao što je to običavala govoriti naša književnica Pepita Turina[3], baštinici smo vrednota naših predaka, rođeni u sredini u kojoj nam je kastiljanski postao zavičajni jezik pa u spoju ta dva čimbenika rađa nam se pobuda da izrazimo misao i osjećaje koje niču iz naših korijenja otvarajući se prema drugim kulturama u želji za univerzalnosti.» Neobično ga je radovala, napro-

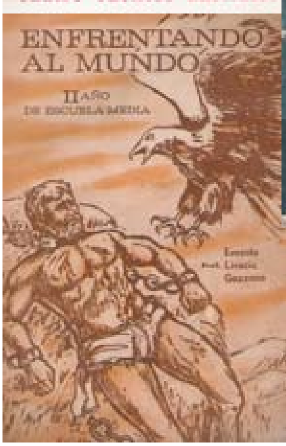
[3] Pepita (Josefa Alvina) Turina (Punta Arenas, 1907. – Santiago, 1986.), također hrvatskog podrijetla..

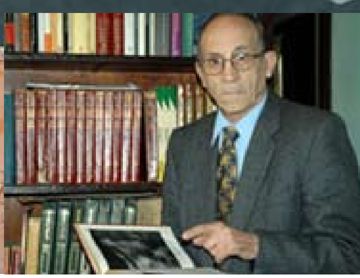
sto oduševljavala svaka vijest, napis, i dakako, pojava prijevoda na hrvatski jezik djela čilohrvatskih pisaca. Upravo pod tim naslovom - ne koristeći navodne znakove u određivanju pripadnosti tih pisaca - («Literatura chileno-croata» - «Čilohrvatska literatura») objavit će napis u puntarenaškoj «La prensi Austral» (4. 12. 2001.) povodom izlaženja zbornika «Hrvatska/Čile – Croacia/Chile». Iskoristit će svaku prigodu da govori i piše o sve većoj nazočnosti prijevoda iz te literature na hrvatskom jeziku «kako bi se tamo», kako piše u jednom svom pismu, «doznalo o našim piscima (…) i time učvrstile kulturne veze». Tako će biti ushićen pojavom prijevoda jedne od prvih knjiga iz tog područja na hrvatskome jeziku, Martinićevom poviješću hrvatskih iseljenika u Magallanesu [4].

Livačića nikad nije napuštala ideja da u sklopu Čilo-hrvatskog instituta za kulturu pripremi zbornik radova čilohrvatskih pisaca zamišljen kao dvojezično izdanje (španjolski i hrvatski). Tako nas obavještava (8. travnja 2005.) da je priprema toga zbornika uznapredovala. «On bi trebao biti tiskan u dva sveska od pest stotina do šest stotina stranica

Akademik Ernesto Livačić Gazzano autor je više od 50 knjiga i preko 600 ogleda, kritika i članaka te suautor u više od 20 izdanja s područja književnosti, odgoja i obrazovanja objavljenih u Čileu i izvan njegovih granica te prevedenih na više jezika

4 Mateo Martinić B.: «Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čile», Književni krug, Split, 1997.

svaki. Prvi bi sadržavao priče i pjesme,, a drugi dramu i seje. Mislimo da će se pojaviti 2007. i 2008., nešto prije dvije stote obljetnice Čilea (2010.) kako bi se istakao doprinos naših ljudi nacionalnoj književnosti». U studenome, godinu dana poslije, javlja kako je predao Čilo-hrvatskom institutu za kulturu prvi svezak zbornika koji sadržava radove 49 pripovjedača (svaki je predstavljen jednom pričom) i 63 pjesnika (s ukupno 131 pjesmom). »U posljednjem pismu, nešto više od mjesec dana pred smrt (13. travnja 2007.) piše nam: «Što se tiče zbornika *čilohrvatskih* pisaca u dva sveska, čini se ipak da je projekt ispao preobiman za one koje su ga namjeravali ostvariti. Prije godinu i pol predao sam završen prvi svezak i rekli su mi do još ne pripremam drugi.»

Ernesto Livačić Gazzano ostavio je golemi trag u čileanskoj kulturi kao pedagog, književni povjesničar, kritičar, esejist, pisac i humanist; njegova ostavština broji na tisuće stranaca. Književno stvaralaštvo čilohrvatskih pisaca, među ostalima, ostalo je bez svoga vrijednog pratitelja. Mi, u domovini njegovih otaca, koju je volio i s kojom je bio duboko povezan (posjetio je 1996. kad se sastao u splitskom «Književnom krugu» s grupom pisaca i dao za novine zapažen intervju), žalimo za odlaskom čovjeka koji je upozorio na hrvatske kulturne i tradicijske tragove i korijene u književnosti te daleke zemlje na obalama Pacifika, a koji su utkani u djelo čilohrvatskih pisaca visokih umjetničkih dometa. Danas čileanska književna kritika ne ispušta napomenuti njihovo hrvatsko podrijetlo što je, dakako, zasluga i *našega* Ernesta. Neki od tih pisaca postaju i hrvatski građani što predstavlja novi moment u vrjednovanju njihova književnoga stvaralaštva. Ne bismo smjeli odustajati od sve boljega međusobnoga poznavanja i zbližavanja, stalnoga istraživanja i prihvaćanja te literature u kojoj nalazimo i jedan dio naše baštine.

Summary

THE PASSING OF ACADEMICIAN ERNESTO LIVAČIĆ GAZZANO

Ernesto Livacic Gazzano (Punta Arenas, March 22nd, 1929. – Santiago, May 29th, 2007), a prolific writer, brilliant teacher and literary theoretician, a dedicated activist and the associate of Croatian associations in the emigrant communities, an active member of the Chilean Academy of Language and an associate member of the Croatian Academy of Sciences & Arts – who was above all a noble and simple man, will always remain in our memories. In 1993 he received the Premio Nacional de Ciencias de la Educación award, and in 1994 the eminent Universidad Católica de Chile bestows upon him honorary membership to the Chilean Association for the History of Education, while the Magallanes university in Punta Arenas awards him an honorary doctorate Honoris Causa in 1999. Academy member Livačić served at key post of great responsibility in Chilean educational institutions. He was a professor of Castilian language at the Universidad Católica, an educational program planner at UNESCO and held a master's degree in educational sciences at the same university.

In the national arena, in the field of education, Livačić spent fourteen years of his life working as a teacher in secondary schools, and as many as a university professor. He dedicated ten years of his life to professional work in the national administration at the post of secretary of the National Inspectorate for Education and at the State Undersecretariat for Instruction and Education. Among the other key posts he served at are the head of the chair of language studies at the Universidad Católica, dean of the Faculty of Philosophy at the university, director of the Institute for Literature and the president of the Board of Directors of the Universidad Metropolitana de Ciencia de la Educación (1990-1992) and a member of the Supreme Council of the Universidad de las Américas (1989-2004).

He is the author of 50 books and over 600 reviews, critiques and articles and the co-author of over 20 publications in the fields of literature, instruction and education published in Chile and abroad and translated into several languages. Above all there was Ernesto's deep and sincere devotion to the country of his roots and it is understandable that he has by his work also indebted the Croatian community in Chile and Croatia, the homeland of his fathers.

Resúmen

NOS HA ABANDONADO EL ACADÉMICO ERNESTO LIVAČIĆ GAZZANO

Ernesto Livačić Gazzano (Punta Arenas, 22.03.1929-Santiago, 29.05.2007), prolífero literato, excelente pedagogo y teórico de la literatura, abnegado funcionario y colaborador de diversas asociaciones de la diáspora croata, miembro activo de la Academia Chilena de la Lengua y corresponsal de la Academia de Ciencias y Artes de Croacia- quien fuera ante todo un hombre noble y sencillo, quedará para siempre guardado en nuestro corazón.

En 1993 recibió el Premio Nacional de Ciencias de la Educación, en 1994 la prestigiosa Universidad Católica de Chile lo nombró miembro honorario de la Asociación Chilena para la Historia de la Educación y en 1999 la Universidad Magallanes de Punta Arenas le otorgó el título de doctor Honoris Causa. El académico Livačić ocupó cargos muy importantes y de gran responsabilidad en las instituciones de enseñanza de Chile. Fue profesor de castellano y magíster de ciencias educativas en la Universidad Católica y coordinador de los programas educativos ante la UNESCO.

A nivel nacional, en el campo de la educación, Livačić trabajó catorce años como profesor de escuelas secundarias y otro tanto como profesor universitario. Dedicó diez años de su vida a la labor profesional en la Administración pública, donde se desempeñó como secretario en el Inspectorado Nacional y en la Subsecretaría para la Educación y Enseñanza.

Entre otras funciones destacadas, fue jefe de la cátedra para la lengua en la Universidad Católica, decano de la Facultad de Filosofía, director del Instituto de Literatura, de 1990 a 1992 fue presidente de la Comisión directiva de la Universidad Metropolitana de Ciencia de la Educación y de 1989 a 2004 fue miembro del Consejo Superior de la Universidad de las Américas.

Escribió más de 50 libros y es autor de más de 600 reseñas, artículos y críticas. Fue coautor de más de 20 ediciones en el campo de la literatura, educación y enseñanza publicadas tanto en Chile como en el extranjero, traducidas a diversos idiomas.

Por encima de todas las cosas hay que destacar el profundo y sincero apego que sentía Livačić por el país de sus raíces, por eso no debe sorprender que sea tan grande el compromiso de la comunidad croata de Chile y de la Patria de sus antepasados hacia su obra.

Branka Kalogjera

HRVATSKA KORJENIKA SUVREMENOG ČILEANSKOG PROZAIKA

Jedan od najvećih suvremenih čileanskih prozaika Juan Mihovilovich bio je gost 30. Interlibera – gdje je predstavljen njegov novi roman · Roman *Zaraza ludila* ***sa španjolskoga preveo je vrsni znalac i dopisni član čileanske Akademije za jezik Jerko Ljubetić u izdanju Hrvatske matice iseljenika iz Zagreba i Naklade Bošković iz Splita – koja se afirmirala objavljivanjem književnih djela čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla koji su već stekli status zvijezda poput Antonija Skarmete, Ramóna Díaza Eterovica, Juana Mihovilovicha, Eugenija Mimice Barassija, Andrésa Moralesa Milohnica i drugih***

Afirmirani čileanski pripovjedač, romanopisac, pjesnik i esejist hrvatskoga podrijetla, Juan Mihovilovich rođen je u Punta Arenasu 1951. Sin hrvatskih iseljenika u trećem naraštaju odrastao je na krajnjem jugu Čilea među pripadnicima brojne hrvatske zajednice koja je ondje dospjela na kraju devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća za vrijeme *zlatne* i *salitrene* groznice, a danas višestruko nagrađivani književnik živi u blizini Santiaga. Mihovilovich je objavio roman *Última condena / Zadnja osuda* (1980. i 1993.), koji je osvojio nagrade *Pedro de Onas* i *Gabriela Mistral.* Njegova zbirka pjesama *Extraños elementos / Strani elementi* nagrađena je argentinskom nagradom *Julio Cortázar* u Buenos Airesu 1985. Kronika *Camus obispo / Biskup* Mihovilovichu izlazi 1988. Zbirka priča *El ventanal de la desolación / Prozor nad pustoši* objavljena mu je 1989. i 1993., osvojivši nagradu Časopisa knjige *El Mercurio*. Roman *Sus desnudos pies sobre la nieve / Njezine bose noge po snijegu* (1990.) osvaja u Španjolskoj nagradu *Premio de la Novela Casino de Meres* (Asturia). Taj izvrsni Mihovilovichev roman preveo je Jerko Ljubetić, a objelodanila ga je Naklada Bošković iz Splita 2004. Zbirke priča *El clasificador / Razvrstač* izlaze 1992. i 2006., te 2004. *Restis mortale / Posmrtni ostaci*. Roman *El contegio de la locura / Zaraza ludila* objavljen 2006. Roman je ušao u uži izbor za nagradu *Heralde,* 2006. Među ostalim nagradama i priznan-

jima možemo navesti: *Ljudska prava* i *Župa solidarnosti*, 1978., nagrada za priče; *Nagrada za priču Nacionalne biblioteke i Bate*, 1983.; *Nagrada za književnost općine Linares*, 1992.; *Pohvala grada Santiaga* , 2005.; *Nagradu Antonio Pigafetta* Sveučilišta u Magallanesu; *Nagrada Društva čileanskih književnika*; *Pohvalu Revista la Porte de Poetas* u Parizu. Priče Juana Mihovilovicha uvrštene su u različite antologije u Čileu i izvan njega. Prevoditelj profesor Jerko Ljubetić, dopisni član čileanske Akademije za jezik, za svoj je izvrstan prevodilački rad primio, i to iz ruku predsjednika Čilea, *Počasnu medalju* zbog povezivanja dviju kultura - medalju koja se dodjeljivala povodom stogodišnjice rođenja Pabla Nerude.

Svečana prezentacija na glavnoj pozornici 30. Interlibera romana *Zaraza ludila*[1] Juana Mihovilovicha u organizaciji Hrvatske matice iseljenika, privukla je veliku pozornost stručne javnosti, medija i čitalačke publike. Uoči svečanosti Juan Mihovilovich susreo se s hrvatskim ministrom kulture Božom Biškupićem na Matičinu štandu *španjolske Croatice*. Ministar Biškupić je čestitao na uspjehu Juanu Mihovilovichu, kazavši kao je nedavno u Čileu potpisao međudržavni ugovor o kulturnoj razmjeni Republike Hrvatske i Čilea i kako vjeruje da će taj pravni čin doprinijeti procvatu kulturnih veza između dviju zemalja. Ministar Biškupić čestitao je ravnateljici Katarini Fuček na Matičinoj osmišljenoj prezentaciji hrvatskih pisaca koji pišu na španjolskome jeziku. Uz zamjenika ravnateljice HMI Domagoja Antu Petrića, koji se nazočnima obratio nadahnutim govorom u kojem je istakao značaj Mihovilovicheva romana visokih estetskih značajki za moderni hrvatski identitet na globalnoj međunarodnoj sceni, nazočnima su se obratili prevoditelj profesor Jerko Ljubetić i sunakladnik Zoran Bošković., dok sam recenziju romana iznijela ja osobno – budući mi je uži znanstveni interes fenomen pisaca između dviju domovina.

Kad su me zamolili da analiziram roman *El Contagio de la Locura* (*Zaraza ludila*) Čileanskog pisca Juana Mihovilovicha, pisca našeg podrijetla, očekivala sam roman koji će se donekle baviti Hrvatskom, kao što to čini većina pisaca i pjesnika koji djeluju izvan domovine. Prevarila sam se! Nadrealna, introspektivna i prije svega bezvremenska atmosfera romana *Zaraza ludila* za mene je, koja inače istražujem rad pisaca hrvatskog podrijetla uglavnom na engleskom govornom području, bila iznenađenje s obzirom na etnicitet pisca i trendove u suvremenoj iseljeničkoj književnosti, no ne mogu se požaliti zbog toga. Svijet gradića Curepta, zabiti koja sadrži sav senzorni *input* i intelektualno-emocionalni *output* glavnog lika ne izaziva u čitaocu nikakvu vrstu nostalgije, njegovi mještani nisu likovi s kojima će se čitatelj lako (htjeti) poistovjetiti, ali to što bi se na prvi pogled moglo doživjeti kao isključenje čitatelja - postavljanje prepreka - brzo se pretvori u interes upravo zbog fragmentarnog ali izrazito *živog* stila koji tjera čitatelja da nagađa i traži odgovore dok i sam ne bude uvučen, gotovo *zarazno*, u polusvijet glavnog lika, sudca koji funkcionira kao piščev alter ego time što s njim dijeli ovaj poziv.Roman

[1] Juan Mihovilovich - *Zaraza ludila*, Naklada Bošković & Hrvatska matica iseljenika, Split-Zagreb, 230 str.

koji dokumentira put u ludilo gotovo je prelako opisati kao kafkijanski, no u slučaju *Zaraze ludila* termin je točan. Prvi susret s nadrealnim podsjeća na *Preobražaj* time što sudac usred zaključenja jednog slučaja shvati da ne osuđuje čovjeka nego golemog kolibrića. Ptica se uspije osloboditi, no opresivna atmosfera maloga grada i izluđujućeg birokratskog života lažne važnosti - teme koje su proganjale pisce od Kafke do Marquesa - traje kroz čitav roman. Radnja pokriva tri dana, no oni su dovoljni da se upoznamo sa čitavom paletom sugrađana našeg paranoičnog magistrata. Uz njih, događaji koji slijede preobražaj u sudnici uvode nas u područje snova, fantastike, ludila. Ritam mirne, dapače monotone svakidašnjice pretvara se u stvarnost upravo *prijeteću* kroz mrežu novozapaženih nepravilnosti i incidenata. Sučev život u trajanju *Zaraze ludila* uvjerljiva je, da parafraziram Kunderu, 'nepodnošljiva težina postojanja'. Fragmentiranje poimanja stvarnosti i rezoniranja glavnog lika dočarano je kroz fragmentiranje samog teksta; listajući stranice gotovo da se mogu zamisliti zamračenja koja odvajanju scenu od scene, to jest impresiju od impresije. One su ispisane brzim tempom, a dijalog je većinom zamijenjen unutrašnjim monologom kojim autor postiže snažne senzorne doživljaje i višstruke uvide u interpretaciju ponašanja sebe i sugrađana.

Hodajući Cureptom - a kako kažu filozofi, ponašanje i hod ljudskog bića kazuju ponekad više od svega sto riječ govori - sudac u Mihovilovichevom romanu susreće iste likove po nekoliko puta na dan, pri čemu ih svaki put ponešto drugačije doživljava ili opisuje. Njegova rastuća izolacija od ljudi počinje opaskom kako živi samo sa svojim psima i mačkama, i nastavlja sve češćim usporedbama ljudi koje susreće, pogotovo njihovih očiju, s kunićima te inim naizgled bezazlenim životinjama i pticama. Kraj romana daje naslutiti i njegov vlastiti preobražaj. Priroda i izvoran životinjski svijet doduše paradoksalno - no gotovo nužno, uzevši u obzir stalnu dvoznačnost i nesigurnost koja prožima

Nakladnik Zoran Bošković, dr. Branka Kalogjera, zamjenik ravnateljice HMI Domagoj A. Petrić, Juan Mihovilovich i vrsni prevoditelj čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla te dopisni član Akademije za jezik Čilea Jerko Ljubetić za vrijeme promocije Mihovilovicheva romana na 30. Interliberu 8. 11. 2007.

roman - postaju protuteža deliriju glavnog lika, nudeći mu povremeno poimanje mira, pa i nježnosti. Sučev problem s ljudima proizlazi iz prirode njegovog posla te fizičke (a i misaone) ograničenosti njegovog svijeta, ovdje imenom Curepto no u biti simbolom za sve zatvorene sredine. Neminovno je da se ljudi u malom mjestu susreću često. Njihova lica određuju zajedničku svakodnevnicu; ako ste dio vlasti, pak, viđate ih i na sudu, upoznajete njihovu 'mračnu' stranu, čak i kod onih ljudi koji su vam prijatelji. Prije ili kasnije početi ćete se pitati kojim pravom baš vi dijelite pravdu, ali ovo vrijedi i van sistema: kojim pravom jedno ljudsko biće osuđuje drugo?

U jednoj od rijetkih scena kada je sudac taj koji biva posmatran, i to od strane beskućnika koji se poput Diogena budi iz starog tunela i primjećuje kako od magistrata ne vidi sunce, a od sunca ne vidi magistrata, ipak doznajemo slijedeće: *Vaš mi pogled govori o vašem unutarnjem stanju. [...] Ne bojte se, vi i ja smo povezani nečime većim nego što je ovaj razgovor i slučajni susret. Premda slučajnosti među nama i ne postoje, nije li tako? Kad sam osjetio krv s vaših pasa na mome licu, znao sam da ste vi naš.* I drugi će se likovi složiti s ovakvim poistovjećivanjem. Stanovnici *Zaraze ludila* čine se grotesknima iz vizure sudca no imenujući ih ne vlastitim imenima već njihovom zanimanjima, Mihovilovich nas podsjeća da niti jedan dio društvene hijerarhije nije imun na prekid veze sa stvarnošću, te još važnije, smislom za red. A ako smo svi potencijalni prekršitelji zakona, svojevoljni izopćenici iz zajednice, zdrave ili nezdrave - znamo li se ikad uopće? Roman se u ideji raspada sistema ne zadržava samo na simboličkoj razini, već ulazi i u fizičku: samo sučevo tijelo razbija se na samostalne, suprotstavljene komade kroz ustrajne vizije ruke koja se odvaja od njegovog tijela i zadobiva vlastiti život. Ranije sam spomenula jezik romana koji je većinom opisni, polažući više vremena na dočaravanje sudčevih impulzivnih impresija okoline. Dijaloga je manje, i on je neobičnom ali uspješnom stilsko-tipografskom odlukom prikazan isključivo nakošenim slovima, kao da se radi ne o govoru već sjećanjima ili prividima. Kompresija monologa i dijaloga pak postiže da se mnoge izgovorene misli mogu uzeti kao poslovica ili poezija. Pojmovi kao što su naslovna 'zaraza ludila' ili pak 'bakterija mišljenja' utvrđuju narav psihe i atmosfere sudčeva svijeta; 'početak mraka' je metafora za strah, 'paviljon nastranosti' se javlja kao opis zatvora, kao da je riječ o šekspirijanskoj pozornici (sudčeva) života, dok se sukob reda i kaosa sažimlje u primjedbi kako je i nesreća stvar navike.

Kroz sve te opservacije, kroz susrete i zločine kojima rezultiraju, kroz sučevu stalnu potragu za značenjem i skrivenim porukama bilo u pijesku, ciglama, povicima pijanaca, postavlja se pitanje: ima li *smisla* tražiti smisao života, kao što to na svoj izlomljeni način radi naš magistrat? U Cureptu, gradu inficiranim ludilom, to se ne može preporučiti; no neupitno se vrijedi okušati na putu kroz psihu njegovih stanovnika. Pitanja o ljudskom stanju na koja ćete tamo naići važiti će još dugo vremena, a s njima i vrijednost Mihovilovichevog romana.

Summary

THE CROATIAN ROOTS OF A CONTEMPORARY CHILEAN WRITER

One of the greatest contemporary Chilean prose writers, Juan Mihovilovich, was a guest of the 30th Interliber (7 – 11 November 2007) – where his new novel was promoted. The novel *Zaraza ludila (Infection of Madness)* was translated from the Spanish by Jerko Ljubetić, a skilled expert and a contributing member of the Chilean Academy of Language, and published by the Croatian Heritage Foundation in Zagreb and publisher Naklada Bošković of Split – which has made its name bringing to light the literary works of Chilean writers of Croatian origin that have already earned the status of stars, people like Antonio Skármeta, Ramón Díaz Eterovic, Juan Mihovilovich, Eugenio Mimice Barassio, Andrés Morales Milohnic and others. The gala presentation of Juan Mihovilovich's novel *Zaraza ludila* on the central stage of the 30th Interliber, organised by the Croatian Heritage Foundation, drew great attention from the expert public, the press and the readers.

A novel that documents the road to madness is almost too easily described as Kafkaesque, but in the case of *Infection of Madness* the term is correct. The first meeting with the surreal is reminiscent of *Preobražaj (Transfiguration)* insofar as the judge in the middle of concluding a case realises that his is not condemning a man but rather an enormous hummingbird. The bird manages to free itself, but the oppressive atmosphere of the small town and the maddening bureaucratic life of sham importance – themes that have haunted writers from Kafka to Marques – endures throughout the novel.

The plot covers three days, long enough for us to be acquainted with the entire range of our paranoid magistrate's fellow townspeople. Along with them, the events that follow the metamorphosis in the courtroom lead us into the sphere of dreams, fantasy and madness. The rhythm of a peaceful, dull in fact, daily routine turns into a reality that is truly *threatening* though a network of newly perceived irregularities and incidents. The judge's life during the duration of the *Infection of Madness* is a convincing, to paraphrase Kunder, "unbearable weight of existence". Issues of the human condition you will discover in the town described in the book will be relevant for ages to come, and with it the value of Mihovilovich's novel.

Resúmen

RAÍCES CROATAS DEL PROSISTA MODERNO CHILENO

Juan Mihovilovich, uno de los más grandes prosistas modernos chilenos, fue huésped de la 30 edición de Interliber (del 7 al 11 de noviembre de 2007) donde ha sido promovida solemnemente su nueva novela „Contagio de la locura“. La misma fue traducida del español al croata por el excelente conocedor de este idioma y miembro de la Academia Chilena de la Lengua, Jerko Ljubetić y editada por la Fundación para la Emigración Croata de Zagreb en colaboración con la editorial Bošković de Split. Esta última ya se afirmó imprimiendo obras de escritores chilenos de origen croata que ya adquirieron el status de estrellas, como ser Antonio Skármeta, Ramón Díaz Eterović, Juan Mihovilovich y otros. El acto solemne de presentación en el principal salón de actos de Interliber 2007 en Zagreb de la novela „El contagio de la locura“ de Juan Mihovilovich organizada por la Fundación para la Emigración Croata, atrajo la atención del público especializado, de los medios y de los lectores.
Sería demasiado fácil describir una obra que documenta el camino a la demencia como kafkiana, pero en el caso de la novela „Contagio de la locura“, la descripción es acertada. El primer encuentro con lo surreal nos recuerda al primer episodio de La Metamorfosis, cuando el juez, en medio de la conclusión de un proceso comprende que no está condenando a un hombre, sino a un enorme colibrí. El pájaro logra liberarse, pero la opresiva atmósfera de la pequeña ciudad y la enloquecedora vida burocrática de falsa importancia- un tema que perseguía a los escritores desde Kafka hasta Márquez- persiste durante toda la novela. La acción abarca tres días, pero ellos bastan para que conozcamos toda la paleta de los conciudadanos de nuestro paranoico magistrado. Además de ellos, los sucesos que siguen, la conversación en el Juzgado nos lleva al terreno de los sueños, de la fantasía, de la locura. El ritmo de lo cotidiano, tranquilo y hasta monótono se convierte en una realidad amenazante debido a una red de irregularidades e incidentes recientemente observados. La vida del juez durante el tiempo que transcurre el Contagio de la locura es convincente. Parafraseando a Kundera, es „una insportable pesadez de la existencia“. Las cuestiones sobre el estado de la gente que encontrarán los lectores en la pequeña ciudad descripta, seguirán siendo válidas por largo tiempo, lo mismo que el valor de la novela de Mihovilovich.

Grozdana Cvitan

PRIČE GOLEMIH PROSTORA

S čileanskim pjesnikom i prozaikom Juanom Mihovilovichem razgovarala sam na ovogodišnjem Interliberu. Bio je zvijezda sajma na kojemu je teško uspjeti domaćim ljudima. Čini se da je stiglo vrijeme u kojem autori hrvatskog podrijetla znače nešto i u zemlji svojih korijena. Iako, njihove knjige i danas su u Hrvatskoj rijetkost, prevodi ih se bez posebne pozornosti, u njihovim knjigama brojne su pogreške, u njih se još ulaže manje nego u mnoge beznačajnije i ovom narodu usputnije autore. S druge strane, Mihovilovicheve knjige ipak se mogu naći – dakle, nešto se i mijenja. Ponajprije zahvaljujući naporima Hrvatske matice iseljenika, Juan Mihovilovich bio je ne samo autor među mnogima, nego tema razgovora, meta novinara i nasmijan srdačan čovjek koji u svojim zrelim godinama pokušava vezati obale: onu očeva Brača (mjesto Pražice) i majčina Magelanosa, Punta Arenasa u kojem se rodio prije 57 godina.

Nakon što su kolege dnevnih novina ispostavljali sva važna i nevažna pitanja čovjeku kojeg poznamo po dva prevedena romana (*Njezine bose noge po snijegu* i *Zaraza ludila*) i nekoliko priča, bilo je teško pitati ga bilo što a da to već niste pročitali u hrvatskim novinama tijekom studenog za vrijeme 30. Intelibera (7. - 11. 2007.). Jer bilo je moguće doznati da je Mihovilovich vrlo nagrađivan autor (u i izvan Čilea), a povod susreta s njim, roman *Zaraza ludila* (objavljen u hrvatskom prijevodu Jerka Ljubetićai i suizdanju Hrvatske matice iseljenika i Naklade Bošković) objelodanjen je u Čileu 2006. godine. Ipak, zanimalo me je koliko je još jedan generacijski raseljeni talentirani Bračanin pripadnik ove i one obale?
– U mom obiteljskom stablu s očeve strane ljudi su s Brača: Juan Mihovilović Jakšić i Eva Jakšić Tomičić. Majka mi je Čileanka s juga zemlje.

Mapuche?

– Unatrag nekoliko generacija i to. Njezini korijeni mnogo su složeniji i temeljitije

utkani u Čile. Iz prvog braka imam dvoje djece, Andressa i Vanju Lorenu. U drugoj vezi imam Pabla.

***Gdje ste se školovali*?**

– Najprije u osnovnoj hrvatskoj školi, koja se tada zvala jugoslavenska, u Punta Arenasu, zatim humanističke znanosti u komercijalnom centru u Punta Arenasu... Pet godina studija prava započeo sam u Čileu, ali sam zadnjih godinu i pol završio u Ekvadoru. Bio sam izbačen s fakulteta i da bih završio fakultet morao sam napustiti zemlju.

***Je li riječ o političkim neprilikama*?**

– Bilo je to vrijeme kad je Pinoche došao na vlast i ja sam, zbog političke aktivnosti, upao u velike probleme.

***Jeste li već tada pisali*?**

– Da. Objavljivao sam od svoje sedamnaeste godine. Naravno, pisati i objavljivati počeo sam najprije poeziju. Zatim priče – u pubertetu. S 24 napisao sam prvi roman.

***Je li u Čileu teško dobiti prvu objavljenu knjigu*?**

– Jako teško. Prvu knjigu objavio sam tek s 29 godina. Prije toga nitko nije pokazao

Afirmirani čileanski pripovjedač, romanopisac, pjesnik i esejist hrvatskoga podrijetla, pravnik Juan Mihovilovich osvojio je posjetitelje 30. Interlibera odličnim romanom Zaraza ludila, koji je preveo Jerko Ljubetuić a objavili Naklada Bošković i Hrvatska matica iseljenika

zanimanje za nešto takvo iako sam pokušavao. Bio je to roman *Posljednja opomena.*

***Postoji li pomoć države ili neke institucije koja podupire pisce? Kakav je odnos prema mladim piscima*?**

– Ministarstvo kulture pomaže piscima, ali odnos je takav da se više podupiru poznatiji pisci. Dakle, i dalje je teško počinjati, ulaziti u svijet književnosti u Čileu.

Kako tumačite činjenicu da je tako mnogo dobrih pisaca Hrvata u Čileu?

– To je zaista tajna. Vjerojatno je to povezano s činjenicom da ljudi koji su došli iz Hrvatske pokazuju mentalitet vrlo sličan onom koji se može sresti u Čileu. Meni se i Brač čini vrlo sličnim prostoru Južne Amerike. Na općoj razini ne mogu reći puno, ali na osobnoj razini velik utjecaj imala je i činjenica da su naši preci govorili mnogo iz svojih sjećanja. Pričali su priče da ih mi čujemo, ali da ih i sami ne zaborave. Moj otac i danas stalno priča priče. Mislim da je sve to i u nekoj vezi s golemim ravnim prostorom, prostorom koji pritišće, u kojem se čovjek osjeća malen i da bi prevladao takva osjećanja priča priče. Na tom velikom prostoru čileanskog juga (koji je veći od Hrvatske) vrlo je malo ljudi.

***Budući da ste upoznali Hrvatsku i njezine otoke, kako tumačite činjenicu da su Hrvati odlazili u Čile i ostajali u često neljubaznim prostorima od juga do sjevera uključujući i pustinju Atacama*?**

– Za to nemam objašnjenja. A nemaju ga ni drugi. Međutim, činjenica je da su izabrali ekstreme: ostali su živjeti ili na krajnjem jugu ili na neljubaznom sjeveru.

***Kako pomirujete svoje zvanje suca i svoj poziv književnika*?**

– Oduvijek sam bio pisac, a sudac samo u radno vrijeme. Od nečeg treba živjeti. Danas pišem gledajući, razgovarajući, sudeći... Posao je obveza, a sve ostalo vrijeme nalazim način da ono što vidim, mislim, kombiniram i zapišem.

***Iako kao sudac čujete mnogo priča ipak ste autor zagledan u unutrašnjost svojih junaka*?**

– Ono što mene zanima jest objasniti ponašanje ljudi u raznim prilikama. Zato sam i zagledan u dušu. Naravno, kao i drugi vidim rezultate ljudskog ponašanja, ali me zanima zašto su ponašanja takva kakva jesu. Mislim da je mnogo lakše napisati neki krimić nego objasniti razloge zbog kojih se nešto događa.

***Sudeći po Vašoj biografiji bili ste bliski Crkvi. Kakav je danas položaj/utjecaj Crkve u Južnoj Americi? Koje su danas razlike Crkve u Europi i one u Južnoj Americi*?**

– Moja bliskost s Crkvom datira iz 1973. godine. Bilo je to vrijeme kad sam imao političkih problema i kad sam preživljavao radeći unutar jedne crkvene organizacije. U Crkvi je u to vrijeme jedan dio ljudi bio snažno zainteresiran za povratak demokracije

u Čile. Naravno, drugi dio bio je protiv što je proizvelo mnoge unutrašnje napetosti. Sve je zavisilo o pogledima određenih biskupa i socijalnoj osjetljivosti njih i pojedinih svećenika na župama. U tom kontekstu našla su se i ljudska prava na kojima sam ja tada radio. Mnoga od pitanja unutarcrkvenog ponašanja pripadaju povijesti Crkve pa otud i razlike izražene na različitim stranama svijeta. U Latinskoj Americi ta povijest duga je pet stotina godina. Danas se utjecaj Crkve u Čileu čini mnogo manjim nego u vrijeme Pinocheove diktature. Osim toga, demokracija je oslobodila različitost gledanja na pitanja Boga pa danas i druge opcije dolaze do izražaja. Mnoge europske zemlje poticale su razvoj demokracije, borbu za ljudska prava i promjene u Čileu.

Koliko su za vas i vaše stvaralaštvo inspirativni dolasci u Hrvatsku? Osjećate li da pripadate i ovdje ili je to prostor koji pripada samo objektivnoj povijesti vaše obitelji?

– Sjećanje moje obitelji jako je živo u meni. Moja obitelj je i u mom djelu. A kad će putovanja i novi događaji progovoriti u mom pisanju teško je predvidjeti. Sad je sa mnom doputovao i moj sin. On također piše i možda će se putovanje u Hrvatsku još prije naći u nekoj njegovoj pjesmi. Sad sam treći put u Hrvatskoj i mogu uočavati razlike među ovim i onim svijetom. Ljudi su ovdje mirni i društvo je mirno, ljudi na ulici su opušteni, ne trube u prometu, priroda nije zagađena, a kad uspoređujem čistoću i zraka i prostora između Santiaga i Zagreba, pobjeđuje Zagreb. Brač mi je raj i to je izuzetno iskustvo.

Na kraju Juan je dodao: *Svijet se može promijeniti ukoliko se promijeni čovjek, pojedinac*. I nešto priznao o pjesmama svoga sina: *Piše mnogo zanimljiviju poeziju od one koju sam ja pisao u njegovim godinama.*

Juana Mihovilovich, Pablo Mihovilovich (sin) i Stjepan Čuić • Suvremeni čileanski prozaik hrvatskoga podrijetla privukao je pozornost i stručne javnosti u domovini svojih predaka. Susreo se s brojnim uglednicima iz kulturnog života poput predsjednika Društva hrvatskih književnika Stjepana Čuića.

Summary

TALES OF VAST EXPANSES

In discussion with the writer, editor and publicist Grozdana Cvitan, Juan Mihovilovich speaks of the most significant aspects of his work and the environment in which he lives, and explains how important the issue of national and cultural identity is to him.
Juan Mihovilovich: what interests me is explaining human behaviour in various situations. That is why I look into the soul. The question of identity!? Why, that is the fundamental question. For a writer the most important thing to know is where they are coming from, where their roots are. One of the key experiences of my lifetime is the visit to the island of Brač in 1994, the island my *nono* (grandfather) left for Chile. A part of the plot of one of my novels tells of Brač. I had, then, to come there, see in person the area my family hails from. I remember *nono* from my early childhood when he would sit me on his knee and dandling me in his rocking chair, speak in a language I could not understand. I did not understand his words, but I knew that behind that incomprehensible language was the tale of my grandfather and his people. *Nono* taught me to observe the world around me; he is my most important role model. Perhaps it was there, in that rocking chair, that I was born as a writer.

Resúmen

CUENTOS DE VASTOS ESPACIOS

Entrevistado por la escritora, editora y publicista Grozdana Cvitan, Juan Mihovilovich habla sobre los aspectos más significativos de su obra y del entorno de su vida, y aclara cuán importante es para él la cuestión de la identidad nacional y cultural.
Juan Mihovilovich: "Lo que a mí me interesa es explicar el comportamiento de la gente en diversas circunstancias. Por eso, suelo escudriñar mi alma. El tema de la identidad!? -Es la cuestión fundamental. Para el escritor, lo más importante es saber de dónde viene, cuáles son sus raíces. Una de las experiencias más importantes de mi vida fue cuando visité en 1994 la isla de Brač, pues de esa isla partió mi *nono* rumbo a Chile. Parte de la acción de una novela mía habla sobre Brač. Por eso tuve que viajar allí, para conocer personalmente el lugar del cual procede mi familia. Me acuerdo del *nono* desde mi temprana infancia, cuando se hamacaba sobre su mecedora y me hacía sentar sobre sus rodillas y me hablaba en un idioma para mí incomprensible. No entendía sus palabras, pero sabía que detrás de ese idioma incomprensible se escondía la historia de mi abuelo y de su estirpe. El *nono* me enseñó a observar el mundo que me rodea; él es mi ejemplo más importante. Quizás allí, en esa mecedora, nació mi vocación de escritor."

Željka Lovrenčić

ZVIJEZDA HISPANOAMERIČKOG PJESNIŠTVA

Pjesnik, esejist i sveučilišni profesor hrvatskoga podrijetla Andrés Morales Milohnić početkom prosinca 2007. godine postao je najmlađi član čileanske Akademije za jezik · Andrés, sin Splićanke Visnje Roje Milohnic, također spisateljice i unuk pjesnikinje Ljubice Roje, rođen je u Santiagu, gdje se školovao te doktorirao na humanističkim znanostima pa predaje studentima na dva tamošnja sveučilišta (na državnome) Universidad de Chile i (na privatnome) Diego Portales · Do sada je Morales objavio 15 zbirki poezije i kritika ga proglašava jednim od najboljih mlađih hispanoameričkih pjesnika

Čileanski pjesnik, sveučilišni profesor i esejist hrvatskoga podrijetla Andrés Morales Milohnić 4. prosinca 2007. godine postao je u 45. godini života najmlađi član čileanske Akademije za jezik, ugledne institucije koja djeluje od 5. lipnja 1885. godine i ima 36 redovnih članova. Andrés, sin Španjolca i Hrvatice (sin Visnje Milohnic Roje, također spisateljice i unuk pjesnikinje Ljubice Roje iz Splita) koji su pobjegli od Franca i Tita, rođen je 1962. godine u Santiagu. Doktor je književnosti i predaje na dva sveučilišta: na državnome – *Universidad de Chile* i na privatnom – *Diego Portales*. Do sada je objavio 15 zbirki poezije i smatra ga se jednim od najboljih mlađih hispanoameričkih pjesnika. Neke od njegovih zbirki su: *Por ínsulas extrañas* (Po čudnim otocima, 1982.), *Soliloquio de fuego* (Solilokvij vatre, 1984.), *Verbo* (Riječ, 1991.) *Vicio de belleza* (Porok ljepote, 1992.), *Romper los ojos* (Uništiti oči, 1995.), *Escenas del derrumbe de Occidente,* (Scene propadanja Zapada,1998.), *Antología personal* (Osobna antologija, 2001.), *Memoria muerta* (Mrtvo sjećanje, 2003.), *Demonio de la nada* (Demon ništavila, 2005.), Visión de óraculo (Proročanska vizija, 2005.) i tako dalje. Djela su mu prevedena na osam jezika i uključena u više od 40 antologija poezije u Čileu i inozemstvu. U Hrvatskoj su 2002. godine, u izdanju D.S.M. Grafike, objavljene njegove *Izabrane pjesme* koje su preveli Željka Lovrenčić i Jordan Jelić. Morales je dobitnik mnogih značajnih

književnih nagrada od kojih je najvažnija *Nagrada Pablo Neruda*, 2001. godine. Jedan je od najvećih promotora hrvatske kulture u Čileu, a okušao se i u prevođenju: sa Željkom Lovrenčić preveo je na španjolski knjigu *Poesía croata contemporánea* (Suvremena hrvatska poezija,1997.) i *El viento de las estrellas oscuras* (Vjetar s tamnih zvijezda, 2003.) Drage Štambuka.
Andrés Morales Milohnic, uz Antonija Skármetu, Juana Mihovilovicha i Ramóna Díaza Eterovica pripada skupini čileanskih književnika hrvatskoga podrijetla koji predstavljaju sam vrh književnosti te južnoameričke zemlje. Tvrdi da mu je poezija *doživotna kazna* i kaže da kad se jednom zaplovi tim vodama, više nema povratka. Ona od čovjeka stalno traži sve više i više. Počeo je pisati s trinaest godina, prvu zbirku objavio je s dvadeset.

Mračan sam jer vidim budućnost

Piše intenzivno jer vjeruje da će brzo umrijeti. Njegova je poezija hermetična. On ne misli da se treba ispovijedati čitatelju, ali niti biti zatvoren tako da se bude nerazumljiv. Važna mu je forma, njegov ego nije u prvom planu. Česte su mu teme ljudska bol, Mediteran, samoća. U jednom je intervjuu izjavio: *Mračan sam jer vidim budućnost*. Voli književnost palimsesta (kako je rekao Borges) tj. dodavati riječi drugih autora na veliku književnu ploču. Voli i igru riječima, skrivenu rimu, slobodnu, spontanu, čistu poeziju. Njegova je poezija kao šum, odaje pjesnikovo nepovjerenje u riječ i svijet, njegov oprez. Andrés Morales Milohnic ne vjeruje u antipoeziju iako jako cijeni Nicanora Parru. On uspješno nastavlja liniju svojih sunarodnjaka Oscara Hahna, Gonzala Rojasa i Miguela Artechea, te svakako Pabla Neruda i Nicanora Parre koji su čitavom svijetu dokazali da je Čile zemlja pjesnika. Osjeća se i utjecaj T. S. Eliota, Rimbauda, Sestre Juane Inés de la Cruz, Mallarmea. Za njega je poezija način da se približi stvarnosti, da se dade vizija o njoj. A s druge strane, to je svijet imaginarnoga, fiktivnog, snova. Ovaj pjesnik kaže da poeziju uvijek uspoređuje s fizikom, astronomijom, atomskim česticama i zvijezdama. Ona mu pruža čitav beskrajni svemir s mnoštvom zvijezda i galaksija. Ona je kineska kutija puna iznenađenja i izvrsnih mogućnosti. Ne vjeruje da će poezije ikada nestati jer je ona prije svega pjev. Andrés Morales Milohnic je pjesnik koji vesla drugačije od drugih. Njegova poezija nije lagana. Ne izaziva smijeh ni ironiju. Možda u njoj ima malo gorčine. Uključuje razmišljanje i sudjelovanje čitatelja. U svojoj prvoj zbirci *Por ínsulas extrañas* (Po čudnim otocima) odbacuje gotovo sve. To je nihilistička poezija. Poslije su mu česte teme ljubav, smrt, vrijeme, jezik, nemogućnost komunikacije, dekadencija svijeta i ljepote. Osjeća se njegova ljubav prema svjetlosti i prozračnosti, ali i prema mraku, samoći. U zbirci *Verbo* (Riječ) razmišlja o jeziku, čovjeku uopće i o događajima u svijetu. To je poezija koja kritizira stvarnost i ujedno se miri s imaginarnim. Zbirka *Visión del oráculo* (Poročanska vizija) je profetska poezija kojom pjesnik dokazuje da čovjek nema samo mozak nego i intuiciju. Dokazuje i da

je pjesnik veliki vizionar. Teme poezije iz ove zbirke su: sudbina, san, ono profetsko, mračna strana svijeta. Drugi dio knjige temelji se na legendi o ljubavi između slavne feničke kraljice Didone i Eneje, ali je više misaona nego ljubavna. Morales Milohnic je više puta izjavio da je za njega ljubavna poezija najkompliciranija. O ovome pjesniku Eduardo Milán u listu Vuelta iz Meksika kaže da ''piše s čuđenjem i sumnjičavo, da njegova poezija nije operativni čin nego žubor, te da u njegovim riječima i u ophođenju sa svijetom prevladava oprez''. Napominje da Moralesova poezija ''malo napreduje, pa onda zastaje, upitna je ili afirmativna, rasplinjuje se, a zatim združuje sa svojim odjekom. Sumnjajući u sebe, on sumnja u svijet, a taj svijet se odražava u isprekidanom, izlomljenom jeziku.'' Kritičarka Ana María Cúneo s Čileanskog sveučilišta ističe potrebu ovoga pjesnika za jedinstvom, njegovu želju za poetskom strukturom koja se materijalizira u gotovo matematičkoj organizaciji pjesama. O njegovoj zbirci *Escenas del derrumbe* de Occidente (Prizori propadanja zapada) Miguel Arteche kaže da se tu radi o dekadenciji Zapada, ali da se istovremeno i ne radi o njoj, nego o mutnim vremenima obavijenim smrću koju se nastoji zamaskirati uspjehom, moći ili novcem. Napominje da u toj zbirci nema klasičnog naslova pjesme nego se radi tek o njezinim najavama. Paklena područja koja pjesnik istražuje su vatrene đavolje svečanosti, ali i ledene orgije. Pjesnik govori o snovima punim noćnih mora, o demonu sata, o boli koja se javlja noću, mrtvim prijateljima na vratima, redovima mrtvaca postavljenih jedni na druge, čekanju u luci na brod koji se nikad više neće pojaviti, o valceru oproštaja. Morales zapravo istražuje pakao sadašnjice. Ali, zaključuje Arteche, na kraju se, ipak, sa stihovima pojavljuje munja, još neviđena ljepota mira na ljubičastim otocima blistave ljepote. Glazba mora otkriva vrijeme i dugački dah tišine kao jedinu hranu. Putovanje je to kroz pakao i čistilište, a kroz otvorene prozore nazire se plaža djetinjstva. Zaključuje

Čileanski pjesnik, sveučilišni profesor i esejist hrvatskoga podrijetla Andrés Morales Milohnić 4. prosinca 2007. godine postao je najmlađi član čileanske Akademije za jezik

da Andrés Morales i ovdje, kao i u drugim svojim knjigama, koristi vještinu svojega zanata, snagu svojih slika, a u drhtaju nostalgije pronalazi izgubljeni dah djetinjstva što je za pjesnika poput novoga života. Zbirka *Réquiem* (Rekvijem, 2001.), prema riječima Rolanda Carrasca, ''moralizira'' iz nutrine jedne obredne pjesme najtragičnije modulacije o čovjeku, smrti i povijesnom iskustvu. On kaže da ''najavljujući novi milenij i sljedeći njegov rušilački dah, stihovi iz ove zbirke aktualiziraju pulsiranje dvostruke poetske svijesti koja, prije svega, prožima najnovije stvaralaštvo Andrésa Moralesa.'' Dalje nastavlja: ''Vježbanjem stalne poetske misli u Moralesovu djelu ponovno se u ovoj zbirci stihova sistematiziraju neizbježni znakovi razaranja elemenata prirode i svijeta, ne samo zato da bi se istaknulo kozmičko iskustvo kraja u jednoj metafori – Kairosu – koja bi za preobraćenike osigurala razinu nadpovijesne razine – nego i zato jer je ona i proročki proglas koji ponovno postavlja na scenu iznimni podvig ljudske sudbine – vrijeme i smrt. Mozartovska polifonija i prijetvorna grčka tragičnost predstavljaju zbroj stoljeća na umoru u kojemu u bolnom izričaju molbe i preklinjanja pronalazimo nagovještaj krivnje koja bi omogućila drugo rođenje''. Ipak, na kraju ove poetske introspekcije Andrésa Moralesa Milohnica, u zbirci *Réquiem*, nailazimo i na nagovještaj obnavljanja, na Lux Aeterna. Kad je Morales objavio svoju prvu knjigu, čileanski pjesnik Gonzalo Rojas je rekao da je on osuđen biti pjesnikom, kako bi lutao, lutao, lutao i radio ono što želi dajući prednost ekstazi žrtvovanja. Rekli su i da neće ostati na jednoj knjizi nego da će rasti, letjeti. Andrés je to i potvrdio.

Summary

A STAR OF HISPANO-AMERICAN POETRY

Chilean poet, university professor and essayist of Croatian origin Andrés Morales Milohnić on 4 December 2007 became the youngest member of the Chilean Academy of Language, a prestigious institutions that has been active since 5 June 1885 and has 36 full members. Andrés, the son of a Spaniard father and a Croatian mother (the son of Visnja Milohnic Roje, also a writer, and grandchild of poet Ljubica Milohnić née Roje of Split) who fled Franco and Tito, was born in Santiago in 1962. He has a doctorate in literature and lectures at two universities: at the state-run *Universidad de Chile* and at the privately owned *Diego Portales*. He has to date published 15 collections of poetry and is considered one of the best young Hispano-American poets. A few of his collections are: Por ínsulas extrañas (On Strange Islands, 1982), Soliloquio de fuego (Soliloquy of Fire, 1984), Vicio de belleza (The Vice of Beauty, 1992), Romper los ojos (Destroy the Eyes, 1995), Antología personal (Personal Anthology, 2001), Memoria muerta (Dead Memory, 2003), Demonio de la nada (Demon of Oblivion, 2005) and many more. His works have been translated into eight languages and included in over 40 collections of poetry in Chile and abroad. His *Selected Poems* were released in Croatia in 2002 by publisher *D.S.M. grafike*, translated by Željka Lovrenčić and Jordan Jelić. Morales is the recipient of numerous top literary awards among which the most significant is the *Pablo Neruda Award* for 2001. He is one of the top promoters of Croatian culture in Chile and has tried his hand at translating: he joined Željka Lovrenčić in translating the book *Poesía croata contemporánea* (Contemporary Croatian Poetry, 1997) and Drago Štambuk's *El viento de las estrellas oscuras* (2003) from Croatian to Spanish.

Resúmen

ESTRELLA DE LA POESÍA HISPANO-AMERICANA

El 4 de diciembre de 2007, el poeta y profesor universitario chileno Andrés Morales Milohnić, ensayista de orígen croata, fue admitido en la Academia Chilena de la Lengua, convirtiéndose en el académico más joven de esa prestigiosa institución fundada el 5 de junio de 1885, que cuenta con 36 miembros activos. El flamante académico nació en 1962 en Santiago de Chile. Es hijo de padre español y madre croata (hijo de Višnja Milohnić Roje, también escritora, y nieto de la poetisa Ljubica Roje, casada Milohnić, de Split). Sus padres tuvieron que marcharse de sus respectivos países a causa de Franco y Tito.
Andrés Morales Milohnić es doctor en letras y dicta clases en dos casas de altos estudios (Universidad Nacional de Chile y Universidad Privada "Diego Portales".) Es considerado como uno de los mejores jóvenes poetas hispano-americanos, habiendo publicado hasta la fecha 15 colecciones de poesías. Las siguientes son algunas de sus colecciones: Por ínsulas extrañas (1982), Soliloquio de fuego (1984), Vicio de belleza (1992), Romper los ojos (1995), Antología personal (2001), Memoria muerta (2003), Demonio de la nada (2005) y otras. Sus obras han sido traducidas a ocho idiomas y fueron incluídas en más de 40 colecciones de poesías tanto en Chile como en el extranjero.
En Croacia fue publicada en el año 2002 su Selección de poesías, editada por "D.S.M. grafika" y traducida al croata por Željka Lovrenčić y Jordan Jelić.
Andrés Morales Milohnić ganó muchos premios de literatura, siendo el más importante el premio Pablo Neruda, obtenido en 2001. Siendo uno de los más grandes promotores de la cultura croata en Chile, también realizó traducciones. Junto con Željka Lovrenčić, tradujo al español el libro "Poesía croata contemporánea" (1997) y "El viento de las estrellas oscuras", de Drago Štambuk (2003).

Jerko Ljubetić

ČILEANSKI PISCI HRVATSKOGA PODRIJETLA DOMINIRAJU ŠPANJOLSKOM CROATICOM

Na listi najvažnijih, španjolski jezik je na drugome mjestu, odmah poslije engleskog, s gotovo 400 milijuna izvornih govornika, među kojima je više od pola milijuna naših iseljenika · Budući da Hrvati u znatnom broju gotovo pola tisućljeća, još od hrvatske Dubrovačke Republike (1272. – 1808.), žive u zemljama španjolskog govornog područja i duže od stoljeća imaju razvijenu iseljeničku nakladničku djelatnost na tim geografskim širinama, logičan je zato interes Hrvatske matice iseljenika za španjolskom Croaticom · Zamjetan kulturni trag, nerijetko visokih estetskih dosega, španjolske Croatice može se naći u zemljama Latinske Amerike poput Argentine, Bolivije, Čilea, Paragvaja, Perua i Urugvaja, ali i Venezuele

Poznato je da u Čileu gotovo stoljeće i pol objavljuje svoje radove (u pravilu isključivo na španjolskome jeziku) oko dvije stotine pisaca hrvatskoga podrijetla, pretežito iz srednje Dalmacije, njezinih otoka, poglavito s Brača. Moglo bi se mirne duše kazati da, na primjer, ne postoji tako reći ni jedno mjestu na tome otoku iz kojega nije potekao barem jedan čileanski pisac našega podrijetla. Pripadaju različitim književnim epohama, literarnim tendencijama, bave se različitim literarnim žanrovima i postižu značajne književne domete; postali su istaknuta književna imena, ne samo u čileanskoj literaturi, koje su sastavni, integralni dio, nego i hispanskoj, a zahvaljujući brojnim prijevodima na druge jezike poznati su i na drugim govornim područjima. Čileanska književna kritika ističe čak i to da bi se mogla napisati dosta dobra povijest književnosti te zemlje oslanjajući se na djela, nazovimo ih, čilohrvatskih pisaca.

Veliki iseljenički val zbio se pokraj 19. i početkom 20. stoljeća. Odlazilo je, dakako, najvitalnije stanovništvo i prema nekim podacima i najpismenije[1]. Prvo odredište im je u većini slučajeva bio Buenos Aires u Argentini, a odatle, privučeni nalazištima salitre,

kretali su (katkada pješice preko Anda) u čileansku pokrajinu Antofagastu, odnosno, nada probuđenih *zlatnom groznicom,* u Ognjenu zemlju, u pokrajinu Magallanes s tada glavnim naseljem Punta Arenasom. No, ipak će upravo ta dva, oko četiri tisuće kilometara udaljena grada, Punta Arenas i Antofagasta, postati kolijevkama i čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla. U njima hrvatski iseljenici osnivaju svoja udruženja, dramske, folklorne, pjevačke, tamburaške udruge i hrvatske čitaonice, pokreću novine i časopise (na početku većinom na hrvatskome jeziku), u kojima će iznositi zbivanja u novoj domovini i svoje stavove i mišljenja o društvenom i političkom stanju u Starom kraju. Uzroci iseljavanja, mnogi su to već utvrdili, bili su uglavnom ekonomske naravi, katkada političke, a možda u rijetkim slučajevima bio je to i avanturizam. Iako je veliki broj iseljenika stalno razmišljao o povratku, ipak je to bio put u jednom smjeru. Naši su se iseljenici prihvaćali različitih poslova, uglavnom onih koje su već poznavali, a lokalno stanovništvo ih je doživljavalo kao radišne ljude, poštene i čiste; iako su hodali u hlačama sa zakrpama.

Likove naših doseljenika susrećemo i u djelima čileanskih pisaca nehrvatskoga podrijetla, što je posebna zanimljivost koja bi također mogla privući našu pozornost. Spomenimo Juana Andreju, «Slavonca» u «Araucani» španjolskoga pjesnika Alonsa de Ercillea koji ga opisuje kao giganta, neobične snage i hrabrosti (*Andrea, el valiente*), a koji potječe iz čednoga plemena, *naroda od Genove gore* (prema istoku) *k Levantu.* Hrabrost Juana Andreje spominju i drugi čileanski pisci kolonijalnoga razdoblja čileanske književnosti. No, naći ćemo također likove hrvatskih iseljenika i u djelima pisaca novije čileanske književnosti (na primjer, Francisca Cololoanea, dobitnika državne Nnagrade za književnost, Jorgea Rubena Moralesa, Manuela Andrade Leive, Osvalda Wegmanna…). U njihovim književnim tekstovima Hrvati su uglavnom opisani kao kršni, snažni i odvažni ljudi, naizgled mrki, ali dobri u duši.

Obično se mislio da su hrvatski iseljenici odlazili u svijet da bi se obogatili, «hacer America» («učiniti Ameriku»), kako se to onda govorilo u Čileu, no, neki će nas povjesničari upozoriti na činjenicu koja govori o tome kako im krajnji cilj i nije bilo stjecanje bogatstva[2] nego stvaranje uvjeta za sređeni obiteljski život i pružanje mogućnosti za školovanje svojoj djeci. I već sama činjenica da veliki broj potomaka prvih iseljenika kreće u škole, ujedno govori o ljudskom i misaonom profilu naših iseljenika. Već djeca, potomci prvoga naraštaja postaju viđeni ljudi u različitim djelatnostima. Veliki broj njih bit će profesori književnosti, lingvisti, pisci, novinari…Zašto se upravo u Čileu dogodio taj fenomen - veliki broj pisaca hrvatskoga podrijetla? On postaje još zanimljiviji ako se znade i to da se već u prvome iseljeničkome naraštaju, dakle među iseljenicima rođenima u Hrvatskoj, javljaju pisci, novinari, povjesničari (Lucas Bonačić-Dorić

---

[1] Mateo Martinić B.; «Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čile», Književni krug, Split, 1997.

[2] Ernesto Livačić Gazzano: «Hrvatska srž u čileanskoj književnosti», «Mogućnosti», Split, 7.-9., 1996.

/1890.-1965./, rođen u Milni, Luka Fertilio Nikolić / 1903.-1985./ rođen u Nerezišćima, Nicola Fistonić Jerković/ 1914.-1986./ rođen na Hvaru, Raimundo Kupareo /1914., Vrbovska, Hvar – 1996., Zagreb/ Antonio Rendić Ivanović /1896.-1993./ rođen u Sutivanu, Supetranin Sergio Vodanović Pistelli /1926.-2001., rođen u Splitu, Prvislav Weissenber Raganzini, rođen u Šibeniku /1902. …) koji pišu španjolskim jezikom. Ta jedinstvena pojava zavrjeđuje daljnje spoznaje jer u hrvatskome iseljeništvu u drugim zemljama nešto slično tome nije se zbilo niti u kojem iseljeništvu drugih naroda.
Prema onome kako već 1905. u svojim «Malim novinama» iz Punta Arenasa piše na hrvatskome jeziku Pedro Gašić (1875., Orašac kod Dubrovnika – 1918., Punta Arenas), i Čile je tom fenomenu pogodovao na svoj način:
«U borbi za opstanak, a većinom kao sinovi roditelja seljačke ruke, s raznih uzroka morali smo u cvijetu mladosti ostaviti svoju rodjenu grudu, roditelje, braću, prijatelje i zaputiti u ovaj daleki i mrzli kraj. Chile nas je prihvatilo i zakrililo kao svoje sinke, gdje smo tvrdim i poštenim radom skucali koju paru i savili svoje gnjezdašce. Čim smo obezbijedili našu budućnost, udružili smo kao i ostali kulturni narodi»
Istini za volju, ni jedna skupina tih drugih «kulturnih naroda» nije iznjedrila toliko novina, časopisa, kulturnih djelatnosti i pisaca kao što se to dogodilo u krilu hrvatskih iseljenika. Zašto?

Hrvatski duh

U traganju za odgovorom sigurno će nam pomoći izjava Roqea Estebana Scarpe (1914.-1995.) podrijetlom iz Staroga Grada na Hvaru, sveučilišnoga profesora emeritusa, predsjednika Čileanske akademije, esejista i pjesnika, dobitnika državne nagrade za književnost, kad govori o tome kako su se naši iseljenici prilagodili, ali ne i podredili, što bi valjda trebalo značiti da su nešto, duhovno, u sebi imali i donijeli u novu domovinu, sačuvali i prenijeli na potomstvo. U prilog tome ide i njegova preporuka mlađim naraštajima o tome kako im je potrebno da dobro upoznaju Hrvatsku, njenu kulturu da bi **bolje sami sebe razumjeli** (istakao J. Lj.). Bilo bi vrlo zanimljivo vidjeti koji su to «hrvatski korijeni» koje R. E. Scarpa spominje u svojoj pjesmi «Prozori» (u zbirci «Ciencia de aire», Barcelona, 1981.), u bogatome književnome radu hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka u Čileu. Drugim riječima, Hrvati su to «nešto» (kulturu, tradiciju, duh) donijeli sa sobom u iseljeništvo, prenijeli na svoje potomstvo i možemo li onda na temelju toga zaključiti da njihova književna djelatnost «nije nastala ni od čega» kao što to, uostalom, bilježi Ramón Díaz Eterovic 1956.), pripadnik trećega naraštaja naših iseljenika i književne generacije osamdesetih godina, u napisu o doprinosu pisca hrvatskoga podrijetla novoj čileanskoj prozi: Prozaisti, pjesnici, povjesničari - potomci prvih hrvatskih iseljenika – ostavili su svoj trag i pridonijeli obogaćivanju literarnog stvaralaštva u Čileu djelom za koje bi se moglo reći da nije nastalo ni od čega već odgovara sklonostima i osjećajima prema kulturi što su ih prvi doseljenici donijeli…[3]

Pripadnik istoga književnoga razdoblja, mimičko-brački potomak, također treći iseljenički naraštaj, Eugenio Mimica Barassi (1949.), odgovorit će novinaru da je za njegovu literaturu *vitalno važno* to što je hrvatski potomak i da je *već od samog djetinjstva slušao pripovijesti, zgode ili priče koje su pripovijedali članovi moje obitelji i «nono»* rođen u Hrvatskoj. *Sve to utječe,* kaže on, *u stvaranju osobitosti, ostavlja utiske i tragove. Oni su ucrtani duboku u svijesti i na površini kao tetovaža na koži.*.To nasljedstvo, kulturnu i civilizacijsku baštinu, koju su iseljenici iz naših krajeva donijeli sa sobom u tako daleku zemlju, čini se nije moguće u novoj sredini izbrisati, odbaciti je i potpuno je zamijeniti s novim sadržajima koje oni također ugrađuju u svoj duhovni život i u svoja književna djela, ali svoju duhovnu popudbinu i dalje njeguju i ne žele je, valjda i ne mogu, napustiti. Otac u romanu Nicolása Mihovilovića (1916.-1986.) «Iz daleka zauvijek»[4] kaže: Otok Brač, naš otok, i dalmatinska obala puni su drevnih starina. Tamo su rimski carevi, prije i poslije Dioklecijana, podizali utvrde i spomenike (…..) Rodio sam se i odrastao među tim starinama i ponešto od toga teče mojim žilama.

Treba reći i to da taj Mihovilovićev rod potječe iz Škripa, najstarijega bračkoga grada koji je i te kako povezan s Dioklecijanom i njegovom splitskom palačom. Stoga ne čudi kad Nicolásov brat, Domingo Mihovilović – Tessier (1918.), koji je nekoliko puta posjetio Hrvatsku, i također je vrlo istaknuta kulturna figura u Čileu, u svojoj knjizi o Mihovilovićima piše da je u načinu kako je njegov otac taracao («kogulavao») ulice Punta Arenasa, a majka šila krpice za pokrivač, vidio neke elemente iz Dioklecijanova mozaika. Pa kad bi to i bio Domingov privid, neka sasvim subjektivna percepcija, to ipak odražava njegovo isticanje pripadnosti određenome kulturnome naslijeđu i njegovu kontinuitetu. Hrvatska baština ponesena iz ovih prostora, sudeći prema svemu, utkana je i u književna djela čilohrvatskih pisaca. Hrvatski stadion u Santiagu organizira natječaj za književne radove hrvatskih potomaka u Čileu, koji se zove - «Hrvatski duh». Govoreći povodom objavljivanja rezultata toga natječaja (2002. godine) akademik Livačić će još jednom istaknuti povezanost čilohrvatskih pisaca sa svojim hrvatskim identitetom i precima. *Oni,* kaže Livačić oslanjajući se na jednu ranije iznesenu misao Pepite Turine, *baštinici vrijednosti svojih predaka, rođeni u sredini u kojoj im je španjolski postao zavičajni jezik pa u spoju ta dva čimbenika rađa se njihova pobuda da izraze svoju misao i osjećaje koji izbijaju iz njihovih korijena otvarajući se prema drugim kulturama u želji za univerzalnošću.*

(istakknuo J. Lj.) Eto, kao da je dao čitav jedan program i smjerove mogućih istraživanja te literature. Njegova misao o «hrvatskom identitetu» i «povezanošću s hrvatskim precima» podudara se sa Scarpinim, Díazovim, Mimičinim, i već citiranim zapažanjima braće Mihovilović, no, valjalo bi im naći i potvrde u njihovoj književnosti; one eksplic-

[3] «Hrvatska / Čile», DHK, 2000.

[4] Prijevod na hrvatskom jeziku objavila je Naklada Bošković, Split,2003.

itne ćemo lako uočiti, međutim implicitne, utkane u tkivo književnoga teksta, mogle bi biti predmetom daljnjih istraživanja. Isto tako bilo bi vrijedno utvrditi koje su to vrijednosti svojih predaka baštinili i kako je ostvarena želja za univerzalnošću.

Jezik (zavičajni-rodni-materinski)

Livačić objašnjava uporabu španjolskoga jezika. U novinama i časopisima, koje su u početku tiskali hrvatski iseljenici u Čileu nalazimo hrvatski jezik koji se u domovini rabio, a smatrali su ga lijepim i melodioznim (Luka Bonačić-Dorić). Zacijelo su se njime služili krugovi iseljenika vezani uz čitaonice, intelektualci koji su pratili ono što se u Starome kraju zbiva. Međutim, upozorava nas povjesničar Mateo Martinić Beroš (1931.) kako veliki broj naših ljudi, raštrkanih po velikom prostranstvu, zaokupljen svakodnevnim poslovima, zbog kojih su izbivali dugo iz kuća, nije imao prigodu neprestano biti u kontaktu s tim krugovima[5], a u mješovitim brakovima majke su odgajale djecu, dakako na španjolskome jeziku. (Tako, na primjer, akademik Livačić u svojoj autobiografiji kazuje kako je njegov otac, po podrijetlu iz Milne na Braču, proveo čitavi svoj radni vijek od pedeset godina odlazeći svaki ponedjeljak iz kuće i vraćajući u subotu.) U obiteljima, u kojima su oba roditelja bila iz istoga kraja, rabio se čakavski.

Sam će Nicolás u tom svom romanu s mnogo autobiografskih elemenata, što se tiče jezika, zabilježiti sljedeće:

Moju je pozornost privukao način kako je govorio. Bijaše to onaj hrvatski jezik koji sam jedva poznavao, kod kuće smo razgovarali dijalektom s umetnutim talijanskim i španjolskim izrazima. Riječi su mu skladno i jasno tekle. Prvi put sam shvatio da u tom jeziku postoje riječi za sve stvari…

I stoga nije začuđujuće što će N. Mihovilović objaviti, u slobodnome prijevodu, na španjolskome jeziku čakavske stihove bračkoga pjesnika Stjepana Pulišelića «Bračanin i stina», - «El hombre de Brac y la piedra» u časopisu « Tamo daleko», Santiago siječanj 1988. U istome listu objavila je prijevode toga pjesnika i donijela ulomke na originalu Margarita Dobronić de Matjašić: «Skrip» («Škrip»), 1989. i «Yo soy Brochanin y quiero a Broch» («Jo son Bročanin i volim Broč»), 1990. Prevedena je i čakavska «Koza» Mate Balote (1991.)

Što se jezika tiče, vrijedno je spomenuti još jedan fenomen: obrnuti jezični utjecaj. U mnogim književnim tekstovima na španjolskome jeziku čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla (a i u nekim djelima pisaca u toj zemlji nehrvatskoga podrijetla) javljaju se pjesme, riječi, izrazi, nadimci na hrvatskome, odnosno čakavskome jeziku. Autori ih katkada prevode na španjolski, ali ne uvijek i ne sve, a ima autora koji ih uopće ne pre-

[5] Mateo Martinić B.: «Nacionalno-političke kontroverzije među hrvatskim iseljenicima u Magallanesu (1896.-1918.), «Mogućnosri», 7/9, 2002., Split ; «Iseljenici u Magallanesu (Čile) i hrvatsko pitanje (1919.-1939.), «Mogućnosti», 10/12, 2002., Split.

vode. Znači li to da su se oni toliko uvriježili, udomaćili u španjolskome jeziku u Čileu, da su postali razumljivi? Vrijedilo bi i to doznati, događa li se to samo u literaturi, odnosno u pisanim tekstovima ili su čakavsko-hrvatski izrazi i pojmovi prešli u nekoj mjeri u svakodnevnu uporabu. Neka nam u svezi s time ovdje bude dopušteno spomenuti jednu anegdotu. Kad je bivši predsjednik Čilea Ricardo Lagos Escobar posjetio 2004. godine otok Brač i u Škripu otkrio spomen-poču u znak zahvalnosti Bračanima na tome što su pomogli razvoj njegove zemlje, neka ga je starija mještanka pozdravila na svom jeziku: «Dobro došli, šjor prešidente u naše malo misto». Odzdravio je na istom jeziku: «Malo, ali lipo».

Kad je dobio hrvatski prijevod svoje drame «Luka Milić, kirurg»[6], Domingo Mihovilović je izjavio:

Čitam svoj tekst na hrvatskom jeziku i ne predstavlja mi poteškoću jer čileansku verziju znam napamet. Osim toga veoma mi je drago sjetiti se ne malog broja riječi, gotovo zaboravljenih. Mislim da je (...) prijevod divan i čini me da povjerujem kako sam to djelo pisao «misleći na hrvatskome». Možda neke riječi ne odgovaraju dijalektu kojim smo govorili u Punta Arenasu u to doba, ali nije važno, pustio sam koju suzu dok sam ga čitao.

Biti preveden na hrvatski je i vruća želja mnogih drugih čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla, čak će se za to odreći svojih autorskih prava. To što se njihova djela pojavljuju na jeziku «njihovih otaca», kao što kažu, bit će i povod da zatraže hrvatsko državljanstvo. Zbog čega im je stalo da budu čitani i na hrvatskome jeziku? Je li to na neki način, duhovni, povratak u zavičaj njihovih predaka? I žele li biti ovdje prihvaćeni kao dio ovdašnjega kulturnoga, književnoga naslijeđa kad već tu baštinu nose u sebi.

Utjecaj Vladimira Nazora i neke strukturalne sličnosti naših pisaca

Ne možemo se oteti dojmu, čitajući neke književne tekstove «čilohrvatskih» pisaca kako je na njih na neki način utjecao pjesnik Vladimir Nazor, no, vrlo je teško nazočnost Nazorova književna djela u Čileu pratiti i dokumentirano potvrditi. Tako, na primjer, dijelove njegova napisa o otoku Braču, pripremljenoga za tisak prije Drugoga svjetskoga rata, a objavljenoga poslije njega, nalazimo na španjolskome jeziku kao moto u knjizi o Hrvatima u Magallanesu Matea Martinića Beroša, tiskanoj prvi put 1978. U drami «Luka Milić, kirurg» Dominga Mihovilovića, napisanoj l975. i iste godine postavljenoj na scenu u Punta Arenasu (gdje ju je vidjelo oko petnaest tisuća gledatelja), a čija se radnja odigrava u tom gradu između 1927. i 1933., jedno lice, mladi doseljenik, recitira nekoliko ulomaka iz istoga Nazorova teksta, gotovo dva desetljeća prije nego što je on objavljen, ali takve licencae poetice nisu rijetke.

Doduše, prijevod na španjolski jezik toga Nazorova teksta objavljen je u jednom broju

[10] Prijevod je objavila Naklada Bošković, Split, 2005.

časopisa «Tamo daleko», u siječnju l991. godine, ali ne nalazimo ime prevoditelja. Profesor iz Santiaga, prevoditelj Andrija Rajević (1929., Antofagasta), promotor hrvatskoga jezika, kulture i književnosti, prevoditelj na španjolski jezik hrvatskih književnih tekstova, urednik biltena «Tamo daleko» u kojem je i pisao o Nazoru i preveo njegovu «Zvonimirovu lađu» objavio zajedno s originalom na hrvatskome jeziku, uvjerava nas da je taj prijevod načinio Nicolás Mihovilović jer on će s njime prevesti i objaviti u istome časopisu i Nazorove «Masline», a očekivalo se da bude prevoditelj i «Pastira Lode» (što se nije ostvarilo), a o kojem je također pisao. Rajević s Jorgeom Razmilićem (1922.-2000.), također prevoditeljem na španjolski jezik, prevodi Nazorove «Hrvatske kraljeve» i «Sonet» što je objavljeno zajedno s originalima 1989. u «Tamo daleko».
Stoga će ipak biti istinita izjava Mihovilovićeve kćeri kako je hrvatski jezik bio blizak njenu ocu. Čini nam se da je on znao za pastira Lodu jer njegov lik Ludi Keko iz zbirke «Sinbad sin mar» uvelike podsjeća na stvarni lik pastira Lode iz Bobovišća, kakvog smo i mi u djetinjstvu poznavali:
Bijaše malen, suhonjav, vrckav, mucav… Svežanj živaca.
Međutim, ostaje nam otvoreno pitanje u svezi s prijevodom Nazorova teksta o Braču, objavljenom 1991. u «Tamo daleko». Vidjeli smo da ulomak iz toga napisa donosi, doduše uređenoga kao pjesmu, Mateo Martinić i to već 1978. Ako se ta dva prijevoda usporede, opazit ćemo da su oni identični što upućuje na istoga prevoditelja teksta, iako se on u Martinićevoj knjizi pojavljuje trinaest godina ranije. Sve nam to govori o potrebi daljnjega istraživanja u bogatoj iseljeničkoj periodici pa i u čileanskome tisku, pogotovo u onome koji povremeno bilježi proslave važnih hrvatskih datuma. Tako, na primjer, puntarenaške novine «La Prensa Austral» 30. svibnja 1992. donose posebni prilog posvećen Hrvatskoj. Tu osim prigodnih napisa o povijesti Hrvatske i Brača, pjesme posvećene Hrvatskoj (Desenka Vukasović de Draksler) nalazimo još jednom Nazorov napis o Braču i ovaj put bez imena prevoditelja. No, dvije godine prije (1989.) tijih suvremenih čileanskih pisca, znan i izvan granica svoje zemlje, djela prevedenih na mnoge jezike, Antonio Skármeta (1940.), objavit će pjesnički zapis «Bobovišće»[7] u kojem spominje Nazora i pastira (Lodu ?):

> *Pastir se uspinje sa stadom koza uz brijeg.*
> *Pjesnik Nazor se penje u svoj trijem i napasa se riječima.*
> *Jedrenjaci lagano brazdaju uvalom,*
> *bore brazdaju djedovim licem.*
> *Stric peče svježu ribu na žeravici.*
> *Moj egzil u Hrvatskoj.*

Antonio Skármeta je posjetio Bobivišća kad je 2004. godine došao na Brač i sudjelovao u predstavljanju prijevoda svoje knjige s «hrvatskom» tematikom i neće zaboraviti napomenuti nešto mlađemu čileanskome piscu bračkoga podrijetla (Pražnice) Juanu Miho-

[7] Prijevodi : «Bobovišće» i «Djed i baka» (skupa sa stihovima nekih drugih pjesnika koje spominjemo u ovim napisu), objavljeni u «Hrvatska, ja te osjećam», Matica Hrvatska , Split, 1978.

vilovichu (1951.) da svakako posjeti Bobovišća i vidi trijem Vladimira Nazora »[8]. Skármetin «susret» s bračkim piscem Vladimirom Nazorom zacijelo se zbio prije nego što je objavio svoj pjesnički zapis o mjestu podrijetla svojega djeda i bake i prije napisa tiskanoga u «Tamo daleko».

Postoje i neke sličnosti u strukturi književnoga teksta čilohrvatskih pisaca i nekih književnih djela autora iz našega uzobalnoga područja. Pa kad bi se to radilo samo o osobnom opažanju, slučajnosti ili nekakvoj «općoj klimi» (o čemu će zacijelo neka eventualna buduća istraživanja dati svoj komparativni i znanstveni sud), vrijedno ih je ovdje zabilježiti jer se nameću začuđujućom sličnošću. Već u navedenoj Skármetinoj pjesmi uočit ćemo kontraste: opis ljepote, gotovo arkadijskoga krajolika «sunčane Dalmacije» i njene suprotnosti – «bore što brazdaju djedovim licem» (težak život, siromaštvo), što također nalazimo u književnim tekstovima nekoliko pisaca iz našega podneblja. Zacijelo Skármeta nikad nije pročitao pjesme jednoga od njih, gotovo zaboravljenoga boboviškoga pjesnika, stradaloga u vihoru Drugoga svjetskoga rata, Jorja Cerinića koji također gleda istu uvalu i bilježi na čakavskome:

Stojin na vrh škrape i gledon: / Zibju se borke u uvali (...)[9]

U drugom pjesničkome zapisu o svome djedu i baki Skármeta iznosi:
(…) *Nikad bogati nisu bili, /ali osiromašiše nekoliko puta. (...)/ Bože, primi ih u svoje kraljevstvo sveto, / njih koji su se toliko molili.*

Jorjo Cerinić na čakavskome donosi nešto vrlo slično što donekle ima isti ugođaj:
Pribreknulo je iz kampanela, /kum Ivon je preminu…/ Sve ča je jemo: /kus zemje, motiku i maškin / ostavi je ženi i sinu…[10]

Juan Mihovilovich govori o «slavenskoj duši» kad izlaže o svome književnome prosedeu u strukturi kojega također možemo uočiti dvojnosti, opise lica i naličja, paralelizam između razumnoga i nerazumnoga, realnoga i irealnoga, podzemnoga i nadzemnoga, svjesnoga i podsvjesnoga. Možemo li to pripisati djelovanju, nazovimo uvjetno «dalmatinske» literature? Vrlo teško, dapače, nikako. Vjerojatno je to utjecaj mentalnoga i duhovnoga sklopa njegova djeda, rođenoga Bračanina, a on je kao pripadnik ljudi koji žive na ovim prostorima u žarištu promatranja pisaca iz ovoga kraja koji ih opisuju u svojim djelima. J. Mihovilovich pamti svoga djeda kao najsvjetliju ličnost i «nezaboravni lik» iz svoga djetinjstva. «Taj starac plavih očiju,» zabilježit će on, « tužan unatoč svojoj osornosti (…) a kako je došao s Jadranskog mora, poznavao je drugo lice svijeta i to mu je davalo moć da vidi jedan te isti predmet s dva različita kuta gledišta (…) snažno je vidio naličje života)…» Mihovilovich će u mladim godinama, na početku svoje književne karijere prvi put posjetiti Brač da bi upoznao rodno mjesto svoga djeda. (Još jednom će doći na otok, 2004., prigodom predstavljanja prijevoda

[8] Prijevod tog Mihovilovicheva romana objavila je Naklada Bošković, Split, 2004.
[9] «I jo ću po' ća», Josip Mihojević:» Bračke književne slike», Bračkí zbornik, 1995.

njegova djela s «hrvatskom tematikom».) »Zaboraviti podrijetlo», kaže on, «znači učiniti krivdu budućnosti. Nije dobro prihvatiti život bez mjesta polaska».

Hrvatska tematika u djelima čileanskih pisaca

Tematika književnih djela čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla je raznovrsna i slijedi trendove čileanske književnosti, ali će također u nju unositi inovacije. Spomenimo književnu pojavu Artura Givovicha u čileanskoj književnosti 19. stoljeća koja je, kako čileanski književni povjesničari tvrde, bliža kolonijalnoj literaturi nego književnosti 20. stoljeća. On će biti, ne samo jedan od prvih čileanskih književnika našega podrijetla, nego i jedan od najboljih «kostumbrista», dakle među onim piscima čija su tematika narodni običaji. Ako se, nadalje, uzme podjela pisaca prema Aloneu, čileanskome povjesničaru književnosti, na «kreoliste»,»imaginiste» i «miješane» (prvi su vezani za zemlju, selo, obični puk, lokalni kolorit, *detaljisti* su naklonjeni stvarnosti, rabe nepravilni jezik radnika na farmama, a *imaginisti* traže slobodu stvaralačke mašte bez vezivanja za rodni kraj slijedeći ljepotu neomeđenu zemljopisnim granicama, dok treći ne pripadaju ni jednoj od prethodnih grupa) – onda čileanski pisci hrvatskoga podrijetla pripadaju svim tim literarnim opredjeljenjima. Oni, k tome, slijede različite književne tendencije i pravce, bave se različitim žanrovima i nerijetko su književni inovatori, a njihovi radovi dosežu visoke umjetničke domete.

U nekim djelima čilohrvatskih pisaca tematika vezana za život i sudbinu naših iseljenika u tom dalekom kraju i u vrlo teškim klimatskim uvjetima je uočljiva: likovi, ambijent, obitelj, druženja. Čitavi književni opus Nicolása Mihovilovića, tri romana, zbirka kratkih priča i zbirka portreta osoba iz Magallanesa, posvećen je hrvatskim, bračkim iseljenicima u novoj sredini; njegov brat Domingo piše dramu o našim useljenicima u Punta Arenasu, igra se i drama Eugenija Mimice Barassija («Una dama para Juan») s tematikom iz života hrvatskih iseljenika na Ognjenoj zemlji, a Juan Mihovilovich objavljuje roman o hrvatskoj obitelji u nekadašnjoj siromašnoj *Hrvatskoj četvrti* u tom gradu.

I u mnogim djelima drugih «čilohrvatskih» pisaca naći ćemo «hrvatske elemente». Njima su prožeta neka djela Antonija Skármete, katkada su vrlo eksplicitna (na primjer «Pepeljuga u San Franciscu[11]»), u drugima su na njemu svojstveni način upleteni u radnju, vezani su za likove. A. Skármeta nije povjesničar, ali njega kao pisca zanimaju podaci o povijesti Brača (osobito s početka 20. stoljeća), odnosi s Austrougarskom Monarhijom i Italijom, Turskom, podaci o proizvodnji i trgovini, o brodskim vezama, arhitekturi, o kulturi, književnosti, o istaknutim pjesnicima, filmu… Sve će to jednom ući u njegove književne tekstove, od kojih su neki već prevedeni i na hrvatski jezik.

[11] Prijevod u «Hrvatska / Čile», kulturno-povijesne veze.

Nostalgija

Ono što je zajedničko čileanskim piscima hrvatskoga podrijetla jest – *nostalgija.* Nju Ramón Diaz Eterović posebno povezuje za književni naraštaj osamdesetih godina i u onih pisaca koji se ne bave «hrvatskom tematikom»:

Iako nisu svi njihovi radovi tematski u svezi s dolaskom njihovih hrvatskih predaka, u svim njima postoji neki oblik koji se može identificirati kao nostalgija, koju su, što se može pretpostaviti, mnogi iseljenici osjećali kad su stigli u čileanske prostore i prihvatili ovu udaljenu zemlju kao mjesto na kojem će razviti novi život.

Čežnja za Starim krajem protegnuta je i na mlađi naraštaj «čilohrvatskih» pisaca. No, ona je posebno nazočna u pisaca prvoga i drugoga naraštaja, od kojih mnogi nisu uspjeli posjeti prvu domovinu svojih očeva. Među njima je ona osobito izražena u pjesmama Antonija Rendića Ivanovića, koji svoj rodni kraj, koji je ostavio kao sitno dijete, idealizira:

Zemljo moja, starih moji svijete, / u okružju morskom sva izgubljena, /dijelče mali, Zemljo obećana,/ sva obvita lozom i cvijećem/ (……)

(«Sutivan»)

Čileanski pjesnik i intelektualac po podrijetlu iz Bobovišća na Braču, Nicolo Gligo govori o *rascvjetaloj nostalgiji na području krajnjega juga (*Punta Arenas, gdje je i rođen) . *Priznajem, patim od nostalgije. Može biti da me obuzima melankolija mojih predaka (...),* kaže Eugenio Mimica Barassi i priča kako je njegov djed podrijetlom iz Mimica načinio na Ognjenoj zemlji gusle od limenke za ulje kojoj je nabio vrat i nategao strune pa je u Porveniru nostalgično pjevao.

U jednom romanu N. Mihovilovića («Entre cielo y silencio»), Grgi, sada Gregoriju, rođenom Bračaninu, u pastirskom kućerku usred nepregledne patagonske pampe, dok sluša kako vjetar urla, učini se da je čuo supetarska zvona.

E. Livačić bilježi i sljedeće:

Kad je stiglo radio u našu kuću tridesetih godina, moga je oca uvelike veselilo slušati španjolsku glazbu jer mu je donosila mnogo sličnosti s popularnim napjevima iz njegove daleke domovine i postavlja pitanje o možebitnoj slavensko-hispanskoj sličnosti kultura (Sjetimo se: *Mediteran se duboko uvukao u duše naroda koji ga okružuju.)*

Time otvaraju nove mogućnosti otkrivanja naklonjenosti kulturi i literaturi «čilohrvatskih» pisaca koju i sami stvaraju na španjolskome jeziku. Ta povezanost «čilohrvatskih» pisaca s domovinom njihovih očeva imat će katkada na prvi pogled neobjašnjive dimenzije. Kad to kažemo, mislimo na zbirku stihova Emilije Toro Leontić (1951.) simboličnoga naslova «Territorios secretos» («Skriveni prostori»), objavljenoj u Santiagu 1992. ali napisanoj podosta prije toga. Zbirka je posvećena Sarajevu u kojemu ona predviđa strašan rat koji se još nije bio razbuktao na tim predjelima. No, pjesnikinja je doživjela državni udar u Čileu 1973. i u svojim pjesmama (katkada ilegalno tiskanim) govori o njegovim teškim posljedicama, žrtvama, o gubitku hu-

manosti pa je valjda pjesničkom intuicijom «osjetila» koje se strahote pripremaju s druge strane oceana, u nekada zajedničkoj državi predaka. O «bolnoj nostalgiji», o «nostalgiji koja traje do danas, do sada, jedne lutajuće Hrvatice koja se nikad neće oprostiti od Hrvatske» piše nam samozatajna pjesnikinja Zlato Keglević Ivačić (r. 1948.) i objavljuje u «Tamo daleko» (br. 2 /50/ 1991.) potresnu pjesmu na španjolskome jeziku o ratu u rodnome kraju pod naslovom «Hrvatska».

No, čini nam se, da bi također valjalo vidjeti koliko je ta nostalgija u književnim djelima «čilohrvatskih» pisaca odraz žala za krajem svojih predaka, povezanošću s njime ili je ona, k tome, potaknuta nekim događajima u novoj domovini i čežnjom za nekakvom boljom prošlošću.

Književna kritika će utvrditi kako u cjelokupnome književnome opusu Ramóna Díaza Eterovića izbija nostalgija. (Ona je karakteristična i za druge «čilo-hrvatske» pisce istoga naraštaja: J. Mihovilovic, E. Mimica B., Mario Banić (rođen 1950.). Stasao je u zrelu dob kad je u Čileu vojnim udarom uvedena diktatura koja je prekinula demokratske tradicije u zemlji, uvela cenzuru, natjerala u egzil pisce (prisjetimo se: *Moj egzili u Hrvatskoj* Antonija Skármete, koji bježi u ondašnju Zapadnu Njemačku), *Ona mi je*, kaže R. D. Eterović, *mnogo godina određivala životnu sredinu, naobrazbu, sklonosti, razvoj mog literarnog rada, načine kako osjećati i promatrati život…*

Književni teoretičari, Čileanac dr Guillermo García-Corales i njegova argentinska kolegica dr. Mirian Pino objavili su 2002. godine knjigu «Poder y crimen» («Moć i zločin») o takozvanome «crnom romanu» Ramóna Díaza Eterovića. U poglavlju pod naslovom «Nostalgija i melankolija» Mirian Pino piše o pokretačkoj snazi nostalgije i melankolije u Eterovićevom romanu. *Taj literarni diskurs,* kaže ona, *bavi se razmišljanjem o moralno-političkoj svijesti, što daje novi poticaj znanoj igri mašte kada lica u literarnim djelima kreču u prošlost i uvijek se vraćaju ozareni svjetlošću kojom razotkrivaju sjene sadašnjosti.* Ona poseže također za objašnjenjem nostalgije i

Ramon Diaz Eterovic

Susret dva prijatelje: Antonio Skarmeta, najčitaniji hrvatski pisac hispanističkoga svijeta i Miro Gavran, najizvođeniji suvremeni hrvatski dramatičar

melankolije u Julije Kristove koja govori o nesretnom pojedincu, vječnom osuđeniku u opsesivnoj potrazi za nečim izgubljenim koje više nikad neće naći. Što se tiče književnoga djela R. D. Eterovića, poglavito njegovih policijskih romana s glavnim licem Heredijom, nama se pak čini da je u objašnjenju njegove nostalgije bliži književni kritičar u časopisu «Rosinante» (2000.) koji tvrdi da je to otpor jednog nostalgičara, a za svoga detektiva Herediju autor će kazati: «On je alter ego».
Koliko su te nostalgije povezane: emotivne veze za krajem svojih očeva, žal za prošlošću, čežnja za nečim što se izgubilo i više se nikad neće naći, koliko su one isprepletene i koliko jedna drugu napaja, sigurno bi to zavrijedilo poseban osvrt.
Glasoviti dramatičar Sergio Vodanović, koji je tek jednom posjetio kraj gdje se rodio, odredit će i da se jedan dio njegovoga posmrtnoga pepela prospe u Pacifik, a drugi u Bračk kanal i na taj način odrediti svoju pripadnost.
Čini se pak da posjet Starom kraju ne utažuje nostalgiju, on je na neki način objašnjava. To ushićenje posjetom Starom kraju također možemo pročitati u izjavi Karen Müller Turina, kćeri spisateljice Pepite Turine i potpredsjednice Čileansko – hrvatskog instituta za kulturu: Otac je pjesniku Roqueu Estebanu Scarpi stalno pričao o ljepoti i znamenitosti svoga Staroga Grada na Hvaru, a on je mislio da je bilo zbog velike nostalgije. No, prigodom svoga prvoga posjeta tome gradu godine 1962. i sam se uvjerio da su grad, u kojem je rođen njegov otac, osnovali Grci tri stotine godine prije Krista i da je on bio središte, kako reče «hrvatskoga i latinskoga jezika u doba renesanse. Tako sam mogao razumjeti sklonost moga oca prema toj kulturi. Sve što mi je govorio, bila je istina.»
U knjizi «Hrvatski duh» (Santiago, 2002.) čitamo također nekoliko proznih tekstova s «hrvatskom tematikom» i neke neposredno vezane za Hrvatsku. Katkada je u njima ton ponešto podignut, emotivno obojen, čini nam se, njegovanom nostalgijom.

Socijalni motivi

Listajući brojne književne tekstove «čilohrvatskih» pisaca ne možemo se lako oteti utisku da su u njima često istaknute socijalne teme.
Likovi u romanima Nicolása Mihovilovića govore o slobodi (dat će i ime svom prvom brodu «Sloboda» umjesto uobičajenih imena svetaca i ne pokreće li Ivan Kurtulović list «Sloboda» u Antofagasti?). Oni će o «caru-predsjedniku», u novoj sredini, za kojega će, za razliku od austrougarskoga, s užitkom reći da ga mogu, ako su s njime nezadovoljni, smijeniti i prije nego mu istekne mandat.
Mihovilovich je i aktivni član pokreta u obrani i promicanju ljudskih prava.
No, već tridesetih godina prošloga stoljeća Andrés Garafulić (1905.-1956.)) objavljuje vrlo uspjele romane «Dreiserova ili Siclair Lewisova tipa», tvrdi čileanska književna kritika. U Antofagasti, na sjeveru Čilea, gdje se razvijala industrija salitre i rudnici bakra djelovao je pjesnik Antonio Rendić, «liječnik siromaha», humanist koji je sav svoj veliki literarni opus posvetio ljubavi prema bližnjemu: I njegova nećakinja Amalia

Rendić u svojim pričama za djecu, koje su uvrštene u čileanske i neke druge antologije, bavi se socijalnim motivima a njezin otac, također naklonjen kazalištu i poeziji, bijaše «neumorni borac za socijalnu pravdu». U Antofagasti je rođen i Antonio Skármeta, svestrani pisac i jedan od najuvaženijih pisaca iz naraštaja sedamdesetih godina, čija su djela prevedena, uz hrvatski, na mnoge druge jezike. On je u čileansku literaturu unio moderan način naracije. Zanima ga, kako to ističe književna kritika, potraga za najdubljim i najhumanijim osjećajima u postupcima svakoga čovjeka. «Kao dijete svoga vremena, bio je pobornik političkih stavova socijalne obnove, koji su ga u čileanskom slučaju označili pripadnikom pokreta koji je kulminirao u izboru S. Allendea za predsjednika» (Livačić). Godine 1975. odlazi u Zapadni Berlin gdje boravi i književno djeluje dva desetljeća. I nešto stariji književnik hrvatskoga podrijetla, Sergio Vodanović, također napušta zemlju jer se «strašno osjećao za državnog udara.» On je vrlo značajna figura u razvoju čileanskoga kazališta. Poruka književne ostavštine S. Vodanovića ima sveopći karakter i duboke humane značajke. U raspravi o ovoj tematici ne možemo mimoići književno djelo jednoga od najplodnijih čileanskih pisaca, već spomenutoga Ramóna Díaza Eterovica On uvodi u čileansku literaturu i *neopolicijski*, takozvani «crni roman» u kojem oštro šiba zla suvremena društva. Da je u tome uspio i da nije samo oslikao stanje u čileanskome suvremenu društvu, govori popularnost njegovih književnih djela i u drugim zemljama španjolskoga govornoga područja, a brojnim prijevodima na druge jezike pobudio je zanimanje i čitatelje drugih govornih područja.
U najnovijem romanu Juana Mihovilovicha («El contagio de la locura», 2006. – «Zaraza ludila»), koji je ušao u uži izbor od sedamnaest romana na španjolskome jeziku natječaja «Premio Heralde», 2005. , književna kritika zapaža piščevu «žudnju za pravdom i humanošću».

Pretkolumbovski narodi i civilizacije prije kristijanizacije

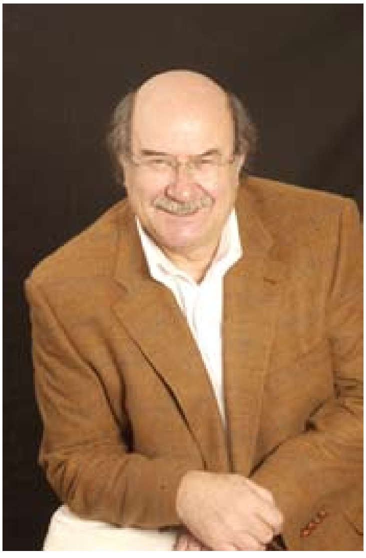
Taj osjećaj za socijalnu pravdu i humanost, briga za «male», nezaštićene i marginalizirane ljude nije ostavio čileanske pisce hrvatskoga podrijetla (osobito one rođene na krajnjem jugu zemlje) ravnodušnima prema pretkolumbovskim, gotovo istrijebljenim narodima i njihovoj civilizaciji prije kristijanizacije. Oni ih prihvaćaju kao sastavni dio svoje prošlosti. *I te vatre,* kaže J. Mihovilovich, misleći na vatre koje je 1521. vidio na Ognjenoj zemlji Hernando de Magallan kad je otkrio prolaz između Atlantskoga i Tihoga oceana, *i te su vatre moje.*
I tako se javlja jedan potpuno novi moment u književnosti kojom se ovdje bavimo i njemu bi trebalo u eventualnim budućim istraživanjima posvetiti nužnu pozornost. Već se «čilohrvatski» pisci iz drugoga naraštaja naših iseljenika bave tematikom iz indijan-

[12] Ibidem.
[13] ibidem.

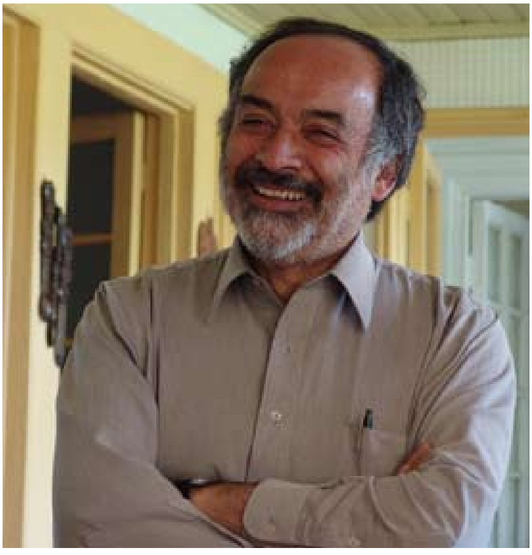
skoga života. Među njima se nalazi Francisko Brzović (1913.-1996.), rođen u Porveniru na Ognjenoj zemlji, zovu ga i «pionirom magallanske proze», to jest one podosta «kreolističke» naracije u kojoj se legende stapaju s realističkim opisima. On pruža ruku pomoćnicu Indijancima u nevolji (priča «Ruka ruci[12]»). Spomenimo također i Simona Eterovića (1912.-1973.). Njegov glavni lik u priči «Uzalud»[13] odlazi u pusti kraj s Indijancem Araucancem, potomkom onoga plemena s kojim se Juan Andrea iz «Araucane» borio.

Nicolás Mihovilović (koji je neko vrijeme bio i guverner Ognjene zemlje) u svojim romanima opisuje Indijance i naše ljude koji su živjeli skupa s njima, čak se njegov lik Lucho – Vjekoslav jednom Indijankom zamalo oženio. Ta tematika privlači i nove naraštaje čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla. Spomenimo samo neke. Astrid Fugellie Gezan (1949.) posvećuje dio svoje zbirke stihova («Los circulos», 1988. i 1996.) za koju dobiva Nagradu Čileanske akademije (a ta zbirka je bila proglašena knjigom godine), starosjediocima Čilea i osuđuje civilizacijski sustav koji je «istrijebio **naše** (podvukao J. Lj.) narode skupa s njihovim mitovima i legendama». Nedavno se kod nas pojavio prijevod priča njezina vršnjaka, Eugenija Mimice Barassija «4 gospodara» čija je tematika vezana uz četiri indijanska plemena u Patagoniji i na Ognjenoj zemlji. U tim toplo ispričanim pričama Mimica oslikava domoroce u punini ljudskosti, ukazuje na njihovu mudrost, tradiciju, kulturu, vjerovanja. Ta knjiga doživljava nekoliko izdanja i donosi autoru Nagradu općine Santiaga (1980.)

Iz toga područja vrlo su zanimljive knjige dokumentarnih tekstova Patricije Štambuk (1951.). Njezina je priča autentična, ljudska i dokument je o nehumanosti naše, «za-

Antonio Skarmeta

Juan Mihovilovich

padne» civilizacije. P. Štambuk je 1991. godine dobila Nagradu za mir «zbog zalaganja u izgradnji mira i promicanja slobode mišljenja», kako stoji u obrazloženju. Neobično će je razveseliti nagrada i prvo mjesto u natječaju za dokumentarni tekst Državnoga savjeta za kulturu i umjetnost koje je dobila njezina nova knjiga (2006.) o posljednjem isplovljenju Yagána. Je li posezanje za «indijanskom tematikom» plod «hrvatskog duha» čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla? Znači li književna obrada te tematike proširenje zanimanja za ono općeljudsko, humano, ono što književnome djelu daje univerzalne značajke? Naš bi odgovor bio potvrdan i nadamo se da nas neka buduća istraživanja te literature neće demantirati.

Univerzalnost

Imajući na umu visoke umjetničke domete pojedinih literarnih ostvarenja «čilohrvatskih» pisaca, uključujući i one s eksplicitnom ili implicitnom «hrvatskom tematikom» (koji su im autorima priskrbili članstva u Čileanskoj i u drugim akademijama), recepciji stručne kritike, brojnim književnim nagradama u zemlji i inozemstvu, zanimanju čitatelja španjolskoga govornoga područja i onih na mnogim drugim jezicima na koje su njihova djela prevedena, čini nam se da im je želja za univerzalnošću, o kojoj govori Ernesto Livačić G., uvelike ostvarena i onda kad su «ogrnuta» regionalnošću jer «govore o čovjeku i njegovim jadima, odbacivanju i aroganciji, o njegovoj nemoći i stalnoj potrazi da dozna tko je on i što radi na ovoj zemlji» (E. Mimica B.). Djela čileanskih pisaca hrvatskoga podrijetla, koja govore o sudbini naših iseljenika u tim predjelima, povezanosti sa Starim krajem, kao što je, na primjer, «Iz daleka zauvijek» Nicolása Mihovilovića, doživljavaju nekoliko izdanja, roman Juana Mihovilovicha o tjeskobama hrvatske obitelji na jugu Čilea «Njezine bose noge po snijegu» dobiva nagradu «Casino de Mieres», Asturija, Španjolska, 1989. U sklopu «VI. salona iberoameričke knjige» (Gijón. Španjolska, 2003.) Rámon Díaz Eterović je bio prvi čileanski pisac koji se susreo sa svojim europskim prevoditeljima. Za tu prigodu iz svoga golema književnoga opusa izabrao je jednu kratku priču s «hrvatskom tematikom». «Pemio Grinzana Cavour» je objavljuje (2005.) u posebnoj knjizi u španjolskome originalu i prevedenu na grčki, francuski, nizozemski, hrvatski, njemački, portugalski i talijanski jezik. Taj odraz ovoga podneblja, u životu i u literaturi naših iseljenika u Čileu, pomalo «pokreolitiziran», zaslužuje našu stalnu pozornost i neprestanu potrebu za daljnjom spoznajom o nazočnosti, i za nas i te kako važnom, književnosti koju stvaraju jer ćemo zahvaljujući njoj bolje spoznati sebe.

Summary

CHILEAN WRITERS OF CROATIAN ORIGIN DOMINATE SPANISH CROATICA

On the list of the most widespread languages Spanish is second, right behind English, with almost 400 million speakers among which are over a half million of our emigrants. Since Croatians have lived in countries of the Spanish speaking area in significant numbers almost half a millennium, as far back as the time of the Republic of Dubrovnik (1272 – 1808) and have a developed publishing activity for over a century in these regions, the interest of the Croatian Heritage Foundation for Spanish Croatica is logical. The significant cultural imprint, often of high aesthetic achievement, of Spanish Croatica can be found in the countries of Latin America such as Argentina, Bolivia, Chile, Paraguay, Peru and Uruguay, but also in Venezuela and the countries of the European Union. The phenomenon of Chileao-Croatian writers, however, attracts the greatest interest of the expert public. It is known that about two hundred writers of Croatian origin have published in Chile for almost a century (as a rule only in the Spanish language), most hailing from central Dalmatia and its islands, especially Brač.

The topics dealt with by Chilean writers of Croatian origin are diverse and follow the trends of Chilean literature, but also introduce innovations into it. Having in mind the high artistic achievements of some of the literary works of Chileao-Croatian writers, the expert public feels that the phenomenon of Chileao-Croatian writers deserves our constant attention and theoretical treatment and to be given its historical place in both Chilean and Croatian literature.

Resúmen

LOS ESCRITORES CHILENOS DE ORIGEN CROATA DOMINAN LA CROÁTICA ESPAÑOLA

En la lista de las lenguas más importantes el español se encuentra en el segundo lugar, inmediatamente después del inglés, con casi 400 millones de personas cuyo idioma materno es el castellano. Entre ellos hay más de medio millon de nuestros emigrantes. En vista de que gran número de croatas, todavía desde la época de la República de Dubrovnik (1272-1808) vive en los países del área hispanohablante y durante más de un siglo desarrolló en esas latitudes una actividad editorial, es lógico el interés de la Fundación para la Emigración Croata por la Croática española. Un notable rastro cultural de la Croática española de altos alcances estéticos puede encontrarse en Paraguay, Perú, Uruguay, lo mismo que en Venezuela e incluso en los países de la Unión Europea. No obstante eso, la existencia de escritores chileno-croatas es la que más atrae la atención del público conocedor. Es sabido que ya durante casi todo un siglo y medio alrededor de doscientos escritores de origen croata (en su mayoría de la Dalmacia central y de sus islas, en primer lugar de la isla de Brač) publican sus trabajos en Chile. Por regla general, publican sus obras exclusivamente en idioma español. La temática de los literatos chilenos de origen croata es diversa y sigue las tendencias de la literatura chilena, aunque a veces también suele aportar innovaciones. Considerando los altos alcances artísticos de algunos literatos chileno-croatas, ellos merecen nuestra constante atención lo mismo que la elaboración literario-teórica de sus obras y su incorporación a la herencia literaria tanto chilena como croata.

KROATISTIČKI OBZORI

Slavomir Drinković: Marko Marulić • Kroatistika je uslijed suvremenog naglaska na interkulturnom pluralizmu, a ponajprije zbog političkog osamostaljenja Hrvatske nadoknadila ono što je izgubila smanjenjem studentske populacije - izgrađujući i osvješćujući svoj identitet • Privlačniju strategiju prezentacije hrvatske pisane riječi, koja nastaje u Hrvatskoj i inozemstvu, očekuju književnici u domovini i izvandomovinstvu

Ljubica Benović

NOVA HRESTOMATIJA HRVATSKE PJESNIČKE RIJEČI

Antologija hrvatskoga pjesništva - od davnina pa do naših dana akademika Ante Stamaća predočava suvremenom čitatelju najznačajnije pjesničke osobnosti hrvatskoga naroda, iz domovine i iseljeništva, u vremenu od gotovo sedam stoljeća · Antologija je razdijeljena u devet cjelina od srednjega vijeka do suvremenoga mnogoglasja, koje počinju uvodnim esejom akademika Stamaća koji govori o poetici razdoblja i pjesnicima koji su za pojedino razdoblje bili najznakovitiji pa zbog toga ona ima karakter izvrsne pjesničke čitanke – hrestomatije

U Antologiju hrvatskoga pjesništva - *od davnina pa do naših dana* je uvrštena 631 pjesma i 148 pjesnika te pjesme anonimnih autora iz srednjega vijeka, izbor pjesama iz Ranjinina zbornika te prikaz suvremenoga narodnog pjesništva, uključivši i najznačajnije pjesnike iz iseljeništva. Antologija pokriva sedam stoljetno hrvatsko pjesništvo, od *Slavića* i *Nad grobom pojut* do pjesama Delimira Rešickog i Krešimira Bagića. Antologija hrvatskoga pjesništva - *od davnina pa do naših dana* razdijeljena je u devet cjelina: Jesen srednjega vijeka, Humanizam i renesansa, Manirizam i barok, Klasicizam, Predromantizam i utonulo kulturno dobro, Romantizam, Moderna, Sumrak čovječanstva, Druga moderna i suvremeno mnogoglasje. Svaka cjelina počinje uvodnim esejom akademika Stamaća koji govori o poetici razdoblja i pjesnicima, te o njihovim pjesmama, koji su za pojedino razdoblje bili najznakovitiji. Zbog popratnih eseja, koje prate svako od devet pjesničkih razdoblja, na koje je autor podijelio Antologiju, ona ima karakter pjesničke čitanke – hrestomatije. Antologičarska praksa u Hrvata pojavljuje se stoljeće i pol u različitim formama. Čitateljstvo se od Ilirskog preporoda do naših dana najviše nadahnjivalo ipak Pavletićevom Zlatnom knjigom hrvatskog pjesništva, objavljenom 1970. Spomenuta pak Antologija daje širi pregled

hrvatskoga nacionalnog pjesništva iz kojeg je Stamać, izostavio sebe, što je šteta. Akademik Ante Stamać (1939.) pjesnik, vrstan teoretik književnosti i prevoditelj, prošle je godine posebne pohvale i nagrade dobio za prijevod Goetheova *Fausta*, a lijepe riječi prate i ovu hrestomatiju.

Antologija sadržava bibliografiju zastupljenih pjesnika. Zahvaljujući toj činjenici čitatelj lako pretražuje stotine pjesničkih zbirki kojih je prekrila prašina zaborava ili emigrantska tajnovitost (V. Grubišić, R. Ivšić, L. Kordić, R. Kupareo, V. Vida, B. Maruna …), ali i onih koje su nam svježe u pamćenju i srcu. Navedene su bibliografije slijedećih pjesnika: Đuro Arnold, Krešimir Bagić, Zvonimir Balog, Juraj Baraković, Milan Begović, Sead Begović, Julije Benešić, Boris Domagoj Biletić, Tito Bilopavlović, Sabo Bobaljević Mišetić, Mirko Bogović, Branimir Bošnjak, Luka Botić, Marko Bruerović, Janko (Nikola) Bubalo, Ivan Bunić Vučić, Dobriša Cesarić, Ilija Crijević, Dalibor Cvitan, Branko Čegec, Ivan Česmički, Marija Čudina, Musa Ćazim Ćatić, Dimitrija Demeter, Ivan Despot, Mak Dizdar, Dragutin Domjanić, Danijel Dragojević, Džore Držić, Ignjat Đurđević, Jakša Fiamengo, Franjo Krsto Frankopan, Ljudevit Gaj, Fran Galović, Mate Genza, Zvonimir Golob, Ivan Golub, Vlado Gotovac, Vinko Grubišić, Petar Gudelj, Stjepan Gulin, Ivan Gundulić, August Harambašić, Petar Hektorović, Muhamed Hevaji Uskjufi, Đuro Hidža, Dubravko Horvatić, Drago Ivanišević, Radovan Ivšić, Božica Jelušić, Rikard Jorgovanić, Andrija Kačić Miošić, Petar Kanavelić, Antun Kanižlić, Jure Kaštelan, Matija Petar Katančić, Jerolim Kavanjin, Željko Knežević, Lucijan Kordić, Veselko Koroman, Ivan Goran Kovačić, Vladimir Kovačić, Ivo Kozarčanin, Silvije Strahimir Kranjčević, Gustav Krklec, Miroslav Krleža, Vesna Krmpotić, Rajmund Kunić, Rajmund Kupareo, Hanibal Lucić, Miroslav Slavko Magjer, Alojz Majetić, Zvonko Maković, Branko Maleš, Franjo Marković, Tonko Maroević, Tonči Petrasov Marović, Marko Marulić, Boris Maruna, Antun Gustav Matoš, Ivan Mažuranić, Šiško Menčetić, Vladislav Menčetić, Slavko Mihalić, Antun Mihanović, Nikola Milićević, Zvonimir Mrkonjić, Daniel Načinović, Nikola Nalješković, Vladimir Nazor, Antun Nemčić (Gostovinski), Luko Paljetak, Vesna Parun, Boro Pavlović, Hrvoje Pejaković, Nikica Petrak, Dora Pfanova, Janko Polić Kamov, Petar Preradović, Karlo Pucić (Carolus Puteus), Josip Pupačić, Kruno Quien, Dragutin Rakovec, Dinko Ranjina, Goran Rem, Delimir Rešicki, Ivan Rogić Nehajev, Željko Sabol, Antun Bratosaljić Sasin, Josip Sever, Ivan Slamnig, Milivoj Slaviček, Đuro Sudeta, Gojko Sušac, August Šenoa, Antun Branko Šimić, Juraj Šižgorić (Georgius Sisgoreus / Sibenicensis Dalmata / Georgius Sisgoritus; Gorgis), Andriana Škunca, Antun Šoljan, Nikola Šop, Drago Štambuk, Pavao Štoos, Dragutin Tadijanović, Zlatko Tomičić, Juraj Tordinac, Ante Tresić Pavičić, Ivan Vitez Trnski, Augustin (Tin) Ujević, Mavro Vetranović (Nikola / Niko Vetranović / Vetranić, obiteljski nadimak Čavčić; Maurus Vetrani), Viktor Vida, Vladimir Vidrić, Borben Vladović, Ivo Vojnović, Stanko Vraz (Jakob Frass), Šime Vučetić, Stojan Vučićević, Lavoslav Vukelić, Anđelko Vuletić, Ljubo Wiesner, Branislav Zeljković, Igor Zidić, Dominko Zlatarić, Petar Zoranić, Ana

Katarina Zrinski, rođena Frankopan, Petar Zrinski, Anka Žagar.
Dragutin Tadijanović je zastupljen s najviše 34 teksta, slijedi Tin Ujević s 29 te Antun Branko Šimić s 20 pjesama.

Pjesništvo - kulturni znamen hrvatskih područja

Antologija hrvatskoga pjesništva - *od davnina pa do naših dana*, kao što joj podnaslov govori, ocrtava se posve jasno kao povijesna. Naime, nakana joj je predočiti suvremenom čitatelju mnoštvo pjesničkih mogućnosti i dovršenih likova koji su se oblikovali tijekom povijesti, u rasponu od otprilike sedam stoljeća. O kriterijima kojima se vodio sastavljajući antologiju, akademik Ante Stamać, napominje: Hrvatsko je pjesništvo najsloženiji mogući jezični znak, kojemu je predočljiv lik mnogovrsnost individualno oblikovanih jezičnih postava, u povijesti i sadašnjosti. Predmet mu je svekolika povijesna zbilja, a značenje smisao što ga današnji čitatelj može oblikovati na temelju stečenih drevnih znanja i vlastitih iskustava. To pjesništvo dakle »predstavlja«, reprezentira, zastupa svekoliko povijesno ali i današnje iskustvo ljudi. Iskustvo onih koji su živjeli, i koji danas žive, na hrvatskim područjima. U pjesništvu se naime na poseban način zrcali sav život, onaj arhajski taman, onaj povijesno jasan, i onaj življen u naše dane. U njemu je nataloženo svekoliko iskustvo što ga je od davnina pa do naših dana ustrojila i potomcima namrijela hrvatska govorena i pisana riječ.
Hrvatsko je pjesništvo, govoreći modernim znakoslovnim nazivljem, ili slika odnosno odslik (ikon), ili kakva mišlju posredovana uputa (indeks), ili pak kulturom ustanovljen znamen (simbol) svekolike individualno pojmljene i društveno objašnjive zbilje na hrvatskim prostorima. Za razliku od mnogih drugih tipova znanstva koji tumače tu zbilju, pjesništvo je daje neposredno, bilježi je »kao takvu«, te nama današnjima vlastitim govorom predočuje njezine kadšto lelujave kadšto pak jasno ocrtane misaone i osjetilne protege.
Pjesništvo je »poseban slučaj« jezika, beskonačno složen skup jezičnih ostvaraja kojima je namjena prvenstveno estetička, što se kadšto prepoznaje smjesta, u času nastanka, kadšto pak nakon duga zrijanja u mnogovrsnim načinima uzajamnog saobraćanja među ljudima, prošlim i današnjima. Zato pjesništvo kao cjelina i poprima uvijek drugačiji izgled: mnogi pjesmotvori nakon stanovita vremena budu zaboravljeni, mnogi pak nakon duga tavorenja u tami zaborava budu obasjani iznenadnom blještavom svjetlošću. Tako je i s hrvatskim pjesništvom. Kao cjelina, ono je rečeni složeni znak svekolikog nacionalnog opstanka. Kao skup međutim pojedinačnih ostvaraja, ono među samim tim ostvarajima uvijek iznova ustanovljuje drugačiji poredak značenja i vrijednosti. Povijest je utemeljila vrijednosti, povijest ih i mijenja. Ne samo njihova uzajamno različita, navlastito jezična ustrojstva, nego i život tih ustrojstava u uvijek novim tipovima primateljskih iskustava i životnih potreba.
No da bi svekoliko pjesništvo od pradavnina do danas doprlo do nas, moralo je biti zabilježeno. Jamačno je usmeno pjesništvo oduvijek bilo bliže izražavanju svakog

pojedinca; izražavanju kojim se očituje bilo lirska, bilo epska, bilo dramska struktura svakog ljudskog bića. No usmeno pjesništvo, kazivanje u dotičnom trenutku dirnutosti, ne traje dulje od prigode nastanka; odnosno, od niza prigoda u kojima se, zapamćeno, zna ponavljati. Da bi postalo trajnom zalihom misli i osjećaja dotičnih trenutaka, potrebna mu je izvanjska materijalizacija: nepotrošiv medij, dakle pisani zapis na čistoj i čvrstoj plohi, u povijesnom slijedu od kamena, pergamene, ispisana lista, do uvezane knjige; danas i okrugle ploče od plastične mase ili od kakve slitine. Dakle, pismo i neka vrst knjige preduvjet su trajnu zapisu pjesništva. Jezično se tu znakovlje pretače u grafičke znakove slovnog pisma; u hrvatskoj kulturi, a nakon srednjovjekovne interferencije triju pisama, ono se konačno pretočilo u oblikovanu hrvatsku latinicu. I tako je, trajući od davnina pa do naših dana, sretno stiglo i u ovu našu antologiju, pojašnjava akademik Ante Stamać.

Nipošto bez razloga spominjemo zapravo stalnu semiotičku pretvorbu jezik/govor↔pjesništvo↔pismo, pretvorbu svakako povratnu, jer je to temeljna činjenica u svakoj ustrojenoj kulturi: usmeno stvaralaštvo kadšto postaje pisano, pisano kadšto postaje usmeno. Prvi se proces zbivao u davnim vremenima, drugi se uvijek zbiva kao temelj svakoj recepciji: prihvatu pjesništva u umu i srcu svakog čitatelja.

Na sve je to valjalo podsjetiti prigodom sastavljanja Antologije hrvatskoga pjesništva - *od davnina pa do naših dana,* kaže teoretik Stamać. Svaka naime antologija, pa i hrvatska, pored mnogih svojih svojstava posjeduje i to, da *reprezentira reprezentirano,* da predstavlja svekoliku pjesničku (jezično umjetničku) reprezentaciju individualnih poimanja i društvenih zbivanja na hrvatskim prostorima, u komunikacijskim kanalima hrvatskoga naroda, i u hrvatskome jeziku kao njegovu ponajvažnijem kulturnom dobru. Tek pojmi li se tako ocrtana a složena kulturologijska pozadina, moguće je pojmiti zadaće što ih ima obaviti neka antologija, i nakane u ime kojih ima doprijeti do čitateljeva misaonog i osjećajnog sklopa.

Inače, svojom općom i ophodnom odredbom, antologija je zbirka izabranih (kraćih) pjesničkih, rjeđe proznih djela, ili ulomaka iz opusa većeg broja pisaca ili filozofa, kadšto i iz opusa jednog jedinog pisca. Glede grčkog izvornika riječi, naziv je u vezi s izabranim cvijećem; mogli bismo je zvati i cvjetnjakom ponajljepšeg cvijeća! Naši su stari za takovrsnu zbirku znali rabiti riječ »cvit«. Zbog svoga *Cvita razgovora...* Filip Grabovac, primjerice, platio je i glavom! Zbirka takva »cvića« može biti veoma opsežna, u više svezaka, pa je tad zovu i hrestomatijom. Najčešće se pak, tiska u jednom jedinom ovećem svesku. U novije se doba antologije s praktičnih razloga objavljuju i kao posebni brojevi časopisa ili prigodnih publikacija. Izbor obavlja obično jedan autor, rjeđe dvojica ili čak trojica, pa se antologije u pravilu ubrajaju u autorska djela. Pri izboru sudjeluju različiti kriteriji vrijednosti, koji su tad isti za sve priloge. Najčešći je tzv. estetski kriterij, što nipošto ne znači da se ostvaruje kakvo estetičko načelo, nego se očituje više ili manje neodređen ali vladajući pojam vrijednosti, presudan za neko (sastavljačevo) povijesno razdoblje. A antologičar bi tad bio nekakav »estet«.

O vrijednosti izabranih tekstova odlučuje međutim i uloga i povijesno značenje antologijskog djela u kojoj od nacionalnih književnosti, kadšto i izvanknjiževna funkcija antologijskog autora u nacionalnoj kulturi u cjelini, pa dosljednost u provedbi teme (npr. antologija ljubavne, rodoljubne, zavičajne, duhovne, krajolične lirike), usredotočenost na motiv (npr. antologije o majci, glazbi, Bogu, Djevici Mariji, ratu, moru), pripadnost književnoj vrsti kao izabranu polazištu (npr. antologija soneta, novele, pjesme u prozi, eseja), izgled problema odnosno njegova dubina (ako je antologija usredotočena na filozofski ili vjerski problem odn. ako donosi filozofske tekstove bez obzira na jezično područje i epohu), čistoća ostvarivanja jezičnog koda (npr. antologija dijalektalne poezije, ili nekog narječja, ili jezika kojim govori više naroda), nipošto na kraju i sastavljačev krajnje osobni ukus (npr. *Antologija francuskog pjesništva* Andréa Gidea). U posljednjem slučaju posao je sastavljačev razmjerno lak: on bezobzirno izražava samo svoju samovolju, koja nerijetko prikriva površnost i vješto zakrabuljeno neznanje, kaže Stamać.
Među svim tim brojnim obilježjima što ih može imati neka antologija, naša se, kao što joj dio podnaslova govori - *od davnina pa do naših dana* - posve jasno ocrtava kao povijesna. Jer joj nakana i jest predočiti suvremenu čitatelju mnoštvo pjesničkih mogućnosti i dovršenih likova koji su se oblikovali tijekom povijesti. U rasponu otprilike od sedam stoljeća. Toliko su otprilike stari oni najdrevniji zapisani tekstovi u ovoj antologiji. A ispjevani su bili na arhaičnim govorima koji su ostvarivali tek nejasno razvidne mogućnosti jezičnog standarda. Koji bi mu mogao biti temelj? Staročakavski? Crkvenoslavenski? Staro kajkavski? Staroštokavski, s jasnim zvukom ikavice? Na ta pitanja odgovore se trse dati suvremeni povjesničari hrvatskoga jezika. I upravo zapisani pjesnički tekstovi iz najranijih razdoblja tvore im zakladni istraživački korpus. Većina ih se nalazi i u našoj antologiji. Ona pak, stranicu za stranicom, kao da lista i kroz povijest hrvatske književnosti, ali i kroz povijest hrvatskoga jezika, upravo diljem njegovih blagih izraznih i sadržajnih pomaka na svim razinama. No hrvatsko je pjesništvo u određenim razdobljima i kulturnim središtima od XV. do XVIII. stoljeća bilo pisano i latinskim jezikom. U ovoj se knjizi neki od tih latinskih pjesmotvora donose naravno u modernim prijevodima. I to će biti znak jedne od zakonitih konstanta hrvatske književnosti, uopće kulture: ona je u najranijim razdobljima bila pisana na trima jezicima (starohrvatskom, crkvenoslavenskom, latinskom), i svaki je od njih svojim prirodnim potencijama stvorio poetičke kanone i okvire, unutar kojih se, i onda i kasnije, oblikovao ovaj ili onaj konačni, do naših dana dospjeli pjesmotvor. Tijekom prošloga stoljeća, i ranije, objavljen je veći broj antologija hrvatskoga pjesništva. Spomenimo, u povijesnom slijedu, ponajvažnije njihove sastavljače: Šenoa, Badalić, Wiesner, Tadijanović-Delorko, Kombol, Šoljan, Pupačić, Milićević, Mihalić, Kokša, Jurica-Petrač, Mijović Kočan, Pejaković, Maroević, Mrkonjić. Te su antologije prikazivale hrvatsko pjesništvo iz određenih aspekata odnosno s nekom od već spomenutih nakana. No jedna je od njih bez premca glede potpunog prikaza hrvatskog pjesništva.

Riječ je o Zlatnoj knjizi hrvatskog pjesništva Vlatka Pavletića, koja je svojedobno u izdanju Matice hrvatske bila objavljena u četiri izdanja. Njezina je iscrpnost stvorila podlogu za svaki daljnji sličan posao. Dakako da je ta podloga bila preduvjetom i mojoj antologiji, pojasnio je akademik Ante Stamać.
Načela njezina oblikovanja mogla bi se ocrtati kao ravnopravno uzimanje u obzir, međuprožimanje i »umreženost« sljedećih parametara:
1. Razmjerno vjeran povijesni pregled, u kojemu je opseg antologiziranih djela moguće dakako i širiti i sužavati. Takvu je pregledu međutim svrha, posebice glede hrvatskoga pjesništva, *izložiti njegov neprekinuti tijek, stvaralački njegov kontinuitet* tijekom punih osam stoljeća. A tijekom tih pustih stoljeća hrvatsko je pjesništvo doživljavalo pretvorbe koje su bile posve u skladu i u komunikacijskom dosluhu s duhovnopovijesnim razvojem europske kulture, od kršćanskoga srednjega vijeka, preko humanizma, renesanse i baroknih vremena, pa preko klasicizma i romantizma, do katastrofična »raspada vrijednosti« u XX. stoljeću. Takvim se neprekinutim kontinuitetom glede pjesništva hrvatska književnost može posebno ponositi među svim slavenskim književnostima.

Akademik Ante Stamać / Antologija hrvatskoga pjesništva - od davnina pa do naših dana akademika Ante Stamaća predočava suvremenom čitatelju najznačajnije pjesničke osobnosti hrvatskoga naroda, iz domovine i iseljeništva, u vremenu od otprilike sedam stoljeća

2. Izbor djela koja bi za pojedino razdoblje bila najznakovitija, te svojim individualnim obilježjima suoblikovala »izgled epohe«. Takvu bi suoblikovanju krajnji cilj bio uspostava čvrsta korpusa ovog ili onog razdoblja, a on bi pak u usporedbi s onima iz drugih razdoblja pokazivao koliko je u svakom od njih hrvatsko pjesništvo bilo nosivim stupom narodnog života a koliko ne. Meni se čini da je takvim »nosivim stupom« hrvatsko pjesništvo bilo posebice u renesansi i baroku, te u epohama koje ovdje zovemo »sumrakom čovječanstva« i »drugom modernom«.
3. Krećući se u mislima među mnogim skupinama izabranih pjesnika, držao sam se provjerenih vrijednosti. A provjerila ih je povijest i njezina recepcija. Uglavnom nije zaobiđeno nijedno značajno djelo, premda bi se i u ovom izboru mogao naći još koji neprijeporni zaslužnik. No držim da su zastupljeni svi značajni »drevni glasi«; oni pak izrijekom neuneseni s tim glasima svakako suzvuče.
4. Premda ne držim da antologičar ima pravo oslanjati se isključivo na svoj »osobni izbor«, a prema vlastitim »estetskim kriterijima«, s razloga koje ovdje nije potrebno iznositi, ipak držim da je pri izabiranju nemoguće izbjeći vlastitu sklonost ovom ili onom piscu, ovom ili onom pjesmotvoru. Radi objašnjenja pojedinim izborima neka dobrohotnu čitatelju posluži niz mojih knjiga, u kojima se, *passim* ili iscrpno, govori o kojemu od pjesnika ili kojoj od njegovih pjesama.
5. Znatan je broj pjesama izabran s obzirom na popularnost u pučanstvu. Valja se prisjetiti da su, posebice u XIX. stoljeću, hrvatske pjesme skladali ponajbolji hrvatski skladatelji, pa se te pjesme i danas pjevaju u brojnim prigodama, a da im se uopće ne zna za autorsko podrijetlo. Takvim je pjesmama, osjetit će to pozorniji čitatelj, ovdje posvećena dolična pozornost. Te su pjesme naime postale usmeno narodno pjesništvo!
6. *Negdje uvijek valja završiti posao!* Učinio sam to glede suvremenih pjesnika odjeljkom *Suvremeno mnogoglasje.* A ono je doista žamor dolične akustičke jačine. Uobičajeno je, glede pjesnika, odrediti njegovu »antologičnost« nakon pedesete godine života. U ovoj je *Antologiji* pak najmlađem pjesniku četrdeset i pet. Na čast i njemu i knjizi.
O ostalim obilježjima, koja su ovdje letimično teorijski nabačena i gdješto u zbirci ozbiljena, neka sude stručnjaci i čitatelji. Antologija pak *od davnina pa do naših dana* neka bude prvenstveno znak spomenut na početku: znak opstojnosti hrvatske riječi tijekom mnogih stoljeća, ogledni znak hrvatske kulture u cjelini, tim je riječima akademik Ante Stamać uputio Antologiju njezinim čitateljima.

Summary

A NEW CHRESTOMATHY OF CROATIAN POETRY

An anthology of Croatian poetry – *od davnina pa do naših dana / from the deep past to our own days* (Školska knjiga, 2007) by Arts & Sciences Academy member Ante Stamać presents the contemporary reader with Croatia's most significant poetic figures, from the homeland and from the emigrant communities. The anthology covers a period of about seven centuries. The anthology is divided into nine sections from the Middle Ages to contemporary multiphony. Each of the poetic periods is opened with an introductory essay by academician Ante Stamać, who outlines the poetics of the period and the poets who were most significant to individual poetic periods, making it an excellent selection of poetry – a chrestomathy. The *od davnina pa do naših dana* anthology of Croatian poetry includes 631 poems from 148 poets and the poems of anonymous authors from the Middle Ages, a selection of poems from Ranjina's Anthology (*Ranjinin zbornik*) and a depiction of contemporary folk poetry, including the most significant poets of the emigrant communities.

Dragutin Tadijanović is represented with the most individual poems, 34, followed by Tin Ujević with 29 and Antun Branko Šimić with 20 poems.

Academy member Stamać took into consideration the experiences of earlier Croatian anthologists such as Šenoa, Badalić, Wiesner, Tadijanović-Delorko, Kombol, Šoljan, Pupačić, Milićević, Mihalić, Kokša, Jurica-Petrač, Mijović Kočan, Pejaković, Maroević and Mrkonjić. Among these anthologies of poetry one, in Stamać's view, stands without peer insofar as a complete portrayal of Croatian poetry is concerned. That volume is the *Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva / Golden Book of Croatian Poetry* (1970) by academician Vlatko Pavletić, that saw four editions from publisher Matrix Croatica. Its exhaustive treatment created a solid foundation for any further undertakings of this kind, including for this anthology by Ante Stamać, Croatia's leading literary theoretician and a skilled poet in his own right.

The anthology *od davnina pa do naših dana* is above all a symbol: a symbol of the survival of the Croatian language through the centuries, a paragon of Croatian culture as a whole.

Resúmen

UNA NUEVA CRESTOMATÍA DE LA PALABRA POÉTICA CROATA

La Antología de la poesía croata- "Desde la antigüedad hasta el día de hoy" (Školska knjiga, 2007) del académico Ante Stamać presenta al lector moderno las más importantes características poéticas del pueblo croata de la patria y de la diáspora.
La Antología abarca un tiempo de aproximadamente siete siglos. Está subdividida en nueve unidades desde la Edad Media hasta la polifonía moderna. Cada período poético comienza con un ensayo introductorio del académico Ante Stamać que habla de la poesía y de los poetas más significativos del respectivo período, por lo cual la Antología tiene el carácter de excelente crestomatía poética. "Desde la antigüedad hasta el día de hoy" contiene 631 poemas de 148 poetas, asimismo de bardos anónimos de la Edad Media, una selección de la colección de Ranjina y un sumario de la poesía nacional, incluso de los poetas más destacados de la diáspora croata.
El autor más representado es Dragutin Tadijanović, con 34 textos, siguiéndole Tin Ujević con 29 y Antun Branko Šimić con 20 poesías.
El académico Stamać capitalizó las experiencias de otros antologistas croatas que le precedieron, como Šenoa, Badalić, Wiesner, Tadijanović-Delorko, Kombol, Šoljan, Pupačić, Miličević, Mihalić, Kokša, Jurica-Petrač, Mijović Kočan, Pejaković, Maroević y Mrkonjić.
Para Stamać, entre todas estas antologías poéticas antes mencionadas, la más completa es el "Libro de oro de la poesía croata" del académico Vlatko Pavletić, publicada en 1970 por Matica Hrvatska. Siendo tan completa que tuvo incluso cuatro ediciones, es usada como base para otros trabajos similares. El académico Ante Stamać, adalid de los teóricos croatas de la literatura y eximio poeta, también se basó en la obra de Pavletić para realizar su Antología.
La Antología "Desde la antigüedad hasta el día de hoy" representa la permanencia de la palabra croata a través de los siglos y es el reflejo de la cultura croata en su conjunto.

Miroslav Mićanović

SUVREMENI HRVATSKI PJESNICI IZ BOSNE I HERCEGOVINE

Suvremeni hrvatski pjesnici iz Bosne i Hercegovine Željko Ivanković, Zdravko Kordić i Krešimir Šego nastupili su u sklopu tradicionalne Matičine kulturne manifestacije Tjedan Hrvata iz Bosne i Hercegovine (22. - 27. listopada 2007.) · Prostor i područje Bosne i Hercegovine, njezino geografsko i političko stanje, njezina povijest i imena, suvremenost i starine, paradoksi i čvorovi njezine multietničnosti i multikultralnosti istodobno su uznemirujuće mjesto žudnje i gorčine, izgubljenosti i nađenosti, racionalnosti, melankolije i skepse, prostor istoga i različitoga prema kojem se sasvim sigurno njegovi stanovnici, njegovi čitatelji i pisci odnose različito, nejednako

Predstavljanje trojice suvremenih pjesnika u sklopu Tjedna Hrvata iz Bosne i Hercegovine daje nam pravo govora o tri različite pjesničke strategije i pisma koja izvana gledano ne podliježu zajedničkim generacijskim, poetičkim načelima i nastaju iz napora traženja vlastitoga jezika.

Hoću reći njihov napor dosezanja jedinstvenoga pjesničkoga glasa dovoljno je heterogen i naizgled su sva trojica, kao što su nerijetko i drugi u svijetu pisanja (i čitanja), ostavljeni sami sebi i prepušteni traženju prostora i konteksta vlastitom tekstu. No, pustolovina čitanja i pisanja ne završava s izborenim pravom na razliku, jer nerijetko smo obuzeti i upravljani onim što je već upisano prije nas u tijelo teksta, riječ je, naravno, o specifičnom interesu prostora i jezika za one koji se upućuju ili su upućeni u pustolovinu pisanja.

Postojeći tekst svijeta obgrljuje nas i uključuje u zadane i poznate kontekste, odupirući se našoj namjeri preraspodjele snaga i vrijednosti. Hoću reći da je razumljivo inzistiranje na pojedinačnosti i jedinstvenosti pjesničkog glasa, ali da su autor i njegov tekst uvijek istodobno i sjecište postojećeg i onoga što se zahvaljujući domišljanju i 'disciplini mašte', kako god to paradoksalno slamnigovski zvučalo, proizvodi i stvara.

Ukratko, prostor i područje Bosne i Hercegovine, njezino geografsko i političko stanje, njezina povijest i imena, suvremenost i starine, paradoksi i čvorovi njezine multietničnosti i multikultralnosti istodobno su uznemirujuće mjesto žudnje i gorčine, izgubljenosti i nađenosti, racionalnosti, melankolije i skepse, prostor istoga i različitoga prema kojem se sasvim sigurno njegovi stanovnici, njegovi čitatelji i pisci odnose različito, nejednako.

Pjesnici i prostor

Krešimir Šego (1950.) je pjesnik koji egzistenciju pjesme sravnjuje s opstojnošću njezina govornika i neprekidno i jedno drugo podvrgava sumnje, sumnji iz koje izrastaju slike (zavičaja, djetinjstva...) Pisanje je, dakle, dosluh, približavanje riječima i zemlji i iz toga saveza nastaje poezija koja živi od jakih riječi i mjesta, gdje sve zadobiva na posebnom značenju i specifičnoj težini. Prostor kuće, stećak, brdo, nebo ili zemlja postaju temeljna odredišta čovjekova kretanja i postojanja, koje je istodobno izloženo promjenama, gubitku središta i otuda napor da se sve to sačuva, zabilježi. Cikličnost čovjekova života i njegova sudbinska vezanost za zavičaj, neodvojivost i neupitnost takvog odnosa generator se njegove poezije. Nerijetko i autor i tekst zajedno podnose teret te zatvorenosti, nerijetko se osjećaj obveze okrunjuje u temama i tematskih čvorištima (kuća, žeđ, opstojnost, pisanje, nebo, zemlja...).

Poezija **Zdravka Kordića** (1955.) živi od jedne neupitnosti i na njezinu je govorniku da idealu zavičaja (Hrvatske), u svim njegovim značenjima osigura dostatnu cjelovi-

Suvremeni hrvatski pjesnici iz BIH: Željko Ivanković, Zdravko Kordić i Krešimir Šego prigodom književne tribine u sklopu Tjedna Hrvata iz Bosne i Hercegovine, koji je održan u organizaciji Hrvatske matice iseljenika u Zagrebu od 22. do 26. 10. 2007.

tost i ljepotu. Izvor za popunu značenja pristiže iz jezika djetinjstva i njegova imaginarija, jer mu se upravo to doba čini neprijeporno i oslobođeno trauma, frustracija koje donosi stvarnost i njezina logika. Uloga pjesnika u takvom kontekstu nedvosmisleno je određena važnošću njegova čina i važnosti njegove riječi, koja čuva ili stvara 'Hrvatsku iz snova'. Repertoar figura gradi se iz razvija iz paralelnih i nekad neusuglašenih svjetova, nepostojećih jezika i stvarnosti sna, gdje se pjeva, slavi ili neutješno žali.

Poezija **Željka Ivankovića** nastaje iz sraza potpune jednostavnosti, sentencioznosti i melankolije pred golemom snagom povijesti koja se neprekidno izlijeva iz vlastite kronologije, logike i očekivanog rasporeda stvari. Pjesma je područje monološkoga ispovjednog glasa koji referira svome čitatelju 'nešto od onoga što jest'. Nešto od onoga što jest!

Metonimijski odnos spram cjeline, traženje potpunosti u fragmentu, domišljanje i dosjećanje nad onim što je zauvijek nepovratno izgubljeno u bitnom određuje spisateljsku praksu autora, koji se oglašava i poezijom i prozom. Smjeli bismo slobodno ustvrditi kako su usprkos različitim formama i načinima njihove izgradnje poezija i proza Željka Ivankovića obilježena dopisivanjem teksta u marginu političkoga i sudbonosnoga, onoga što se otelo kontroli razuma ili je upravo podleglo logici koja je protiv čovjeka i njegova statusa u svijetu. Paradoks i cinizam, trpkost i ironija, koji izravno

Književnik i esejist Željko Ivanković zauzeo se za sustavnu prezentaciju hrvatske književnosti iz BiH u Republici Hrvatskoj, ali i hrvatske književnosti u BiH

čine uvod u njegove ‘priče o ljubavi i smrti’ samo su drukčije raspoređeni, ali s potpuno istim učinkom kao i zapisi i pitanja u poeziji (zapis o tome kako je smrt navraćala u našu kuću, čemu me učio otac?, pitanja o Bogu koji u ovom kraju nikad nije bio...).

Povijest Bosne referentno mjesto njegova teksta, koja se ponavlja, obnavlja i parafrazira u tekstovima drugih, prethodnika koji su svojim djelovanjem (životom i radom, tekstom i molitvom stvarali i čuvali sliku zavičaja, prostora...) Divković, Lastrić, koji se prizivaju i iz čije se perspektive govori ponavljaju tekst svoga vremena, ali je nedvosmisleno jasno da je to istodobno upućeno i sadašnjem vremenu usprkos. Pitanja i sumnje nad Knjigom, nad tekstom istodobno su i pitanja o sebi, o samom sebi: o statusu i opstanku.

A što je to što doista jest i nije tako sigurno i provjerljivo, nije tako neupitno. Pohvala barbarima, pohvala svijetu bez boga / Boga, Neronu ili Erazmu palimpsestno je kruženje oko protagonista disonantnoga povijesnog tijeka, govornik pohvala ravnomjerno i pravolinijski izriče i konstatira ‘stanje stvari’, izmičući u tom obznanjivanju pretjeranom emocionalnom svrstavanju. Sva se težina dogodljivog i dogođenog seli na stranu čitatelja, koji se krećući preglednim, jasnim planom pjesme sam suočava s težinom rečenoga. Povjerenje u njegov iskaz, koji istodobno uključuje znanja i reference iz literarno-lektirnog svijeta, opaske iz djetinjstva, stječemo na onim prešućenim, naizgled nevidljivim međumjestima odmora, kad se u prizor, sliku uvlači život i ritam svakodnevnoga govora, brižne majke i djeca, rimskih trgova...

Poezija Željka Ivankovića nerijetko se doimlje kao specifičan lirski dnevnik u kojem se obnavlja raspored poslova i dana, gdje ozbiljnost i preciznost njegova rada sugerira vrijednost zanata i predanost pisanju, ali ništa se manje kroz ritmične, ponavljajuće stihove ne obnavlja rasutost, fragmentarnost i zapitanost nad svim onim što je oko nas i što nam se događa (izrasta drvo, ponavljaju se brojevi i biblijske godine...)

Opasno mjesto njegova pisanja je i rekapitulacija života drugih (roditelja), gubitak bliskosti s poznatim, zagrizanje u jabuku, spoznaja o vrijednostima koje postoje za druge i izvan nas, izvan našega sna, izvan naših moći. Opasnosti da tekst postane proglas izbjegava se snagom jezika, koji se nerijetko pita o samo sebi i nadomješta sve ono što je izgubljeno u stvarnosti i snu.

Miroslav Mićanović

POETS FROM BOSNIA & HERZEGOVINA

Željko Ivanković, Zdravko Kordić and Krešimir Šego, contemporary Croatian poets from Bosnia & Herzegovina appeared in the frame of the traditional Croatian Heritage Foundation culture event, the Croatians of Bosnia & Herzegovina Week (22 to 27 October 2007). Bosnia & Herzegovina, with its geographic and political situation, its history and names, its present day and heritage, the paradoxes and knots of its multiethnicity and multicultural character, is simultaneously a disturbing place of desire and bitterness, the loss and recovery of oneself, rationality, melancholia and scepticism, a place of similarity and difference towards which its inhabitants, its readers and writers relate to differently, unequally.

Krešimir Šego (1950) is a poet who equates the existence of a poem to the survival of its reader and continuously questions both, something from which images of the native land and childhood arise... The cyclical nature of human life and its providential bond to the native land, the inseparability and unquestionable nature of this relationship is the generator of his poetry.

The poetry of Zdravko Kordić (1955) lives from a certain unquestionability and it is up to the reader to ensure the ideal of a native land (Croatia), in the full range of its meaning, its adequate integrity and beauty.

The poetry of Željko Ivanković emerges from the clash of complete simplicity and melancholy with the massive power of history that constantly flows from our own chronology, logic and expected distribution of things. The danger that the text might become a proclamation is avoided by the power of the language itself, which often questions its own nature and replaces all that is lost in dream and in reality.

Resúmen

POETAS DE BOSNIA-HERCEGOVINA

Los poetas modernos de Bosnia-Hercegovina Željko Ivanković, Zdravko Kordić y Krešimir Šego hicieron su aparición púublica en el marco de la tradicional manifestación cultural de la Fundación para la Emigración Croata „La Semana de los Croatas de Bosnia-Hercegovina“ que se llevó a cabo del 22 al 27 de octubre de 2007. El área de Bosnia-Hercegovina, su situación geográfica y política, su historia y sus nombres, su modernidad y antigüedad, las paradojas y nudos de su multietnicidad y multiculturalismo son al mismo tiempo un lugar inquientante de anhelo y amargura, de sensación de pérdida y hallazgo, racionalidad, melancolía y escepticismo, sitio de lo mismo y de lo diferente –cualidades hacia las cuales sus lectores y escritores con toda seguridad asumen actitudes diferentes, desiguales.
Krešimir Šego (1950) es un poeta que compara la existencia de la poesía con la existencia de su locutor y que sin interrupción somete a la duda de la cual surgen las imágenes de la tierra natal, de la infancia…
La condición cíclica de la vida del hombre y el lazo con el cual el destino lo une al terruño que lo viera nacer, lo inseparable y lo incuestionable de tal relacion es el generador de su poesía.
La poesía de Zdravko Kordić (1955) vive de una incuestionabilidad, y es tarea de su locutor asegurar para su ideal de país natal (Croacia) la suficiente perfección y belleza.
La poesía de Željko Ivanković nace del conflicto entre una total simplicidad y la melancolía ante la gran fuerza de la historia que sin cesar brota de la cronología, la lógica y del previsible órden de las cosas. El peligro de que el texto se convierta en proclama se evita a fuerza del lenguaje, que no pocas veces se dirige a sí mismo interrogativamente, reemplazando todo lo perdido en la realidad y en el sueño.

Grozdana Cvitan

OTMIČAR ISPUNJENA SNA

Nikad nije zaboravio vratiti se u jedinu smislenu i stvarnu prtljagu koju je 1960. ponio u svijet iz Zaprešića: vratiti se u jezik u kojem je pisao, jezik po kojem je postojao i jezik kojim je mogao govoriti na sav glas · Boris Maruna (1940. – 2007.) izgradio je prepoznatljiv i provokativan lirski rukopis koji krase izravnost pristupa temi, narativnost, metrička umješnost, intertekstualna aluzivnost, humor i ironija

Pišući knjigu *Otmičari ispunjena sna* autor Boris Maruna (1940. – 2007.) najviše je, čini mi se, dvojio o naslovu. Teško mu je bilo odlučiti o tome je li riječ o ljudima ispunjena ili ne ispunjena sna. Dugo smo o tome raspravljali u redakciji, razmatrajući varijante o snovima i (ne)ispunjenju kao nečem što je nadilazilo i povod i razlog rasprave. San zasigurno nije bio onaj let zrakoplovom koji se jednima učinio korisnim, drugima uzaludnim, a treći su ga izveli pred sud i tamo izrekli varijantu koja nije prihvaćala ni jedan od razloga leta, ideje, posebnih okolnosti, nesretnih prilika... San je bio Hrvatska, Hrvatska u koju su se letači sna mogli vratiti. U tom smislu san je, nekoliko godina poslije, bio ispunjen. Ali upravo zbog otmice zrakoplova neki su prekoračili granice sna i našli se mimo svega, iza zbivanja, izvan priče. Još je jednom trebalo presložiti san i vidjeti gdje se stiglo s ispunjenjem. Boris je dugo dvojio o naslovu i napokon izabrao onaj koji se činio najmanje konfliktan. Za druge, a time i za njega. Kad je proza bila u pitanju pjesnik u Maruni gušio je silovitost i izravnost. Bio je duboko zamišljen nad preciznošću činjenica koje su bile sve prije nego san i koje su vodile na put na kojem se san udaljavao.

U uvodnicima i političkim tekstovima koje je sredinom i u drugoj polovici devedesetih godina ispisivao vrlo redovito, Maruna je zaljuljao snove ne bi li iz njih poispadali elementi dovoljno čvrsti i utemeljeni da se održe u realnosti. Bio je to Maruna koji je iznenađivao one koji su tvrdili da ga poznaju. Ili da su ga poznavali. Mi drugi, koji nismo imali ni predrasude ni predživot njegova (i drugih) prekograničnih snova pa onda i njihova ispunjenja, bili smo otvoreni za razumijevanje riječi i postupaka čovjeka koji je analizirajući prostor u kojem se našao počeo dijalog sa vlastitim snom. Bio je javan i dramatičan.

Bila je to situacija u kojoj smo prvi put susreli one koji su svoje pravo na vlastito

mišljenje branili i tuđim pravom na mišljenje, a da pri izboru metode nisu preferirali šutnju, distancu, (samo)izolaciju. Oni su bili ona *druga Hrvatska* koja je više od svojih kriminalaca uvažavala svoje intelektualce, oni su bili letači sna u kojem su se domovinski i izvandomovinski hrvatski uspijevali razumjeti i prepoznati. U govoru o demokraciji *šjor* Vinka u Saboru u trenutku kad se dvodomni parlament pretvarao u jednodomni, ili bilo kojem Maruninu uvodniku u dvotjedniku za kulturu pravo na drugo mišljenje postalo je politički legitimno istupanje koje je i one što su život proveli na rubu provalije ponovno vraćalo na rub. Nisu više bili emigranti, ljudi koji stoji negdje na putu, koji se spremaju doći i otići istodobno, oni koji se sa sobom susreću da se ne bi susreli s drugima, oni koji oprezno stražare nad vlastitom nedorečenošću kako ne bi postali dovršena priča tuđeg interesa. Kad je kupio kartu svog konačnog povratka Maruna se naslonio na san i uzdrmao temelje vlastite egzistencije. I sebe i nas susreo je s činjenicom da na profitabilnim tržištima između ljudskih taština i sanjača, snovi ne samo da malo vrijede, nego i gadno smetaju. Zahvaljujući njemu, njegovim uzorima i njegovim pozivanjima na autoritete suvremene misli, u Hrvatskoj su prvi put citirani pa i prevedeni hispanoamerički teoretičari i filozofi, autori koji su i sami u svojim zemljama i svom vidokrugu mirili snove i realnost.

Na Maruninoj smo poeziji naučili ono što je pjesnika emigranta razlikovalo od domovinskih liričara političke provenijencije: za razliku od onih što su se domišljali kako riječima premostiti konflikte on je izabirao izraze kako bi lirici dodao silovitost. Samo on je legitimno mogao zbirku poezije nasloviti: *Upute za pakleni stroj*. Njegov je pakleni stroj tinjao u njemu pa iako je takvo što najlakše tvrditi i poprilično teško dokazati, ostaje činjenica da je o ovom svijetu mislio kao o prostoru u kojem se utočište udaljava od čovjeka na isti način na koji se čovjek nađe napušten od vlastita sna, ili kao što je zapisao u pjesmi *Ja ne zavidim hrvatskim pjesnicima*:

> *Ja proučavam eksplozivne naprave i tehnike*
> *Tražim uzglavlje pod koje bih podmetnuo svoje teoretske*
> *Spoznaje.*

Za razliku od svih (čast izuzecima) drugih hrvatskih pjesnika, ma koliko se to činilo drukčijim, Maruna je uistinu mislio i radio ono što je govorio. U tom smislu *eksplozivne naprave i tehnike* bile su to što u realnosti i jesu, ali su mogle biti i riječi koje su eksplozivnost naprava i tehnika uvažavale. Njegovoj poetici nije smetala činjenica da se o jeftinom oružju može razgovarati s (govorio je u ljutnji, misleći na neke druge) «uvijek dostupnim» Janezom Janšom, kad su oni što *mirišu na janjetinu i mladi luk* žurili na žučne rasprave u Munchen, a onda godinama kasnije stizali s potvrdama o tome koliko su sebe uložili u Hrvatsku. Bile su to godine u kojima je jednog dana u redakciju stigao faks na kojem je pisalo da podružnica izvjesne stranke u San Diegu briše Borisa Marunu iz članstva. Potpisan je bio neki *no name* iz San Diega, čovjek čiji je doprinos povijesti hrvatske kulture u tom potpisu davno zaboravljenog dopisa, kojim kao predsjednik stranačkog ogranka s istočne američke obale pokušava nama u Hrvatskoj sugerirati kako jedini kojeg poznajemo od svih njih s te Istočne obale zapravo ne pripada njima. A tko su oni? Gdje su danas i kako se zovu?

Uistinu, Maruna se nije ni pronašao ni utopio na istočnim obalama, ma gdje bile. On zaista nije pripadao njima jer je bio s nama, jer nikad nije zaboravio vratiti se u jedinu smislenu i stvarnu prtljagu koju je 1960. ponio u svijet iz Zaprešića: vratiti se u jezik u kojem je pisao, jezik po kojem je postojao i jezik kojim je mogao govoriti na sav glas ne plašeći se nerazumijevanja svojih američkih i ostalih interkontinentalnih prijatelja, znanaca, žena, slučajnika, istomišljenika i protivnika, lovaca na duše i tijela između kojih je taj *Tvrd pjevač* prepoznao:

Ali sad sam već negdje tu; tu negdje je i moj
nejasni cilj
Ja zbilja nemam razloga da se povučem, a vi
me ne možete zaustaviti
Ići ću polako do kraja premda u tome već odavno
nema nimalo nježnosti.

Život se uistinu nije pokazao kao nježnost. A otišao je do kraja, do kraja svog sna, otišao je preko sna, oprostivši se od Hrvatske u Novoj bolnici u Dubravi, potpomognut aparatima za disanje i hranjenje, otišao je šutljiv pred onostranosti, izgovorivši posljednjih sedamnaest godina sve ono zbog čega je prethodnih trideset proveo lutajući svijetom. U međuvremenu izmirivši vlastite snove i stvarnost, jer s ljudima tih računa nije imao: pjesnici govore za sva vremena i zato je s njima teško biti u dijalogu. Onaj drugi glas u tom dijalogu traje koliko i zvuk koji ga nosi. Nijemi pred smrću samo su oni koji znaju da su na vrijeme rekli sve, a mnogo toga i za vrijeme bez obzira u koji se od snova udaljili.

Boris Maruna (1940. – 2007.) je izgradio prepoznatljiv i provokativan lirski rukopis koji krase izravnost pristupa temi, narativnost, metrička umješnost, intertekstualna aluzivnost, humor i ironija

Summary

HIJACKER OF A FULFILLED DREAM

Boris Maruna, one of the leading contemporary Croatian poets and politicians, and Croatian ambassador to Chile, has passed away (1940 – 2007).

Boris Maruna was born in 1940 in Potprag, on the southern slopes of Velebit. From 1949 he lived with his parents and brothers in Zaprešić, and in 1960 he emigrated from the former Yugoslavia. In his three decades of emigrant life he lived in five countries - Argentina, Spain, the Unites States of America, Italy and Great Britain. Thanks to an uncle, a priest and university professor, in June of 1966 he came to Los Angeles where he completed studies of Anglo-American literature at the prestigious Loyola University. In Barcelona he completed Hispanic language studies. Untypical of a Croatian political emigrant Maruna mingled with progressive cultural circles – he associated, among others, with American cult writer Charles Bukowski. He served as editor of the emigrant publication *Hrvatske revije (Croatian Review)* and a number of other prominent magazines including *Croatian Emigrant Almanac*. Maruna published ten collections of poetry and a chronicle entitled *Otmičari izgubljena sna (Hijackers of a Lost Dream)* in which he, as a witness – the official interpreter – described the terrorist action in which Zvonimir Bušić in 1976 hijacked an American passenger plane with the aim of showing the plight of Croatia in the former Yugoslavia. After the transition to a democracy and Croatian independence he returned to Zagreb and, among other things, served as Director of the Croatian Heritage Foundation. For the last four years he served as Croatian ambassador to Chile, from where he returned to spend his last days in Croatia. He never forgot to return to the only meaningful and true luggage he took with him from Zaprešić to the world in 1960: to return to the language in which he wrote, the language whereby he existed and the language in which he could speak out. Boris Maruna created a recognizable and provocative lyrical style graced by a direct approach to the theme, a skill with poetic metre, intertextual allusion, humour and irony – which has earned him a place in Ante Stamać's *Anthology of Croatian Poetry - From the Deep Past to Our Own Days*.

Resúmen

RAPTOR DEL SUEŃO CUMPLIDO

Murió Boris Maruna (1940-2007), uno de los mejores poetas modernos croatas, que además fue político y embajador croata en Chile. Boris Maruna nació en 1940 en Potprag, en las estribaciones australes del Velebit. Desde 1949 vivió con sus padres y sus hermanos en Zaprešić, y en 1960 emigró de la Yugoslavia de entonces. Durante tres décadas de exilio vivió en cinco países- Argentina, España, Estados Unidos, Italia y Gran Bretaña. Gracias a su tío materno, sacerdote y profesor universitario, en 1960 llegó a los Ángeles donde se recibió en literatura angloamericana en la prestigiosa Universidad de Loyola. En Barcelona se recibió en hispanística. Lo que es atípico para los emigrantes políticos croatas, él se movía en círculos culturales progresistas; entre otros, cultivó la amistad del escritor Charles Bukowski. Fue redactor de la publicación de emigrantes “Hrvatska revija” y de una serie de otros prestigiosos periódicos, entre ellos también del anuario “Hrvatski iseljenički zbornik”. Maruna publicó unas diez colecciones de poemas y la crónica “Los raptores del sueño perdido” en la cual, en calidad de testigo y traductor oficial, describió la acción terrorista mediante la cual en 1976 Zvonimir Bušić secuestró un avión de pasajeros con el fin de llamar la atención sobre la situación de Croacia en Yugoslavia.

Después de los cambios democráticos y de la independencia de Croacia, volvió a Zagreb donde se desempeñó, entre otros, como director de la Fundación para la Emigración Croata. Los últimos cuatro años fue embajador croata en Chile de donde retornó para morir en Croacia.

Nunca olvidó de volver a la lengua en la que escribía, al habla por el cual existía, el idioma en que podía hablar con toda la fuerza de su voz. Boris Maruna ha creado una letra lírica reconocible y provocativa, embellecida por su modo de acercarse inmediatamente al tema.

La agilidad métrica, la alusión intertextual y el humor a la ironía son las principales características que le franquearon la entrada a la “Antología de la poesía croata-desde la antigüedad hasta nuestros días” del académico Ante Stamać.

Branka Kalogjera

SAMOZATAJNI PJESNIK S NOVOGA ZELANDA

Pjesnika Franu Pervana susrećemo u prestižnim antologijama poput "Wellington International Poetry Festival 2004", zatim vodećem novozelandskom pjesničkom časopisu "Poetry NZ", koji uređuje poznati izdavač Alistar Patterson, čija se izdavačka politika fokusira na predstavljanje talentiranih došljaka i najpriznatijih pjesnika iz Novog Zelanda, Australije i SAD-a, što je nedvojbeni dokaz Pervanove neosporne umjetničke vrijednosti · Pjesnik koji se podjednako vješto izražavao i na hrvatskome i na engleskome jeziku Frane Pervan (5. svibnja 1939. Kokorići, Vrgorac - 12. kolovoza 2007. Auckland) bio je član Društva novozelandskih književnika i dugogodišnji član Hrvatsko australskoga literarnog i umjetničkog društva u Sydneyju

Čestim pjesničkim prisustvom u književnim časopisima Novog Zelanda ali i objavljenim pjesničkim zbirkama, Frank Pervan se tiho i nenametljivo afirmirao kao pjesnička osobnost čiji rad treba ozbiljnije vrednovati, ponajprije zbog njegove nesporne pjesničke kvalitete.[1] Pervan je pjesnik koji je davno nadišao svoje pjesničke nespretnosti i početnička lutanja, tako da je svakom svojom novom objavljenom pjesmom dokazivao svoje pjesničko sazrijevanje, o čemu svjedoče i brojne pjesničke nagrade.[2] O Pervanu postoje vrlo šturi podaci, što potvrđuje njegovu samozatajnost, unatoč velikoj predanosti pjesničkom izrazu i uspjesima koje polučuje. Rođen u Hrvatskoj, kao dječak odlazi u Novi Zeland. Živio je i radio u Aucklandu, gdje je pisao i objavljivao na hrvatskom i engleskom jeziku, a iznenadna ga je smrt zatekla u tom gradu ovoga ljeta.

[1] Pervan je međunarodno priznanje zadobio u Velikoj Britaniji: treća nagrada The Strand Literary Edition. Neke od njegovih pjesama objavljene su u međunarodnim antologijama u Velikoj Britaniji.

[2] Pervan je objavio sedam pjesničkih zbirki, vidi u Kalogjera Branka, Pisci između dviju domovina, HFD, Rijeka, 2003., str. 62.

To bi uglavnom bilo ono najkraće o pjesniku koji iza sebe ima nekoliko vrlo uspjelih pjesničkih zbirki i kraćih proznih crtica, te velik broj objavljenih pjesama u brojnim književnim časopisima i antologijama. Čitajući Pervana, osjećamo pjesnika koji strastveno i uporno kroz svoje tematski raznolike pjesme intenzivno doživljava i proživljava svoje pjesničko poslanje, koje ima svoj cilj - svijet učiniti boljim, svjetlijim, tolerantnijim i humanijim. Pervan je ponajprije istančan lirik, pjesnik izuzetnog smisla za detalj i atmosferu, autor niza pejsažnih rima, u kojima možemo potražiti romantičara, idealistu i buntovnika. Shodno tome ne treba nas začuditi i poneki haiku stih u njegovom opusu koji svjedoči o njegovom istančanom osjetilu za boju, miris i zvuk:

> "Black blizzard
> In the heights of Horizon
> and a smell of snow"[3]

Motivi pejzaža vrlo su prisutni u njegovom stihovlju. Oni postoje kao određena scenska pozadina, koja ima zadaću stvoriti ugođaj iz kojeg će proisteći stih, ponekad ironičan, zajedljiv, ciničan ili pak melankoličan. Pervan ulaže mnogo truda da mu poruka, koju šalje čitatelju bude jasna ali i "umotana" u ljepotu određenog krajolika, bez obzira bio on "hrvatski" ili "novozelandski":

> "On my way back wind cogged
> weeping footprints of luscious
> lovers, fight the oncoming tide
> under the eyes of the horizon,
> and pity of imagination
> blending back into blue lake
> swirling water".[4]

Pjesnik ugođaja, moglo bi se zaključiti, no šarolika lepeza raznovrsnih interesa, nagomilani dojmovi, doživljaji, odrastanje u drugoj kulturi i sredini, refleksije na rodni kraj, čine Pervana pjesnika otvorenog za sve izazove svijeta i društva u kojem egzistira. Unatoč prepoznatljivom šarmu i romantičkoj intonaciji brojnih mu stihova, Pervana moramo sagledati i u kontekstu brojnih pjesničkih izazova, koje mu nameće svakodnevni život. Tako će se Pervan u nekima od svojih pjesama usmjeriti prema tvz. običnom, svakodnevnom životu, gradskoj svakodnevici, devijacijama u društvu u svijetu, krizom etičkoga i ideološkoga u čovjeku, osobnom konfuzijom u društvu koje prezire, rodnom kraju, ljubavi, politici... Premda ga se prihvaća i određuje kao pjesnika "između dvaju domovina" i unatoč tome što objavljuje na hrvatskom jeziku, Pervan se, bez ikakve dileme, u potpunosti uklopio u suvremenu novozelandsku književnu scenu, koja nije ostala nijema prema njegovoj pojavnosti.

---

[3] Pervan, Frank, Haiku, Teeth, Horizon Press, 1999., str.28.

[4] Pjesma nosi naslov Towers and Castles; osobno mi ju je poslao g. Pervan s porukom da je predviđena za objavljivanje u časopisu Poetry New Zealand. Pjesma jest objavljena u navedenom časopisu u septembru mjesecu 2006. godine.

U Pervanovom pjesništvu, onom njegovom dijelu koje se inspirira “starom domovinom” teško da ćemo naići na patetične izljeve nostalgičnosti, želju za povratkom iliti nešto slično. To naravno ne znači da Pervan nije uklopljen u onaj dio novozelandskih pjesnika hrvatskog podrijetla koji su emotivno i inspirativno vezani uz Hrvatsku. Za Pervana je Hrvatska “mitski Avalon” zemlja u magli dječačkih sjećanja, kobni noćni poziv na dan očeve smrti, neobrana smokva u kućnom dvorištu, silina jadranske bure, sjećanje na zvukove “njegova” zraka i kamena, “njegovih” sela, grada i naroda, neba i plavoga mora. Za njega je Hrvatska pozivni broj 00385. Tehničko pomagalo pomaže mu čuti šumove, čuti zvukove s one druge strane, “moje strane” naglasit će ponosno.[5]

Globalist koji ne priznaje granice među ljudima, svjetovima i kulturama

Sagledan u kontekstu suvremene novozelandske književnosti, u kojoj se javlja kao pjesnik i prozaik, Pervan se dokazuje kao moderan, urbani pjesnik, čovjek koji osjeća bilo zemlje u kojoj živi i koja mu je temeljem za brojne pjesničke uradke. Pritom treba naglasiti da Pervan nije tip pjesnika koji inklinira umnožavanju svojih stihova na način kako bi ih imao što više, već strpljivo, mukotrpno i polagano tka fine niti svog pjesničkog iskaza, stvarajući osobnu pjesničku poetiku koju izgrađuje i profilira iz pjesme u pjesmu.

Istražujući Pervanove pjesničke tvorevine susrećemo se s brojnim književnim časopisima u kojima se Pervan javljao kontinuirano s jednom ili dvije pjesme, potvrđujući tako svoju poetsku nazočnost u sve brojnijoj generaciji novozelandskih pjesnika. Tako ćemo njegove pjesme pronaći u antologiji “Wellington International Poetry Festival 2004”,[6] časopisu “Catalyst”,[7] zatim vodećem novozelandskom pjesničkom časopisu “Poetry NZ”, koji uređuje poznati izdavač Alistar Patterson, čija se izdavačka politika fokusira na predstavljanje talentiranih “došljaka”, pjesnika u razvoju i najpriznatijih pjesnika iz Novog Zelanda, Australije i SAD-a.[8] Biti u ovako probranom društvu dokaz je Pervanovog pjesničkog prestiža i neosporne umjetničke vrijednosti.

Uporni u želji da što cjelovitije sagledamo njegovo pjesničko djelovanje nailazimo na “Southern Ocean Review”, prvi novozelandski *on line* međunarodni književni i umjetnički časopis koji učestalo predstavlja Pervana, “Valley Micropress”,[9] zatim

[5] Koristim elemente iz njegovih “domovinskih” pjesama: The Toll Call, Further, Ta silna jadranska bura, Poljupci sluha, objavljene u zbirci Teeth i Zborniku Domovinski smiješak vremena, KLD “Rešetari” - Rešetari, Slavonski Brod 2002.

[6] Anthology Wellington International Poetry Festival 2004., ur. Mark Pirie, Ron Riddel i Saray Torres, HeadworX, Welington 2004.

[7] U broju 4 časopisa Catalyst, iz 2005. godine g. Pervan je zastupljen pjesmama A Metaphor i In and Out (dvojezično na engleskom i hrvatskom jeziku), i u broju 3., također iz 2005., pjesmom Treadmill. Catalyst je inače respektabilan novozelandski književni časopis u obliku panorame koji izlazi dva puta godišnje.

[8] Poetry NZ 33, 2006. godina, Pervan je zastupljen s pjesmom Towers and Castles.

Southern Ocean Review, International Magazine of the Arts, 2003., godina, Pervan je predstavljen kratkom pričom Colosseum.

[9] Southern Ocean Review, International Magazine of the Arts, 2003., godina, Pervan je predstavljen kratkom pričom Colosseum.

pjesničku ediciju zamjetljive vrijednosti, “Spin” #47,[10] u kome također nalazimo Pervanove stihove,[11] skromnu ali vrijednu antologiju “Aura - The Titirangi Poets”, u izdanju Mari Hant, koja također pokazuje interes za Pervana,[12] književnu publikaciju “Brief” #33 (exile and home), u kojoj zamjećujemo izuzetnu Pervanovu pjesmu To Ton Ron Riddel (Celtic Poet), kao i književni časopis “Fresh”, u kojem također nailazimo na Pervana.[13]

Na osnovi tih pokazatelja možemo ustvrditi da je Frank Pervan nesporno poznato i priznato ime ne samo u Novom Zelandu nego i izvan njega. Naime, časopisi koje navodimo distribuiraju se u Australiju, Veliku Britaniju i SAD, stoga je englesko književno priznanje dokaz njegove međunarodne prepoznatljivosti. Pervanovo pjesništvo nosi u sebi odlike mislećeg pjesnika, pjesnika koji skrbi nad bližnjim i slabijim, pjesnika koji osuđuje, kritizira i voli. Pervan je u prvome redu pjesnik trenutka, koji ima tu sposobnost “uhvatiti” onu mističnu ljepotu momenta kao fotografiju a potom ju u obliku slobodnog stiha isporučiti čitatelju sa svim onim popratnim elementima koji su svjedočili tom trenutku - mirisima, boji, zvukovima. Poezija Frank Pervana nosi u sebi dimenziju univerzalnosti, kao što se i on osjeća prolaznikom u vremenu, čovjekom bez doma, urbanom lutalicom koji bilježi događaje i pojavnosti oko sebe, ironično se osvrćući na svoj usud pjesnika. Ironija, sarkazam učestale su komponente njegovog stihovlja. Koristeći se njima Pervan izražava svoj prezir prema potrošačkom društvu, politici, korupciji, smatrajući ih zlom koje uništava njegovu viziju boljeg svijeta za razliku od onog u kojem živi. Osjećaj za ljepotom bitan je činbenik njegovog opusa. Kad uoči ljepotu, ljepotu bilo kakve vrste Pervan reagira kao profinjeni esteta, ne dopuštajući sebi da mu taj doživljaj “pobjegne”.

> “In the blizzard, and a jungle
> Of black lightning, blackened day,
> And a garden of thorns,
> ...
> Ah, how beautiful it is
> To see a primrose - and how,
> Encouraging to hear the whistling
> Flame of burning candle
> In the depressive night
> Lone &
> Loneliness...”[14]

Na temelju praćenja Pervanovoga književnog rada, danas njegove literarne ostavštine, možemo s ponosom ustvrditi da nas je uz već do sada znane književne djelatnike

[11] Spin #47, ožujak, 2004., nalazimo Pervanove stihove pjesme Class of Clowns.

[12] The Titirangi Poets 23, The State of Mind.

[13] Fresh, br. 14., 2005., Sparrow’s Tongue.

[14] Pervan, Frank, Teeth, Horizon Press, 1999., str.51.

hrvatskog podrijetla na Novom Zelandu izuzetno kvalitetno predstavljao i Frank Pervan. Premda se radi o pjesniku koji je ustrajno i kvalitetno pisao, u korist Pervanovih čitatelja i obožavatelja, možemo još jednom naznačiti neke od temeljnih obilježja njegovoga stvaralaštva. Pervanova se književna djelatnost uglavnom svodi na poeziju, premda je pisao i vrlo dojmljive kratke prozne crtice, tematski vezane uz hrvatsko - novozelandske teme. Poezija mu se kreće od običnih senzualnih ljubavnih motiva, samoće, unutrašnjih dilema i preispitivanja, pejsažnih motiva, pa sve do ironično - satiričnih stihova u kojima vrlo blizak temama iz područja lica i naličja svakodnevnog života, s njegovim bizarnostima, glupošću i otužnom svakodnevicom. Uvjeren da pjesnikova riječ ima ulogu prosvjećenja i iskazivanja vjere u bolje sutra, Pervan se ponekad znao poigrati i s meditativnim i transcendentalnim, pokazujući da je imao afinitete za ispisivanjem refleksivne i intelektualističke poezije.
Bilo bi izuzetno bitno i Pervanovo pjesništvo na engleskom jeziku približiti hrvatskim čitateljima, pogotovo mlađoj generaciji, kojoj jezik više ne predstavlja barijeru. U Pervanovim engleskim stihovima naći ćemo vrlo dojmljive i umjetnički vrijedne pjesme koje su inspirirane starom domovinom, njegovim bližnjima, motivom emigranta i došljaka, socijalnim dimenzijama prilagođavanja, što ukazuje na činjenicu da Pervan, u potpunosti inkorporiran u novozelandsku pjesničku jezgru ipak jednim svojim dijelom ostaje i pjesnik stare domovine. Samozatajni Frank Pervan pripadao je onoj skupini novozelandskih pjesnika (i prozaika) hrvatskog podrijetla koji su svoj pjesnički iskaz na engleskom jeziku doveli do te mjere da on predstavlja umjetničku poeziju. Autor koji za sebe kaže da je građanin Hrvatske i Novog Zelanda “I am a citizen of both Croatia and New Zealand” i koji je završio tečaj kreativnog pisanja postao je - ukoliko je suditi po njegovom književnom djelu - građaninom svijeta, globalist koji ne priznaje granice među ljudima, svjetovima i kulturama.

Summary

THE SUBDUED POET OF NEW ZEALAND

We find the poet Frane Pervan in such prestigious anthologies as the Wellington International Poetry Festival 2004, and in the leading New Zealander poetry journal Poetry NZ, edited by well-known publisher Alistar Patterson, whose publishing policy focuses on presenting talented immigrants and the most celebrated poets of New Zealand, Australia and the USA. That fact is indubitable proof of Pervan’s incontrovertible artistic value. A poet equally skilled in expressing himself both in the Croatian and English languages, Frane Pervan (5 May 1939, Kokorići, Vrgorac - 12 August 2007, Auckland) was a member of the Writer’s Society of New Zealand and a member of many years of the Croatian-Australian Literary and Art Society in Sydney.

Regarded in the context of contemporary New Zealander literature, in which he was present as both poet and prose writer, Pervan proved himself as a modern, urban poet, a man who felt the pulse of the land in which he lived and which served him as the basis of many poetic inspirations.
Based on an analysis of the New Zealander literary scene we can assert that Frank Pervan was an indubitably well-known and recognised name not only in New Zealand, but also outside its borders. The magazines in which we have found the poet Pervan, namely, are distributed in Australia, Great Britain and the USA, and a recent English literary award is proof of his international acclaim.

Resúmen

ABNEGADO POETA DE NUEVA ZELANDA

Pueden encontrarse versos de Frank Pervan en prestigiosas antologías como „Wellington International Poetry Festival 2004“ y en publicaciones especializadas como la revista líder neocelandesa de poesía „Poetry N.Z“, esta última compaginada por el conocido editor Alaistair Peterson cuya política editorial se basa en presentar a talentosos poetas recién llegados, lo mismo que a conocidos poetas de Nueva Zelanda, Australia y Estados Unidos. Este hecho prueba sin lugar a dudas que los valores artísticos de Pervan son incustionables. El poeta Frank Pervan (5 de mayo de 1939 en Kokorići, Vrgorac - 12 de agosto de 2007 en Auckland), que se expresaba con igual maestría tanto en croata como en inglés, era miembro de la Sociedad Neocelandesa de Literatos y durante muchos años fue integrante de la Sociedad Literaria y Artística neocelandesa en Sydney.
Visto en el contexto de la literatura moderna neocelandesa donde se desempeñó como poeta y prosaico, Pervan demostró ser un poeta urbano, un hombre que supo sentir el pulso del país en el que vivía y que usó como tema para muchas de sus realizaciones poéticas.
En base al análisis de la escena literaria neocelandesa, podemos afirmar que el nombre de Frank Pervan es conocido y famoso tanto en Nueva Zelanda como fuera de ella. En efecto, las revistas en las que hemos hallado el nombre del poeta Pervan se distribuyen en Australia, Gran Bretaña y Estados Unidos, por lo cual el elogio aparecido recientemente en Inglaterra comprueba que Pervan goza de reconocimiento internacional.

Željka Lovrenčić

POVRATNIČKA PRIČA I KNJIŽEVNI USPJEH EGZILANTA

Književnik i publicist Drago Šaravanja rođen je 1940. u Lipnu, nedaleko od Ljubuškog, odakle se razvija tipičan životopis prognanog pisca na putu od Europe do Australije i natrag u domovinu · Uz književni rad Šaravanja je u Australiji ostvario uspješnu poslovnu karijeru, a može se pohvaliti, ne manje važnom činjenicom, da je kao devetnaestogodišnji izgnanik iz domovine mukotrpnim radom s usporednim školovanjem uspio ostvariti u Australiji zavidan status svoje obitelji · Ovih je dana povratnik Šaravanja objavio zanimljivo djelo s autobiografskim elementima koje nosi naslov Na drugoj strani vremena

O hrvatskoj književnosti u egzilu ili hrvatskoj iseljeničkoj književnosti u posljednje se vrijeme nešto više govori iako sustavno nije istraživana. Dvojbe o tome pripada li ona našoj kulturnoj baštini više ne postoje. Hrvatska iseljenička književnost specifični je dio naše književnosti koji je nastajao izvan granica naše zemlje i u drugačijim okolnostima. Termin iseljenička književnost podrazumijeva djela širokog raspona pisaca hrvatskog podrijetla koji su rođeni ili žive u nekoj drugoj zemlji i pišu na jeziku te zemlje ili na hrvatskom jeziku. Ona je dala niz značajnih imena od Vinka Nikolića, Raimunda Kuparea ili Viktora Vide do Antonija Skarmete ili Andrésa Moralesa Milohnica, a u svakom slučaju imamo još dosta toga za proučiti. Među zanimljivim i kod nas nedovoljno poznatim piscima iz Australije, uz Karla Kiselija, Antu Glavora, Dušku Crmarić-Salečić, Ivanu Bačić-Serdarević, Peru Milostića i još poneke, moram istaknuti i Dragu Šaravanju koji je odlučio vratiti se u Hrvatsku i svojim znanjem i iskustvom obogatiti našu književnost. Nakon knjige *Snowy and Croatians,* pred nama je zanimljivo djelo s autobiografskim elementima koje nosi naslov *Na drugoj strani vremena.* U romanu od 672 stranice, podijeljenom na tri poglavlja, opisuje se jedan iznimno bogat život.

Radnja prvog dijela događa se u Hercegovini u poslijeratno vrijeme kad Mislav Zvone Klesar, glavni junak ove priče, ima deset godina. Kako izgleda njegov rodni kraj kaže nam ovaj opis: « *Moje je selo šumom i dračem obrastao zaseok. Kroz njega teče malo poljce. Oko njega se skitnjile kućice, naherene kao vremešna čeljad, čudnih oblika, nesimetrijski postavljene. - U njemu živi šezdesetak radinih i Bogu odanih obitelji. Mnogobrojnost hercegovačkih obitelji svodi nas na zaključak kako je u njemu, odmah nakon rata, živjelo oko četiri stotine ljudskih duša. Više od pola njih mladi naraštaj, onaj ispod petnaestak godina života. Ukažemo li na činjenicu da je u Hercegovini nakon rata bilo teško naći muškarca između petnaeste i trideset pete godine života, ukazujemo kako stvarnost vremena obavlja nepristran posao, govori bolje i jasnije od analitičkih pera»*. Mislav Zvone ide u školu, otvorenu *«za seoske potrebe, tvrdili su drugovi. Narodu se činilo da drugovi samo pokazuju sakrivenu stranu svojega vele ocrnjenoga lica».* I tako, uglavnom mirno, teče život katoličkih obitelji u Hercegovini. Ljudi se često sjećaju svojih poznanika koji su stradali kod Bleiburga. Mir seoskog života narušen je kad u selo dolazi učitelj Ranko Planić, Srbin iz Čačka, koji se sukobljava s domaćim stanovništvom jer tuče njihovu djecu. Ubrzo umjesto omrznutog Planića u selo dolazi novi učitelj, Nikola Šivelj iz Mostara, koji prvo odbacuje šibu kao *«meru vaspitanja»,* a zatim se i mnoge druge stvari mijenjaju. Mislav Zvone je odličan učenik, živi u skromnoj, ali sretnoj obitelji koja redovito ide u crkvu. Njegov je život jednak životu drugih dječaka - pohađa školu, tuče se s vršnjacima, sanja o Australiji, dobiva nagrade zbog dobra ponašanja i učitelj ga ponekad, kad mu nešto zatreba, šalje u grad. Novi učitelj predlaže da Mislav Zvone krene dalje u školu, te nagovara njegova oca da ga pošalje u gimnaziju jer je odličan učenik : *«Jednom je otac okupio sve članove obitelji oko sinije. Izgledao je ozbiljan i zabrinut - u glavi je vagao velike misli. Majka se doimala odsutnom - gledala je u zemljani pod pred sobom. Djed je sjedio za ognjištem. Jasenovom je grančicom prpao po vrelom lugu i buljio u vatru. Činilo se kao da je i on duhom odsutan. Ilije možda samo proživljavao svijet nama mladim stran i nedokučiv». «Ma kakve škole - zaboga učo - mi smo seljački živalj. - Škole su za gradsku dicu...»* Nakon obiteljskog vijećanja, odlučeno je da Mislav Zvone ipak ode na daljnje školovanje - obitelj je odabrala da bude svećenik i otac ga vodi u Mostar. *Prije puta «doručkovali smo kruha, jaja razbijena na tavi i kuhano mlijeko. E, pa ovo ti je život mostarske gospode koja guli moga oca, djeda i sve naše susjede, pomislih. U nas je jaje od starina bilo velika stvar. I gozba, moglo bi se reći. Kuhano se mlijeko nudilo samo bolesnima. Sreća što su sestre spavale, inače bi se kuća napunila jalom koji ubija i žalosti.»*

Zanimljivi su opisi seoskog života, odlazak u grad - činjenica koja ne može promaknuti susjedima, putovanje kamionom. Na kraju je donesena odluka da Mislav Zvone ide u Dubrovnik, u sjemenište. Usporedno sa sudbinom glavnog junaka, pisac prati i sudbinu Šime Dobroćuda i njegove obitelji, tj. obitelj buduće supruge Mislava

Zvone, Zemire. Šime je prijeratni proleter i poslijeratni oficira JNA-e. Oženjen je bistrom i prostodušnom Sokolicom koja „dobrobiti" revolucije ne prihvaća s tako velikim zanosom kao njen Šime. Sokolića prati supruga u njegovoj vojničkoj karijeri i seli s njim u Zadar gdje saznaje da je trudna treći put - treba se roditi Zemira. Pisac vrlo uvjerljivo dočarava atmosferu vremena u kojemu se moglo začas ostati bez položaja i života ako se nisu čvrsto poštivale tekovine revolucije: *«Druže Šime, poznajemo se još iz rata - reče pukovnik Petković. - Skupa smo ratovali i skupa do danas dijelili sudbinu vojničkog života u ovim vojarnama. U ljudskom životu, baš kao i u svemu drugome, mijene i promjene igraju veliku, možda i najznačajniju ulogu. Eto, nakon onoga naučnog debakla u Splitu, vojno je vrhovništvo odlučilo da neke oficire razriješi vojnih dužnosti. Mene je zapala nezahvalna dužnost da ti ovu odluku priopćim. Žao mi je.»* Narodni oficir Šime dobiva mjesto na brodu, razriješen je svojih dužnosti čega postaje svjestan kad mu vozač Jovica kaže da je on za njega od tog trenutka samo Šime Dobroćud, bez ikakvih titula, i dodjeljuje mu rješenje o premještaju. Sokolica je u bolnici - treba roditi. U međuvremenu Mislav Zvone dobiva poziv Općinskog ureda za prosvjetu i kulturu i pokušavaju ga vrbovati da radi za jednu od tajnih službi, Šime Dubroćud odlazi na brod, a Sokolicu, koja se s djecom želi pridružiti suprugu koji je pobjegao s broda i iz Jugoslavije, ispituje UDBA. Mislav sudjeluje u studentskim demonstracijama i mora pobjeći iz zemlje. *«A što sad, moj sinko? - upita majka kroz jedva kontrolirani jecaj. Nema problema - rekoh. -Javit ću se kad stignem na cilj.»*

Hrvatsko australski književnik Drago Šaravanja čita ulomke svoje upečatljive proze

Time završava prvo poglavlje romana koje je zanimljivo zbog opisa jednostavnoga seoskog života u poslijeratnom vremenu i sudbine mladog Mislava Zvone kojemu je, kao i mnogim njegovim zemljacima, umjesto hercegovačke idile ili odlaska u Zagreb o kojemu su svi iz njegova mjesta sanjali, sudbina namijenila odlazak u tuđinu. U drugom se poglavlju opisuju događaji u izbjegličkom logoru u Italiji kamo dospijeva Mislav Zvone skupa s mnogobrojnim Hrvatima koje su komunističke vlasti i njihovi postupci protjerali iz zemlje. U hrvatskoj književnosti gotovo i nema opisa događaja u izbjegličkim logorima. O tome smo uglavnom saznali iz povijesnih knjiga i iseljeničke dokumentacije (Logor Fermo, primjerice). Mislav Zvone, sa skupinom svojih znanaca nestrpljivo čeka odlazak u neku zemlju koja prima izbjeglice. U Italiji se događaju i ljubavi, susreti sa zemljacima koji odavno žive vani, rađaju se nezaboravna prijateljstva. Vlada i oprez zbog ubačenih jugoslavenskih špijuna. Tu nisu samo Hrvati - tu su i Srbi i Crnogorci koji bježe od mrskog im komunizma. *«Ja sam istinski vjerovao da Srbi ne bježe iz njima omiljene Jugoslavije. Njima je Jugoslavija ostvaren san o velikoj Srbiji, zašto bi. Nama je tamnica iz koje nam je bježati ili u njoj nestati. Tako su mislili i Srbi s kojima sam dijelio školske klupe u Zagrebu. Nisu mi to jedan put rekli, uljudno, ali spravom mjerom, odmjereno. Jovo je bio zaljubljenik i u majčicu Rusiju. I u komunizam do apsolutnih granica. Njegov je otac bio Titov oficir, polupismen tip iz Južne Srbije....»* U očekivanju da odu u zemlju svojih snova, ljudi iz logora rade na imanjima Talijana. Neki se zaljubljuju u Talijanke i ostaju s njima u Italiji ili zajedno odlaze u neke druge zemlje. U logorima se odvija i politička aktivnost, vode se rasprave o komunizmu, Titu, ali i osjećajima. Saznajemo da mnogi u logoru čeznu za lijepom Anom, starijom kćerkom Sokolice i Šime koji također čekaju vizu. Uz opise logora i iščekivanja odlaska, tu su i opisi talijanskih mjesta, običaja malih ljudi koji su istinski prigrlili emigrante. *«Napulj je obučen u svečano ruho i u šarolikost nacionalnih kostima. Cijeli se grad i cijela okolica slijevaju na mjesto slavlja. Staro i mlado, sve je u velikom parku i na rivi koja mota oko Napuljskog zaljeva. Igra se, pleše, pjeva, natječe - zemlja gori, zrači ljepotama karnevalskih bakljada. U park su postavili i zabavište, pa ljudi probaju svoju sreću na karikama na marikama, sa zračnim puškama, vrte se na vrtuljcima, zabavljaju se».*

Nakon boravka u Italiji, stiže dugo očekivano odobrenje da se krene u Australiju. U trećem dijelu knjige opisuje se dolazak u novu sredinu, prilagođavanje, naporni rad na australskim farmama, nepoznavanje uvjeta u toj zemlji, učenje jezika, nostalgija. «*I najljepši su doživljaji gorki daleko od rodne grude. Mi to tek sad osjećamo dok u prihvatnom logoru čekamo na poslovne ponude. Do danas smo bili zajedno. Mirko, Stanko, Jozo, Vinko, svi. Od danas kuda koji, mili moji. Svakoga će nas uputiti svojim pravcem, svojim putom, pa kako kome bude. Razmišljajući tako, osjećam kako me podilaze napasni trnci, kako se spuštaju sve dublje i dublje u moje srce i u moju dušu i tamo ostaju da bodu i rovare, siju besanicu i navlače na um oblake opakih misli.»*

Emigrante muče nostalgija i neizvjesnost, strah pred nečim novim i nepoznatim, ali

većina njih uspijeva stvoriti uvjete za pristojan život. Mislav Zvone seli u Sidney. I obitelj Šime Dobroćuda prolazi isti put kao i on - nakon logora u Italiji, Australija, logor Bonegilla, novi život u Sidneyu, kućenje. I kao što znamo iz priča mnogobrojnih hrvatskih iseljenika, novome načinu života najbolje su se prilagodili mladi ljudi i djeca. Tako se Šimin i Sokoličin sin Jure ženi Japankom Hiroko, Ante Graziellom, Mislav Zvone Zemirom. Šimina obitelj sretno živi u Australiji daleko od UDBA-e, kamenoloma, ispitivanja, mučenja i osuda na dugotrajnu robiju. Šime je uspio pobjeći od sistema za koji se borio i nije skončao u provaliji kao mnogi koji su vjerovali u revoluciju i bili odani Titu. U Australiji je i Katica, bivša tajnica u Prekooceanskoj plovidbi. I ona je, poput Šime, žrtva koju je komunistički sustav odabrao da bi se spasili neki drugi i zato je morala pobjeći *» - Ti si, Mislave, mlad čovjek. Ti očito ne razumiješ kako radi državni aparat u nas. Ni ja to nisam razumjela tada, imala sam tek dvadesetak godina iza sebe. Neke situacije, a takva je bila i Ilijićeva u odnosu na Brnića i radni kolektiv, ne trpe nikakvu vrstu logičnosti. Što si napravio, što si rekao, s kim si bio? To su u nas pitanja iza kojih ne stoji nikakav odgovor, nego ozbiljan prst osude. Po onoj s kim si takav si, i Ilijić se osjetio ugroženom ljudskom jedinicom kojoj je na neki način trebalo pomoći i osloboditi je grijeha. Mene je zapala uloga spasiteljice. Nije na odmet ukazati da me je Ilijić osobno odabrao za tu ulogu».* Pisac i dalje opisuju sudbinu Šime i Sokolice i njihove djece Jure, Ane i Zemire, prati događaje vezane za život naših ljudi u Australiji koji se međusobno druže, osnivaju hrvatska središta, nalaze nove prijatelje i svakim danom sve bolje žive u svojoj drugoj domovini. Ali, isto tako, još ih zanima zemlja iz koje su morali otići.

I tu završava saga o jednom životu u poslijeratnoj Jugoslaviji, saga o mladom čovjeku koji je, kao i mnogi drugi Hrvati, morao napustiti svoju zemlju jer je u njoj bio ugrožen. Pisan čitko i pristupačno, rečenicama koje glatko teku, ovaj je roman zanimljivo štivo o ljudima iz dvije obitelji koje potječu iz istog mjesta i koji, iako drugačijih političkih nazora završavaju isto - u emigraciji. Ne radi se samo o opisivanju mnoštva događaja: to je djelo svjedočanstvo jednog života i jednoga povijesnog razdoblja. Životni put čovjeka koji od bistroga seoskog dječačića postaje ugledni građanin Australije sigurno će privući pozornost čitateljstva. U hrvatskoj književnosti nema mnogo takvih knjiga. Upravo zbog toga, zbog njene liričnosti i poetskih opisa, ali i dokumentarnosti i realističnosti, zbog iskrene ljubavi prema Domovini i poštovanja prema zemlji koja je prihvatila mnoge iseljenike koje su tjerali s rodne grude zbog neprihvaćanja jedne ideologije i drugačijeg mišljenja, ili koji su otišli trbuhom za kruhom, izražavam veliko zadovoljstvo što je ova knjiga objavljena kod nas i što hrvatski čitatelji imaju prigodu upoznali djelić iseljeničkog života u romanu u kojemu ima mnogo autobiografskih elemenata koji se isprepliću s fikcijom, i čiji je autor, ipak uspio ostvariti san mnogih svojih zemljaka - povratak u slobodnu Hrvatsku.

---

*Drago Šaravanja - Na drugoj strani vremena, Zagreb, Alfa, 2007., 672. str.

Summary

A RETURNEE TALE AND THE LITERARY SUCCESS OF AN EXILE

Writer and publicist Drago Šaravanja (1940) had the typical biography of an exile writer on the road from Europe to Australia and back to the homeland. Along with his work as a writer Šaravanja had a successful business career in Australia and can be proud of the no less important fact that he, as a 19-year-old exile from the homeland, by hard work and parallel schooling managed to earn his family an enviable status in Australia. Šaravanja's success in Australia and Croatia is continued by his highly educated sons (one in economics, the other in the medical sciences, one in Australia, the other an immigrant to Croatia – his father's land). Returnee Šaravanja has these days released an interesting novel with autobiographic elements called *Na drugoj strani vremena (On the Other Side of Time)*. Šaravanja's already published works include: the collection of poetry *Svaka rijeka svome moru teče (Every River Flows to Its Sea)* (Sydney, 1993); the epic *Hrvatska sloboda (Croatian Liberty)* (Sydney, 1994); the historical monograph *Hrvati sa Snježnih planina (The Snowy and Croatians)* (Sydney, 1999) – also found at the *Mitchell´s State Library* in Sydney. There are the anthologies: *Hrvatska iseljenička lirika (Croatian Emigrant Lyricism)* (1974) edited by Friar Lucijan Kordić; *Hercegovina* (2002) edited by Vjekoslav Boban; the bilingual collection of short stories by Croatian writers in Australia *Zrcala u sjeni (Mirrors in the Shadow)*; *Writers´ Mosaic* (1992, 1993, 1996), a collection of short stories by Australian writers; the novel *Idemo kući (We're Going Home)*, and now the novel *Na drugoj strani vremena*. Šaravanja's latest novel is a convincing saga of a life that took place in post-war Yugoslavia, a saga of a young man that, like many other Croatians, had to leave his country because he was threatened in it. Drago Šaravanja returned to Croatia in February of 2001 after having lived abroad for 42 years.

Resúmen

CUENTO DEL RETORNO Y DEL ÉXITO LITERARIO DE UN EXILIADO

La biografía del literato Drago Šaravanja (1940), es la típica biografia de un escritor exiliado en el camino de Europa a Australia y de vuelta a la Patria. Junto con su actividad literaria, Šaravanja ha realizado en Australia una exitosa carrera de negocios y puede enorgullecerse del no menos importante hecho, que habiendo sido un desterrado de diecinueve años, trabajando duro y estudiando con perseverancia, logró alcanzar en Australia un envidiable status para su familia. Actualmente, los altamente cultos hijos de Šaravanja siguen por el camino del éxito de su padre en Australia y en Croacia (uno en ciencias económicas en Australia y otro en las médicas como inmigrante en Croacia- el país de su padre). En estos días, el retornado Šaravanja ha publicado una interesante novela con elementos autobiográficos intitulada „Del otro lado del tiempo". Las obras de Drago Šaravanja publicadas hasta la fecha son: Colección de poemas „Cada río fluye hacia el mar" (Sydney, 1993); la epopeya „La libertad croata" (Sydney, 1994); monografías históricas „Los croatas de las Montañas Nevadas" (Sydney, 1999); „The Snowy and Croatians" (Sydney, 1999) –que se encuentran también en el „Michell's State Library" en Sydney. Las antologías: „La lírica de los emigrantes croatas" (1974) redactor fray Lucijan Kordić; Hercegovina (2002) redactor dr. Vjekoslav Boban, selección bilingüe de cuentos de literatos croatas en Australia, „Espejos en la sombra"; selección de cuentos de escritores australianos „Writer's Mosaic" (1992, 1993, 1996), la novela „Vamos a casa" y finalmente la novela „Del otro lado del tiempo". La nueva novela de Šaravanja es una impresionante saga de una vida que se desarrolla en la Yugoslavia de la postguerra, de un hombre joven que, tal como muchos otros croatas, debe abandonar su tierra por encontrarse amenazado. Drago Šaravanja retornó a Croacia en febrero de 2001, después de 42 años de exilio.

POVJESNICA IZVANDOMOVINSTVA

Mira Szaszy (rođena Petričević) zaslužila je titulu maorske kraljice dalmatinske krvi na Novom Zelandu boreći se za ljudska prava došljaka • Iseljeni Hrvati odlazili su iz domovine suprotno svojim osjećajima, željama i vrijednosnim nazorima, pa je razumljivo što su nastojali zadržati svakovrsnu povezanost s domovinom, koja se najjednostavnije može proučavati u organiziranim oblicima društvenoga, kulturnoga, vjerskoga i političkog iseljeničkog života koji se temeljio na hrvatskom nacionalnom identitetu

Želimir B. Jurčić

U RUDNICIMA I LOGORIMA KANADE

Hrvati Vancouver Islanda u Ugljenskome štrajku 1912. − 1914. te akcijama zatočenja u Kanadi 1914. − 1918. sudionici su procesa rane kanadske industrijalizacije, koja je kao i u drugim krajevima svijeta sa sobom nosila: krv, znoj i suze · U Kanadi, na samom početku Prvog svjetskog rata, hrvatski useljenici su proglašeni, zajedno s pripadnicima drugih naroda iz tadašnje Austrougarske Monarhije - stranim neprijateljima · Engleska, koja je bila u ratu s Njemačkom, tih je godina pretvarala u žrtve rata i hrvatske podanike Monarhije koji su bili u Kanadi, bez obzira na to što su i njihova domovina i rodbina u Hrvatskoj i sami trpjeli pod pritiskom Austro-Ugarske · U to vrijeme mnogi su Hrvati preseljeni na sami rub ledenog područja u koncentracijske logore ratnih zarobljenika poput Kapuskasing

Prema *Knjizi zapisa* poduzeća Canadian Collieries (Dunsmuir) Limiteda iz 1912. godine, u mjestu Ladysmithu živjelo je više od pedeset hrvatskih rudara. Bili su to većinom mladi, oženjeni muškarci u tridesetim godinama života, dok je njih šestero bilo u dobi od pedeset do pedeset pet godina.[a] Gotovo svi bili su zaposleni u rudarskome poduzeću Dunsmuir's Wellington-Extension Collieries' u mjestu Extensionu, jedanaest kilometara sjeverno od grada. Te je godine u Odsjeku sv. Nikole (St. Nicholas Lodge) bilo sedamnaest članova. Bili su to: Janko Kuljaj, Ilija Kuljaj, Mile Kuljaj, Josip Sebelja, Grga Berdik, Alojz Jurkas, Janko Dragelj, John Zbayovsky, Ilija Badovinac, Jure Popovic, Daniel Radakovic, Marko Popovic, Janko Brdar, Janko Grubacevic, Janko Popovic, Marko Grubacevic te Andrija Putica.[b] Joseph (Joe) Berdick, poznat također kao Grga Berdik, hrvatski rudar iz Zagreba[c] i dugogodišnji član Odsjeka, primljen je u državljanstvo 1911. te se već bio trajno nastanio u Ladysmithu. Njegova su dva prijatelja Mark (Marko) Radatovich te John Michek (Micik)[d] u iduća dva mjeseca također uzela kanadsko državljanstvo te su, prema Kanadskom zakonu o useljenju, dobili status "britanskih podanika po rođenju" (*natural-born British subjects*).[e] Ne zna se koliko je još bilo Hrvata u Ladysmithu koji su dobili državljanstvo.

Sljedeće su tri godine, od 1912. do 1915., bile ključne u razvoju male ali društveno i kulturno rastuće hrvatske zajednice u Ladysmithu. Dva su događaja imala na nju golem utjecaj. Veličinom je ona iznimno smanjena za vrijeme štrajka od 1912. do 1914. godine, najduljega radnoga spora u povijesti Vancouver Islanda, te je dodatno oslabljena ratnim godinama, 1914.-1918., kada su Vancouver Island i Kanadu, pod sjenom sumnje i uz nepovjerenje kanadske vlade, mnogi njezini članovi, i oni primljeni u državljanstvo i oni koji to nisu bili, ili napustili i krenuli put Sjedinjenih Američkih Država, ili se vratili "staroj domovini", ili su pak proveli nekoliko godina iza žičanih ograda zatočeničkih logora smještenih u mjestu Nanaimu i na kopnu.

Hrvati u Ladysmithu u štrajku

Od 1912. do 1914. godine Ladysmith se našao usred jednoga od najogorčenijih i povremeno i najnasilnijih štrajkova u kanadskoj povijesti. Štrajk, koji su protiv Dunsmuir Collieriesa sazvali Ujedinjeni rudarski radnici Amerike (United Mine Workers of America, U.M.W.A.), bio je prožet nasiljem i ogorčenošću neviđenima u povijesti toga grada. U tome su štrajku suprotstavljeni međunarodni sindikat i ugljarska poduzeća, poduzeća i radnici, radnici i štrajkolomci, milicija i sudionici javnih nereda, susjedi međusobno. Kada su 1913. rudnici nakratko opet otvoreni, neki su se od muškaraca vratili na posao, no kuće onih rudara koji su se vratili poslu bile su spaljene i opljačkane. Milicija je dovedena kako bi štitila zakon i red. Štrajk je utjecao na živote svih u gradu pa tako i na živote članova hrvatske zajednice.

Kao nepokolebljivi sindikalisti, hrvatski su rudari s rastućim ogorčenjem gledali na rad štrajkolomaca dok su se sami mučili sastaviti kraj s krajem s oskudnim štrajkaškim plaćama. Štrajkaška je pripomoć bila jedva dostatna za uzdržavanje, posebice rudarima s obiteljima. Godinama kasnije George Badovinick (Badovinac) oživio je sjećanja:

Tri godine moj otac nije uopće radio. Bilo nas je četvero, i prošle su tri godine prije nego što je našao drugi posao, dok se nisu otvorila nova radna mjesta, razumiješ. Kako smo u to vrijeme živjeli? Ne znam, bila je to muka. Ali ipak nije išao raditi. Izdržao je s ostalima. Da. Nešto im je pripomoći stiglo. Od rudara iz Montane, jer su ti skupljali novac, razumiješ? Tu su gore slali miljune dolara, znate. Ali cijeli je Island štrajkao – Nanaimo i Cumberland, razumiješ. Nije bilo mnogo Hrvata u Nanaimu, oko četiri, mislim. Ali u Ladysmithu ih je bilo oko 50 ili 60. Svi iz istoga kraja u Hrvatskoj. Bili su svi prilično bliski prijatelji, kao... znate. Kao i za vrijeme štrajka 1912., bilo je mnogo neoženjenih muškaraca, razumiješ. I ondje su ostali oko godinu do godinu i pol dana – i onda su bez upozorenja krenuli put SAD-a. Neki su otišli u Idaho, neki u Montanu te u Colorado. Sve su to bili neoženjeni muškarci. Ali oženjeni muškarci, oni pak nisu mogli otići. Njihove su obitelji bile u Ladysmithu, poput moga oca, i drugih, pa su izdržali, razumiješ. Hrvati nisu radili za vrijeme štrajka. Nijedan Hrvat. To znam sigurno. Hrvati nisu bili štrajkolomci.[f]

Pišući u novinama *Zajedničar (Fraternalist)*, glasnik 24 500 članova Nacionalne hrvatske zajednice (National Croatian Society, NCS) Janko Grubacevic, tajnik-rizničar Odsjeka sv. Nikole, opisuje nevolje koje su i drugi hrvatski rudari doživjeli za vrijeme štrajka:

Prošla je sad već godina i pol od kada je 3 500 ladysmithskih rudara krenulo u štrajk. Unatoč tom dugom i ružnom štrajku, stojimo čvrsti i ujedinjeni, i takvi ćemo ostati dok se ne potpiše pravedan sporazum između rudarskoga poduzeća i našega sindikata, Ujedinjenih rudarskih radnika Amerike. Što se tiče našega odsjeka, imamo jednak broj članova kao i prije štrajka. Nema nas mnogo, ali smo ujedinjeni i vjerujemo jedan drugomu. Vjerujem da će, čim završi ovaj štrajk, naš odsjek napredovati kao nikada prije. Većina su naših članova u Ladysmithu Žumberčani, iz žumberačkoga kraja u Hrvatskoj. Od svih nas koji su krenuli u štrajk, nijedan se nije vratio na posao – nitko nije išao "skebati" ("scabbing" - štrajkolomiti), i nitko ni ne će dok se ne završi štrajk i ne dobijemo ono što tražimo. Međutim, prije nekoliko mjeseci, četvorica hrvatskih muškaraca, ... koji potječu iz Like, dovedeni su kao štrajkolomci, a moglo ih je biti i drugih čija imena ne znam. Ti ljudi ovdje nikada nisu radili. Izgleda da ih je neki bezdušni agent tu doveo pod lažnim okolnostima, kao štrajkolomce. Ti muškarci nisu članovi naše organizacije, jer da su to bili, bili bi zasigurno upućeni u ovdašnje pravo stanje stvari i znali bi da je sramota boriti se protiv vlastite braće. Izvijestit ću opet kada budem imao poticajnijih vijesti.[g]

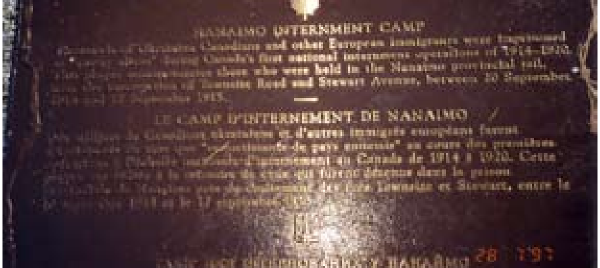

Rudari prije štrajka

Štrajk je imao strašan učinak na djelovanje raznih društvenih i kulturnih organizacija u Ladysmithu. Odsjek sv. Nikole nije bila iznimka. Do konca 1912. godine, kao posljedica njihove skromne štrajkaške plaće, mnogi su si članovi teško mogli priuštiti članstvo u Odsjeku, koji se uskoro našao u krajnjoj novčanoj oskudici.[h] "Dokle budemo na štrajku",[i] pisao je Janko Kuljaj, predsjednik Odsjeka središnjice HNZ-a* u Pittsburghu, "želimo biti isključeni iz svih aktivnosti Nacionalne unije jerbo smo u velikoj bijedi.'"[j] "Ne prihvaćamo novih pristupnica u članstvo", nastavlja Kuljaj, "dapače, prisiljeni smo isključiti iz članstva neke članove poradi njihovih štrajkolomačkih aktivnosti. Ne ćemo trpjeti štrajkolomaca među nama... imena svih poznatih slavenskih štrajkolomaca u Ladysmithu trebalo bi objaviti u *Zajedničaru*, glasilu društva, ne bi li naša braća i sestre u Kanadi i Sjedinjenim Američkim Državama znali koji su te svrzimantije."[k]

Uz nekolicinu iznimaka, stega su, moral i drugarstvo među hrvatskim rudarima ostali na vrlo viskokoj razini za sve vrijeme prosvjeda. Poslovi sindikata i osobna pitanja – to su bile dvije teme o kojima se nikada ne raspravlja ni s kim, nigdje, osim sa svojim zemljacima u provjerenim krugovima. Tu je pouku naučio jedan Pinkertonov agent (Pinkerton, Allan /1819.–1884./, američki istražitelj. Ustanovio je prvu privatnu istražiteljsku agenciju u SAD-u. Bio je na dužnosti šefa Unionističke tajne službe za vrijeme Američkoga građanskoga rata.), unajmljen od krugova rudarskih poduzeća da sazna što rudari misle o svojoj radničkoj organizaciji i o vlastitim životima u okolnostima produžene obustave rada. Agent je ostao praznih ruku u pokušaju iznuđivanja podataka od rudara imenom Nanick (Nanić) na jednoj od ladysmithskih ulica:

Muškarci Ladysmitha izrazito su niži red ljudi i iskazuju osobine koje imaju neuki i necivilizirani. Izgleda da su većinom stranci. Pod strancima, …znači Talijani ili Slavonci [Slaveni, op. prev.] ili tomu slično. …Na dan 14. rujna 1913. godine, u nedjelju ujutro u blizini poštanskoga ureda, htjeli smo saznati što misle štrajkaši o svojemu sindikatu te kako ide posao na način da razgovaramo s jednim slavonskim [slavenskim, op. prev.] štrajkašem imenom Nanick (sic!), ali nismo od njega mogli išta saznati. Rudari su poučeni sačuvati potpunu tišinu u pogledu njihovih poslova ne bi li

Detalj spomen - ploče

na taj način potukli napore prodiranja u njihove tajne.[l]
Štrajk, koji je napokon završen u kolovozu 1914., pretvorio je jedan uspješan gradić Ladysmith u opustošenu i derutnu zajednicu. Mnoga su poduzeća ugašena i mnogo je rudara koji su ga zauvijek napustili. Nema dvojbe da je taj produženi radni spor slomio onaj optimistični duh koji je prožimao grad prije 1912. godine.[m]
Štrajk je jednako tako ostavio dubok ožiljak na malenoj hrvatskoj zajednici u Ladysmithu. Njezini su ionako oskudni redovi dodatno smanjeni, jer su brojni muškarci, uglavnom oni mladi i neoženjeni, napustili grad u potrazi za poslom drugdje. Oženjeni su hrvatski muškarci s velikim obiteljima, uzdajući se kao i uvijek u svoje kućne vrtove i u svoje snalažljive načine priskrbljivanja hrane, ostajali ako su mogli naći posla. Neki, poput Janka Brdara, nikad i nisu saznali za ishod dugoga, ogorčenoga radnog spora; umro je nekoliko mjeseci uoči okončanja štrajka.[n] S odlaskom starijih, dugogodišnjih članova iz organizacije, ili umirovljenjem ili smrću, i odlaskom iz grada u potrazi za poslom potencijalnih novih članova na koje se računalo u popuni redova organizacije, rast je NCS-a u Ladysmithu zaostao, čak se i smanjivao. Do kolovoza 1914. godine Odsjek je sv. Nikole imao manji broj članova nego 1912. godine. Bili su to: Janko Kuljaj, Ilija Kuljaj, Josip Sebelja, Grga Berdik, Janko Dragelj, Alojz Jurkas, John Zbayovsky, Ilija Badovinac, Jure Popovic, Marko Popovic, Daniel Rajakovic, Janko Grubacevic, Mile Kuljaj, Janko Popovic, Marko Grubacevic te Nikola Popovic.[o]

Hrvati iza žice

Najveći i jedan od najogorčenije osporavanih štrajkova u povijesti Britanske Kolumbije blijedi u usporedbi s onim s čime su se Hrvati Vancouver Islanda suočili u idućim godinama. Besmisleno ubojstvo austrijskoga nadvojvode u Sarajevu, u blizini njihove hrvatske domovine, pokrenulo je lavinu diplomatskih manevara koja je na koncu dovela do rata. Ulazak Kanade u Prvi svjetski rat imao je dramatičnih posljedica, ne samo za stotine tisuća onih uvojačenih, nego i za cjelokupno civilno stanovništvo. U Britanskoj Kolumbiji, gdje je ksenofobično raspoloženje bilo čak jače nego drugdje u Kanadi, budućnost je kanadskih Hrvata postala zamršena i pomućena. Zajedno s ostalim ljudima s austrougarskih područja koji nisu etnički Austrijanci ili Nijemci, poput Bohemaca, Ukrajinaca, Mađara, Poljaka, Slovenaca, Čeha, Slovaka i drugih, mlade su se hrvatske zajednice Kanade odjednom našle na krivoj strani, te će u idućih šest godina biti metom raznih represivnih mjera. Bit će to hitre i surove mjere, čiji je ishod bio taj da je velik broj Hrvata zatvoren iza kanadske bodljikave žice u zatočeničke logore, prihvatne postaje, pritvorne centre, pokrajinske zatvore te u brojne vojno-redarstvene pritvore koji su ustanovljeni širom zemlje, od Halifaxa do Nanaima. Procjenjuje se da je do konca 1914. godine, samo nekoliko mjeseci od početka rata “oko 3 400 stranaca zatočeno, gotovo svi zato što su bili siromašni ili zato što se nisu javili lokalnim vlastima, posljednje iz opravdanoga straha da će se otkriti da su nezaposleni i slijedom toga da će ih zatočiti”.[p] Tijekom rata je 8 579 muškaraca neprijateljsko-stranoga podrijetla

zatočeno u kanadskim zatvoreničkim logorama. Uz to su i 81 žena te 156 djece dijelili to zatočeništvo, iako je smještaj za njih bio jedino u logorima kod Vernona i Spirit Lakea u Britanskoj Kolumbiji.[q] Hrvati Vancouver Islanda među prvima su bili odvedeni iz svojih domova te im je imovina oduzeta bez ikakve zakonske procedure, doli na temelju odredbe izvedene iz Zakona o ratnim mjerama (War Measures Act).

Topao je i sunčan dan 28. lipnja 1914. godine pozdravio groficu Sophie Chotek i njezina muža, nadvojvodu Franza Ferdinanda, austro-ugarske prijestolonasljednike, za njihova svečana posjeta Sarajevu. Veselo je bilo raspoloženje u glavnome bosanskome gradu. Gradski su dužnosnici u zgradi poglavarstva, gdje se održavao prijam za znamenite goste, klicali zajedno s vani okupljenim mnoštvom dok se kraljevski par spremao na kratku vožnju do obližnje vojne baze u Ilidži. Ondje raspoređena austrijska posada od sedamdeset tisuća vojnika trebala je održati vojne vježbe u čast uglednih gostiju. Povorka se motornih vozila polako kretala uskima, ljudima krcatima, gradskim ulicama. Kada je na trenutak stala na nasipu blizu mosta koji prelazi rijeku Miljacku, mladi je čovjek iskočio iz gomile, izvukao revolver te pucao nadvojvodi u srce. Drugim je metkom ubio i groficu. Mladi je atentator uhićen kad je pokušao isprazniti revolver u trećega dužnosnika u kraljevskoj limuzini. "Sve se dogodilo tako brzo", zapazio je očevidac. [Ali] "Nadvojvoda nije imao izgleda. Na ulici je bilo sedam ljudi spremnih ustrijeliti ga u slučaju da Gavrilo Princip, devetnaestogodišnji prosrpski student-atentator, ne uspije u tome."[r]

Zasigurno ni najsenzacionalističkiji proroci propasti u svojim najluđim fantazijama nisu mogli predvidjeti da će bijedno političko ubojstvo u dalekome balkanskom gradiću, koordinirano od šačice mladih, nepoznatih revolucionara, svijetu priuštiti krvavih sukoba i revolucija za kakve se dotad nikada nije znalo. Za nešto više od mjesec dana od dana atentata, više od deset zemalja kovalo je ratne planove. Dana 28. srpnja 1914. godine Austro-Ugarska je objavila rat Srbiji. U sljedećih tjedan dana Njemačka je pokrenula rat protiv Rusije i Francuske te je napala Belgiju. Dana 4. kolovoza Velika Britanija objavila je rat Austro-Ugarskoj i Njemačkoj. Kanada je uskoro slijedila njezin

Ugljenokop u Extensionu

primjer. Tisuće su mladih kanadskih muškaraca i žena preplavili centre za novačenje diljem Kanade, željni upisati se u vojnu službu.[s] Mnogi su krenuli ravno za Englesku da bi pristupili vojsci. Ratna se histerija do kasne jeseni proširila četirima kontinentima preplavljujući njihovo stanovništvo.

Dok je rat harao Europom uzimajući neviđen broj ljudskih žrtava i preobrazujući velikom brzinom zemljovid toga kontinenta, kanadske su vlasti, bojeći se veće unutarnje prijetnje svojoj sigurnosti, postale još zabrinutije nad aktivnostima tisuća ljudi koji su živjeli u Kanadi, a rođenjem su i podrijetlom s područjâ izvan granica Britanskoga Carstva. Prema kanadskomu popisu stanovništva iz 1911. godine, od ukupne kanadske populacije od 7 206 643 ljudi, za dobrih više od deset posto znalo se da su "tuđega rođenja". U ovu je kategoriju bilo uključeno i preko pola miljuna "neprijateljskih stranaca", ljudi rođenih u zemljama zaraćenima s Kanadom: 393 320 njemačkoga podrijetla, 129 103 potjecali su iz Austro-Ugarske, 3 880 iz Turskoga Carstva te nekoliko tisuća iz Bugarske.[t] Iako je golema većina tih ljudi već dugo vremena činila dio kanadskoga društva te bila primila kanadsko državljanstvo, oko 80 000 neprijateljskih stranaca koji nisu bili primljeni u državljanstvo živjelo je početkom rata u *Dominionu* [tj. u Kanadi, kao saveznoj državi i samoupravnome ozemlju Britanskoga Commonwealtha /skupu država i ovisnih ozemljâ bivšega carstva/, nap. prev.], od kojih je oko 60 000 bilo muškaraca vojne dobi – starih dvadeset i jednu godinu ili više – koji su već prošli vojnu službu te su mogli biti pozvani braniti državne boje.[u]

Obje domovine trebale su vojnike

Nakon završetka vojne vježbe vojničkim je naputcima posebno propisano da u slučaju da se njihove zemlje uključe u rat, oni će biti obvezni služiti domovini bez obzira na to gdje se nalazili. Tako je, primjerice, Konstantin Dumba, austro-ugarski veleposlanik u Sjedinjenim Američkim Državama, dao naputak svojemu konzularnom osoblju neka podsjeti austro-ugarske građane na njihovu dužnost da se u roku od dvadeset četiri sata prijave u konzulate svoje države te da budu spremni pristupiti austro-ugarskoj vojsci.[v] Slijedeći naputke svoje vlade, u Chicagu je austro-ugarski konzul Hugo Silvestri u svim useljeničkim novinama toga grada objavio *Proglas* zahtijevajući da se "sve osobe mlađe od 37 godina … jave konzulatu te budu spremne krenuti put Austro-Ugarske."[w] Onima koji se nisu pokorili naredbi zaprijećeno je da će im se oduzeti imovina te da će njihove obitelji u domovini biti izložene progonu. Poziv na službu odnosio se i na građane Njemačke i Austro-Ugarske koji su boravili u Kanadi. Kako ni njemačka ni habsburška vlada nisu priznavali kanadsku *naturalizaciju* (primitak u državljanstvo), čak i oni koji su uzeli isprave o državljanstvu u Kanadi nisu bili pošteđeni takva poziva. Konzularno je osoblje neprijateljskih vlada u Kanadi radilo iz sve snage ne bi li ubrzalo kretanje svojih pričuvnih vojnika iz Kanade preko neutralnih Sjedinjenih Američkih Država do Europe. [x] Kako bi suzbile tu prijetnju, kanadske su vlasti ustanovile niz mjera glede pitanja

neprijateljsko-stranih stanovnika u zemlji čija je lojalnost odjednom postala upitnom. Ishod je toga bio da su se tisuće kanadskih useljenika neprijateljsko-stranoga podrijetla našle u zatočeništvu te su ratno vrijeme provele u zatvorskim logorima raspršenima širom zemlje. Tu su se, osim Nijemaca i Austrijanaca, našli i pripadnici raznih etničkih skupina koji su potekli iz kojega od dijelova velebnoga Austro-Ugarskoga Carstva, kao što su Česi Bohemci, Rusini, Mađari, Slovaci, Dalmatinci, Slovenci, Hrvati i drugi. Vijest o ratu u Europi u rudarske je zajednice Vancouver Islanda stigla iznenadno. Prema sjećanju jednoga rudara:

Moja je obitelj svojedobno svakoga ljeta kampirala u šatoru u zaljevu Departure i tata je radio u rudniku Brechin. U ljeto 1914. godine bila je zabava na imanju Loudon u mjestu Wellingtonu i skupina nas došetala je onamo iz zaljeva Departure. Postavili su stolce i stolove na velikom dvorištu oko svoje velike sive kuće. Odjednom je netko dotrčao iz kuće i rekao: "U ratu smo! U ratu smo s Njemačkom." Bilo je to 4. kolovoza 1914.[y]

U tjedan dana od objave rata i tijekom cijeloga kolovoza kanadska je vlada uvela niz proglasa i Uredaba-u-vijeću usmjerenih na useljenike iz neprijateljskih država. Proglas od 15. kolovoza 1914. govorio je da milicija ima ovlasti uhititi bivše podanike neprijateljskih država ako pokušaju napustiti Kanadu. Cilj je proglasa bilo zaustavljanje useljeničkih kretanja, ponajviše njemačkih i austrijskih časnika i rezervista, preko duge, gotovo nečuvane granice s neutralnim Sjedinjenim Američkim Državama. Useljenicima njemačkoga ili austro-ugarskoga podrijetla koji su mirno išli svojim poslom izražena su uvjeravanja da ne će biti pritvoreni, da ih se ne će ometati te da mogu biti uhićeni i pritvoreni samo ako postoji opravdana sumnja da su upleteni ili ih se sumnjiči za kakva neprijateljska djela – špijunažu, davanje ili pokušaj davanja podataka neprijatelju glede pripreme za rat ili kretanje vojnih postrojba, sabotažu, subverziju, te ako drugima pomažu u bijegu – ili ih se zatekne u kršenju bilo kojega kanadskoga zakona, Uredaba-u-vijeću ili proglasa.[z] Nedugo zatim ovlast milicije da uhićuje i pritvara proširena je na *dominionsku* policiju te na Kraljevsku sjeverozapadnu konjaničku policiju (Royal North-West Mounted Police). Predviđene su odrebe po se kojima iz pritvora puštalo bilo kojega neprijateljskoga stranca koji je potpisao *Obvezu* (*Undertaking*), koja obuhvaća redovita izvješća, poštivanje zakona i strogu neutralnost te suzdržavanje od neprijateljskih čina prema Vladi Kanade. Od osobe koja je primila *Obvezu* zahtijevalo se podnošenje mjesečnih izvješća do konca rata na određenim mjestima te, poslije, mjesnoj policiji. Na poleđini *Obveze* navedeno je da nositelj nije podložan ometanju toliko dugo dok se pridržava njezinih odredaba, iako je odbijanje kažnjivo zatočenjem koje provodi Kanadska milicija (Militia of Canada). Strani pričuvni sastav i bilo tko drugi čiji bi odlazak neprijatelju bio od pomoći, smjeli su biti zatočeni; samo oni za koje se smatralo da neprijatelju nisu ni od kakve vrijednosti, smjeli su dobiti izlazne propusnice.[aa] Strani su useljenički radnici i posjetitelji natjerani skratiti sve planove koje su imali za put u Kanadu, prema Sjedinjenim Američkim Državama ili za povratak

svojim matičnim domovinama u Europi. Također, u kolovozu 1914. pokrajinska je vlada Britanske Kolumbije ustanovila Odjel za strane rezerviste – jedina svoje vrste u Kanadi – koja je imala zadatak nadgledati i izvješćivati o strancima u toj pokrajini te uskladiti aktivnosti raznih policijskih snaga. Potpukovnik W. Ridgway Wilson imenovan je načelnikom novostvorenoga Odjela, a objekti su osigurani od pokrajinske vlade u mjestima Nanaimu i Vernonu za pritvor neprijateljskih stranaca za koje je ustanovljeno da su prekršili navedena pravila. Za one koji su znali 'čitati među redcima', namjera je Zakona o ratnim mjerama, koji je vladi dao široke ovlasti kršiti građanska prava, raznih Uredaba-u-vijeću te osnivanja Odjela za strane rezerviste u Britanskoj Kolumbiji, bila jasna. Nitko nije bio oslobođen mogućnosti proizvoljnoga uhićenja i mogućega zatočenja za najmanje nepridržavanje zakona i propisa.
Pošto je prvobitna ratna euforija zamijenjena strahom i nesigurnošću, nesumnjivo uslijed ranih gubitaka francuskih i britanskih snaga u europskim rovovima, javno se mnijenje prema neprijateljskim strancima na Vancouver Islandu ubrzo pogoršalo. "Neprijatelj je među nama, sugrađani", upozoravale su novine *Times Colonist* u svojem kolovoškome broju, "njih je na tisuće tu među vama. U Kanadi je trenutno najmanje 30 000 naših neprijatelja. Nisu to budale, znajte, nego rođeni i školovani vojnici, mnogi među njima visoko obrazovani časnici koji poznaju znanost ratovanja do potankosti te se znaju okoristiti svakom informacijom. Zov je vojničke trube glazba njihovim dušama, a vojni sastav uzbuđuje svaku žilicu njihova tijela.[ab] Ni jedne druge otočne novine nisu posve oslobođene sumnje prema novim useljenicima. U članku naslovljenu *Mi ih ne želimo,* novine *Ladysmith Chronicle* nudile su svojim čitateljima sljedeće rješenje glede toga što učiniti sa svim tim Austrijancima, Rusinama, Poljacima, Bugarima, Hrvatima i drugim strancima u sredinama u kojima se nalaze: "Treba ih masovno deportirati i zamijeniti s novim useljenicima koji dolaze u ovo područje, koji

Internirci u kampu s djecom

su znatno superiorniji, jer su u cijelosti britanski i američki useljenici, ljudi s novcem voljni obrađivati zemlju."[ac] U kasnijem su broju te iste novine pokazale čisti prezir prema vlastitoj stranoj useljeničkoj populaciji, koja je u to vrijeme činila okosnicu radne snage toga grada: "Došlo je vrijeme kada bi podanike onih sila protiv kojih ratujemo bez iznimke trebalo skupljati u koncentracijske logore te ondje čuvati pod najstrožim nadzorom do završetka rata. Slijede i daljnja razmatranja da se, nastave li stvari kao i dosad, može dogoditi i nešto gore."[ad]

Niz mjera koje je poduzela *dominionska* [kanadska savezna, nap. prev.] vlada glede kretanja i ponašanja stranaca te sumnjičavost javnosti prema njima, koja je ponekad graničila s histerijom, pokazali su useljenicima neprijateljskih narodnosti da iako je Kanada udaljena od stvarnih borba, da ta udaljenost nije nužno umanjila neprijateljstvo. Bojeći se da bi njihova narodnost mogla biti izvor teškoća i omalovažavanja u nemirnim vremenima i mjestima te zbog toga što su Kanađani sa svojim ograničenim poznavanjem europske povijesti i zemljopisa bili skloni označiti bilo kojega čovjeka iz srednje ili istočne Europe kao neprijateljskoga stranca, stranci neprijateljskih narodnosti poduzeli su razne mjere ne bi li ublažili bijes vlade i javnosti koja se odjednom na njih sručila. Došlo je do dotad nezabilježenoga broja sudskih prijava za upis u državljanstvo. Članovi su se useljeničkih zajednica u pokrajini spremno i bez ustezanja zakleli na vjernost Njegovu Veličanstvu [britanskom kralju, nap. prev.], rekavši da je ovo njihov posvojeni dom i da će spremno stupiti u njegovu obranu od bilo koga.[ae] Dana 9. rujna 1914. u samo jednome danu predano je gotovo petsto prijava za primanje u državljanstvo kod nadležnoga suda za državljanstvo (*naturalization court*) u Vancouveru.[af] Suci su u Britanskoj Kolumbiji, međutim, bili skloni odbijati prijave neprijateljskih stranaca. G. H. Thompson, županijski sudac u okrugu Kootenay, smatrao je u jednome slučaju da "nema nijedan neprijateljski stranac pravo pristupiti građanskim sudovima u vrijeme rata. Njegova su građanska prava privremeno oduzeta."[ag] Sve u svemu neprijateljskim se strancima koji su se prijavili za upis u državljanstvo, to nije odobrilo. Bilo kao način izražavanja svoje vjernosti ili sa svrhom zaštite svojih privatnih interesa, za neprijateljske strance upis u državljanstvo nije bio izgledan izbor u održavanju njihova društvenoga položaja u ratno doba.

Kamp iza bodljikave žice

Znatno se povećalo kretanje sezonskih radnika – zakonitim i protuzakonitim načinima – preko gotovo nečuvane granice sa Sjedinjenim Američkim Državama. Mnogi u pokretu bijahu nezaposleni i osiromašeni neprijateljski stranci, otpušteni sa svojih poslova u Kanadi iz "domoljubnih razloga".[ah] Državni im je tajnik Bryan jamčio da će se s njima u njegovoj zemlji postupiti pošteno, jer se ona drži stroge neutralnosti. Njegov je stav bio sljedeći:

"Sjedinjene Američke Države nisu strana u bilo kojemu sporazumu prema kojemu bi se osobe stranoga podrijetla nastanjene u toj zemlji bile prisiljene vraćati svojim zemljama podrijetla radi vojne službe, niti ima bilo kojega načina po kojemu osobe mogu biti prisiljene služiti stranu vojsku protivno njihovoj slobodnoj volji dokle god ostaju u Sjedinjenim Američkim Državama."[ai]

Pokušaji bijega Hrvata u SAD

Početkom rujna policijska je mreža u Britanskoj Kolumbiji iznjedrila prve žrtve vrlo strogih vladinih propisa nametnutih neprijateljskim strancima u pokrajini. Skupina je radnika, vjerojatno iz Ladysmitha, vođena čovjekom zvanim Orlich, vjerojatno Hrvatom, uhićena u mjestu Sidney, B.C. [kratica B. C. označuje kanadsku saveznu pokrajinu Britansku Kolumbiju, nap. prev.], u pokušaju bijega morskom rutom prema neutralnim Sjedinjenim Američkim Državama:

U utorak 15. rujna 1914. godine, oko 9 ujutro Austrijanac Mike Orlich prišao mi je na ulicama Sidneya [B.C.] te me zapitao znam li gdje bi mogao unajmiti brod. Činio se uzbuđenim i bio je stranac. Pretpostavljao sam da je želio otići iz zemlje pa sam mu rekao da i sâm posjedujem brod i da ću mu ga dati u najam te sam ga upitao kamo želi ići. Rekao je da želi ići daleko te me pitao gdje mi je brod i koliko je velik. Vodio sam ga do obalnoga zida te mu ondje pokazao veliki brod na vezu i rekao mu da je taj moj. Pitao me kada mogu krenuti, a ja sam odgovorio "odmah" te ga opet pitao kamo želi ići, na što je rekao "do druge strane" [vjerojatno do Sjedinjenih Američkih Država]. Rekao je da ih je sve skupa 18 koji žele ići. Rekao sam mu da ću ih prevesti za dvadeset dolara. Složio se s cijenom te mi ponudio 5 dolara više, ali sam rekao da je 20 dovoljno. Rekao mi je da bih trebao biti spreman krenuti u 6 popodne, kako su ti ljudi u Victoriji te da dolaze vlakom koji stiže u Sidney u 6 sati. Rekao sam mu da bi njih 9-oro trebalo doći B.C.E.R-om [Električnom željeznicom Britanske Kolumbije / *British Columbia Electric Railway*] te devetoro Željeznicom V & S [Victoria and Sidney Railway]. Čim je otišao, sve sam rekao pokrajinskom redarstveniku Macdonaldu te sam došao u Victoriju popodnevnim vlakom, i Orlich je bio na tom istom vlaku, ali me nije uočio. Kad sam stigao u Victoriju, redarstveniku sam Owensu pokazao na Orlicha. [aj] Nedugo zatim još je jedan Hrvat, Mike Ivitch, uhićen u Cloverdaleu,[ak] te je i skupina Austrijanaca uključujući čovjeka imenom Pete Durrowvich, vjerojatno Hrvata, uhićena u mjestu White Rocku, zbog namjere nezakonitoga prelaska granice.[al] Drugi je pravac bijega kojim su se koristili strani državljani da dođu do Sjedinjenih Američkih Država

išao putem Osoyoose, u Okanaganu. Ovaj je pravac bio popularan jer je carinarnica u Osoyoosu bila izolirana i s nedovoljnim osobljem; samo je jedan carinski dužnosnik radio na tom međunarodnom prijelazu. Bio je to dug predio otvorenoga krajolika, otvorenih cesta i putova gdje, prema policijskome izvješću, "nije bilo teško prijeći na gotovo bilo koju točku, pogotovo noću".[am] Potkraj kolovoza 1914. glavni je redarstvenik John Simpson naložio H. J. McDougalu, pokrajinskom redarstvenika u mjestu Fairviewu, B.C., da pod strogim nadzorom drži bilo kojega stranca koji prelazi kanadsko-američku granicu, pogotovo Austrijance i Nijemce. "Pokuša li bilo tko od pripadnika tih narodnosti krenuti put svojih matičnih država, pritvori ih...."[an] Nekoliko je Hrvata uhićeno u Victoriji u rujnu i listopadu; među njima bijahu Sam Andjelich (rodom iz Dalmacije), John Uzelac, S. Babich (rodom iz Kropa u Bosni), Ivan Corak (koji je prigodom uhićenja kod sebe imao sedam dolara, dvije džepne knjižice te paket kreme za brijanje), Joseph Corak (uhićen s nožem i dvije bilježnice), Karl Kasovich (uhićen sa satom, lančićem, bilježnicom te nekoliko spisa), Mike Mataja (uhićen s bilježnicom te nešto novca), M. Perich (rodom iz Mostara), George Kolak (uhićen s $248,60 u gotovu novcu), George Vicich (rodom iz Crikvenice), Joe Uremovich (uhićen sa zlatnim prstenom, pribadačom, zlatnim satom, duhanom, nožem te $7,40 u gotovini) i Joseph Hecimovic. Posljednji je dvojac bio zatočen od Odjela milicije, prvo na zatvorskoj farmi Saanich na Wilkinsonovoj cesti, a zatim u zatočeničkome logoru u Nanaimu, dok su ostali primorani potpisati *Obvezu*, prisegnuti vjernost Velikoj Britaniji i Kanadi te podnijeti mjesečna izvješća pokrajinskoj policiji u Victoriji.[ao] Unatoč postroženju mjera sigurnosti na raznim graničnim prijelazima te nekim policijskim uspjesima u tim operacijama, određeni je broj Hrvata uspio prijeći granicu – navodno po cijeni od 25 dolara po osobi – na malim brodovima prema Anacortesu ili na malenim morskim avionima – te nezapaženo ući u Sjedinjene Američke Države.[ap]

Trudeći se držati korak s kanadskim javnim mijenjem, koje je raspirivalo javnu žudnju za odmazdom, akcija identifikacije svih neprijateljskih stranaca pojačana je u jesen 1914. Colin S. Campbell, viši policijski inspektor pokrajinske policije u Victoriji, naložio je svim policijskim načelnicima u pokrajini da postave *Obavijest* na vidljivo mjesto u svim policijskim postajama, poštanskim uredima te mjestima gdje je vjerojatno da će se skupljati useljenički radnici – u hotelima, krčmama, pansionima, željezničkim kolodvorima i sličnim mjestima, te na drugim mjestima unutar njihova djelokruga koja nisu dio neke općine.[aq] C. G. Allen, načelnik policije u gradu Ladysmithu, postavio je *Obavijest* na uočljiva mjesta, ne samo u svojoj policijskoj postaji, već ju je, s ciljem osiguravanja njezine dostupnosti što širem broju osoba, dao objaviti i u novinama *The Ladysmith Chronicle*. *Obavijest* je glasila:

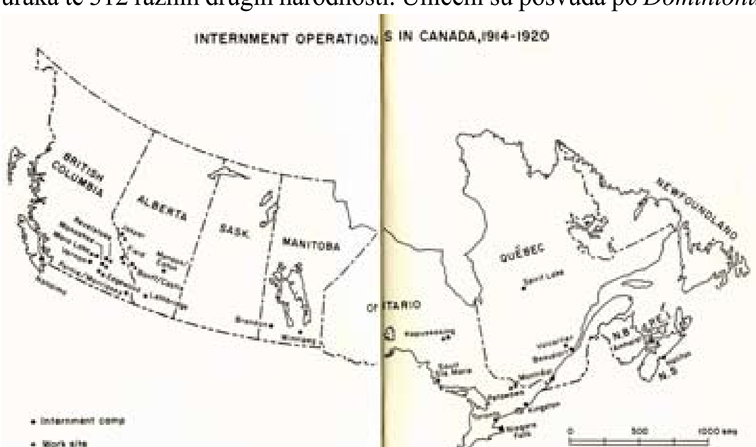
Obavijest svim podanicima Njemačke i Austro-Ugarske

Obavješćujemo vas da su se sve osobe koje su podanici Njemačke i Austro-Ugarske, nastanjene u Ladysmithu ili koje u njega ulaze, dužne smjesta pojaviti pred

načelnikom policije Grada Ladysmitha, B.C., te ondje ostaviti svoja imena, adrese i opis te podnijeti izvješća, dati sve tražene obavijesti i slijediti one upute koje od njih zahtijeva ili što ih naloži načelnik policije. Svi su voditelji pansiona u Gradu Ladysmithu također dužni načelniku policije Grada Ladysmitha, B.C., dostaviti imena svih osoba njemačke ili austrougarske narodnosti nastanjenih kod njih. Nadalje primite na znanje da će se poduzeti mjere protiv svake takve osobe, podanika gore navedenih zemalja, koja se smjesta ne pokori navedenim zahtjevima.

U potpisu: C. G. Allen, načelnik policije Grada Ladysmitha, B.C.[ar]

Ostatak 1914. godine, dapače za cijeloga rata, Hrvati Britanske Kolumbije bili su dužni podnositi vlastima izvješća o svojim kretanjima, zanimanjima i adresama stanovanja. Do konca listopada ustanovljen je sustav evidentiranja i zatočenja koji će potrajati tijekom cijeloga rata. Na stotine su hrvatskih muškaraca, među kojima su mnogi godinama bili nastanjeni u Britanskoj Kolumbiji kao ribari i rudari, bili obvezni podnositi mjesečna izvješća o svome boravištu. Policijski spisi pokazuju, primjerice, da je bilo mnogo rudara na području Nanaima, Ladysmitha i Wellingtona na Vancouver Islandu, da se od nekih među njima, koji su bili nekoliko godina u zemlji te primljeni u državljanstvo, zahtijevalo da podnose izvješća zajedno s onima neoženjenim muškarcima koji su nedavo napustili svoje austrijske postrojbe te koje su i austrijske i kanadske vlasti i dalje smatrale pričuvnim vojnicima.[as] Prava je namjera *Obavijesti* bila nepogrješivo jasna – nepridržavanje njezinim odredbama bilo je kažnjavano utamničenjem. I nije trebalo dugo da vlasti pomoću svojih novih propisa dođu do rezultata. Tako je 35 620 građana neprijateljskih država evidentirano u Kanadi do prve polovice veljače 1915. godine – 27 840 Austrougara, 7 410 Nijemaca i 370 Turaka. Ukupan broj muških zatvorenika stvarno zatočenih iznosio je 8 579. Među njima je bilo 5 954 Austrougara (Rusina, Slovaka, Čeha i Hrvata), 99 Bugara, 2 009 Njemaca, 205 Turaka te 312 raznih drugih narodnosti. Uhićeni su posvuda po *Dominionu*, mnogi

Kampovi po Kanadi.

na granici napuštajući zemlju ili ulazeći u nju, dok ih je 817 primljeno s britanskih otoka Jamaike, Barbadosa, Bermude, Svete Lucije i Britanske Gvajane.[at] Zatočeni su u nekolicinu pritvornih logora: Halifaxu − 156, Kingstonu − 196, Petawawi − 564, Spirit Lakeu, u Quebecu − 362, Kapuskasingu, u Ontariju − 400, Lethbridgeu − 35, Brandonu − 220, Vernonu − 63 te Nanaimu − 123 zatočenika.[au] Svi su neprijateljski stranci u Kanadi popisani do lipnja 1915. godine, a zatim ili zatočeni, ili uvjetno pušteni na slobodu, ili im je dano dopuštenje za privremenu odsutnost.

Zatočenje ratnih zarobljenika - stranaca neprijateljskih narodnosti

Prema Uredbi-u-vijeću (br. 301) od 6. studenoga 1914., izdanoj pod snagom Zakona o ratnim mjerama, general-bojnik William Dillon Otter, pl., K.C.B., C.V.O., vraćen je iz mirovine te imenovan na položaj zapovjednoga upravitelja svih kanadskih zatočeničkih operacija. Njegov je glavni stožer bio u Ottawi, odakle je upravitelj podnosio izvješća o svome radu ministru pravosuđa. Obveze su Otterova ureda, prema propisima Uredbe-u-vijeću, uključivale nabavku namirnica potrebnih za uzdržavanja stranaca neprijateljskih narodnosti koji su zatočeni kao ratni zarobljenici, ishođenje od tih zatočenika da rade propisane poslove te skrb za smještaj i prehranu ondje angažiranih vojnih postrojba.[av] Na raspolaganju su mu bile tri grane policije: Odjel milicije (Department of Militia), Kraljevska sjeverozapadna konjanička policija i *Dominionska* policija, te Tajna služba. Da bi se pokrile novčane potrebe, odobreno je izdavanje kredita iz zaklade ratnih izvlaštenja. Također u studenome, potpukovnik W. Ridgway-Wilson, kojega je Pokrajina Britanska Kolumbija već bila ovlastila da proučava rad i izvješćuje o strancima u toj pokrajini, i čiji je glavni stožer smješten u Work Point Barracksu, u mjestu Esquimalt, B.C.,[aw] kooptiran je među osoblje ureda general-bojnika Ottera. Iako je ukupan nadzor nad zatočeničkim logorima povjeren Otteru, njegova je odgovornosti bila ta da "samo vodi brigu"[ax] o neprijateljskim strancima, a ne i o stvarima povezanima s njihovim uhićenjem. Odgovornost za popisivanje stranih neprijatelja i njihova uhićenja ležala je na područnim matičnim uredima za neprijateljske strance, policijskim jedinicama i, u nekim slučajevima, na drugim za to posebno ovlaštenim osobama. U Britanskoj Kolumbiji matični je ured za neprijateljske strance smješten u gradu Victoriji. Tako je do početka studenoga 1914. godine konačno na razini države stvorena nova, standardizirana vojna organizacija za pravilno i ujednačeno upravljanje svim akcijama zatočenja u zemlji.[ay]

Nekoliko dana od objave Uredbe u vijeću, prihvatna je postaja otvorena u Useljeničkoj zgradi u gradu Montrealu, u pokrajini Quebec, i prvi su zatvorenici predani tamošnjoj upravi za zatočenje. Drugi red zatočenički logor koji se otvorio bio je u Fort Henryju, u mjestu Kingstonu, pokrajini Ontariu. Sljedeći su se logori uskoro otvorili u Petawawaji, Torontu i Kapuskasingu, također u pokrajini Ontariu, te u Montrealu i Spirit Lakeu, u pokrajini Quebecu. Drugi su, manji, zatočenički logori uskoro pokrenuti u mjestima

Brandon, Manitoba, Halifax, Nova Scotia, Lethbridge, Alberta i Vernon te u Nanaimu, u pokrajini Britanskoj Kolumbiji. Ukupno su osnovana dvadeset i četiri logora i postaja širom *Dominiona*. Svakim je logorom rukovodio zapovjednik, kojemu su pomagali pobočnik, časnik opskrbe, liječnički časnik te nešto podređenoga osoblja, primjerice časnički namjesnik, narednik opskrbe, narednik satnijskoga ureda, tumač (civil) te nadstojnica (u logorima u kojima su zatočene žene i djece). U manjim postajama i logorima nije bilo toliko služba. Za cijele operacije Otter i njegovo osoblje nisu smjeli zaboraviti na međunarodne propise Haaške konvencije te su morali ostati u kontaktu s Uredom za informiranje Engleske.[az]

Prvi zatočenički logori koji su osnovani u pokrajini Britanskoj Kolumbiji bili su u Vernonu (otvoreni 18. rujna 1914. – zatvoreni 20. veljače 1920), gdje je prostrana zgrada pokrajinske vlade s okolnim zemljištem od deset rala stavljena u vojnu službu, te na Vancouver Islandu, u mjestu Nanaimu (20. rujna 1914. – 17. rujna 1915.), gdje se također radilo iz zgrade pokrajinske vlade. Drugi su logori uskoro smješteni u mjestima Revelstoke-Field, Fernie-Morrissey, Edgewood i Monashee-Mara Lake. Nekoliko je logora u Britanskoj Kolumbiji radilo tek kratko vrijeme, jer se nastojalo smanjiti potrošnju uzrokovanu zatočivanjem te su se logori počeli udruživati i preustrojavati čim je prestanak početnih pritisaka to učinio mogućim. Za vrijeme tih preuređenja, logor Fernie premješten je u mjesto Morrissey, logor Monashee u Mara Lake, a logor Revelstoke u mjesto Field. Mnogo je hrvatskih rudara bilo zatočeno u pritvornome centru u Nanaimu, koji je radio manje od godinu dana i koji je u ranim ratnim godinama pokrivao većinu potreba Vancouver Islanda. Kada je jeseni 1915. Vernon postao središnji stalni logor te pokrajine, zatvoren je logor Nanaimo pa su preostali zatočenici premješteni u taj i druge logore u unutrašnjosti pokrajine.

Zatočenički je logor u Nanaimu službeno otvoren 20. rujna 1914. Smješten je u zgradi pokrajinske vlade na aveniji Steward blizu križanja s cestom Townsite. Položaj je

Kuća štrajkolomca

Uutrašnjost uništene kuće

nadgledao morski kanal Newcastle Island te bio okružen jakom žičanom ogradom.[ba] Pod propisima koje je ustanovio general bojnik Otter, stražari su u svim logorima čuvali ograđeni prostor i zgrade, pratili zatočeničke radne skupine te nadgledali zatočeničke smještajne jedinice.[bb] Sustav je čuvara i stražara u Nanaimu bio stalno u pogonu; njihove su stražaske kućice činile posljednje položaje te ustanove. Stražari su bili smješteni u civilnome prostoru, starome poljoprivrednome domu u ulici Machleary, oko jedne milje jugozapadno od zatočeničkoga logora.

Zapovjednik je prostora u Nanaimu bio bojnik A. Rowan iz 6. pukovnije (poznate pod imenom *Puške connaughtskog vojvode / Duke of Connaught's Own Rifles*), milicijske jedinice iz Vancouvera, B.C.. Blisko je surađivao s brojnim pokrajinskim i općinskim redarstvenim djelatnicima na otoku, uključujući i W. J. Bowsera, državnoga odvjetnika Britanske Kolumbije [Attorney-General of B. C.; mjesto državnoga tajnika dio je ovlasti ministra pravosuđa kanadske savezne vlade i ministara pravosuđa vlade saveznih pokrajina, nap. prev.], bojnika W. Ridgeway-Wilsona, časnika za zatočeništvo Britanske Kolumbije, Colina S. Campbella, višega policijskoga inspektora u pokrajinskoj policiji Britanske Kolumbije, redarstvenike McDonalda (Sidney), Stephensona (Nanaimo), Neena (gradska policija Nanaima), Millsa (Cumberland), Kempa (Ladysmith), Friera (Ganges), Kiera (Duncan), te druge nadležne za manja naselja na otoku.[bc]

Nekoliko dana prije nego je logor Nanaimo prihvatio svoje prve zatočenike, viši je policijski inspektor Campbell odaslao naputke svim policijskim načelnicima u pokrajini u vezi s troškovima prijevoza zatočenika do logora te o tome kako se pokrajina namjerava služiti svojim dvama glavnim zatočeničkim objektima. Dio je naputka glasio:

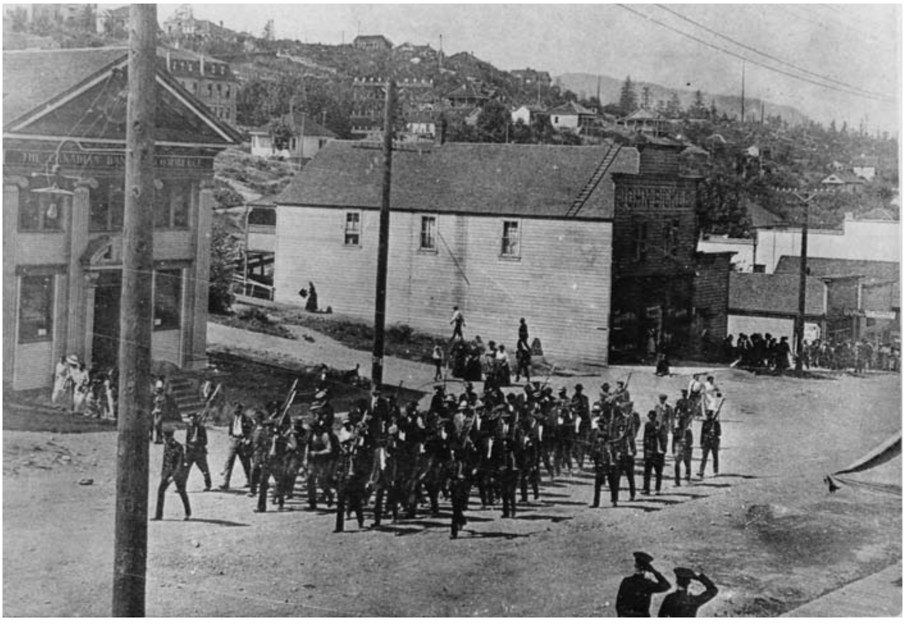
...vojne će vlasti na sebe preuzeti troškove prijevoza te potrebnu pratnju za sve ratne zarobljenike iz raznih zatvora i redarstvenih pritvora [u pokrajini] do zatočeničkih logora u Nanaimu i Vernonu; oni iz Vancouvera, New Westminstera, te s otoka idu u Nanaimo, a svi oni iz gornjih krajeva u Vernon.[bd]

Na dan 22. rujna 1914., samo par dana od svoga službenoga otvorenja, logor je Nanaimo prihvatio svoje prve zatočenike. Bila su to četrnaestorica Austrijanaca i Hrvata koje su preuzeli policija i vojne vlasti u Victoriji te pod stražom otpratili do novootvorenoga pritvornoga objekta u gradu koji se nalazi u središnjemu dijelu otoka.[be] Uskoro im se pridružio nepoznat broj muškaraca, neprijateljskih stranaca, koje je policija uhitila na raznim mjestima na otoku i pritvorila, iako su se prema nedavnim saveznim i pokrajinskim propisima bili evidentirali.[bf] Do studenoga, prema jednom izvoru iz tiska, "veći je broj stranaca sada zatočen u tom gradu".[bg] Do travnja 1915. broj je zatočenika u logoru Nanaimo iznosio oko 90 muškaraca.[bh] Taj je broj u sljedećem mjesecu naglo porastao, što je prisililo zapovjednika Rowana da zbog prenapučenosti zatvori logor, da preraspodijeli višak otočkih zatočenika u zatvore i redarstvene pritvore u Victoriji te u zatočenički logor u Vernonu. Sve je lošije stanje na ratištu te je nova, stroža politika prema neprijateljskim strancima u pokrajini imala izravan utjecaj na taj nagli i dramatični porast broja zatočenih neprijateljskih stranaca na Vancouver Islandu.

Loša ratna godina za Kanađane

Europska je kampanja 1915. godine digla sile Osovine do vrhunca njihove vojne sreće. Ruska se vojska bila u povlačila, Poljska je išla putem Belgije, Srbija je pokorena, a talijanski je napad protiv Austrije dao neznatne plodove. Napadi francuskih, britanskih i kanadskih snaga posvuda su odbijeni. Gubitci su bili golemi na sve strane. Dajući visok publicitet hrabrim i junačkim naporima Kanađana u bitci kod Ypresa, tisak Vancouver Islanda redovito je donosio dugi popis gubitaka koje su Kanađani pretrpjeli u tom krvavom napadu. Naslovi poput “I dalje naši ranjenici”, “Popis časnika ubijenih u bitci sjeverno od Ypresa,” “Popis gubitaka i dalje raste,” “Još jedan dug popis gubitaka”, koji su donosili popise muškaraca s Vancouver Islanda palih na ratištu,[bi] duboko su ganuli čitatelje i izazivali njihovo strahopoštovanje. Svijest o zbivanjima na ratištu povećana je osobnim pismima primljenima od momaka iz rovova ili logora za ratne zarobljenike u Njemačkoj. U pismu svomu bratu Joeu, Jack Lapsansky, sin iz brojne hrvatsko-kanadske rudarske obitelji iz Ladysmitha, pisao je o strahotama rata te o gubitku svojih dobrih prijatelja u rovovima Europe:[bj]

Obavio sam osjetljiv zadatak sinoć pa sam napisao pismo gospođi Parks obavještavajući je o smrti njezina sina Henryja, jadna žena mora da je strašno slomljena srca, jer znam sâm kako se osjećam. Jadni je Henry sa mnom radio u Courtenayju nekoliko godina te tada došao dole do Vancouvera i sa mnom je stupio u vojsku, pa zajedno vojujemo od tada. Jednu stvar znadem, brate, sljedeći put kada budem u bliskoj borbi s tim

Štrajkaši odlaze u zatvor

kukavičkim vragovima, jao njima. Jedino se Bogu molim da me poštedi do trenutka kad ću imati to zadovoljstvo bajunetom ubiti njih šestero. Da, Joe, zadovoljstvo je skončati ih, jer je to najgori neprijatelj kojega smo ikada imali. Znaš, Joe, bilo je prilično teško vratiti se ovamo i saznati da su mi mnogi drugovi otišli s ovoga svijeta, ali rat je rat i nisu mogli umrijeti boljom smrću. Tvoj dragi brat Jack.[bk]

Takva su pisma mnogima razotkrila strahote sukoba koju su njihovi voljeni doživljavali na drugoj polovici svijeta, u Europi. Patnja prouzročena gubitkom rođaka u rovovima izazivala je duševnu bol kod stanovništva Britanske Kolumbije koja je često nalazila svoj odušak u osveti nad neprijateljskim strancima koji su bili pri ruci.

Još jedan događaj koji je doveo strpljenje pučanstva Britanske Kolumbije do granica izdržljivosti te ih čak natjerao na izravno djelovanje protiv austro-njemačkih državljana u Victoriji i u drugim dijelovima pokrajine, bilo je potapanje *Lusitanije*, velikoga putničkoga broda poduzeća Cunard, 7. svibnja 1915. Pogođen torpedom njemačke podmornice u kanalu St. George, s južne obale Irske, a na putu za Liverpool, taj je luksuzan putnički brod potonuo u samo osamnaest minuta. Od ukupno 1 959 putnika i članova posade, tri su petine poginule u toj katastrofi. Desetak je ljudi iz Victorije potonulo zajedno s brodom, među njima i poručnik James Dunsmuir (sin Jamesa Dunsmuira, bivšega zamjenika namjesnika) [*lieutenant governor*, izvršni dužnosnik kanadske pokrajine kojeg imenuje vrhovni namjesnik / *governor general* ; nap. prev.], koji je bio na putu za ratište s Kanadskim konjaničkim puškama (*Canadian Mounted Rifles*), pukovnijom koja je obuku prošla u Victoriji.[bl] Bijes i zapanjenost koju je izazvao taj ratni čin prohujali su diljem svijeta. I ljudi Britanske Kolumbije s gnjevom su i nevjericom reagirali na taj vrhunski skandal. "Ljudima izvan Njemačke nikada nije palo na pamet da bi našli ikoga voljna izvesti tako strašan zločin", pisalo je u novinama *Colonist*.[bm] Vijest o njemačkome činu na otvorenome moru prelila je čašu strpljenja

Ladysmith za strajka

te zapalila osjećaje nekih ljudi u Victoriji, koji su smjesta poduzeli korake ne bi li poravnali svoje osobne račune protiv Nijemaca i drugih neprijateljskih stranaca u tome gradu. U subotu, 8. svibnja 1915., rulja od gotovo 300 protunjemačkih prosvjednika nahrupila je u Blanshard Hotel, zahtijevajući od pipničara da izvoli odmah pokazati *Union Jacka* [Britansku zastavu, nap. prev.]. Taj je hotel, smješten na jugozapadnome uglu ceste Blanshard i Johnson, prije nosio ime *Kaiserhof*, kojim su se i dalje koristili članovi gradskoga Kluba Nijemaca koji su navraćali u hotel te u njemu često organizirali skupove i okupljali se u posebnim prigodama. U metežu koji je uslijedio, ta je nemirna gomila razbila jedan od prozora od pločastoga stakla na šanku te je, raspaljena napitcima sa šanka, nastavila uništavati prostorije hotela. Gotovo je 500 izgrednika rastavilo hotel, dok je gomila za koju se procjenjuje da je iznosila 2 000 do 3 000 osoba, promatrala i usmeno podržavala to razaranje, pjevajući *Rule Britannia* (*Vladaj, Britanijo*) i druge domoljubne pjesme. Taj se ispad, od tada poznat kao "izgred Lusitania", smirio tek dolaskom vojnih i civilnih vlasti.[bn] Gubitci Blanshard Hotela procijenjeni su na između deset i petnaest tisuća dolara.

Bilo je prosvjeda u drugim dijelovima grada te su poduzeća za koja se znalo da su im vlasnici Nijemci pretrpjela znatne štete: Simon Leiser tvrdio je da je pretrpio gubitke od trideset tisuća dolara, gubitci Mosesa Lenza bili su između deset i petnaest tisuća, a i manje tvrtke kao što su *The Phoenix Brewing Company* (Pivovara Phoenix), prostorije Kluba Nijemaca, poduzeća *Pither and Leiser*, *Popham Brothers* (Braća Popham), te poduzetnici E. F. Geiger i Max Kilburger, također su pretrpjele znatne štete.[bo] Ne bi li smirio stanje u gradu, koje je po svemu sudeći izmaklo nadzoru unatoč pojačanim mjerama sigurnosti, gradonačelnik je Victorije Alex Stewart 10. svibnja nametnuo Zakon o izgredima, zahtijevajući od "svih stanovnika Victorije da ostanu u svojim domovima ili na radnim mjestima…dok ne popusti javno uzbuđenje".[bp]

Potonuće je *Lusitanije*, međutim, imalo i drugih posljedica za neprijateljske strance na Vancouver Islandu. Iako je siledžijska protunjemačka rulja maknuta s ulica Victorije, bez sumnje opomenuta upozorenjem gradonačelnika Stewarta da će protiv izgrednika biti poduzete zakonske mjere, stavovi su građana i zajednice širom pokrajine krenuli nagore – postali su krući. Zahtijevalo se i od pokrajinske i od savezne vlade da poduzmu mjere glede zatočenja neprijateljskih stranaca ili, u nekim slučajevima, da ih se izbaci iz zemlje u cijelosti.

U danima koji su slijedili nakon izgreda *Lusitania*, u nastojanju da dokaže svoju odanost i da sačuva svoja poslovanja, tvrtka za tvrtkom u Victoriji i na otoku oglašivala je kako ne zapošljava radnu snagu neprijateljskih stranaca – ako su kod njih bili zaposleni, u nekim su im slučajevima davali otkaze – te da tvrtku vode isljučivo Kanađani ili Britanci.[bq] Građani Oak Bayja, nakon podugog sastanka u toj viktorijskoj općini, odaslali su *Dominionskoj* vladi u Ottawi nekoliko zaključaka kojima su tražili izgon svih neprijateljskih stranaca iz Kanade ili njihovo zatočenje za trajanja rata, te ukidanje svih dosad izdanih potvrda o primitku u državljanstvo.[br] Gradsko je vijeće Sjevernoga Van-

couvera također zatražilo zatočenje svih neprijateljskih stranaca do konca rata, kao i trenutnu zapljenu i prodaju njihova vlasništva.[bs] Engleski-govoreći rudari Coal Creeka i Fernija, B.C., zaposleni kod velebnoga poduzeća Crow's Nest Coal Company, prijetili su štrajkom ako se ne otpuste svi rudari neprijateljski stranci. Dio je rudarskih zaključaka poslanih i pokrajinskoj i saveznoj vladi, glasio: "Mi smo kao Britanci i drugi nestranci, voljni raditi i radit ćemo, ali ne pod sadašnjim uvjetima, to će reći, s neprijateljskim strancima."[bt] Popuštajući pred zahtjevima svojih anglokanadskih birača da napravi nešto konkretno glede neprijateljskih stranaca u pokrajini, državni je odvjetnik Britanske Kolumbije, W. J. Bowser, otputovao do Ottawe i uspio ishoditi privolu *Dominionske* vlade za zatočenje neprijateljskih stranaca zaposlenih u ugljenokopima pokrajine Britanske Kolumbije. "Zahvaćen tom naredbom", pisale su novine *Colonist*, "bit će znatan broj muškaraca, Nijemaca i Austrougara, jer ih je dosta zaposlenih u ugljenokopima na Vancouver Islandu".[bu] U nekoliko sati od uvođenja nove vladine politike velik je broj rudara neprijateljskih narodnosti, i samaca i oženjenih, odstranjen iz ugljenokopa na području mjesta Bevan, Cumberland, Extension, Ladysmith, South Wellington, Union Bay i Nanaimo, te su odvedeni u zatočeništvo.[bv] Prema popisu neprijateljskih stranaca u to vrijeme zaposlenih u rudnicima Vancouver Islanda, te onih koji su primili socijalnu pomoć u mjestima Ladysmith i Extension

…bilo je 17 neprijateljskih stranaca na popisu socijalne pomoći u Ladysmithu i Extensionu, 12 bijahu neoženjeni, te 1, oženjen čovjek, koji je bio primljen u državljanstvo 1907. 23 rudara, neprijateljskih stranaca, radilo je u rudnicima u Ladysmithu i Extensionu, od kojih 12 bijahu neoženjeni, od kojih su dvojica već primljeni u državljanstvo, te je i osmero oženjenih muškaraca bilo već primljeno u državljanstvo. U South Wellingtonu je radilo 27 muškaraca neprijateljskih narodnosti, od kojih 13 bijahu neoženjeni. Među ovima bijaše samo jedan Nijemac koji je već primljen u državljanstvo.[bw]

Među više od 60 muškaraca uhićenih u policijskim racijama protiv neprijateljskih stranaca u otočkim ugljenokopima u svibnju 1915., bilo je i nekoliko hrvatskih rudara uključujući Vukosica, braću Pavic, Sverka, Nordolskog, Trinku i druge. Neki su bili oženjeni te imali djecu.[bx] Dvojica, dugogodišnji članovi Odsjeka sv. Nikole u Ladysmithu, Janko Dragelj i Josip Sebelja, također su uhićeni u to vrijeme.[by]

Među razlozima tada danima za zatočenje tih muškaraca bilo je i stvaranje slobodnih radnih mjesta za "prave britanske podanike čije su obitelji i domovi u ovom okrugu".[bz] Do sredine rujna 1915., a zbog prenapučenosti logora u Nanaimu, zapovjednik je logora Rowan bio prisiljen preraspodijeliti prevelik dotok otočkih zatvorenika – oko 115 neprijateljskih rudara – do zatvora i pritvornih centara u Victoriji te u zatočeničkim logorima u Vernonu, Revelstoke-Fieldu, Fernie-Morriseyju, Edgewoodu i Monashee-Mara Lakeu.[ca] U jesen 1915. Vernon je postao središnji i trajni logor u pokrajini, neprikladan je i prenapučen logor u Nanaimu zauvijek zatvoren (17. rujna) te je preostalih oko 120 zatočenika ili premješteno do toga i do drugih logora u unutrašnjosti pokrajine

ili su ih vlasti, osim onih koji su smatrani najopasnijima, uvjetno pustile na slobodu na rad u privatnim tvrtkama.[cb] Na zahtjev državnoga odvjetnika Bowsera, ugljenska su se i željeznička poduzeća suglasila ponovno zaposliti neke nezaposlene rudare. Bowser je bio željan skinuti te muškarce, posebice glave obitelji, s popisa socijalne pomoći.[cc] Oko 30 ljudi, uključujući Hrvate Smiljanica, Maricha, Lukanicha, Borovicha, i druge, našlo je posla u poduzeću Canadian Collieries u Extensionu, dok su se ostali preselili u mjesta Field i Winnipeg gdje su radili za željezničko poduzeće Canadian Pacific Railway.
A bilo je i onih koji su, radije nego se suočiti s neizvjesnom budućnošću u Kanadi, odlučili "pakirati kovčege" i vratiti se "staroj zemlji". U listopadu se 50 do 60 rudara iz Ladysmitha i Cumberlanda pridružilo skupini od preko 200 ljudi u Vancouveru za put do Europe. Upitan zašto, jedan je hrvatski povratnik odgovorio:
Zašto odlazim? No, što mi je ovdje raditi? Gledaj, došao sam u ovu zemlju da pobjegnem od gospodarskog i političkog izrabljivanja u domovini. Došao sam ovdje raditi za bolji život, i pomoći u izgradnji ove zemlje. Umjesto toga, gotovo preko noći, i bez ikakve moje krivnje, prezren sam, sumnjiv, diskriminiran, i, gore od svega, bez sudskog procesa ili ičega, zatočen u zatvor i tretiran kao kriminalac. Što sam učinio da to zaslužim? A sada smo prvi kojima se dijeli otkaz i zadnji koje se zapošljava. Odlazim, dogodilo se što mu drago.[cd]

Spomen - ploca u Nanaimu

Bilješke:

[a] Canadian Collieries (Dunsmuir) Limited Record Book (Ladysmith, Ted Knight Collection [Zbirka Teda Knighta]).
[b] Glavna knjiga i imenik Odsjeka broj 268, H.B.Z., u Ladysmithu (Nanaimo, Arhiv Hrvatske bratske zajednice, Odsjek Sv. Nikole Br. 268), 281.
[c] Prisega o prebivalištu i Podanička prisega Josepha Berdicka te Obavijest o namjeri Josepha Berdicka da podnese zahtjev za upis u državljanstvo (Ladysmith, 13. lipnja 1911.), u autorovu posjedu.
[d] Prisega o prebivalištu i Podanička prisega Marka Radatovicha te Obavijest o namjeri Marka Radatovicha da podnese zahtjev za upis u državljanstvo (Ladysmith, 21. veljače 1911.), u autorovu posjedu. Također Prisega o prebivalištu i Podanička prisega Johna Micheka te Obavijest o namjeri Johna Micheka da podnese zahtjev za upis u državljanstvo (Ladysmith, 11. travnja 1913.), u autorovu posjedu.
[e] Godišnje izvješće Odjela unutarnjih poslova za financijsku godinu završno s 31. ožujka 1915. (Ottawa, King's printer [Kraljev tiskar], 1915.), 202.
[f] Razgovor Myrtela Burgena s Georgeom Badovinickom (Victoria, 9. veljače 1979.), Coal Tyee History Project [Povijesni projekt Coal Tyee], B.C.P.A., transkript 4051,14.
[g] "Hrvati na strajku u Kanadi", Zajednicar (Pittsburgh, 1. travnja, 1914.), 1.
[h] Ibid., 138.
[i] Ibid., 149.
[j] Ibid., 146.
[k] Ibid., 156, 157.
[l] Pinkertonovo izvješće glede štrajka u mjestima Nanaimo, Cumberland, Extension, Ladysmith South i drugim, Pokrajinski arhiv Britanske Kolumbije, GR 429, kutija 19.
m Richard Goodacre, Dunsmuir's dream, Ladysmith, the first fifty years [Dunsmuirov san, Ladysmith, prvih pedeset godina] (Victoria, Porcepic books, 1991.), 60.
[n] Ibid., 143.
[o] Ibid., 278.
[p] Bohdan S. Kordan i Peter Melnycky, urednici, In the shadow of the Rockies [U sjeni planine Rocky] (Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press [Tisak kanadskoga instituta za ukrajinske studije], 1991.), 15.-16.
[q] William Otter, Internment Operations, 1914-1920 [Operacije zatočenja, 1914.-1920.] (Ottawa, King's Printer [Kraljev tiskar], 1921.), 6.
[r] Rebecca West, Black Lamb and Grey Falcon [Crno janje i sivi sokol] (New York, The Viking Press, 1958.), 375.
[s] "Canada to call army division" ["Kanada će sakupiti vojnu diviziju"], The Daily Colonist (Victoria, 6. kolovoza 1914.), br. 203, 1.
[t] Canada in the Great World War [Kanada u velikom svjetskom ratu] (Toronto, United Publishers of Canada), II, 145.
[u] Colin Campbell, "Canadian Internment Camps Of World War One" ["Kanadski zatočenički logori Prvoga svjetskoga rata"], The Canadian Philatelist, II, 120.
[v] Josip Cizmic, History of the Croatian Fraternal Union of America [Povijest Hrvatske bratske zajednice Amerike] (Zagreb, Golden Marketing, 1994.), 144.
w Ibid., 145.
[x] "Austrians in Canada Liable to Call Home" ["Austrijanci u Kanadi podložni pozivu u domovinu"], Times-Colonist (Victoria, 4. kolovoza 1914.).
[y] Lynne Bowen, Boss Whistle [Šefova zviždaljka] (Lantzville, Oolichan Books, 1982.), 199.
[z] Report of the Secretary of State of Canada for the year ending March 31, 1915 [Godišnje izvješće državnoga tajnika Kanade završno s danom 31. ožujka 1915. godine] (Ottawa, King's printer [Kraljev tiskar], 1915.), 224.
[aa] Pokrajinski arhiv Britanske Kolumbije, Policija Britanske Kolumbije, Korespondencija i izvješća o stranim neprijateljima (1914.-1918.), GR 57, knjiga 20, ff.20.
[ab] "The enemy among us" ["Neprijatelj među nama"], Times-Colonist (Victoria, 14. kolovoza 1914.).
[ac] "Wholesale Deportation Are Contemplated" ["Razmatraju se masovne deportacije"], Ladysmith

Chronicle (Ladysmith, 11. srpnja 1914.), 69.
[ad] "Strangers within our gates" ["Stranci unutar naših dveri"], Ladysmith Chronicle, VII, br. 30 (Ladysmith, 14. studenoga 1914.), 1.
[ae] "Become Citizens" ["Postanite građani"], Times-Colonist (Victoria, 13. kolovoza 1914.), 6.
[af] Times Colonist (Victoria, 9. rujna 1914.), 2.
[ag] Tracy Raynolds, A case study in attitudes towards enemy aliens in British Columbia 1914-1918 [Studija manifestacije stavova prema neprijateljskim strancima u Britanskoj Kolumbiji 1914.-1918.] (magistarski rad, Sveučilište Britanske Kolumbije, travanj, 1973.), 47.
[ah] Donald Avery, Dangerous Foreigners [Opasni stranci] (Toronto, McClelland and Stewart, 1988.), 67.
[ai] "Foreigners in States" ["Stranci u državama"], Times-Colonist (Victoria, 14. kolovoza 1914.).
[aj] Pokrajinski arhiv Britanske Kolumbije, Policija Britanske Kolumbije, Korespondencija i izvješća o stranim neprijateljima (1914.-1918.), GR 57, knjiga 8, ff.1-22. Iskaz H. A. E. Teatsa pred načelnikom pokrajinske policije glede uhićenja austrijskih rezervista u mjestu Sidneyu 15. rujna 1914.
[ak] Pokrajinski arhiv Britanske Kolumbije, Policija Britanske Kolumbije, Korespondencija i izvješća o stranim neprijateljima (1914.-1918.), GR 57, knjiga 07, ff.1264-A do 1264-D. Korespondencija glavnoga redarstvenika Johna Simpsona s načelnikom pokrajinske policije Colinom S. Campbellom, Victoria, B.C., s nadnevkom: Greenwood, Britanska Kolumbija, 27. kolovoza 1914.
Pokrajinski arhiv Britanske Kolumbije, Policija Britanske Kolumbije, Korespondencija i izvješća o stranim neprijateljima (1914.-1918.), GR 57, knjiga 07, ff.1264-A do 1264-D. Korespondencija glavnoga redarstvenika Johna Simpsona s pokrajinskim redarstvenikom H. J. McDougalu, Fairview, B.C., s nadnevkom: 27. kolovoza 1914.
[al] Pokrajinski arhiv Britanske Kolumbije, Policija Britanske Kolumbije, Korespondencija i izvješća o stranim neprijateljima (1914.-1918.), GR 57, knjiga 07, ff.1264-A do 1264-D. Korespondencija upravitelja pokrajinske kaznionice Turnbulla Wardena, New Westminster, B.C., s načelnikom pokrajinske policije Colinom S. Campbellom, Victoria, B.C., s nadnevkom 26. kolovoza 1914., u mjestu New Westminster, B.C.
[am] Pokrajinski arhiv Britanske Kolumbije, Policija Britanske Kolumbije, Korespondencija i izvješća o stranim neprijateljima (1914.-1918.), GR 57, knjiga 07, ff.1264-A do 1264-D. Korespondencija upravitelja pokrajinske kaznionice A.T. Turnbulla, New Westminster, B.C., načelniku pokrajinske policije Colinu C. Campbellu, Victoria, B.C., s nadnevkom: 27. kolovoza, 1914., u mjestu New Westminsteru, B.C.,
an Pokrajinski arhiv Britanske Kolumbije, Policija Britanske Kolumbije, Korespondencija i izvješća o stranim neprijateljima (1914.-1918.), GR 57, knjiga 07, ff.1264-A do 1264-D. Korespondencija glavnog redarstvenika Johna Simpsona pokrajinskom redarstveniku H.J McDougalu, Fairview, B.C., s nadnevkom: 27. kolovoza 1914.
[ao] Prisoners' Effects Book / Knjiga osobne sitne imovine zatovrenika, Zatvorska farma Saanich, Victoria, B.C., B.C.P.A., GR 306, knjiga 7.
[ap] Anthony Rasporich, For a Better Life. A History of Croatians in Canada / Za bolji život. Povijest Hrvata u Kanadi (Toronto, McClelland and Stewart, 1982), 77.
aq B.C.P.A., Policija Britanske Kolumbije, Korespondencija i izvješća o stranim neprijateljima (1914.-1918.), GR 57, knjiga 07, ff.1264-A do 1264-D. Korespondencija načelnika pokrajinske policije Colina S. Campbella, Victoria, B.C., s glavnim redarstvenicima te redarstvenikom McDonaldom u Sidneyu, Fryerom u Gangesu te Krierom u Duncanu, s nadnevkom: 15. rujna 1914., u mjestu Victoriji.
ar "Notice to all subjects of Germany and Austria-Hungary", Ladysmith Chronicle, VII, br. 11(Ladysmith, 12. rujna 1914.), 1.
as Rasporich, 76
at Otter, Internment Operations [Operacije zatočenja], 6.
au Donald M. Santor, Canadian Scrapbook. Canadians at war 1914.-1918. [Kanadski spomenar. Kanađani u ratu 1914.-1918.] (Scarborough, Prentice-Hall, 1978.), 1936. (stranica ?)
av Otter, Internment Operations [Operacije zatočenja], 3.
aw Imenovanje "posjetitelja" zatočeničkoga logora, Okružne naredbe, 28. travnja 1916., 4. list (Victoria, 5. (BC) pukovnija, R.C.A. Museum and Archives [Muzej i arhiv Kraljevske kanadske vojske]).
ax Otter, 4.
ay Otter, 3.
az Otter, 4.
ba Otter, 5.

[bb] Otter, 6.
[bc] B.C. P. A., Policija Britanske Kolumbije, Korespondencija i izvješća o stranim neprijateljima (1914.-1918.), GR 57, knjiga 07.
[bd] B.C. P.A., Policija Britanske Kolumbije, Korespondencija i izvješća o stranim neprijateljima (1914.-1918.), GR 57, knjiga 07, ff.1264-A do 1264-D. Korespondencija načelnika pokrajinske policije Colina S. Campbella, Victoria, B.C., glavnom redarstveniku T. Smithu, Vancouver, B.C., s nadnevkom 19. rujan, 1914.
[be] "Aliens taken to Nanaimo" ["Stranci odvedeni u Nanaimo"], Colonist (Victoria, 22. rujna 1914.).
[bf] The Nanaimo Free Press (Nanaimo, 18. rujna 1914.), 4.
[bg] Colonist (Victoria, 15. studeni 1914.) 6.
[bh] Colonist (Victoria, 17. travnja 1915.) 4.
[bi] Colonist (Victoria, 1. svibnja 1915. – 7. svibnja, 1915.).
[bj] Viola Cull, Chronicle of Ladysmith and District (Ladysmith, New Horizons Historical Society [Povijesno društvo "Novi obzori"], 1980.), 184.
[bk] "Letter from J. Lapsansky" ["Pismo J. Lapsanskyja"], The Ladysmith Chronicle, VII, 87 (Ladysmith, 1. lipnja 1915.), 1.
[bl] "Submarine gets over 1,400 victims" ["Više od 1.400 žrtava podmornice"], Colonist (Victoria, 8. svibnja, 1915.), 1.
[bm] "Murder Most Foul" ["Najgnusnije ubojstvo"], Colonist (Victoria, 8. svibnja 1915.), 4.
[bn] Za više pojedinosti vidi knjigu Charlesa Humphriesa, "War and patriotism, the Lusitania riots" ["Rat i domoljublje, izgredi Lusitania "], British Columbia Historical News, V, 1 (studeni 1971.), 15-23.
[bo] "Reads riot act to quell distrurbances" ["Readsov zakon o izgredima treba smiriti nemire"], Colonist (Victoria, 11. svibnja 1915.), 5.
[bp] "Notice from the Mayor" ["Gradonačelnikova obavijest "], Colonist (12. svibnja 1915.), 1.
[bq] Vidi Colonist (Victoria, 11. svibnja 1915., stranice 2.-7.; 12. svibnja 1915., stranice 2. i 4.
[br] "Suggest internment of alien enemies" ["Predloži zatočenje stranih neprijatelja!"], Colonist (Victoria, 21. svibnja 1915.), 10.
[bs] Colonist (26. svibnja 1915.), 5.
[bt] "Opposed to working with 'Alien Enemies'" ["Protiv rada sa 'stranim neprijateljima'"], Fernie Free Press (Fernie, 18. lipnja 1915.)
[bu] "Takes enemy aliens from Island mines" ["Miče neprijateljske strance s otočkih rudnika"], Colonist (26. svibnja 1915.), 10.
[bv] J. Colin Campbell, "WWI Internment at Nanaimo, and a Scarce Censor Mark" ["Zatočenje u Nanaimu za vrijeme Drugoga svjetskog rata te rijetka cenzorska oznaka"], Postal History Society of Canada Journal [Časopis Društva poštanske povijesti] (Toronto, lipanj, 1989.), 28.-29.
[bw] Pismo W. J. Bowseru, državnomu odvjetniku, Victoria, B.C., od Colina S. Campbella, načelnika pokrajinske policije, Victoria, B.C., s nadnevkom: 25. svibnja 1915. Želim zahvaliti gospodinu Colinu Campbellu što mi je ustupio preslik ovoga dokumenta.
[bx] Popis stranih neprijatelja, Načelnik pokrajinske policije, Victoria, B.C., 18. svibnja 1915. Korespondencija načelnika pokrajinske policije Colina S. Campbella, Victoria, B.C., s glavnim redarstvenicima te s redarstvenicima McDonaldom u Sidneyu, Fryerom u Gangesu te Krierom u Duncanu, s nadnevkom Victoria, 15. rujna 1914. Želim zahvaliti gospodinu Colinu Campbellu što mi je ustupio presliku ovoga dokumenta.
[by] Glavna Knjiga i Imenik Odsjeka 268 u Ladysmithu, B.C. (Ladysmith, 21. listopada 1903.).
[bz] "Takes enemy aliens from Island mines" ["Miču se neprijateljski stranci iz otočkih rudnika"] Colonist (Victoria, 26. svibnja 1915.), 10.
[ca] "Alien miners are to be replaced" ["Strani će rudari biti zamijenjeni"], Ladysmith Chronicle (Ladysmith, 26. svibnja 1915.), VII, br.85, 1.
[cb] Avery, Dangerous foreigners [Opasni stranci], 68.
[cc] Lynnne Bowen, Boss Whistle [Šefova zviždaljka] (Lantzville, Oolichan Books, 1982.), 199.
[cd] Razgovor Zelimira B. Juricica s Tomom Kulajom (Nanaimo, 18. kolovoza 1991.). Kulaj je ovaj navod čuo od prijatelja.

Summary

IN CANADIAN MINES AND CONCENTRATIONS CAMPS

At the focus of the author's attention is a group of Croatian emigrants from the great emigration wave of the late 19th and early 20th century – which devastated many Croatian regions and populated many countries around the world, including Canada. They arrived initially as fishermen on the Pacific coast, subsequently as builders of the Trans-Canada Railway, bringing with them a wealth of experience gained in Austria and Croatia, then as lumberjacks and miners. We find our first miners from Croatia and Bosnia & Herzegovina in the coal mines around Nanaimo, Wellington, Ladysmith and Cumberland. With the construction of a railway line that spanned Canada in the 1890s, mines began to sprout up around what was then the port of Prince Arthur (later Port Arthur, and now Thunder Bay) on the shores of Lake Superior, and subsequently in the area around Sudbury, and to the north around what are now Cobalt, Kirkland Lake and Timmins. The watershed in the relation toward a possible repatriation and the organisation of more permanent Croatian emigrants was certainly World War I. First of all, all dreams of returning were dashed with the rise to power of the Greater Serbian royal regime. Besides that, at the very outbreak of war Croatian immigrants were, together with the members of other nations from the territory of what was then the Austro-Hungarian Monarchy, proclaimed "foreign enemies". Many Croatians, especially those of Port Arthur, Fort William, Sault Ste. Marie and Shumacher, were rounded up in the midst of the winter of 1914 and herded into closed and cold rail wagons and transferred to the very edge of the permafrost region, some 500 kilometres to the north of Sudbury, to the Kapuskasing prisoner of war camp, from which the later settlement of the same name developed. England, who was at war with Germany, turned the Croatian subjects of the Monarchy who were in Canada into victims of the war, regardless of the fact that their own homeland and relatives in Croatia were themselves suffering under the heel of Austro-Hungary. In the Coal Strike of 1912-1914 and the internment operations carried out in Canada from 1914-1918 the Croatians of Vancouver Island were actors in the process of Canada's early industrialisation, accompanied as it was in other parts of the world with blood, sweat and tears.

Resúmen

EN LAS MINAS Y EN LOS CAMPOS DE PRISIONEROS DE GUERRA DE CANADÁ

El autor centra su atención sobre un grupo de emigrantes croatas pertenecientes a la gran ola migratoria de fines del siglo 19 y comienzos del 20, que dejó desiertas muchas regiones croatas y en cambio pobló a varios paises del mundo, entre ellos a Canadá. Dichos emigrantes primero llegaban como pescadores a las costas del Pacífico, después como constructores de la vía trans-canadiense trayendo mucha experiencia en ese oficio de Austria y Croacia y más tarde como hacheros y mineros. En Canadá, los primeros mineros croatas provenientes de Croacia y Bosnia-Hercegovina se emplearon en las minas de carbón de Nanaimo, Wellington, Ladysmith, y Cumberland. Con el tendido de la red ferroviaria y la aparición del ferrocarril en Canadá, a partir de 1890 comenzaron a surgir minas alrededor del antiguo puerto de Prince Arthur (más tarde Port Arthur y ahora Thuder Bay) en las orillas del Lago Superior, luego en las inmediaciones de Sudbury y más al norte en proximidades de las localidades actuales de Cobalto, Kirkland Lake y Timmins. La Primera Guerra Mundial provocó el punto de inflexión con respecto al retorno y al aflujo organizado de emigrantes croatas. Primero, todos los sueños de retornar a la Patria se vieron abruptamente frustrados con la subida al poder del régimen monárquico granserbio. Además, ya desde el comienzo de la Primera Guerra, los inmigrantes croatas junto con los integrantes de otras naciones procedentes del antiguo Imperio Austro-Húngaro, fueron catalogados como "extranjeros enemigos". Muchos croatas, especialmente de Port Arthur, Fort William, Sault Ste. Marie y Schumacher fueron recogidos y en medio del invierno de 1914 fueron cargados en vagones ferroviarios fríos y cerrados y transportados a la misma frontera del territorio glacial a unos 500 kilómetros al norte de Sudbury, y confinados en el campo de prisioneros de guerra "Kapuskasing", a partir del cual años más tarde se desarrollara la localidad del mismo nombre. Inglaterra, que estaba en guerra con Alemania, en esos años convertía en víctimas de guerra también a los croatas súbditos de la Monarquía que se hallaban en Canadá, sin que a nadie le importase de que su Patria y sus familares en Croacia sufrían bajo la presión Austro-Húngara. Los croatas de Vancouver Island en las huelgas de carboneros (1912-1914) y las operaciones de confinamiento en Canadá (1914-1918) son los protagonistas del proceso de la incipiente industrialización canadiense, que al igual que en otras partes del mundo, iba acompañada de sangre, sudor y lágrimas.

Ljubomir Antić

HRVATSKI ISELJENICI U PRVOME SVJETSKOM RATU

Razdoblje Prvoga svjetskog rata po političkim htijenjima i njihovu rezultatu, najparadoksalnije je u povijesti hrvatskog iseljeništva · Malo je tko ikada uložio toliko napora da bi iz jednog ropstva prešao u drugo · Zato, premda je od tih uzbudljivih događaja prošlo 90 godina, teško je ostati ravnodušan · No ne smijemo upasti u zamku „naknadne pameti“ · Baveći se pojedinim dijelom povijesti, uvijek moramo imati u vidu kontekst u kojem se događao, a u prvome redu odnos moći sudionika koji su se borili u političkoj areni · A on je u Prvome svjetskom ratu bio takav, da je izravan put prema hrvatskoj državi bio posve neprohodan · Ako uzmemo u obzir i kasnije stranputice po kojima smo se kretali, nameće se pitanje: nije li možda Jugoslavija bila etapa kroz koju su Hrvati morali proći na putu do vlastite države?

Sve važno što je obilježavalo kraj XIX. stoljeća – mir, stabilnost, sigurnost… - „prelilo“ se preko 1900. godine i nastavilo teći do Prvoga svjetskog rata. To besmisleno krvoproliće, to jest stanje koje je nastupilo nakon njega, unijelo je tolike promjene u europsku i svjetsku povijest i u ljudsko svakodnevlje, da mnogi 1918. godinu doživljavaju kao granicu epoha. U skladu s time može se reći da tek s Prvim svjetskim ratom neformalno počinje teći XX. stoljeće. (Prema istoj „metodologiji“ kraj XX. stoljeća se ne određuje 2000. nego 1989. godinom, to jest godinom pada Berlinskog zida, po čemu se onda prošlo stoljeće naziva i *kratkim stoljećem.)* Imajući to u vidu, posve je razumljiva pozornost koja se na 90-tu obljetnicu kraja Prvog svjetskog rata posvećuje tom prevažnom događaju.

Prisjetimo se što se u Europi dogodilo završetkom Prvoga svjetskog rata: srušena su tri carstva (Austrijsko, Njemačko, Rusko), na novoj formuli o *samoopredjeljenju naroda* uspostavljene su nove države poput Čehoslovačke Republike te Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u SSSR-u uspostavlja se komunistički poredak sa snažnom željom za „iz-

vozom" boljševičke revolucije a iz frustracija nezadovoljne Italije i ponižene Njemačke izrastaju ideologije fašizma i nacionalsocijalizma. Bila je to eksplozivna smjesa koja će već za dvadesetak godina u novom, još krvavijem ratu, raznijeti versailleski poredak.
Što je važno obilježavalo položaj Hrvatske i hrvatskog naroda u Prvome svjetskom ratu? To je nedvojbeno činjenica da Hrvatska nije bila suverena država, pa u svjetskom sukobu nije bila subjekt međunarodnog prava. To je bila Austro-Ugarska monarhija, u čijem je sastavu (Dalmacija i Istra u sklopu austrijskog, a Banska Hrvatska ugarskog dijela) bila. Hrvatska je, dakle, sudjelovala u ratnim naporima i stradanjima, a nije odlučivala ni o ratu ni o miru, premda je ratni rezultat presudno utjecao na njezin budući položaj. U slučaju pobjede Osovine, Kruna i ugarska politička elita vjerojatno bi bile još arogantnije prema podređenim narodima Monarhije, a u slučaju njezina poraza, otvarale su se mnoge mogućnosti od kojih su jedne mogle poboljšati a druge dodatno opteretiti ionako tešku hrvatsku situaciju. Potonje je trebalo preduhitriti a za prve se trebalo izboriti. To je već tijekom rata (1917.) uočio geopolitičar Ivo Pilar ustvrđujući: „Nadam se da neima kod nas tako naivnih političkih ljudi, koji bi mislili, da će nam se nešto dati. Istina je samo to, da tu odlučuje borba i konkurencija. Postići nešto može samo onaj, koji se jakim laktima umije proturati do zdjele. Tko jakih laktova neima, ili kasno dođe, naći će praznu zdjelu."

Treća Hrvatska za Prvoga svjetskog rata

Gdje je u svemu tome *hrvatsko iseljeništvo* i kolika je bila njegova uloga u ratu? Iako fizički daleko, ono je nezaobilazan čimbenik, toliko važan da se bez pretjerivanja može reći kako iseljeni Hrvati, uz austrijsku (Dalmacija i Istra) i ugarsku (Banska Hrvatska), prema brojnosti, ekonomskoj snazi i utjecaju, u tom sudbonosnom vremenu predstavljaju „Treću Hrvatsku".
Od sedamdesetih godina XIX. stoljeća iz hrvatskih područja krenuo je snažan prekooceanski iseljenički val. Rastući u krešendu prema Prvome svjetskom ratu on je dosegnuo takve razmjere da su suvremenici zaključili kako bi Hrvatska ostala bez stanovnika da ratni uvjeti nisu zaustavili iseljavanje. (To je valjda i jedini pozitivni učinak tog rata na Hrvatsku.) Računa se da je do Prvoga svjetskog rata iz Hrvatske iselilo oko 450 tisuća ljudi ili 14 posto njezina stanovništva. Nepovoljnije od samog postotka jest iseljenička struktura: radilo se uglavnom o muškarcima mlađe dobi, a to je poremetilo demografsku sliku u zemlji sa svim negativnim posljedicama. Iseljenici su bili u najvećem broju fizički radnici koji su sporo napredovali na socijalnoj skali useljeničkih društava. Posljedica toga bilo je usporena integracija u domicilna društva, čemu je još pridonosilo i iseljeničko društveno okupljanje, pokretanje novinstva te utemeljenje hrvatskih katoličkih župa.
Većina iseljenika tada još živi u uvjerenju privremeno da izbiva iz domovine. Iz tog uvjerenja (dugo vremena u opticaju je termin „privremeni iseljenici") proizlazile su

snažne veze s domovinom. One se sastoje u praćenju stanja te u materijalnoj, moralnoj i političkoj potpori onim političkim i društvenim snagama koje odgovaraju njihovim težnjama. To je vrlo važno za temu kojom se bavimo: iseljenici već iz dijaspore žele djelatno uticati na stanje u domovini, kako bi ona u vrijeme njihova povratka bila ugodnija za život od vremena kad su „morali" iseljavati. Iako se iseljenici iz prvog vala obično kategoriziraju kao ekonomski migranti, oni se posredno mogu smatrati i političkim. Takav zaključak nameću sljedeće činjenice: Hrvati iseljavaju zbog gospodarske zaostalosti hrvatskih zemalja, gospodarska nerazvijenost je posljedica nepovoljnog političkog položaja u Monarhiji – politika je, dakle, posredni uzrok njihova iseljenja, oni su zato i politički emigranti. To objašnjava prevladavajuće negativan odnos hrvatskih iseljenika prema Austro-Ugarskoj monarhiji, te političke ciljeve koje su postavili u pokretima u vrijeme kad se odlučivalo o njezinoj sudbini.
Do Prvoga svjetskog rata Hrvati su se useljavali u sva tradicionalna prekomorska useljenička područja: najviše u Sjevernu i Južnu Ameriku a zatim u Australiju, Novi Zeland i Južnu Afriku.

Političko jedinstvo sa sunarodnjacima u povijesnim hrvatskim zemljama

U stalnom dodiru s domovinom pomoću novih doseljenika, pisama, praćenja domaćeg novinstva te raznih izaslanika koji su ih posjećivali, iseljenici oblikuju svoja politička stajališta koja su uglavnom u skladu s onima u Hrvatskoj. To znači da od početka stoljeća do Prvoga svjetskog rata, i oni izlaz iz nezavidnog hrvatskog stanja u Austro-Ugarskoj, vide u okupljanju u južnoslavenskoj zajednici, dakle izvan Monarhije. Ne treba posebno isticati da oni tu zajednicu vide ustrojenu na ravnopravnoj osnovici. Štoviše, nitko nije mogao ni pomisliti da bi Hrvatska s razvijenijim gospodarstvom i društvom u novoj zajednici mogla doći u podređeni položaj.
Teška hrvatska iskustva u dvjema jugoslavenskim državama, a osobito ono iz 90-ih godina prošlog stoljeća, spomenutu nam koncepciju čine gotovo nevjerojatnom. No ako ju procjenjujemo bez toga naknadnog iskustva, a u kontekstu vremena i stanja u kojem je nastala, onda stvari stoje drugačije. Dva su temeljna razloga što je jugoslavenska ideja bila prihvaćena mnogim Hrvatima onoga vremena. Prvi je ponižavajući položaj naše zemlje u Monarhiji, čija politička klasa nije dopuštala ni prvo od temeljnih nacionalnih prava, a to je integracija hrvatskih zemalja. Snažno iskazivana želja za zajedničkim životom Istre, Dalmacije i Banske Hrvatske koju Beč i Pešta nikada nisu ozbiljno shvaćali duboko su traumatizirali hrvatskog čovjeka. Drugi razlog je zastrašujući njemački prodor na istok (*drang nacht osten)* i talijanske težnje za hrvatskom obalom, što je kod našeg naroda stvaralo snažan osjećaj nesigurnosti. Podloga jugoslavenstvu kod Hrvata bio je, dakle, ponižavajući položaj u Austro-Ugarskoj i panični strah od još gore budućnosti. U tom stanju, kako kaže Krleža *„narodno jedinstvo" javlja se kao iluzionističko pojačavanje koeficijenta sigurnosti /.../ a od panike pred svojom vlas-*

titom političkom (hrvatskom) ništavnošću srpska se Država, iz Austrijske perspektive, pričinja u glavama toplim domaćim krovom.

Hrvatska oporba Austro-Ugarskoj

Osjećajući da Europa ide u smjeru koji će imati dalekosežne posljedice za njezine narode, hrvatski iseljenici nastoje što spremniji dočekati te događaje. Kao prvo nameće im se potreba za stvaranjem političke organizacije, pod čijim bi se krovom okupile desetine dotad posve nepovezanih iseljeničkih dobrotvornih, kulturnih, športskih i ostalih društava, čija djelatnost nikada nije prelazila granice naselja u kojem su djelovale. To je rezultiralo utemeljenjem Hrvatskog saveza u Sjevernoj (1912.) i Južnoj Americi (1913.), prve krovne organizacije s političkim ciljevima u objema Amerikama.
Vijest o početku Prvoga svjetskog rata snažno je homogenizirala hrvatske iseljenike u SAD-u. U sljedeće četiri godine glas manjine koja je dotada uglavnom pod utjecajem bečke diplomacije bila sklona Austro-Ugarskoj bit će prigušen, a hrvatski iseljenici „svirat će samo na jednom, jugoslavenskom, instrumentu." U pregrijanom ozračju u našim naseobinama, spontano će se početi razvijati iseljenički pokret, čije će osnovne smjernice biti postavljene u rezoluciji donesenoj na velikom zboru u San Franciscu 31. srpnja 1914. godine u kojoj se ističe: „I mi Hrvati i Srbi u Americi, podanici Franje Josipa, koje je habsburška tiranija prognala s ognjišta oblivenog suzama /…/ izlazimo pred lice prosvijećenog svijeta i izjavljujemo svečano: da od današnjeg dana kidamo sve podaničke odnose prema habsburškoj kući i dušom i tijelom prihvaćamo svetu borbu koju danas Srbija i Crna Gora vode za oslobođenje i ujedinjenje Jugoslavije."
U sljedećim danima ta rezolucija bit će prihvaćena na mnogim iseljeničkim skupovima diljem SAD-a, a neke skupštine donijet će i posebne rezolucije. U svima njima poput refrena ponavljat će se misao čikaških Hrvata: „Prekidamo s toga sve veze s perfidnom Austrijom…".
Usporedo s ovim događajima i u Europi se osniva hrvatska oporba Austro-Ugarskoj. Političari koje je rat zatakao u inozemstvu, te oni koji su tamo prebjegli, osnivaju Jugoslavenski odbor u Londonu, kojemu je svrha da kao saveznička ustanova radi na rušenju Monarhije i stvaranju zajedničke južnoslavenske države. Na čelu Odbora, koji su utemeljili i u najvećem broju činili Hrvati, bio je Ante Trumbić a najvažniji članovi bili su Frano Supilo, Ivan Meštrović, Franko Potočnjak, Hinko Hinković… Jugoslavenski odbor odmah je uočio značenje iseljeništva. Njemu je ono trebalo kao davatelj legitimiteta koji nije mogao dobiti iz domovine (potpora Odboru iz Hrvatske značila bi veleizdaju) te kao financijer njegovih aktivnosti. Legitimitet mu je bio važan pred Saveznicima – ta ono dolaze iz zemlje koja je s njima u ratu - a iseljenički novac zbog samostalnosti u djelovanju. Na značenje iseljenika za svoj rad, Odbor je upozorio i jednom simboličnom gestom uključujući u svoj rad najistaknutije od njih u iseljeničkom pokretu dr. Antu Bijankinija (SAD) i Pasku Baburizzu (Čile).
U namjeri da kontrolira iseljenike koji su mogli potpasti i pod druge utjecaje (Pašićeve

vlade - primjerice), odbor šalje u SAD-e Franka Potočnjaka koji povezuje iseljenike kako bi od njih dobio snažnu potporu za svoj rad. To rezultira velikim saborom koji je održan u Chicagu 10. i 11. ožujka 1915. godine, na kojem je donesena Rezolucija koja je više sadržavala Odborove, nego misli hrvatskih iseljenika. Izrazito unitaristički oblikovana ona ističe: „Hrvati, Srbi i Slovenci jedan su isti narod, obilježen jednim jezikom, naseljavajući pod raznim imenima i u mnogobrojnim pokrajinama jugoistočne krajeve Austro-Ugarske monarhije, kraljevinu Srbiju i kraljevinu Crnu Goru. Skupni naziv im je Jugosloveni. Jugosloveni Austro-Ugarske monarhije, u kojoj vladaju dva naroda, Nijemci i Mađari, trpe i stradaju u potpunome ropstvu. Političkih prava ne uživaju nikakvih, ekonomski bivaju do krajnosti izrabljivani i isisavani, u kulturnome razvijanju sprječavani i suzbijani, nacionalno su uništeni, socijalno potiskivani i zapostavljani.

„Toga stanja podnositi više nećemo, hoćemo li da svoju narodnu individualnost i opstanak očuvamo. /…/ „

Na Saboru je izabran Narodni jugoslavenski odbor kao tijelo Jugoslavenskog odbora u Londonu, koji je trebao provoditi stajališta sadržana u čikaškoj rezoluciji.

Sa stajalištima Sabora složila se na XII. Konvenciji u Clevelandu u rujnu 1915. godine i Hrvatska narodna zajednica (poslije Hrvatska bratska zajednica), najvažnija udruga hrvatskih iseljenika u Americi, unatoč pritisku službenih predstavnika Monarhije u Sjedinjenim Američkim Državama.

Vidjeli smo koji su korijeni jugoslavenstva kod Hrvata od početka XX. stoljeća, no odakle njegova istaknuta unitaristička varijanta kod Jugoslavenskog odbora? Zar se bivši pravaši, od kojih je uglavnom sastavljen, samo tako odriču Hrvatstva? To je teško pretpostaviti. U pitanju je nešto drugo. Da bi ostvario svoj cilj, a to je izdvajanje Hrvatske iz Austro-Ugarske, Odbor drži da će biti uvjerljiviji pred Saveznicima ako uopće ne spominje Hrvatsku ni Hrvate. Hrvati su neprijateljska strana u ratu. Njihov ot-

Od sedamdesetih godina XIX. stoljeća iz hrvatskih područja krenuo je snažan prekooceanski iseljenički val, rastući uzlaznom linijom prema Prvome svjetskom ratu, a dosegnuo je takve razmjere da su znanstvenici zaključili kako bi Hrvatska ostala bez stanovnika da ratni uvjeti nisu zaustavili iseljavanje

por Saveznicima na talijanskoj fronti ući će u povijest ratovanja. Kakvu sudbinu može očekivati Hrvatska u slučaju poraza Austro-Ugarske osim one sadržane u izreci „jao poraženima". Da bi se to izbjeglo, zaključuju u Odboru, Hrvati se trebaju otopiti u jugoslavenstvu jer samo takvi mogu dočekati kraj rata na pobjedničkoj strani.
Osim što su poduprli Jugoslavenski odbor, američki su Hrvati preuzeli zadaću obavještavati američku javnost i mjerodavne krugove o „jugoslavenskom pitanju". Pri tome su im velike probleme stvarali srpski predstavnici u Americi koji su vodili velikosrpsku promidžbu. Srbima koje u ratu vodi Nikola Pašić, Jugoslavija ne znači isto što i Hrvatima. Oni imaj dva „rešenja": „veliko" (Jugoslavija) i „malo" (proširena Srbija). Obzirom na događaje na vojnom i diplomatskom polju, oni „naglasak" stavljaju na rješenje koje im više odgovara.
No i u hrvatskom iseljeničkom loncu vrije. Političko jedinstvo iseljenika iskazano na Saboru u Chicagu bilo je samo prividno. Odmah nakon njega nastupili su previri u kojima su do izražaja došle različite koncepcije preuređenja južnoslavenskog prostora nakon razbijanja Austro-Ugarske. Prvi se javio Davorin Krmpotić tvrdeći da je Rezolucija izaslanicima bila nametnuta. On je bio protiv toga da se u budućoj državi izgubi hrvatska individualnost te je zagovarao da buduća država bude federacija. Rezoluciju su odbacili i Srbi na sastanku u San Franciscu, a od nje se distanciraju i Slovenci. Ni socijalisti (najrašireniji među Slovencima) nisu je poduprli. Oni su tvrdili da je ujedinjenje „Jugoslavena" cilj ali ne i stvarnost, pa zagovarati unitarnu Jugoslaviju isto je što i zagovarati Veliku Srbiju. Svoj udjel u razjedinjavanju iseljenika davala je i austro-ugarska promidžba, koja je prilično slobodno djelovala u još neutralnim Sjedinjenim Američkim Državama.

Hrvatski iseljenički mediji protiv nepravde susjednih naroda

Najviše problema jugoslavenskom pokretu prouzročit će Narodni list (New York), jedini dnevnik hrvatskih iseljenika uopće. Za razliku od drugih iseljeničkih listova, od kojih će mnogi svoja hrvatska imena zamijeniti jugoslavenskim, on će od samog početka rata kritički pisati o jugoslavenstvu. „Svaki pošten Hrvat mora najprije biti Hrvat, jer samo potpun Hrvat može biti Slaven, a čim svoje pravo ime izdaješ i uzimlješ drugo, time izdaješ sebe, svoje hrvatstvo, a tko izdaje to ime, taj će još radije izdati slavenstvo", pisat će taj list. Jugoslavenska historiografija uglavnom je s omalovažavanjem pisala o Narodnom listu, možda i zbog kontroverzi koje su se vezivale uz njegova vlasnika Franju Zottia. Zato bi taj list (koji je po mnogo čemu bio i institucija) trebalo korektno analizirati i objektivno ocijeniti.
Rastrgane konce nakon čikaškog zbora pokušat će povezati novi izaslanik Jugoslavenskog odbora Milan Marjanović. Nakon jednogodišnjeg požrtvovnog rada (Marjanović je u tom vremenu napisao oko 500 članaka za iseljeničke novine) konačno su se stekli uvjeti za održanje drugog velikog iseljeničkog zbora, ovaj put u Pittsburghu 29. i 30.

listopada 1916. godine. U nazočnosti 615 iseljeničkih predstavnika (među njima bili su i izaslanici Jugoslavenske narodne obrane iz Južne Amerike) donesena je Rezolucija u kojoj se, nakon čikaškog iskustva, mnogo više balansira kada je riječ o „narodnom jedinstvu". O njemu u Rezoluciji stoji: „Neosporiva narodna istovjetnost Hrvata, Srba i Slovenaca, koja mora da bude osnovica svega rada svakoga Hrvata, Srba i Slovenca, bez obzira na političke, socijalne ili vjerske razlike, izjednačava Hrvate, Srbe i Slovence svagdje i u svemu i ističe jugoslavensku misao i ima kao oznaku skupnosti i nedjeljivosti naroda, a zajedno s narodnim imenima hrvatskim, srpskim i slovenskim i sve lijepe vrline i tekovine, kojima se pojedina plemena ponose i slivaju u tu skupnost."

Unatoč trudu u stilizaciji, i ta je Rezolucija naišla na protivnike među iseljenicima. Najglasniji su opet bili socijalisti. Oni su proročki predvidjeli da će u novoj državi srpska dinastija „eventualno u kakvom naslovu dati koncesiju Hrvatima i Slovencima, ali će im nametnuti i osjećaj da ih je oslobodila."

Srbima je pitsburška Rezolucija bila prihvatljivija od čikaške te su je manje kritizirali. Nekima je ipak smetalo što se na zboru govorilo i o srbijanskim vojnim porazima u ratu što je, prema njihovu mišljenju, Srbiju izjednačavalo s ostalim narodima koji će sastavljati Jugoslaviju, i time joj oduzimalo ulogu jugoslavenskog Pijemonta. Jasno je da Srbima u tome trenutku nije bila važna simbolika, nego neke posve praktične stvari: o načinu na koji će biti stvorena, ovisit će odnos moći u budućoj državi. Uostalom pijemonteški model u stvaranju Jugoslavije nikad u Srbiji nije bio iskreno prihvaćen. Talijanska pokrajina Piemont, predvodnica talijanske borbe za ujedinjenje, u potpunosti se stopila u novoj državi, a Srbija u Jugoslaviji nikada na to nije ni pomišljala. „Jugoslavenima" je osobito bila neugodna oporba hrvatskih i slovenskih katoličkih svećenika koji su i inače na tome zboru bili manje zastupljeni nego na prethodnom. U obraćanju američkoj vladi oni joj skreću pozornost da rušenje Austro-Ugarske, za što se zauzeo pitsburški zbor, narušava neutralnost SAD-a u tome ratu. Izjašnjavajući se o samom sadržaju Rezolucije oni u svojoj izjavi ističu da se „hrvatski narod neće nikad odreći svoje individualnosti i samostalne političke egzistencije." Umjesto toga Hrvati i Slovenci „treba da slijede politiku Stranke prava i njen program iz 1894., koji su i Slovenci usvojili, te ostati vjerni svojem zakonitom vladaru, koji ima dužnost ujediniti sve hrvatske i slovenske zemlje."

Privlačnost Wilsonove ideje o samoodređenju naroda među američkim Hrvatima

Nakon pittsburškog Sabora, jugoslavenski pokret u SAD-u postaje opterećen mnogim problemima. S jedne strane pokret se institucionalizira (osnivaju se Jugoslavensko narodno vijeće i Jugoslavenska kancelarija) a s druge se množe razmimoilaženja o nekim temeljnim stvarima. Nakon prihvaćanja jugoslavenske ideje, na površinu su isplivala pitanja na koji način treba utemeljiti državu, to jest kakva ona treba biti. Ideja o samoodređenju naroda koju je u to vrijeme promovirao američki predsjednik Wood-

row Thomas Wilson, podignula je samosvijest američkih Hrvata. Mnogima od njih više nije važna samo država, nego kakva će ona biti. Narod koji prihvaćanjem ideje samoodređenja stupa na političku scenu, sve više traži da sve važne odluke u svezi s budućom državom treba donijeti on putem Ustavotvorne skupštine. To znači da do tada treba ostaviti otvorenim pitanje hoće li država biti jedinstvena ili federalna te monarhija i republika. Budući da se o tim pitanjima nije mogao postići dogovor, kraj rata iseljenici su dočekali razjedinjeni. Slijedio je pljusak ostavki njihovih vođa uz brošure u kojima otklanjaju krivnju za pomutnju koja je nastala upravo u trenutku kada se pokret našao na cilju urušavanjem Austro-Ugarske i stvaranjem prve jugoslavenske države. Jugoslavenski odbor gubio je nadzor. Njegova koncepcija kako je za Hrvate bolje da se samoodrede kao Jugoslaveni, koju i nisu mogli do kraja objasniti, bila je teško razumljiva iseljenicima. Opće stanje u tom trenutku možda najbolje prikazuje zaokret odborova izaslanika Hinka Hinkovića koji, došavši među iseljenike u SAD-u, postaje (privremeno!) republikanac.

Stanje među hrvatskim iseljeništvom u Južnoj Americi bilo je u mnogo čemu drugačije. Hrvati su tu gotovo jedini južnoslavenski doseljenici, a to je važno imati na umu pri promatranju njihovih političkih raspoloženja, mišljenja pa i akcija. Za razliku od SAD-a gdje je golema većina Hrvata u najamnom radnom odnosu, tu, osobito na tihooceanskoj obali, mnogi su već solidno utvrdili u srednjem i višem sloju društva. Oni pak koji „prodaju svoj rad" čine to kod hrvatskih poduzetnika koji onda kao etnički vođe imaju mogućnosti kontrolirati i njihovo političko ponašanje. U Južnoj Americi još nisu utemeljene hrvatske katoličke župe pa izostaje i Crkva kao potencijalni politički čimbenik. Različita je i prostorna raspoređenost iseljeničkog pokreta. U SAD-u je gotovo ravnomjerno rasprostranjen, a na jugu je koncentriran na tihooceanskoj obali, u prvome redu u Čileu.

Sve to, a i neke druge razlike koje će se očitovati u nastavku ovog prikaza, treba imati na umu kad se govori o jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Južnoj Americi.

Značajke iseljeničkog pokreta u Južnoj Americi

Za razliku od Hrvatskog saveza u SAD-u, koji postaje osnovica iseljeničkog projugoslavenskog okupljanja, onaj na jugu (sa sjedištem u Argentini) početkom rata pokazuje suprotnu tendenciju. Njegov predsjednik Ivan Radeljak ostaje dosljedni zagovornik rješenja hrvatskog problema u sklopu Austro-Ugarske, zbog čega je obilježen kao „austrijak" te je pod neobično snažnim pritiskom „Jugoslavena" gotovo posve onemogućen u djelovanju, osobito izvan Argentine. S Nikolom Mihanovićem, bogatim brodovlasnikom, austrijskim konzulom i poslodavcem tisućama hrvatskih doseljenika u Buenos Airesu, nije se moglo obračunavati na isti način. Uostalom on i nije bio aktivna smetnja pokretu, nego je samim svojim utjecajem onemogućavao da se razvije na atlantskoj obali.

Posve drugačije stanje bilo je na tihooceanskoj obali. Od samog početka rata ovdje

se autohtono razvija snažan jugoslavenski iseljenički pokret. Gotovo sva iseljenička društva distanciraju se od Hrvatskog saveza i postaju organizacijska osnovica jugoslavenskog pokreta. To se odnosi i na novine s time da se pokreću i nove: *Pokret* i *Jugoslavija*, oboje u Antofagasti koja postaje središte pokreta. U kolonijama se održavaju skupovi na kojima se osuđuju „austrijaki“ i Austro-Ugarska te daje potpora Srbiji i Crnoj Gori. Sve to vodi prema utemeljenju organizacije pokreta. To će se dogoditi u veljači 1915. godine na jednom zboru u Antofagasti na kojem će se osnovati Privremena uprava Jugoslavenske narodne obrane (JNO). Nakon toga uslijedit će borba interesnih skupina okupljenih oko listova *Pokret i Jugoslavija* za vodstvo u pokretu. To će usporiti konstituiranje organizacije što će zabrinjavati Jugoslavenski odbor u Londonu kojemu je zbog posebnih razloga nužna politička i financijska potpora upravo iz Južne Amerike. Politička jer se radi isključivo o Hrvatima (Hrvati su za Jugoslaviju!) a financijska jer zna koliko novčano „teže“ naši „Čileanci“. Odbor zato odlučuje izravno intervenirati putem svog izaslanika Miće Mićića. (No on će se dugo zadržati u Buenos Airesu u neuspješnim pokušajima da za Odbor pridobije Nikolu Mihanovića – zbog istih razloga.) Kada on stane uz skupinu oko *Jugoslavije* put u konačno ustrojenje JNO je otvoren. (Spor će biti riješen integracijom *Jugoslavije* i *Pokreta* u *Jugoslavensku državu.)* Kongres ili Veliki zbor JNO održao se u Antofagasti 23. siječnja 1916. godine na kojem je izabrano vodstvo i prihvaćen politički program. Za predsjednika JNO izabran je Pasko Baburizza, jedan od najuspješnijih i najutjecajnijih hrvatskih iseljenika

Uoči Prvaoga svjetskoga rata naši iseljenici osjećaju da Europa ide u smjeru koji će imati dalekosežne posljedice za njezine narode, pa se oni udružuju iz dotad posve nepovezanih iseljeničkih dobrotvornih, kulturnih, športskih i ostalih društava i utemeljuju Hrvatski savez u Sjevernoj (1912.) i Južnoj Americi (1913.) - prve krovne organizacije s političkim ciljevima u objema Amerikama

uopće. Njegova se moć očituje u činjenici što je formalni centar JNO bio u Valparaisu, gdje je bilo njegovo „poslovno carstvo", a ne u Antofagasti gdje je pokret nastao i bilo njegovo stvarno žarište. Politički program bit će sadržan u kratkoj Misli vodilji: „Srbi-Hrvati-Slovenci, zajedničkim imenom Jugosloveni, jedan su narod. Radi toga, oni traže oslobođenje svih Jugoslovena i ujedinjenje svih jugoslovenskih zemalja u jednu, jedinstvenu, slobodnu narodnu državu." Osnovna jedinica JNO bili su ogranci koji su se osnivali u svim mjestima Južne Amerike u kojima su živjeli Hrvati.

Kao i u SAD i jugoslavenski pokret u Južnoj Americi bit će stalno izložen unutarnjim sukobima, no on će ih, zahvaljujući autoritetu Paske Baburizze, uvijek držati pod nadzorom. Skupina oko bivšeg *Pokreta* koju je vodio Matej Škarnić nikada se nije pomirila s gubitkom utjecaja te je raznim zakulisnim igrama nastojala destabilizirati organizaciju. Ti su događaji zanimljivi i po tome što se u njima putem dokumenata može utvrditi uloga masonerije, a što nije tako čest slučaj u povijesti.

U pozadini sukoba često nalazimo i Jugoslavenski (nacionalističku) ujedinjenu omladinu. To je skupina mladih intelektualaca koja se osnovala prije rata na programu radikalnog jugoslavenstva (njihov „rukopis" lako je uočljiv u Misli vodilji) a čiji su predstavnici pružali „intelektualne usluge" Jugoslavenskom odboru i drugim jugoslavenskim čimbenicima izvan domovine. Njezin predstavnik u Južnoj Americi Ljubo Leontić ima velike zasluge u organiziranju JNO, ali i u sukobima unutar njega. Omladina se naime nije mirila s autsajderskim položajem nego je htjela biti respektabilni čimbenik jugoslavenskog ujedinjenja.

JNO su destabilizirali i socijalni sukobi. U socijalno raslojenoj hrvatskoj iseljeničkoj skupini u Čileu „mali puk", na kojem se temeljio pokret, htio je dijeliti utjecaj u organizaciji s „aristokracijom" koja je u svemu vodila glavnu riječ. Neke činjenice pokazuju da je „pobuna malog puka" u Antofagasti 1917. godine (na udaru je bio drugi čovjek JNO moćni „aristokrat" Frano Petrinović) mogla biti pod utjecajem revolucionarnih događaja u Rusiji.

Hrvatski preporoditelj Ivan Krstulović u Čileu ponižen pred imućnim poduzetnicima

Svi ti sukobi i napetosti događali su se u matici pokreta i ni jedan sudionik u njima nije dovodio u pitanje politički program JNO. Jedini iskorak učinit će 1917. godine Ivan Krstulović, predsjednik ogranka JNO „Triglav" u Santiagu, pokušavši oživjeti Misao vodilju u smislu očuvanja hrvatske individualnosti u budućoj Jugoslavenskoj državi. Krstulović se vjerojatno pouzdavao u ugled koji je stekao kao pokretač *Slobode*, prvog (1902.) hrvatskog lista u Čileu, koji je imao veliku ulogu u nacionalnom preporodu tamošnjih Hrvata. No bio je posve izoliran, zastrašen i ponižen – unitarno jugoslavenstvo bila je dogma u koju u JNO-u nitko nije smio dirati. Odakle tolika jedinstvenost, ili krajnja netolerancija prema svakoj nijansi u pristupu toj *dogmi*? Odgovor treba tražiti u veoma delikatnom položaju u kom se elita JNO našla za vrijeme rata. Oni su s jedne strane krupni čileanski poduzetnici a s druge Austro-Ugarski državljani. Po-

tonja činjenica stavlja ih u nezavidan položaj. Naime, saveznički (američki, engleski, francuski i talijanski) kapital u Čileu na početku rata uspostavio je „crnu listu“ na koju su stavljeni poduzetnici neprijateljskih država. Naći se na njoj, našim veletrgovcima i industrijalcima značilo je poslovno propasti. Da bi to izbjegli oni se jednostavno moraju staviti u saveznički kontekst. Zato i osnivaju JNO i snažno podupiru Jugoslavenski odbor koji zastupa savezničke ratne ciljeve. Pri tome su radikalni razmjerno opasnosti koja im prijeti. Zato u njihovoj retorici jednostavno nema mjesta za bilo što ih može povezati s Austro-Ugarskom pa dosljedno tome ni s Hrvatskom koja je njezin sastavni dio. Hrvatska se treba „utopiti“ u Jugoslaviji a Hrvati u jugoslavenstvu.
Zanimljivo je da su svoj položaj neki, poput skupine Hrvata u Punta Arenasu, osiguravali upisom u srpsko državljanstvo.

Hrvatski poduzetnici u Čileu neslobodniji od hrvatskih vođa među američkim Hrvatima

Hrvatski vođe u Južnoj Americi kao poduzetnici kojima prijeti „crna lista“, mnogo su neslobodniji u političkoj akciji od onih u SAD-u koji su pretežito novinari i svećenici. Iz toga proizlaze spomenute razlike u im dvama pokretima. U Južnoj Americi sukobi se događaju oko vodstva, a u Sjevernoj i oko programa. Poseban položaj stavlja južnoameričku elitu i u mnogo ovisniji odnos prema Jugoslavenskom odboru. Bez potpunog oslonca na njega, ona se lako može ugurati u krug „austrijaka“ sa svim posljedicama. Tu se krije i odgovor na pitanje o njihovim materijalnim odricanjima. Sav novac prikupljan od iseljeničke sirotinje po svijetu imao je samo simboličko značenje. Učinkovito se može govoriti samo o novcu koji je u Europu slala nekolicina naših poduzetnika u Čileu na čelu s Paskom Baburizzom. Oni su se obvezali pokrivati rashode Jugoslavenskog odbora i to su dosljedno obavili do kraja. U tome je i njihova jedina trajna zasluga. Bez materijalnih problema, a financirali su ga oni kojima se nije trebao opravdavati, Jugoslavenski odbor je ipak imao određenu slobodu političke akcije, osobito prema vladi Kraljevine Srbije koja ga je u početku pokušala staviti u položaj svog promidžbenog tijela.
Cijeli taj kompleks najbolje razjašnjava „sastanak milijunaša“ u Valparaisu 19. travnja 1917. godine. Da bi Hrvatska bila ravnopravni čimbenik u budućoj državi, Odbor je znao da Hrvati trebaju biti ne samo politički nego i vojni čimbenik u njezinu stvaranju. Budući da nije imao svoju vojsku, on je odlučio novačiti iseljenike i slati ih na Solunsku frontu. Akcija je krenula dobro no problem je nastao u vezi s načinom upotrebe dobrovoljaca fronti. Odbor je tražio da oni tamo stvore posebnu Jugoslavensku (Jadransku) legiju a Pašić je insistirao da dobrovoljci budu raspoređeni u srpskim postrojbama. To nije bilo tehničko nego veliko političko pitanje. O načinu upotrebe dobrovoljaca ovisila je koncepcija buduće države. Pobjeda Trumbićeva modela značila bi stvaranje Jugoslavije samooslobobođenjem austrijskih Slavena i dobrovoljnim ujedinjenjem sa Srbijom, a Pašićev model podrazumijevao je da je Srbija osloboditelj Slavena iz austrijskog ropstva te ih sjedinjuje (Velikoj) Srbiji. Kada nije prošao sa svojom koncepcijom, Trumbić je spriječio polazak dobrovoljaca iz Južne Amerike. Za iseljenike Trumbićeva

koncepcija bila bi teško shvatljiva, a za mnoge i neprihvatljiva, pa je nije ni pokušao objašnjavati. Uostalom za to nije ni imao mogućnosti, jer nije kontrolirao sredstva komunikacije, a što bi bilo nužno s obzirom na povjerljivi karakter „akcije." Tada se pristupilo „srednjem rješenju": umjesto dobrovoljaca na frontu će se poslati eskadrila od šest zrakoplova. Novac za nju bio je skupljen na spomenutoj „večeri milijunaša", među kojima je glavnu riječ vodio Baburiza. (Leontić i radikalni omladinci u eskadrili su vidjeli prigodu da s njom na Solun „prošvercaju" dobrovoljce bez obzira na način na koji će biti upotrebljeni.) No i taj je plan propao jer je i eskadrila trebala biti posebna jedinica u srpskoj vojsci, a za što Pašić nije pokazivao interes.
Bez namjere da ublažavamo ocjenu o razlozima političkih opredjeljenja elite JNO, treba ipak reći da se ona već prije rata negativno opredijelila prema Austro-Ugarskoj monarhiji. Posljedica njihova straha od „crne liste", nedvojbeno, je radikalizam kojim su branili svoja stajališta a osobito pri negiranju već oblikovanih nacionalnih individualnosti na slavenskom jugu. Jednostavno trebalo je dosljedno izbjegavati sve što je „mirisalo na austrijaštinu".

Hrvatske zajednice u Australiji, Novom Zelandu i Južnoj Africi prihvaćaju izjave u kojima se osuđuje Austro-Ugarska

Hrvatska iseljenička naselja u Kanadi, Australiji, Novom Zelandu i Južnoj Africi pred Prvi svjetski rat tek se osnivaju. Društveno okupljanje je u začecima, a i novinstvo. Reakcije iseljenika na događaje u domovini zahvaćenoj ratom gotovo su identične kao na opisanim odredištima. U naseljima se održavaju skupovi, prihvaćaju izjave u kojima se osuđuje Austro-Ugarska i daje politička potpora Jugoslavenskom odboru u Londonu. Pokušavaju se i uspostaviti veze sa zemljacima u Americi. Budući da se radilo o britanskim posjedima, Hrvati, kao podanici neprijateljske države, imaju i više razloga iskazivati odanost domaćim vlastima te se mnogi prijavljuju u savezničku vojsku. Unatoč tome mnogi proživljavaju tešku sudbinu zatočenika u logorima u koje su ih zatočile britanske vlasti. Uvjeti života u njima bili su iznimno nehumani, a s logorašima se postupalo okrutno. Tako su mnogi Hrvati u Kanadi kao „strani neprijatelji" nakon početka rata u zatvorenim vagonima poslani u logor Kapuskasing koji je bio na samom rubu ledenog područja. Jedan logoraš poslije će svjedočiti kako su „ljudi svako jutro osvanjivali smrznuti kao krečine. Slagali su ih preko cijele zime na hrpu da bi ih tek u proljeće, kad zemlja popusti pokopali." Razdoblje Prvoga svjetskog rata po političkim htijenjima i njihovu rezultatu, najparadoksalnije je u povijesti hrvatskog iseljeništva. Malo je tko ikada uložio toliko napora da bi iz jednog ropstva prešao u drugo. Zato, premda je od tih uzbudljivih događaja prošlo 90 godina, teško je ostati ravnodušan. No ne smijemo upasti u zamku „naknadne pameti". Baveći se pojedinim dijelom povijesti, uvijek moramo imati u vidu kontekst u kojem se događao, a u prvome redu *odnos moći* sudionika koji su se borili u političkoj areni. A on je u Prvome svjetskom ratu bio takav, da je *izravan* put prema hrvatskoj državi bio posve neprohodan. Ako uzmemo u

obzir i kasnije *stranputice* po kojima smo se kretali, nameće se pitanje: nije li možda Jugoslavija bila *etapa* kroz koju su Hrvati *morali* proći na putu do vlastite države? I tu vjerojatnost treba uzeti u obzir kad se ocjenjuje /bez/smislenost spomenutih događaja.

Summary

CROATIAN EMIGRANTS IN WORLD WAR I

The period of the First World War, in terms of political aspirations and their outcome, is the most paradoxical in the history of the Croatian emigration communities. Few have ever expended so much energy to move from one form of slavery to another. That is why, although 90 years have passed since these gripping events, it is not easy to remain indifferent. But we must not fall into the trap of 20/20 hindsight vision. In treating various parts of history we should always bear in mind the context in which they occurred, and above all the *balance of power* of the participants that did battle in the political arena. And that balance was such in World War I that a *direct* path to Croatian independence was quite impassable. If we take into consideration the subsequent *detours* we took, the question arises: was Yugoslavia not then a *stage* through which Croatians had to pass on the road to an independent state? This possibility too must be taken into consideration when evaluating the sense/lessness of the cited events.

What was important that was characteristic of the situation of the Croatian nation in World War I? It was without a doubt the fact that Croatia was not a sovereign state, and was subsequently not in the global conflict even a subject of international law. The Austro-Hungarian Monarchy was, of which Croatia (Dalmatia and Istria in the Austrian part and the Croatia Vicegerency in the Hungarian part) was a part. Croatia, then, took part in the war effort and suffering, but had no say in either war or peace, even thought the outcome of the war had a crucial effect on its future position. Where, in all of this, are the *Croatian emigrant communities*, and what was their role in the war? Although physically distant, they are an unavoidable factor, so significant that it can, without exaggeration, be said that emigrant Croatia, along with Austrian (Dalmatia and Istria) and Hungarian (the Croatia Vicegerency) Croatia, by its numeric size, economic strength and influence, was at that fateful time a "Third Croatia".

Resúmen

LOS EMIGRANTES CROATAS EN LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

En cuanto a los anhelos políticos y sus resultados, la época de la Primera Guerra Mundial fue la mas paradójica en la historia de la emigración croata. Realmente son pocos los que han invertido tanto esfuerzo para pasar de una esclavitud a otra. Por eso, a pesar de que desde aquellos dramáticos sucesos han pasado 90 años, es difícil permanecer indiferente. Pero no debemos caer en la tentación de emitir „juicios a posteriori". Al analizar cierto hecho de la historia, en primer lugar debemos tomar en cuenta el contexto en el que sucedió, y la relación de poder de los participantes que lucharon en el ruedo político. Y en La Primera Guerra Mundial la relación de poder era tal, que el camino directo hacia un estado Croata independiente era absolutamente intransitable. Si consideramos los caminos errados por los cuales hemos transitado, corresponde que nos preguntemos: acaso no habrá sido Yugoslavia la etapa por la cual los croatas debieron pasar en su camino hacia su estado propio? Habría que contemplar esa posibilidad al juzgar sobre lo sensato o insensato de tal proceder.

Lo que caracterizaba esencialmente la posición de Croacia y del pueblo croata durante la Primera Guerra Mundial, fue el hecho que Croacia no era un estado soberano, por lo que en dicha contienda mundial no representaba un sujeto del Derecho Internacional. Ese sujeto era la Monarquía Austro-Húngara de la cual Croacia formaba parte (Dalmacia e Istria en el contexto austríaco y la Croacia del Ban de la porción hungara). Consecuentemente, Croacia participó en los esfuerzos y sacrificios propios del conflicto, pero no decidía en cuanto a la guerra y la paz, a pesar de que el resultado de la guerra influía decididamente sobre su situación futura. Dónde estaba en todo eso la diáspora croata? Y cuál fue su papel en la guerra? Si bien físicamente se encontraba lejos, ella fue un factor inevitable, tan importante que podemos decir sin exagerar que en aquel tiempo cuando se decidía el destino de Croacia, tomando en cuenta su número, su poder económico y su influencia, los emigrantes croatas junto con la parte austríaca (Dalmacia e Istria) y la húngara (la Croacia del Ban) representaban una „Tercera Croacia".

Ivona Dončević

ZABORAVLJENI AKADEMIK IZ ARGENTINE

Imenom argentinskog akademika Josipa Crnka nazvana je** Stanica za ispitivanje kvalitete sjemenja **u La Consulti koju je on utemeljio i u kojoj je taj hrvatski sin stekao slavu, što malo koji znanstvenik doživi još za života · Objavio je više od 60 znanstvenih radova na španjolskom i engleskom jeziku za što je primio brojna međunarodna priznanja · Inovirajući uglavnom biljnu fiziologiju, sjemensku proizvodnju i oplemenjivanje raznih vrsta povrća zastupao je svoju novu domovinu Argentinu na brojnim međunarodnim simpozijima · Počastila ga je Argentina titulom akademika, dok ga matična zemlja s najviše akademske razine još ignorira kao političkog emigranta

U argentinskom gradu Mendozi, središtu istoimene pokrajine, argentinski akademik i hrvatski državljanin, inženjer Josip Crnko je u dobrom zdravlju i odličnoj mentalnoj kondiciji 14. lipnja 2007. proslavio u krugu svoje obitelji 91. rođendan. Josip Crnko rodio se u Vinici (županija Varaždinska) 1916., osnovnu školu polazio je u rodnom mjestu, a u Zagrebu je maturirao na Klasičnoj gimnaziji i diplomirao na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu. U to doba zagrebačkim sveučilištem prevladavala je među sveučilištarcima ideja o ostvarenju hrvatske državnosti. Represija jugoslavenskih vlasti nije izostala. Došlo je do prosvjeda i uhićenja studenata. Josip Crnko s jednom skupinom sveučilištaraca završio je u Logoru za političke kažnjenike u Lepoglavi odakle je pušten 1. travnja 1941. u zoru uspostave hrvatske države. Dolaze ratne godine u kojima je Crnko nakon svršene časničke škole, služio u Hrvatskom domobranstvu. Podatci o njegovu životu tipični su za njegov naraštaj. Klanja, bezvlađe i teror koji su jugokomunisti uveli u Hrvatskoj nakon preuzimanja vlasti 1945. toliko su obrađivani i dokumentarno poznati u svjetskoj javnosti, a postupno, od 1990. i u Hrvatskoj, da ovdje ne moramo tumačiti zašto je ing. Crnko već u kolovozu 1945. napustio domovinu. Roditelji i obje sestre bili su odmah nakon promjene vlasti zatvoreni te osuđeni na za-

tvorske kazne, šogor dr. Pavel Gulin u Stepinčevu sramotnom procesu osuđen na smrt i strijeljan. Crnko je stigao u Trst, tamo se našao sa suprugom i dvogodišnjom kćeri odakle su bili upućeni u prihvatni logor za izbjeglice u Modeni i zatim u Bagnoli kod Napulja. Početkom 1948. stigli su sa skupinom hrvatskih izbjeglica u glavni grad Argentine Buenos Aires. Inženjer Crnko iskrcavši se u Buenos Airesu javio se u Odjelu za istraživanja u Ministarstvu poljoprivrede izrazivši želju raditi u vinogradarstvu. Uputili su ga u područje La Consulta, oko 100 km udaljeno od Mendoze -argentinski zapad prema čileanskoj granici.

Već u svibnju 1948. počeo je raditi na pokusnom polju u La Consulti. Zapravo riječ je o posjedu od 80 hektara napuštene zemlje nakon iskorjenjivanja vinograda (kriza tridesetih godina prošloga stoljeća), s jednom kućicom bez struje i tekuće vode. Ovu je zemlju trebalo obraditi, pretvoriti u plodno tlo, osposobiti za povrtlarska istraživanja. Poznavajući argentinske prilike onoga doba teško je zamisliti da bi se jedan argentinski inženjer agronomije pod tim okolnostima prihvatio toga posla. No inženjer Crnko je to učinio i za godinu dana neumornoga rada, s nekoliko radnika, pripremio je teren za buduća istraživanja.

Nije mogao ostvariti svoju želju da radi u vinogradarstvu, no prihvatio je pruženu mogućnost rada u jednoj pokusnoj poljoprivrednoj stanici na genetskom poboljšanju i proizvodnji sjemenja povrtnog bilja. Već godinu poslije imenovan je šefom stanice, a poboljšane su u mogućnosti rada i stanovanja. Deset godina kasnije (1959.) Argentina je osnovala Nacionalni institut za tehnologiju poljoprivrede (INTA), a inženjer Crnko postaje ravnateljem sada službeno Pokusne stanice La Consulta gdje ostaje do 1977. kad je imenovan područnim ravnateljem Zone Cuyo (Provincije Mendoza, San Luis i San Juan). Na toj dužnosti nadzire rad 5 pokusnih stanica i 7 agencija za primjenu znanosti, a do odlaska u mirovinu 1984. djeluje kao koordinator Nacionalnog programa INTA-e za povrćarstvo.

Put do akademika

Prikazati stručni razvoj i uspjehe inženjera Crnka na raznim područjima njegova djelovanja, koji su doveli do njegova izbora za člana argentinske Nacionalne akademije za agronomiju i veterinu prelazilo bi okvir ovoga članka. No to je objavio prof. dr. sc. Marijan Jošt u "Agronomskom glasniku" br. 5-6/1999. pod naslovom: Hrvati u svijetu na ponos domovini, s podnaslovom *Akademik Josip Crnko*.

Prof. Jošt prikazujući rad inženjera Crnka ističe kako se od dolaska u Argentinu posvetio znanstvenom istraživačkom radu te još i danas djeluje kao savjetodavni ravnatelj Pokrajinske pokusne stanice Mendoza.

Objavio je više od 60 znanstvenih radova na španjolskom ili engleskom jeziku, zastupao Argentinu na brojnim simpozijima i seminarima. Godine 1963./64. i 1979. boravio je na stručnom usavršavanju u Nizozemskoj i Francuskoj i ostvario niz suradnja

s istraživačima. Primio je brojna međunarodna priznanja za svoj rad, koji je uglavnom bio vezan za probleme biljne fiziologije, sjemensku proizvodnju i oplemenjivanje raznih vrsti povrća.
Na svečanoj javnoj sjednici argentinske Nacionalne akademije agronomije i veterine 14. srpnja 1988. u Buenos Airesu, predsjednik dr. Norberto P. Ras uručio je ing. Josipu Crnko diplomu o primanju u Akademiju. Novog akademika predstavio je zatim ing. agr. Rafael Garcia Mata koji je 40 godina prije (1948.), kao generalni direktor za agronomska istraživanja u Ministarstvu poljoprivrede, potpisao prvo imenovanje ing. Crnka. Akademik Garcia Mata u svojoj Laudatio obradio je život i rad ing. Crnka: "Jedinstvene osobnosti ing. Crnka temelj su njegovog profesionalnog i osobnog ugleda, razjašnjavaju i opravdavaju sve primljene nagrade, časti i položaje..." Ističe da ing. Crnko posjeduje skromnost velikog znanstvenika, strpljivost mudrih, zadovoljstvo pomoći drugima. Kod primanja raznih počasti skreće pažnju na ostvarenu suradnju, smanjujući vlastiti udjel kod postignutih uspjeha.

Akademik o sebi

Odakle dolaze te posebnosti njegovog karaktera razjasnio je sam akademik Crnko u svom govoru na javnoj sjednici Akademije prigodom njegovog primanja u članstvo:
"Kad sam prije 40 godina počeo prolaziti uz brazde mojih pokusa s povrćem, nisam ni pomišljao da bi me ti početni koraci mogli dovesti za govornicu ove poznate ustanove. Tada nisam bio svjestan da u svojoj duši nosim tisućljetni misticizam hrvatskih seljaka,

Imenom argentinskog akademika Josipa Crnka nazvana je Stanica za ispitivanje kvalitete sjemenja u La Consulti koju je on utemeljio i u kojoj je taj hrvatski sin stekao slavu

hranjen i stalno jačan od mog djetinjstva do današnjega dana. Rodio sam se usred plemenite prirode: oranice, vinogradi, voćnjaci, livade i šume - u domu gdje su me učili poštovati zemljoradnika. Studij na Fakultetu agronomije u Zagrebu probudio je kod mene sklonost istraživanju... Ono što sam danas, dugujem svom rodnom domu i mojoj staroj domovini Hrvatskoj."

Odao je zatim priznanje i "novoj domovini Argentini" kojoj zahvaljuje za svoja dostignuća. A ta je zaista pokazala da i dalje, nakon članstva u Akademiji, misli o njemu. Tako je imenom Josipa Crnko nazvana Stanica za ispitivanje kvalitete sjemenja u La Consulti. To je velika počast, koju je - kako piše prof. Jošt - malo koji znanstvenik doživio još za života. No pokusna stanica "La Consulta" zaista je djelo ing. Josipa Crnko. On ju je osnovao, s njime je rasla, uvijek i kao svjedok njegovih istraživanja i uspjeha. Prilikom proslave 50. godišnjice postojanja te pokusne stanice (1998.), ujedno i 50-godišnjeg rada ing. Crnka u Argentini, promovirana je i njegova knjiga "Historia de la Estación Experimental Agropecuaria "La Consulta".

Obnovljeno hrvatsko državljanstvo

Akademik Josip Crnko je kratko vrijeme nakon stvaranja države posjetio Hrvatsku i obnovio oduzeto mu hrvatsko državljanstvo. U lipnju 1993. predana je u HAZU, razredu za Prirodne znanosti, sva dokumentacija u vezi znanstvenoga rada inženjera Crnka, što je godinu dana kasnije akademik Ivan Supek potvrdio tadašnjem ministru iseljeništva dr. Zdravku Sančeviću. Jedno pismo akademika Vlade Maiera upućeno HAZU glede Crnkove dokumentacije iste godine ostalo je bez odgovora. Još više: u Hrvatskom leksikonu iz 1996. u javnosti poznatom kao Vujićev leksikon (po imenu gl. urednika, bivšeg ministra Antuna Vujića) pod Josip Crnko (sv. I., str. 201.) čitamo nekoliko redaka o njegovu znanstvenom i stručnom radu, ali o izboru za člana Nacionalne akademije za agronomiju i veterinu u Argentini 1988. ni riječi. Slučaj? Neznanje?

Prof. Jošt se na kraju svoje studije o Josipu Crnko u "Agronomskom glasniku" pita što smo mi, tj. Hrvatska učinili "da mu pružimo mogućnost i zadovoljstvo da dio svog bogatog znanstvenog i stručnog iskustva pretoči u svoju staru domovinu?"

S obzirom na žalosne polemike, koje se vuku po hrvatskom novinstvu u vezi s HAZU, a da se pri tome uopće ne pazi na ugled te najviše hrvatske znanstvene ustanove, i to istodobno kad se u inozemnom novinstvu objavljuju analize o znanstvenom radu takvih i sličnih ustanova u zemljama koje su se oslobodile komunističke prevlasti, ne ćemo pitati zašto Josipu Crnko nije poslana ni potvrda o primljenoj dokumentaciji ni zašto mu čestitamo na prijamu u jednu stranu Akademiju znanosti.

Veo zaborava koji se raširio nad njegovim radom i osobom smo, barem za čitatelje Hrvatskog slova i Hrvatskog iseljeničkog zbornika, razotkrili pa navodimo završne riječi iz njegove knjige o La Consulti: "Starac odlazi zamišljen i zadovoljan, sjećajući se riječi iz knjige: Sretni su oni koji od ništa stvore nešto i imaju prigodu vidjeti rezultat svoga rada."

Summary

THE FORGOTTEN ACADEMICIAN

The Quality Testing Station at La Consulti is named after Argentinean Academician Josip Crnka, an institution he founded and where this Croatian son earned a level of fame earned by few researchers within their own lifetime. He published over 60 research papers in Spanish and English, for which he received numerous international recognitions. Making innovations for the most part in the field of plant physiology, seed production and the improvement of various kinds of vegetables, he represented his new homeland of Argentina at numerous international symposiums. Argentina has honoured him with the title of Academician, while top academic circles in his country of origin continue to ignore him as a political emigrant. In the Argentinean city of Mendoza, the centre of Mendoza Province, the Argentinean Academician and Croatian citizen, engineer Josip Crnko, in good health and excellent mental condition, celebrated his 91st birthday with his family on 14 June 2007. Josip Crnko was born in Vinica (Varaždin County) in 1916, attended elementary school in his native town, graduated in Zagreb at the Classical Gymnasium and went on to receive his diploma at the Faculty of Agriculture & Forestry. The Yugoslav-Communist Terror that struck Croatia after it came to power in 1945 forced Crnko to immigrate to Argentina as early as in August of 1945. His education, diligence, dedication to the profession and family saw Crnko through an enviable career. President Dr. Norberto P. Ras conferred upon Engineer Josip Crnko a diploma of reception to the Argentinean National Academy of Agronomics and Veterinary Sciences at a gala session of the institution held in Buenos Aires on 14 July 1988.

Shortly after its independence Academician Josip Crnko visited Croatia and renewed the Croatian citizenship he had been stripped of. In June of 1993 all of the documentation related to the scientific work of Engineer Crnko was submitted to the Croatian Academy of Sciences & Arts' (HAZU) section for Natural Sciences, but there is still no answer from the HAZU.

Resúmen

UN ACADÉMICO OLVIDADO DE ARGENTINA

En la localidad de La Consulta, provincia de Mendoza, Argentina, funciona una conocida Planta de control de calidad de semillas que lleva el nombre del académico argentino Josip Crnko. Además de ser su fundador y de haber adquirido fama con dicha Planta, Crnko, hijo de croatas, es uno de los pocos científicos a quienes les toca tal distinción en vida.
Crnko publicó más de 60 trabajos científicos en castellano e inglés, haciéndose merecedor de elogios internacionales. Innovando principalmente la fisiología vegetal, la producción de semillas y el ennoblecimiento de distintas especies de legumbres, representó en muchos simposios internacionales a su nueva patria -Argentina- la que lo ha honrado con el título de académico, mientras que en su país natal lo siguen ignorando desde el más alto nivel académico como emigrante político. El 14 de junio de 2007, en la ciudad de Mendoza, capital de la provincia argentina del mismo nombre, gozando de buena salud física y mental, el académico argentino y ciudadano croata ingeniero Josip Crnko festejó en familia su 91 cumpleaños. Josip Crnko nació en Vinica (distrito de Varaždin) en 1916. Cursó la escuela primaria en su pueblo natal. Se recibió de bachiller en la escuela secundaria clásica en Zagreb, donde posteriormente obtuvo su diploma universitario en la Facultad de Agronomía. El terror impuesto en 1945 por los comunistas yugoslavos al tomar el poder en Croacia obligó a Crnko ya en agosto de ese mismo año a emigrar a la Argentina. Gracias a su erudición, laboriosidad y también gracias al apego a la profesión y su familia, hizo una carrera envidiable. En la solemne sesión de la Academia Nacional Argentina de Agronomía y Veterinaria efectuada el día 14 de julio de 1988 en Buenos Aires, el presidente de dicha institución, dr. Norberto P. Ras, entregó al ingeniero Josip Crnko el diploma de aceptación en la Academia. Poco tiempo después de la creación del Estado Croata, el académico Crnko visitó su país natal y renovó la ciudadanía croata que le fuera quitada. En junio de 1993 la Academia Croata de Ciencias y Artes (Departamento de Ciencias Naturales) recibió toda la documentación referente a la labor científica del ingeniero Crnko, pero hasta la fecha no hubo reacción alguna por parte de dicha institución.

Ivan Čizmić

ZAČETAK NACIONALNE POMIRBE EGZILANATA I HRVATSKIH KOMUNISTA

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika objavljena je 17. ožujka 1967. u tjedniku Telegram i smatra se početkom Hrvatskog proljeća · Deklaraciju je bezrezervno podržalo hrvatsko iseljeništvo pa se taj čin može smatrati začetkom nacionalne pomirbe i otvorenog istupa naših intelektualaca u borbi za temeljne hrvatske nacionalne interese

U zagrebačkom *Telegramu* tiskana je Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika 17. ožujka 1967. Deklaracijom je upozoreno na neravnopravan položaj hrvatskog jezika kroz odluke Novosadskog dogovora, te je zatražena ravnopravnost svih jezika naroda u Jugoslaviji (slovenskog, hrvatskog, srpskog i makedonskog). Među sastavljačima i potpisnicima teksta Deklaracije bio je niz hrvatskih intelektualaca okupljenih oko Matice hrvatske i drugih uglednih znanstvenih ustanova (Društvo književnika Hrvatske, Institut za jezik JAZU, Filozofski fakultet, Matica iseljenika Hrvatske, Institut za historiju radničkog pokreta i dr). Deklaraciju je bezrezervno podržalo hrvatsko iseljeništvo, pa se taj čin može smatrati začetkom nacionalne pomirbe hrvatske političke emigracije i hrvatskih komunista. Hrvatski intelektualci u egzilu preveli su je na velike svjetske jezike kako bi bila dostupna najširoj međunarodnoj javnosti. Osnovna tvrdnja izložena u Deklaraciji bila je ta da je nejasnoća formulacije o »srpskohrvatskom odnosno hrvatskosrpskom jeziku« u Ustavu SFRJ omogućila da se srpski književni jezik silom nameće kao jedinstveni jezik za Srbe i Hrvate. Odmah nakon objavljivanja Deklaracije uslijedio je oštar odgovor vlasti. O Deklaraciji se raspravljalo na najvišim instancama SFRJ. Njezini su potpisnici bili oštro napadnuti i osuđeni, a od ustanova posebice Matica te njezino članstvo. Ali, unatoč žestokoj reakciji tada vodećih krugova Komunističke partije i negativnim posljedicama koje je odmah potom Matica osjetila u svom radu, taj je događaj označio početak otvorenog istupanja njezinih članova u borbi oko temeljnih hrvatskih nacionalnih interesa.

Naime, Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika bila je jednoglasno prihvaćena na plenarnom sastanku Društva književnika Hrvatske, 15. ožujka 1967. u Zagrebu. Sastavljači Deklaracije su bili: Miroslav Brandt kao *duša* Deklaracije, Radoslav Katičić određen je da piše tekst, Tomislav Ladan, Slavko Pavešić, Slavko Mihalić, Dalibor Brozović (za kojeg je Brandt poslije tvrdio da nije bio) i tek se iza 1990. godine razjasnilo da je sedmi koautor Deklaracije bio Vlatko Pavletić. Deklaraciju su potpisale sve hrvatske književne i jezikoslovne ustanove i najmjerodavniji ljudi u pitanjima jezika, književnici i jezikoslovci. Nasuprot toj jednodušnosti, jugoslavenski policijski režim, temeljen na fikciji o političkom jedinstvu Južnih Slavena, a u službi srpske hegemonije, nije mogao naći drugog odgovora na Deklaraciju o hrvatskom književnom jeziku, negoli prijetnje i nasilja protiv njezinih potpisnika. Pojava Deklaracije, i još više njezina osuda sa službene komunističke strane izazvale su brojne komentare u hrvatskom iseljeničkom tisku. Istaknute hrvatske iseljeničke institucije i intelektualci ustvrdili su kako unatoč oštrim reakcijama režima, Deklaracija ostaje neuništiv dokument duboke rodoljubne i demokratske svijesti hrvatske inteligencije, koja u zajednici s čitavim hrvatskim narodom brani temeljna prava na nacionalno samoodređenje hrvatskog naroda. U povodu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika oglasila se Hrvatska akademija Amerike. U Izjavi Akademija ustvrđuje da je većina Hrvata oduvijek zvala svoj jezik hrvatskim, a većina Srba svoj srpskim, bez obzira na službene nazive. Zato se zahtjev hrvatskih ustanova da se jezik Hrvata i službeno naziva hrvatskim i bude ravnopravan s ostalim jezicima, ne može tumačiti kao ugrožavanje legitimnih interesa bilo kojeg drugog naroda ili etničke skupine, kako to ističu napadači Deklaracije. Osamnaest hrvatskih ustanova koje su donijele Deklaraciju predstavljaju najmjerodavniji i najreprezentativniji skup za donošenje odluka u pitanju hrvatskog jezika. Zato Hrvatska akademija Amerike prihvaća načela Deklaracije koja su u Sjedinjenim Američkim Državama praktički provedena u više od 90% slučajeva postojanjem posebnih novina i publikacija na hrvatskom i posebno na srpskom jeziku. Dalje se u Izjavi ističe kako su članovi Akademije zabrinuti vijestima o političkom pritisku na hrvatske kulturne ustanove, napadima na književnike, jezične stručnjake, kulturne radnike, te navještavanjem daljnjih progona potpisnika Deklaracije.

Iseljenička intelektualna elita diže glas protiv represivnog režima u domovini

Svaka upotreba sile da se Deklaracija povuče samo još snažnije i dramatskije ističe njezino značenje. Nepriznavanjem i nasilnim brisanjem ne rješavaju se, nego samo još više produbljuju problemi o kojima Deklaracija govori. Članovi Akademije osobno su zaprepašteni glasovima koji pozivaju čak na ubijanja, kao što je to slučaj jednog beogradskog novinara koji je rekao dopisniku New York Timesa Richardu Ederu, kako je bolje da «padne nekoliko glava, nego da poslije tisuće padnu u ratu…» (New York Times od 25. ožujka 1967.). Ista takva filozofija dovela je do ubojstva Stjepana Radića

i drugova u Skupštini u Beogradu 1928. i upravo je to bio početak i uzrok krvavih obračuna između Srba i Hrvata, koji su zatim slijedili. Spomenutu Izjavu Hrvatska akademija Amerike poslala je 19. travnja 1967. Matici hrvatskoj u Zagreb, a njezin tekst objavili su hrvatski iseljenički listovi. Na svojoj prvoj odborskoj sjednici 19. rujna 1967, a nakon objavljivanja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Odbor Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu odlučio je javnosti objaviti svoju izjavu. Članovi Odbora ističu kako je pojava Deklaracije pravi i nedvojbeni dokaz da hrvatski narod u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji nema slobode da svoj književni jezik nesmetano njeguje i služi se njime na svima područjima svoga narodnog života i da ga zove njegovim jedinim pravim imenom. Oni koji su protiv potpisnika Deklaracije poduzeli nedostojnu, nekulturnu hajku i nasilje dobro su osjetili da je ona više nego samo jezično i pravopisno pitanje. Nepriznavanjem posebnoga hrvatskog književnog jezika i njegovim potiskivanjem beogradske vlasti htjele su hrvatski narod poniziti, učiniti ga malodušnim i prisiliti da se odreče sebe, svoje prošlosti i budućnosti. Ustavši na obranu hrvatskoga jezika, hrvatski su književnici, filolozi i pisci i pred svojim narodom i pred međunarodnom javnošću bez obzira na različnost ideoloških i stranačko-političkih gledanja rekli ono što je njihov narod od njih očekivao. Tim svojim povijesno važnim činom, koji razbija mnoge predrasude, a i kriva shvaćanja o hrvatskom književnom jeziku, oni zaslužuju priznanje i punu

Ministar kulture RH Božo Biškupić otvara izložbu u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu prigodom proslave 40. obljetnice Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika

potporu sve hrvatske javnosti. Hrvatski povijesni institut u Rimu pridružuje se u tome smislu izjavama solidarnosti s Deklaracijom u nepokolebivu uvjerenju da će hrvatski narod i njegovi kulturni radnici složnim i hrabrim zalaganjem znati suzbiti sve napade na hrvatski književni jezik te očuvati i razvijati to svoje dragocjeno blago u skladu i u živom kontinuitetu s hrvatskom jezičnom i književnom tradicijom. Hrvatska revija je u kolovozu 1967. objavila integralni tekst Deklaracije s imenima svih potpisnika i to na hrvatskom, engleskom, francuskom i njemačkom jeziku. U istom broju objavljen je i Apel hrvatskih književnika i pisaca u iseljeništvu u kojem se kaže da je Deklaracija prvorazredni dokument u obranu kulturne samobitnosti hrvatskoga naroda, koji posjeduje svoj jezik s njegovim vlastitim imenom. Isto tako i svoju književnost, koja je slijedila razvoj europske književne kulture od njezina početka pa sve do naših dana i dala velikih djela nacionalnoga i općega značenja. U apelu se upozorava na to da se u komunističkoj Jugoslaviji čini otvoreno nasilje nad hrvatskim jezikom i književnosti te im prijeti opasnost da se pod direktivama nasilnih državnih zahvata izgube i napokon zamjene srpskim jezikom i književnosti, koji uglavnom potječu tek iz prošloga stoljeća.

Prvi korak nacionalne pomirbe egzilanata i hrvatskih komunista

Hrvatski književnici i jezikoslovci te razne ustanove i organizacije s književno-jezičnoga područja videći ozbiljno ugroženu najveću i najdragocjeniju kulturnu baštinu svojega naroda, svoj jezik, stavili su se, iako pod vrlo teškim okolnostima, na branik neotuđivih stoljetnih tekovina i književno-jezičnih tradicija. To je bio autentični krik za slobodom kulture i kulturnoga stvaranja, vapaj za punim izrazom europskoga slobodarskoga i univerzalnoga_duha. Tako su hrvatski književnici i intelektualci postali borci-vođe za najviše vrijednosti naše civilizacije. Zato mi, hrvatski književnici i pisci u iseljeništvu, ističe se u apelu, iskazujemo njima zasluženo i dužno priznanje. U toj pravednoj borbi mi se s njima solidariziramo te im dajemo svu našu moralnu potporu. Apel završava riječima: «Mi, njihovi sunarodnjaci, hrvatski književnici i pisci u slobodnome svijetu, upravljamo ovom prigodom apel na svjetsku javnost, posebno na internacionalne i nacionalne kulturne ustanove i organizacije: da bi oni u ovom odlučnom času ustali u obranu hrvatskih književnika i jezikoslovaca i slobode kulture u Hrvatskoj te svojim intervencijama zaštitili slobodni razvoj hrvatskoga jezika i književnosti, koji su u suvremenoj Federativnoj Socijalističkoj Republici Jugoslaviji predmet diskriminacije, razaranja i uništenja.» Apel su 30. travnja 1967. potpisali: Luka Brajnović (Španjolska), Luka Fertilio (Chile), Alan Horić (Kanada), Andrija Ilić (Engleska), Nada Kesterčanek Vujica (SAD), Lucijan Kordić (Švicarska), Predrag Kordić (SAD), Ivo Lendić (Argentina), Enver Mehmedagić (Argentina), Vinko Nikolić (Francuska), Borislav Maruna (SAD), Antun Nizeteo (SAD), Gracijan Raspudić (SAD), Mirko Čović (Austrija), Krunoslav Draganović (Austrija), Jere Jareb (SAD), Bogdan Radica (SAD), Stjepan Ratković (Italija), Franjo Trogrančić (Italija), Dušan Žanko (Venezuela).

Trojica uglednih hrvatskih intelektualaca Mate Meštrović (New York University), Bogdan Radica (Fairleigh Dickinson University), Stanko Vujica (Wilkes College) 18. travnja 1967. dali su pomoću iseljeničkog tiska svoju potporu Deklaraciji. Za njih je to važan istup koji je izazvao golemu pozornost; kako u domovini, tako i u inozemstvu. Svaki narod ima neotuđivo pravo na svoje narodno ime i jezik. To se pravo hrvatskom narodu niječe i, štoviše, čini se sve da se hrvatski jezik potisne i konačno izbriše. Zasluga je hrvatskih kulturnih radnika da su, bez obzira na ideološko opredjeljenje i druge razlike koje među njima postoje, jednoglasno ustali u obranu jezika svog naroda tražeći da se ustavom zajamči pravo Hrvata da svoj jezik zovu hrvatskim. Ta Deklaracija ne može se nipošto označiti kao šovinizam, jer u njoj hrvatski kulturni radnici nisu nikoga omalovažili niti su tražili posebne povlastice za hrvatski narod, nego samo ravnopravnost s drugim narodima Jugoslavije. Trojica intelektualaca ističu da su zaprepašteni vijestima o kaznenim mjerama protiv potpisnika Deklaracije i odlučno protestiraju protiv gaženja osnovnih prava čovjeka i ugušivanja slobodnog izražaja hrvatskog naroda.

U New Yorku je 13. svibnja 1967. održan sastanak američko-hrvatske inteligencije, na kome se raspravljalo o pitanju zagrebačke inteligencije i njezinih povijesnih odluka pri proglašenju Deklaracije o nazivu hrvatskog jezika. Na sastanku su bili: dr. Stanko Vujica, Nada Kesterčanek-Vujica, dr. Mate Meštrović, inž. Karlo Mirth, predsjednik Hrvatske akademije u Americi, Bonaventura Hadžija, prof. Duško Dujišin, velečasni dr. Častimir Majić, Drago Šporer i Krunoslav Mašina. Nazočni su izrazili svoje duboke simpatije za sve pokretače Deklaracije, te za sve potpisnike, ističući njihove velike zasluge za kulturnu neovisnost hrvatskog naroda. Također su se složili da je Deklaracija o hrvatskom jeziku izazvala diljem cjelokupnog hrvatskog iseljeništva jednoglasnost, kakva se godinama nije vidjela u odnosima iseljeništva prema hrvatskoj inteligenciji kod kuće. Nezavisno od ideoloških razmimoilaženja, istaknuta je solidarnost sa svima hrvatskim književnicima, koji se kod kuće hrabro podigoše, riskirajući svoje položaje i svoj život, za pravo hrvatskog naroda, da svoj jezik zove hrvatskim jezikom.

Kanadski "Hrvatski glas" donio je u broju od 8. travnja 1967. uvodnik predsjednika Hrvatske seljačke stranke, dr. Jurja Krnjevića, pod naslovom "Neopisiv dojam zahtjeva za ravnopravnost hrvatskog jezika u domovini i stranom svijetu".

Krnjević u članku kaže kako je dojam zahtjeva za ravnopravnost hrvatskog jezika, koji su podignule najvažnije hrvatske književne, kulturne i znanstvene organizacije i ustanove, golem. U Jugoslaviji je taj zahtjev postao glavni predmet javnih i privatnih, kulturnih i političkih razgovora. Potisnuo je u pozadinu sva ostala pitanja, koja su do tada bila na dnevnomu redu. A budući da su u Jugoslaviji imali svoje dopisnike, velike strane novine koje prate tamošnji razvoj događaja, i u njihovim je izvještajima objavljenim u londonskim, pariškim i drugim velikim europskim novinama istaknut taj veliki korak i mogućnost nesagledivih posljedica. Krnjević upozorava kako nitko nije više iznenađen tim razvojem nego li sami zagrebački potpisnici Deklaracije, u kojoj je

zahtjev sadržan. Prihvat i provedba toga zahtjeva značili su ispravak najgore jezične nepravde, pune imperijalističkih srbijanskih pothvata, što je moralo prije ili poslije buknuti i tražiti uspostavu stvarne i potpune ravnopravnosti. Kada se toliko ističe ravnopravnost, onda i Hrvati sigurno imaju toliko pravo na svoj jezik koliko i Makedonci, Slovenci i Srbi. Napadi na Deklaraciju putem zagrebačkih novina i zagrebačkog radija, i nakon toga putem komunističke partijske organizacije u Hrvatskoj pokazuje da beogradska srbijanska birokracija, ima glavnu riječ i u zagrebačkim novinama i u zagrebačkom radiju i da gospodari partijskom organizacijom u Hrvatskoj. Sve reforme i sve velike riječi o samoupravama u Hrvatskoj pokazale su se upravo u tome kao pripovijesti i laži, zaključio je Krnjević.

Ante Vikario, predsjednik Hrvatskog kulturnog kluba "Dr. Josip Frank" u Buenos Airesu nije mogao izbjeći da se s određenom dozom kritičnosti, a i sarkazma ne osvrne na Deklaraciju. Vikario kaže kako nema dvojbe da je Deklaracija u prvome redu izraz jednog kulturnog nezadovoljstva u obranu nesporne hrvatske stoljetne kulturne tekovine, te da će hrvatska inteligencija u tom kulturnom obrambenom ratu protiv velikosrpskih šovinističkih nasrtaja na hrvatski kulturni život, računati na moralnu potporu cijelog hrvatskog naroda, koji neće smetnuti s uma spoznaju da su baš potpisnici Deklaracije jednim dijelom izravni krivci za zlo koje pritišće hrvatski narod i njegov književni jezik. Iseljeni slobodni Hrvati, velika hrvatska politička emigracija, marljivo prati događaje u Domovini, te smatra da su hrvatski komunistički intelektualci potpisujući Deklaraciju samo obavljali svoju dužnost prema hrvatskom narodu, koji ih je rodio, a kojega su bili iznevjerili. Vikario zaključuje kako bi Deklaracija trebala biti jedan od mnogih kul-

Sudionici Znanstvenog skupa (i sami sudionici burnih zbivanja u Hrvatskoj šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća) o Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika organiziranog u Matici hrvatskoj u Zagrebu prigodom 40. obljetnice tog epohalnog događaja

turnih oblika hrvatske prirodne samoobrane od velikosrpskih nadiranja, ona je prema izričaju kulturna manifestacija ojađene i razočarane komunističke i prokomunističke inteligencije Hrvatske, a prema duhu mogla bi biti nacionalna brana, nacionalistički otpor agresivnim valovima velikosrpstva, koje zapljuskuje svu Hrvatsku s ciljem da izbriše hrvatsku tradiciju, kulturu, nacionalno ime, te nacionalnu, političku i državnu individualnost.

Zašto Krleža nije postao hrvatski Solženjicin

Hrvatski iseljenički tisak donosio je vijesti i komentare o događajima u Hrvatskoj u vezi s objavljivanjem Deklaracije. Tako je list “Danica” iz Chicaga izvijestio svoje čitatelje da su konačno ustali predstavnici najuglednijih hrvatskih kulturnih i jezičnih ustanova u Domovini, te jasno digli svoj glas u obranu hrvatskog jezika i hrvatske kulture uopće. Čime je odgovorio protivnik može svatko vidjeti čitajući komunističke novine i slušajući njegove radio-vijesti. Odgovorio je isključivo političkim napadom na hrvatske kulturne krugove. On niti ima stručno-znanstvenih argumenata da ih protiv njih iznese, a niti ima iza sebe ni jednoga ozbiljnoga i sposobnoga čovjeka da bi stvarnim dokumentima pobio “Deklaraciju”. “Danica” piše kako je upravo smiješno gledati pisma, što ih donose komunističke novine, gdje napadaju “Deklaraciju”, To su samo nepismeni ljudi ili gdjekoji smušenjak, koji se dodvorava vlastima. Ta je okolnost ne manje važna nego li sama Deklaracija, koja je prema tome naišla na potpuno odobrenje hrvatske javnosti. Ako protivnik kaže da mu je hrvatski jezik ugrozio “bratstvo i jedinstvo”, ili “temelje države”, to prave hrvatske rodoljube, koji se bore za slobodu svoga naroda i njegova jezika, može samo veseliti. “Danica” je također zabilježila da je “New York Times” donio reportažu o jednom razgovoru sa Srbima u Beogradu koji su, komentirajući hrvatsku jezičnu Deklaraciju, rekli da će se stvar urediti ako se “skine nekoliko glava”. Jednako je bilo zabilježeno u jugoslavenskim novinama, kako armija neće dopustiti da se dira u njezino jedinstvo, tj. da se u njoj upotrebljava bilo koji drugi jezik osim srpskog. U hrvatskom Saboru, makar i komunističke prirode, pobunilo se nekoliko srpskih zastupnika tražeći najoštrije mjere protiv hrvatskih intelektualaca koji su se usudili tražiti nešto “što im Ustav jamči.” List “Nova Hrvatska” pisao je kako se odjek koji je Deklaracija imala u hrvatskom narodu zahvaljujući dobrim dijelom baš napadima režima, ne može mjeriti s odjekom ni jednog drugog poslijeratnog događaja. Ona je tjednima bila jedini predmet razgovora i mnoge je potaknula da misle o problemima o kojima prije nisu mislili. Pojavom Deklaracije došli su u središte pozornosti hrvatski intelektualci, članovi Partije, a u prvome redu Miroslav Krleža. Svima je jasno da samo zajedničkoj suradnji partijskih i izvanpartijskih elemenata treba zahvaliti uspjeh i učinak koji je postigla ta akcija. Kod toga autoritetu Krleže i njegovu nepokolebljivu držanju pripada najveća zasluga. Krleža je zato postao najpopularnija osoba hrvatske javnosti, koja ga sada više slavi i složno mu odobrava nego ikada u njegovoj dugogodišnjoj karijeri.

"Nova Hrvatska" pripisivala je Deklaraciji iznimnu političku važnost tvrdeći kako ona ima povijesnu važnost jer je izazvala krizu i razotkrila apsurdnost položaja Hrvatske, jer je pokrenula i opredijelila snage te ubrzala evolucijski razvoj. Ono što slijedi nije više samo skroman zahtjev u pitanju jezika, nije traženje ovog ili onog nacionalnog prava. Deklaracijom počinje otvorena borba za potpunu hrvatsku afirmaciju, koja je moguća samo kroz potpuno samostalnu hrvatsku politiku. To je borba protiv svega što stoji na putu hrvatskom političkom i socijalnom, kulturnom i privrednom razvitku. Prema pisanju "Nove Hrvatske" Deklaracija je pokazala hrvatskoj javnosti da Savez komunista nema više ni inicijativu ni sposobnost rješavati međunacionalna pitanja. Pokazalo se da nasuprot demokratskim i sporazumnim mjerama koje predlažu hrvatska i srpska inteligencija, komunističko vodstvo dolazi samo s preživjelim kompleksom straha, sa starim i već otrcanim avetima iz prošlosti, s primitivnom generalizacijom i proširenjem krvavog obračuna iz prošlog rata na svako buduće radikalno rješavanje hrvatsko-srpskog problema. "Nova Hrvatska" zaključuje kako je Deklaracija na jedinstven način provocirala komunističke vrhove u Zagrebu i Beogradu, koji su otvoreno potvrdili da je njima i samo njima u interesu stalno odgađati sporna pitanja između Hrvata i Srba. Zato je Deklaracija iz temelja izmijenila stanje u Hrvatskoj. Prijašnja ravnodušnost, koja je bila dosta raširena, kao da je preko noći nestala. Mnogima se vratilo izgubljeno samopouzdanje. Mnogi su dobili ideje kako treba ubuduće raditi. I što se samog jezika tiče, nitko Deklaraciju ne shvaća kao neuspjeh. Dapače, ona je početak jednog novog hrvatskog preporoda koji ima sve uvjete prekinuti stagnaciju i potpuno obnoviti hrvatsku kulturu i hrvatsku politiku.

Deklaracija otvorila put k hrvatskoj samostalnosti

Poslije 1990. godine, a osobito 1997. u povodu 30. obljetnice (te 2007. u povodu 40. obljetnice), objavljivanja Deklaracije, dosta se pisalo i raspravljalo na prigodnim znanstvenim skupovima o Deklaraciji i njezinu iznimno povijesnom značenju. No, 1967. godine u vrijeme kad je bila objavljena, sredstva priopćavanja donosila su samo vijesti osude tadašnjeg režima. Jedino se u inozemstvu, među iseljenim Hrvatima, moglo i smjelo slobodno vrednovati Deklaraciju. Danas i sa četrdesetogodišnje povijesne udaljenosti, možemo slobodno odati puno priznanje hrvatskoj političkoj emigraciji, koja je dobro shvatila i ocijenila kako Deklaracija znači početak novog razdoblja u političkom životu Hrvata. Već početkom 1970. održan je X. plenum Saveza komunista Hrvatske, na kojem je osuđen glavni protagonist napada na Deklaraciju, Miloš Žanko. Za njega je Savka Dapčević-Kučar rekla da je bio glavni zagovaratelj velikosrpskog programa prema Hrvatskoj. Godine 1970.-1971. razdoblje je masovnog pokreta i Hrvatskog proljeća. Ta je reformatorska politika ostvarila put prema Ustavu iz 1974. na čijim je načelima 1991. godine proglašena neovisna Hrvatska. U tome lancu događaja Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika bila je prva karika.

Summary

THE BEGINNING OF THE NATIONAL RECONCILEMENT OF THE EXILES AND THE CROATIAN COMMUNISTS

The Declaration on the Name and the Status of the Croatian Language was published in the Zagreb *Telegram* in March of 1967. That event is considered to be the beginning of the Croatian Spring. The Declaration warned of the unequal position the Croatian language was put in by the outcome of the Novi Sad Agreement. The equal status of the languages of all the peoples of the former Yugoslavia was demanded (Slovene, Croatian, Serbian and Macedonian). Among the authors and signatories of the Declaration were a number of Croatian intellectuals gathered around the Matrix Croatica and other pre-eminent research institutions (the Croatian Writers' Society, the Yugoslav Academy of Arts & Sciences' Institute for Language, the Faculty of Philosophy, the Croatian Heritage Foundation, the Institute for the History of the Workers' Movement and others). The Declaration was supported by the Croatian emigrant communities without reservation, whereby the act can be considered the beginning of the national reconciliation of the Croatian political emigration and Croatian Communists. Croatian intellectuals in exile translated it into the world's major languages in order to make it available to the widest international public possible. The basic premise of the Declaration was that the ambiguous formulation of "Serbo-Croatian or Croato-Serbian language" in the Constitution of the former Yugoslavia allowed for the Serbian language to be imposed by force as the sole language for Serbs and Croats. The publication of the declaration met with an immediate and harsh response from the authorities. The Declaration was debated at the highest institutions of the former Yugoslavia. Its signatories were sharply attacked and condemned – among the institutions the Matrix Croatica and its membership especially. But in spite of the harsh reaction of the then leading circles of the Communist Party and the negative consequences that the Matrix Croatica suffered immediately afterward in its work, the event marked a watershed in the open activities of its members in the struggle for fundamental Croatian national interests.

The years 1970 to 1971 mark a period of a mass movement and the Croatian Spring. Its reform policies opened the path to the Constitution of 1974 on the basis of which Croatian independence was declared in 1991. The Declaration on the Name and the Status of the Croatian Language was the first link in this chain of events.

Resúmen

EL COMIENZO DE LA RECONCILIACIÓN NACIONAL ENTRE LOS EXILIADOS Y LOS COMUNISTAS CROATAS

El día 17 de marzo de 1967 el "Telegram" de Zagreb publicó la Declaración sobre la denominación y el status de la lengua literaria croata. Este hecho es considerado como el comienzo de la Primavera Croata. La finalidad de esta Declaración fue advertir sobre la situación desigual de la lengua croata en la República Socialista Federal de Yugoslavia como consecuencia del Pacto de Novi Sad. Mediante este documento, sus firmantes exigían la igualdad de todos los idiomas de los pueblos integrantes de Yugoslavia, es decir del esloveno, croata, serbio y macedonio. Entre los redactores y firmantes del texto de la Declaración figuraba una pléyade de intelectuales croatas nucleados en la Matica Hrvatska a la que se sumaron intelectuales de otros prestigiosos institutos científicos (Asociación de Literatos de Croacia, Instituto de la Lengua de la Academia Yugoslava de Ciencias y Artes, la Facultad de Filosofía, la Fundación para la Emigración Croata, el Instituto del Movimiento Obrero Croata, etc.).

La Declaración fue apoyada sin reserva por la diáspora croata, por lo que se puede considerar este hecho como el comienzo de la reconciliación de los exiliados políticos croatas con los comunistas de la misma nacionalidad. La Declaración fue traducida por intelectuales de la diáspora croata a los idiomas más importantes con la finalidad de difundir sus exigencias ante la opinión pública mundial. La Declaración advertía fundamentalmente sobre la formulación poco clara del "idioma serbio-croata o croata-serbio" contenido en la Constitución socialista de Yugoslavia, lo que permitió que el idioma literario serbio fuera impuesto a los serbios y croatas como lengua única. A la publicación de la Declaración siguió sin demora una tajante respuesta de las autoridades. Se debatió acerca de la Declaración en todas las instancias de la República Socialista Federal de Yugoslavia. Sus firmantes fueron enérgicamente atacados y condenados. Pero a pesar de la implacable reacción de los círculos dirigentes del Partido Comunista de entonces y de las nefastas consecuencias sufridas por la institución Matica Hrvatska, la Declaración marcó el comienzo de la lucha de sus miembros en defensa de los intereses nacionales croatas.

En la historia reciente croata, el período 1970 - 1971 es recordado por el movimiento masivo y la Primavera croata, cuya política reformista abrió el camino hacia la Constitución de 1974, cuyos pustulados permitieron a su vez proclamar en 1991 la independencia de Croacia. En aquélla cadena de eventos, la Declaración sobre el status de la lengua croata fue el primer eslabón.

Ivo Trinajstić

DALMATINAC - REFORMATOR AMERIČKOG ŠKOLSKOG SUSTAVA

Reformator ukupnoga školskog sustava Sjedinjenih Američkih Država Amerikanac hrvatskog podrijetla Henry Suzzallo (1875. – 1933.), sin Dalmatinaca koji su 1852. godine došli u San Francisco, za vrijeme predsjednika Hoovera biva imenovan direktorom prestižnog nacionalnog ADVISORY odbora za obrazovanje, čime je najpotpunije istaknuta znanstvena aktivnost Henrya Suzzalla prožeta socijalnom osjetljivošću koja se očitovala u težnji da se omogući visoko obrazovanje za sve, bez obzira na ekonomski ili drugi status

Opće je poznato da su u naseljavanju Sjeverne Amerike i prije uspostave jedinstvene države United States of Amerika, osim Engleza i Francuza, sudjelovali i predstavnici mnogih, u prvom redu europskih naroda. U velikom mnoštvu "pionira" našli su se i mnogobrojni pojedinci koji su svojim umom i sposobnostima udarili temelje tzv. "američkom čudu". Dakako, napredak je dobio novi zamah uspostavom samostalne države Sjedinjenih Američkih Država poznatom "Deklaracijom o neovisnosti" iz 1772. godine. Bez obzira na to što se hrvatski narod ubraja među male europske narode, i njegovi su se mnogobrojni pojedinci uputili preko "velike bare". Među njima mnogi su tijekom 19. i 20. stoljeća postigli značajne uspjehe ne samo u poslovnom svijetu ("biznisu") i politici već i u znanosti i umjetnosti. Nadaleko su npr. poznati Nikola Tesla, Ivan Meštrović, Zinka Kunc-Milanov, Zlatko Baloković, koji su svjetsku slavu stekli upravo u Americi. U nizu poznatih Hrvata potpuno nam je ostao nepoznat prof. dr. Henry Suzzallo, Hrvat druge generacije u Americi. O značenju i važnosti Henrya Suzzalla za znanost Sjedinjenih Država saznao sam, može se s pravom reći, sasvim slučajno, pa bih čitatelje htio upoznati s tim nadasve zanimljivim američkim Hrvatom. Dakle, boraveći 1991. godine na Sveučilištu u državi Washingtonu (University of Washington State) u Seattleu, proveo sam tijekom dvomjesečnog boravka u Americi

mnogo vremena u tamošnjoj Sveučilišnoj knjižnici - "Suzzallo Library" i to u njezinu, 1990. godine novopreuređenom Prirodoslovnom odjelu. Samo ime "Suzzallo Library" nije mi značilo ništa, dok me u jednom usputnom razgovoru gospodin Don Verlić, američki Hrvat druge generacije, podrijetlom iz Sinja, nije upozorio da je navedenu knjižnicu osnovao Hrvat prof. dr. Henry Suzzallo, kojemu je u počast knjižnica i dobila ime. Zaokupljen drugim poslovima, pretražujući literaturnu građu koja me je zanimala, netom izneseni podatak potpuno sam smetnuo s uma, ali ga nisam zaboravio. Ponovno sam ga se prisjetio za boravka u Americi 1993. godine, ali taj put, stjecajem okolnosti u Omahi (savezna država Nebraska). Moje nastojanje da nešto više saznam o Henryju Suzzallu nije tada urodilo plodom, jer sam u Omahi boravio upravo u vrijeme kad čitavo Sveučilište nije radilo zbog ljetnih odmora. Kako sam i 1994. godine planirao tijekom ljeta boraviti u Sjedinjenim Državama, i to opet u Omahi, ali u vrijeme kad njihovo Sveučilište radi, svoje sam poteškoće oko podataka o Henryju Suzzalu priopćio tamošnjem kolegi po struci, botaničaru profesoru Davidu Sutherlandu s kojim sam i u Institutu i na terenu po okolici Omahe proveo neko vrijeme. Već nakon nekoliko dana, zahvaljujući dobro organiziranoj službi protoka podataka, dr. Sutherland mi je nabavio tako mnogo podataka o Henryju Suzzallu, njegovu znanstvenom i organizacijskom radu da sam mogao razmjerno dobro upoznati zanimljivu ličnost Hrvata Henryja Suzzalla, zaslužnog za sveukupnu kulturu i znanost Sjedinjenih Američkih Država. Iz vrlo skromnih američkih izvora o podrijetlu Henrya Suzzalla može se jedino saznati da su njegovi roditelji Petar i Ana Suzzallo, podrijetlom iz Dalmacije, 1852. godine došli u San Francisco, da mu je otac bio najprije rudar u Placervilleu, a kasnije je bio poduzetnik u novopreimenovanom gradu San Joseu.

Henry Suzzallo tako je rođen u San Joseu (Kalifornija) 22. kolovoza 1875. godine, osnovnu i srednju školu završio je u rodnom gradu, a visoku naobrazbu stekao je na Stanford-Universityu, 1899. godine. Svoju nastavničku službu započeo je 1897. u Poljoprivrednoj školi u Alvisu, a 1899. postaje učiteljem u školi u Alamedi. Studije nastavlja na Columbia-University, te 1905. stječe doktorat znanosti i kraće vrijeme radi na Yale-Universityu, pa se 1906. vrati u Kaliforniju kao "assistent-professor" na Sveučilištu Stanfordu. Nešto poslije (1907. - 1909.) radi na Sveučilištu Columbiji, gdje osniva katedru za sociologiju obrazovanja, prvu u tom dijelu Sjedinjenih Država. Svakako najznačajniji položaj koji je Henryu Suzzallu u to vrijeme dodijeljen bio je izbor za predsjednika (rektora) Sveučilišta u Seattleu - "University of Washington State", 1915. godine, na kojem se položaju zadržao do 1926. godine. Tijekom toga vremena broj se studenata na tom sveučilištu povećao s 1840 na 6850, a broj "fakulteta" (predmeta) sa 218 na 304. Među ostalim, osnovao je Šumarski fakultet (College of Forestry), donacijom uspješnog poduzetnika koji se bavio drvenom građom iz obitelji Anderson (Anderson Hall), Fakultet ribogojstva (College of fisheries) i Aeronautički fakultet. Tako je njegovom zaslugom u Seattle došao i mladi inženjer zrakoplovstva Willhelm Boeing, koji je tu osnovao tvornicu zrakoplova "Boeing", iz koje su u naše vrijeme izišli

i najpoznatiji, suvremeni putnički zrakoplovi Boeing 727, 737 i 747. Taj posljednji je, zbog svoje veličine poznat pod imenom "jumbo-jet" (veliki slonić). Boeingove zrakoplove je u svojoj floti donedavno imala i hrvatska zrakoplovna tvrtka "Croatia Lines", a pitanje je zna li itko od nas da je za osnivanje Boeinga bio zaslužan upravo Hrvat Henry Suzzallo.

Kao što se to događalo više puta u razvitku pojedinih sveučilišta u odnosu na političku vlast, dogodilo se tako i u državi Washingtonu, kad je 1926. guverner Roland Hartley želio ograničiti autonomiju Sveučilišta u Seattleu i staviti ga pod političku kontrolu, Suzzallo se tomu usprotivio te je morao dati ostavku na položaj rektora Sveučilišta države Washingtona. Od tada se posvećuje reorganizaciji i unapređenju školstva u Sjedinjenim Američkim Državama, pa npr. za vrijeme predsjednika Hoovera biva imenovan "specijalnim direktorom nacionalnog ADVISORY odbora za obrazovanje". Upravo je time najpotpunije istaknuta cjelokupna znanstvena aktivnost Henrya Suzzalla, jer je praktički čitav radni vijek i sve svoje snage posvetio razvitku, organizaciji i preobrazbi cjelokupnog obrazovnog sustava u Sjedinjenim Državama. Suzzallo je osobito isticao socijalnu ulogu obrazovanja. Tako na jednome mjestu Edwin B. Stevens (1949: 148) piše: "Kako najbolje omogućiti visoko obrazovanje za sve, bez obzira na ekonomski ili drugi status, uvijek je bilo na srcu Henryju Suzzallu. Bio je previše svjestan koliko osobno duguje slobodnim institucijama, a da ne bi bio pun razumijevanja. Da njegovi roditelji nisu došli u ovu zemlju, mogao je biti sa svojim 'rođacima na planinama koje se uzdižu s istočnih obala Jadranskog mora, čuvajući stada ovaca ili koza, ili ribar na tom moru', gdje bi se njegove sposobnosti trošile na 'male zadaće'. Zbog toga je bio za to da školarine ne smiju biti nedostupne ni najsiromašnijoj obitelji ... Neki to nisu shvaćali,

Reformator ukupnoga školskog sustava Sjedinjenih Američkih Država Amerikanac hrvatskog podrijetla Henry Suzzallo (1875. – 1933.), sin Dalmatinaca koji su 1852. godine došli u San Francisco

no oni koji su s njim radili znali su za njegovo zanimanje za studente i za njihove probleme." Zanimljivo je istaknuti da je prof. Henry Suzzallo tijekom 1928. godine boravio u Europi i na uglednim europskim sveučilištima održao mnoga predavanja. Posjetio je sveučilišta u Beču, Beogradu, Bologni, Budimpešti, Bukureštu, Firenci, Padovi, Sofiji i Zagrebu. U nadi da ću i u Hrvatskoj naći neki podatak o tako važnoj osobi kao što je bio profesor Suzzallo, posjetio sam sve one institucije za koje sam smatrao da bi mogle, da ne kažem trebale, imati neke podatke o boravku prof. Suzzalla u Zagrebu. Nažalost, nisam našao praktički ništa. Ipak, u arhivima Rektorata Sveučilišta u Zagrebu uspio sam pronaći samo jedan brzojav koji je poslan iz Beograda 28. svibnja 1928. s upitom kada bi "Profesor Suzzallo trebao doći u Beograd", te jedno pismo koje je iz Maribora poslano u Zagreb. Za jednoga svog posjeta Seattleu Henry Suzzallo je iznenada 25. rujna 1933. godine umro pa neka i ovaj mali prilog bude sjećanje na njega.

U knjižnici *Suzzallo* pohranjeno je oko 4 milijuna naslova

Suzzallo-Library sastoji se od dva dijela. Glavna zgrada visoka je, moderna peterokatnica s dva kata ispod razine tla i u nju se može ući iz velike podzemne garaže. U prizemlju, u velikom ulaznom predvorju postavljena je velika mjedena ploča posvećena Henryju Suzzallu. U knjižnici je pohranjeno (1991. god.) oko 4 milijuna naslova. Prirodoslovni odio Knjižnice jest zgrada građena u engleskom "gotičkom" slogu s dva kata iznad i dva kata ispod razine tla, a njezina je unutrašnjost potpuno preuređena i modernizirana 1990. godine. Povezana je s glavnom zgradom u razini prvoga kata ostakljenim mostom. U prirodoslovnom sam dijelu dva mjeseca gotovo svaki dan boravio od 9 do 16 sati i tamo sam mogao potpuno sam i neometan pregledavati vrlo bogatu literaturu koja me je zanimala. Posebno sam se obradovao što u knjižnici imaju komplet svih godišta i brojeva hrvatskog botaničkog časopisa "Acta botanica croatica", iako sam uvjeren da najveći dio zaposlenih ne bi znao gdje se ta Hrvatska i taj grad Zagreb nalaze.

Literatura:

Gates, Ch. M., 1961.: The first century at the University of Washington 1861-1961. University of Washington Press. Seattle. 252 str.

Odegaard, Ch. E., 1864.: The University of Washington. Pioneering in its First and Second Century. The Newcomen Society in North America. New York-Downingtown-Princeton-Portland. 24 str.

Pearson, H. C. 1919.: Essential of spelling by Henry Carr Pearson and Henry Suzzallo. American Book Company. New York. 196 str.

Strevens, E., B., 1949.: Higher Educatios's Social Role. Journal of Higher Education 20: 147-149.

Suzzallo, Henry. The National Cyclopedia of American Biography 24.: 38.-39., 1935.

Summary

A DALMATIAN – REFORMER OF THE US EDUCATION SYSTEM

Henry Suzzallo (1875 – 1933), an American of Croatian origin, is a reformer of the entire education system in the United States of America. The son of Dalmatians Petar and Ana who came to San Francisco in 1852, he was appointed director of the prestigious National Advisory Committee for Education during the time of US President Herbert Clark Hoover (1874 – 1964), which most completely underlined the entire career of Henry Suzzallo – imbued with a high level of social responsibility that manifested itself in the aspiration to provide higher education to all, regardless of economic or other status. Henry Suzzallo was born in San Jose (California), on 22 August 1875, went to elementary and secondary school in his native town, and earned his higher education at Stanford University in 1899. He began his career as a teacher in 1897 at the Agricultural School in Alvis, and in 1899 became a teacher at the school in Alameda. He continued his studies at Columbia University and in 1905 received his doctorate. He worked shortly at Yale University and returned to California in 1906 to work as an assistant professor at Stanford University. Some time later (1907 - 1909) he worked at Columbia University, where he established a chair of education sociology studies, the first of its kind in that part of the United States. Certainly the most important function Henry Suzzallo served at at the time was as president of the University of Washington State in Seattle, where he worked from 1915 to 1926. From then he dedicated his efforts to reorganising and improving education in the United States of America.

Resúmen

UN DÁLMATA- REFORMADOR DEL SISTEMA ESCOLAR AMERICANO

El reformador del íntegro sistema escolar de los Estados Unidos de América es el norteamericano de origen croata Henry Suzzallo (1875-1933), hijo de los Dálmatas Petar y Ana quienes llegaron a San Francisco en 1852. Durante la presidencia de Herbert Clark Hoover (1874-1964), fue nombrado director de la prestigiosa Comisión Nacional de Enseñanza ADVISORY, lo que coronó la destacada actividad científica de Henry Suzzallo. De gran sensibilidad social, insistía en que los altos estudios debían ser accesibles para todos, independientemente de la condición económica o social de cada uno. Henry Suzzallo nació en San José (California) el 22 de agosto de 1875. Terminó sus estudios primarios y secundarios en su ciudad natal, mientras que su título universitario lo obtuvo en 1899 en la casa de altos estudios Stanford University. En 1987 comenzó a ejercer la docencia en la Escuela de Agricultura en Alvis y en 1899 fue nombrado maestro en la escuela de Alameda. Continuó sus estudios en la Universidad de Columbia y en 1905 se recibió de doctor en ciencias. Trabajó un corto tiempo en la Universidad de Yale y en 1906 regresó a California como profesor asistente en la Universidad de Stanford. De 1907 a 1909 trabajó en la Universidad de Columbia, donde fundó la cátedra de Sociología de la Educación, la primera en esa parte de los Estados Unidos. Sin duda el cargo más importante que ocupó Henry Suzzallo fue el de presidente (rector) de la Universidad de Seattle –"University of Washington State". Esa alta función la ejerció de 1915 a 1926. A partir de entonces se dedicó a la reorganización y adelantamiento del sistema escolar de los Estados Unidos de América.

Ante Čuvalo

TRI DESETLJEĆA HRVATSKIH STUDIJA U AMERICI

Association For Croatian Studies ili Udruga hrvatskih studija, priznata i utjecajna strukovna organizacija u Americi, kojoj je cilj unaprjeđenje visokoškolskih studija, publiciranje stručnih radova te razvitak metodike studiranja hrvatskoga jezika i kulture te svega onoga što podrazumijeva Hrvatska - održala je nacionalnu konvencija u New Orleansu 17. studenoga 2007 · Gotovo da nema hrvatskog intelektualca na američkom tlu koji nije bio uključen u projekte ACS-a · Suradnja ACS-a s kulturnim i akademskim institucijama u Hrvatskoj još nije dovoljno razvijena pa se njezini aktivisti nadaju kako će taj oblik akademske razmjene programa uskoro zaživjeti

Hrvatski su studiji u Americi (Association For Croatian Studies) ove godine proslavili tri desetljeća sudjelovanja u znanstvenom životu Amerike u sklopu American Association For The Advancement Of Slavic Studies (AAASS), ili trideset godina od utemeljenja 1977. godine. Association For Croatian Studies (ACS) samostalna je udruga idejno i organizacijski osmišljena tijekom 1976. a tamošnjoj stručnoj slavističkoj javnosti izložena na godišnjoj konvenciji AAASS u Atlanti. Na sljedećoj konvenciji u Washingtonu 15. listopada 1977. godine skupina od 10 hrvatskih intelektualaca složila se kako će utemeljiti "Society for Croatian Studies". Prof. Joseph T. Bombelles tada je izabran za predsjednika, a profesor George J. Prpić za tajnika. Njih su dvojica poduzela sve za afirmaciju udruge i punopravno uključenje u AAASS. Ostali su članovi tog inicijativnog Izvršnog odbora Society for Croatian Studies bili njegovi potpredsjednici prof. Ante Kadić i prof. Francis H. Eterović. Mjesec dana kasnije, točnije 27. studenog.1977. godine, u Clevelandu na Case-Westwrn University za vrijeme 12. godišnjeg seminara American Croatian Academic Society novoutemeljena je udruga promijenila naziv u Association For Croatian Studies, a potrebna je dokumentacija o udruzi za AAASS priređena do početka 1978., iako je njezin Izvršni odbor pravila i program rada ACS prihvatio u listopadu te godine - kada je 15. listopada 1978. i službeno pridružena American Association For The Advancement Of Slavic Studies. Iste godine George J.

Prpić tiskao je prvi glasnik Udruge hrvatskih studija Announcement. Za prvi javni nastup 12. listopada 1978. ta je Udruga priredila na godišnjoj američkoj slavističkoj konvenciji (Columbus, Ohio) tematsku raspravu "Hrvatska i Hrvati 1970. godine". U listopadu 1984. godine Udruga hrvatskih studija počevši od broja 10. mijenja naziv svome glasniku, koji od tada nosi naziv *Bulletin* Association For Croatian Studies. Ukratko, danas je Association For Croatian Studies afirmirana, priznata i utjecajna neprofitna, nepolitička i strukovna organizacija kojoj je cilj unapređenje visokoškolskih studija, publiciranje stručnih radova i razvitak metodike studiranja hrvatskoga jezika i kulture te svega onoga što podrazumijeva Hrvatska, a otvorena je za sve osobe koje se zanimaju za hrvatske studije. Predavanja i tematske rasprave s hrvatskim temama u tih trideset godina predstavljaju odreda nenadoknadive prinose hrvatskim studijima i hrvatskom pitanju uopće u najutjecajnijoj međunarodnoj zajednici - SAD-u. Gotovo da nema hrvatskog intelektualca na američkom tlu koji nije bio uključen u projekte ACS-a. Ozbiljnost pristupa stručnim pitanjima i stjecanje tridesetogodišnjeg djelovanja Association For Croatian Studies zasigurno će privući brojne nove autore i istraživače hrvatskih studija. Američka udruga za promicanje slavističkih studija AAASS, osnovana je 1948. godine i vodeća je organizacija posvećena promicanju znanja o Rusiji, srednjoj Euroaziji, istočnoj i srednjoj Europi. Svaka tri mjeseca izdaje *Slavic Review (Slavistički zbornik),* ugledno izdanje na Slavističkim studijama u Americi.

Promicatelji kroatistike u Americi

Glavna svrha Udruge za Hrvatske studije Association For Croatian Studies prema Statutu je ''njegovati i razvijati komunikaciju među intelektualcima zainteresiranim za Hrvatske studije" i ''promicati znanstvene informacije o Hrvatskoj i Hrvatima putem organizacije simpozija, konferencija i tribina na konvencijama posvećenima slavističkim i istočnoeuropskim studijima". Posebno poslanje je organizirati znanstvene tribine o hrvatskim pitanjima na nacionalnim konvencijama AAASS-a. Nadalje, ACS potiče svoje članove da organiziraju i/ili sudjeluju s drugim pridruženim članovima AAASS-a i intelektualcima drugih država znanstvene tribine koje njeguju komparativne studije. Također promiče znanstvene aktivnosti i suradnju među svojim članovima, naročito među mlađim znanstvenicima. Štoviše, Udruga često služi kao glavni izvor informacija kojem se akademski građani i institucije obraćaju za pomoć ili informacije o hrvatskim pitanjima i predmetima.

Osim što informira članove AAASS-a o aktivnostima, glasnik ACS-a donosi vijesti o udruzi i članovima udruge i često objavljuje pregledne članke i recenzije o raznim knjigama. Uključuje selektivne bibliografije novih naslova i disertacija o Hrvatskoj i Hrvatima. Zbog toga nekoliko znanstvenih knjižnica prima glasnik ACS-a, koji je u neke bibliografije uvršten kao referentno izdanje. Utemeljitelji ACS-a u vrijeme konvencija AAASS-a za svoje članove, njihove prijatelje i pojedince iz lokalne hrvatske zajednice organiziraju zajedničku ''Hrvatsku večer". Takva okupljanja često dovode do novih ideja za rad i suradnju. Nacionalna konvencija AAASS-a i ''Hrvatska večer" održana je u poznatoome restoranu *Drago's Seafood Restaurant* u Hotelu Hiltonu u

New Orleansu 17. studenoga 2007. Na godišnjoj konvenciji raspravljalo se na temi «Sadašnji i budući Ustav Bosne i Hercegovine». Nacionalna konvencija AAASS-a s hrvatskom temom sljedeće godine održat će se 20.-25. studenoga u Philadelphia, Pennsylvania.

Društvena pitanja Hrvatskih studija u Americi

Udruga hrvatskih studija i članovi organizirali su brojne tribine različita sadržaja. Nabrojit ćemo neke tematske simpozije: Renesansa u Hrvatskoj, Marko Marulić, Faust Vrančić, Ivan Gundulić, Bartol Kašić, Ruđer Bošković, Juraj Križanić, Ilirski pokret, Kačić Miošić, Ivan Mažuranić, Krleža, Budak, Ujević, Film, Povijest glazbe i kazališta, Hrvatski disidenti šezdesetih i sedamdesetih, Povijest Dubrovnika, Hrvatski jezik, Vojna krajina, Braća Radić i HSS, Hrvatski nacionalizam, Židovi u Hrvatskoj, Vjera, Vanjska politika SAD-a prema Hrvatskoj, Hrvati i Bosna i Hercegovina; Neovisnost i rat za oslobođenje, Regionalizam u Hrvatskoj, Međunarodni tribunal za ratne zločine, Daytonski sporazum, Ustav BiH, Zemljopis, Politika, Ideologije, Hrvatska i europske integracije itd. Popis sudionika tribina ACS-a je dug i obuhvaća gotovo sve hrvatske intelektualce na sjeverno-američkom kontinentu, uključujući i mnoge stručnjake drugih nacija koji istražuju hrvatsku tematiku.
Osvrćući se na posljednja tri desetljeća, aktivnosti ACS-a, rad i život udruge može se podijeliti na tri glavna razdoblja. Od početaka do 1989. bilo je razdoblje Hladnog rata. Istok je na AAASS gledao kao na instrument interesa Zapada i širenja propagande u akademskoj zajednici. Na ACS se gledalo još i gore, i to ne samo iz krugova jugoslavenskog režima, nego i iz društvenih krugova jugoslavenskih simpatizera među američkim akademskim građanima. Nadalje, nije se dopuštalo da intelektualci iz Hrvatske sudjeluju na simpozijima ACS-a ili da hrvatske znanstvene institucije komuniciraju s Udrugom. Primjerice, pokojni Ivan Supek je 1987. godine došao na Konvenciju sudjelovati

Prof. Joseph T. Bombelles izabran je za predsjednika 15. listopada 1977. godine kada je skupina od 10 hrvatskih intelektualaca odlučila utemeljiti "Society for Croatian Studies"

na simpoziju o Ruđeru Boškoviću, ali su mu režimski službenici priopćili kako mu je bolje da se toga kloni. Akademik Supek je bio u hotelu gdje se održavala konvencija, dok je američko-hrvatski kolega čitao njegovo izlaganje. To danas zvuči posve bizarno, ali nije to bilo tako davno!
Drugo razdoblje počinje 1989. Tada su intelektualci iz Hrvatske prvi put sudjelovali na simpoziju i ostalim aktivnostima ACS-a. Gosti iz Hrvatske na čikaškoj konvenciji te su godine bili: Ivan Supek, Franjo Tuđman, Dalibor Brozović, Ivo Smoljan i Vladimir Konšćak. Željezna je zavjesa pucala i obzorje slobode se naziralo. No početkom 1990-ih nije stigla samo sloboda, nego, na žalost, i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Tijekom godina Domovinskog rata i rata u BIH ACS i članovi su na svojim simpozijima i prezentacijama pokušali objasniti američkoj i međunarodnoj stručnoj javnosti uzroke ratne agresije JNA i Srbije na Hrvatsku i BIH, koji su namjerno čak i u intelektualnim krugovima prikazivani na iskrivljeni način.
U razdoblju poslije 1995. akademske aktivnosti ACS-a i njegovih članova okrenute su prema nekoliko tema i znanstvenih interesa. U zadnjih je nekoliko godina među mladim intelektualcima, koji čak i nisu hrvatskog podrijetla, sve veći interes za Hrvatske studije. ACS potiče sve intelektualce da se pridruže udruzi, tako da zajednički mogu pridonositi razumijevanju Hrvatske u prošlosti i sadašnjosti. Iako ne postoje nikakve političke, ideološke ili ostale prepreke koje mogu spriječiti suradnju ACS-a s kulturnim i akademskim institucijama u Hrvatskoj, mostovi između ACS-a i domovine nisu dovoljno izgrađeni. Čini nam se da institucije u domovini, kao i mnogi intelektualci, ne shvaćaju važnost sudjelovanja u aktivnostima akademske zajednice s ovu stranu oceana. Neki se pomaci primjećuju, ali obje strane moraju surađivati kako bi unaprijedili znanje i razumijevanje hrvatske baštine i kulture.

Suradnju s pojedincima i institucijama iz domovine tek treba izgraditi

Za trideset prošlih godina mnogo se postiglo zahvaljujući utemeljiteljima i članovima ACS-a. Trenutno ACS dobro napreduje i ispunjava svoje poslanje kao što je i određeno Statutom. Pokazatelji da ‘’Promiče znanstvenu informaciju o Hrvatskoj i Hrvatima” su brojne tribine, simpoziji i predavanja koji su uključeni u godišnji program AAASS-ove nacionalne konvencije. Dok god bude Hrvatske i Hrvata, bit će interesa i potrebe za proučavanjem te zemlje i njezina naroda. Misija ACS-a se nastavlja pa se nadamo i vjerujemo da će mlađi akademski građani hrvatskog podrijetla imati više interesa i snage da nastave s radom i izgradnjom ACS-a na temeljima koji su postavljeni prije trideset godine. Vjerujemo da će ACS i dalje pokazivati intelektualnu znatiželju za kvalitetnim hrvatskim studijima u Americi.
Predsjednici Udruge hrvatskih studija bili su: Joseph T. Bombelles, Joseph Čondić, Ivo Banac i Ante Čuvalo. Dužnost tajnika obnašali su: George J. Prpić, Elinor M. Despalatović, Paula Lytle, Ante Čuvalo i Ivan Runac. Rizničari ACS-a su bili: George Prpić, Tia Paušić, Sarah Kent, Ellen Elias Bursać, Aida Vidan. Aktualni su voditelji Hrvatskih studija u Americi Ante Čuvalo (predsjednik), Jasna Meyer (potpredsjednica), Ivan Runac (tajnik) i Aida Vidan (rizničarka).

Summary

THREE DECADES OF CROATIAN STUDIES IN AMERICA

Croatian studies at the American Association For Croatian Studies this year celebrated three decades of their participation in American academic life in the frame of the American Association for the Advancement of Slavic Studies (AAASS), i.e. thirty years since they were founded in 1977. Professor Joseph T. Bombelles was elected as the first president and Professor George J. Prpić as secretary. They worked to affirm the association and see it become a full member of the AAASS. The other members of that first Executive Committee of the Society for Croatian Studies were its vice presidents Professor Ante Kadić and Professor Francis H. Eterović. In short, the Association For Croatian Studies is now an affirmed, recognised and influential non-profit, non-political professional organisation that aims to improve studies at institutions of higher education, publish expert papers and develop the study methodology for Croatian language and culture and everything Croatia is, and is open to all persons interested in Croatian studies. The ACS national convention was held in New Orleans on 17 November 2007. The collaboration of the ACS with cultural and academic institutions in Croatia is still insufficiently developed and its activists hope that this aspect of academic exchange will soon come to life.

Resúmen

TRES DÉCADAS DE LOS ESTUDIOS CROATAS EN LOS ESTADOS UNIDOS DE AMÉRICA

Los Estudios Croatas en América (American Association For Croatian Studies) creados en 1977, conmemoraron este año el trigésimo aniversario de su fundación y los treinta años de participación activa en la vida científica de Los Estados Unidos de América en el marco de la "Association For The Advancement Of Slavic Studies" (AAASS). El primer presidente de dichos Estudios fue el prof. Joseph Bombelles, mientras que el primer secretario fue el prof. George J. Prpić. Ambos funcionarios consolidaron esa asociación inscribiéndola como miembro de pleno derecho en la AAASS. El resto de los miembros de la Comisión Ejecutiva Inicial fueron los profesores Ante Kadić y Francis H. Eterović, vicepresidentes de la Asociación para los Estudios Croatas. En pocas palabras, hoy en día la Asociación para los Estudios Croatas (cuyas puertas están abiertas para todos los que se interesan por los estudios croatas) es una reconocida e influyente organización científica sin fines de lucro, apolítica y consolidada, encargada de promover los altos estudios, publicar trabajos profesionales, desarrollar métodos para el estudio del idioma y de la cultura croatas y de todo lo relacionado con Croacia. El 17 de noviembre de 2007 se efectuó en Nueva Orleans la Convención Nacional de la Asociación para los Estudios Croatas. Lamentablemente, todavía es insuficiente la cooperación entre la Asociación para los Estudios Croatas y las instituciones culturales y académicas de la República de Croacia, por lo que profesores y estudiantes tienen la esperanza de que el intercambio académico de programas se concrete pronto.

Senka Božić Vrbančić

MAMINE PRIČE O SUNČANOJ DALMACIJI

Hrvatske su žene dolazile na Novi Zeland najčešće iz Dalmacije tijekom XIX. stoljeća nerijetko kao "poštanske nevjeste" prelazeći 12 tisuća milja da bi se udale za muževe koje nisu nikad vidjele, čak ni na fotografiji · Autori u središte pozornosti smještaju stvaranje identiteta Hrvatica na Novom Zelandu, a u konstrukciji identiteta Hrvatica slijede znanstveni pristup Ernesta Laclaua, Chantal Mouffe i Slavoja Žižeka

Hrvatska bi žena došla na Novi Zeland najčešće iz Dalmacije. Njena putovnica određuje je na razne načine: naziva je Talijankom, Austrijankom, a poslije i Jugoslavenkom i Hrvaticom. S historiografijom o ženama-iseljenicama ona stupa u uzvišenu priču o Britanskom Imperiju i, poslije, novozelandskoj naciji. No kad govori o vlastitom životu, taj stari svijet magične historiografije se raspada. Razmotrit ću konstitutivnu snagu tog "postojanja između" u stvaranju njihova identiteta i evocirat ću njihova putovanja i život na Novom Zelandu, te njihove priče o "domovini" i "kući", te odraz priča na drugi i treći naraštaj novozelandskih Hrvata. Moj pristup konstrukciji identiteta slijedi Ernesta Laclaua, Chantal Mouffe i Slavoja Žižeka. Potpunost identiteta je nemoguća, no to upravo čini te napore da se ista postigne konstitutivnim. Žižekov pojam "fantazmičnog podržavanja stvarnosti" također je vrlo značajan. Fantazija prikriva nemogućnost bilo kojeg zatvorenog sustava. Stoga se može reći da mašta strukturira naše društvene odnose. U ovom ću radu, na temelju Laclauovog modela društvenosti i Žižekove teorije mašte, pokazati kako se u slučaju doseljenika radi o dvostrukom "fantazmičkom podržavanju stvarnosti". Iseljenici se kreću iz jednog političkog i gospodarskog sustava u drugi, i stalno podešavaju svoj identitet. Moraju se uhvatiti u koštac s fantazmičkim okvirima kako "novoga" tako i "staroga" – istodobno.

Pogled

Zuva Nobilo, žena iz prvog naraštaja novozelandskih Hrvatica obećala je svom unuku

Stephenu 1986. da će mu napisati kratki "dokumentarac" o obitelji Nobilo. Zuva počinje svoju priču s opisom svoga i Didinoga rodnog mjesta, Lumbarde na Korčuli. Nakon detaljnog opisa dalmatinskih običaja i načina života, Zuva prelazi na novozelandski dio priče; taj započinje pogledom na fotografiju. "Tvoja Baba drži sliku Dide pred svojom kućom u Lumbardi na svadbeni dan, 22. siječnja 1939. Bilo je to vjenčanje sa zamjenikom. Služena je svadbena misa sa svim ceremonijama, zbor je pjevao, čula sam kako sam rekla "da", no sve je to bilo sličnije glumi nego stvarnosti..."Na fotografiji nema mladoženje, a Zuva, u bijeloj vjenčanoj haljini, drži sliku svog budućeg muža. Gleda ga iskosa, kao da želi uspostaviti neku osjećajnu vezu s ravnom površinom fotografije, pokušavajući zamisliti odsutnog mladoženju. On je na Novom Zelandu a njegovu odsutnost podvlači glas brata koji je rekao "da" umjesto njega. Druga slika pokazuje Zuvu i mladoženjina brata dok cijelo selo zuri u njih, kao da i ono želi dočarati nevidljiva mladoženju koji čeka na Novom Zelandu. "Moja učiteljica je skrojila vjenčanu haljinu i veo s narančinim cvatom. Mislim da sam lijepo izgledala. Uz mene bio je Didin brat Ivan i dva svjedoka..." No postoji još jedan pogled upisan u sliku, pogled iz budućnosti, pogled "babe" koja želi ispričati priču svome unuku. "Sličnije glumi"? "Prava stvar" će se dogoditi tek njenoj unučadi. Ipak, ta "iluzorna stvar" dovela ju je na Novi Zeland i uvelike utjecala na njenu životnu priču. Nalazimo se u vremenskoj petlji, na sjecištu prošlosti i budućnosti i pogled ide prema fotografiji odsutnog mladoženje, *ad infinitum*, zbog iluzije vječne sadašnjosti. Zuva se prisjeća sata prije vjenčanja: gozba u nevjestinom domu – dobar pršut, razne vrste sira, salama, slatkiši kao što su kroštule i cukarine, i vino Grk. Drugim riječima, ako želimo čuti što hrvatske žene govore o svojim životima, moramo se usredotočiti na dijalektičko međuprožimanje priča koje su zapamćene i prepričane, zamišljane i željene, stvorene u krugu onoga "odakle si", "gdje si" i "kamo ideš".

Hrvatske su djevojke dolazile na Novi Zeland najčešće iz Dalmacije tijekom XIX. stoljeća nerijetko kao "poštanske" nevjeste prelazeći 12 tisuća milja da bi se udale za muževe koje nisu nikad vidjele, čak ni na fotografiji

Dalmatinska "Amerika u mislima"

Milijuni Europljana preselili su se u Ameriku početkom 20. stoljeća. Više od pola milijuna Hrvata sudjelovalo je u toj selidbi – najveći egzodus u hrvatskoj povijesti. Život u Hrvatskoj bio je izrazito težak pod stranim vlastima, i nije čudo da su Hrvati željeli naći "bolji život" i "pravdu". Život u Dalmaciji bio je još teži nego bilo gdje drugdje u Hrvatskoj. Vladajući stalež sastojao se od talijaniziranoga elementa, ostataka feudalnog ustrojstva, a ti nisu imali smisla za hrvatski identitet. Oko 90% pučanstva bilo je nepismeno. Sela su bila malena a intelektualni horizont se protezao tek nekoliko milja preko seoskih međa, možda čak niti do obližnjeg grada. Potpuno novu sliku svijeta s golemim perspektivama unosio je susjed koji je emigrirao u Ameriku, Australiju, Argentinu ili Novi Zeland. Za Dalmatince, Amerika je bila posvuda, to jest posvuda gdje je život bio bolji. Svi su željeli ići u Ameriku, a u srednjoj Dalmaciji Novi se Zeland se doživljavao kao "Amerika". "Majka je došla u Novi Zeland tražeći posao – i da vidi Ameriku. U starom kraju, pojasnila je, Amerikom zovu sav Novi svijet, ne samo onu Ameriku na zemljovidu".

Nije lako utvrditi kako su ljudi u srednjoj Dalmaciji doznali o njihovoj "Americi" i o guminim poljima krajnjeg novozelandskog sjevera. Bilo kako bilo, više od 6000 Dalmatinaca zabilježeno je na Novom Zelandu 1924., ponajviše kopača gume. "Nova Zelanda! Ponavljali su to ime, uživajući u obećanjima koje je ono pružalo. Otac Ilija je čak donio komad kauri gume iz muzeja u Beču. Izgledao je kao dio nečeg bogatog i čudotvornog." Na početku iseljavali su se samo mladi, nezaposleni momci, kako bi zaradili novac za različite obiteljske troškove. Uskoro se to jasno vidjelo po cijeloj Dalmaciji. Zapušteni krovovi prekriveni su crijepom, kuće "Novozelanđana" bile su ljepše i veće. Kupljena su nova polja, obnovljeni vinogradi. Popravljene crkve i zvona, izgrađene nove škole. M. Gareljić, učitelj u mirovini iz Podgore, primjećuje: "Novi je Zeland uvijek bio prisutan u našoj regiji... posebno u Zaostrogu i Podgori. Svi su o njemu govorili. Svaka i malo veća i ljepša kuća izgrađena je, u to možete biti sigurni, novozelandskim novcem". U mašti Dalmacije stvorila se nova slika, koja je uključivala i one koji su otišli, i one koji su ostali. Fantazije onih koji su ostali o životu onih koji su otišli postale su dio svakodnevnog života. Rječnikom psihoanalize, "Fantazija daje značenje i cilj subjektovom životu", no to isto značenje je i samo dio mašte. Pomak iz jedne fantazmičke strukture, Dalmacije, u "Ameriku u mislima", nije bio lagan. Na njega je utjecao širi odnos dvaju carstava: Austrougarskoga i Britanskoga.

Novozelandski "drugi"

Napuštajući dalmatinski krš Hrvati su ušli u strukturirani prostor Britanskog Imperija, u kojem su ljudi širom svijeta bili nadzirani i klasificirani. Želja Carstva da vlada svijetom temeljila se na pretpostavci britanske nadmoći i mogućnosti poznavanja svih, pa i najdaljih, zakutaka kraljevstva. Britanci su doživljavali svoje carstvo kao neke vrste un-

iju, no ta se temeljila na imperijalnom arhivu, "fantaziji znanja prikupljenog i objedinjenog u službi Carstva i države". Na Novom Zelandu, kao i drugdje u Carstvu, kulturna stvarnost kraja 19. stoljeća zasnivala se na hijerarhiji u kojoj je britanska rasa bila na vrhu. Konstrukcija političkog prostora utemeljena na fantazijama znanja može se promatrati kroz principe ekvivalencije i različitosti koje predlažu Laclau i Mouffe. Logika različitosti nastoji proširiti politički prostor, omogućujući širenje različitih značenja i položaja. Nasuprot tome, logika ekvivalencije potiskuje svaki položaj različitosti. U britanskom imperijalnom arhivu, unutar "fantazije znanja", dominirala je logika ekvivalencije u vrijeme kad su se Hrvati doseljavali na Novi Zeland. To je značilo pojednostavljenje novozelandskog političkog prostora i širenje paradigmatičkog pola značenja na različite slojeve stanovništva. Može se reći da je gotovo svatko bio uhvaćen u klopku neke metafore. Logika ekvivalencije, "nečega identičnoga idealnom tipu Novozelanđana" isprva je djelovala na razini "bjelokožnosti" i tako isključila maorske domoroce. No sama "bjelina" djelovala je na razinama različitog intenziteta: postojali su "čisti bijelci" ali i "musavi bijelci", od kojih su oni prvi bili "jednakiji" od drugih. Prema toj klasifikaciji Slaveni nisu bili "dovoljno bijeli", dakle bili su podređena rasa i, dosljedno tome, nisu bili dobrodošli. "... najveća napast od svih su Austrijanci, koji su sada poplavili razna (gumina) polja..."Logika ekvivalencije je prethodila i poticala nove zakone i odredbe. Duboko usađeni strah od "drugoga," u ovom slučaju "preradišnog drugoga", uskoro se utkao u društveni sustav. Kolonijalna je vlada uvela "Tihe auri Guma Insutry Bill" 1898. kako bi zauzdala dotok Dalmatinaca u gumina polja. Hrvate se opisuje kao "krdo ovaca", "tikvane", "lokuste", "bijele Kineze". Vladajuća skupina stvorila je kulturnu stvarnost u kojoj se druge uvijek žigosalo prema posebnosti njihovog položaja – Maore u vezi zemlje, Hrvate u vezi iskorištavanja guminih polja, Kineze u vezi s rudnicima zlata, itd. I prije no što je hrvatska žena stupila na tlo "Obećane zemlje", njeno mjesto u globalnoj strukturi bilo je određeno. Do 1924. samo 3,34% hrvatskih useljenika bile su žene. Kao i žene drugih useljeničkih skupina, i one su bile rijetka pojava. Novi Zeland je bio "zemlja muškaraca". Na guminim poljima Hrvati su susreli Maore i stvorili odnos koji je trajao od 1880. do 1940. (konac industrije kopanja gume). Tijekom tog radoblja učestali su miješani brakovi Maora i Hrvata: "Maori su se s nama slagali bolje nego Englezi, koji nam u početku nisu bili skloni..." Opći strah od Hrvata širi se tijekom Prvog svjetskog rata kad se Hrvate opisuje kao "neprijateljske strance". Judith Basset primjećuje da su se Hrvati već tijekom rata ponašali kao budući državljani nove zajednice Južnih Slavena. Stanje je bilo paradoksalno. Opstojanje Hrvata na Novom Zelandu ovisilo je o promjenama nacionalnih identifikacija. Devedesetih godina bili su identificirani kao slavenski kopači gume "manje poželjni od pravih Austrijanaca", a tijekom rata kao Austrijanci, ukratko, neprijatelji.

Tako su se Hrvati, u malome društveno-ekonomskome svijetu Novoga Zelanda, našli pod stalnim pritiskom odnosa "naših" i "njihovih". A kako "naši" znači Novi Zeland kao britansku koloniju, "njihove" se, naravno, moralo oslabiti i prikazati neobičnima i

stranima. Jasno je da se fantazija o Hrvatima stalno obnavlja u skladu s nizom antagonizama na Novome Zelandu. Zato su Hrvati morali na svakom koraku dokazivati svoju odanost i to je utjecalo na njihov identitet.

"Zemlja muškaraca"?

U povijesti Novoga Zelanda žena useljenika se često veže za proces stvaranja stabilnog života utemeljenog na obiteljskim vrijednostima. U 19. i na početku 20. stoljeća, kultura kopača gume, a tu su pripadali i Hrvati, bila je gotovo isključivo svijet muških. Kauri guma je fosilizirana smola kauri stabla. Oko 1840. otkrilo se da kauri može služiti za proizvodnju uljnih lakova, i "gumina groznica" počinje. Kopači gume uživali su nizak status. Bili su to "Moari bezzemljaši, okorjeli europski lutalice, useljenici bez pare u džepu; i naravno, i poneki čestiti ljudi koji su propali u trajnim depresijama kasnog 19. stoljeća". "....Žalosno je da ljudi troše svoju snagu radeći od jutra do mraka možda mjesec dana ili više, da bi onda svoju zaradu spiskali u nekoliko dana pijančevanja..."
U knjizi *Zemlja muškaraca*, Phillips prikazuje taj graničarski svijet, koji se zasniva na pojmovima britanskoga viktorijanskoga seljačkoga društva o podjeli rada u kojoj su muškarci obavljali poslove koji su zahtijevali veliku fizičku snagu, dok su žene obavljale domaćinske poslove. Kopači gume, kopači zlata, lovci na kitove, šumski radnici i ostali privremeni radnici pripadali su istom krugu muške kulture. Krajem 19. stoljeća "pripadnici urbane elite i čestiti useljenici" zamislili su se nad tom graničarskom kulturom "lutalica". Vlasti su vjerovale da je najbolji put k civiliziranju bio stjerati ih u brak. U tom razlikovanju između stalnih doseljenika i privremenih boravitelja, hrvatski je muškarac polako ulazio u sustav ekvivalencija, u okviru novog načela u iščitavanju situacije. Oni koji su doveli žene i zaručnice učinili su korak od lutalice do stalnog useljenika. Evo kako novinar opisuje društveni život hrvatskih kopača gume 1909., primjećujući da su njihovi slobodni dani pod utjecajem činjenice da je: "Malo koja od njihovih žena stigla do ovih obala. Najvećim djelom doseljenici su mladi, slobodni ljudi, no česti su i slučajevi u kojima štedljivi pojedinci uspijevaju dovesti svoje zaručnice i smiriti se u slasti i teretu braka..." Primijetio je također da unatoč čestim optužbama

Zuva Nobilo, žena iz prvog naraštaja novozelandskih Hrvatica obećala je svom unuku Stephenu 1986. da će mu napisati kratki "dokumentarac" o obitelji Nobilo - koji su na Novom Zelandu stekli status vinara svjetskoga ugleda pa ove stare fotografije svjedoče o tim dalmatinskim sagama

da se radi o nomadima "oko 90% njih će ostati i već su učinili prve korake u tom smjeru ženeći se Britankama i stječući dokumente o naturalizaciji". Za Fortiera, iako muškarci najčešće potiču žensku migraciju "migracija žena je vektor tranzicije; žene koje se kreću kroz povijesni trenutak i geografski prostor označuju pragove identiteta i različitosti, postojanja i postajanja, lutalaštva i sjedilaštva, prošlosti i sadašnjosti". Hrvatska je žena ušla korak po korak na pozornicu Britanskog Imperija omogućivši nastajanje nove etničke zajednice – hrvatske zajednice na Novome Zelandu.

Natalitetna politika u koloniji

Mnogi hrvatski kopači gume pisali su kući tražeći životne družice. Tome je pridonosila i natalitetna politika Dominiona, koja se protivila miješanim brakovima. Brakovi između zaprisegnutih "drugih" – Hrvata i Maora – nisu bili opasnost za "britansku etničku čistoću". No britanske se žene upozoravalo da se kane onih "drugih": "Novi je Zeland za Novozelanđane. Naša ambicija sigurno nije kolonizirati zemlju Kinezima, Kanacima ili Austrijancima. Niti ne težimo stvaranju miješane rase – hibridnog naroda bez ikakve nacionalnosti...." Žene udane za strance gubile su državljanstvo. Neke od žena Hrvata smatrane su tijekom Prvoga svjetskoga rata "opasnim strancima". Miriam Bridelia Cummings, rodila se u Thamesu u Sjevernoj Irskoj 1879., i udala za Petra Soljaka, Hrvata. Nakon toga vlasti je tretiraju kao strankinju. Miriam Soljak se više puta obratila predsjedniku vlade i javno je oglasila poteškoće novozelandskih žena udanih za strance. No tek je 1948. vlada dala ženama pravo na neovisnu nacionalnost. Rasističko stajalište prema "strancima" stvorio je prema njima nepodnošljivost među europskim ženama. Florida Vela piše u romanu *Croatia Mine* o emocionalnim bolima mladog Dalmatinca, Stipe, koji se pokušava približiti britanskoj djevojci: "... Nikola i Stipe su otišli u Purple Ballroom na Symonds Street... Dok mu je srce tuklo poput bubnja, Stipe je pristupio skupini djevojaka u uglu... Njegov je glas podrhtavao dok je izgovarao: 'Mogu li Vas zamoliti za ples'... Nezgrapan i bez riječi gledao je kako se njena lijepa ustašca iskrivljuju. 'Ne', rekla je prezirno. "Ne možeš'... Prasnule su u smijeh dok se on povlačio, srce mu sveudilj lupajući..." Ponor između mladih Dalmatinaca i anglosaksonskih žena na Novome Zelandu bio je veći od onih 12 tisuća milja koje su ih dijelile od njihovih žena u Dalmaciji. Kultura, običaji, te nadasve jezik i rasne predrasude, nije bilo lako savladati.

Natalitetna politika u Dalmaciji

Do kraja 19. stoljeća većina dalmatinskog seljaštva živjela je u zadrugama od 60 do 80 članova, a kućanstva s 20 do 30 članova nisu bila izuzetak. Obitelj je bila temeljna jedinica društvenog života, a pripadanje obitelji bilo je definirano podosta široko. Svi muškarci bili su društveno na višoj ljestvici od žena. Florida Vela donosi kratku anegdotu iz života majčine obitelji u Podgori koja lijepo ilustrira muški autoritet: "Moja

majka je običavala kazati: 'U pravim kućama je uvik i žena imala prava kao i muž...' Ipak, mislim da nije bilo tako. Na primjer... pričala je da su u kući imali dvije stolice... jednu za oca i drugu... kako da kažem, koju nitko nije koristio jer bi njena majka i baka stajale uz nju no nisu nikad sjele..." Očev autoritet doživljavao se kao prirodno i neupitno pravo. Žene su često radile poljske poslove, no muškarac se uvijek prikazivao kao onaj koji donosi kruh na stol. Za žene, fantazije o Novom Zelandu uključivale su i "bijeli kruh i meso", ali i sve ono što je bilo potisnuto u tradicionalnom načinu života u Dalmaciji. Jedan od mojih izvora, Miri Simich, hrvatsko-maorska žena uvijek je ponavljala, govoreći o ženama u Dalmaciji: "Žena u Dalmaciji je tegleća marva". Miri je rođena na Novome Zelandu a živjela je u Dalmaciji od 1947. do 1951. Njezin je otac bio dalmatinski kopač gume, Peter Urlich iz Drašnica. Došao je na Novi Zeland kopati gumu početkom 20. stoljeća. Majka joj je bila Maorkinja, Hiria Hori iz Whangaroa. Imali su šestero djece. Majka je umrla kad je Miri imala četiri godine. Odgojili su je njen dalmatinski otac i maorski djed i baka. Udala se za dalmatinskoga kopača gume, Rudyja Simicha, kad joj je bilo devetnaest. Zajedno su živjeli i na Novome Zelandu i u Dalmaciji. Sjeća se dalmatinskoga gradića Igrana i "neobičnog" načina života u kojem je sudjelovala. "Čim smo stigli, Rudy je shvatio da to nije mjesto za žene. Ne, jer žene su, znate, bile tegleća marva... One su radile sve poslove. Baš sve... Kad sam po prvi put pogledala goru, prestrašila sam se... Htjela sam se vratiti. Zamislite, tamo žene idu same u goru... da kopaju... Muškarci nikad ništa ne nose. Tek malu motiku. Pa i ta se činila preteškom pa bi je objesili na ženu... Kažem Vam: to je težak život... Više volim biti na Novom Zelandu..." Njene primjedbe crtaju sliku sudbine dalmatinskih žena. U patrijarhalnom društvu od djece se očekivalo da će stalno podupirati svoje roditelje. Sinovi bi naslijedili imanje, kćeri dobile miraz. Većinu brakova ugovorili su roditelji uzimajući u obzir društveni status, imetak i čast. Dodatno, bilo je mnogo slučajeva da bi se mladić oženio i nakon nekoliko mjeseci otišao na Novi Zeland ili Ameriku i ostao tamo tridesetak godina. Zuva Nobilo, nevjesta bez mladoženje s početka ovoga teksta govori o svom djetinjstvu u Dalmaciji: "Dobro se sjećam kako je otac otišao u svijet, iako mi je bilo tek četiri. Bila je večer. Otac je bio vrlo uznemiren, redom je podizao nas djecu i ljubio nas, dok su baka i majka plakale... majka je pristala da ostane još nekoliko godina u Dalmaciji... tih nekoliko godina razvuklo se u četvrt stoljeća koje je prošlo prije nego su se ponovno vidjeli".

Zvali su ih "bijele udovice". Krajem 19. stoljeća bilo je mnogo obitelji u kojima su otac i sinovi bili odsutni, pa su se majka i kćeri brinule o obiteljskom imanju. Radile su teško kako bi zadovoljile i zajednicu i odsutne muževe. Miri Simich primjećuje: "Neki od muškaraca su bili u Americi ili Novom Zelandu. Jedan od njih, koji je radio kao kopač gume na Novom Zelandu, slao je novac ženi u Igrane. Sagradila je lijepu kuću... najljepšu u Igranama... lijep krov... tekuća voda... koje je dolazila iz tankova. Ljudima se to nije svidjelo. Jer je prestala nositi drva i vodu na leđima... A muž joj je slao novac vjerojatno zato kako njegova žena ne bi morala nositi drva i vodu na leđima... no

mještanima se to nije sviđalo. Govorili su da je lijeničina."

Vjenčanja... vjenčanja... vjenčanja…

Mnoga su pisma stizala iz Novog Zelanda u siromašna dalmatinska sela. Antica Belich, koja je stigla 1900., pojašnjava kako je otac dogovorio njeno vjenčanje. Prema riječima njene unuke: "... Ivan Belich je živio na sjeveru Novog Zelanda... kad je Ivan čuo da se žena koju je poznavao vraća u Dalmaciju, zamolio ju je da učini sve što može da mu nađe odgovarajuću bračnu družicu... ta se žena susrela s Antičinim ocem... sjajnim je bojama naslikala suptropsku klimu Dargavilla i sretnu budućnost radinih ljudi Novog Zelanda..." Vjenčali su se u katedrali Sv. Patrika u Aucklandu i odselili na sjever, u Sweetwater, u logor kopača gume. "... Pet dana tjedno radila je u poljima gume, a dva dana za vikend obavljala kućanske poslove". Bez ikakvog predznanja o stanju na Novome Zelandu, o mračnim, pustim poljima gume, s idejom "boljeg života u mislima", mlade su Hrvatice putovale 12 tisuća milja, gotovo pola puta oko kugle zemaljske, da se udaju za muževe koje nisu nikad vidjele, čak niti na fotografiji. Marica Milich, jedna od ranih "poštanskih nevjesta" kaže: "Bilo je to 1935. Imala sam 28 godina i svi su me u Podgori smatrali 'starom frajlom'. Kad je Cleme Milich poslao pismu tražeći nevjestu, majka je rekla: 'Idi. To ti je prilika'... Sjećam se kako sam vidjela Clemea s broda u aucklandskoj luci. Izgledao je stariji nego na slici koju je poslao u Podgoru... Bilo me je strah. Nije mi se dopao. Htjela sam natrag, kući."Nakon dugoga puta našla se je u Aucklandu i dok je čekala u jednom od dalmatinskih pansiona na brod za sjever, slušala je neobične priče o "urođenicima." Neuki stanari govorili su joj da su "urođenici strašna bića koja će je pojesti poput kolača". Bila je zaista prestrašena. "Nisam ni sanjala da postoje crni ili smeđi ljudi. Nitko mi to nije rekao". Waiharara je bila tako depresivno ružna na prvi pogled da je Marica poželjela da postoje "mostovi preko oceana..." Ipak se udala za čovjeka zbog kojeg je poduzela putovanje oko pola svijeta (kojeg je napustila njegova maorska žena). Odmah ju je odveo u staru "santu" (shanty – straćara) u guminim poljima da se brine za Milichevu djecu iz ranijeg braka i da kuha, čisti kuću i struže gumu. Radila je od jutra do mraka.

"Kuća mog muža bila je gora od moje rodne kuće u Podgori. Nisam mogla vjerovati. Waiharara je za mene značila kraj svijeta. Morala sam kuhati, prati, obavljati vrtlarske poslove. Katkad, morala sam kuhati za čitave skupine. U logoru su bili uglavnom Maori i Hrvati. Na početku sam izbjegavala Maore. Mislila sam da su divljaci. Jedva sam se nekako sporazumijevala s pastorčadi, jer je njihova majka bila Maorkinja. Trebalo mi je godinu dana da shvatim da su Moari poput nas... jednostavni ljudi, ništa drugo... I da su zaista dobri i dragi".

Do Drugoga svjetskoga rata Dargaville je bio najveće naselje hrvatskih kopača gume na Novom Zelandu. Veliki broj hrvatskih žena, nakon prispjeća u Auckland, putovao je "lancom" (brodom) niz široku rijeku u Dargaville; zatim bi se smještavao u pansionu Batisticha. U to vrijeme još mala curica, Amelia Batistich se s nostalgijom sjeća tih

jedinstvenih trenutaka: dolazak mladih, siromašnih nevjesta, vjenčanja u kućama ili straćarama; rađanje djece i bolno privikavanje na novozelandsko okružje.
“Sjećam se uzbuđenja s kojim smo iščekivali nova prispijeća. Majka bi se ustala u cik zore, kako bi sve bilo u najboljem redu. Brod je stizao rano i mi bi pošli da ga dočekamo. Ljudi iz pansiona bi nam se pridružili. Sramežljiva djevojka stajala bi u središtu buke, nastojeći da zapamti imena onih koji su joj se predstavljali. Svi su željeli čuti o ‘domu’. Majka bi stvar uzela u svoje odlučne ruke, jer je i ona bila strankinja kad je stigla na Novi Zeland, i znala što znači osjećati se izgubljenim u novoj zemlji”.
Nakon “raskošnog” vjenčanja u Dargavilleu nevjeste iz Podgore, Vrgorca, Zaostroga ili Korčule s razočaranjem bi shvatile da ih je njihov dugački put doveo u gumina polja, u “sande” pokraj blatnih jama. Kao što reče jedna od njih: “Živjeli smo kao životinje... blato posvuda... bez pravih kuća... a najgore je bilo što nije bilo niti jedne druge žene u blizini...” No nisu sve priče jednake. Neke od žena, iako su se “udavale” za zamjenika, same su izabrale svoje muževe. Zuva Nobilo kaže: “Godine 1937. (moj mladić) se spremao da ode na Novi Zeland (bilo mi je tek 17 godina) i zamolio me da budem njegova djevojka i da ga čekam. Rekao je da će me kasnije pozvati, a ako mu se Novi Zeland ne bude svidio, vratit će se i oženiti me. Moj je otac bio u Americi... trebali smo njegovu privolu...Niko i ja smo napeto čekali njegovo pismo. Otac je pisao majci da se sjeća Nike kao dobrog mladića i da, ako se majka slaže a ja tako želim, on se ne protivi našim planovima... Bila sam žalosna kad je Niko otišao, no rekla sam si, što je nekoliko godina prema cijelom životu. Izlazila sam s neudanim prijateljicama, i s Agatom, prijateljicom čiji je mladić (također po imenu Niko) otišao na Novi Zeland kad i moj Niko... I tako su ta dva Nicka na Novom Zelandu zasukali rukave i odlučili da nas dovedu”. Za mnoge je žene putovanje bilo pravi šok, no ne za Zuvu i Agatu. Zuva se malo brinula što je Niko tražio da donese kroj za hlače. “Nisu mu se dopadale one na tržištu za farmere”. Pitala se: “Što zaboga nose Hoće li ‘Amerika u mislima’ biti ono što očekujem”? Na brodu su po prvi put iskusile “britanski način života”. “Britanci nisu tih dana puno marili za maslinovo ulje, a služili su mnogo mlijeka i bijelih sosova na koje

Iseljenici pretežito iz srednje Dalmacije odlazili su krajem 19. i početkom 20. stoljeća kopati na poljima kauri smole ili gume na sam rub novozelandskog sjevera, a ondje je već 1924. bilo zabilježeno više od 6000 Dalmatinaca - čija su se djeca ondje rađala i veselila životu

nismo bile navikle. Najgore je bila šalica čaja uz obrok umjesto čaše vina. Trebalo je pet tjedana da se stigne do Novog Zelanda, pa se valjalo prilagoditi".

Prvog srpnja stigle su u Auckland

Pripovijedanje se nastavlja "…. bila sam podosta deprimirana. Na molu je bilo malo ljudi, sve nepoznati. Onda je Agata uzbuđeno doviknula da gledam na stepenice kojima su se oba Nicka uspinjala". Nešto je već ovdje nedostajalo toj "Americi u mislima". No to je bio tek početak. Iz Aucklanda putovali su u Te Hanu, prvi novozelandski dom. "Konačno smo stigli kući, a kuća je bila mala bivša školska zgrada na ujakovoj farmi. Dida i ujak uredili su je kao trosobnu kuću s malom kuhinjom. Spavaća je soba bila lijepo namještena s pokućstvom od hrastovine, bio je tu lijep stolić za odijevanje s velikim ogledalom, daleko više od onoga što sam ostavila u domovini. U blagovaonici bio je lijep okrugli stol i četiri stolca". No Agatino se iskustvo razlikovalo. Kad je vidjela svoju "kuću snova" uzviknula je: "'Pa to je Gornje Blato'. Time je mislila na najzabačeniji komad zemlje ljudi iz Lumbarde na kojem je raslo tek nekoliko maslina među razbacanim brežuljcima". Nijedna djevojka iz Lumbarde, mjesta na moru, ne bi se nikad udala za nekog iz Gornjeg Blata. Njezina je "Amerika u mislima" bila Gornje Blato. Dalmacija je regija različitih identiteta na temelju lokalne kulture i ti višestruki oblici katkad bi se zadržali i rekonstruirali na Novome Zelandu. Muškarci iz sela u unutrašnjosti nisu bili "dovoljno dobri" za djevojke s obale. Priča Amelije Batistich o Mariji Derich koja je doputovala iz Dalmacije da se uda za mr. Yelicha, kopača gume, odražava neke od tih lokalnih dalmatinskih klasifikacija u posve novom okruženju. "Kuma je bila jedna od prvih 'poštanskih nevjesta'. Poslala je fotografiju rođaku na Novi Zeland a taj ju je pokazao mr. Yelichu. Kakva lijepa cura! Mr. Yelich nije oklijevao. Ništa neobična, nagrada pripada najbržem, no Kuma je bila iz jednog od onih ponosnih priobalnih sela, koja nisu voljela da im se djevojke udaju za 'strance'. A mr. Yelich je sasvim sigurno bio stranac. Ne s obale, već iz sela s onu stranu brda! Kuma je uredno stigla u Auckland; tada nije bila još kuma, već Maria Derich. Do tog su časa muškarci iz njezinog sela doznali za njezin dolazak. Skupili su se u luci kad je brod pristao, možda ne samo kao znak parohijskog ponosa, već i da vide curu! Kad su je vidjeli, njihov se ponos ražario – kakva djevojka! I to iz njihovog vlastitog sela! Da joj dopuste da se uda za tog Yelicha? Nikad!... No Kuma ih je sve odbila 'Gdje ste bili dok sam bila doma', doviknula je tridesetorici. 'Zašto me onda niste zaprosili'? Lijepo im se zahvalila i rekla nek' idu kući. Obećana je Marku Yelichu i za njega će se udati".
Žižekov pojam "krađe užitka" može biti od koristi pri analizi grupnih diferencijacija i nacionalizma. Na isti način djeluju fantazije kad priobalni Dalmatinci razlikuju sebe od onih iz unutrašnjosti. Kao da bi oni iz unutrašnjost, ženeći djevojke s obale, "oteli užitak" ljudima s obale, oteli "njihov način života". No niti jedna od priča o šoku i teškom životu nije stigla u Dalmaciju. Nove su nevjeste stizale s novim nadama. Pojašnjava Marica Milich: "Nikome u Dalmaciji nisam pričala o teškom životu ovdje... i o prvom šoku koji sam doživjela kad sam vidjela kuću mog supruga... Nisam željela

da se majka brine, a nisam niti željela da ljudi iz mog sela prestanu dolaziti ovamo...”
Marica još uvijek ima sliku svog muža, Clemea, u elegantnome odijelu, mekom koja je privukla nju i mnoge druge na daleki put. Možemo reći služeći se Lacanovskom terminologijom da su Hrvati slali fotografije kao slike na kojima su se svidjeli drugima, ili predstavljali se kao ono što bi “drugi” voljeli da oni budu. Postavlja se pitanje: za koga sva ta gluma? Čiji se pogled uvažava kroz te identifikacije? Čiji se pogled uvažava kad hrvatske žene, jednom uhvaćene u novozelandsku stvarnost, nastavljaju slati kući lijepe fotografije? Te su slike bile mjesta želje, a bile su potrebne jer “prava stvar” nikad i nije postojala; nisu odražavale stvarnost, a slane su kući samo zbog mogućnosti promjene, služeći kao posredstvo želji za boljim životom.

Kožna sjećanja – ekranska sjećanja

Prošlost je strana zemlja, kaže David Lowenthal. Salmon Rushdie, pak, primjećuje da se izreka može obrnuti. Možemo reći da je u neku ruku za prvu generaciju hrvatskih žena na Novome Zelandu sadašnjost bila “strana” a prošlost se doživljavala kao dom. Živjele su u prošlosti i za prošlost stvarajući svoje vlastite mentalne slike domovine, ono što Rushdie zove “domovina u mislima”. No te “domovine u mislima” bile su živo prenesene drugoj generaciji – pogledu u “bolju budućnost”. Vrlo često ta se sjećanja materijaliziraju ne samo kroz fotografije i životne priče, već i kroz “društveni život posebnih predmeta” poput saga koji mi je moj izvor, Marica, pokazala: “Moja je majka napravila jedan sag i dvije krasne jastučnice, koje više nemam. Kad sam porodila prvo dijete dala sam ih kao dar ženi koja mi je pomagala kod poroda...”
Matija Henderson, jedna od Maričinih kćeri, koja ima komad “ćilima”, posjetila je prije 20 godina, zajedno s majkom dalmatinsko selo Gornju Podgoru. Nakon svečane dobrodošlice, Matija je krenula u posjet majčinoj rodnoj kući. Bila je preneražena. U sjećanju je nosila svaku sobu, svaki kamen; miris lavande i ružmarina; “sjetila se” kako je baka pripremala obroke. Matija je dobro znala da njena sjećanja i nisu njezina, nego majčina, i začudilo ju je da su zvukovi i glasovi majčina djetinjstva ostali tako duboko urezani u njezino sjećanje.

Novozelandska Hrvatica Zuva Nobilo i ugledne članice Društva Hrvatska Žena iz Aucklanda vrlo često pripovijedaju unučadi iste priče ovim riječima: “Volim mamine priče o Dalmaciji. Kakvo divno mjesto. Mnogo grožđa a sunce stalno sja... Koji put poželim da je mama ostala u Dalmaciji. Tada bi i mi živjeli u priči”

"Znam da pripadam Novom Zelandu, moj je život u Kaitaiji... vidite... no osjećaji su vrlo jaki... Bila sam zaista zbunjena... no mogu Vam reći... miris Dalmacije, krša, kamena, Jadranskog mora... taj miris je već otprije bio dio mog života..." Tako je Maričina "imaginarna domovina" njeno "kožno" sjećanje o životu u dalmatinskom mjestu, postalo sjećanje njene kćeri. No to "višemjestaštvo" "doma" u imaginaciji iseljenika ne znači da se ne osjećaju ukotvljenim na mjestu doseljenja. Kao što Marica Milich ponovo kaže: "Cijeli sam život sanjala o Podgori, njenim zvukovima i mirisima, kozama i magarcima, ljudima... mojim ljudima... nedjeljnoj tržnici ispred crkve, o pokladama, zvuku crkvenog zvona, Jadranu... cijeli život... danju i noću. Da... i konačno moja kćer Matija me je odvela natrag 1982. Posjetili smo obitelj. Vidjela sam da žive dobro. Bila sam sretna što sam vidjela obitelj, no moj život je ovdje, u Kaitaji".
Marica se vratila na mjesto svog podrijetla, no manjkao joj je upravo osjećaj da je "kod kuće". Čitav njen život na Novom Zelandu bio je određen tim mističnim prostorom, koji, odjednom nije uspio stvoriti osjećaj pripadnosti što je dovelo do pretvaranja "nepoznatog" novozelandskog prostora u poznati – u novi dom. "Ne može se vratiti na mjesto koje je bilo dom, upravo zato jer dom nije izvanjska kategorija već je utjelovljen u subjektu...." No ono što se stalno javlja kao "poznato" u hrvatskih žena je miris Dalmacije (nikad prisutan na Novom Zelandu), ili miris "bolje budućnosti" za djecu i unučad u što je uložen cio život. "Nije bilo lako izgraditi (naš dom ovdje), naš posao, no mi smo uživali u onome što smo radili. Najvažnija je stvar bila izgraditi bolju budućnost za našu djecu". Ponovo susrećemo dvostruki pogled, prošlost i budućnost stalno izmiješane u sadašnjosti – Zuvinu želju da prenese djeci i unucima utemeljujuću vrijednost žrtve. To nije paradoks. Iako se žrtva doživljava kao neka vrsta ulaganja u "bolju budućnost", ona postaje mjesto sjećanja koje djeca trebaju pamtiti. Kao što smo vidjeli, iako njihove "kožna" sjećanja katkad odmataju nadrealističke panoramske poglede "imaginarnog nikad se ne stiže do 'prave stvari'". Kao u opisu Zuvina vjenčanja sa zamjenikom. Drugim riječima, kad sjećanje "kože" blijedi u pretvaranju u tekst, prenosi se na drugu i treću generaciju Hrvata u Novom Zelandu klišej kojim se nastoji saopćiti neko jedinstveno iskustvo doma. Međutim, jer je "prava stvar" ostala nemogućom, jer je pravo vjenčanje nemogućnost, iskustvo "poštanske nevjeste" ilustrira nedostupnost *uživanja* koje je tako očito u bilo kojoj useljeničkoj priči, pa i u onima hrvatskih žena. "Kožna" sjećanja, baš kao i dva buduća pogleda upisana u fotografiju, vode do čudne topografije

Maori i Hrvati na Novome Zelandu stvarali su trajna prijateljstva od samih početaka zajedničkog života na Novome Zelandu

imigrantskih narativa. Freud je opisao vremenski paradoks maštanja u kojem su prošlost, sadašnjost i budućnost sažete u jedno koncem želje koja se njima provlači. Maštanja hrvatskih žena oblikuju tu topologiju. Iz toga proizlazi ideologija žrtve a hrvatska žena prenosi svoju želju u budućnost kroz svoju djecu, ili, kao Zuva Nobilo, unučad. Ipak, mislim, da je ta Freudova topologija maštanja intenzivirana u iseljeničkom iskustvu. "Volim mamine priče o Dalmaciji. Kakvo divno mjesto. Mnogo grožda a sunce stalno sja... Koji put poželim da je mama ostala u Dalmaciji. Tada bi i mi živjeli u priči".

Summary

MOTHER'S STORIES OF SUNNY DALMATIA

Most Croatian women came to New Zealand from Dalmatia in the 19th century. They often left the homeland as *postal* brides to make a 12 thousand mile journey to marry men they had never before seen, even on photographs. The author focuses on the sexual discrimination and complete deprivation of the rights of these emigrant women and follows the arduous creation of the identity of Croatian women on New Zealand. The emigrant women had no knowledge of the state of affairs in New Zealand, of the desolate and dark fields of kauri gum on which young Croatian men laboured, but kept the idea of a "better life in mind". With the historiography of the women emigrants they enter into the tale of the social ladder of the British Empire and, later, of the New Zealander nation. The survival and social status of the Croatians on New Zealand depended on changes to national identifiers. At the start of the 19th century they were identified as Slavic gum diggers "less desirable than true Austrians", but during World War I, as Austrians – in short, as enemies. And so the Croats, in the small socio-economic world of New Zealand, found themselves under the constant pressure of relations between "ours" and theirs". And as "ours" referred to New Zealand as a British colony, "theirs" were, of course, to be weakened and portrayed as strange and foreign. That is why Croatians had to, in the past, prove their loyalty at every step, something that affected their own identity. In the history of New Zealand the emigrant woman is often linked to the process of creating a stable life founded on family values. At the dawn of the 21st century the Croatian ethnic community in New Zealand, numbering around 20,000 people, has a part in all of the accomplishments of our civilisation and participates in the life of the developed society of the New Zealander nation on an equal footing. *I like mother's stories of Dalmatia where the sun always shines* say the Croatian women of New Zealand today, whose mothers made the arduous passage to the promised land.

Resúmen

LOS CUENTOS DE MAMÁ ACERCA DE LA SOLEADA DALMACIA

Las mujeres croatas que llegaron a Nueva Zelanda desde Dalmacia, en la mayoría de los casos lo hicieron durante el siglo XIX. Frecuentemente partían de la Patria como „novias postales“ atravesando 12 mil millas para casarse con hombres a los que no habíian visto ni en foto. La Autora expone como tema central la discriminación de los sexos y la total carencia de derechos de esas migrantes y describe la difícil formación de la identidad de las mujeres croatas en Nueva Zelanda. Las recién llegadas no tenían pre-conocimiento alguno sobre las condiciones de vida en Nueva Zelanda, ni de los desiertos y oscuros campos de resina kaori donde trabajaban los jóvenes croatas, pero las motivaba la idea de „una vida mejor“. Con la historiografía de las mujeres-inmigrantes, la Autora las introduce en la narración acerca de la escala social del Imperio Británico y más tarde de la Nación Neocelandesa. La existencia y el status de los croatas en Nueva Zelanda dependía de los cambios de las identificaciones nacionales. Al principio del siglo XIX eran identificados como eslavos excavadores de resina, „menos solicitados que austríacos auténticos“, mientras que durante la Primera Guerra Mundial eran considerados como austríacos, en pocas palabras, enemigos. Fue así que en el pequeño mundo económico-social de Nueva Zelanda los croatas se hallaban bajo la constante presión entre las relaciones de los „nuestros“ con los de „ellos“. Y como los „nuestros“ significaba los de Nueva Zelanda como colonia británica, a „los de ellos“ había que tildarlos de inferiores en todos los aspectos. Por tal motivo, en el pasado los croatas estaban obligados en todo momento a exteriorizar su lealtad, hecho que ha influído en la formación de su identidad. En la historia de Nueva Zelanda la mujer-inmigrante muchas veces se relaciona con el proceso de la vida estable basada en los valores familiares. La comunidad étnica croata, que al principio de este siglo XXI cuenta en Nueva Zelanda con aproximadamente 20.000 almas, goza en la sociedad desarrollada Neocelandesa de todos los logros civilizadores y participa con iguales derechos en la vida cotidiana de este país. „Amo los cuentos de mamá acerca de Dalmacia donde el sol siempre brilla“, dicen hoy los croatas neocelandeses, cuyas madres debieron atravesar un difícil camino hasta llegar a la „tierra prometida“.

Smiljana Šunde

PODGORSKI KOLENDAČI S NOVOGA ZELANDA

Najviše iseljenih Podgorana i njihovih potomaka živi danas oko najvećega novozelandskoga grada Aucklanda, u čijoj je blizini Oratia koju su na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće utemeljili Podgorani · Novozelandski naraštaji Podgorana danas u većini govore engleskim jezikom, što ih nije spriječilo u prenošenju tradicijske kulture staroga kraja na materinskome jeziku, uključujući i obredne crkvene i svjetovne pjesme što se pjevaju o Božiću ili o Novoj godini - koje su spletom ideoloških zapreka u domovini bile zaboravljene, a nedavno obnovljene · Iako su Podgorani u Novom Zelandu živjeli i prije 120 godina, čini se da su se na kolendanje, odlučili tek prije nešto više od 70 godina

Petorica podgorskih mladića: Luka Anušić, sin Gojimira (1981.), Mario Vela, sin Ive (1976.), Anđelko Sumić, sin pok. Nikole (1981.), Mijo Živković, sin Ivana (1982.) i Robert Kordić, sin Pere (1968.) (članovi podgorske klape *Sutikla*[1]) iznenadili su svoje mještane o Božiću 2004. godine. Podgorani su tada, prvi put poslije nekoliko desetljeća, čuli kolendanje, a oni koji su mlađi od 40-ak godina nikada to kolendanje u Podgori nisu ni čuli. Istina, ni melodijom ni tekstom nije to bio podgorski nego dubrovački način kolendanja, ali svejedno – ne zna se što je toga prosinca 2004. bilo veće: iznenađenje ili oduševljenost Podgorana kolendanjem. Taj nastup klape *Sutikla* bio je povodom za pisanje ovoga rada, u kojemu autorica podsjeća na stari običaj kolendanja. Koliko je ta tradicija nekada bila važna, čitatelj će se moći uvjeriti i na primjeru pučke pjesme, koja opisuje kako su 1933. Podgorani kolendali čak i u Novom Zelandu. Pjesmu o kolendanju spjevao je jedan od brojnih podgorskih iseljenika – Marko Marinović, pok. Ante (1908.-1991.), od kojega je autorica dobila tekst pjesme za svojega boravka u Novome Zelandu 1976./1977. godine. Pjesma je djelomično objavljena u emisiji *Književni utorak* Obrazovnog programa Hrvatskoga radija 1995., a sada se prvi put objavljuje

[1] Klapa je osnovana 2002.

Oratia (Auckland). Većinu Hrvata na Novom Zelandu - kojih je ondje oko 20.000 - čine Dalmatinci koji su se doseljavali na Novi Zeland od sredine devetnaestoga do dvadesetih godina dvadesetoga stoljeća, i to na dva načina: lutajućim i lančanim migracijama, a njihovi su mlađi naraštaji danas integrirani u suvremeno i razvijeno novozelandsko društvo. Hrvati na Novome Zelandu sačuvali su hrvatske narodne običaje staroga kraja

u cijelosti. Donose se i stihovi staroga podgorskog kolendanja, što ih je autorica godinama skupljala od više podgorskih kazivača.

O kolendanju

Prema Klaićevu *Rječniku stranih riječi kolede* ili *kolende* su obredne crkvene ili svjetovne pjesme što se pjevaju o Božiću ili o Novoj godini. Običaji kolendanja potječu iz duboke prošlosti, još u pretkršćanska vremena, kada se u kratkim zimskim danima nazirao dolazak svjetla i Sunca. Kolendalo se uz zimski solsticij, kada je dan najkraći, a noć najdulja u godini. Ljudi su tada, međusobno se posjećujući, jedni drugima upućivali dobre želje. Svi su indoeuropski narodi poznavali ophode u to doba godine, a kršćanstvo je zadržalo, tj. nastavilo pretkršćansku tradiciju. Kako su ophodi povezani s Božićem i Novom godinom, sve je dobilo vjerski smisao. Jedni autori povezuju podrijetlo ophoda i njegova naziva (kalende, kolende, kolede) s antičkim folklorom – *kalende su prvi dan u mjesecu starih Rimljana*. Drugi ga pak povezuju s imenom slavenske božice plodnosti.[2] Iako kolendanja ima u većini naših krajeva, najviše ga ima u Dalmaciji. Zorica Vitez piše da su kolendarske *pjesme vrlo različite; njihovi zapisi i poneki još živi oblici svjedoče o pripadnosti različitim glazbenim tradicijama*.[3] Obično kolendaju samo muškarci i to odrasli. Prema mišljenju akademika Bezića *to znači da se*

[2] VITEZ, Zorica: Narodni običaji, u: Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha (uredile: Zorica Vitez i Aleksandra Muraj), Barbat i dr., Zagreb, 2001., 350
[3] Isto.

kolendanju pridavala osobita važnost. Rijetka je i instrumentalna pratnja – *ona se javlja tek poslije Prvog svjetskog rata, kada je tamburanje u Dalmaciji uhvatilo maha*.[4]

Uništavanje i obnova tradicije

Zacijelo nema sela ni grada u Dalmaciji u kojemu se u stara vremena nije kolendalo. U pojedinim se mjestima ta lijepa tradicija u kontinuitetu zadržala do danas, u pojedinim je mjestima nastavljena poslije prekida od nekoliko desetljeća, ponegdje ju se tek danas pokušava obnoviti, a ima mjestâ u kojima, na ţalost, nema ni naznaka da bi do obnove moglo doăi. Podgora se, evo, zahvaljujuăi inicijativi i entuzijazmu članova klape *Sutikla*, uvrstila u mjesta koja ipak pokušavaju obnoviti tradiciju. Sve do sredine 1960-ih bila je Podgora tipično dalmatinsko *malo misto*: istodobno zatvoreno u sebe i otvoreno za nova strujanja, istodobno tradicionalno (patrijarhalno) i liberalno, možda i preliberalno. Kao i u svakoj maloj sredini, politika je u velikoj mjeri utjecala na socijalno ozračje. Premda je slično bilo i u cijeloj bivšoj državi (ideologizirana, čvrsta vlast i zastrašeni mali ljudi), u pojedinim je segmentima podgorskoga života bilo više rigidnosti no u mnogim drugim sredinama. Sve što je tradicionalno – izravno je ili neizravno sustavno proglašavano zaostalim i nepotrebnim, a sve tuđe proglašavano je novim i naprednim. Materijalni prosperitet, započet jačim razvojem turizma potkraj 1960-ih i početkom 1970-ih godina, utjecao je na još veću relativizaciju svih tradicionalnih vrednota. Stoga i nije čudno što su odrastali i krenuli u život cijeli naraštaji Podgorana, posve nezainteresiranih za sve što je kulturno naslijeđe – vjersko, običajno, usmeno – i za sve što bi se moglo imenovati kao zajedništvo i zajednički interesi. Ateizacijom, koja je sustavno provođena od kraja Drugoga svjetskog rata, drastično se smanjio broj vjernika ili barem onih koji su javno ispovijedali svoju vjeru. Uz to, Podgorani su se nastavili iseljavati u prekomorske zemlje, no dobar dio ih se raselio i širom ondašnje države – trbuhom za kruhom. U prvim poratnim godinama nekoliko ih je dobilo posao u JNA, policiji, čak i UDBI, što im je donijelo materijalnu sigurnost (koju prije uglavnom nisu imali), a vrlo često i različite vrste povlastica, što je pak za posljedicu imalo ideološku ovisnost. "Industrijalizacijom" turizma i rigidnim postupcima podgorskih vladajućih struktura rastjerivani su mlađi Podgorani. Uskraćivana im je mogućnost da se poslije završenoga školovanja zaposle, pa su odustajali od povratka u zavičaj. Ako bi se slučajno vratili i uspjeli se zaposliti, za godinu ili dvije trajno bi napuštali i posao i Podgoru.[5] Ne malen dio krenuo je u tzv. unutarnju emigraciju i ondje se začahurio. U onih koji su ostali u Podgori ili se eventualno poslije školovanja vratili, briga o zajedničkim interesima i promišljenom napretku mjesta ustuknula je pred brigom za očuvanjem egzistencije ili,

[4] Akademik Jerko Bezić u emisiji *Književni utorak*, Obrazovnog programa Hrvatskoga radija – 26. prosinca 1995.

[5] Takvih "slučajnosti" rijetko ima u trima, Podgori po veličini sličnim mjestima Makarskoga primorja – Brelima, Baškoj Vodi i Tučepima, gdje su mladi nalazili posao, a svojim znanjem pridonijeli razvoju tih mjesta. I demografska slika Podgore, u odnosu na spomenuta mjesta, danas je krajnje porazna.

što je gore i tužnije, pred nastojanjem za neumjerenim stjecanjem što većih materijalnih dobara. Tako su dopuštali da im promiču i postupno u nepovrat nestaju i umiru mnoge istinske vrednote. Kolendanje je samo jedna od tih vrednota. Tradicija kolendanja u Podgori održavala se stoljećima. U vremenu Božića i Nove godine mladići su odlazili u ophodnje cijelim selom, noseći zvono (ili zvona) i čestitajući pjesmom blagdane svojim mještanima. Običaj je bio da domaćini obdaruju kolendače suhim smokvama, bademima, orasima, fritulama, narančama, komadima suhoga mesa ili sitnim novcem, prema mogućnostima. Naravno, častilo ih se i pićem – vinom, rakijom i eventualno prošekom. Prije blagdanskih dana mladići su se okupljali i dogovarali, kovali prave *ratničke* planove: tko će u kojoj grupi *kolendača* biti, koje će zaseoke i koje kuće posjetiti. Naravno, bila je to prilika i da koji od mladića dođe u kuću ili barem pred kuću djevojke za kojom mu je jače *kucalo srce*. Ne pamti se da domaćini nisu htjeli primiti *kolendače*, no nisu ih svi jednako obdarivali. Ako domaćin ne bi baš ništa dao veselim *kolendačima*, oni su odmah spremno nastavljali pjevati podrugljive stihove o škrtosti domaćina, domaćice ili koga od njihovih ukućana. Osobito neljubazni domaćini mogli su ispred vlastite kuće čuti čak i poneku otpjevanu uvredu. O kolendanju i *kolendačima* pripovijedalo se mjesecima poslije, sve do iduće godine i idućega kolendanja, a katkad i nakon nekoliko godina.

Podgorani u Novom Zelandu

Najviše Podgorana i njihovih potomaka živi danas u Novome Zelandu – ondje su grupirani oko najvećega novozelandskoga grada, Aucklanda. Više ih je dva-tri puta no što ih je i u samoj Podgori. U Novi Zeland, ali i u druge prekomorske zemlje: Australiju, Argentinu, SAD i Kanadu Podgorani su se počeli iseljavati u drugoj polovici 19. st.

Podgora u prošlosti - kraj iz kojeg su ljudi odselili diljem svijeta, a ponajviše na Novi Zeland

Mnoge su obitelji u Podgori posve nestale, jer su iseljene ili izumrle. Iseljenici su u Novom Zelandu u početku najčešće kopali gumu, tj. fosiliziranu smolu kauri-stabala (endemsko novozelandsko drvo, danas zaštićeno), da bi se poslije u većini slučajeva orijentirali na voćarstvo i vinogradarstvo, potom stočarstvo i ribarstvo, a postupno i na ugostiteljstvo i slična područja. U novom okružju uglavnom su bili upućeni jedni na druge, pa su stvorili male kompaktne, gotovo rodovske zajednice. Zacijelo im je tako, u skupinama, bilo lakše prevladati nostalgiju za zavičajem. Pripadnost grupi pružala im je i stanovitu sigurnost, tim više što nisu znali ni razumjeli jezik zemlje u kojoj su se nastanili. To grupiranje najviše je bilo vidljivo (donekle je to i danas) na primjeru dvaju novozelandskih mjesta: Oratije i Hendersona kraj Aucklanda.[6] Na prijelazu iz 19. u 20. st. mjesto Oratiju su i utemeljili Podgorani, a čak su je i nazivali Mala Podgora. Još sredinom 20. st. u Oratiji je živjelo vrlo malo onih koji nisu bili rođeni u Podgori ili koji nisu barem potjecali iz Podgore.[7] Tako grupirani iseljeni su Podgorani lakše zadržavali i održavali običaje iz zavičaja. Jedan od takvih običaja bio je i odlazak u *kolendanje* potkraj kalendarske godine – oko Božića i uoči dolaska Nove godine. Iako su Podgorani u Novom Zelandu živjeli i prije 120 godina, čini se da su se na kolendanje, dakle javni nastup, odlučili tek prije nešto više od 70 godina, o čemu će biti riječi u ovome radu.[8] Oratia je i danas prilično raštrkano naselje i bitno se razlikuje od europskih pojmova za kompaktno naselje, a pogotovo se razlikuje od dalmatinskih gradića i sela, čije su kuće ili u cijelosti zbijene na jednome mjestu ili su zbijene po zaseocima. Od Podgore, rasute u nekoliko zaselaka[9], Oratia se pogotovo razlikuje. Henderson je, pak, nešto manje raštrkan, a ima i omanje središte.

U Novom Zelandu se danas rađa četvrti i peti naraštaj potomaka podgorskih iseljenika. Oni sve rjeđe žive u okružju u kojemu su odrastali njihovi roditelji i pogotovo bake i djedovi – sve se više sele (unutar grada ili unutar države) i sve manje ih se bavi voćarstvom, a zapošljavaju se na najraznorodnijim poslovima. Novi mladi *Podgorani* rijetko govore jezikom svojih predaka – najčešće ga samo razumiju (naravno, to je arhaični podgorski govor). U Podgoru dolaze osobito ljeti, istražuju korijene, a nerijetko se i žele vjenčati u staroj podgorskoj baroknoj župnoj crkvi Svih Svetih. No vratimo se kolendanju.

---

[6] Oratia i Henderson danas su sastavni dijelovi Aucklanda, jer se grad proširio na svoju okolicu.

[7] Čak su njihove kuće u Oratiji često bile grupirane tako da srodnici stanuju u blizini, kao u staroj domovini. Dio moje rodbine, koju sam posjetila 1976./77., stanuje u ulici Shaw Road u Oratiji. No to je samo službeni naziv ulice, kojim se rijetko tko koristi(o). Tada su se (a slično je i danas) gotovo svi stanovnici te podulje ulice prezivali Šunde, odnosno u engleskoj verziji Sunde. Pa kad bi netko od Podgorana iz Oratije ili drugih dijelova Aucklanda naumio otići u tu ulicu ili njome proći u smjeru mora, rekao bi da ide u Šundića roud (engl. road), tj. u ulicu nastanjenu Šundićima (u razgovornom jeziku se za prezime Šunde, kao i za ostalih 14 podgorskih prezimena bez nastavka -ić, rabi stari oblik, kakav je vrijedio do prijelaza 18./19. st., kada su prvo Mletačka Republika, a potom Austrija, administrativno mijenjale hrvatska prezimena).

[8] Na pitanje je li bilo pokušaja kolendanja i prije 1933., od nekoliko sam starijih iseljenika dobila negativne odgovore. Bojali su se, kazivali su, da bi im se Englezi mogli rugati.

[9] Odnosi se na stanje prije potresa 1962., jer je nakon potresa cijelo selo preseljeno bliže moru.

Kolendanje u Novom Zelandu

Dakle, zadnjega dana 1933. godine jedna je skupina Podgorana, nastanjenih u Oratiji, organizirala ophodnju po nekoliko podgorskih kuća. Jedan od *kolendača* – Marko Marinović, pok. Ante – spjevao je o tome kolendanju, prvom *pod ingleškon krunon*, pjesmu u desetercu – ukupno 347 stihova. Pjesmu sam dobila od autora za vrijeme svojega posjeta Novom Zelandu 1976./77. godine. Zamoljena sam da je pokušam negdje objaviti, no najprije nisam u tome uspjela, a onda sam na nju posve zaboravila. Tek mi je 1995. ponovno došla u ruke i objavila sam je u emisiji *Književni utorak* Obrazovnog programa Hrvatskoga radija. Ipak, zbog duljine, tj. prevelika broja stihova nije mogla biti objavljena u cijelosti, nego samo u dijelovima.[10] Da je otkrivena ranije (barem do 1960-ih godina), vjerujem da bi se pjesma našla u knjizi *Kačićevi imitatori u Makarskom primorju.*[11] Počev od autora deseteračkih stihova, koji je u vrijeme nastanka pjesme bio 25-godišnjak, svi su *kolendači* bili približnih godina od 25 do 40, dakle u naponu snage. A među domaćinima, koji su ih dočekivali na vratima svojih kuća, bilo je i njihovih vršnjaka i onih malo starijih, ali i onih od 70-ak godina. Stihovi pjesme iscrpno opisuju ozračje posljednjega prosinačkog dana, odnosno večeri 1933. godine. Gotovo da možemo odrediti i sat kada je kolendanje počelo – u sumrak (*... kad je sunce zašlo za planinu ...*). Poimence su nabrojene sve osobe – i *kolendači* i njihovi domaćini, gotovo sve domaćice i djeca. Saznajemo i kakvo je raspoloženje *kolendačâ*, uočavamo njihove osobine: svi su veseli i svi su nostalgični, ima dobrih pjevača, neki se posebno ističu, neki znaju gusliti, ima *nisko baždarenih* na vino, ima uglađenih, ima vještih govornika itd. Upoznajemo i domaćine: iznenađeni su, razdragani, dirnuti, darežljivi, gostoljubivi, škrti, pedantni, brižni roditelji itd.

U pjesmi saznajemo mnoge pojedinosti iz iseljeničkoga života. Lako se mogu uočiti i nove navike Podgorana u Novom Zelandu: oni već imaju i voze automobile, slušaju glazbu kakvu nisu slušali u Podgori, puše cigarete (u Podgori su se u to doba pušile cigarete *domaće* proizvodnje, tj. one koje su nastale umotavanjem *škije* u *kartine*; nisu bile rijetke ni lule), imaju vremena za čitanje knjiga, mogu se posebno posvetiti njegovanju cvjetnjaka oko kuće (što je u to doba u Podgori bio prevelik luksuz, jer je okućnica služila samo za sadnju i sijanje povrća: blitve, kupusa, kapule, poriluka, rodakve i sl.). Neki iseljenici se služe i skraćenim oblikom engleske verzije osobnog imena. U pjesmi se, doduše, navode samo izvorna imena i prezimena kolendača i domaćina (osim prezimena Vulinovich umjesto Vulinović, Simich umjesto Đimić, te imena Dik umjesto Nediljko). No u stvarnosti su iseljenici već do toga vremena promijenili i imena i prezimena, jer su se pribojavali da u anglosaksonskom okruženju drukčije ne

[10] Stihove je kazivao dramski umjetnik Joško Ševo, a komentirao ih je poznati etnomuzikolog akademik Jerko Bezić.

[11] BUJAS, Gašpar: Kačićevi imitatori u Makarskom primorju do polovine 19. stoljeća, u: Građa za povijest književnosti Hrvatske, knjiga 30, JAZU, Zagreb, 1971.

Dalmatinci su na Novom Zelandu radili sve teške poslove od kopanja kauri gume do teškog rada na farmama, a u rijetkim trenucima odmora njegovali su tradicijsku kulturu svoga zavičaja

bi mogli opstati. Vrlo je malo podgorskih prezimena koja su u iseljeništvu ostala u izvornom obliku. To su bila ona koja nisu sadržavala slova s dijakritičkim znakovima: č, ć, ž i š. Ako i nisu bila promijenjena (od onih spomenutih u pjesmi to su prezimena: Dean, Nola, Pivac i Vela), prezimena su se drukčije izgovarala. Te 1933. kolendači se spremaju na kolendanje kao da, poput svojih davnih predaka, idu u ratnički, odnosno hajdučki pohod. Skupljaju četu, daju *tvrdu viru*, nose puške *dvocivice*, a uz to i zvona, gusle i tamburice. Imaju i torbonošu[12] – u torbu će se, po običaju, nešto i prikupiti, da bi se kasnije zajedno blagovalo (o zajedničkom blagovanju u pjesmi nema riječi, no to se podrazumijeva!). Pjesnik saziva svojega Radovana (Milovan i Radovan – u Kačićevoj *Pismarici*), dakle onoga koji će pjevati i gusliti, odnosno koji će autoru Marinoviću biti oslonac. Ali i onoga koji će opjevati događaj, pa zapravo autor govori i (o) samome sebi, jer on je taj koji nam je o događaju ostavio svjedočenje. U prošlosti je, u vrijeme vladavine Turaka i u vrijeme turskih napada, Makarsko primorje bilo nazivano Krajina. Upravo taj termin dvaput se koristi u ovoj pjesmi za područje Oratije, zacijelo s misli na junaštvo i četovanje. Nekadašnje četovanje ima sada formu *kolendačke* ophodnje. Nazivaju se Dalmatinima, govori se o slavenskim običajima. Nigdje se u pjesmi ne spominju Hrvati ni hrvatstvo, premda su i svi kolendači i svi domaćini odreda Hrvati. Većina se *kolendača* i pogotovo domaćina doselila u Novi Zeland u vrijeme Austro-Ugarske, kada je hrvatstvo u iseljeništvu u svakoj prigodi bilo naglašavano i isticano.[13] No od raspada Austro-Ugarske i ulaska hrvatskih krajeva u novu državnu zajednicu južnoslavenskih naroda, srpska je politika na različite načine nametala jugoslavenstvo kao određenje. Novi, mahom neuki iseljenici dolazili su iz zavičaja zbunjeni novonastalom političkom situacijom, prenoseći svoju zbunjenost i na starije iseljenike.

[12] Sličan opis koledara koji se spremaju u ophodnju ima Ilija Kujundžić, kada piše o običajima podunavskih Hrvata – vidi u: SEKULIĆ, Ante: Bački Hrvati, JAZU, Zagreb, 1991., 333,

[13] Vidi dokumente i citate članaka u: URLIĆ, Velimir: Makarski Primorci u Novom Zelandu do 1914. (katalog izložbe), Gradski muzej, Makarska, 2005.

Tako slavenstvo kao nadnacionalna i dalmatinstvo kao regionalna odrednica postaju iseljenicima postupno znatno jačom sponom od hrvatstva (iako će svi reći da *doma govoru rvaski*).

Kolendači su ponosni na svoje stare običaje. Ne brinu se što će razbuditi cijelu Oratiju – ta ionako tu žive gotovo sami Podgorani, a oni svi dobro znaju da je kolendanje oduvijek bilo bučno. Vino je *opol* – ta riječ je ovdje simbol za vrsno, kvalitetno vino. Pije se iz bukare. Frigaju se *ušćupci* (*pršure*, *ušćipci*, fritule). Stariju domaćicu, u ovom slučaju ženu Ivana Vele, oslovljavaju sa *strina*, iako nikome od njih ona nije bila strina. *Kolendači* su jednostavno zadržali način oslovljavanja starijih žena u Podgori – strina ili teta. Domaćini obdaruju *kolendače* šilinzima, koji su simbol novoga bogatstva (*Šiling je bija velik ko kuća* – govorili su). Sinove ponosno nazivaju *sivim sokolovima*. Ne žive u obiteljskim zadrugama, jer je takav način života i u Podgori nestao još sredinom 19. st., dakle prije njihova doseljenja u Novi Zeland. Ipak, braća se nastoje *držati*, tj. živjeti blizu, jer su *u tuđemu svitu* (neki pokušaji življenja u zajednici dvojice braće i njihovih obitelji s početka 20. st. brzo su se pokazali neuspješnima, a zajednice se raspale). Gotovo isključivo spominjanje imenâ muțevâ-domaăinâ, te rijetki i tek usputni spomeni imenâ domaăicâ govori o patrijarhalnosti iseljenikâ.

Kolendači nastoje obići i kuće u kojima ima više djevojaka (sestara). U Novom Zelandu je u to doba manjak djevojaka (mladići se, nakon što zarade novac, vraćaju u Podgoru i žene se ili pak pišu majci ili sestri da im nađu djevojku, s kojom se potom dopisuju, a često se i žene posredstvom punomoćnika, pa žena sama dolazi u Novi Zeland). Zna se: tamo gdje ima djevojaka – možda bude i prilike za ženidbu!

U dijelu teksta koji slijedi poslije stihova – podaci su o *kolendačima* i domaćinima (jednih i drugih je ukupno 40-ak), a potom stihovi staroga podgorskoga kolendanja. Stihove pjesme Marka Marinovića donosim u izvornom obliku. Nisam ništa ispravljala, jer mi se čini da pogrešaka ionako nema mnogo, a u ovom slučaju izvornost teksta učinila mi se važnijom.

Hrvatski su iseljenici u prošlosti najčešće bili na Novom Zelandu kopači kauri smole. Industrija kauri smole bila je jedinstvena novozelandska industrija (eksploatacija fosilizirane smole kauri stabla) korištena za proizvodnju lakova i linolenuma - koja je trajala od 1840-ih do 1950-ih u kojoj su sudjelovali i hrvatski kopači doseljeni uglavnom iz Dalmacije na Novi Zeland

31. prosinca 1933.

Prvo kolendanje uz gusle u Novoj Zelandi

Snimio za gusle Marko Marinović[14]

Gusle moje moj veseli druže,
Evo meni prilika se pruže
Da zagudim novu *milodiju*,
Što će *ganit* cilu Oratiju
I ostale Aucklanda kotare, 5
Di god našeg naroda imade.

Oratia davno je poznata
Kao stalno sklonište Dalmata.
Tu se goje mnogobrojna bića
Krasni cura, veseli mladića. 10
Ljudi naši, domorodci divni,
Žive na čast svojoj domovini,
Ponositi svojih običaja.
Pa evo vam jednoga slučaja.

Četu kupi mladi Dalmatine 15
Od Božića do Nove godine.
Četu kupi i ne žali muke
Ko da misli udrit na hajduke.
Traži zvona, kupi tamburice
I sabira puške *dvocivice*. 20

Pak saziva svoga Radovana
Po imenu Vranješa Stipana[15]
"Ej Stipane, poznata delijo,
Da bi meni ti pri ruci bijo.
Ti si stari rodoljub na glasu 25
I poznaješ svaku kuću našu,
A uz gusle, to svi dobro znamo
Da si *steka* ime već od davno.

Namjera je sve naše družine
Da proslavi dan Nove Godine, 30
Kolendajuć što god bolje znaju
Po slavenskom našem običaju.
Nadamo se biti pričekani,
Jer su ljudi naši svi odani
Zemlji di im prvo sunce *zene* 35
I poštuju običaje njene.

Dan Božića i Novoga lita
Slavi narod priko cila svita,
Pak i nama eto dođe želja
Da slavimo taj dan od veselja, 40
Kao što i naša braća čine
Po svim *krajim* stare domovine.

Družina je sakupljena cila,
A oružja ima iz obila.
Pridajemo sve u ruke tvoje, 45
Pak nas vodi di god znadeš bolje,
Svakoj kući našeg Dalmatina
Da pivamo pismu od starina."

Kad to začu Vranješu Stipane
Uz lice mu žarka krvca plane, 50
Pak on daje tvrdu viru svoju
Da će biti sa društvom na broju.
Svoja kola daje uz poštenje
Svoj družini na raspoloženje.
Čim je sunce zašlo za planinu 55
Tries treću završeć godinu

[14] Marko Marinović (1908.-1991.), kolendač (u vrijeme kolendanja imao 25 godina).
[15] Stipan Vranješ (1889.-1936.), kolendač (44 godine).

Klonu stope vatrenih momaka
Na sudjeno misto od sastanka.
Torbonošu poznati je lako,
Jer beside izlaze mu slatko. 60
Čvrsto misli i *sputno* govori,
Dar uzima pa da je i gori.
Od ramenu obisija vriću
Ime mu je Marine Šimiću.[16]

Mate Pivac[17] piva od milina 65
Uz tamburu kod Šunde Marina[18]
A milo ga Beroš[19] sekundira,
Kao što mu Cvitan Nola[20] svira.
Puška puca, pisma se razvija
Na sve četri strane Oratija. 70

Kad je bilo oko ure noći
Joze Radalj[21] na noge se skoči.
Misao ga počela da brini:
Zar je digod vatra u blizini.
Zvona zvone, lešine se vuču 75
Bez obzira prid njegovu kuću.
Pak mu grlo dovikne iz mraka
Od pivača Marinović Marka
"Gospodaru od ovoga stana
Mi smo došli *kolendati* vama." 80
Vas se Joze zgrozi od milina
I utoči *demeljanu* vina.
Letu čaše iz ruke u ruku
Sve do zadnje kaplje u *vrkujku*.
Pak ponovo povorka se diže 85
K drugoj kući, koja je najbliže.

Ali Luka Dean[22] ne računa
Koja mu se spremila zabuna.
Uz radio počiva u miru
I uživa kako glazbe sviru. 90

Kad nenadno sva se kuća stresa,
Jek od puške zvuči do nebesa.
Prene Luka, glas mu *drćat* stade,
Iz ruke mu cigaret izpade:
"Mare[23] moja, radi stvoritelja 95
Šta je ovo, zar je rat počeja?"
Al pivači zakona ne štite,
Već podižu pisme glasovite,
Dok otvori vrata starešina
I u torbu baci dva *šelina*. 100

Sad polazu *dino* svitlost sije
Sve do kuće Anušića Mije.[24]
Mir zavlada i tišina meka,
A nas Mijo na balkoni čeka.
Gostoljubiv, ali oštro gleda, 105
Da mu nebi probudili čeda.[25]
Počme vodja glasom iz dubina,
A za *njimen* skladno sva družina.
Gusle svire, tambure cinkaju,
Domaćinu u srce diraju, 110
Pak ponovno on naliva čaše,
Nek se ori pisma zemlje naše.

Al pivači mora da se brinu -
Pivat treba Janković Mladinu.[26]

---

16 Marin Šimić (1891.-1969.), kolendač (42).

17 Mate Pivac pok. Jure (1897.-1979.), kolendač (36) ili Mate Pivac Marijanov (1908.-1990.), kolendač (25) – vidi objašnjenja poslije stihova, na kraju teksta.

18 Marijan Šunde Tomišin (1893.-1958.), kolendač (40).

19 Mate Beroš Matin (1896.-1976.), kolendač (37).

20 Cvitan Nola (1895.-1977.), kolendač (38).

21 Joze Radalj (1885.-1942.), domaćin (48).

22 Luka Dean (1883.-1948.), domaćin (50).

23 Mare Dean (r. Devčić), žena Luke Deana (1889.-1942.), domaćica (44).

24 Mihovio-Mijo Anušić Lukin (1896.-1979.), domaćin (37).

25 Mary Winifred Anušić Mihovilova (1931.-1968.), domaćinova kći (2).

26 Mladin Janković (?-1962.), domaćin.

On je nika od dobrog simena, 115
Našega je roda i plemena.
Kad on začu glase naših ljudi,
Dicu zove i suprugu budi,
Te otvori vrata svojoj kući,
Nek slavenska pisma po njoj buči. 120

Uz dogovor sad se krene četa
Mladoženji[27] da račun pometa.
Korak ide *dino* gori svića
Gor na brigu u Vice Silića.[28]
To je *gnjizdo* od onih curica 125
Bujnih prsa, nasmijanih lica.

Eto brate iz nenada sriće,
Eto posla za neke mladiće.
Jure Simich[29] istine ne krije,
Iz *dvocive* živi oganj sije. 130
Ne žali se olova ni praha,
Oratia sva *trepi* od straha.
Trepila bi i naša družina,
Da ne bude Radaljeva vina.

Sad od društva odredi većina 135
Posjetiti Borića Marina.[30]
Svića gori – znak je iz daleka
Da Marijan još na nogam čeka.
A da spava bilo bi mu gore,
Jer se piva redom sve do zore. 140
Tako veli Vodanović Joze,[31]
Koji tvrdi da ne želi sana
Sve do zore i biloga dana.
Al Marijan delija je stara
I bez straha vrata nam otvara, 145
Te uz gusle zasvira sam sebi,
Da mu kogod virovao nebi
Da je i on odgojen u stadu
Milodije di se pivat znadu.

Ivan Vela[32] kroz to vrime sniva, 150
U krevetu leži i počiva.
A žena[33] mu neobično *preda*,
Spavalabi, ali njoj se neda.
Iz daleka neke glase sluti,
Digla bi se, ali se ne *ćuti*. 155
Stope čuje ko da njoj se drema
"Nešto *smišna* mora da se sprema."
Tad uputi Vranješu Marine[34]
Cilu pismu od nove godine:
Ej, junače, al se ore dvori? 160
Čini njoj se da je u Podgori.
Pak Ivana svoga starca zove
Kolendačim da nosi darove,
Čije glase nije čula *strina*
Za trideset i više godina. 165

U kolibi[35] što se blizu vidi
Mrak zavlada, sviće nema nigdi.
Tute živu ptići našeg gnjizda:

[27] Mladoženja je, kako proizlazi iz kasnijih dokumenata, Mari(ja)n Vranješ pok. Grge (1895.-1991.), koji se uskoro oženio jednom od sestara Silić – Anom, rođenom 1909. u Dargavilleu.
[28] Vice Silić (1872.-1955.), domaćin (61).
[29] Jure Šimić (?-1986.), kolendač.
[30] Marijan-Gajtan Borić Ivanov (1879.-1961.), domaćin (54) ili Marijan Borić Matin (1875.-1940.), domaćin (58).
[31] Joze Vodanović p. Jure (1897.-1945.), kolendač (36) ili Joze Vodanović p. Mate (1894.-1966.), kolendač (39).
[32] Ivan Vela p. Stipana Petrova (1863.-1935.), domaćin (70).
[33] Kate Vela (r. Marinović), žena Ivana Vele (1865.-1952.), domaćica (68).
[34] Mari(ja)n Vranješ Grgin (1895.-1991.), kolendač (38).
[35] Riječ koliba ne treba shvatiti doslovno – kuće su u Novom Zelandu u to doba uglavnom bile drvene i tek su rijetki bogataši gradili kuće od cigle ili eventualno betona. Podgorani, rođeni u kamenim kućama (svejedno većim ili manjim), drvene su kuće u početku doživljavali kao kolibe.

Ivan Nola[36] i žena mu Zvizda.[37]
Kad pivači *dojdu* bliže k njima, 170
Dočeka ih Iko na vratima,
A žena mu iz kreveta skače,
Nosi vino i slatke kolače.

Cvitan Šunde[38] spava navrh brda,
Glas ne čuje, jer je sana tvrda. 175
Ali momci ne gube mejdana,
Torbonoša kuca sa svih strana.
Krenulibi i tvrdu *maziju*,
Kamol nebi pobratima Cviju.

U srid srca Oratije slavne 180
Pružile se tri livade ravne.
Na livadam kuće su razvite,
Po krajini cjeloj glasovite,
Jer u njima živu tri plemića
I to braća tri Marinovića. 185
To su ljudi što se naški dive,
Goje dicu ko sokole sive,
Pak i *njiman* treba zapivati.
Počet ćemo prvom bratu Mati.[39]
I napokon podigne se Mate, 190
Probile ga nebi sve granate.
Strunjac kaput bacio po sebi –
Nit *slana* mu naškodila nebi,
Al na srcu veselje ga grije.
I utoči neka društvo pije. 195
U svemiru te proljetne noći
Na brižuljku *avlija* se koči.
Mjesečina svjetli njoj u čelo,
Prid njoj momci pivaju veselo.
Milodije razviju se slatke 200
Do kreveta Marinović Stanke.[40]
Stopanjica[41] prikladna je žena,
Mirno sluša, jer je probudjena,
Pak na vrata izlazi ko vila,
U ruci joj *bajama* po kila. 205
Stanko puši, nitko mu ne smeta,
Svoj družini nudi cigareta.
Na gusle je *izpečija* oko,
Brci mu se smiju na široko.

Niz livadu perivoj se *spruža*, 210
Voće zrije, *mirlis* je od ruža[42]
I cvjetnjaci obaviju dvore
Di stanuje Marinović Lovre.[43]
Al ne spava niti mu je briga,
Nego sidi i *ušćupke vriga*. 215
Latio se tave i *komina*,
Te doziva svoga Juru[44] sina,
Da utoči opola bukaru
I počasti po nu našu staru.
A kćeri[45] je već naredba data 220
Da iznese *ušćupke* na vrata.
Na razkršću pokraj spomenika
Pred kućom se pojavila vika.
Torbonoša vrimena ne gubi –
Domaćicu[46] pozdravlja i ljubi, 225
Pa unutra vodi sve drugove,
Jer gospodar on je kuće ove.
U to vrime zvoni dvanest sati –
Mlado lito već nam je na vratim.

[36] Ivan Nola p. Ivana-Dujma (1890.-1960.), domaćin (43).

[37] Gašpara-Zvizda Nola (r. Rako), žena Ivana Nole (1903.-1959.), domaćica (30).

[38] Cvitan Šunde (1888.-1954.), domaćin (45).

[39] Mate Marinović Antin (1893.-1967.), domaćin (40).

[40] Josip-Stanko Marinović Antin (1874.-1951.), domaćin (59).

[41] Stopanjica, tj. domaćica kuće je Stankova žena Mare r. Kokić (1890.-1962.) (43).

[42] Dok u Oratiji (južna polutka!) zrije voće i cvatu ruže, u isto vrijeme u Podgori je hladna zima.

[43] Lovre-Paško Marinović Antin (1881.-1956.), domaćin (52).

[44] Jure Marinović Lovrin (1915.-1993.), domaćinov sin (18).

[45] Nora Marinović Lovrina (1918.-2000.), domaćinova kći (15).

[46] Mary Šimić rođ. Sheehan (1895.-1991.), domaćica (38), žena torbonoše Marina Šimića.

Svi se momci rukuju i grle, 230
Nazdravice podižu se vrle.
Naprid momci, godina je mlada,
Još pred njima ima mnogo rada.
K drugoj kući *pomljivose* miču,
Da pivaju Šundi Marjančiću.[47] 235
Marijan je dite naše krvi,
U društvu je vazda bio prvi.

Slušaj brate, pivat mi je milo,
Da ti kažem što se dogodilo.
Stanovnici u našemu mistu 240
Ljube pravo i istinu čistu
I u tome vazda je na čelu
Ivan Šunde[48] u našemu selu.
Taj poznati posjednik i gazda
Dilom svojim iskaže se vazda, 245
Al ne može bjedan ovog puta,
Jer ga mori kunjavica ljuta.

Al je četa još junačkog srca,
Te na kola ponovno se krca,
Pak prosljedi putem polagano 250
Da izvrši što je obećano –
Posjetiti tog junačkog sina
Što se zove naš Mate Gluščina.[49]
Čeka Mate s puškom u srid dvora:
"Nije kasno pa da je i zora." 255
Na *bančiću* klevetano stoji,
Puca, viče, blagoslove broji.

Gor na brigu di se bori penju
Razno voće kiti cilu zemlju,
A vinograd "Vilenjak" se zove, 260
Goji loze i mlade i nove.
To sve na čast napredku i radu,
Skladnoj braći koji živit znadu,
A to su vam oni vitezovi
Braća Šunde Petrovi[50] sinovi. 265
Na kormilu toga poduzeća
Brat stariji oblast je najveća.
To je Filip[51] što iz knjiga čita,
Da iznadje mudrosti od svita.
I on čeka društvo kako znade: 270
S šakom *rizi* i *što kuća dade*.

Nediljko[52] je drugi brat po redu –
Blaga srca, nevin na izgledu.
Al krajina već poznaje cila
Dika[53] Šundu i njegova dila. 275
On poviri na vrata u mraku,
Šelinić je sakrio u šaku
I neda ga dok se pisma svrši:
"Što je pravo nek se tačno vrši."

Adam[54] znamo prvi čovik da je, 280
Ali nama zadnji baš ostaje,
Jer kod njega konac nam se vidi,
K našoj kući više put ne slidi.
To svečano proslaviti treba
Nek se častno ori sve do neba, 285
Taj svršetak prvog kolendanja
Pod zastavom Engleskoga kralja.

Sada ću ti mili pobratime
Završiti, jer je došlo vrime,
Al mi pivat *dodijalo* nije, 290
Pa prislušaj što je najmilije.
Da pozdravim sive sokolove,
Te pivače, vesele drugove:
Marin Šimić na broju je prvi,

[47] Marijan Šunde Matešin (1893.-1981.), domaćin (40).
[48] Ivan Šunde Matešin (1878.-1937.), domaćin (55).
[49] Mate Glu(š)čina (1888.?-1960.), domaćin (45).
[50] Petar Šunde p. Tome (1861.-1949.).
[51] Filip Šunde (1891.-1993.), domaćin (42).
[52] Nediljko Šunde (1893.-1990.), domaćin (40).
[53] Di(c)k – novozelandski nadimak, odnosno skraćeni oblik imena Nediljka Šunde.
[54] Adam Šunde (1902.-1980.), domaćin (31).

Pravo dite Dalmatinske krvi. 295
Kliče, moli, to mu nema kvara,
Ka no stari guslar iz Mostara.[55]
Sad do njega dolaze u skladu
Dva Vranješa[56] koji pivat znadu.
Još kad i kad počme pismu milu 300
Cvitan Nola na desnomu krilu.
A sa ljeva vazda je na broju
Šunde Marin da uloži svoju.
I sa grlom još je na mejdanu,
Klobuk mu je *nakrivjen* u stranu – 305
Mali čovo što ga dobro znate,
Po imenu Vulinovich Mate,[57]
Te za njime ne gubi vrimena
Milan Erceg,[58] komu para nema.
Čisti grlo, pivat mu se dade, 310
Lakrdije sve od svita znade.

I tri mlada Dalmatinska sina
Od staroga Marinović kolina:
Prvi Ante[59] kano jela vita,
Vidjen momak od devetnest lita, 315
Na Ivana[60] svoga brata pazi
Da se drži veselo u snazi.
Treći Kleme[61], kano čovik stari,
Zadimija duhan mu ne kvari.

Od ostalih dvanaest delija, 320
Sve pod izbor mladih *djuveglija*,
Samo jedan izgubi mejdana.
Susta bjeda, na *sri* polja ravna,
Pak se baci u zelenu travu,
Da počine i odmori glavu. 325
Ali prije nego zora svine
Raztriznise Jeličić Martine.[62]

Eto, divna Oratijo Moja,
Plodni gaju[63] Dalmatinskog znoja,
Ti pustaro od nedavnih lita, 330
Od tebi se na daleko čita.
Tvoja polja izdaju plodove,
Hrane, poju, sela i gradove.
Sve pod žuljem našega seljaka,
Od starine tvrdoga težaka, 335
Koji cjelu položiše silu
Da izkrči tvoju tvrdu *gnjilu*.
Nek se cjela Zelandija[64] čudi,
Poljodjelska znanost nek te sudi.
Slidi tako, prošlost ti je krasna, 340
Našem rodu uvjek budi častna.
Tvoja dica ponosita čela
Nek ti budu zdrava i vesela.
Primi vazda milost Božje ruke,
Da t' *učuva* od dažda i *krupe*. 345
Već neka ti sjaje sunce žarko –
To ti želi Marinović Marko.

[55] Za blagdan zaštitnika Podgore sv. Vicenca (prva nedjelja poslije Velike Gospe) u Podgoru je dolazilo i po nekoliko tisuća hodočasnika iz Hercegovine, a među njima su često bili i poznati guslari – odatle podsjećanje na guslara iz Mostara.
[56] Braća Marijan i Stipan, sinovi Grge Vranješa Paškina, kolendači.
[57] Mate Vulinović (1910.), kolendač (23).
[58] Milan Erceg (1914.-1988.), kolendač (19).
[59] Ante Marinović Lovrin (1914.-2003.), kolendač (19).
[60] Ivan Marinović Lovrin (1919.?-1947.?), kolendač (14).
[61] Kleme Marinović Stankin (1917.-2004.), kolendač (16).
[62] Martin Jeličić (1910.-1991.), kolendač (23).
[63] Oratiju su kao mjesto oblikovali upravo Podgorani, iako je na to područje prvi došao ''Stipan Jelić (nije rođen u Podgori – op.a.), koji je kupio zemlju 1895. i zasadio prve vinograde oko 1902. godine. No, istodobno je John Vella, čiji su vinogradi propali kod Otakija preselio na sjever u Oratiju i tamo je zasadio 6 akri vinove loze" – Vidi u: ČIZMIĆ, Ivan: Iz Dalmacije u Novi Zeland, Globus i Matica iseljenika Hrvatske, Zagreb, 1981., 60; John Vella je Podgoranin Ivan Vela p. Stipana Vele (1863.-1935.), oženjen Podgorkom Katom Marinović p. Šimuna (Picujinom) (1865.-1952.).
[64] Zelandija ili Zelanda bili su među iseljenicima najčešći oblici imena za Novi Zeland.

Podaci o kolendačima i domaćinima[65]

Podatke o *kolendačima* i domaćinima, te o njihovim obiteljima istraživala sam u podgorskim matičnim knjigama – rođenih, vjenčanih i umrlih, te u knjizi *Stanje duša župe Podgora* iz 1910. Koristila sam se i dosad neobjavljenim podacima koje sam o podgorskim iseljenicima godinama prikupljala iz raznih arhivskih dokumenata, matičnih knjiga, te prema kazivanjima rodbine iseljenika, ali i samih iseljenika.[66]

Osim *kolendača* i domaćina zabilježila sam i imena njihove iseljene braće i sestara, no nisam uvjerena da sam ih uspjela obuhvatiti sve. Da bih bila sigurna da su podacima obuhvaćeni svi oni koji su iseljeni, morala bih obaviti dodatna, višemjesečna istraživanja. No čak i ovakvi – podaci rječito govore o razmjerima iseljavanja: u Podgori i u Hrvatskoj nestale su čitave obitelji, od kojih pojedine imaju danas u Novom Zelandu više desetaka potomaka.

Među *kolendačima* i domaćinima koji se spominju u ovoj pjesmi je i rodbina mojih roditelja: očeva dva brata (Ivan i Marijan-Marin[67] Šunde), tri prva rođaka (Filip, Nediljko i Adam Šunde) i tri druga rođaka (Ivan Nola, Cvitan i Marijan Šunde), te majčinih četvero drugih rođaka (Ante-Toni, Ivan, Jure i Nora Marinović).

Ni jednome kolendaču, kao ni domaćinu (osim trojice braće Šunde – Petrovih sinova) u pjesmi se ne navodi ime oca, pa je katkad bilo teško odrediti o kojemu je Podgoraninu riječ. Naime, u Novom Zelandu su bila i po četvorica ili petorica istog imena i prezimena, a razlikovali su se samo po imenu oca ili po godini rođenja. Tako u slučaju Marijana Borića, Mate Pivca i Joze Vodanovića nisam mogla znati o kome je riječ, pa sam navela podatke za po dvojicu mogućih. U sličnom slučaju Ivana Nole (petorica Podgorana istoga imena i prezimena doseljena u Novi Zeland) bilo je lako odrediti o kome je riječ, jer se u pjesmi spominje i Ivanova supruga Zvizda, a to je bio dodatni podatak koji je pomogao u identifikaciji *pravog* Ivana Nole.

---

[65] U trenutku predaje ovoga teksta (potkraj prosinca 2005.) živo je samo dvoje sudionika događaja iz 1933., opisanog u pjesmi. To su: Anka Anušić rođ. Kržanić (1909.), udovica domaćina Mihovila Anušića, te kolendač Mate Vulinović p. Paške (1910.).

[66] Posebno zahvaljujem gospođi Noelin Erceg iz Aucklanda, čijom sam pomoći dopunila podatke o godinama smrti nekoliko podgorskih iseljenika, te o godinama rođenja i smrti većine osoba koje nisu rođene u Podgori, a spominju se u ovome tekstu. Gospođa Erceg mi je ljubazno dala na uvid i korištenje podatke što ih je istraživala o iseljenicima pokopanima na groblju Waikumete u Aucklandu. I gospođa Erceg podrijetlom je iz Makarskoga primorja: otac joj je bio Vjekoslav Perić iz Živogošća (roditelji: Toma i Zane Perić), a majka Suzana Letica rođena u Novom Zelandu (Suzanini roditelji bili su Podgorani: Ante Letica p. Mate rečeni Đisin i Pavica Kržanić p. Jurja). Suprug gospođe Erceg (Miro) također je rođen u Podgori.

[67] Imenom Marin koristio se od dolaska u Novi Zeland.

ANUŠIĆ, Mary Winifred[68] (Auckland, 1932. – Auckland, 1968.), kći jedinica Mihovila Anušića i Anke Anušić rođene Kržanić. Bila udana za Franu Šimića, umrla od leukemije.
ANUŠIĆ, Mihovio-Mijo (Podgora, 1896. – Auckland, 1979.), najstarije od troje djece i stariji od dvojice sinova Luke Anušića Mihovilova i njegove prve žene Mare rođ. Pivac Jurjeve; Mihovio se 1929. oženio Ankom Kržanić Ivanovom rečenom Zelom[69] (Podgora, 1909.), a iselio se 1931. godine.[70] U Novi Zeland su se iselili i Mijini brat i sestra: Petar (1906.-1986.) i Nediljka (1898.-1992.).
BEROŠ, Mate (Podgora, 1896. – 1976.), drugo od šestero djece i najstariji od trojice sinova Mate Beroša Ivanova rečenog Vapora i Ivke rođ. Rosandić Antine. Mate se oženio udovicom Sofijom Vodanović r. Jakić (1905. – ?).
Dvojica istog imena i prezimena:
BORIĆ, Marijan-Gajtan (Podgora, 1879. – Auckland, 1961.), drugo od petero djece i najstariji od trojice sinova Ivana Borića Jakovljeva i Ivke rođ. Vodanović Jozine. Oženio se Lucom Vrsaljko p. Nikole Jurina (Podgora, 1889. – Auckland, 1987.). Luce se u Novi Zeland iselila, kao i njezina dva brata – Marijan (1879.-1924.) i Jure (1891.-1959.), te sestra Kate (1895.-1985.), a uskoro im se pridružio i nećak Nikola, sin brata im Ivana (1909.-1987.).
Kao i većina Podgorana – i Marijan-Gajtan Borić imao je farmu voća u Oratiji.
BORIĆ, Marijan (Podgora, 1875. – 1940.), četvrto od sedmero djece i drugi od pet sinova Mate Borića Nikolina i Antice rođ. Stojković Petrove, bio je na popisu Podgorana iz 1907., učinjenom u Novom Zelandu, gdje su Podgorani prikupili novac za kupnju orgulja za župnu crkvu Svih Svetih u Podgori, te za štandarac ispred nje. Oženio se 1910., a žena mu je bila Matija Vela Božina (1890.-1943.). Vratio se u Podgoru. Ta je obitelj u Podgori nestala (izumrli i raselili se). Svi Marijanovi potomci nose po bakinu prezimenu nadimak Stojkušini.
DEAN, Luka (Podgora, 1883. – Auckland, 1948.), osmo i najmlađe dijete, te najmlađi od petorice sinova Jakova Deana Matina i Ivke rođ. Miličić Marićeve; Luka Dean bio je na popisu Podgorana iz 1907., sastavljenom u Novom Zelandu, gdje su Podgorani prikupili novac za kupnju orgulja za župnu crkvu Svih Svetih u Podgori, te za štandarac

[68] Pojedini iseljenici davali su djeci, osobito mlađoj u nizu, engleska imena. Objašnjavali su mi da su to radili zato što su očekivali da će se njihova djeca tako lakše uklopiti u okolinu, u kojoj je dominantna engleska kultura i nije poželjno imati strano ime ni prezime. Stoga je većina iseljenika promijenila i prezime, osobito ako je ono sadržavalo dijakritičke znakove. To da unučad, praunučad i daljnji potomci naših iseljenika imaju engleska imena ili barem engleske oblike nekih općepoznatih imena (kršćanskih, primjerice), ne treba posebno ni naglašavati.
[69] U Podgori su osobe sa zelenim očima uobičajeno bile poznate pod nadimkom Zela (ž) ili Zéle (m). Budući da je uvijek bilo nekoliko takvih osoba, radi preciznijeg određenja nadimku se dodavalo i očevo ime ili nadimak (npr: Zela Jukina, Zela Mijatova, Zele Garejin itd.).
[70] Podatke o godini iseljenja ovoga, kao i ostalih iseljenika, pronašla sam u Popisu iseljenika Makarskoga primorja, u Povijesnom arhivu u Splitu; pojedine sam od tih podataka korigirala prema nekim drugim dokumentima (matičnim knjigama i sl.) ili prema podacima dobivenim od rodbine iseljenika u Podgori ili drugdje u Hrvatskoj.

ispred nje. Bavio se voćarstvom. Luka se oženio Podgorkom Marom Devčić (1889.-1942.).

U Novi Zeland se iselio i Lukin stariji brat Ivan (1868.-?) sa ženom Barom r. Kržanić (1871.-1916.), te nećak Jakov (1906.-1988.) – sin brata mu Jure. Ova obitelj Dean je u Podgori posve nestala (raselili se i izumrli).

DEAN (r. DEVČIĆ), Mare žena Lukina (Podgora, 1889. – Auckland, 1942.), a kći Mihe Devčića Lukina i Marte rođ. Batoš. U Novi Zeland iselilo se osmero od ukupno 13 djece iz ove obitelji – osim Mare, iz Podgore je otišlo još sedmero njezine braće i sestara: Luka (1884.-1959., bio oženjen Irkinjom Alexandrom Sunner), Ivan (1885.-1966., neoženjen), Mirko (1887.-1926., neoženjen), Miho (1891.-1957, oženjen Podgorkom Marom Borić pok. Ante Mućka), Matija (1894.-1933., udana Čulav), Andrija (1895.-1990., neoženjen) i Ante (1901.-1972., oženjen novozelandskom Podgorkom Emilijom Lunjević).

ERCEG, Milan (Rašćane, 1914. – Auckland, 1988.). U Novom Zelandu bavio se vinogradarstvom.

GLUŠ(Č)INA, Mate (Drašnice, 1888.? – Auckland, 1960.). Oženjen Margueritom Neeson (1903.?-1977.). Godine 1930. bio u Odboru za gradnju kapele u Oratiji.[71]

JANKOVIĆ, Mladin (? – Auckland, 1962.). Nisam uspjela doći do podataka kada i gdje je rođen, te koliko je godina imao u času smrti (pokopan je na groblju Waikumete u Aucklandu).

JELIČIĆ, Martin (Sućuraj na Hvaru, 1910. – Auckland, 1991.). Oženjen Katom Pošom (Pupnat, 1922. – Auckland, 1988.).

MARINOVIĆ, Ante-Toni (1914. – 2003.), najstariji od trojice sinova Lovre-Paške Marinovića Antina rečenog Kanđe i Perine-Mare Rosandić Andrijine. Rođen i umro u Novom Zelandu.

MARINOVIĆ, Ivan (Auckland, 1919.? – 1947.?), najmlađi od tri sina Lovre-Paške Marinovića Antina rečenog Kanđe i Perine-Mare Rosandić Andrijine. Rođen i umro u Novom Zelandu.

MARINOVIĆ, Josip-Stanko (Podgora, 1874. – Auckland, 1951.), najstariji od petero djece i najstariji od trojice sinova Ante Marinovića rečenoga Kanđe i njegove žene Ane rođ. Borić Jakovljeve. Stanko se 1910. oženio Marom Kokić Kleminom (Podgora, 1890. – Auckland, 1962.). Godine 1930. bio u Odboru za gradnju kapele u Oratiji.[72] Bavio se voćarstvom. Josip-Stanko imao je i dvije sestre – Lucu i Ivku, obje udane u Podgoru, a on i dvojica braće: Lovre-Paško (1881.-1956.) i Mate (1893.-1967.) su se prije Prvoga svjetskog rata iselili k ocu Anti (1841.-1918.), koji je već bio u Novom Zelandu. Tako je obitelj u Podgori posve nestala.

---

[71] KLARIĆ, don Ante: Povijest Hrvatske katoličke misije u Aucklandu, Crkva u svijetu, Auckland-Split, 2000., 385.

[72] Isto.

MARINOVIĆ, Jure (Auckland, 1915. – Auckland, 1993.). Srednji od tri sina Lovre-Paške Marinovića Antina rečenoga Kanđe i Perine-Mare Rosandić Andrijine. Rođen i umro u Novom Zelandu. Bio je svećenik – prvi iz hrvatskih iseljeničkih obitelji zaređen za svećenika[73]. Godine 1974. pokrenuo je osnivanje Podgorskoga vijeća Nove Zelandije za obnovu potresom oštećene stare župne crkve Svih Svetih u Podgori. Novoj podgorskoj župnoj crkvi Uznesenja Marijina[74] darovao je veliki vitraj koji prikazuje Marijino Uznesenje na nebo.

MARINOVIĆ, Kleme (Auckland, 1917. – Auckland, 2004.), sin Josipa-Stanka Marinovića Antina i Mare r. Kokić Klemine. Bavio se voćarstvom.

MARINOVIĆ, Lovre-Paško (Podgora, 1881. – Auckland, 1956.), treći od petero djece i srednji od trojice sinova Ante Marinovića Lovrina rečenoga Kanđe i njegove žene Ane rođ. Borić Jakovljeve. U Novi Zeland se doselio 1902., a 1912. navodi se kao član Odbora Udruženja vinogradara.[75] Do kraja života bavio se voćarstvom.

Oženio se 1913. Perinom-Marom Rosandić Andrijinom (Podgora, 1894. – Auckland, 1982.), s kojom je imao četvero djece – sinove Antu, Juru i Ivana i kćer Noru. Sin Jure Marinović bio je svećenik. U Novom Zelandu bio je i ostatak Lovrine obitelji – vidi pod: Marinović Josip-Stanko.

MARINOVIĆ, Marko (Podgora, 1908. – Auckland, 1991.), najmlađi od šestero djece i najmlađi od trojice sinova Ante Marinovića Jakovljeva rečenog Vezina i Mare rođ. Borić Marijanove. Vodio tamburaški orkestar. Između dvaju svjetskih ratova u Novi Zeland iselili su se još i brat mu Ante (1905.-?) i sestra Milica (1907.-1986.).

MARINOVIĆ, Mate (Podgora, 1893. – Auckland, 1967.), najmlađi od petero djece i najmlađi od trojice sinova Ante Marinovića rečenoga Kanđe i njegove žene Ane rođ. Borić Jakovljeve. Iselio se 1911. godine. Oženio se 1924. Katom Vulinović Paškinom (Podgora, 1903.– Auckland,1980.). Godine 1930. bio u Odboru za gradnju kapele u Oratiji.[76] U Novom Zelandu bio i ostatak obitelji – vidi pod: Marinović Josip-Stanko.

MARINOVIĆ, Nora (Auckland, 1918. – Palmerstone North, 2000.), kći Lovre-Paške Marinovića Antina i Perine-Mare Rosandić Andrijine. Bila je udana za Marka Jurjevića iz Korčule.

MARINOVIĆ (r. KOKIĆ), Mare (Podgora, 1890. – Auckland, 1962.), kći Kleme Kokića i žena Josipa-Stanka Marinovića. U Novi Zeland iselila su se i Marina tri brata: Paško-Jure (1877.-1968.), Vladimir (1883.-1960.) i Mate (1893.-1975.), a 1925. k njima je otišao i nećak Nediljko (1909.), sin brata im Stipe. Ta obitelj Kokić je po muškoj lozi u Podgori posve nestala.

[73] Isto, 203.

[74] Crkva je izgrađena 1964.

[75] ČIZMIĆ, Ivan: Iz Dalmacije u Novi Zeland, Globus i Matica iseljenika Hrvatske, Zagreb, 1981., 58.

[76] KLARIĆ, don Ante: 385.

NOLA, Cvitan (Podgora, 1895. – Auckland, 1977.), treće od četvero djece i stariji od dvojice sinova Stipana Nole Cvitanova i Mare rođ. Vela Andrijine. Godine 1923. oženio se Podgorkom Marom Mlikotom (Podgora, 1901. – Auckland, 1989.), koja je bila kći Mate Mlikote Jozina i Ivke rođ. Stojković. Marina mlađa sestra Zorka (1914.-1959.) također se iselila u Novi Zeland. U Novom Zelandu živjeli su i starija Cvitanova sestra Vide (1890.-1968.), te mlađi brat Ante (1898.-1958.). Cvitan se bavio voćarstvom.
NOLA, Ivan[77] (Podgora, 1890. – Auckland, 1960.), drugo od desetero djece i drugi od četvorice sinova Ivana-Dujma Nole Grgina i Mare rođ. Borić Matine; oženio se 1926. Gašparom-Zvizdom Rako iz Imotskih Poljica. Iz Podgore se iselio 1930. godine.[78] Vlasnik farme voća u Oratiji. Ivanov sin Dujam-Miodrag (1927.) također se iselio s roditeljima, a u Novi Zeland su se iselile i tri Ivanove sestre: Antica (1893.-1969.), Nediljka (1895.-1960.) i Anica (1906.-1963.).
NOLA (r. RAKO), Gašpara-Zvizda (Imotska Poljica, 1903. – Auckland 1959.), žena Ivana Nole.
Dvojica istog imena i prezimena:
PIVAC, Mate (Podgora, 1897. – Auckland, 1979.), četvrto od šestero djece i najmlađi od trojice sinova Grge Pivca Ivanova rečenoga Grgice i Jozice rođ. Pivac Matine. Iselio se 1906., a u Novi Zeland iselila su mu se i dva starija brata: Petar (1885.-1910.), koji je umro u Australiji[79] i Ivan (1889.-?). Mate je bio oženjen Janjom Jurlinom (Živogošće, 1900.? – Auckland, 1981.), a imali su desetero djece. U Podgori je obitelj posve nestala (iselili se i izumrli).
PIVAC, Mate (Podgora, 1908. – Auckland, 1990.), najmlađe od četvero djece i mlađi od dvojice sinova Marijana Pivca Antina rečenoga Kranjca i njegove prve žene Matije rođ. Grgić Šimunove. Iselio se 1912. u Novi Zeland, gdje su mu već bili otac (1864.-?), koji se poslije vratio, sestra Šime (1900.-1978.) i brat Ante (1894.-1953.). Obitelj je u Podgori (kao i u ostatku Hrvatske) posve nestala.
RADALJ, Joze (1885. – Auckland, 1942.); nisam uspjela doći do pouzdanoga podatka o tome gdje je rođen. Prezimena Radalj bilo je u mjestima blizu Vrgorca: Dragljane, Duge Njive i Vlaka, te u Slivnu kraj Imotskoga.[80] Bio oženjen Denom (Danicom? – op.a.) rođ. Stipich.
SILIĆ, Vice (Račišće na Korčuli, 1872. – Auckland, 1955.), oženjen Katom Boticom (Račišće, 1883. – Auckland, 1954.). Najprije su živjeli na sjeveru Sjevernog otoka[81]

[77] U Novom Zelandu su bila čak petorica Podgorana istog imena i prezimena – Ivan Nola, no u ovom je slučaju bilo lako prepoznati o kojemu od njih je u pjesmi riječ, budući da se spominje i Ivanova žena Zvizda.
[78] Podatak iz Povijesnog arhiva u Splitu.
[79] Još 1907. bio je na popisu Podgorana koji su u Novom Zelandu skupljali novac za orgulje u župnoj crkvi Svih Svetih u Podgori, te za štandarac ispred crkve.
[80] PUTANEC, Valentin – ŠIMUNOVIĆ, Petar (ur.): Leksik prezimena SR Hrvatske, Institut za jezik i NZMH, Zagreb 1976., 542.
[81] Država Novi Zeland sastoji se od dvaju većih otoka (Sjeverni i Južni – North Island i South Island) i niza manjih.

– u Dargavilleu, gdje su im se rodile kćeri: Ane 1909. (udana za Podgoranina Marijana Vranješa), Eva 1914. (udana također za Podgoranina Matu Šundu Ivanova) i .... (?). Oko Prvoga svjetskog rata doselili su se u Oratiju.

ŠIMIĆ (SIMICH), Jure (Tučepi ?, 1910.? – Auckland, 1986.).

ŠIMIĆ, Marin (Tučepi, 1891. – Auckland, 1969.).

ŠIMIĆ (r. SHEEHAN), Mary žena Marina Šimića (1895. – Auckland, 1991.).

ŠUNDE, Adam (Podgora, 1902. – Auckland, 1980.), šesto od osmero djece i peti od sedmorice sinova Petra Šunde Tomina i njegove prve žene Nediljke rođ. Vodanović Antonove; Adam se u Novom Zelandu oženio Podgorkom Marom Jakić Matinom (Podgora, 1914. – Auckland, 1991.). Godine 1974. bio je jedan od pokretača i predsjednik Podgorskoga vijeća Nove Zelandije za obnovu potresom oštećene stare župne crkve Svih Svetih u Podgori. Vlasnik farme voća u Oratiji. Imao sinove Petra (1933.-1978.) i Barišu (1939.-1978.). U Novom Zelandu živjela su još tri Adamova brata – vidi pod Šunde Petar.

ŠUNDE, Cvitan (Podgora, 1888. – Auckland, 1954.), drugo po redu od petero djece i najstariji od trojice sinova Tome Šunde rečenoga Tomiše Cvitanova i Mare rođ. Vodanović Jozine. Cvitan[82] i mlađi mu brat Marijan (1893.-1958.) iselili su se u Novi Zeland, a pridružila im se i sestra Nediljka (1900.-1995.). Treći brat Šimun (1896.-?) iselio se u Australiju, a za njim je otišao i ostatak njegove obitelji: žena Anica r. Herceg (1896.-?), kći Mare-Draga (1921.) i sinovi Teodor-Milenko (1923.) i Milovan-Tomislav (1926.). Tako se obitelj Tome Šunde rečenoga Tomiše u Podgori posve ugasila. Poslije smrti prve žene Irkinje Minnie Walker (1902.-1936.), s kojom je imao sinove: Thomasa, Chedabora, Luku i Robbyja, Cvitan se oženio Engleskinjom Doreen Swanston i s njom imao sina Lawrencea.

ŠUNDE, Filip (Podgora, 1891. – Auckland, 1993.; umro u 102. godini!), najstarije od osmero djece i najstariji od sedmorice sinova Petra Šunde Tomina i njegove prve žene Nediljke rođ. Vodanović Antonove. Osim Filipa još su tri sina Petra Šunde živjela u Novom Zelandu – vidi pod Šunde Petar. Godine 1930. bio je u Odboru za gradnju kapele u Oratiji.[83] Godine 1923. Filip se u Novom Zelandu oženio Nedom Anušić pok. Luke (Podgora, 1898. – Auckland, 1992.). Imali su sinove Alexandra (1924.-1999.), koji se bavio voćarstvom i dosta uspješno slikarstvom, te Victora.

ŠUNDE, Ivan (Podgora, 1878. – Auckland, 1937.), najstariji od desetero djece i najstariji od šestorice sinova Mate Šunde rečenoga Mateše Tomina i Jerke rođ. Borić Jurine; iselio se 1897. – dvije godine prije no što mu se rodio brat Marko, te tri godine prije no što mu se rodio najmlađi brat Bože, a ni jednoga od njih nije nikada upoznao. U Novom Zelandu živjela su još dva Ivanova brata: Toma (1886.-1961.) i Marijan (1893.-1981.), sestra Perina (1885.-1951.), te nećak Miroslav Mlikota (1914.-1986.), sin sestre im Mare. Tomin blizanac Mate (1886.-1971.) se sa ženom Lucom r. Maslov (1895.-?)

[82] U Novom Zelandu služio se novim imenom Fred.

[83] KLARIĆ, don Ante: 385.

i djecom Ksenijom (1920.-1953.?) i Krešimirom (1924.-1985.) odselio u Argentinu. Ivanova țena bila je Antica Gareljiă pok. Jure (Podgora, 1886. – Auckland, 1944.). Oțenili su se nakon dopisivanja i zarukâ preko pisma prije Prvoga svjetskog rata. Imali su sinove: Matu, Todora i Ivana, te kăeri Filesu i Milku. Ivan je bio vlasnik farme voća u Oratiji. Godine 1930. darovao je zemljište za gradnju prve crkvice za hrvatske iseljenike – kapele sv. Ćirila i Metoda u Oratiji i bio u Odboru za gradnju kapele.[84]

ŠUNDE, Marijan-Marin (Podgora, 1893. – Auckland, 1981.), osmo od desetero djece i četvrti od šestorice sinova Mate Šunde rečenoga Mateše Tomina i Jerke rođ. Borić Jurine. Iselio se 1910., a 1924. vratio se i iste se godine u Podgori oženio Lidijom Kržanić pok. Stipana (Podgora, 1908. –Auckland, 1982.). Imao sinove Lea (bavio se voćarstvom i bio uspješan u boćanju) i Roya (1933.-2005.), koji se također bavio voćarstvom, te kćeri Veru i Zitu. Marijan-Marin Šunde bio je vlasnik nekoliko farma voća i uspješan natjecatelj u boćanju, u sportskim i poslovnim krugovima poznat po inicijalima – MM Sunde. Za ostatak obitelji – vidi pod Šunde Ivan.

ŠUNDE, Marijan (Podgora, 1893. – Auckland, 1958.), treće po redu od petero djece i srednji od trojice sinova Tome Šunde rečenoga Tomiše Cvitanova i Mare rođ. Vodanović Jozine. Oženio se 1924. Engleskinjom Ivy Hudson (Auckland, 1903. – Auckland, 1971.), s kojom je imao kćeri Mary i Doreen, te sina Heddleya. Za ostatak obitelji – vidi pod Šunde Cvitan.

ŠUNDE, Nediljko-Di(c)k (Podgora, 1893. – Auckland, 1990.), drugo od osmero djece i drugi od sedmorice sinova Petra Šunde Tomina i njegove prve žene Nediljke rođ. Vodanović Antonove; u Novom Zelandu koristio se skraćenim oblikom engleske verzije svojega imena – Di(c)k. Godine 1925. oženio se Slavkom Marinović pok. Jure (Podgora, 1904. – Auckland, 1993.). Djeca: Rudy, Gordon, Gloria. Za ostatak obitelji – vidi pod Šunde Petar.

ŠUNDE, Petar pok. Tome (Podgora, 1861. – Podgora, 1949.) imao je tri brata: Matu rečenoga Matešu (1851.-1939.), čija su se tri sina (Ivan, Toma i Marijan) i jedna kći (Perina) iselili u Novi Zeland, te jedan sin (Mate) u Argentinu; drugi Petrov brat bio je Ivan (1863.-1936.), koji je i sam nekoliko puta po nekoliko godina bio u Novom Zelandu, a njegova su se trojica sinova (Tomislav, Joze i Rafael) i jedna kći (Danica) iselili u Argentinu, te jedan sin (Stanislav) u SAD (ovaj se vratio 1950-ih); treći Petrov brat Cvitko (1869.-1950.) također je nekoliko godina boravio u Novom Zelandu, ali nitko se od njegove djece nije iselio; sam Petar imao je devetero djece (osmero u prvom i jedno u drugom braku), od kojih su se četiri sina iselila u Novi Zeland: Filip (1891.-1992.), Nediljko (1893.-1990.), Adam (1902.-1980.) i Anton (1907.-1992.); sin Petar (1905.-?) iselio se u Argentinu, a kći Tereža (1911.-?) u Australiju.

VELA, Ivan pok. Stipana Petrova (Podgora, 1863. – Auckland, 1935.). K njemu se u Novi Zeland doselilo i četvero djece brata mu Joze: Perina (1891.-1920.), Stipe (1892.-

[84] Isti, 180, 385.

1976.), Joze (1895.-1967.) i Filip (1900.-1971.). U Podgori danas žive samo potomci Filipova sina Joze, dok se drugi Filipov sin Duje također iselio u Novi Zeland.
Ivan (John) Vela navodi se 1912. kao član Odbora Udruženja vinogradara Novog Zelanda.[85]
Prvi je put Ivan otišao iz Podgore 1887., kao 24-godišnjak pa se, kao i većina Podgorana u početku, nakon nekoliko godina rada u Novom Zelandu, vratio kući. Otišao je u Novi Zeland još jedanput,ali se vratio, jer se već bio oženio Katom Marinović pok. Šimuna (rođ. 1865.) i imao dvoje djece. Godine 1899. po treći je put otišao u Novi Zeland – taj put s djecom: kćeri Vicom-Milicom (1894.-?) i sinom Stipanom (1895.-1966.), te trudnom ženom. Taj treći odlazak u Novi Zeland bio je konačan, tj. iselila se čitava obitelj. U Novom Zelandu rodilo im se još troje djece. Ukupno su Ivan i Kate imali dvije kćeri (Vicu-Milicu i Ninu) i tri sina: Stipana, Šimuna i Ivana. Šimunov, pak, jedini sin Bernard-Frano (1933.-1995.) postao je svećenik, dok su od četiri Šimunove kćeri dvije postale časne sestre irske milosrdnice: Marija-Stjepanka i Ruta-Maksimilijana.[86]
VELA (r. MARINOVIĆ), Kate žena Ivana Stipanova (Podgora, 1865. – Auckland 1952.); iselila se u Novi Zeland 1899. s mužem i dvoje djece. Kate je inače bila iz obitelji Marinović s nadimkom Picujini, a iz te obitelji u Novi Zeland su se iselila još petorica njezinih nećaka, sinova brata joj Ante-Tone: Šimun-Ivan (1894.-1976.), Vicko (1898.-1962.), Ante (1904.-?), Mijo (1907.-2002.) i Stipan (1901.-1970.). Za Stipanom, koji se u Novi Zeland odselio između dvaju svjetskih ratovaa, neposredno se poslije Drugoga rata odselila i žena Agica r. Visković (Drašnice, 1904. – Auckland, 1970.), te kći Erna-Tinka (1935.) i sin Tonči-Edi (1937.).
Dvojica istoga imena i prezimena:
VODANOVIĆ, Joze (Podgora, 1894. – Auckland, 1966.), treće od osmero djece i najstariji od četvorice sinova Mate Vodanovića Jozina (rečenog Pervana) i Vice Mrkušić Petrove. Joze je zacijelo u Novi Zeland otišao stričevima Marijanu (1869.-1940.) i Ivanu (1873.-1956.), koji su ondje živjeli (i još 1907. sudjelovali u prikupljanju novca za orgulje i štandarac u Podgori). Jozin brat Marijan (1900.-?) odselio se u Argentinu, kamo mu je uskoro otišla i obitelj – žena Mare r. Borić (1901.-?), sin Bogislav (1927.) i kći Vice (1929.).
VODANOVIĆ, Joze (Podgora, 1897. – Auckland, 1945.), srednje od troje djece i mlađi od dvojice sinova Jure Vodanovića rečenoga Pure Antonova i njegove prve žene Ruže rođ. Borić Matine. Oženjen Sofijom Jakić p. Mate (1905.-?). Ova je obitelj u Podgori nestala, jer su se u Novi Zeland odselila oba sina Jure Vodanovića: Anton (1893.-1949.) i Joze, te kći Darinka (1902.-?).
VRANJEŠ, Mari(ja)n (Podgora, 1895. – Auckland, 1991.), treće od četvero djece i najmlađi od trojice sinova Grge Vranješa Paškina i Mare rođ. Gareljić Antine; oženio

[85] ČIZMIĆ, Ivan: 58, 60.
[86] KLARIĆ, don Ante: 341.

S krajem industrije kauri smole prijateljstva sklopljena na golim visoravnima, močvarama i u rudarskim jamama Novoga Zelanda postala su prošlost, a hrvatski su iseljenički naraštaji, školovanjem i uspjesima u gotovo svim granama ljudske djelatnosti uspjeli stvoriti kvalitetan život u tom dijelu svijeta - sačuvavši svoju izvornu kulturu

se Anom Silić (Dargaville, 1909. – Auckland, 1978.), čiji su roditelji bili iz Račišća s otoka Korčule. Za ostatak obitelji vidi pod Vranješ Stipan.

VRANJEŠ, Stipan (Podgora, 1889. – Auckland, 1936.), drugo od četvero djece i srednji od trojice sinova Grge Vranješa Paškina i Mare rođ. Gareljić Antine. Žena mu je bila Alice Smith (Christchurch, 1899. – Auckland, 1993.). Osim Stipana i mlađega brata Marijana (1895.-1991.) u Novom Zelandu je živio i njihov najstariji brat Ivan (1886.-?), koji je 1907. sudjelovao u prikupljanju novca za kupnju orgulja za župnu crkvu Svih Svetih u Podgori i za štandarac ispred crkve. Obitelj je u Podgori posve nestala.

VULINOVIĆ, Mate (Podgora, 1910.), četvrto od petero djece i najmlađi od trojice sinova Paške Vulinovića Ivanova i Mande Herceg Jurine. Žena mu je bila Pere Sumić p. Ivana Stipina rečenoga Biloga (Podgora, 1919. – Auckland, 1993.). Matina sestra Kate (Podgora, 1903. – Auckland, 1980.) također se iselila u Novi Zeland (udana za Matu Marinovića p. Ante rečenoga Kanđe). U Podgori je ostao živjeti Matin brat Nediljko, ali iselila su se njegova sva tri sina: Paško (1937.) i Ranko (1950.) u Novi Zeland, a Branko (1941.) u Australiju[87]. U Australiju se iselila i Nediljkova kći Zlate (1936.).

[87] Umro 2004., za vrijeme posjeta Podgori.

Kolendanje u Podgori

Sljedeće stihove podgorskoga kolendanja bilježila sam više godina od raznih podgorskih kazivača. Prema kazivanju onih starijih pripjev *I litovske dolitovke...* mogao se čuti otprilike do Drugoga svjetskog rata, od kada se gotovo posve izgubio.

Dobra večer ovom stanu
i od kuće gospodaru.
Pripjev: I litovske dolitovke,
na dobro van Mlado lito dođe.
(ili: ... Mlado lito došlo.)

Mi smo došli kolendati,
ako ćete *štogo* dati.
I litovske dolitovke ...

Il nan dati il ne dati,
isto ćemo kolendati.
I litovske dolitovke ...

Mi van dara ne pitamo,
(ili: Mi van vele ne pitamo ...)
što dadete – to primamo.
I litovske dolitovke ...

Niti *vele* mi tribamo,
od malo se *kuntentamo*.
I litovske dolitovke ...

Domaćine poštovani,
(ili: Oj ti, Mate /Ante, Jure i sl./, poštovani ...)
od sveg sela odabrani,
I litovske dolitovke ...

Nan su rekli judi stari
(ili: Rekli su nan judi stari ...)
da ti jesi čovik pravi.
I litovske dolitovke ...

Domaćine, zlatna kito,
(ili: Oj, ti Mate, zlatna kito ...)
na dobro ti mlado lito.
I litovske dolitovke ...

U konobi van pune bačve,
(ili: U konobi ti pune bačve ...)
a u kući dite plače.
I litovske dolitovke ...

Prid kućon van zelen bor,
(ili: Prid kućon ti zelen bor ...)
za nj privezan vranac konj.
I litovske dolitovke ...

Na *vr* bora piva tica,
da van budu zdrava dica.
(ili: ... da ti budu zdrava dica.)
I litovske dolitovke ...

Torbonoša što je s nami,
pridajen ga sada vami.
I litovske dolitovke ...

Daće strina što je *vridna*,
daće tetka što je rekla.
I litovske dolitovke ...

Daće malo suva voća,
(ili: Samo malo suva voća ...)
da *griskamo* do ponoća.
I litovske dolitovke ...

Otvorite *armerune*,
izvadite *botujune*.
Otvorite *škafetine*,
izvadite *baškotine*.
I litovske dolitovke ...

Zlatni paun repon trese,
opadaju zlatne rese.
I litovske dolitovke ...

Pošajite ćeri vaše
da donesu zlatne čaše,
da sakupu zlatne rese,
da sakuju zlatne kjuče,
da otvoru te ormare
i daruju kolendare.
I litovske dolitovke ...

Ko nas bude darovati,
nek mu dragi Bog sve plati.
I litovske dolitovke ...

Po Božiću sveti Ivan,
darujte nan koji dinar.
Ili dinar ili *butić*,
na dobro van doša Božić.
I litovske dolitovke ...

Koji mene dariva,
Bog mu svaku sriću *da*.
I litovske dolitovke ...

Fala tebi na ton daru,
naš čestiti gospodaru.
I litovske dolitovke ...

Da ti rodi godina
i nevista *ditića*
do prvoga Božića.
I litovske dolitovke ...

U ruci mu bojno kopje,
bojno kopje Turke bode,
neka bode i pravo je.
I litovske dolitovke ...

A u crkvan nek se ore
svete mise Ćirilove.
I litovske dolitovke ...

Na sudima nek se sudi
kako narod naš razumi.
I litovske dolitovke ...
...itd.

Zaključak

Podatke o podgorskim kolendačima i njihovim domaćinima 1933. u Novom Zelandu počela sam istraživati na poticaj akademika Jerka Bezića odmah poslije objavljivanja dijelova Marinovićeve pjesme na Hrvatskome radiju 1995. godine. No nije bilo povoda za objavljivanje teksta u nekom od časopisa, pa se nisam ni žurila s pisanjem.
Kada se pojavio povod – pokušaj obnove kolendanja u Podgori 2004. – nastavila sam s istraživanjem i pisanjem ovoga rada.
Članovi klape *Sutikla* otkrili su ljepotu i zabavnost kolendanja, te probili led *debeo* više od četrdeset godina, koliko se u Podgori nije kolendalo. Voljela bih kada bi ovaj rad potaknuo još neke mlađe Podgorane na razmišljanje i djelovanje, kada bi ih ohrabrio da se i oni upuste u kolendanje, da učine nešto novo. Da prihvate pjesmu, da se upuste u stvarne susrete s ljudima. Pa neka bude i nadmetanja u kolendanju – zašto ne? Jer, kad se ranije kolendalo – uvijek je bilo po nekoliko skupina kolendača.
Na zadovoljstvo svih.
Kao što je bilo na zadovoljstvo i onih četrdesetak kolendača i domaćina, spomenutih u pjesmi nastaloj poslije kolendanja Podgorana u Novom Zelandu 1933.
Uostalom, i danas se kolenda diljem Dalmacije – od Dubrovnika do Zadra, što je samo dokaz da je to važan dio tradicije, koji bi trebalo spasiti i očuvati.

Tumač riječi

armčrűn – ormar
bŕjam – badem
bŕnčić – mala klupica
baškňtîn – prepečeni slatkasti kruh, jeo se za doručak
botůjűn – velika boca, najčešće od 2 l, u kojoj se obično čuvao prošek
bůtić – mali suhi ovčiji but
ćútit se – osjećati se dobro
da si stȅkâ – da si zadobio, stekao
demčljâna – demejana, demițonka, điroka staklena boca, opletena uglavnom prućem, a rjeđe špagom
děgod – negdje
đȉlom – djelom
đȉnô – gdje
dětić – muško dijete
djuvčglija – mladoženja, mladić koji ima djevojku (zaručnicu)
dňdijat – dosaditi
dôjdű – dođu
drÌćat – drhtati
dvňcivica – puška s dvjema cijevima, dvocijevka
gȁnit – ganuti
gnjȉla – glina, močvarna zemlja
gȑiskat – grickati
ȉz obîla – izobilja
izpéčit – izbečiti (oko)
kȁno – kao ono
kŕrtîne – tanki papiriăi za umotavanje duhana, tj. za pravljenje cigareta
kolčndâč – onaj koji ide u ophodnju i pjeva kolende
kolčndâr – kalendar
kolčndânje – ophodnja s pjevanjem kolendi (koledâ)
kňmîn – ognjiđte
kȍpje – koplje
krȁjîm – krajevima
kuntčntat se – zadovoljiti se
milňdija – melodija, skladna pjesma
mȉrlîs – miris
nŕ sri – nasred
nŕkrîvjçn – nakrivljen
nân – nama
pň nű – na način kao
pȍčmç – počne
pômljivo – pomnjivo
prȅdat – biti plašljiv
prÌšure – fritule
rîzi – riža
spȕtno – skladno, prikladno
slána – rani jutarnji mraz
smîšno – simpatično, drago, zgodno
sprúžat se – pružati se, prostirati se
stňpanjica – domaćica i gospodarica kuće
strîna – riječ kojom se u Podgori obraćalo starijim ženama
strúnjac kȁput – kaput od oštre dlake
ščlîn – điling
šelěnić – mali šiling
škafčtîn – mala ladica
škíja – sitno rezani hercegovački duhan, koji se ilegalno prodavao po selima Makarskoga primorja
što kȕća dáde – ono što ima (što se može naći) u kući
štňgo – štogod, nešto
trépit – strepiti, strahovati
túte – tu
učúvat – očuvati
ůšćupci, ůšćipci – fritule
vân – vama
vȁs – sav
včle – mnogo
vȉđçn – zgodan, privlačan (mladić)
vȑ – vrh
vrídna – marljiva, vrijedna
vȑigat – pržiti
vrkújak – vrh boce ili demižonke
zȅnit – zenuti, doći na svijet

Izvori i literatura:

Matične knjige rođenih/krštenih župe Drašnice
Matične knjige rođenih/krštenih župe Podgora
Matične knjige vjenčanih župe Podgora
Matične knjige umrlih župe Podgora
Status animarum župe Podgora, od 1910. do...

BUJAS, Gašpar: *Kačićevi imitatori u Makarskom primorju do polovine 19. stoljeća*, u: Građa za povijest književnosti Hrvatske, knjiga 30, JAZU, Zagreb, 1971.
ČIZMIĆ, Ivan: *Iz Dalmacije u Novi Zeland*, Globus i Matica iseljenika Hrvatske, Zagreb, 1981.
ERCEG, Noelin: *Graves with Croatian Names – Waikumete Cemetery* (tekst u rukopisu)
KLARIĆ, don Ante: *Povijest Hrvatske katoličke misije u Aucklandu*, Crkva u svijetu, Auckland–Split 2000.
MARINOVIĆ, Marko: *Prvo kolendanje uz gusle u Novoj Zelandi* (pjesma u rukopisu)
PUTANEC, Valentin – ŠIMUNOVIĆ, Petar (ur.): Leksik prezimena SR Hrvatske, Institut za jezik i NZMH, Zagreb, 1976.
SEGEDIN, A.F. (ur.): *Yugoslav Centennial*, Yugoslav Centennial Society, Auckland 1979.
SEKULIĆ, Ante: *Bački Hrvati*, JAZU, Zagreb, 1991.
ŠUNDE, Smiljana: *Nadimci u Podgori od sredine 19. do sredine 20. stoljeća*,
u: Makarsko primorje br. 5, Gradski muzej, Makarska, 2000., 149-178
ŠUNDE, Smiljana: *Sutikla – Crkva, legende i običaji u Podgori*, vlastita naklada, Zagreb, 2001.
ŠUNDE, Smiljana: *Sveti Vicenco Mučenik – od Rima do Podgore*, Župni ured Uznesenja Marijina, Podgora, 2001.
URLIĆ, Velimir: Makarski Primorci u Novom Zelandu do 1914. (katalog izložbe), Gradski muzej, Makarska, 2005.
VITEZ, Zorica: *Narodni običaji*, u: Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha (uredile: Zorica Vitez i Aleksandra Muraj), *Barbat i dr.*, Zagreb, 2001.

Summary

PODGORA KOLENDA SIGNERS FROM NEW ZEALAND

Most immigrants from Podgora and their descendants today can be found around New Zealand's largest city, Auckland, more precisely in Oratio which was in fact founded by Podgorani at the turn of the Twentieth Century. The majority of New Zealand Podgorani speak English but this hasn't prevented them from passing down the cultural tradition of the country of their origins or to preserve their mother tongue and other religious rituals including church hymns and other folk songs sung at Christmas or to await the New Year. Some of these songs were prohibited in the homeland due to ideological barriers (the affirmation of atheism in a communist Croatia) and have only recently been revived in Podgora itself. Even though Podgorani have lived in New Zealand for more than 120 years, it seems that they only publicly performed their kolendanje about 70 years ago. Today, Podgorani are fourth and fifth generation descendants. On the last day of 1933 a group of Podgorani settled in Oratio and organised a procession to each of their houses. One of the *kolendača (Kolenda signers)* Marko Marinović, (the son of the late Ante) wrote a poem of that first kolenda singing – the first under the *English crown* – a poem of ten verses and a total of lines.
The author began her research of kolenda singers and their hosts back in 1933 in New Zealand inspired by academic Jerko Bezić. With the revival of kolenda singing in Podgora in 2004 – I continued my research and writing this article. Members of the Sutikla archapella signers disclosed the beauty and entertainment of kolenda singing and crushed through the *thick* ice that had covered it for more than forty years – as long as Podgora was not to hear kolenda singing.

Resúmen

CANCIONES NAVIDEÑAS EN PODGORA

La comunidad más numerosa de emigrantes de Podgora y sus descendientes vive actualmente en la ciudad neocelandesa de Auckland, en cuyas proximidades se encuentra ubicada la localidad de Oratia, fundada a fines del siglo XIX y a principios del XX por dicha comunidad podgorense. Hoy en día, los neocelandeses de origen podgorense (que ya son la cuarta y quinta generación) hablan mayormente inglés. Sin embargo, esto no es un obstáculo para que sigan conservando las tradiciones culturales del antiguo terruño en su idioma materno, incluso los villancicos y canciones que se cantan para Navidad y Año Nuevo.

Esas composiciones poético-musicales profanas y villancicos de contenido religioso, llamados „kólenda", que en la Patria habían sido relegados al olvido por razones ideológicas (imposición del ateísmo durante el régimen comunista en Croacia), recientemente fueron revividas en Podgora. Si bien los primeros emigrantes croatas de Podgora llegaron hace 120 años a Nueva Zelanda, recién hace algo más de setenta años comenzaron a recrear la tradición de las canciones navideñas. Más precisamente, el último día del año 1933, un grupo de podgorenses radicados en Oratia, organizaron la recorrida por las casas de sus compatriotas. Uno de los compositores de los textos de las kólenda o canciones navideñas, Marko Marinović (hijo del finado Ante), compuso una poesía de 347 versos decasílabos, el primer villancico compuesto „bajo la corona inglesa".

Hace algún tiempo, animada por el académico Jerko Bezić, la autora juntó información sobre los cantores de canciones navideñas y de sus anfitriones en Nueva Zelanda. Ahora, motivada con la noticia de que en Podgora en el año 2004 sus habitantes revivieron la tradición de los villancicos, retomó la investigación y escribió este artículo.

Luego de más de 40 años de silencio impuesto en Podgora, los integrantes de la klapa „Sutlika" (klapa: octeto tradicional de Dalmacia) descubrieron lo hermoso y entretenido que resulta interpretar las canciones navideñas.

Slavica Habjanović

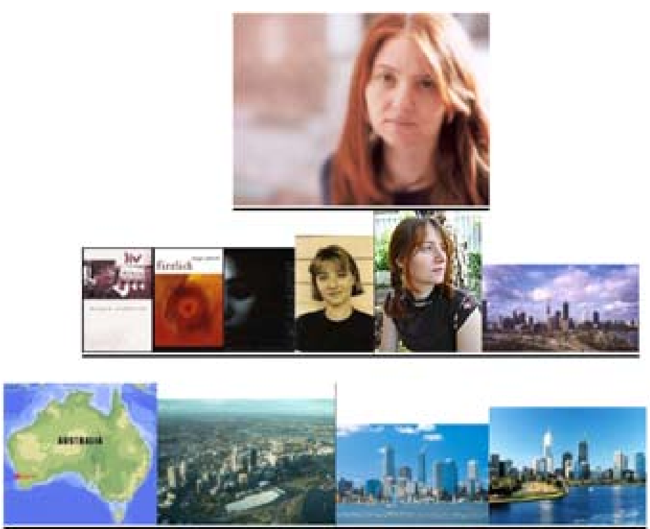
OLIVIJINO MJESTO POD SUNCEM

Morgan Yasbincek zanimljiva je mlada australska književnica i znanstvenica hrvatskog podrijetla, čije pisanje na osebujan način propituje značajke identiteta u globalnoj areni - koje se zrcali i u jeziku selilaca · Nakon nagrađivanih pjesničkih zbirki, iščitavamo njezin prvi roman Liv (hrvatski Živi!), koji je sastavni dio autoričine doktorske disertacije iz mukotrpnog života australskih doseljenica · Suvremena fragmentarna proza, slojevite strukture, fantastično je književno djelo koje vrluda putevima i stramputicama duše glavne junakinje Olivije, traga za obiteljskim korijenima, klasnim i ekonomskim značajkama koje obilježavaju tu zlostavljanu ženu hrvatskoga podrijetla što živi na margini australske multietničke zajednice

Pitanje identiteta je uvijek bilo zanimljivo znanstvenicima, umjetnicima i piscima. Književnost je uzbudljiv medij različitih načina promišljanja identiteta i načina kako ljudi pokušavaju spoznati smisao opstanka u svijetu. Australska književnost prati te trendove i nova se energija ulijeva u suvremeno pisanje djece doseljenika, koja postavljaju pitanje o značenju vlastite osobnosti u tom multietničkom i multikulturnom društvu u Australiji na početku drugog tisućljeća. Doseljenički naraštaji mijenjaju 'temelje' i 'standarde' australske književne i kulturne povijesti analizirajući tematiku raseljavanja i kulturnog razmještanja kao osnove svoga pisanja. U širokoj lepezi australskih pisaca raznih etničkih korijena ima iznenađujuće malo autora hrvatskog podrijetla koji se zanimaju za stvaralaštvo inspirirano identitetskom tematikom. Morgan Yasbincek je vrijedno otkriće i zato je važno predstaviti ju hrvatskim čitateljima u Hrvatskoj i inozemstvu.
Morgan Yasbincek rođena je 1964. godine i živi u Zapadnoj Australiji. Doktorirala je na Sveučilištu Murdoch gdje je predavala kreativno pisanje. Bila je stalni profesor kreativnog pisanja 1998. godine na Sveučilištu East Anglia u Velikoj Britaniji. Njena prva zbirka pjesama *Night Reversing* (1996.) nagrađena je s *Anne Elder* i *Mary Gilmore* nagradama za pjesništvo. Njezinu drugu zbirku *Firelick* (2002.) kritičari su također

pohvalili i istakli značajan napredak autoričina pjesničkoga umijeća. Morganin prvi i jedini roman do sada *Liv* (hrvatski: *Ž i v i* !) (2000.) glavni je dio njezine doktorske disertacije, koji se 2001. godine našao na popisu za Zlatnu medalju Društva za studij australske književnosti. Rad Morgan Yasbincek je skoro jedinstven primjer izvrsne poetske fikcije koji se bavi Hrvatima u Australiji jer je hrvatsko-australski književni korpus skoro pa irelevantan suvremenoj australskoj ili hrvatskoj književnoj sceni (Škvorc, 2005.:str. 70.).

Roman *Liv* je osebujna proza koja se bavi pitanjima hrvatskih doseljenika sa specifičnim svjetonazorom i drugačijim stilom. Djelo je pisano u fragmentima. Priča polako teče pa svaki pojedini prizor dograđuje još jedan segment složenoj strukturi romana. Prikaz je višeznačan te dopušta čitatelju da se približi anti-junakinji i glavnom liku Oliviji s raznih motrišta, ali zahtijevajući pritom poseban angažman čitatelja da odgonetne cijelu višeslojnu strukturu priče. Budući da je tekst fragmentaran, književnica jedinstvenim poetskim stilom prelazi između australskog Pertha, Hrvatske i Njemačke u dvadesetom stoljeću. Roman *Liv* čitatelju sugerira usporedbu između Olivijine obiteljske povijesti i povijesti bivše Jugoslavije. Taj geografski prostor nije uspio razriješiti međusobne odnose i povijesne prijepore pa je netrpeljivost prenošena s naraštaja na naraštaj pa fragmenti romana dopuštaju da rastrgana Olivija izmašta povijest svoje obitelji s poviješću naroda. Olivija odrasta u Australiji za vrijeme Hladnoga rata u doseljeničkoj obitelji hrvatskog podrijetla i njezina svijest je djelomice oblikovana na iskustvima kojih čak ni ona sama nije svjesna. Političko i obiteljsko nasilje zajednička su nit svakog naraštaja. Olivijina baka Lydija stiže u Australiju za svojim mužem Yosepom nakon Drugog svjetskog rata. Nastanjuju se u Zapadnoj Australiji. Baka sa sobom donosi i traume rata,

Ugledna australsko hrvatska književnica Morgan Yasbincek i krajobrazi koji su oblikovali njezin koncept potrage za subjektivnim identitetom

zlostavljanja i bori se u novoj, negostoljubivoj okolini s duševno nestabilnim mužem. U bijedi i neimaštini baka se pokušava snaći i skrbiti za svoju kćerkicu Sanchu. Sancha također stalno ali bezuspješno pokušava pronaći sigurnost i emocionalnu stabilnost za svoje dvije kćeri Oliviju i Adriannu koje odrastaju s mnoštvom muškaraca koji, nakon što im otac umre, dolaze i odlaze iz njihovih života. Krug zlostavljanja triju naraštaja žena koje su trpjele društvene nepravde nastavlja se, a radnja se romana zbiva u trenutku kad Olivija traži rastavu od svoga muža. Glavna junakinja živi s ljubavnikom i kćerkom, te traži sestru koja je, sumnja se, nestala u Domovinskom ratu u Hrvatskoj. Iako je Olivija glavni junak romana skoro ju je nemoguće izdvojiti od ostalih ženskih likova u priči, koji su čvrsto ukorijenjeni u njezinu obitelj. Čini se da ne može dalje krenuti u životu ne spoznavši svoj identitet i dok ne razriješi traume koje ima u obiteljskoj poputbini. Njezin identitet je rascjepkan koliko i njezina priča rastrgnuta između jezika, privrženosti obiteljskom gnijezdu i trauma iz prošlosti koje su zasjenile nesporazume u sadašnjosti. Ona je kći raseljene doseljeničke obitelji, stalno na crti društvene isključenosti. Boreći se sa siromaštvom Olivija se nikada ne osjeća kao 'prosječna' Australka. Uvijek je na margini društva zbog diskriminacije žena, ali ipak posjeduje nevjerojatan otpor koji je naslijedila po ženskoj liniji svoje doseljeničke obitelji u kojoj su žene bile prisiljene nesebično boriti se za goli život. Fragmenti romana predstavljaju mnogolikost Olivije i nerijetko roman nudi čudesne znakove umijeća življenja u identitetskom rasuću. Yasbincek se zauzima za slobodu koja se odupire totalitarizmu i ne dopušta sažalijevanje u prikazu pomirbe. Roman *Liv* na literaran način opisuje iskustva žena, osobito raseljenih i iseljenih. Iako Yasbincek piše s gledišta i o gledištu žene tekst je pun pitanja o tzv. ženskom pismu. Autorica propituje jesu li memoari žena automatski neposredniji, autentičniji i autobiografski.

Heppy Bersday Olivja Lots o Luv Nena[1] – *Potraga za etničkim identitetom*[2]

Studije su pokazale da djeca migranta plove između jednog i drugog identiteta stalno tražeći svoju bit (Marotta, 1993.: str. 146.). Mnogi, osobito adolescenti osjećaju se prikraćeni ako ih se veže samo s jednim etničkim identitetom i brojni mješanci ne prihvaćaju konvencionalno poimanje identiteta. Roman *Liv* na suptilan način pristupa etničkom identitetu. Olivija i njezina obitelj ne pripadaju izričito hrvatskoj zajednici u Australiji ali na drugoj strani nalaze se na granici australske društvene zajednice. Ne postoji dominantni muški lik u obitelji i zajedništvo tih žena je cjelovitije nego u uobičajenim doseljeničkim obiteljima. Nakon godina žudnje za svim što je anglo-

[1] Yasbincek 2000.: str. 44.

[2] U ovom dijelu romana autorica uključuje razne druge aspekte vezane za etnički identitet kao što su jezik, prehrana i elementi vjere, iako su činjenice da se ova zadnja kategorija ne može vidjeti kao podkategorija etničkog identiteta. Razlog tome je što je vjera često vezana za etnički identitet, osobito u europskim kulturama kao što su one s kojim se autorica bavi u ovom romanu. Nadalje, kao što će se vidjeti sve kategorije su arbitrarne – svaka pojedinačno se preklapa s ostalim značajkama identiteta. Samo u svrhu jasnijeg obrazloženja teksta odlučeno je nametnuti strogu strukturu u kategorizaciji pojmova.

keltsko-australsko Olivija mora prihvatiti da je autsajder, netko tko nije baš 'unutra' ali ne i baš sasvim 'izvan' australske dominantne kulture ali ipak baš i ne 'pripada' bilo kojoj drugoj. Gastronomska kultura je ono što čini veliki dio 'prihvaćenog' lica multikulturalizma. Olivija često spominje hranu kroz cijeli roman – štrudla od jabuke njezine bake (Yasbincek, 2000.: str. 21.). Prema riječima Sneja Gunewe, hrana je dio «spektakla multikulturizma», drugi sastojci su nošnje, glazba i ples. Ti elementi su neutralni za domicilnu kulturu, što nije slučaj s jezikom. Dakle, jezik domicilne zemlje treba savladati da bi se moglo opstati. Prvu stvar koju je Olivijina majka Sancha učinila kad je počela zarađivati novac jest kupila rječnik, iako je stigla u Australiju kao dijete i tamo se školovala. Yasbincek u romanu stalno propituje prirodu jezika te njegovu važnost u samospoznaji. Za Oliviju jezik je alat kojim se koristi da bi se izražavala – ona i Adrienne izluđuju majku igrajući izmišljenu jezičnu igru (122). Jezik je dio prošlosti koju ona nosi sa sobom, to je njezino osobno svjedočanstvo doseljenja njezine obitelji i čak ostavlja trag na *njezinu* engleskom.

Jezik Olivijine obitelji je pomiješan, svaki naraštaj govori na svoj specifičan način vodeći nas da se divimo svim mogućnostima komunikacije. Jedno od najzahtjevnijih pitanja u post-modernom društvu je stvaranje jezika kojim se mogla objasniti realnost novog prostora. U nedostatku takvog jezika tišina ispunjava takve prostore i to je ono na što Olivija upozorava. Ona nije mogla stvoriti jezik koji bi objasnio realnost strave koju je proživjela i rascjepkana i djelomična tišina koja označava pobjedu 'koloniza-tora' (ili mučitelja u ovom slučaju) ispunjava njezin narativni prostor.

Osim pojma jezika ili njegov izostanak (tišine) drugo obilježje etničnosti su imena i upravo ona često simboliziraju etnički identitet osobe. Lydijin muž promijenio je svo-je hrvatsko prezime na angliknizirani verziju Meadows i Lydia se ne osjeća da ono ocrtava njezinu predmetnost i kaže: «I don't vonted this name. I hate this name!» (55.). Zanimljiv primjer u romanu je kad Olivija spominje da je promijenila svoje prezime (pretpostavlja se za neko anglo-australsko prezime, moguće i njezina oca) i uzela neku verziju majčina djevojačkog imena. Lydia bi voljela učiniti isto ali se ne osjeća lagodno s idejom zbog rata u Hrvatskoj koji je tada ondje bjesnio (297.). Olivijina potraga za identitetom, nešto čemu se može okrenuti i s čim se može identificirati vraća je bakinim korijenima i na kraju ona stvara dio svog identiteta koristeći se materijalom iz prošlosti upravo odbijajući svoj identitet (tj. imena) koji su joj dali.

Dio nasljeđa koji *Liv* odbija jest vjera jer ne može pronaći neke odgovore na pitan-ja koja postavlja unutar granica službene vjere. Kad majka i baka žele krstiti njezinu malu kći, Olivija to ne dopušta jer njoj vjera nije ništa dobra donijela (239.). Obitelj je obilježena u katoličkoj zajednici zbog Sanchine rastave i ona je stigmatizirana kao *rastavljenica* (254.). To je neprihvatljivo u patrijarhalnoj strukturi hrvatske zajednice i ide protiv katoličke Crkve i neposredno destabilizira tradicionalnu ravnotežu moći među spolovima i sraz apsolutne dominacije patrijarhalizma. Olivija možda osjeća da je vjerski elementi koji su neposredno vezani za njezino etničko naslijeđe sputavaju i

ograničavaju te zato vjeru i odbija. To je tipično stajalište post-moderne – ne postoji Bog ni nadsvodivi sustav jer su svi već iscrpljeni.
Olivija očito ne sudjeluje u hrvatsko-australskim društvima i elementi njezina hrvatskog naslijeđa na kojima gradi svoj identitet su neposredno vezani za njezinu obitelj. Osjeća se također daleko od koncepta australskoga i pokušava izgraditi svoj prostor.

Nikad nisam živjela u normalnoj australskoj obitelji niti sam upoznala ikoga tko jest[3] *– Identitet i obiteljski biljezi*

Olivija priča priču svoje obitelji na iznimno složen način pokazujući kako osjeća da ‘dolazi’ iz obitelji s ‘nezgodnim pričama’. Pokušava se izvući iz bolnih zavrzlama, ali je prošlost stalno vuče dolje gdje se suočava s ludošću, zlostavljanjem i nasiljem. Njezina je obitelj otporna ali i ranjena. Oliviin način suočavanja s užasom nesretnog života jest sastavni dio njezina bića i obiteljske korjenike. Spolno i fizičko zlostavljanje utjecalo je na svaki pojedinačni ženski lik u romanu – Lydiju, Sanchu, Adriennu i Oliviu. Oliviu su više puta zlostavljali razni ljudi u njezinu najranijem djetinjstvu, a sluti se da ju je prvo zlostavljao djed, Yosep (161.-162.). Osjeća se odbačenom i ne voli sebe. Sjećanje na Yosepa plaši je dugo i poslije njegove smrti, nakon što je psihički obolio i napastovao obitelj svojom ludošću. Oliviji je potrebno uvesti nekakav razum u to ludilo koje je Yosep ostavio iza sebe, kao i ona ludost u području otkud joj obitelj dolazi, i ona metaforički povezuje zlo rata u Bosni i Hercegovini s njime. Ali ‘neugoda’ ne ‘popušta’ nego nastavlja kad ju poočim Boris počne zlostavljati (266.), te prvi suprug i otac njezine kćeri Ed (113.), nezreo čovjek s kojim dijeli loš brak i kojega konačno ostavi kako bi ponovno preuzela nadzor nad samom sobom i svojim životom (286.).
Adrienne i Olivija odrastaju obilježene činjenicom da nemaju oca (Michael umire prije nego što se Adrienne rodila), majčinim očajnim pokušajima da pronađe sebi muža i oca svojim kćerima, u čemu nikad ne uspije. Život bez oca stavlja ih na marginu društva koji se temelji na patrijarhalnom vođi obitelji.
Život kojeg vode s poočimom Borisom funkcionira više kao poslovni dogovor, a ne obitelj. U početku je sve idilično za sve tri – Boris je bogati liječnik i financijski problemi su riješeni. No, Boris na sve gleda kao ulaganje i kad se umorio, izbacio ih je. Olivija kaže da nema ‘ljubavi’ u Borisovoj velikoj kući ali joj nedostaje «something about a life I used to have. There is no imagining here» (215.). Sve tri su njegove sluškinje, i u razdoblju od deset godina života s njim, sve tri su se međusobno udaljile (232.). Olivijin odnos sa sestrom je ljubav pomiješana s nasiljem i mržnjom. Adriennin nestanak ju uznemiruje i shvaća koliko je sestra u stvari dio nje kad kaže: «It seems that at this moment I am entirely formed by you» (59.).
Odnos s mjakom je također vrlo složen i bolan. Sancha je opisuje kao «lopova» koji kopa po obiteljskom nasljeđu zbog priče koju piše optužujući je da jednostavno treba

[3] Yasbincek 2000.: str. 116.

«nekoga kriviti» jer je sama tako nesretna (143.-144.). Odnos s majkom je okaljan i narušen, opterećen poteškoćama trauma svega što se dogodilo među njima i Oliviju sada uznemiruje daljina među njiima.
U jednom trenutku *Liv* izričito postavlja pitanje o mogućnost 'normalne australske obitelji'. Ispod površine svake 'normalne' obitelji stoje trauma i bol. Olivija sumnja u oba koncepta 'normalnog' i 'australskog' i njezina izjava da «I never lived in a normal Australian family and I have never met anyone who has» (116.) je snažan inat uobičajene retorike o tvrdnji da postoji 'prosječan' Australac koji dolazi iz 'prosječne' australske obitelji. Olivija zna da su opstale protiv svake vjerojatnosti i kaže: «We loved each other in spite of the fact that we could not. I don't want happy, I want myself. My sister and I didn't have a chance» (116.).
Prekratnica u Olivijinu životu je rođenje njezine i Edove kćeri Josephine. Kroz kćer spozna osječaj majke i roditeljstva, koje je oslobađa u smislu da je prvi naraštaj u njezinoj obitelji koji će odrasti i spoznati radost, slobodu življenja i da se neće morati boriti za opstanak. Olivija nam pokazuje da zna pronaći smisao postojanja, koja je ukorijenjena u njezinu rodu i izvesti svoju obiteljsku lozu na sretniji životni put i započeti novo poglavlje.

Australija je nedostižna[4] *– Moje mjesto pod suncem*

Olivijina priča počinje u kontinentalnoj Hrvatskoj, zemlji seljaka i svinja (12.). Hrvatsku kulturu autorica predstavlja kao isključivu i pristranu, obilježenu ratnim traumama i siromaštvom, vječnim političkim sukobima i nasiljem. Prvo Yosep pa onda Lydia i Sancha dosele se u Zapadnu Australiju nakon Drugog svjetskog rata. Njihova predodžba Australije puna je egzotičnih prizora – priča o ljudožderima, biljaka koje cvjetaju jarkim bojama, blage zime… (13.). Australija je velika zemlja, to je obećana zemlja u kojoj ima svega. Primjerice, nakon što je živio u siromaštvu u Hrvatskoj, Yosep je materijalist i želi steći još više i Australija mu to nudi (14.). No, australska priča nije ni malo romantičnija, čak je sadističnija i licemjernija nego hrvatska zbog obiteljskog rasula u tuđini. Užas se nastavlja nakon što je Yosep obećao ženi novi početak i namamio je na drugu stranu svijeta. Selilaštvo je veliki šok za Lydiju; ona i Sancha stignu usred vrućeg australskog ljeta i Lydia odmah poželi vratiti se, «Voz so hot I voz tink I vood die, really I voz tink I cannot live in this heat» (24.). Prva tri dana u Australiji uopće nije mogla progovoriti (24.) i nikad nije naučila pravilno engleski, a Sancha se od malena uklopila i naučila se brbljati, a da baš i ne razumije što govori: «I love my father. I love Ostraalya. I love all Ostraalya and all things Ostraalyan» (44.). Olivijinin pogled na Australiju je pomalo izazovan i uznemirujući. Australska neosvojivost i neumoljivost, njezina divljina i sama veličina očiti su kad kaže: «Australia is unattainable. Its glare is hollow and singular – unless it's what I already am» (225.).

[4] Yasbincek, 2000.: str. 225.

Australija je veća od života, prazna iznutra i Olivija samo ocrtava svoj intimni prostor prema osobnoj predodžbi Australije. Olivijin subjektivni dojam Australije gotovo je identičan prvim istraživačima i doseljenicima (kolonizatorima) – koji su bili zastrašeni praznim prostorima. Ona povezuje svoju nemogućnost osvajanja, nemogućnost samospoznaje, što je opći poslijekolonizatorski problem: pronalaženje svoga mjesta pod suncem, odsustvo osjećaja pripadnosti i topline doma. Nju bljesak i gola zbilja zemlje zastrašuju i kao što je već spomenuto ima «penchant for dark spaces» (7.). No, užas istih 'tamnih prostora' ističe se kroz iskustvo kojeg se prisjeća – i teško je odgonetnuti je li to činjenica ili samo san – da ju se zakopava živu u raku i da preživi to mučenje. Ona se boji svog automobila; opasnosti koju možda sadržava ali je ovisna o njemu i mora se suočiti s tim opasnim prostorom svakog dana. Ako je sam 'prostor' koji je uznemirava osjeća da je prevelik ili premali za nju. Jedino mjesto gdje može ići i osjećati se slobodnim «je mjesto gdje ništa nema» (76.). Jedina osoba koja ispunjava prostor u Olivijinu životu bez netrpeljivosti je njezina kćer Josephine, koja se ugodnije osjeća s Olivijom i njezinim prostorom nego Olivija sama u svom majčinskom svijetu. Olivija, shrvana golemom prazninom metaforičkog australskog krajolika i koja ima problema sa okolinom, okrene se sama sebi i svojoj kćeri kako bi našla mjesto u kojem može slobodno živjeti i ostvariti obiteljski sklad.

Muškobanjasta sam[5] *– Spol i spolnost*

Pitanja spola i spolnosti s kojim se Yasbincekini likovi suočavaju su drugačije prirode, ali ne manje važna za izgradnju Olivijina identiteta. Kao što je već spomenuto, ona se snažno identificira s majčinskim nasljeđem. Žene u njezinoj obitelji su dominantne osobe i obje oblikuju i dovode u pitanje njezin identitet. Olivija se poigrava s idejom uloge spolova i što to znači biti žena – osobito žena koja dolazi iz etničke skupine koja se razlikuje od dominantne u određenom društvu.[6] Ona uvodi stigmatizirajući pojam muškobanjasti – kategorija koja je, kao i druge kategorije, homoseksualna. Djeluje na rušenju tradicionalnih društvenih normi i kategorije spolova. Za Oliviju muškobanjasta je žena ima romantična očekivanja ženstvenosti – stanje koje je potpuno neprikladno realnostima života. Ona kaže: «I'm a tomboy» (9.) i onda ide k destabilizaciji tradicionalnog viđenja i stereotipova ženstvenosti govoreći: «a tomboy is sexy because she knows how to play anything through the instrument of her being. She cannot help but exceed the ice-ringed edges of girlhood and she can't afford to worry about it. She may not know where she's going, but she knows she has to make it out over the desert of pink icing and processed images that she can never match» (9.-10.). Muškobanjasta je stvarna žena koja živi u stvarnome svijetu, koja uzima aktivnu kreativnu ulogu kako

[5] Yasbincek, 2000.: str. 9.

6 Prema Sneja Gunewa, žene etničkih manjina su (ne)uključene u anglo-keltsku-australsku kulturu spolno diskriminirane (one rađaju), hrane (one prehranjuju svoje obitelji), i unatoč toj činjenici bivaju socijalno isključene (nikad ne nauče engleski jer se ne miješaju u širu zajednicu i učinkovito su njeme) (Gunew, 1994.: str. 60.). Ta se pitanja istražuju u romanu najvidljivije kroz lik Lydie.

bi opstala i Olivijinim riječima: «[s]he assumes she'll have to be able to swim and climb and build a fire» (10.). Muškobanjasta žena mora preuzeti mnogo uloga i suočiti se s mnogo izazova i Olivija pokazuje kako je to u svakodnevnom životu u kojem se događaju stvarne bitke i pobjede, govoreći. Odgovor je da muškobanjasta žena *može* to sve raditi jednostavno zato što mora.

Drugi oblik ženstvenosti koji Olivija ističe je crvena boja – boja koja označava strast, život koji je usko vezan za ciklus svakog ženskog života – crveno je boja rađanja, menstruacije, pobačaja i smrti. Svi pojmovi su istaknuti u romanu i na njih se često gleda s prijekorom i gađenjem u patrijarhalnom društvu. Olivija kaže da crvena je «the colour that makes me solid, that makes me a physical thing» (9.), i time označava da se ne srami procesa koje društvo prezire. Upravo je ti procesi osnažuju i daju joj smisao duboke samospoznaje. To je u stvari *onaj* smisao ponosa biti žena - unatoč svim poteškoćama koje ta činjenica sama po sebi nosi i koji ispunjava ovaj upečatljivi roman.

Ono 'sada' u romanu događa se 1990-ih za vrijeme Domovinskog rata u Hrvatskoj i zanimljiva je poveznica koju Yasbincek dovodi između Olivije i njezina etničkog podrijetla, a tiče se žena koje pate u ratu i načina kako se Olivija identificira s njima. U vrlo emotivnom fragmentu Olivija opisuje krivnju beskorisnosti svojega pokušaja da im pomogne kupujući im higijenske potrepštine u supermarketu koje bi poslala u Hrvatsku kao humanitarnu pomoć. Kao nevine žrtve rata žene uvijek upozoravaju na besmislenost ubijanja i mučenja i taj dio romana aludira na strahote ratnih silovanja i neželjene trudnoće.

U romanu kao i u životu svih triju naraštaja žena doseljenica tj. iseljenica ili raseljenica osjeća se prozračna krhkost položaja žene, koja je uvijek predmet volje globalnih sila na koje tako rijetko mogu utjecati.

Čitajući roman upoznajemo se s nizom obiteljskih bitki za goli život u siromaštvu i bijedi migrantskog života kroz Lydiju koja, prema Sanchinim riječima, samu sebe mrzi. Kad je imala samo osamnaest godina Lydia je već bila stara žena 'glupa radna beštija' (79.). Lydijinu sudbinu označuju tragični politički događaji Istočne Europe, a onda kruta divljina australske zemlje. Ona doživljava neželjenu trudnoću s nekim čovjekom za vrijeme Drugog svjetskog rata i njezin suprug Yosep je snažno kažnjava zbog toga misleći na tradicionalnu patrijarhalnu normu da je trudnoća kazna za spolni akt. Slučajevi nesretnih i loših odnosa s muškarcima nastavljaju se i u sljedećim naraštajima, oslikani u odnosu Sanche i Borisa pa i Olivije i Eda, uz spolno zlostavljanje koje Olivija doživljava od Yosepa i Borisa. Zlostavljanje u romanu *Liv* je učestalo i Olivija strašno pati te se okrene svom radu, pisanju, svojoj kćeri

i svojemu liječniku – sve vrlo konstruktivne metode. Metode koje daju siguran tračak nade u puninu života. No, važno je zamijetiti Olivija pati i od anoreksije, bolesti koja je češća među ženama nego muškarcima i koja je povezana sa samopouzdanjem i samopercepcijom i u jednom trenutku kaže da je debela i ružna (16.). Njezini je prijatelji uspoređuju sa štapom dok Olivija inzistira da je debela (181.-182.), pokazujući nisko samopoštovanje koje se prenosi od prethodnih obiteljskih naraštaja žena na nju.

Rođenje Josephine je događaj u kojem Olivija doživi najviše radosti što je žena. Proživljava najdublje emocije i prepušta se da je čin rađanja poveže s drugim ljudskim bićem u iskonskoj

ljubavi. Tužno je što je to nešto što sama mora proći jer već tada njezin odnos s Edom je nestabilan. Čudesna veličina tog jednostavnog čina rađanja evidentna je u ovim vrlo poetičnim i ljudskim fragmentima kad Olivija kaže:

I want you to know something about when you were born. You and your birth were so much bigger than me. When I looked at your dark, wet head, your perfect round face and your deep blinking eyes, when I lifted you in my own arms and held you over my heart I was breathless with an emotion. I don't know what this emotion was. Maybe it was pure emotion. Maybe it was love, shock, exhilaration, as a force. It moved through my body as wind moves through a space and I kind of laugh-cried in a couple of breaths, but there were no tears. […] I wondered what it must be like to be greeted with this emotion. It is the only time in my life I have experienced it. […] The other thing I want you to know is that when you were only two days old you looked right into my face and smiled. […] It was a full, deep-dimpled smile. I was taken by surprise. I didn't respond in the same way. I was overwhelmed and though I smiled back, there was a withdrawal behind it. You then let your smile sink back into your face and you didn't smile again for some weeks. (270.-271.)

Olivija kroz Josephine zakorači naprijed i pozitivno se identificira s ulogom majke i prijateljice svojoj maloj curici i time prekida ciklus nasilja i patnje koje su žene u njezinoj obitelji doživljavale od muškaraca koji su dolazili i odlazili iz njihovih života.

Glupa radna beštija [7] - Ekonomska i klasna obilježja identiteta

Olivijina polazna točka zlostavljane doseljeničke žene usko je vezani za pitanje spola i ekonomske ovisnosti o hranitelju obitelji. Imigracija nakon Drugog svjetskog rata opisana je prema realističnim prizorima sa brodova koji su u Australiju dovozili useljenike, odnosno useljenice. Junakinja gleda cijele skupine mladih žena koje odlaze u obećanu zemlju gdje će se udati za muškarce koje su samo vidjele na slici (14.-15.). Teški život žena i rad koji moraju obavljati prikazan je kroz cijeli roman a osobito kroz priču Lydije koja misli da su je zamijenili za «a dumb work beast» (79.). U domu Delačevih, gdje je radila u Hrvatskoj, iskorištavali su je i spolno maltretirali dok je kći spolno zlostavljana, ali bila je prisiljena trpjeti i zanemariti pričice svoje kćeri zbog strašnog siromaštva. Kad stigne u Australiju tamo obavlja sitne poslića čišćenja i kuhanja, tipične za doseljeničke žene u borbi za preživljavanje.

Nakon što Sancha ostane kao mlada udovica s dvoje male djece njezin život postaje stalna borba i potraga za mužem kako bi si osigurala sigurniju egzistenciju za obitelj. Rastava njezinih roditelja znači korak niže na gospodarskoj ljestvici. Jedino pravo bogatstvo u romanu vidi se u Borisu – muškarcu. Muškarac im je jedini izlaz iz financijskih poteškoća ali Sancha i Lydia ga služe i podložne su mu kao sužnji. Naslućuje se kako je Sancha znala da je on zlostavljao njezine kćeri ali je odlučila to zanemariti kako bi zadržala njihovu financijsku sigurnost, jadno stanje koje je u velikoj mjeri u skladu s hrvatskim patrijarhalnim društvom odakle potiču. Kad se konačno nakon deset godina rastavi, vraća se ponovo na donji sloj financijske ljestvice koji doživljava kao šok uz prazninu

[7] Yasbincek, 2000:79

što je izgubila posao. Sancha i sljedeći posao izgubi i počne padati u depresiju (191.).
Olivija je prva od triju naraštaja koja pronađe ljubav i svrhu u svom radu. Kad je bila mala curica Sancha joj je darovala za šivanje i «she decided that she loved this sewing kit» (218.). Pokušava postati dizajnerica, iznimno voli svoj posao i osjeća njegovu draž. Uspjeh u poslu daje joj osjećaj samopoštovanja. No nikad ne uspije osnovati svoj studio s Edom jer on je stalno u financijskoj krizi i kad se pokuša zaposliti u Cutting Edge Designu ne prime ju zato što je trudna (241.). Olivijin život je borba koja nadahnjuje pozitivnom energijom u izgradnji samosvojnog identiteta.

Ja sam Olivia O-liv-i – a"[8]– Put vlastitog identiteta

Olivija odbacuje dio svog identiteta na vrlo osoban način; ona je posve svjesna zlostavljanja koje je ožiljak u njezinu životu. Ona odbacuje bol i patnju svojih baka i majki, ali prihvaća snagu krvotoka svoga roda i vrati si ime poput bakina (što također simbolizira odbacivanje identiteta koji joj je nametnut kroz patrijarhalnu obitelj). Njeno ime 'O-liv-i-a' je nešto što ponavlja kroz cijeli roman potvrđujući svoje postojanje na takav način: «Olivia, I am Olivia, O-liv-i-a, this will be my first entry into my thought diary» (16.). Skraćenica *Liv* označava imperativ na hrvatskome 'Live!' (Živi!) (zanimljiva igra riječi), koja najbolje pokazuje njezin nagon za preživljavanjem te poriv da ustraje u borbi za sebe i za one koje voli. Ima problema u prihvaćanju svog fizičkog bića, njezino tijelo je uvijek toliko zlostavljano i izmučeno te kaže: «I chase images of myself around the ideas of my body and it slips through the gaps between the ellipses» (196.). Odbacuje ulogu pretučene/zlostavljane žene kad napusti Eda i ode u potragu za nestalom sestrom Adriennom.
Znak nestabilnosti i osjećaj da nitko u stvari ne postoji je nešto s čim se Olivia u raznim fragmentima romana pozabavi nekoliko puta.
Sama bit stereotipne konstrukcije identiteta prisutan je u djelu kad Olivija skine masku s krhkosti i osjećaja nestabilnosti koje postoje u svakoj osobi. Njezin izgrađeni smisao u rasuću, osobito kulturnog i društvenog je očit kad kaže: «I am the loss of my culture and the true alien the culture searches for. Nothing is created or destroyed. Meaning is not created or destroyed. It is what we imagined for purposes of cohesion» (57.). Ona se ne može identificirati sa značenjem koje osjeća da je njoj strano, ni s kulturnim nasljeđem koje je njezina obitelj u biti izgubila. Zato mora stvoriti neki samosvojni smisao identiteta, sam za sebe koristeći se izazovima života koji joj se nude.
Knjigu koju piše je knjiga njezina života; života koji ima svoje zametke u životima njezinih predaka i koji će se nastaviti u životu njezinoj kćeri: «This book which will never begin or end, which is as tangible and invisible as she will ever be and she begins; my name is Olivia O-liv-i-a» (74.). Olivija piše knjigu kako bi potvrdila svoje postojanje, svoj identitet.
Ono što Olivija stvara u stvarnosti je post-strukturalno pisanje koje se sastoji od rastav-

[8] Yasbincek, 2000.: str. 159.

ljenog tkiva, dijelova teksta koji ga čini post-modernim. Tako se oblik njezina teksta podudara s izgrađivanjem njezina identiteta – što je jedan od djelića romana.
Najsnažniji simbol koji se ponavlja u cijelom romanu a koji čini mnogo toga što Olivija vidi kao bit svojega identiteta je simbol zmije. U književnosti zmija je uobičajeno predstavlja energiju, silu osobito spolnu silu libida, senzualnost i razaranje. Dolazeći iz Biblije zmija je obično povezana sa ženskim likom Eve koja navodi na grijeh i postane neposlušna Božjoj zapovijedi da ne jede voće sa stabla Dobra i zla. Kako Olivija ima zmiju u svojoj utrobi može se zaključiti da je ustvari savladala zmiju, vodeći nas da povjerujemo kako Olivija ima neko tajno razumijevanje tog simboličnog lika. Posljednje rečenice romana potvrđuju Olivijinu vezu sa svojom senzualnošću, njezinu sposobnost da kao žena podari život i njezino žensko nasljeđe i počast zmijiu njedrima koja joj daje snagu da izdrži. Završne misli romana su proslava Olivijina rascjepkanog identiteta, ali ipak pažljivo izgrađena identiteta za koji se tako teško izborila. To je Olivijina životna borba da sebi stvori *mjesto pod suncem.*
Liv je roman koji autentično odražava samu rascjepkanost bitka koja nastaje iz iskustava migranata i razmještanja stvarajući nezaboravnu hrvatsko-australsku priču - koja vraća ponos svim doseljenicima i njihovoj djeci čiji su životi prolazili i nastajali u tako složenom procesu rascjepkane izgradnje identiteta.

Literatura:

Ashcroft, Bill, Griffiths, Gareth and Tiffin, Helen (1989.): *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures.* Routledge. London.
Ettler, Justine (2000.): *Narrative Fragments*. Australian Book Review, November, no. 26, pp. 44.-45., Melbourne.
Gunew, Sneja (1994.): *Framing Marginality: Multicultural Literary Studies*. Melbourne Universtiy Press, Melbourne
Maiden, Jennifer (2001.): *Conflict Diamonds*. Overland, No. 164, spring, pp.102.-105., Melbourne.
Marotta, Vince (1993.): *Michael: A Study in the Negotiation and Construction of a 'Greek' Identity*. Melbourne Journal of Politics, Vol. 21, pp. 135.-150., Melbourne.
McDonell, Jennifer (2000.): *A Feat of Remembering*. Ulitarra, no. 17/18, pp.206.-209., Ulitarra Literary Association Incorporated.
Škvorc, Boris (2005.): *Australski Hrvati: Mitovi i stvarnost.* Hrvatska matica iseljenika, Zagreb.
Yasbincek, Morgan (2000.): *liv*. Fremantle Arts Centre Press, Fremantle.
A Survey of Narratological Terms
www.uni-uebingen.de/angl/reinfandt/reinfandt/web/englsem/Survey_of_Narratological_Terms.pdf (7.7.2007.)
Rudd, Deborah: *Examples of Archetypes*, *Literature*
http://users.cdc.net/~stifler/en111/archetype.html (1.8.2007.)
Wawrzinek, Jennifer: *Nomads in the Desert: Mapping Subjectivity in Morgan Yasbincek's liv*
www.lettres.univ-oujda.ac.ma/symposium/2nd_conf.pdf (1.10.2007.)
www.yasbincek.com (1.10.2007.)

Summary

OLIVIA'S PLACE UNDER THE SUN

Morgan Yasbincek is a fascinating young Australian writer and scholar of Croatian origin whose writing in an idiosyncratic way questions the characteristics of identity in the global arena – reflected in the language of migrants. After award-winning collections of poetry we read her first novel *Liv,* a component part of the author's doctoral thesis on the arduous lives of Australian immigrants. With a fragmented contemporary prose and a layered structure, it is a fantastic work of writing that wanders along the paths and detours of the soul of the hero Olivia, who is in search of her family roots, and the class and economic characteristics of this abused woman of Croatian origin living on the margins of Australia's multiethnic society. In a wide range of Australian writers of various ethnic backgrounds there are surprisingly few Croatian authors that are interested in creativity inspired by identity themes. Morgan Yasbincek is a valuable discovery and that is why it is important that she be presented to readers in Croatia and abroad.
Morgan Yasbincek was born in 1964 and lives in Western Australia. She received her doctorate at Murdoch University where she has lectured on creative writing. She served as professor of creative writing in 1998 at East Anglia University in Great Britain. Her first collection of poems *Night Reversing* (1996) received the *Anne Elder* and *Mary Gilmore* poetry award. Her second collection *Firelick* (2002) also received positive reviews by critics who underlined the significant development of her poetic skill. Morgan's first and only novel to date is *Liv* (2000) and is the core of her doctoral thesis, and in 2001 found itself on the list for the gold medal of the Association for the Study of Australian Literature. The work of Morgan Yasbincek is almost a unique example of excellent poetic fiction that deals with Croatians in Australia.

Resúmen

EL LUGAR DE OLIVIA BAJO EL SOL

Morgan Yasbincek es una interesante joven escritora científica australiana de origen croata, cuyo modo de escribir investiga de manera peculiar los significados de la identidad en el escenario global, que también se refleja en el lenguaje de los emigrantes. Si bien hasta ahora la autora se dedicó a escribir poesías (muchas de sus colecciones fueron premiadas), en esta ocasión hablaremos sobre su primera novela "Vive!", que forma parte de la disertación doctoral de la autora sobre la vida dura de las inmigrantes australianas. Se trata de una fantástica obra literaria, escrita en una prosa moderna fragmentada y estratificada, que deambula errática por los caminos del alma de la heroína principal, Olivia, que busca sus raíces familiares. La novela describe las particularidades económicas y sociales que marcan a esa mujer maltratada (Olivia) de orígen croata, que vive marginada en la comunidad multiétnica australiana. Entre la pléyade de escritores australianos de diversas raíces étnicas hay un número sorprendentemente bajo de autores de orígen croata interesados en escribir obras inspiradas sobre el tema de la identidad. La escritora Morgan Yasbincek es un valioso descubrimiento y por eso es importante presentarla a los lectores croatas de la Patria y del extranjero. Morgan Yasbincek nació en 1964 y vive en Australia occidental. Obtuvo el doctorado en la Universidad de Murdoch donde estuvo dictando clases de literatura creativa. En 1998 fue profesora permanente de literatura creativa en la Universidad East Anglia en Gran Bretaña. Su primera colección de poesías "Night Reversing" (1996) fue premiada junto con los trabajos de otras dos poetisas, Anne Elder y Mary Gilmore. Su segunda colección titulada "Firelick"(2002) también fue alabada por los críticos, quienes destacaron el significativo adelanto de su arte poético. La primera y única novela de Morgan Yasbincek "Vive!" publicada en 2000, es la parte principal de su disertación doctoral que fuera postulada en 2001 para la Medalla de Oro de la Asociación para el estudio de literatura australiana. El trabajo de Morgan Yasbincek es un ejemplo prácticamente único de una excelente ficción poética que se dedica a los croatas en Australia.

Zdravko Sančević

HRVATI SU U KARIPSKOME PODRUČJU POLA TISUĆLJEĆA

Hrvati su prvi put došli u karipsko područje nakon četvrtog Kolumbova putovanja (1502. - 1504.) u Ameriku · Danas u trećem i četvrtom naraštaju žive rasuti diljem Srednje Amerike pa Republika Hrvatska uspostavlja diplomatske veze s tim zemljama · Dvadeset država Srednje Amerike i Kariba pokrivati će stalna misija RH pri Uredu UN-a u New Yorku · Ostalih šest država su pokrivene iz veleposlanstva RH u Braziliji (Venezuela, Kolumbija i Trinidad), iz Madrida (Kuba) i iz Washingtona (Meksiko i Panama)

Danas pouzdano znamo da su prvi hrvatski putnici u zapadnu polutku, zapravo u Amerike, došli na četvrtom Kolumbovu putovanju (1502. - 1504.). Kako to znamo? Ja sam (dr. Zdravko Sančević, znanstvenik i publicist te počasni konzul RH u Venezueli) u svojoj kolekciji starih zemljovida pronašao uz sjevernu obalu Paname (nakon spomenutog četvrtog putovanja Kolumba, cijeli niz zemljopisnih naziva: Zaljev sv. Vlahe (San Blas), arhipelag sv. Vlahe, Rt sv. Vlahe, Gorje (Cordillera) sv. Vlahe i Provinciju (Superindendencia) sv. Vlahe. Nešto kasnije nakon prijelaza Panamskog tjesnaca_nalazimo južno od grada Ciudad Panama otok Otoque_te još tri naziva otoka Sabóga (Za Boga), Tabóga (Tá Boga) i Mali Rt (Punta Mala) koji mogu i ne moraju biti hrvatskog podrijetla. Od tuda znamo da je u posadi četvrtog putovanja Kolumba bilo moreplovaca Hrvata, koje nismo prije otkrili radi njihovih latiniziranih ili španjoliziranih imena i prezimena. Dakle Hrvati su prvo ušli u Amerike kroz Karibe 1502., a potom preko Paname za Cajamarcu, Trujillo i Limu u Perúu te slijedeći Balbou (1513.) i H. Pizarra (1525.).

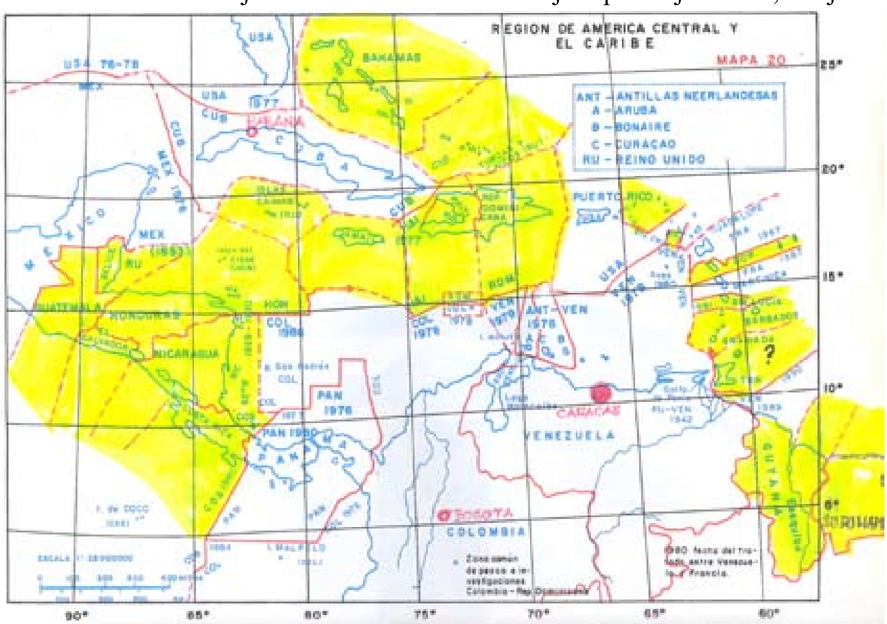
I gdje su sada potomci tih malobrojnih Hrvata prvih putnika za Zapadne Indije? Kroz 16. i 17. stoljeće bili su asimilirani i ostalo nam je tek niz hrvatskih latiniziranih prezimena: Aratia/Araguso, Biduche, Crovato, de Lezna, Eslavón, Eslaba/Eslava, de Brine, Ragosa, Rauseo, Rausseo, itd. u Venezueli i Karibima. Nakon što su Španjolci otkrili

Zapadne Indije (Santo Domingo) 1492., iskrcali se u Venezueli 1498., utemeljili su ili osvojili San Juan 1509., Habanu 1515., Panamu 1519., Meksiko 1522., Maracaibo 1530. (Venez.), Cartagenu (Kolumb.) 1532., Quito 1534., Limu 1535. itd. Zatim dolazi do osvajanja tijekom 16. i 17. stoljeća današnjeg južnog dijela SAD i južnog Stošca (Brazil, Argentina i Čile).

Hrvati, u prvom redu Dubrovčani, koji su imali izvrsne veze sa Habsburgovcima (Los Austria) a koji su bili istodobno kraljevi Hispaniorum et Indianorum (1517. - 1700.) i s druge strane kraljevi Dalmatiae-Croatiae-Slavoniae (1527. - 1918.). Niz hrvatskih putnika za Indije su već obrađivani, iako ne dovoljno, no može se reći da su Hrvati ostali raseljeni po otocima Kariba i zemljama Srednje Amerike. Od njih ostade ne samo niz prezimena kao što smo naveli nego i djela koja ostaviše iza sebe (Vinko Paletin), Ivelje (flota 12 galijuna za obranu španjolskih brodskih konvoja itd. O tome sam pisao u tekstu *Hrvati u Zapadnim Indijama od 16. do 18. stoljeća* u Hrvatskoj Reviji, br. 2, 2005..

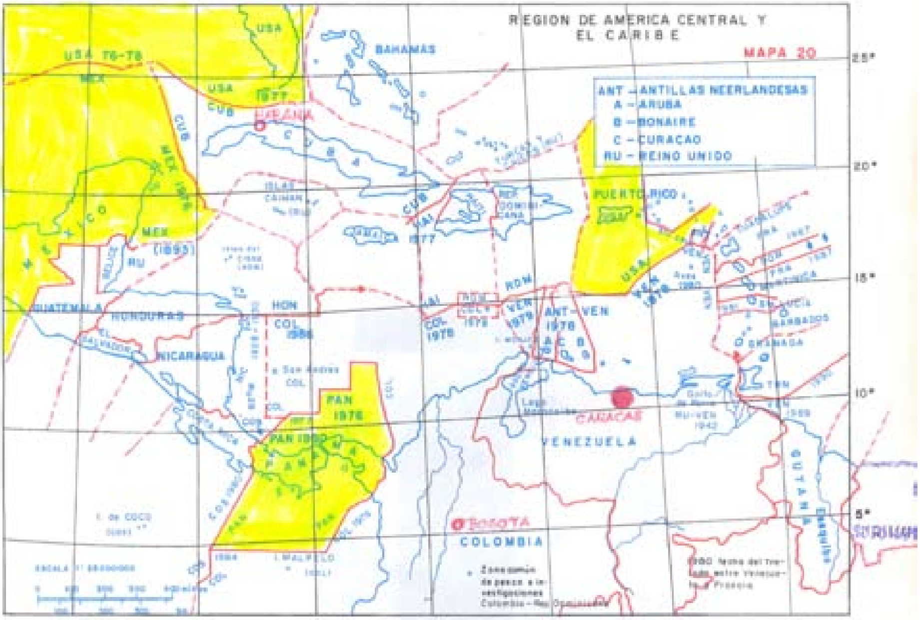
Do dolaska nešto većih grupa Hrvata u Karibe i Srednju Ameriku imamo četiri vala:

1. **U područje New Orleansa**, koje je bilo pod Španjolskom, zatim pod Francuskom (1718. - 1803.) i zatim kupnjom 1803. pod SAD, Hrvati se tu počinju naseljavati 1835/1849. kao pomorci i ribari. God. 1874. osnovali su Sjedinjeno slovinsko društvo od dobročinstva i utemeljili Dom ribara (1905.), Ribarsku zadrugu, Zabavni klub i industriju kamenica od 1855. dalje. Održali su se do nedavna, kad su silno stradali od orkana. Računa se da ih je ostalo nekoliko tisuća. Iako je to područje SAD-a, od njihova

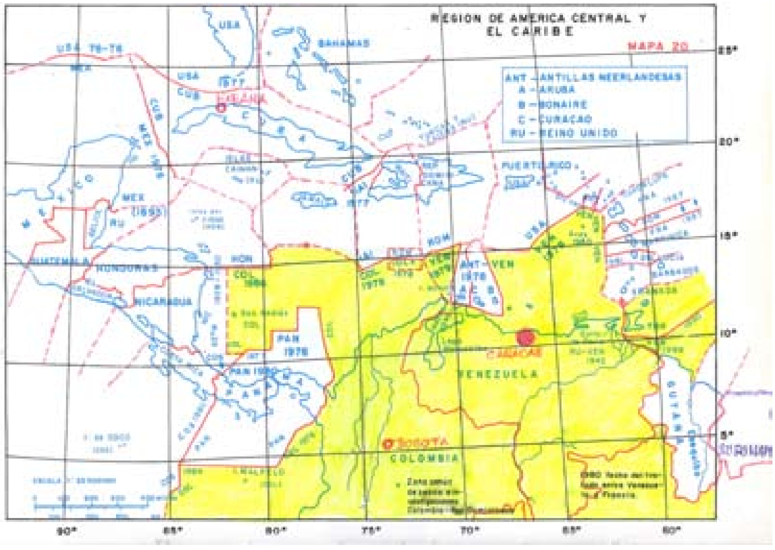
Dvadeset država Srednje Amerike i Kariba pokrivat će stalna misija RH pri Uredu UN-a u New Yorku

useljenja oni su kao pomorci i ribari bili više orijentirani karibskom području i bili manje povezani sa Hrvatima u industrijskim područjima sjeveroistoka SAD i pacifičke obale; 2. **U području Panamskog kanala i Kosta Rike**. Godine 1879. osnovan je u Parizu Société Civile Internationale du Canal_Interoceanique za izgradnju kanala između Tihog Oceana i Karibskog mora. U svibnju 1879. pod vodstvom Ferdinanda de Lessepsa počela je gradnja kanala ali je došlo do bankrota 1889. Jedno drugo poduzeće nastavilo je radove 1894. - 1899. Proglašenjem neovisnosti Paname 1903. nastavlja se gradnja kanala pod kontrolom SAD koji je završen 1914. Prilikom gradnje kanala sudjelovao je veliki broj Hrvata radnika, mnogi od kojih su pomrli ili izginuli uslijed teških, nemogućih radnih i zdravstvenih uvjeta. Uz prkos promoviranja trećesvjetskih odnosa (maršal Tito je posjetio Panamu 1976.) do danas nitko nije pokrenuo studij o tragičnom sudjelovanju Hrvata na gradnji kanala. Tek znamo da je nakon 2. svjetskog rata izvjestan broj Hrvata se vratio iz Paname u Hrvatsku gdje su ostali bez svojih ušteđevina, te neki počinili i samoubojstva. Dio njih se preselio u Venezuelu gdje je tek počimao veliki naftni "boom". Poznato je, međutim, da je jedan predsjednik Kostarike šezdesetih godina bio Hrvat don Francisco J. Orlich Bolmarcich; 3. **U Venezueli**. Najveći broj Hrvata u cijelom području Karibskog mora i Srednje Amerike uselio je u Venezuelu za i nakon 2. svjetskog rata i sada ih tu ima oko 5.000. O životu Hrvata u Venezueli do sada su pisali Mirko Sančević: *Od bosanskih šuma do Venezuele* (HR, München-Barcelona,1982.), dr. Zdravko Sančević: *Hrvati u Zapadnim Indijama od*

Republika Hrvatska je priredila novosti u radu konzularno diplomatskih predstavništava u području Srednje Amerike i Kariba

16. do 18. stoljeća (HR, Matice hrvatske, Zgb, br. 2, 2005.), dr. Zdravko Sančević: *Hrvati u Venezueli* (HR, Matice hrvatske, Zgb, br. 4, 2004.) a nedavno je objavljena knjiga dr. Ante Laušića: *Venezuela i Hrvati* (HMI i Institut za migracije, Zgb, 2007.), a uskoro se sprema dvojezična knjiga *Hrvatska – Venezuela - Karibi* u ediciji Most - The Bridge Društva hrvatskih književnika i knjiga o hrvatskim iseljenicima u Srednjoj Americi i Karibskom području od dr. Ante Laušića; 4. **U ostalim zemljama Srednje Amerike i Kariba**. Nakon nestanka SFRJ i uspostave demokratske i neovisne Republike Hrvatske, Hrvati na području velikog spomenutog područja od Rio Grande u Meksiku do Brazila u 26 država ostali su od prije i za vrijeme domovinskog rata na nemilosti nekoliko preostalih diplomatsko konzularnih predstavništava bivše SFRJ, koji su zatim nestali. Ministarstvo vanjskih poslova RH posvetilo je tada pozornost Hrvatima u Sjevernoj Americi (SAD i Kanada) i Južnom stošcu Južne Amerike (Čile, Argentina i Brazil) gdje je uz Australiju živio najveći broj iseljenih Hrvata u svijetu. Hrvati u Venezueli čim je završio domovinski obrambeni rat kao najorganiziranija zajednica u spomenutom ogromnom području Srednje Amerike i Kariba zatražila je od RH hrvatsko veleposlanstvo u Venezueli s tim da bi ono pokrivalo spomenuti cijeli ogromni prostor, što im je bilo i obećano. Venezuela je priznala RH 1992. no tek 1996. je uspostavljen Gen. konzulat ad honorem RH u Caracasu zahvaljujući besplatnom radu generalnih konzula ad honorem dr. Borisa Širokog (1996. - pok. 1999.) i dr. Zdravka Sančevića (od 1999.), koji su osim toga pribavili i besplatne prostorije. No njih dvojica nisu mogli biti veleposlanici u Venezueli jer su imali dvojno hrvatsko i venezuelsko državljanstvo

Ostalih šest država pokrivene su iz veleposlanstva RH u Braziliji (Venezuela, Kolumbija i Trinidad), iz Madrida (Kuba) i iz Washingtona (Meksiko i Panama)

te su kao takovi mogli postići u Venezueli kao najviši rang onaj generalnog konzula ad honorem (počasni) iako su obojica imali adekvatnu diplomatsku spremu za veleposlanika (dr. Široki je završio diplomatiku u Madridu a dr. Sančević je već prije obavljao veleposlaničke i doajenske funkcije za RH u BiH. Obojica su bili ograničeni na teritorij Venezuele tako da su ostale države područja Srednje Amerike i Kariba (25) ostale nepokrivene. Pa ipak u slučajevima hitnosti (brodolomaca, viza za strane visoke dužnosnike, smjene mornarskih posada, gubitaka dokumenata itd. su obavljali konzularne poslove uz privolu Veleposlanstva u Braziliji kojem su pripadali.

Novoutemeljena predstavništva Republike Hrvatske

Republika Hrvatska je priredila novosti u radu konzularno diplomatskih predstavništava u području Srednje Amerike i Kariba. Prvo, odobreni su počasni konzulati RH u Kubi i Kolumbiji, prvi diplomatski koordiniran iz veleposlanstvu RH u Madridu i drugi iz veleposlanstvu RH u Braziliji; Drugo, počasni konzulati RH u Panami i Meksiku trebali bi biti diplomatski povezani iz veleposlanstvu RH u SAD-u tj. iz Washingtona; Treće, od ove godine 20 država Srednje Amerike i Kariba te hrvatski iseljenici u tim državama će početi biti pokrivani po Stalnoj misiji RH pri Uredu UN-a u New Yorku. Tako, naime, najavljuje *Vodič Hidre* 2007.

Niz nizozemskih i francuskih otoka diplomatski su koordinirani izravno iz Amsterdama i Pariza. Hrvatima rasutim po svim spomenutim zemljama vjerojatno je sada

Englesko govorno područje:	**Španjolsko govorno područje**	**Francusko govorno područje:**	**Francusko govorno područje:**
Antigua i Barbuda Bahame Barbados Belize Dominika Grenada Gvajana Jamajka Sveti Kristofor i Nevis Sveta Lucija Sveti Vincent i	Dominikanska Republika Ekvador El Salvador Honduras Kostarika Nikaragva Guatemala	Haiti	Surinam

Tabela 1. – *Države Srednje Amerike i Kariba s naznakom pripadajućega govornog područja*

lakše rješavati potrebne diplomatske i konzularne poslove, i konačno znaju kuda se obratiti. No kako će se konzularni odnosi svih spomenutih država i MVP EI Republike Hrvatske i hrvatskih iseljenika u njima obavljati nije nam poznato s obzirom na udaljenosti i siromaštvo mnogih naših iseljenika i njihovih potomaka te višejezičnosti u tom prostoru. S obzirom da je u cijelom području Srednje Amerike i Kariba raspodjela konzularnih dužnosti prilično složena, prilažemo 3 zemljovida da se zorno prikaže razdjela diplomatsko konzularnih poslova u tom području. U 20 država to je od sada stvar Stalne misije RH pri Uredu u UN u New Yorku. Mi bismo tek sugerirali da Ured u New Yorku što prije uspostavi vezu s Hrvatima u tim zemljama i provede približni popis Hrvata iseljenika. O tome smo razgovarali još 1992. dok sam obnašao dužnost ministra za iseljeništvo u koalicijskoj vladi demokratskog jedinstva. Hrvatska zajednica u Venezueli je taj popis priredila i ima Banku podataka. Do sada je diplomatsko konzularno predstavništvo najvišeg ranga u spomenutom području Generalni konzulat RH u Caracasu koji djeluje među hrvatskim iseljenicima već jedanaest godina.

Summary

HALF A MILLENNIUM OF CROATS IN THE CARIBBEAN AREA

Croatians first came to the Caribbean area after Columbus' fourth journey to America (1502 – 1504) and we find them here in many countries for almost half a millennium. Third and fourth generation Croatians live today scattered across Central America in a multiethnic and multilanguage environment and often speak the languages of the domicile countries and the Republic of Croatia establishes diplomatic links with these countries. The economic status of Croatian emigrants in this area is relatively humble, even though there are among them successful people in various areas of human activity. Twenty countries of Central America and the Caribbean are linked by a Croatian permanent mission at the UN in New York. The remaining six countries are diplomatically linked from the Croatian embassies in Brazil (Venezuela, Columbia and Trinidad), Madrid (Cuba) and Washington (Mexico and Panama). The Croatian General Consulate ad honorem in Venezuela's Caracas has been successfully active among the Croatian emigrants for 11 years now, and the current honorary consul is the respected businessman and publicist, one of the deserving founders of an independent Croatia, Zdravko Sančević.

Resúmen

MEDIO MILENIO DE PRESENCIA CROATA EN LA REGIÓN DEL CARIBE

Los croatas llegaron por primera vez a la región del Caribe después del cuarto viaje de Colón a América (1502-1504). Allí los encontramos en numerosos países durante casi medio milenio. Hoy, siendo la tercera y cuarta generación, viven dispersos por América Central en un ambiente multiétnico y polígloto. Mayormente hablan el idioma de los países domiciliares, por lo que la República de Croacia establece relaciones diplomáticas con esos estados. El status económico de los emigrantes croatas radicados en esa región es relativamente modesto, si bien hay excepciones y algunos han triunfado en diversas actividades. Veinte estados de América Central quedarán vinculados diplomáticamente a través de la misión estable de la República de Croacia ante la Oficina de la ONU en Nueva York. Los restantes seis estados están vinculados diplomáticamente por medio de las embajadas croatas en Brasilia (Venezuela, Colombia y Trinidad), Madrid (Cuba) y Washington (México y Panamá).
El consulado general ad honorem de la República de Croacia en Caracas (Venezuela) hace once años que ofrece exitosamente sus servicios a los emigrantes croatas. El actual cónsul honorario dr. Zdravko Sančević, además de ser un distinguido empresario y escritor, es uno de los meritorios fundadores del Estado independiente de Croacia.

Željka Lešić

TURNEJE MLADIH IZ AUSTRALIJE, ČILEA I KANADE

Stotine mladih ljubitelja hrvatske tradicijske kulture s tri kontinenta ovoga su ljeta nastupali na uglednim smotrama kulturne baštine u svim hrvatskim područjima u organizaciji Hrvatske matice iseljenika · Naša mladež okupljena u folklornim skupinama u velikim netropolama svijeta s ponosom njeguje narodne običaje svojih predaka · Razgledajući kulturno povijesne znamenitosti Lijepe naše, nisu se osjećali kao turisti čak i kad ne govore hrvatski nego engleski ili španjolski – svugdje su dočekani s toplim zagrljajem

I ove je godine Hrvatska matica iseljenika tijekom lipnja i srpnja uspješno organizirala turneje po domovini hrvatskim folklornim skupinama iz izvandomovinstva. Posjet svim hrvatskim regijama, razgled povijesne i prirodne baštine, boravak u Zagrebu i Matici, nastup na «Đakovačkim vezovima» i drugim prestižnim priredbama hrvatske kulturne scene, susreti s rodbinom i kulturnim djelatnicima matične zemlje kao i predstavnicima hrvatskih katoličkih misija i zavičajnih folklornih grupa čine okosnicu svih njihovih višetjednih turneja u domovini. U pradomovinu su ponajprije stigli članovi folklorne skupine «Naša zemlja» iz dalekog Santiaga de Chilea. U Hrvatsku su došli prvi put. Prvi susret s pradomovinom Hrvatskom bio je dirljiv i vrlo emotivan za sve potomke naših Hrvata, koji su uglavnom treća generacija i ne znaju hrvatski jezik. Dosada nisu poznavali ni pradomovinu Hrvatsku o kojoj su uglavnom slušali najljepše priče svojih djedova i baka, koji su golemu ljubav spram voljene Hrvatske prenijeli i na svoje potomke. Vidjelo se to i osjetilo tijekom cijele turneje i brojnih susreta s njihovim potomcima koje su pronalazili s pomoću fotografija i pisama. Sada kada su upoznali svoju domovinu, jako su se vezali uz nju i dali su si u zadatak posjetiti ju opet za dvije godine. «Ovaj put je još više povezao skupinu. Istaknuli su, kada se vrate u Čile, da će intenzivnije raditi na učenju i drugih plesova iz domovine, a oduševile su ih i klape, pa im je želja osnovati i klapu», istaknula je Gordana Vojvodić, voditeljica Ureda

ravnateljice HMI-a i organizatorica turneje hrvatskih folklornih skupina iz Australije, Čilea i Kanade po Hrvatskoj. Dvotjedna turneja dragih gostiju iz Čilea krenula je iz hrvatske metropole, Zagreba, nastavila se preko Plitvica, gdje su razgledom Nacionalnog parka doživjeli prvo oduševljenje prirodnim ljepotama Hrvatske. Zatim ih je put odveo do Dubrovnika, koji svakoga zadivljuje ljepotom, gdje su imali dojmljiv nastup ispred crkve sv. Vlaha. Nastavak puta vodio je prema Korčuli, Makarskoj, Splitu, te prema Braču, gdje su doživjeli najdirljivije trenutke svoje turneje. Ondje su mnogi potražili svoje rođake, raspitujući se kod susjeda mještana za prezimena rođaka. Uistinu je bilo dirljivo gledati te mlade ljude kada uz pisma i fotografije pronalaze rođake, ne skrivajući suze radosnice što su ih pronašli. Nastavili su prema Zadru, Petričanima, gdje su imali prigodu s članovima mjesne klape družiti se u tipičnoj konobi. Ondje su shvatili što je to toliko opjevana konoba. Put prema Slavoniji počeo je posjetim Osijeku, Bošnjacima, gdje su bili oduševljeni žetvenim običajima koje su prvi put doživjeli, te mnogobrojnim šarolikim nošnjama. Nastavio se posjetom Orahovici i naravno Đakovu gdje su, zajedno s ostalim folklornim skupinama iz izvandomovinstva bili sudionici 41. «Đakovačkih vezova», koje ih je kako su rekli «oborilo s nogu» veličinom ove folklorne svetkovine. Posjet Vukovaru, Ovčari i Memorijalnom groblju, gdje su, kao i ostale folklorne skupine položili vijenac za sve poginule branitelje Vukovara, bio je dirljiv i sjetan. Potom su krenuli put Zagreba, gdje im je kao i svim grupama otpočela i završila hrvatska turneja, koja je trajala od 27. lipnja do 12. srpnja. «Naša zemlja» čine sinovi, unuci i praunuci hrvatskih iseljenika. Većina njih su studenti i sveučilišni profesionalci koji s ponosom čuvaju svoje korijene. Posjet domovini doživjeli su kao dosanjani «životni san». Za uspjeh skupine zaslužni su voditeljica grupe Tatjana Arzić

Mladi kanadski Hrvati upoznali su ljepote tradicijske kulture svih hrvatskih regija i ostvarili prijateljstva s našim folklorašima iz Čilea, Australije i zemlje svojih očeva na 41. Đakovačkim vezovima

i Davor Marić, voditelj glazbenika u skupini, osnovanoj u ožujku 1996.,kada je počela djelovati kao plesna skupina. Od rujna 2005. dobiva i orkestar, te postaje jedina hrvatska folklorna skupina u Čileu s vlastitom instrumentalnom pratnjom.
Krajem lipnja u Hrvatsku stižu i članovi «Lada» iz Geelonga, čije ime na urđeničkom znači bijela ptica ili galeb. Hrvatski Australci boravili su u Hrvatskoj i BiH od 29. lipnja do 18. srpnja. Drugi posjet zemlji podrijetla obuhvatio je mnoge gradove i svetišta, nastupe i druženja, od Zagreba i Slavonije do Banja Luke, Sarajeva, Međugorja, pa sve do Splita, Lastova, Dubrovnika… Iako vrlo zahtjevna i naporna, turneja naših gostiju iz Australije uspješno je završila. Želja im je bila posjetiti svoj rodni kraj u Hrvatskoj i BiH, te svojim sunarodnjacima pokazati s koliko se brige njeguje hrvatska folklorna baština. Nastupima u Zagrebu, na «Đakovačkim vezovima», Karlovcu, Plitvicama, Sarajevu, Metkoviću, Kaštel Kambelovcu i na slikovitom Lastovu oduševili su mnogobrojnu publiku, koja ih je nagrađivala burnim pljeskom i ovacijama. Takva reakcija ne začuđuje kada se zna da su njihove izvedbe prepoznate i priznate u skladu s najvišim standardima održavanim stalnim vježbanjem pod nadzorom Tihomira Zlatića, skladatelja i aranžera, profesionalnog glazbenika TO HRT-a, kao i izvrsnim aranžmanima uglednog maestra Bože Potočnika, koji s australskim Hrvatima surađuje dugi niz godina. U sklopu trotjedne domovinske turneje HKUD «Lado» iz Geelonga prešao je više od 4500 kilometara, te posjetio 30-ak gradova diljem «Lijepe naše» i BiH. Tijekom turneje svugdje su primljeni od srca i s mnogo ljubavi, što su često isticali. Od Hrvatskog zagorja, preko Slavonije, Dalmacije, Like i BiH, bilo je mnogo dirljivih susreta i zajedničkih druženja, no zasigurno, posebno je dirljivo bilo u Vukovaru i posjet biskupu Komarici u Banjalučkoj biskupiji. Dolazak australskih Hrvata dočekala su

Vukovar - Hrvatska mladež iz Australije, Čilea i Kanade tijekom uspješne turneje upoznala je kulturno povijesne znamenitosti Hrvatske, a s posebnim se pijetetom poklonila utemeljiteljima moderne hrvatske države koji su položili živote u Domovinskom ratu za hrvtsku neovisnost i slobodu

zvona banjalučke katedrale, a pri ulazu u katedralu, dočekali su ih zvuci orgulja. «Zahvaljujemo HMI-u na organiziranju izvrsne turneje i na medijskom praćenju. Bili ste nam divni domaćini i na tom vam velika hvala. Pamtit ćemo još dugo ovu uspješnu turneju na kojoj smo ostvarili svoj san da 35. obljetnicu djelovanja proslavimo u našoj domovini – istaknuo je predsjednik HKUD-a «Lado» iz Geelonga Ivan Škratulja. «Lado» iz države Victorija osnovan je 1972. i danas broji 120 plesača i 20 glazbenika u dobi do 25 godina. Učitelj koreografije i pjesme je Robert Pavlić, a učitelj tambure Florio Škratulja.

Domovino, u srcu te nosim

Članovi Kanadsko-hrvatskoga folklornog saveza (folklorne skupine: «Hrvatsko prelo», «Vatroslav Lisinski» i «Zrinski») u Zagreb su stigli 4. srpnja. Put su nastavili prema Žumberku, Slavoniji, Dalmaciji, a turneju su završili u Zatonu 17. srpnja. Gdje god su nastupili ponosno su pjesmom i plesom pokazali s koliko ljubavi u Kanadi njeguju hrvatsku folklornu baštinu. Mnogi od njih slabo govore hrvatski, no izvrsno pjevaju hrvatske pjesme. No, «krv nije voda» i osjete se hrvatski geni. Ma gdje god živjeli, prigodom dolaska u pradomovinu Hrvatsku, srce jače zakuca, ističu mnogi.
Svoje koncerte diljem Hrvatske, nazvali su «Domovino, u srcu te nosim», a to je ujedno i misao s kojom su sigurno otišli u Kanadu, nastavljajući njegovati hrvatsku folklornu baštinu i identitet. Ponosni na nastupe u domovini bili su i roditelji folkloraša koji su pristigli u domovinu, ali i njihov neumorni voditelj, Nikica Vrdoljak, koji, je kao i uvijek nastupio u svim koreografijama kanadsko-hrvatskih folkloraša.
U organizaciji HMI podružnice Vukovar, te uz potporu Vukovarsko-srijemske županije i Gradskog poglavarstva Vukovar na Trgu Republike Hrvatske u Vukovaru je 7. srpnja održan koncert triju hrvatskih folklornih skupina iz Kanade: «Zrinski Frankopan! Iz Toronta, «Vatroslav Lisinski» iz Missassauge i «Hrvatsko prelo iz Oakvillea. Tom

Koncerti mladih kanadskih i australskih Hrvata, te naših folkloraša iz Čilea diljem Hrvatske izazvali su oduševljenje publike

su prigodom s gostima iz Kanade nastupili i Vukovarski golubići, KUD «Šumari» iz Vinkovaca i popularni Šima Jovanovac. U pozdravnom slovu predsjednik Saveza, Nikica Vrdoljak je rekao: «Dugo smo čekali da nam se ispuni želja da posjetimo napaćeni Vukovar. Pažljivo smo pratili sve događaje u očaju, nemoći i boli, jer smo i mi u Kanadi jedna Hrvatska. Neka uz pomoć Božju i zvuk zvona s vaših obnovljenih crkava, bude blagoslovljena sva vaša patnja, dobrota, poštenje i vjera».
Koncert je završio pjesmom «Ne dirajte mi ravnicu», koju su zajedno izveli svi izvođači na čelu s Šimom Jovanovcem.

Mladež nam u tuđini govori engleski i španjolski, a pjevaju izvrsnim hrvatskim

Hrvatska župna folklorna skupina «Sljeme» iz Mississauge uspješno je ostvarila turneju po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini od 6. do 20. srpnja 2007. Mladi kanadski Hrvati, mahom drugog i trećeg naraštaja, u pratnji svojih učitelja i roditelja, nastupali su diljem Lijepe naše, a brojna ih je publika ispraćala burnim pljeskom i ovacijama. Četrdesetak izvrsno uvježbanih plesača, pjevača i svirača u izvornim narodnim nošnjama oduševili su tisuće sudionika i posjetitelja prestižne nacionalne smotre tradicijske kulture 41. Đakovačkih vezova. Matičinim stručnim posredovanjem Đakovo je ovoga ljeta bilo i susretište pet iseljeničkih folklornih skupina s tri kontinenta Sjeverne i Južne Amerike te Australije. U gledalištu se nerijetko vidjela suza radosnica u očima domaćina, jer mladež nam u tuđini govori engleski i španjolski, a evo pjevaju izvrsnim hrvatskim, materinskim jezikom svojih pradjedova. Metropole svijeta i njihove obitelji daju im kvalitetne škole i fakultete, a oni im uzvraćaju marljivošću i očuvanjem hrvatstva poput Diane Bukvić, koja se okitila nagradom najuspješnije maturantice.
Hrvatska župna folklorna grupa «Sljeme» iz Mississauge, prema riječima njene predsjednice gospođe Dubravke Balaban, započela je s radom 1979. godine u okrilju Župe *Hrvatskih mučenika* u Mississaugi, koju čini oko dvije i pol tisuće hrvatskih katoličkih obitelji, a brižno vodi župnik Ivica Reparinac. U ovom naraštaju plesača, pjevača i svirača grupa broji 190 članova i jedna je od najbrojnijih hrvatskih folklornih skupina u tom dijelu Kanade. Rade u šest plesnih i četiri tamburaške skupine, a imaju čak sedam učitelja i četiri asistenta plesa, četiri učitelja sviranja tambura te jednog učitelja pjevanja. Grupa «Sljeme» članica je Kanadsko-hrvatskog folklornog saveza i svake godine redovito nastupa na festivalu kojeg Savez organizira već dugi niz godina, ističe predsjednica Balaban. Hrvatska župna folklorna grupa «Sljeme» je 1999. godine bila organizator i domaćin Kanadsko-hrvatskog folklornog festivala u Mississaugi, s ponosom kaže potpredsjednica društva gospođa Nada Špehar, čijih je četvero djece, pripadnika trećeg naraštaja kanadskih Hrvata, stasalo uz župnu zajednicu i ovu predivnu folklornu grupu učeći, uz redovitu školu, o duhovnoj i kulturnoj tradiciji hrvatskoga naroda pogotovo ličkoga Bosiljeva iz kojega im potječe otac. Godine 1997. «Sljeme» je nastupilo na Hrvatsko-kanadskom folklornom festivalu održanom u KD «Vatroslav Lisinski» u Zagrebu. U Hrvatskoj su ovi marljivi folkloraši gostovali i 2002. i 2004. godine, prisjeća se radosna učiteljica Jeannea Valetić, te dodaje da ima i onih mlađih na ovogodišnjoj turneji kojima je to prvi posjet Hrvatskoj.

Glazbenica Valetić kaže kako bez problema pobudi motivaciju mladim sviračima i pjevačima drugog i trećeg naraštaja, no da se često pita zašto matična zemlja ne ulaže više u promociju vlastite tradicijske kulture barem u zemljama u kojima u većem broju žive građani hrvatskog podrijetla. Čini nam se da smo u tuđini zaboravljeni i da samo Katolička crkva vodi ustrajno računa o našoj kulturnoj i duhovnoj iseljeničkoj zajednici. Hrvatska župna folklorna grupa «Sljeme» nastupala je i na Međunarodnom folklornom festivalu u Drummondville (Kanada), te na mnogim prigodnim koncertima u okviru hrvatske zajednice u Kanadi, prisjeća se profesorica Ana Kulić, potvrđujući primjedbe kolegice Valetić o oskudnoj kulturnoj ponudi iz domovine. Publika je posebno nagrađivala dugotrajnim pljeskom izvođenje pjesama i plesova Karlovačkog Pokuplja, osobito u Donjem Stupniku gdje je mladim kanadskim Hrvatima izvrstan domaćin bio KUD Kraluš i gotovo svi mještani. Tamburaška skupina, koju poučava uz Jeannea Valetić i Branko Cetinjanin, pratila je virtuozno izvođenje pučkih pjesama kao što su *Kolo iz Marjanaca, Sinoć kad je pao mrak, Kolo igra - tamburica svira, Jasnino kolo, Mi smo cure šokice, Curo mala, Zagorski bregi, Šokački opasti* ili pak *Jadranski zvuci*. Veliko oduševljenje publike diljem Hrvatske, od sjevera do juga, od Đakova do Makarske, izazivali su zajednički nastupi Tamburaške i Plesne skupine mladih kanadskih Hrvata osobito pri izvođenju koreografija *Alaj volim u kolu igrati*, *Slavonska poskočica (op op op)*, potom *Kola iz Štitara (aj na sto si me)* i *Pokraj Karašice*.

Hrvatski misionari vjere i kulture

Hrvatska župna folklorna skupina «Sljeme» imala je dojmljiv susret, sudjelovanje u misi i nastup u Čazmi gdje im je bio domaćin njihov nekadašnji misionar i sadašnji župnik u Čazmi velečasni Josip Vavrek. Za Vavrekova djelovanja u toj HKM skupina je bila još brojnija, a svakoga je mladića i djevojku očinski zagrlio i priupitao kako studira, jesu li i dalje odlični Čuljkovi, Babići, Mitrovići, dok je Dianu Bukvić i Zlatka Stipića odmah pozvao da mu čitaju na misi. U nadahnutoj propovijedi poručio im je: *Ljubi svoje, poštuj tuđe! Izazovi razvijene zemlje u kojoj živite, neka vam budu poticaj da u suživotu ne zaboravite svoj kulturni identitet.* Pjevačka skupina pratila je pjesmom svetu misu, a zatim je Plesna skupina «Sljemenaša» izvela, među ostalim, koreografiju *Berba grožđa u Moslavini*, koju su s velikim divljenjem gledali brojni građani Čazme. U Ontariju, najmnogoljudnijoj pokrajini Kanade iz koje dolaze «Sljemenaši», živi više od 12 milijuna stanovnika što je ujedno više od trećine stanovništva Kanade, među kojima su naseljeni i Hrvati koji su najviše koncentrirani u Torontu. Kanada bilježi 34 etničke zajednice s više od 100 000 pripadnika što ju čini vrlo raznolikom, a među njima i vi iz Mississauge njegujte svoje običaje, rekao je velečasni Vavrek. Hrvatska župna folklorna skupina «Sljeme» iz Mississauge s posebnom je radošću hodočastila u najpoznatija hrvatska marijanska svetišta poput Marije Bistrice i Međugorja. Molitva za svoje najbliže, obitelji u Hrvatskoj, Kanadi i Bosni i Hercegovini, molitva za sve ljude čula se s usana naše mladeži. Obitelj Babić

i Čuljak, među ostalim, podrijetlom su iz Hercegovine pa smo još više doznali o povijesti i kulturi Bosne i Hercegovine, te o životu Hercegovaca u Kanadi. Uz nastupe i druženja s ljubiteljima i poznavateljima hrvatske tradicijske kulture od Slavonije, Karlovačkog kraja do Dalmacije, mladi su kanadski Hrvati imali iznimno bogat kulturni program u želji njihovih učitelja i roditelja da se upoznaju s odabranim vrijednostima nacionalne kulturne baštine. Stručni voditelj toga dijela bio je vitalni profesor Vjenceslav Vlahov iz Zagreba. Turneja, sa stručnim vodičima vodila je od legendarnog grada heroja Vukovara, gdje su mladi kanadski Hrvati položili vijenac na Memorijalnom groblju hrvatskih branitelja, pa sve do *grada spomenika* Dubrovnika, preko Dioklecijanove palače u Splitu, kolijevke klapske pjesme grada Omiša, te Nacionalnog parka prirode Plitvičkih jezera i egzotičnog Parka prirode u Kopačkom ritu. Prateći želju mladih kanadskih Hrvata za istinskim vrijednostima očuvane prirode, seoskog mirisa i ruralnog ugođaja, Matičini su im organizatori otkrili ljepote Baranje. Na tek nekoliko kilometara od Osijeka, posjetili smo autohtoni seoski turizam obitelji Sklepić i doživjeli Hrvatsku u tradicionalnoj panonskoj kući u selu Karanac. Uživalo se u vožnji na konjskim zapregama, doskočicama mladog gazde Sklepića, a potom se zabava nastavila u etno restoranu u kojem smo kušali baranjska jela spravljena isključivo na otvorenoj vatri i u krušnoj peći. Iza Baranjske kuće i posjeta obitelji Sklepić, prisustvovali smo tradicionalnoj vršidbi žita u Bošnjacima, gdje su mnogi prvi put uživali u čarima seoskog života. Zaigralo se kolo na livadi s gostoljubivim mještanima u koje su se uključili i svi folkloraši iz Kanade, Australije i Čilea – kojima je Hrvatska matica iseljenika osmišljenim programom pokazala djevičansku ljepotu prirodnih i kulturnih vrjednota Lijepe naše.

Folklorni ansambl Naša zemlja iz Čilea, te ostale hrvatske folklorne skupine u sklopu turneje, posjetili su Hrvatsku maticu iseljenika

Summary

YOUNG PEOPLE FROM AUSTRALIA, CHILE AND CANADA ON TOUR

Hundred of young enthusiasts in traditional Croatian culture coming from three continents performed this summer at prestigious reviews of cultural heritage in all Croatian regions on tours organised by the Croatian Heritage Foundation. It is with pride that young Croatians gathered in folklore ensembles in the world's mayor metropolises nurture the folk customs of their predecessors. Touring the cultural and historical points of interest in Our Beautiful Homeland, they did not feel themselves to be tourists, even when they did not speak Croatian, but rather English or Spanish – they were received everywhere with the warm embrace of relatives.
It was particularly touching at the 41st *Đakovački vezovi* event in Đakovo, a prestigious national review of traditional culture. Thanks to the excellent coordination of the CHF, Đakovo was this summer a meeting place for five emigrant folklore ensembles from three continents: Australia and North and South America.

Resúmen

GIRA DE JÓVENES DE AUSTRALIA, CHILE Y CANADÁ

Cientos de jóvenes amantes de la tradición cultural croata provenientes de tres continentes participaron este verano en prestigiosos festivales folklóricos organizados por la Fundación para la Emigración Croata, que se efectuaron en todas las regiones de Croacia. Nuestros jóvenes nucleados en agrupaciones folklóricas croatas dispersas por las grandes ciudades del mundo, se sienten orgullosos de cultivar las costumbres nacionales de sus antepasados. Recorriendo y observando las celebridades histórico-culturales de la República de Croacia, a pesar de hablar mayormente en inglés o español por desconocimiento del idioma croata, los jóvenes visitantes en ningún momento se sintieron como turistas. En todas partes fueron recibidos con un caluroso abrazo familiar.
Fue particularmente emotiva la 41 edición del Festival folklórico Đakovački vezovi", la prestigiosa revista de tradición cultural croata. Gracias a la mediación de la Fundación para la Emigración Croata, este verano en Đakovo se dieron cita cinco agrupaciones folklóricas de la diáspora croata de tres continentes: Australia, Norteamérica y América del Sur.

Željko Holjevac

OSMOSTOLJETNI HRVATSKO-MAĐARSKI SUŽIVOT

Osmostoljetni hrvatsko-mađarski suživot u granicama iste državne zajednice jedna je od najzanimljivijih povijesnih pojava u Europi · Dugo razdoblje zajedničke povijesti karakterizira i čvrsto prožimanje dviju kultura, hrvatske i mađarske · O isprepletanju hrvatsko-mađarskih kulturnih utjecaja koji su vidljivi i na likovno-umjetničkoj i graditeljskoj baštini, u glazbenoj kulturi, u književnosti, političkoj kulturi, društvenoj i državnoj strukturi itd. nastao je već niz vrijednih knjiga i znanstvenih studija – među kojima izdvajamo monografiju Dinka Šokčevića (r. 1960. u Budimpešti), doktora povijesnih znanosti i sveučilišnog profesora u Pečuhu

Za međusobne odnose dvaju naroda, poglavito dvaju susjednih naroda, od iznimne je važnosti predodžba koju oni imaju jedni o drugima. Ta predodžba, slika drugoga, nije unaprijed zadana i čvrsto strukturirana kategorija, nego je vrlo promjenjiva i ovisna ne samo o socio-psihološkom profilu pojedinca i zajednice nego i o čitavom nizu ostalih čimbenika koji na nju izravno ili neizravno utječu. U nekim razdobljima ona je pretežno pozitivna, u drugima može biti čak i prilično negativna, a u cjelini uzevši ona je uvijek vrlo složena i slojevita.
Možda najbolji primjer koliko može varirati predodžba koju jedan narod ima o drugome i obrnuto, ovisno o kojem je konkretnom razdoblju i povijesnom kontekstu riječ, daje upravo slika Hrvata u očima Mađara i Mađara u očima Hrvata. Hrvati i Mađari nisu nipošto «obični» susjedni narodi. To su narodi koji su punih 816 godina (od *Pacta conventa* iz 1102. do raspada Austro-Ugarske 1918.) živjeli u zajedničkoj državi, dijeleći tijekom toga vrlo dugog razdoblja sve dobrobiti i nevolje zajedničke povijesti. Naročito snažne mijene u tom smislu uočljive su tijekom posljednja dva stoljeća, osobito u vremenu od Hrvatskoga narodnoga preporoda i mađarskoga Doba reformi u prvoj polovici 19. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata i lomljenja povijesnih veza u promijen-

jenim političkim okolnostima, jer je upravo to razdoblje obilovalo iskušenjima koja su ponajviše utjecala na međusobna približavanja i razilaženja, simpatije i antipatije.
Hrvati i Mađari, nekad upućeni na različite načine jedni na druge, čak svojevrsna braća po oružju u doba zajedničke obrane od osmanskog širenja, počeli su se od kraja 18. stoljeća razilaziti, ponajviše zbog međusobno oprečnih koncepcija o vlastitoj nacionalnoj emancipaciji u kontekstu modernizacijskih i nacionalno-integracijskih procesa u 19. stoljeću, poznatom kao «viek narodnosti». Čak su međusobno i zaratili 1848/49., kad je hrvatski ban Jelačić poveo vojsku protiv Kossuthove vlade koja nije prihvaćala stoljetnu hrvatsku posebnost, a različiti nesporazumi dolazili su do izražaja, unatoč poznatoj Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868., još desetljećima poslije. Danas, kada oba naroda žive u svojim samostalnim državama, njihovi su odnosi iznimno prijateljski, a nekadašnji nesporazumi daleka prošlost. Gotovo se danas više ne bi uopće moglo ni pomisliti da je među njima ikad u prošlosti bilo teškoća, a bilo ih je i to vrlo ozbiljnih.
U knjizi *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata**, koja nosi podnaslov «Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga», obrađuje se upravo naznačena problematika promjena u uzajamnim predodžbama kao važnom segmentu ukupnih hrvatsko-mađarskih odnosa tijekom posljednjih 200-tinjak godina. Knjigu je napisao povjesničar Dinko Šokčević, profesor na Sveučilištu Janusa Pannoniusa u Pečuhu, inače Hrvat iz Mađarske. Sličnu knjigu na mađarskom jeziku pod naslovom *Magyar múlt horvát semmel* (Mađarska prošlost hrvatskim očima) autor je objavio još prije dvije godine u Budimpešti, no knjiga koju je o toj tematici objavila Naklada P. I. P. Pavičić iz Zagreba koncepcijski je ponešto drugačije osmišljena, a i neusporedivo je sadržajnija. Komparativno vrednujući obje komponente, hrvatsku i mađarsku, autor je iznimno bogatu problematiku hrvatsko-mađarskih odnosa, u mnogo čemu još ni izdaleka historiografski dovoljno apsolviranu, uspio prezentirati, ograničavajući se pritom u biti na «dugo» 19. stoljeće, na način na koji se tome kod nas dosad gotovo uopće nije pristupalo. Riječ je o specifičnoj dimenziji «slike drugoga», tj. historiografskom žanru koji je u svijetu prilično razvijen, a kod nas još nije zaživio u mjeri koja bi se s današnjeg stajališta mogla ocijeniti posve zadovoljavajućom.
Budući da su Hrvati i Mađari stoljećima živjeli u jednoj te istoj državnoj zajednici, što u sklopu Ugarsko-hrvatskog kraljevstva (1102.-1526.) što u okviru Habsburške Monarhije i Austro-Ugarske (1527.-1918.), nema sumnje da je način na koji su se oni međusobno doživljavali – osobito tijekom posljednja dva stoljeća vrlo dinamične povijesti modernizacijskih i nacionalno-integracijskih procesa, svjetskih ratova i radikalnih društveno-političkih promjena – uveliko određivao i njihovu povijesnu sudbinu u prepoznatljivom srednjoeuropskom civilizacijskom okružju. Već i zato je predmet koji je obrađuje u

---

*Dinko Šokčević: *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga,* Zagreb: Naklada P. I. P Pavičić, 2006., 382 str.

knjizi koja je pred nama iznimno važan. Njegova je specifična «težina» dakako i u tome što se navedena tema u njemu ne obrađuje klasičnom metodom rekapitulacije i interpretacije stručnjacima uglavnom dobro poznate kronologije, što je nerijetko dominantan slučaj u djelima koja pretendiraju na svojevrsno sintetiziranje prošle stvarnosti, nego se autor inovativnim pristupom usredotočuje na analizu specifičnog kuta percepcije Hrvata i Mađara iz perspektive suvremenikâ prošlosti temeljem pažljivog odabira naročito markantnih epizoda iz uzajamne upućenosti obaju naroda (npr. lik Jelačića kod Mađara ili Kossutha kod Hrvata), nastojeći pritom ponuditi što promišljeniju interpretaciju sa što je moguće više novih i poticajnih rješenja.

Svoje temeljno opredjeljenje i usmjerenje, naime želju i namjeru da čitateljstvu ponudi misaono dovoljno izdiferencirano djelo koje bi imalo trajniju uporabnu vrijednost, autor je naznačio već u «Predgovoru» (str. 7-14), postavivši izazovno pitanje «Koga su i što Mađari u Hrvatskoj mađarizirali?» i odmah ponudivši još izazovniji odgovor: «U Hrvatskoj nije bilo mađarizacije!». Imajući na umu mađarizaciju o kojoj se podosta raspravljalo ne samo u hrvatskoj javnosti nego i u hrvatskoj historiografiji tijekom posljednjih stotinjak i više godina, autor nastoji znanstveno dokazati da poslije «neuspjelih pokušaja nametanja mađarskog jezika u službenoj komunikaciji s užom Hrvatskom prije 1848. (…) i pokušaja uvođenja mađarskog jezika u Slavoniji, također u spomenutome razdoblju (…) mađarska politička elita, osim malog broja u političkom smislu neutjecajnih i beznačajnih ekstremista, nije više smatrala mogućim jezičnu asimilaciju Hrvata» i da slijedom toga «Hrvatskoj u nagodbenom razdoblju uopće nije prijetila ozbiljna opasnost od mađarizacije u smislu jezične asimilacije», nego se mnogo više radilo o tome da su «peštanske vlade od vremena do vremena pokušavale isticati vanjske znakove jedinstvenosti ugarske države (zastavu, dvojezične natpise na zajedničke urede i slično), što je hrvatska javnost doživljavala kao mađarizaciju» (str. 11.-13.).

Navednim izvođenjima autor zapravo ne dokazuje da mađarizacije u Hrvatskoj i Slavoniji nije bilo, kako bi se moglo naslutiti bez dubljeg iščitavanja pozadine tvrdnje koju on u tom smislu eksplicitno iznosi. Šokčević ustvari nastoji dokazati da je mađarizacija u Hrvatskoj i Slavoniji, u mjeri u kojoj se o njoj kao fenomenu uistinu može ozbiljno raspravljati, mogla posjedovati određene jezične konotacije samo prije 1848., a u razdoblju dualizma (poslije 1868.) imala je dominantno politički predznak te je istodobno bila gotovo lišena takvih jezičnih implikacija koje bi ostavile dublji trag u povijesnoj stvarnosti. Nije slučajno zagrebački *Obzor* još 25. veljače 1873. istaknuo: «Ni u jednoj zemlji ne prodjoše osnove magjarizacije gore nego u Hrvatskoj». Postoji jedan vrlo egzaktan i vrlo snažan argument koji ide u prilog Šokčevićevim tvrdnjama o mađarizaciji u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju dualizma, iako on u ovoj knjizi nije čak uopće posegnuo za tim uporištem niti se na nj pozvao, zadovoljivši se drugim izvorištima dokaza koje izvodi na temelju uvida u ostale dijelove povijesne stvarnosti. Riječ je o statističkim podacima o etničkom sastavu i jezičnoj kompetenciji stanovništva Ugarske i Hrvatske i Slavonije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Dovoljno je pri tomu uzeti u

obzir popis stanovništva iz 1900., dakle pri kraju Khuenove vladavine koja se hrvatskoj kolektivnoj memoriji i povijesnoj svijesti dugo poistovjećivala s naizgled najizrazitijim mađarizatorskim tendencijama. Više od riječi govori priložena tablica:

Podaci iz popisa stanovništva 1900. godine

	UGARSKA	HRVATSKA I SLAVONIJA
Hrvati	1,1 %	61,5 %
Mađari	51,4%	3,7 %
Ostali	47,5 %	34,7 %
Nemađari govore mađarski	16,8 %	2,08 %

Najvažnija spoznaja koja proizlazi iz tablice je jezična kompetencija. Proizlazi da čak 30,7 % ili gotovo trećina stanovnika Ugarske 1900. nisu uopće vladali mađarskim jezikom koji je ondje bio jedini priznati «državni» jezik. U Hrvatskoj i Slavoniji, u kojima je – prema slovu i duhu Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. – službeni jezik bio hrvatski, mađarskim je 1900. vladalo jedva dva posto stanovništva. Pritom se nije radilo o etničkim Mađarima u Hrvatskoj i Slavoniji, jer je njih bilo nešto manje od četiri posto, nego o Hrvatima i ostalim nemađarskim stanovnicima Hrvatske i Slavonije. Govoriti o mađarizaciji kao jezičnoj asimilaciji u doba dualizma u svijetlu navedenih podataka čini se doista deplasiranim, čak sasvim neovisno o tomu što je stanovitih pojava promicanja mađarskog jezika (tzv. Davidova škola, željeznice, mađarske škole i sl.) u Hrvatskoj i Slavoniji tada bilo. Stoga je autor uveliko u pravu kada, govoreći o razdoblju dualizma, nastoji osporiti postojanje mađarizacije u smislu jezične asimilacije, priznavajući u isto vrijeme postojanje mađarizacije u smislu političke majorizacije i supremacije sa strane mađarske elite, čega je u nagodbenoj Hrvatskoj i Slavoniji nedvojbeno bilo.

Neovisno o tomu koliko će se tko usuglasiti ili se u nekoj nijansi možebitno neće usuglasiti s autorovim stajalištima o pitanju mađarizacije, mora se priznati da njegova tvrdnja uveliko potiče na kreativnije uživljavanje u apostrofiranu problematiku već samim time što upućuje na mnogo veću slojevitost hrvatsko-mađarskih odnosa nego što bi se moglo zaključiti temeljem niza naslijeđenih, više ili manje simplificiranih, popularnih i ne samo popularnih tumačenja u hrvatskome kulturnom krugu.

Knjiga je podijeljena na 14 poglavlja. Prva dva poglavlja, koja nose naslove «Mađari u očima Hrvata od 1790. do raspada Austro-Ugarske» (str. 15. - 26.) i «Hrvati u očima Mađara od 1790. do raspada Austro-Ugarske» (str. 27. - 41.), daju opći okvir za sliku drugoga u hrvatsko-mađarskim odnosima, koju autor u sljedećim poglavljima raščlanjuje na nekim, po njegovu mišljenju, naročito karakterističnim primjerima. U trećem poglavlju «Bi li Mađari bez posuđenica iz hrvatskog jezika mogli uopće govoriti?» (str. 43-77) autor daje sliku Mađara u očima iliraca i mađarona u Hrvatskoj tijekom Hrvatskoga narodnoga preporoda. Četvrto poglavlje «Hrvati liberali (ilirci) u

savezu s mađarskim konzervativcima, a u ratu s liberalima» (str. 79. - 108.) posvećeno je slici Hrvata u očima Mađara u Doba reformi u Ugarskoj, tj. u razdoblju vremenski podudarnom s Hrvatskim narodnim preporodom.

Zanimljivo je pritom da su hrvatskim ilircima bili bliži umjereni mađarski konzervativci koji su uzimali u obzir minimum tradicionalne slojevite strukture zemalja ugarske krune, među koje su se tada ubrajale i hrvatske zemlje, nego Kossuthovi liberali koji su se u krajnjoj konzekvenci zauzimali za radikalnije prestrukturiranje zemalja ugarske krune u mađarsku nacionalnu državu. Predmet petog poglavlja «Van s mačem, udri Mađara/Hrvata!» (str. 109. - 132.) je slika drugoga dramatične 1848., kada su hrvatsko-mađarski odnosi dosegli najnižu točku u cjelokupnoj osamstoljetnoj povijesti njihova zajedništva. Naslov šestog poglavlja «Gdje je Hrvatska? Ne mogu je naći na karti» (str. 133. - 153.) parafraza je poznate izjave koja se pripisuje Lajosu Kossuthu, a u tekstu je riječ o tome kako su Hrvati doživljavali Kossutha. Spomenuta izreka, tvrdi autor, «nema nikakve veze sa zemljopisom, radi se o državnopravnom sporu» (str. 140.), tj. Kossuth nije mislio da Hrvatske nema kao geografske činjenice nego je htio reći da ona ne postoji kao državnopravna tvorba. «Kukavica Jelačić trči prema Beču» (str. 153. - 169.) naslov je sedmog poglavlja, u kojem se autor bavi time kako su Mađari doživljavali bana Josipa Jelačića, pogotovo time kako je o Jelačiću pisao mađarski tisak poslije njegova rujanskog napada na Ugarsku 1848. i kasnijeg skretanja prema Beču.

Osmo poglavlje «Ići ili ne ići u Budimpeštu?» (str. 171. - 190.) posvećeno je hrvatskom doživljaju tisućugodišnjice doseljenja Mađara 1896. i pompozne proslave koja je tom prilikom organizirana, zajedno s gospodarskom izložbom koju su poslovni ljudi i ostali gosti iz Hrvatske posjetili u značajnom broju neovisno o tomu što je oporbeni hrvatski protukhuenovski tisak sugerirao da ju treba bojkotirati. U devetom poglavlju «Hrvati se bune, Beč dirigira» (str. 191. - 210.) autor ispituje odjek na koji je hrvatski narodni pokret 1903. naišao u mađarskoj javnosti. Predmet desetog poglavlja pod naslovom «Dalmatinci vole Mađare» (str. 211. - 238.) je pokušaj svjesnog mijenjanja slike Mađara u očima Hrvata za vrijeme politike «novog kursa», kada se naročito Frano Supilo iz Dalmacije angažirao oko toga da na stranicama svoga *Novog lista* pruži Hrvatima afirmativnu sliku Mađara, jer se to uklapalo u tadašnja nastojanja hrvatskih krugova oko političkog približavanja Mađarima radi zajedničkog oponiranja Beču, a svoj obol pozitivnom promicanju Hrvatske u mađarskom zrcalu dala je i *Croatia*, hrvatski časopis koji je tada kraće vrijeme izlazio u Budimpešti na mađarskom jeziku. U jedanaestom poglavlju «11:1 za Mađare, ali samo u nogometu» (str. 239. - 260.) riječ je o mađarskoj recepciji hrvatske politike «novog kursa». U dvanaestom poglavlju pod naslovom «Mađari tlačitelji, Mađarice lake žene» (str. 261. - 291.) autor se pozabavio mađarskim likovima i pojavama u hrvatskoj književnosti druge polovice 19. i na početku 20. stoljeća. Trinaestom poglavlju u kojem problematizira sliku Mađara u hrvatskoj historiografiji nagodbenog razdoblja, posebno se osvrćući na popularne preglede nacionalne povijesti, autor je dao indikativan naslov «Povijest u službi politike» (str.

293. - 323.). Sliku Hrvata u mađarskoj historiografiji nagodbenog razdoblja izložio je u četrnaestom poglavlju pod naslovom «Samo da nije bilo iliraca i Jelačića!» (str. 325. - 356.).

Na kraju knjige je kraći «Pogovor» (str. 357. - 360.), koji nosi naslov «Prožimanja i u slozi i u svađi», a to je ustvari kratka rekapitulacija hrvatsko-mađarskih odnosa u 20. stoljeću i to nakon što je prestala postojati višestoljetna hrvatsko-mađarska državna zajednica. Slijedi opsežan popis literature s naslovima na hrvatskom, mađarskom i drugim jezicima (str. 361. - 369.), imensko kazalo (str. 371. - 380.) i, uobičajeno, bilješka o piscu (str. 381. - 382.).

Djelo koje je pred nama nije zasnovano samo na poznatoj i razmjerno dostupnoj literaturi. Iako je tek djelomično opskrbljeno uobičajenim znanstveno-kritičkim instrumentarijem (bilješke i sl.), ono je zapravo u velikoj mjeri rezultat izvornih istraživanja na sačuvanoj građi i starim novinama u arhivima i knjižnicama u Hrvatskoj i Mađarskoj. Posebno je dragocjena obrađena mađarska komponenta slike drugoga, jer je ona prosječnom hrvatskom čitatelju, uglavnom zbog jezične barijere, u pravilu slabo ili nikako poznata. Autor je uložio uistinu silan napor da izađe na kraj s poslom koga se svojevoljno prihvatio, poglavito s obzirom na neprijepornu činjenicu da nije nimalo jednostavno raditi na nečemu što iziskuje ne samo poznavanje hrvatskog i mađarskog jezika nego i solidno vladanje čitavim nizom specifičnih znanja neophodnih za uspjeh u takvom poslu. Zahvaljujući svojem habitusu profesionalnog povjesničara i vlastitoj pripadnosti hrvatskoj nacionalnoj manjini u Mađarskoj, što mu je omogućilo zauzimanje dovoljne distance i prema većinskom i prema matičnom narodu, potvrđujući time ujedno njegovu više nego potrebnu nepristranost, autor je do te mjere proniknuo u srž problematike kojom je zaokupljen na stranicama svoga djela, u sve zamršene odnose i stanja, pojave i procese, da se nipošto nije zadržao samo na pukom opisu proučene povijesne zbilje nego je u čitavom nizu slučajeva, kao što smo već pokazali, iznio vrlo promišljene i više nego poticajne opservacije glede razobličavanja pojedinih stereotipa i korekcija stanovitih nepotpunih ili neodgovarajućih spoznaja, a ponudio je i niz rješenja koja svakako valja uvažavati i primjereno vrednovati. Stoga je knjiga koja je pred nama u mnogim segmentima nezanemariv doprinos hrvatskoj historiografiji i povijesnoj znanosti u cjelini.

Šokčevićevo djelo odlikuje se čitljivošću, preglednošću, iscrpnošću, sustavnošću, autorskom dosljednošću i mnogim drugim atribucijama koje mu u stilskom, koncepcijskom, misaonom i svakom drugom pogledu osiguravaju ono mjesto koje mu očekivano pripada. Autor je vodio računa o usklađenosti ponuđenog nazivlja s uobičajenim normama, o unutarnjoj koherentnosti i povijesnoj logici, te nizu drugih pretpostavki koje ovom djelu jamče dobar plasman, dug život i respektabilnu uporabnu vrijednost. Autorov je pristup prikladan i inovativan, a ponuđeni tekst sadržajan i kvalitetan. Štoviše, primjenom moderne znanstvene metodologije cijela je stvar obrađena na način koji predstavlja stanovito osvježenje u odnosu na dosadašnje pristupe, spoznaje i ostvarenja

u području hrvatsko-mađarskih odnosa. Može se slobodno reći da bi knjiga svojom koncepcijom i domašajima mogla biti svojevrsni obrazac za nova slična istraživanja koja bi njezina pojava mogla potaknuti.

Nesuglasja

Tragajući za eventualnim činjeničnim i interpretacijskim pogrješkama u Šokčevićevoj knjizi, uvjerili smo se da njih gotovo i nema. Postoje ipak neki, prema našemu mišljenju, ozbiljni nedostaci. Ograničit ćemo se ovdje samo na dvije stvari koje se u bilo kojem obliku teško mogu zaobići, a to su: utanačenje Hrvatsko-ugarske nagodbe 1860-ih godina i riječko pitanje.

Budući da se u svojoj elaboraciji slike drugoga koncepcijski usredotočio na odabrane markantne primjere iz hrvatsko-mađarske povijesti od kraja 18. do početka 20. stoljeća, autor je morao učiniti nužnu selekciju, tj. nije mogao, a nije mu bio ni cilj, obraditi sve teme o kojima bi se u tom vremenskom rasponu moglo govoriti. To samo po sebi ne bi bilo veći problem da je autor na odgovarajući način obradio šezdesete i rane sedamdesete godine 19. stoljeća, tj. vrijeme sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. i prve poslijenagodbene godine, što je ili u potpunosti ispustio iz svoga vidokruga, što je manje vjerojatno, ili to zbog kompleksnosti teme nije imao kad obraditi, što je u ovom slučaju izvjesnije. Šteta je ipak da toga u knjizi nema, ne samo zato što je spomenuto razdoblje posebno važan dio hrvatsko-mađarske zajedničke povijesti ima li se na umu strukturiranje obrazaca moderne koegzistencije nego i zato što je slika drugoga u hrvatsko-mađarskim relacijama u tom razdoblju oscilirala u skladu s kontinuitetima i promjenama na području politike i života općenito, stabiliziravši se u obrascima koji su se u bitnim crtama održali do 1918., pa i poslije toga. Slika Mađara u očima Hrvata prošla je tada kroz duboku metamorfozu od pravih izljeva «bratskih» osjećaja 1860., neovisno o ratnom iskustvu 1848., do gotovo neskrivene «mržnje» koju je već početkom 1870-ih godina uvelike inducirao Rauchov poslijenagodbeni režim u Hrvatskoj. I u Ugarskoj je 1861. bila razmjerno jaka struja koja je u Hrvatima vidjela «braću» i koja je bila sklona pripisati svu krivnju za «nesreću» što se dogodila 1848./49. bečkom središtu. Vodeći mađarski političar Deák dopuštao je čak mogućnost da se hrvatsko-mađarski savez, raskinut 1848., niti ne obnovi, smatrajući ipak da «višestoljetna uzajamna pripadnost» i «zajedinstvo interesa» dovoljno govore u prilog održivosti tradicionalnog hrvatsko-mađarskog zajedništva. Izborivši se Austro-ugarskom nagodbom 1867. za gotovo paritetnu poziciju u odnosu na Beč, Mađari su postali politički samosvjesniji nego ikada prije, a to je u kasnijem razdoblju imalo odraza i na njihovo stajalište prema Hrvatima i njihovim «jogunjenjima», kako se 1. kolovoza 1871. izrazio peštanski list *Magyar Állam*. Dakle, držimo da je u knjizi takvog naslova trebalo obratiti i prijelomne šezdesete godine 19. stoljeća, utoliko prije što su one važnije i od rata 1848., koji nije riješio ništa jer da jest onda ne bi bilo potrebno ići na utanačenje Hrvatsko-ugarske

nagodbe 1868. radi stvaranja okvira za suživot prema građanskom modelu.
Riječko pitanje je bilo kamen spoticaja *par excellence* u hrvatsko-mađarskim odnosima i prije a osobito poslije 1848. Rijeka koja je od 15. stoljeća bila habsburški posjed, a u 18. stoljeću dio komercijalnog distrikta Austrijsko primorje, utjelovljena je 1776. u Kraljevinu Hrvatsku, ali je već potkraj 18. stoljeća, zajedno s Vinodolom, preobražena u Ugarsko primorje. Hrvatska banska vojska ušla je u Rijeku 1848., pridruživši je iznova Hrvatskoj. Tijekom 1860-ih godina pravo na Rijeku polagali su i Mađari i Hrvati. Oko nje se nikako nisu mogli dogovoriti, ni u vrijeme utanačenja Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. ni u posebnim pregovorima o Rijeci 1869. Čak ni hrvatski unionisti (tzv. mađaroni), koliko god inače bili skloni idealiziranju hrvatskih izgleda u zajednici s Ugarskom, nisu htjeli prepustiti Rijeku potpunoj i neposrednoj mađarskoj upravi. «Riječka krpica» bila je nametnutno rješenje kojim je Franjo Josip više pilatovski oprao ruke od tog problema nego što ga je riješio, a izlaz koji je potom pronađen u riječkom «provizoriju» pretvorio se u nepromjenjivo, iako nikada do kraja dorečeno, stanje jer se status Rijeke, prepoznatljiv u sintagmi «corpus separatum», nije mogao mijenjati bez pristanka predstavnika Ugarske, Hrvatske i Slavonije te grada Rijeke, a oni su zastupali do te mjere međusobno oprečne interese da se do 1918. i raspada Austro-Ugarske nikako nisu mogli usuglasiti oko takvog položaja Rijeke koji bi dugoročno bio svima prihvatljiv. Rijeka je, dakle, tema koja se u kontekstu hrvatsko-mađarskih odnosa, pogotovo u 19. stoljeću, nikako ne može previdjeti. Ostaje samo nadati se da će autor u nekom budućem izdanju ove knjige, slikovito rečeno, ozbiljno zagristi i u jabuku koja se zove Rijeka.
Unatoč naznačenim nedostacima i slabostima, Šokčevićevo je djelo po mnogo čemu drugome iznimno vrijedno ostvarenje. Ono je namijenjeno stručnjacima, ali je pisano tako da u potpunosti može zadovoljiti najširu hrvatsku javnost koju će, nema sumnje, zanimati odnosi sa susjednim mađarskim narodom u prošlosti. Budući da kod nas gotovo i nema srodnoga djela koje bi nudilo prikaz te problematike na način na koji ova knjiga omogućuje uvid u nju, vjerujemo da će njezino pojavljivanje naići na pozitivan prijam naše znanstvene zajednice, a jasno je da će tema svojom zanimljivošću privući i širu hrvatsku čitateljsku publiku, prirodno senzibiliziranu za problematiku granica i odnosa sa susjednim zemljama i narodima u prošlosti i sadašnjosti. Bez poznavanja stvarne prirode tih odnosa u prošlosti teško je i pomišljati na ozbiljniji uspjeh recentnih nastojanja oko njihova pouzdanijeg kristaliziranja u bliskoj budućnosti. Zato je pojavljivanje ovog djela, koje se s tog stajališta u mnogo čemu može smatrati paradigmatskim, višestruko opravdano, korisno i potrebno.

Summary

EIGHT CENTURIES OF CROATIAN-HUNGARIAN COEXISTENCE

The eight centuries of Croatian-Hungarian coexistence in the frame of a union of states is one of the most interesting historical phenomenon in Europe. The long period of common history is characterised by the mutual interfusion of the two cultures, Croatian and Hungarian. A number of valuable books have already been written about the intertwining of Croatian-Hungarian cultural influence, evident in the heritage of visual arts and architecture, in music, literature, political culture and social and national structures. Among these is a monograph by Doctor of History Dinko Šokčević (born in Budapest in 1960).

Croatians and Hungarians are by no means "typical" neighbouring nations. They are peoples who have lived in a confederation a full 816 years (from the *Pacta conventa* of 1102 to the breakdown of the Austro-Hungarian Empire in 1918), sharing all of the benefits and distress of a common history throughout that very long period. Particularly deep-reaching changes are evident in that regard over the past two centuries, especially during the period of the Croatian National Revival and the Hungarian Period of Reform from the first half of the 19th century to the end of World War I and the breakdown of historical ties in the altered political circumstances, as it is precisely this period that was abundant in inclinations that more than anything else influenced mutual rapprochement and estrangement, sympathy and antipathy.

Croatians and Hungarians, once, in different ways, oriented towards one another, even brothers-in-arms of sorts during the joint defence from Ottoman expansion, began to move their separate ways in the late 18th century, above all because of mutually opposing concepts of their own national emancipation in the context of the modernisation and national-integration processes of the 19th century, known as the "age of nations". Today, when both peoples live in their own independent countries, their relations are exceptionally friendly; and former disputes a thing of the distant past. The book *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata (Croatians in the Eyes of the Hungarians, Hungarians in the Eyes of the Croatians)*, subtitled "How the Image of the Other Changed in the View Over the Drava River", treats the cited issue of changes in mutual perception as an important segment of overall Croatian-Hungarian relations.

Resúmen

OCHO SIGLOS DE CONVIVENCIA CROATO-HÚNGARA

Los ocho siglos de convivencia croato-húngara en una misma comunidad estatal es uno de los fenómenos históricos más interesantes de Europa. El largo período de historia compartida se caracteriza por la compenetración de las dos culturas, croata y húngara. El entrelazamiento de las influencias culturales croato-húngaras (que se puede ver en la herencia artística y arquitectónica, en la cultura musical, en la literatura, en la cultura política, lo mismo que en la estructura social y estatal) es un tema sobre el cual se escribieron valiosos libros y tratados científicos, entre los que se destaca la monografía del doctor en ciencias históricas Dinko Šokčević (nacido en 1960 en Budapest).
Los croatas y los húngaros de ningún modo pueden considerarse como "simples" naciones vecinas. Son naciones que convivieron en el mismo Estado durante 816 largos años (a partir del Pacto conocido como "Pacta conventa" de 1102 hasta el desmembramiento del Imperio Austro-Húngaro en 1918), compartiendo buenos y malos momentos de historia común. En ese sentido, fueron particularmente fuertes los cambios ocurridos en los últimos dos siglos, especialmente en la época del Renacimiento Nacional Croata y en el período que se extiende desde la Reforma Húngara en la primera mitad del siglo XIX hasta el final de la Primera Guerra Mundial y la rotura de los lazos históricos en circunstancias políticas cambiables, porque precisamente ese período abundó en tentaciones que influyeron en las relaciones mutuas produciendo alejamientos y acercamientos, simpatías y antipatías.
Los croatas y los húngaros, que en su momento tenían muchos motivos para ser aliados y que fueron como hermanos de armas durante la defensa común contra la expansión otomana, a fines del siglo XVIII comenzaron a distanciarse, principalmente por tener distintos puntos de vista sobre la propia emancipación nacional en el contexto de los procesos modernistas e integracionistas nacionales del siglo XIX, este último llamado "siglo de las nacionalidades".
Hoy, cuando ambas naciones viven en sus estados independientes, sus relaciones son extremadamente amistosas y sus antiguos malentendidos son cosas del pasado.
El libro "Los croatas vistos con ojos húngaros y viceversa", que lleva por subtítulo "Como cambiaba la imagen del otro mirando desde la orilla opuesta del Danubio", trata precisamente la problemática de estos cambios en las imágenes mutuas, que fueron un factor importante en las relaciones croato-húngaras.

Sanja Vulić

ETNOGRAFSKA PROZA O ŠOKAČKIM HRVATIMA

Šokački Hrvati u Sonti mogu biti sigurni da će njihovi običaji biti kvalitetno ubaštinjeni zahvaljujući požrtvovnom radu Ruže Silađev koja je stvorila pravu riznicu u sonćanskom idiomu - svojom knjigom Divani iz Sonte (Subotica, 2007.) · Ruža je nedavno objavila tu zanimljivu zbirka etnografskih crtica u kojima se prikazuju događanja, običaji, sudbine, dogodovštine i duhovitosti šokačkih Hrvata u Sonti u razdoblju od sredine prošloga stoljeća do najnovijega vremena

Govor sonćanskih Hrvata i ostalih šokačkih Hrvata u Bačkoj te šokačkih Hrvata u drugim krajevima pripada arhaičnomu slavonskomu dijalektu štokavskoga narječja. Naziv *slavonski dijalekt* često stvara zabunu jer je teritorijalno određen, pa se može steći pogrešan dojam da se odnosi na sve današnje govore u Slavoniji, što uopće nije točno. Pod dijalektološkim pojmom *slavonski dijalekt* podrazumijevaju se govori srodnih ili pak istih dijalekatnih značajki na prostoru koji obuhvaća područja unutar i izvan državnih granica Republike Hrvatske. Unutar hrvatskih državnih granica slavonskim se dijalektom govori ne samo u velikom dijelu Slavonije (osobito u njezinu podravskom i posavskom dijelu, ali i drugdje u Slavoniji), nego još i u Baranji. Izvan državnih granica Republike Hrvatske, slavonskomu dijalektu pripadaju govori oko Orašja u bosanskom dijelu Posavine, zatim svi šokački govori u Bačkoj unutar državnih granica Srbije te govori u još nekoliko oaza u južnoj Mađarskoj, od Podravine do Bačke. Na tom je dijalektu temeljen i govor Hrvata u Rekašu kraj Temišvara u Rumunjskoj, a i govori Hrvata u Srijemu glavninom su se temeljili na tom dijalektu. Unutar državnih granica današnje Srbije ikavskoj skupini govora slavonskoga dijalekta pripadaju autohtoni mjesni govori šokačkih Hrvata u Sonti, Bačkom Monoštoru, Bačkom Brijegu, Plavni, Vajskoj i Bođanima, kao i govor Hrvata u Baču kraj Sombora. Istoj ikavskoj skupini pripada i šokački govor Hrvata u Santovu u mađarskom dijelu Bačke. Valja istaknuti da slavonskim dijalektom govore samo i jedino Hrvati. Prema tomu, slavonski

dijalekt jest jedan od hrvatskih štokavskih dijalekata, tj. jedan od štokavskih dijalekata hrvatskoga jezika.
Tekstovi Ruže Silađev nedvojbeno nam pokazuju da naraštaj Sonćana kojemu ona pripada još u znatnoj mjeri čuva obilježja slavonskoga dijalekta. Dovoljno je npr. jezične značajke u tekstovima Ruže Silađev usporediti s podacima u dijalektološkoj raspravi Stjepana Ivšića *Današnji posavski govor* koja se odnosi na same početke 20. stoljeća. Uspoređujući Ivšićeve podatke u slavonskomu dijelu Posavine s jezikom Ruže Silađev ostajemo zadivljeni u kojoj su mjeri sonćanski Hrvati sačuvali svoj govor od starine. Naime, gotovo sve dijalekatne značajke koje susrećemo u tekstovima Ruže Silađev, nalazimo i u spomenutoj studiji Stjepana Ivšića. No budući da predmet ovoga teksta nije jezikoslovna analiza, ovom ćemo se prigodom usredotočiti na neke druge aspekte proza Ruže Silađev.
Te su nam proze, naime, dragocjene u etnografskom, kulturološkom i antropološkom pogledu. Iz njih možemo puno toga naučiti o svojem narodu, te istodobno se posramiti koliko smo toga zanemarili i zaboravili. Autorica je jednostavna, skromna Sonćanka, ali žena bogata duha i plemenita srca, čuvarica tradicije koja nastoji ne samo sačuvati od potpunoga zaborava nego i postupno ponovno oživjeti naše prelijepe običaje šokačkoga puka hrvatskoga.

Promicanje istinskih vrijednosti vezanih za blagdane

U današnje vrijeme oživljavanja i obezvrjeđivanja svih istinskih vrijednosti te bezobzirne komercijalizacije i nekritičkoga uvoza tuđih i našemu narodu zapravo nerazumljivih običaja, u novije vrijeme uglavnom sa Zapada, treba hrabrosti i vjere za promicanje istinskih vrijednosti. Jedan od najagresivnijih tuđih običaja koji se kao zarazna bolest proširio našim krajevima jest Halloween. Taj naziv, koji doslovce znači večer uoči Svih svetih, u nas je međutim poznat kao Noć vještica. Naš je narod oduvijek postio i molio uoči velikih blagdana. A danas se redovito događa da 31. listopada, u predvečerje jednoga od najvećih katoličkih blagdana, blagdana Svih svetih, umjesto posta i molitve odjednom brojni naši ugostiteljski objekti, a na žalost sve više i obiteljski domovi, bivaju okićeni golemim sablasnim svijetlećim bundevama koje su uvertira u slavlje tzv. Noći vještica, pa se cijele te svete noći, umjesto posta i molitve, ili barem razmišljanja u tišini, pije i orgija, a sve se više počinju odijevati i pokladni kostimi, pa se čak i djecu postupno na to navikava. Naime, drevna keltska svetkovina koja je poslije prozvana Halloween, nama je pristigla iskrivljena preko SAD-a. Kelti su vjerovali da se duše umrlih vraćaju kako bi posjetile svoje domove i zato su za tu svetkovinu palili vatre da bi potjerali zle duhove. Od VIII. stoljeća i Katolička crkva slavi blagdan Svih svetih otprilike u isto doba, pa odatle i naziv Halloween na Britanskom otočju. U SAD-u se običaj Halloweena konkretnije prihvaća u 19. stoljeću preko brojnih useljenika iz Irske, a u 20. stoljeću postaje jednim od najpopularnijih američkih praznika, naravno, potpuno komercijaliziran, bez ikakvih vjerskih sadržaja, s obveznim kostimiranjem djece u pokladnom stilu. Osobito su omiljene vještice, a neobilazne su i bundeve izrezane

poput demonskoga lica s utaknutom upaljenom voštanicom. To je i razlog zašto se u nas taj američki običaj pojavio pod imenom Noć vještica. Čak se i u našim televizijskim reklamama pred blagdan Svih svetih, npr. g. 2007. u reklami za slasticu *Monte*, upozorava djecu da će uskoro Noć vještica i da se trebaju pobrinuti za kostime. Tako američka pseudokultura, koja se nekritički prihvaća uglavnom preko filmova i glazbe, razara našu višestoljetnu tradiciju, naše lijepe običaje pune duha i dobroga ukusa. Jer i mi znamo za bundevice sa svijećama. Samo njih naša djeca nose na večer samoga blagdana 1. studenoga, a ne uoči blagdana. Tako je naravno i u Sonti, na što nas podsjeća Ruža Silađev u svojem lijepom opisu običaja na blagdan Svih svetih: *Otkad znamo za se na Sisvete poslipodne, očevi, stari i dide imu ''dužnost". Pripolovit i izdubit male bundive. Samo turkinje. Što lipše išarat križićima, zvizdama, misecom i srcetima. Malo okolo izreckat. Upolak metnit sviću i zapalit. Obisit na šnjuru, tako da se može nosit. U sedam sati uveče na Sisvete počmu zvonit zvona na Kalvarije. Prija su zvonila sve do osam sati. Jedeke na zvona su vukli birovi. A miništranti su malo po selu išli "prosit". Narod bi rado davo koji sitnež za zvona. Birovi bi onda kupili koju kapljicu i tako lakše vukli zvona. Svi idemo na groblje. Utaj sat, naši stari su rekli da izlazu duše naši mili mrtvi. Kandela naše dičice svitlu jim put da znadu dojt do nas. Kandelo se metalo pomalo na više grobova. Molili smo u tišine, svako za se i svako za svojega. Stojalo bi se na grobu onoga koji je zadnji umro. Dogod zvona zvonu.* Taj običaj dječjih procesija sa svjetiljkama na večer na blagdan Svih svetih čuvaju i druge grane hrvatskoga naroda, tj. ne samo šokački Hrvati nego npr. i gradišćanski Hrvati u Austriji. Da su Sonćani plemeniti ljudi, dobro svjedoči još jedna napomena Ruže Silađev uz blagdan Svih svetih: *U dane ka'se čisti uvik je dobro očistit koji grob što nije tvoj. I sviću zapalit. Kakomu siromu što nema nigdi nikoga.*

Naša autorica upozorava i na običaj da se djeca odijevaju u tzv. betlemare u predbožićnom i božićnom razdoblju, počevši od sv. Andrije (30. studenoga), i obilaze kuće, a ne zaboravlja ni običaje vzane za ostale blagdane, npr. molitva na sv. Barbaru, običaji za sv. Nikolu (Mikulaša), sv. Luciju (Lucin dan), na Kokošji badnjak, Adama i Evu, Badnjak, Božić, svetoga Stjepana, svetoga Ivana, Nevinu dječicu, Staru godinu, Novu godinu, Tri kralja. Slijedi opis običaja vezanih za Svijećnicu, svetoga Blaža, zatim u pokladnom razdoblju, na Pepelnicu i dalje u korizmi, npr. u subotu pred Cvjetnicu, na samu Cvjetnicu, u Velikom tjednu, na Uskrs, u uskrsnom tjednu, na Duhove, na Tijelovo, na svetoga Antuna, na blagdan Srca Isusova, na sv. Petra i Pavla, na sv. Iliju itd.

Šokački Hrvati u Sonti nisu sačuvali samo jezik nego i svijest o pripadnosti hrvatskomu narodu

Među pripremama na dan prije Badnjaka zabilježila je i sljedeće: *Oma se najdu i tri lipše vlati što se metnu u čašu sa zrnima žita i kukuruza. Nuž nji se zabodu tri svićice. Crvena, bila i plava.* Taj opis također pokazuje kako šokački Hrvati u Sonti nisu sačuvali samo jezik nego i svijest o pripadnosti hrvatskomu narodu. Isto se može reći za opis običaja na samu Badnju večer i na blagdan Nevine dječice. Na Badnju večer: *Svako na svoje misto stane kraj astala. Najmanje dite dobije u ruke čašu sa kukuruzma, žitom,*

i sa crvenom, bilom i plavom svićicom. Svićice se upalu. Dite se isprid astala okrene oko sebe, stane i kaže: – Faljenisus, čestiti vam Adam i Eva i Badnjak! – Svi ostali odgovorimo: – Živ i zdrav bijo! Na blagdan Nevine dječice: *Nutri je još osto kriškringli, jabuka s astala i žito sa crvenom plantikom. Sve drugo je od Božića sprimito. Ako crvena, bila i plava svićica nisu izgorile, zapalićemo ji na Novu Godinu.* Zanimljiva su i zapažanja o dočekivanju Nove godine u Sonti, koje je prije nekoliko desetljeća bilo posve drukčije nego danas. Na Staru se godinu pred večer išlo na misu zahvalnicu za proteklu godinu: *Kako mož bolje svršit staru godinu neg u crkve?!* Nova se pak godina dočekivala s ukućanima uz molitvu: *Nova godina se nije „na svaj glas" čekala. Najviše doma međ svojima. Ako se zaspe, malo nas kogod izbuni. Izmolimo Očenaš, naki sanani čestitamo ocu i matere novu, jel već ko je u kuće. I onda Bošpomozi ope u vrući krevet!* Sonćanski su Hrvati uvijek bili dobronamjerni i tolerantni prema susjedima druge vjere i nacionalnosti, te su nastojali svojim ponašanjem pridonositi skladnomu suživotu. I svoju su djecu odmalena učili tomu suživotu i poštovanju vjerskih blagdana i običaja susjeda. Zato Ruža Silađev, prisjećajući se dočeka Nove godine u svojem djetinjstvu, piše: *A, već nedilju dana posli, ićemo kod strine Sikine na njev Božić!*

Velika se promjena u načinu života na selu zapaža i u odnosu prema domaćim životinjama kojih je sve manje. Stariji naraštaj umire, a mlađi često nemaju volje baviti se takvim poslom, smatrajući da je oko blaga puno više muke nego što takav napor donosi koristi. Poslije Drugoga svjetskog rata takvomu je mišljenju pridonio i odnos komunističkoga režima prema malim privatnim poljoprivrednim posjedima. Tako je i u Sonti, pa autorica napominje: *Prija drugoga rata su se na Božić i na Uskrs, puno pekli jaganjci. Posli*

Šokački Hrvati brižno njeguju etnografsku baštinu

su bile ovce skoro utamanite. Također se kritički odnosi prema pomodnomu običaju pretjeranoga uređivanja kuća i stanova uoči velikih blagdana jer se često pritom zanemaruje duhovna priprema, čime se zapravo poništava smisao blagdana koji se dočekuje: *Nisu naše stare za Uskrs puno cifrale u kuće. Više su išle u crkvu, Bogu se molile, jajca šarale i radovale najvećemu kršćanckomu svecu.* I na ostale se blagdane više išlo u crkvu, npr. na Svetoga Petra i Pavla: *U crkvu se obavezno išlo. Kaki je to svetac, ako, ne ideš u crkvu!?!* S puno ljubavi Ruža Silađev opisuje i običaje na ostale blagdane, npr. na Cvjetnicu: *''Cica-Macu" već otkad znamo za se poslipodne nosimo na groblje. Na svaki grob se zabode po jedan prutić. Isto tako ponese se na njivu i u vinograd. Zatakne se u zemlju. Da bude blagosovena. Da se cila zemlja i živi i mrtvi spomenu da uzdizan do nebesa danas, sutra već možeš bit popljuvan. Ko što je bijo Isus.* Pritom ne zaboravlja ni kakav je bio odnos pojedinih državnih vlasti prema katoličkim blagdanima. Pišući u tom kontekstu o blagdanu Srca Isusova, autorica ističe: *Mađarcka država je taj dan jako poštivala. Za njevoga vrimena žandari su čuvali naš atar. Niko stranjcki nije smijo radit u našemu ataru.* Istodobno primjećuje sve veću ravnodušnost svojih sunarodnjaka prema tradiciji, unatoč stanovitih pogodnosti. Tako npr., navodeći raspored misa u nedalekom selu Doroslovu (u kojem većinom živi mađarsko stanovništvo), kamo svi katolici hodočaste na blagdan Duhova, zamjećuje: *Prvi dan, mađarcka misa. Drugi dan, 'rvacka misa. Treći dan švapcka misa. Do današnjega dana je raspored isti osto. Samo je danas mali broj oni koji znadu otpivat: "Rajska Djevo…".*

Naravno, ni u vremenu koje autorica opisuje nipošto nije sve bilo idilično. Naprotiv. Težaci su vrlo teško živjeli. Njihov je mukotrpni rad također česta tema u proznim crticama Ruže Silađev. Opisujući život seljaka za vrijeme žetve u tom kutku plodne Panonije, prije svega napominje: *Nijedampt izostat od posla. Samo kad pada kiša i kad je kaki svetac. Bili smo umorni. Otuda i ona naša: ''Daj Bože, kiše i svetaca".* Osobito je teško bilo nadničarima koji su radili na tuđoj zemlji, posebno pak ženama koje su, uza svu muku, još bile i potplaćene i općenito u znatno nepovoljnijem položaju: *Najbolje je bilo kad su vinčani u paru. Vako, uvik se zno najt kaki brezobrazni muški. Pa neće nimalo pomoć rukovetajle. Taki kosač, jel lati pa puši, jel kobojage ide zarad sebe. A kad bude Jezuš, svaki muški bude platit više skoro za frtalj. U Božje bašče svakaka cvita ima! Rukovetajlin posov je puno zaputaniji.* No ni muškarci nisu bili pošteđeni teških poslova, osobito ne zimi kada se skupljala trska. Zato Ruža Silađev citira i jednoga starijega Sonćanina koji se sjeća kako je u mladosti skupljao trsku: *Pobolimo se, izmršavimo. Ispod rekle ti vrućina, a ruke, noge i lice ti se smrzne. Laloke ispucu, ruke dobiju krvave žuljeve. Noge smrzotine. A moraš radit. Doma ti čeku gladna usta. Nije bilo dana, da nisam pomislijo na moju dicu. Samo da ne dočeku moju sudbinu! ... Ne voljim se ni sitit noto vrime. Idem sad kadgoda u varoš ko doktora pa vidim niki bircuzi ko forme ukrasiti trskom. Mene se oma ništa zgrči u žalucu!* Među tipično ženskim težim poslovima izdvaja i tkanje, no pritom ističe i veliku marljivost svojih starijih sumještanki, a također i činjenicu da su one manje spretne bile oštro kritizirane. O tome piše u tekstu "Pučica i snova" (u značenju potka i osnova pri tkanju): *Naradile se Šokice, naše radenice. I još se utecavale čije će bit bilije, mekanije i tanje. Za tarke,*

gaće, skute, zore, bube, džakove... Ako je čije bilo zamuljano i zamodrito oma se reklo: „Ne bilo je, i njoje i njezini ruka! Prošla taka vrimena. I dobro što su prošla. Sad još di koja lužnica potsiti na mukotrpni posov naši matera, baka i prabaka.

Lijepe i ružne strane tradicionalnoga načina života u zapisima Ruže Silađev

Bilo je i lakših poslova. Tako se npr. Ruža Silađev prisjeća ljetnoga pranja rublja kao veseloga događaja. Radilo je više žena zajedno, npr. pred *Kirbaj* (tj. pred seoskoga sveca zaštitnika): *Žene kako koji komat operu, oma prostiru okolo na kojikako granje, kukinje i glog. Lipi vrili dani i do uveče se posuši. Valjalo se ponet na pranje, malo rakije. Malo se popije, poji, pa onda i matere na našu radost nako u košuljaca i skuta zaplivu. Do pridveče se sve popere. Ko ima manje pomogne onomu ko nije gotov.* Ipak, valja imati na umu da se rublje na takav način pralo dok je Ruža Silađev bila dijete. Odraslim ženama taj posao možda i nije bio tako zabavan. Usto, autorica opisuje pranje rublja ljeti, a u ostala godišnja doba sigurno nije bilo zabavno. Poznato je uostalom da je ručno pranje rublja bio vrlo težak posao i kao takav je opisan u više književnih djela. Tako se npr. i Franka Belić, koja je rodom iz Vrboske na otoku Hvaru, inače autorica proznih crtica sabranih u knjizi *Varbuoska u uspomeni mojega ditinstva* (Split, 2005.) prisjeća takvoga pranja rublja, ali kao vrlo mučnoga posla svoje majke. U crtici *Sapun, lušija i šupraš* opisuje taj posao također iz perspektive djeteta, ali na posve drukčiji način od Ruže Silađev: *Od nojranijega ditinstva jo son zapuontila kad prid noć mama kupi špuorke lancune po kući i grie u tezu parićat sve za prat, znala son siguro, sutra je grubi don. Vajalo je tin don bit dobar, a nojboje je bilo malo se largat, jerbo mama grie lušijat i bit će jidna. Jo son znala da je tuo puno grubi i tieški lavur.*

Općenito se može reći da Hrvati u Sonti nisu živjeli u izobilju, premda su svoje svakodnevne poslove savjesno obavljali. Uglavnom su živjeli od onoga što se na zemlji moglo privrijediti, a novca za bilo kakav luksuz u pravilu nije bilo. Budući da je prostor na kojem žive među ostalim i vinogradarski, vino je, osim vode, bilo glavno piće. Na kupovanje čega drugoga za piće nije se ni pomišljalo. Zato Ruža Silađev piše: *Prija se pilo samo vina. Ni bilo sokova a pivo nije bilo za sirotinju o skupoće.*

Razmotrivši lijepe i ružne strane tradicionalnoga načina života, Ruža Silađev daje nedvojbenu prednost ljudskim odnosima i duhovnomu bogatsvu pred materijalnim dobrima, pa zaključuje: *Bilo nam je: kako je, nako je. Na umor nismo mislili. Družili smo se. Goste rado primali. U goste rado išli. Srićni i veseli bili.*

Neke od etnografskih crtica Ruže Silađev posebice su zanimljive jer opisuju pojedine običaje iz života hrvatskoga puka u Sonti, koji su izvan etnoloških krugova slabo poznati ili nepoznati. Među takvim običajima prije svega valja izdvojiti način odijevanja u znak žalosti za pokojnim. Naime, Šokice u Sonti nisu nosile crnu odjeću nego bijelu s crnim i crvenim vezom. Možda je razlog tomu i činjenica što crna odjeća još više pojačava tjeskobu ožalošćene osobe. Na žalost, taj se lijepi starinski običaj u Sonti postupno zaboravio, pa autorica piše: *Do kraja prvoga sveckoga rata, Šokice nisu nosile crno. Nosila su se bila ruva od tkanja. Skute i plećak zajedno. Za kajanje su bile skute izvezite sa crnima i crvenima orasima.*

Općenito se može reći kako se sadržaj proza Ruže Silađev iz današnje perspektive vjerojatno čini kao davna prošlost, premda nije tako. Način života koji opisuje, bio je u autoričinu djetinjstvu posve uobičajen. Ne treba žaliti za nekadanjim teškim poslovima koje danas obavljaju strojevi, ali zaista možemo žaliti za prelijepim običajima koji su se dugo stoljeća ljubomorno čuvali i prenosili s naraštaja na naraštaj, a onda su tijekom 20. stoljeća postupno zaboravljani i odbacivani. Život prema liturgijskomu kalendaru, popraćen pučkim običajima, razvijao je maštu, ali isto tako i smisao za lijepo, za poštovanje duhovnih i kulturnih vrijednosti, pa i za poštovanje raznolikosti koju današnja globalizacija nemilice uništava. U takvim je uvjetima bilo puno lakše odgajati djecu koja su te pučke običaje doživljavala idilično i bajkovito, a istodobno su nenametljivo baštinila i učila voljeti tradicionalne vrijednosti svoje sredine i svojega naroda.

Uz navedene, ne manje su zanimljive i crtice u kojima Ruža Silađev opisuje odnos sonćanskih Hrvata prema vlasti u razdoblju od raspada Austro-Ugarske Monarhije pa nadalje. U tom smislu valja izdvojiti prozu naslovljenu *O'ština* (u značenju Općina). Sama riječ *o'ština* novija je posuđenica koja pripada administrativnomu leksiku, a u sonćanski je govor preuzeta iz srpskih idioma. Ruža Silađev na vrlo duhovit način opisuje spomenuti odnos šokačkih Hrvata i administrativne vlasti, ali i odnos te vlasti prema Židovima, šokačkim Hrvatima i Nijemcima: *Kad unide 'nutra, o'ma ime, prizime, šta si po narodnosti. Ovo zadnje uvik pitu, a pogotovu ka' se vlast minja. A ko da neznu šta je! Samo da malo blecnu u knjige šta je pribiližito. Vidili bi da se tamo oduvik čita i piše, da su mu otac, mater, dida, baka, majka i stari, Hrvati. Ko i sva familija, bližnja i daljnja! Vada misli beležnik da će se pribunit pa neće znat šta je, šta li?! A, skonto je on gospodu davno! Pa zoto sa sobom, nuz ličnu kartu nosi i bukvicu. Ne samo svoju, neg i očevu, i starovu. Pono bi on i didinu, da mater ni vrgla ka' je krečala. Tamo u svake bukvice lipo piše. Taj i taj, kika taka, oči take, nos prav, stas ispravan, narodnost Hrvat! Al' pitu...* Dalje nastavlja: *U tomu o'štinckomu dvoru, se svakake poganije dešavale. Prvo su pokupili komšije Čifute. Više nit si ji čo, nit si ji vidijo! Mrak ji pojijo! Ondak su skupili Šokce, pa polak sela muški, odneli u munkaše. Ni što se nisu vratili, neznaš ni di su jim kosti. A vi koji su se vratili, više nisu bili nizačega. Onda su došli na red komšije Švabe. Morali otit. Sve svoje ostavit i otit u bili svit! ... I uvik niki belaj iz o'štine stigne. Pa neznaš ka' je gorje. Jel ka' je rat, jel kad nije.* Opaska *jel ka' je rat, jel kad nije* poslužila je kao uvod za prisjećanje na mučne godine posljednjega desetljeća 20. stoljeća, kada su mnogi sonćanski Hrvati u strahu zauvijek otišli iz svojega sela. Naravno, autorica iz opreza nigdje izrijekom ne navodi da je riječ baš o tom razdoblju, ali je to jasno iz teksta: *Skoro da su Šokci krenili putim na istu formu, ko komšije Čifuti i Švabe! Onda „kad nismo bili u ratu". O'selilo ji se najviše od njevoga postojanja u Sonte, taj put. Niki kažu da ji ni niko ništa diro. Možda nije. Al su jedamt u po bila dana dva tenka stojala, jedan isprid škule, a drugi isprid o'štine! A civi uprli u crkvencki toranj. Svi vidili! I oni što su ošli, i oni što su ostali.*

Potonji nam tekst najbolje pokazuje da takve prozne tekstove nije bilo jednostavno napisati. Autorica se morala ponovno susresti s prošlošću svojih predaka, ali i s vlas-

Summary

THE ETHNOGRAPHIC PROSE OF RUŽA SILAĐEV

When people move on into eternity, material goods decay, language and customs change, and events are forgotten, and some places are so fundamentally transformed that their former inhabitants could no longer recognise them. Only books and other recordings from the past can then assist us in an attempt to reconstruct the situation of centuries past. Sometimes, in certain periods, it is enough for just one dreamer, a true enthusiast of their native region, to prevent this oblivion through their work (writings). Ruža Silađev has seen to it that this not happen to her native Sonta in our time. This worthy individual from Sonta has truly delighted us with her book Divani iz Sonte (Discussions From Sonta) (Subotica, 2007). The work is a fascinating collection of short prose texts, for the most part ethnographic sketches and anecdotes that depict events, customs, fates, happenings and the humour of Šokac Croats in Sonta. The writings in the book cover the period from the middle of the past century to the present. It is a collection of prose sketches in the vernacular as the texts are all written in the local Sonta idiom.

Resúmen

LA PROSA ETNOGRÁFICA DE LOS CROATAS DE VOJVODINA

Cuando los hombres pasan a la eternidad, los bienes materiales se pierden, el idioma y las costumbres cambian, los acontecimientos se olvidan y los lugares se transforman tan radicalmente que sus antiguos moradores ya no los podrían reconocer. Por eso, solamente los libros y otros escritos sobre el pasado pueden ayudarnos a reconstruir la imágen de los siglos transcurridos. A veces, en cierto momento basta un sólo visionario, un sincero enamorado de su terruño que con su labor (sus anotaciones) impide la caída al olvido. Precisamente asi ha actuado Ruža Silađev, impidiendo que pasara al olvido su región natal en Sonta. Esta valerosa persona originaria de la nombrada región nos alegró sobremanera con la publicación de su libro “Divani iz Sonte” (Charlas de Sonta) editado en 2007 en Subotica. Se trata de una colección de breves textos en prosa, en su mayoría cuentos cortos etnográficos, anécdotas, narraciones de sucesos, descripciones de costumbres, destinos, ocurrencias e historietas humorísticas de los croatas “shocavianos” (o sea oriundos de las comarcas de Bačka y Baranja de los cuales los habitantes de Sonta forman parte). La obra abarca la época comprendida entre la mitad del siglo pasado hasta nuestros días. Todo el contenido del libro está escrito en el dialecto hablado en Sonta.

Kuzma Petrić

NAGRAĐEN HUMANITARNI RAD BRODOGRADITELJA ZANINOVIĆA

Američki Velograbljanin Ivan zvani Ive Zaninović Gornjev, uspješni inženjer brodogradnje, primio je ljetos priznanje grada Hvara za humanitarnu pomoć djeci stradalnicima rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini · Ivanova je Zaklada "VIZ - dom Foundation", utemeljena 1992., jedno vrijeme osiguravala 32 stipendije za srednjoškolce i studente u Hrvatskoj te u Bosni i Hercegovini, a danas - ne primivši ni jedno značajnije domovinsko odlikovanje - brodograditelj Zaninović ustrajno pomaže zdravstvene ustanove u rodnoj zemlji donacijama medicinskih uređaja, instrumenata i opreme · Samozatajni i vrijedni Ive ni ove godine nije izostao s tradicionalnog susreta američkih Zaninovića koji se održao u Croatian Slavonic Social Clubu u gradu Delanu 7. listopada. 2007., na kojem se sastalo sedam iseljenih velograbljanskih obitelji Zaninovića koji u SAD-u imaju više od 400 potomaka

Američki Hvaranin Ivan zvani Ive Zaninović užeg obiteljskoga nadimka Gornjev, diplomirani inženjer brodogradnje, potomak je velike i jedne od najstarijih obitelji iz Veloga Grablja na otoku Hvaru. Toga Velograbljanina na odlazak u svijet nije natjerala glad, jer je imao siguran kruh u rodnoj domovini. Kada je iselio, nisu bila vremena njegovih predaka koji su zaista morali ići "trbuhom za kruhom" sa škrtoga otočkoga krša i naći novu domovinu gdje bi mogli bolje živjeti i pomoći bližnjima. Nova vremena donijela su i nove uvjete koji nisu bili isključivo i samo ekonomski motivirani, kao nekada. Zato ćemo pojasniti zašto je onda Ivan napustio svoju domovinu i zašto se vraćao natrag. Potomak velike i jedne od najstarijih obitelji iz Veloga Grablja na otoku Hvaru Ivan (Ive) Zaninović Gornjev zaputio su u svijet kao diplomirani inženjer brodogradnje. Od te obitelji Zaninović samo su stariji Budrovići. Obitelj Zaninović u Velom Grablju postoji više od 430 godina tj. od 1577. godine, kada doseliše iz središnjeg dijela otoka Hvara. Izvorni nadimak šire obitelji je Čarnagorčevi, što znači: ponosni, čvrsti,

beskompromisni. Iz tog nadimka njihove obitelji razvili su se: Borbini i drugi, a zatim Gornjevi. Nadimak Gornjevi dobili su jer im je kuća na povišenom položaju, gore, u selu. Prezimena obitelji u Velom Grablju su: Budrović, Zaninović, Petrić, Tudor, Šeperica, Zoranić, Jurić, Tomičić i Bošković.U obitelji Zaninović, Gornjevi, tradicionalno se njeguje ime Ivan (Ive). Tako je u kontinuitetu već koljenima, čak i u novijim naraštajima kada se djeci daju raznovrsna moderna imena, ali u Gornjevih se i dalje upisuje ime Ivan (Ive). Njihovi potomci u četvrtom i petom naraštaju, u dalekoj Americi, pokazuju da se i dalje njeguje ta tradicija jer se djeci daje ime John što je Ivan na hrvatskome.

Među prvima, krajem 19. i početkom 20. stoljeća, pojedinačno su počeli iseljavati Zaninovići. Kao najbrojniji, iselili su u 20. stoljeću, točnije od 1950. do 1974., kada je iz Veloga Grablja bilo masovno iseljavanje. Zaninovića je tada iselilo 13 obitelji sa 145 članova i to: 36 u SAD-e, 13 u Južnu Ameriku, 1 u Europu i 95 u ostatak Hrvatske. Najviše ih je iselilo u Hvar. Danas u Velom Grablju ne živi ni jedna obitelj Zaninović. Iz kuće iz koje potječe Ivan, prvi je iselio Juraj Zaninović (1866. – 1921.), sin Nikole (1822. – 1901.) i Lucije r. Tudor (1822. – 1882.), svi iz Veloga Grablja. On je iselio 1896. godine u Sjedinjene Američke Države. Oženio je u Los Angelesu 1900. godine Anticu Jurić, kći Petra, Peretovega, koja je također doselila iz Veloga Grablja. Nisu imali djece. Nikola i Lucija Zaninović imali su dvije kćeri: Mandu i Domu i četvoricu sinova: Viska, Ivana, Nikolu i Jurja. Prema tome, Juraj i Antica Zaninović su zapravo otvorili put toj i drugim obiteljima iseljenim u SAD-e. Iz njihove obitelji, u Sjedinjene je Države prvi otišao Juraj Zaninović, a njegov brat Ivan je djed Ivana Zaninovića Gornjeva o kojemu pišemo u ovom članku. Obitelji su uvijek imale mnogo članova, a što je karakteristično i do danas. Ivanov djed živio je oko 1900.- te godine s 12 članova svoje obitelji od čega je bilo 10 djece, te uz njih i njegov otac, majka i braća. Ta stara obitelj Zaninović, koja se u Velom Grablju bavila poljoprivredom, dala je svećenike, fratre, zanatlije, a u novije vrijeme i sveučilišne profesore, liječnike, inženjere svih struka, profesore, pravnike te obrtnike, i u domovini i u iseljeništvu.

Kalifornijski Zaninovići održavaju djedovinu u Molu Bondu i pomažu rodnom kraju

Njegovi preci koji su iselili u SAD-e krajem 19. - tog i početkom 20. stoljeća, radili su u hotelima, restoranima, rudnicima, na željeznici a bili su i obrtnici. Poslije 1916. godine počeli su se baviti vinogradarstvom. Vinogradarstvom su se bavili i u svojoj staroj domovini, ali na sasvim drukčiji način. Sve su ručno obrađivali, a u Sjedinjenim Državama su krčenje, sadnja, navodnjavanje i drugi poslovi mehanizirani čemu se brzo prilagođavaju.

U SAD-u se poljoprivredom počinju baviti poslije 1916. i to na malim posjedima od samo nekoliko hektara. Kupovali su zemlju i danas su vlasnici stotina i stotina hek-

tara. Najviše se bave vinovom lozom. U tom su poslu za svoje stolno grožđe i vino stvorili robne marke koje su postale veoma poznate, cijenjene i tražene u SAD-u i šire. Žene se i udaju iseljeni Zaninovići djevojkama i momcima iz Veloga Grablja, a u SAD-u - potomcima iz stare domovine. Pomažu su međusobno, nikada nisu zaboravili svoje u Velom Grablju, vraćali su se, dograđivali i gradili nove kuće, kupovali zemlju i drugo. Kuće Zaninovića u kojima su živjele obitelji Čarnagorčevi, Borbini, Gornjevi, Alviževi, Jureta Molega, Marlinovi, Mandičini, Molega Ivana i Malabonkini u Velom Grablju su sve na okupu u Molu Bondu (djelu sela Velog Grablja). Isto tako, u SAD-u, u Kaliforniji, žive u gradovima Fresnu, Dinabu i Delanu. Poznati su po tome da su radišni i štedljivi.

Ive okušao sreću u Italiji i Francuskoj i Americi

To je obitelj iz koje je potekao Ivan (Ive) Zaninović Gornjev, sin Ivana. On je 1956. godine iselio u Italiju pa u Francusku a zatim 1958. u Sjedinjene Američke Države. Ive Zaninović rođen je 1925. u Velom Grablju gdje je 1937. godine završio osnovnu školu. Imao je sretno djetinjstvo, ali se već tada, kao dijete, od svojih roditelja naučio radu, redu i poštenju. Odmah nastavlja srednju školu, koju prekida radi Drugog svjetskog rata 1943. - 1945. godine. Kao mlad čovjek, u to vrijeme je bio pred velikom dvojbom u tom ratnom vihoru - kamo se opredijeliti? Od početka rata Dalmacija je bila pod talijanskom okupacijom do 8. rujna 1943. godine kada je Italija kapitulirala. Odlučio se za antifašizam iako nije nikada pripadao ni lijevoj ni desnoj političkoj orijentaciji, niti se bavio politikom. Istodobno su iz istih razloga školovanje prekinula još trojica mladića iz obitelji Zaninovića, a koji su također poslije završili školovanje: Marinko Borbin, doktor medicinskih znanosti sada živi u Zagrebu, Nikola (Miko) Alviža, također dr. med. sada živi u Rijeci i Juraj (Jure) Jureta Molega, dipl. ing. brodogradnje koji sada živi u Splitu. Ti su mladići naš prvi Velograbljanski naraštaj koji je studirao medicinske i tehničke znanosti. Ivan, kao mladić sa 17 godina, 1943. godine prekida školovanje i odlazi u partizane, u rat. Bio je u hrvatskim postrojbama koje su cijelo vrijeme ratovale u Dalmaciji te u Bosni i Hercegovini. Tako je na svojim leđima okušao sve teškoće i boli na najteži mogući način, u ratu, boreći se u Narodno oslobodilačkom pokretu kao antifašist. U rat su već od 1941. godine nadalje otišli i svi drugi vojno sposobni Velograbljani. Na tako mladog čovjeka, ratni stres i traume su djelovale, ali ne toliko da se ne vrati u normalan život. Završetak srednje škole u Hvaru i mala stanka vratili su ga u svakodnevni život. Tako 1947. godine na Sveučilištu u Zagrebu upisuje Strojarsko - brodograđevni fakultet koji završava 1953., kao diplomirani inženjer brodogradnje. Taj četverogodišnji studij na Sveučilištu, poslije teškog i gorkog ratnog iskustva, učinio ga je čvršćim i sigurnijim u uvjerenju da su učenje i usvajanje novih znanja i iskustava jedino dobro usmjerenje, a što će mu u daljnjem životu biti glavna vodilja. Nije mu se bilo teško zaposliti jer u tadašnjoj državi nije bilo dovoljno stručnjaka za brodogradnju.

Zaposlio se 1954. godine u Splitu, u poduzeću "Jugoregistar". Tamo radi do 1956. godine na problematici klasifikacije brodovlja i svemu vezanom za registar brodova. U tom poslijeratnom vremenu nije bio zadovoljan, shvaća kako taj društveno - politički sustav u Jugoslaviji nije za njegove ambicije, te da ne može omogućiti svestran i slobodan razvitak, ni odgovarajuću nagradu za njegov rad od koje može pristojno živjeti. Tome nezadovoljstvu pridonosio je i njegov otac Ivan koji je bio jako nesretan politikom prema selu i poljoprivredi kakva se u toj državi vodila. Znao mu je reći: "*Ive, ča si ti išo u rat za takovi društveni šistem?*". Šutio je Ive na takve očeve primjedbe jer je otac imao pravo. Počeo je razmišljati o iseljavanju iz domovine za koju se borio u Drugom svjetskom ratu. Najzanimljivijim su mu se činile Sjedinjene Američke Države kao zemlja političke stabilnosti i gospodarski dobro razvijena. No znao je da, kada dođe u SAD-e, neće moći raditi u svojoj struci, na projektiranju i izgradnji brodova. Vjerovao je u sebe i u jedan, za njega, novi društveni sustav koji nije poznavao a za koji su govorili da preferira rad i stručnost. Kada je dvojio treba li otići ili ostati, odmah bi ga ohrabrila spoznaja da su njegovi preci u neko drugo vrijeme tamo odselili i uspjeli, a sa sobom su ponijeli samo svoje vrijedne ruke i radne navike. Zbog svega toga mladić koji se u ratu borio za tu državu i u njoj se školovao, sada ju želi napustiti u naponu svoje umne i fizičke snage i sposobnosti. U to vrijeme su mnogi školovani ljudi, intelektualci i drugi napuštali svoju domovinu, ali nisu svi išli "trbuhom za kruhom" nego su mnogi odlazili jer se neka demokratska načela u toj državi nisu ni ostvarivala ni poštivala. To se odnosi na prigušene demokratske tekovine, ograničene slobode izjašnjavanja, jednopartijski sustav, pomanjkanje slobode tiska, strog državni komunistički nadzor medija, zanemarivanje sela i poljoprivrede ali i drugo. To su vremena kada je Jugoslavija bila zatvorena, a izlaz iz zemlje nije bio slobodan. Ivan 1956. godine prvo odlazi u Italiju pa onda u Francusku. Zapošljava se u tvrtki Chatiers de Normandie, u gradu Rauenu. Radio je u svojoj struci, u konstrukcijskom sektoru na dizajnu i konstrukcijama novih tipova brodova i trajekata. U toj se tvrtki još više dokazuje, stručno usavršava i potvrđuje kao stručnjak za dizajn i konstrukciju brodova. To je ujedno i vrijeme kada intenzivno radi na odlasku u SAD-e. Tako njegova francuska etapa, osim stručnog usavršavanja, omogućava i mirne pripreme definitivnog odlaska u Sjedinjene Države.

Iz brodogradnje u vinograde - iz vinograda u brodograditeljske menadžere

Konačno, svoj san ostvaruje 1958. godine kada iz Francuske iseljava u državu Kaliforniju, u Los Angeles. Njegovi stričevi su živjeli u Delanu, u središnjem djelu Kalifornije zvanom San Joaquin Valley. Tamo se nije odmah zaposlio u svojoj struci, pa od 1959. do 1960. radi kod svojih stričeva: Viska (iselio 1910.) i Marka (iselio 1921.). Radio je u njihovim tvrtkama za sadnju i uzgoj vinove loze, proizvodnju stolnoga grožđa i vina, skladištenje u hladnjačama i vinarijama te na plasmanu na tržište SAD-a i šire. To je vrijeme pripreme da radi u svojoj brodograđevnoj struci. Dograđuje i

usavršava jezik, prilagođava se i prihvaća norme i način života u SAD-u. Nakon te pripreme 1961. godine počinje raditi, isto u Kaliforniji, u San Diegu, u tvrtki NASSCO u svojoj struci. Radio je na razvoju konstrukcija i izgradnji brodova za oceanografska ispitivanja, za američke linijske brodove i brodove za američku mornaricu. Zatim od 1965. do 1968. godine, također u San Diegu, radi u tvrtki INMAN, civilnoj ustanovi američke mornarice. Od 1968. do 1971. radi u Rados Engineering Co. u San Pedru u Kaliforniji. Tu je radio, između ostalog, na remontu vojnih brodova koji su plovili Pacifikom i drugim oceanima. Radio je na projektiranju linijskih i drugih brodova. Od 1972. do 1978. radi u Campbell Industries u San Diegu kao jedan od direktora tvrtke. Tu su konstruirali i radili razne vrste brodova po namjeni i veličini, od teretnih, trajekata do jahti i sličnih. Gdje god je radio u svojoj struci, uvijek pokazuje veliku stručnost i znanje što se potvrđivalo priznanjima, nagradama i izražavalo povjerenjem upravljanja. Kada mu razni poslovi u svim tim tvrtkama postaju “tijesni”, njegov nemirni duh i znatiželja idu dalje. Na osnovi svoga velikog i raznog iskustva, kada je u svojem poslu postigao goleme uspjehe i za američka mjerila, osniva 1978. godine vlastitu tvrtku “IVO - ZAN International”. Bavila se uspješno 12 godina dizajnom konstrukcijama, savjetovanjem i supervizijom u brodarstvu, većinom u SAD-u, ali i u Europi, Aziji i Južnoj Americi. To je radio sve do 1987. kada odlazi u mirovinu. Opisali smo Ivanov životni put što je bilo nužno da se vidi koliko je volje, truda i znanja trebalo uložiti da bi se uspjelo u SAD-u i da se dođe do vlastite ugledne tvrtke.

Hrvatska u srcu Ive – utemeljitelja američke Zaklade *VIZ - dom* ***za pomoć djeci u Domovinskom ratu***

Odlaskom u mirovinu, Ivanov neumorni duh ne prestaje s aktivnim radom. Kada su njegovu domovinu Hrvatsku 1991. godine napale srpske jedinice i Jugoslavenska armija, odmah mu se kao pravom domoljubu, gledajući na TV ekranu izgon ljudi i pad Vukovara, pobudila želja pomoći domovini. Odmah si je postavio pitanje kako može pomoći? Pretpostavljao je da će i u tom ratu, baš kao i u prošlom, najviše stradati djeca. Zato je 1992. osnovao zakladu “VIZ - dom Foundation” koja je zasnovana na humanitarnim neprofitnim načelima s osnovnim ciljem pomagati djeci stradaloj u Domovinskom ratu u Hrvatskoj te u Bosni i Hercegovini. “VIZ - dom” znači: ***Vid Ivan Zaninović - domovina***. Kolika je bila ta pomoć, najbolje ilustrira podatak da je jedno vrijeme ta zaklada davala 32 stipendije za srednje škole i fakultete u Hrvatskoj te u Bosni i Hercegovini. Koliko je to bilo potrebno, najbolje oslikava činjenica da je u Domovinskom ratu samo u Republici Hrvatskoj stradalo 26884 djece. Ta zaklada danas pomaže zdravstvene ustanove donacijama uređaja, medicinskih instrumenata i opreme. Na svojem dugom, vrlo uspješnom ali i teškom životnom putu, Ivan nikada nije zaboravio zavičaj. Uvijek mu se vraća. Do mirovine je svake godine posjećivao Velo Grablje i Hvar, a sada to isto čini ali ostaje po tri do četiri mjeseca. Kao znak

priznanja i zahvale, ove, 2007. godine, na dan grada Hvara, na blagdan sv. Stjepana, za svoj rad, zasluge i donacije Ivan je dobio Nagradu grada Hvara. Ivan je ostao skroman i nenametljiv. To se vidi i iz njegove reakcije kada sam mu predložio da bih napisao članak za "Hrvatski iseljenički zbornik" o njegovu uspješnom i zanimljivu životnom putu. Na to mi je rekao: "*Ma koga će to zanimati?*". Ipak smo se dogovorili za razgovor i tako je nastao ovaj tekst. Za kraj Ivanu možemo samo poručiti: Čestitamo ti, velika ti hvala i želimo ti dobro zdravlje i dug život.

Susreti američkih Zaninovića

Spomenuli smo povezanost obitelji Zaninović u SAD-u gdje već živi njihov četvrti i peti naraštaj. Taj očuvani identitet, njegovana tradicijska kultura i privrženost obitelji i domovini ogledaju se na raznim manifestacijama, a vrhunac je kada se svi Zaninovići okupe u Sjedinjenim Američkim Državama. Oni redovito svakih 5 - 6 godina održavaju dan Zaninovića u SAD-u. Tada se okupljaju svi iseljeni Zaninovići iz Velog Grablja iz Mole bonde i njihovi potomci iz SAD-a. Ta se proslava ove godine održala 7. listopada. 2007. u gradu Delanu, u Croatian Slavonic Social Clubu. U sklopu tog susreta, izloženi su prigodni darovani predmeti iz domovine: hvarska čipka, lutke sa slavonskom nošnjom i drugo. To je susret ljudi od kojih se neki nisu godinama vidjeli. Stariji su nostalgično zapjevali pjesme iz zavičaja, a ujedno dali poruku mladima da ne zaborave svoje korijene, to jest, od kuda su im došli bake i djedovi, majke i očevi, te da i dalje grade mostove između dviju domovina. Na slavlju su pili crno vino iz jedne od triju vinarija Ivina strica Marka, koji je iz Velog Grablja iselio 1921. godine u Kaliforniju, SAD. Tome su slavlju iz domovine nazočili i Juraj Zaninović, sin Vida, Gornjev, nećak Ivanov (koji je i dao ove informacije) i Vjeko Zaninović, sin Jurja, Alviža.

Samozatajni i vrijedni Ive Zaninović iz SAD-a ni jedne godine nije izostao s tradicionalnog susreta američkih Zaninovića koji se ove održao u Croatian Slavonic Social Clubu u gradu Delanu 7. listopada. 2007., na kojem se sastalo sedam iseljenih velograbljanskih obitelji Zaninovića koji u SAD-u imaju više od 400 potomaka

Summary

SHIPBUILDER ZANINOVIĆ RECIPIENT OF HUMANITARIAN WORK AWARD

Ivan a.k.a. *Ive* Zaninović Gornjev, an American and a native of Velo Grablje, a successful shipbuilding engineer, received this summer the recognition of the City of Hvar for his humanitarian help to children, victims of the wars waged against Croatia and Bosnia & Herzegovina. Ivan's foundation, the VIZ-dom Foundation, was founded in 1992, and for a time provided grants for 32 secondary school pupils and university students in Croatia and Bosnia & Herzegovina. Today shipbuilder Zaninović continues to provide aid to healthcare institutions in his native country with donations of medical devices, instruments and equipment, for which we express our great gratitude on behalf of the Croatian Heritage Foundation. Self-effacing and worthy *Ive* was again present this year at the traditional meeting of American Zaninović's, held this year at the Croatian Slavonic Social Club in the town of Delano on 7 October, where seven emigrant Zaninović families from Velo Grablje on the island of Hvar met. They have over 400 descendents across the USA.

Resúmen

EL CONSTRUCTOR NAVAL ZANINOVIĆ FUE PREMIADO POR SU LABOR HUMANITARIA

El exitoso ingeniero y constructor naval norteamericano Ivan (llamado Ive) Zaninović Gornjev, nacido en Velo Grablje, isla de Hvar, Croacia, recibió este año un reconocimiento especial por parte de las autoridades de Hvar en agradecimiento por la ayuda humanitaria enviada a los niños víctimas de la Guerra en Croacia y Bosnia-Hercegovina. Durante el conflicto, la Fundación del ing. Zaninović "VIZ- dom Foundation", creada en 1992, financió los estudios de 32 estudiantes secundarios y universitarios en Croacia y Bosnia-Hercegovina. Hoy en día, el constructor naval Zaninović ayuda permanentemente a diversas intituciones de sanidad de su país natal, donando aparatos, instrumentos y equipos médicos, por lo cual le expresamos nuestro profundo agradecimiento en nombre de la Fundación para la Emigración Croata. Igual que todos los años, el abnegado y noble Ive asistió al tradicional encuentro de la rama norteamericana de los Zaninović, que se realizó el 7 de octubre de 2007 en la sede del "Croatian Slavonic Social Club" en la ciudad de Delan y en cuya oportunidad se reunieron siete familias del clan Zaninović emigrantes de Velo Grablje, isla de Hvar, que en los Estados Unidos tienen más de 400 descendientes.

DUHOVNOST

Zagrebačka katedrala - spomenik vjere i kulture te duhovno središte hrvatskog naroda • Zagrebačka je katedrala posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije, a nazivaju je katedralom naših velikana, Stepinca, Šepera i Kuharića, Zrinskih i Frankopana • Hrvatske katoličke misije i zajednice u Njemačkoj i u svijetu, njih ukupno 169, djeluju na puno širem području nego župe u domovini • HKM su i danas svojevrsne oaze cjelokupnog i duhovno-pastoralnog, ali i opće društvenog, kulturnog, sportskog i svakog drugog djelovanja i okupljanja Hrvata u inozemstvu

Adolf Polegubić

ULOGA CRKVE U INTEGRACIJSKIM PROCESIMA

Novo vrijeme djelovanja hrvatskih katoličkih misija već je počelo, u suradnji s mjesnom Crkvom, sudeći prema riječima ravnatelja dušobrižništva katolika drugih materinjih jezika Njemačke biskupske konferencije mons. Wolfganga Miehlea izrečenim na godišnjem skupu pastoralnih djelatnika iz zapadne Europe, održanom od 8. do 11. listopada ove godine u Bad Honnefu · Prema statističkim podacima u svijetu ima 169 naših misija, a najbrojnija je dakako Njemačka s 78 misija, a slijede je Kanada, SAD, Australija, Švicarska, Austrija, Švedska, Slovenija i Francuska, Argentina i Belgija, zatim Južnoafrička Republika, Luksemburg, Nizozemska, Norveška, Novi Zeland, Peru i Velika Britanija

Kad je u pitanju organiziranje dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu, onda se ne može ne istaknuti uloga Hrvatskoga zavoda sv. Jeronima u Rimu, koji je „postao ne samo svoje vrste katolička karitativna središnjica za Hrvate u inozemstvu nego i središnje organizacijsko tijelo za svu inozemnu pastvu“[1], poglavito za vrijeme rektora mons. Jurja Magjerca.[2] „Godine 1957. Sveta Stolica priznala je pravo i hrvatskim iseljenicima, da budu zastupani u tzv. „Summum Consilium de Emigratione“, osnovanom u smislu propisa Apostolske konstitucije „Exsul familia“, pa je na prijedlog blagopokojnog mons. Jurja Magjerca imenovala msgr. dr. Krešimira Zorića članom Vrhovnog vijeća za emigraciju kod Svete konzistorijalne kongregacije i predstavnikom hrvatske emigracije kod sv. Konzistorijalne kongregacije. [3] Tako je 1958. s odobrenjem spomenute Kongregacije osnovana „Cura pastoralis pro emigrantibus Croatis“ u Rimu na

[1] Usp. Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine, (glavni i odgovorni urednik mons. Vladimir Stanković), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., str. 41.
[2] Usp. isto, str. 42.
[3] Isto, str. 43.

čijem je čelu bio mons. dr. Krešimir Zorić, šibenski svećenik.[4] Hrvati su 14 godina nakon objave papinskog dokumenta „Exsul Familia“ iz 1952. dobili 25. lipnja 1966. prvoga nacionalnog ravnatelja dr. Vladimira Vincea, svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije. Naime, spomenuti je dokument predvidio da svaka nacionalna iseljenička skupina dobije svog nacionalnog ravnatelja, koji u ime Svete Stolice koordinira sav pastoralni rad.[5] Službu je obnašao samo nešto više od 20 mjeseci, jer je 5. ožujka 1968. poginuo u zrakoplovnoj nesreći vraćajući se iz pastoralnog posjeta Hrvatima Južne Amerike. Nesreća se dogodila na otoku Guadalupu u Antilama. Dr. Vince je u djelo provodio odredbe konstitucije „Exul Familia“ te je u Rimu osnovao Ravnateljstvo dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu. „Bilo je to vrhovno tijelo hrvatske inozemne pastve podložno neposredno Svetoj kongregaciji za biskupe.»[6] Osamnaest mjeseci nakon smrti dr. Vincea na mjesto ravnatelja došao je mons. Vladimir Stanković, svećenik Zagrebačke nadbiskupije. Dekret imenovanja je u ime Svete kongregacije za biskupe 11. kolovoza 1969. potpisao kardinal Confalonijeri, pročelnik Svete Kongregacije za biskupe, vrhovni moderator za inozemnu pastvu svih nacionalnosti.[7] Mons. Stanković je 25. rujna rujna 1969. godine napustio župu sv. Blaža u Zagrebu u kojoj je dotad djelovao i predstavio se predstavljenima kod Sv. Stolice u Vatikanu te je preuzeo ured Ravnateljstva dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu. Mons. Stanković službu ravnatelja obnašao je od 1969. do 1999., dakle punih trideset godina. Nakon mons. Stankovića godine 1999. na službu ravnatelja došao je mons. dr. Pero Aračić, svećenik Đakovačke i Srijemske biskupije. Službu je 2001. preuzeo mr. Pero Ivan Grgić, svećenik Banjalučke biskupije.[8] Od 1. srpnja 2005. na mjesto ravnatelja je došao vlč. Ante Kuteša[9], koji je bio voditelj HKM Braunschweig u Njemačkoj od 1. siječnja 1979.[10]

U skladu s Uputom o pastoralnoj brizi za migrante, hrvatski su biskupi na sjednici 12. studenoga 1969. donijeli zaključke u kojima između ostalog stoji da se osniva Vijeće biskupske konferencije za hrvatsku migraciju. Predsjednikom Vijeća imenovan je tadašnji pomoćni zagrebački biskup dr. Josip Lach, a tajnik Vijeća postao je nacionalni ravnatelj dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu mons. Vladimir Stanković.[11] Sveta Stolica je dekretom od 15. svibnja 1993. osnovala Hrvatsku biskupsku konferenciju za katoličke biskupije u državi Hrvatskoj.[12] Raspadom bivše države nastala je i samostalna država Bosna i Hercegovina, pa je tako 1994. godine osnovana i Biskupska

[4] Isto, str. 43.-44.
[5] Isto, str. 45.
[6] Isto, str. 53.
[7] Isto, str. 52.
[8] Usp. Polegubić, Povratak, integracija ili asimilacija. Razgovori o hrvatskoj dijaspori, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2005., str. 27.-32.; Živa zajednica, Frankfurt na Majni, br. 4/2003., str. 6-7.
[9] Polegubić, Povratak, str. 87-93; Živa zajednica, 10/2005., str. 6.-7.23.
[10] Usp. Misija prestaje sa samostalnim djelovanjem, u: Živa zajednica, 4/2006., str. 15
[11] Usp. Katolička Crkva, str. 55.
[12] Vidi više: www.hbk.hr

konferencija BiH, koju čine biskupi četiriju (nad)biskupija s toga područja.[13] Vijeće za hrvatsku inozemnu pastvu ostalo je zajedničko tijelo obiju biskupskih konferencija jer se u hrvatskim katoličkim misijama okupljaju podjednako Hrvati katolici iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i drugih područja bivše države. Danas je na čelu vijeća u drugom mandatu dubrovački biskup mons. dr. Želimir Puljić.[14] Prema statističkim podacima dobivenim iz Ravnateljstva dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu u Zagrebu iz ožujka 2006., u svijetu je bilo 169 hrvatskih katoličkih misija. Najbrojnija je dakako Njemačka sa 78 misija[15], Kanada s 18, SAD sa 17, Australija s 14, te Švicarska s 13, Austrija 8, Švedska 4, Slovenija i Francuska po 3, Argentina i Belgija po dvije, zatim Južnoafrička Republika, Luxemburg, Nizozemska, Norveška, Novi Zeland, Peru i Velika Britanija imaju po jednu katoličku misiju. Prema tim podacima u nabrojenim misijama djeluje 216 svećenika, od kojih njih 127 pripada Hrvatskoj biskupskoj konferenciji, 83 Biskupskoj konferenciji Bosne i Hercegovine, a trojica pripadaju Biskupskoj konferenciji sv. Ćirila i Metoda. Šezdeset i devet ih je biskupijskih, a 127 redovničkih.

Između čekića i nakovnja

Da nije bilo lako djelovati hrvatskim svećenicima u inozemstvu u vremenu prije uspostave hrvatske države, svjedoči mons. Vladimir Stanković.[16] „Jedna je bila jugoslavenska komunistička država iz koje je više od 90% naših svećenika došlo u inozemnu pastvu. S druge je strane bilo brojno hrvatsko iseljeništvo, i to ne samo u jednom etničkom nego i u državotvornom, to jest političkom pogledu“, rekao je mons. Stanković ističući kako je ta državotvorna emigracija bila vrlo aktivna i ona se također okupljala oko hrvatskih inozemnih pastoralnih središta u svijetu, a također u Njemačkoj, u koja su dolazili i svi drugi vjernici bez obzira na svoju ikakvu ili nikakvu političku opredijeljenost. „U smislu crkvenih propisa i u duhu tamošnjih demokratskih načela naši su misionari morali poštovati svačije uvjerenje. I dok je jugoslavenska država činila pritiske na hrvatske biskupe, na redovničke poglavare, na pojedine misionare i na mene osobno da na neki način budemo pružena ruka jugoslavenske politike u iseljeništvu, s druge su strane jake političke snage u emigraciji željele da naše misije budu na neki način dio njihove, protujugoslavenske politike“, dodao je mons. Stanković ističući kako crkveni dokumenti govore da je inozemna pastva vjerska, crkvena institucija te da Crkva mora poštovati sve kulturne vrijednosti iseljeničke zajednice. Hrvatski episkopat sa svojim smjernicama i hrvatska iseljenička pastva doslovce su se držali tih propisa, ili, kako

[13] Više o Katoličkoj Crkvi u Bosni i Hercegovini u: www.biskupija-banjaluka.org/povijest.htm

[14] Usp. Polegubić, Povratak, str. 39.-44.; Živa zajednica, 10/2003., str. 6.-7.

[15] Prema Vodiču - Adresar hrvatskih katoličkih misija/zajednica, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2007., str. 11.-36. u Njemačkoj djeluje 56 hrvatskih katoličkim misija i 37 hrvatskih katoličkih zajednica.

[16] Usp. Nenad Zakarija, „Između čekića i nakovnja“ - razgovor s msgr. Vladimirom Stankovićem (1), u: Matica, LVII(2007/4), str. 14.-15. Isto (2), LVII(2007/5), str. 16.-17., također: „Kardinal Kuharić u hrvatskom iseljeništvu - Zapadna Europa“, (priredio mons. Vladimir Stanković), KS - GK, Zagreb, 2007., 515.-581.

je kazao mons. Stanković, uputa Svete Stolice da među iseljenicima treba čuvati sve elemente nacionalne kulture, a osobito narodni jezik. „Službena jugoslavenska politika nikako nije mogla shvatiti da je to sastavni, nužni dio pastirskoga djelovanja. S druge strane, političku emigraciju teško se moglo uvjeriti da je očuvanje jezika i kulture jedna stvar, a drugo da je politička borba za ostvarenje sna hrvatskog naroda za osamostaljenje i stvaranje vlastite hrvatske države“, istaknuo je. Također je dodao kako hrvatski svećenici u inozemstvu nisu priječili političko djelovanje državotvornih Hrvata, ali se sami, u velikoj većini, nisu upuštali u izrazite političke aktivnosti, što im ne bi dopustili ni mjesni biskupi koji su im bili ovlašteni. „Zbog toga smo mi bili između Scile i Haribde. Velika većina Hrvata u Zapadnoj Europi bili su ´gastarbajteri` s jugoslavenskom putovnicom koji su redovito komunicirali s domovinom, i zato su morali biti vrlo oprezni da ne ostanu bez putovnice ili da čak završe u zatvoru. O tome su naši misionari i te kako vodili računa“, rekao je mons. Stanković podsjećajući da je i stajalište domovinske Crkve, poglavito kardinala Kuharića bilo kako ne treba prekidati veze s domovinom pa kakav god u njoj režim vladao.[17] „Uistinu, godinama je, pa i desetljećima, samo Katolička Crkva bila legalna i službena veza između iseljene i domovinske Hrvatske unatoč mnogim teškoćama i neugodnostima s raznih strana.“

Mons. Stanković je rekao kako je jedno od ´krucijalnih´ pitanja u odnosima Katoličke Crkve i jugoslavenske države gledano iz beogradske perspektive bilo pastoralno, a komunistički režim je to smatrao političkim djelovanje hrvatskih svećenika među starijom ali posebno i novijom ´gastarbajterskom´ skupinom naših ljudi u svijetu. „Njihovo je opće mišljenje bilo da su svi ´emigrantski´ svećenici ustaše i da aktivno rade na rušenju Jugoslavije. Prema tome, nitko nije niti pomišljao da bi među tim svećenicima starijeg naraštaja moglo biti nekih tajnih suradnika jugoslavenskih policijskih agenata. No, kad su nakon 1965. u našu inozemnu pastvu počeli legalno dolaziti svećenici iz domovine, onda se u nekim političkim iseljeničkim krugovima počelo sumnjati nisu li neki od njih jugoslavenski špijuni“, istaknuo je mons. Stanković dodajući kako je za vrijeme njegove tridesetogodišnje službe ravnatelja hrvatske inozemne pastve iz domovine službeno poslano u hrvatske katoličke misije župe u svijetu oko 150 svećenika i to svi odlukom kardinala Kuharića, koji je u svojim govorima, propovijedima i razgovorima više puta uzimao u obranu te svećenike, braneći ih i od sumnjičenja iseljenika i od jugoslavenskih prijetnji. „Prema prirodi stvari, ti su svećenici, kao i njihovi pastoralni suradnici i crkveni socijalni radnici, održavali poslovne veze s jugoslavenskim konzulatima ponajviše da bi pomogli našim građanima u konkretnim slučajevima, npr. kada je trebalo prevesti pokojnika u domovinu ili u nekom drugom konkretnom problemu. No, da bi se to moglo nazvati nekim političkim kolaboracionizmom ili čak nekom špijunažom, to je izvan svake pameti. Naravno, da je među 250 službeno imenovanih

[17] U svezi s tim mons. Stanković je kazao kako je vrijedna knjiga: Ivan Čizmić i dr., „Iseljena Hrvatska”, Golden marketing - Tehnička knjiga, Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar, Zagreb, 2005., u kojoj je upravo u toj stvari dano veliko priznanje hrvatskoj inozemnoj pastvi.

i namještenih svećenika u redovima klera hrvatske inozemne pastve ovaj ili onaj bio ´crna ovca´, to je teoretski moguće, ali praktički sasvim zanemarujuće.

Dušobrižništvo za Hrvate u Njemačkoj[18]

Prema dostupnim podacima, u Njemačkoj je prije Drugoga svjetskog rata Hrvata bilo vrlo malo. Radili su kao obični radnici u rudarstvu i industriji. U to vrijeme Hrvati su ponajviše iseljavali u prekooceanske zemlje. U tijeku Drugoga svjetskog rata u Njemačkoj se susreću Hrvati tzv. „fremdarbajteri", a nakon sloma nacizma nastavili su živjeti u Njemačkoj. Uz njih se susreću i oni Hrvati koji su se neposredno nakon rata našli u izbjegličkim logorima u Njemačkoj, a poslije su pronašli zaposlenje u rudnicima i drugim privrednim djelatnostima. I Hrvati iz izbjegličkih logora Austrije i Italije sve su više pronalazili budućnost u Njemačkoj. Najveći ih je broj ipak pristigao na „privremeni rad" u Njemačku 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća. Prema podacima hrvatskih katoličkih misija za 2001. godinu Hrvata je u Njemačkoj bilo 308.337, a podaci njemačkih (nad)biskupija neznatno se razlikuju. Naime, oni govore o 306.816 hrvatskih katolika.[19] Neki izvori govore o još nižem broju.[20] Taj broj obuhvaća sve one koji se izjašnjavaju Hrvatima iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Vojvodine, Boke kotorske... Ipak, za pretpostaviti je da bi u Njemačkoj moglo biti između 350.000 i 400.000 Hrvata.[21] Nažalost, nisu svi obuhvaćeni tim brojem jer ni oni sami ili njemačka uprava nisu još promijenili ključ svoga državljanstva pa su se unatoč hrvatskoj putovnici najprije vodili kao jugoslavenski državljani, a danas se vode kao državljani Srbije. Poznato je također da velik broj Hrvata u Njemačkoj radi na „crno", a kao takvi se ne vode ni u kakvim statistikama. Pretpostavlja se da ih je od 50 do 100 tisuća. U statistikama se također ne vode ni oni koji imaju dvojno, njemačko ili neko drugo državljanstvo.

---

[18] O hrvatskom dušobrižništvu i socijalnom radu u Njemačkoj u monumetalnoj knjizi „Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine" govori se na 65 stranica A3 formata . Cit. djelo str. 203.-268.; Ovdje usporedi: A. (Adolf) P. (Polegubić), Iz života hrvatskih katolika izvan Hrvatske. U potrazi za novim putovima, u: Glas Koncila, br. 37 (1629), 11. rujna 2005.; Adolf Polegubić, Nezaobilazna uloga „Žive zajednice", 9/2003., str. 8.-12; Adolf Polegubić, Pastoralno djelovanje tiskom, u: Hrvatski iseljenički zbornik, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2003.; Gojko Borić, Hrvati u Njemačkoj, u: Hrvatski iseljenički zbornik, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2001., str. 139.-157. (Važno je upozoriti na još neke radove koji govore o životu Hrvata u Njemačkoj: Sandra Cvitanušić, Fremde in Deutschland - Ansätze der Integration der Kroaten in Deutschland - dargestellt am Beispiel der Aktivitäten der Kroatischen Katholischen Mission Ludwigsburg, diplomski rad, Fachhochschule Ludwigsburg (Hochschule für öffentliche Verwaltung und Finanzen), Ludwigsburg, 1999./2000.; Tihana Šuća, Hrvatska periodika u dijaspori - Švicarska i Njemačka, diplomski rad, Sveučilište u Mostaru (Centar za studije novinarstva), Mostar, 2002.; Stanka Vidačković, „Živa zajednica" kao izraz i sredstvo dušobrižništva za Hrvate u Njemačkoj, diplomski rad, Katolički bogoslovni fakultet Zagreb Sveučilišta u Zagrebu (Institut za teološku kulturu laka), Zagreb, 1996.

[19] Vidi Fra Josip Klarić, Hrvatsko iseljeništvo u Njemačkoj na pragu asimilacije, Biblioteka «Ravnokotarski Cvit», Lepuri, 2002., str. 16.

[20] List CID - Integration in Deutschland, Saarbrücken, u br. 2/2006. u tekstu „Kroaten in Deutschland" na str. 17 donosi podatak kako je krajem 2005. godine u Njemačkoj živjelo 228.926 Hrvata. Usp. također: Živa zajednica, br. 9. 2006., str. 7.

[21] Usp. Fra Josip Klarić, Sadašnji trenutak hrvatske dijaspore, u: Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini, (P. Josip Klarić (Hrsg), zbornik, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2003., str. 15.

Problem je također što od 2000. godine sva djeca koja se rode u Njemačkoj automatski dobiju njemačko državljanstvo i poslije se vode u statistikama njemačkih zajednica. Nakon što nestane prvi i drugi naraštaj, trećeg statistički gledano, neće ni biti. Danas uz pripadnike prvog naraštaja u Njemačkoj žive i pripadnici drugog i trećeg naraštaja koji su se već sasvim integrirali u njemačko društvo.

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata u Njemačkoj nije bilo organizirane hrvatske pastve, a zbog rata zatekao se i ostao mali broj hrvatskih katoličkih svećenika. Među njima je bio i Andrija Kordić, koji je naslijedio Vilima Nuka kao izaslanik hrvatskog episkopata. Na toj je dužnosti ostao do 1951. godine. Inozemna pastva počinje se organizirati prema apostolskoj konstituciji „Exsul familia“ koja je izišla 1952. godine, a o kojoj je već bilo govora u prethodnom dijelu, kad je pastoralnu skrb za Hrvate u Münchenu vodio Stjepan Kukolja. No, potrebe su tražile još jednog svećenika pa je Franjevačka generalna kurija u Rimu odredila dr. o. Dominika Šušnjaru za pomoćnika u Münchenu. Godine 1951. Apostolska nuncijatura o. Šušnjaru imenuje naddušobrižnikom za hrvatsku pastvu u Njemačkoj, a na toj je dužnosti ostao do kraja 1971. godine. Sveta kongregacija za biskupe u Rimu izdala je 1969. novi dokument o seliteljima „Instructio de pastorali migratorum cura“ prema kojem se uređuje inozemna pastva. Tako prema instrukciji, a na osnovi sporazuma domovinske i Njemačke biskupske konferencije, izaslanikom za hrvatske svećenike u Njemačkoj imenovan je 1971. fra Bernard Dukić koji je na toj dužnosti ostao do 1997. godine. Sjedište ureda je iz Münchena preseljeno u Frankfurt, najprije u Schreyerstr. 1, a zatim u ulicu An den Drei Steinen 42d, u kojoj je i danas.

Od 1997. do 2003. izaslanik za hrvatsku pastvu u Njemačkoj bio je fra Josip Klarić, a od 1. lipnja 2003. službu izaslanika obnaša fra Josip Bebić. Svi su oni članovi Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja iz Splita, a najveći broj svećenika u hrvatskom

Izaslanik za hrvatsku pastvu u Njemackoj fra Josip Bebić

Hrvati se na misnim i drugim slavljima okupljaju u hrvatskim katolickim misijama i zajednicama

dušobrižništvu u Njemačkoj su članovi spomenute Franjevačke provincije.

U početku su hrvatski svećenici djelovali u većim gradovima i industrijskim središtima, a poslije, poglavito šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća, osnivane su hrvatske katoličke misije u svim mjestima u kojima je bilo više Hrvata katolika zahvaljujući velikoj potpori Katoličke Crkve u Njemačkoj koja je nosila financijski teret, a domovinska se Crkva brinula za pastoral.

Danas u Njemačkoj djeluje 56 hrvatskih katoličkim misija i 37 hrvatskih katoličkih zajednica i to prema novom ustroju u biskupiji Rottenburg-Stuttgart.[22] Žive na gotovo cijelom području od njemačkog juga do sjevera. Misije su podijeljene u šest regija: Bavarska regija, Baden-Würtenberg I., Baden-Würtenberg II., Rajnsko-majnska regija, Regija Sjeverna Rajna i Vestfalija i Sjeverna regija. U misijama, prema najnovijim podacima djeluje 96 svećenika, 4 stalna đakona, 63 pastoralne suradnice i suradnika (32 laika i 31 redovnica). Misije uz pastoralno djelovanje imaju važnu ulogu i u očuvanju hrvatskoga nacionalnog i kulturnog identiteta. Uz redovite pastoralne aktivnosti, vjernike se nastoji okupljati i na društvenoj i kulturnoj razini. Organiziraju se predavanja, proslave, hodočašća, izleti, razni susreti. Posebna briga vodi se o djeci i mladima.

To su hrvatske katoličke misije/zajednice koje donosimo abecednim redom: u Aachenu, Aalenu, Albstadtu, Aschafenburgu, Augsburgu, Backnangu, Balingenu, Bambergu, Berlinu, Biberachu, Bielefeldu, Bietigheim-Bissingenu, Bocholtu, Bochumu, Bremenu, Darmstadtu, Dortmundu, Düsseldorfu, Duisburgu, Ehingenu, Essenu, Esslingenu, Filderstadt-Bonlandenu, Frankfurtu na Majni, Freiburgu i Br., Freisingu, Friedrichshafenu, Gelsenkirchen, Geislingenu, Giessenu, Göppingenu, Göttingen-Braunschweigu, Hagenu, Hamburgu, Hamelnu, Hanau, Hannoveru, Heidenheimu a.d. Brenz, Heilbronnu, Herrenbergu, Ingolstadtu, Karlsruheu, Kasselu, Kelkheimu, Kemptenu, Kirchheimu, Koblenzu, Kölnu, Korntalu, Krefeldu, Laupheimu, Leonbergu, Ludwigsburgu, Lüdenscheidu, Mainzu, Mannheimu, Metzingenu, Moersu, Mülheimu a.d. Ruhr, Münchenu, Münsteru, Nagoldu, Nersingenu, Neumünsteru, Nürnbergu, Nürtingenu, Offenbachu a.M., Pforzheimu, Ravensburgu, Regensburgu, Reutlingenu, Rosenheimu, Rottweilu, Rüsselsheimu, Saarbrückenu, Schorndorfu, Schwäbisch Gmündu, Siegenu, Sindelfingenu, Singenu, Speyeru, Stuttgartu, Stuttgart-Bad Cannstattu, Traunreutu, Tübingenu, Tuttlingenu, Ulmu, Vaihingenu a.d Enz, VS-Schwenningenu, VS-Villingenu, Waiblingenu, Wiesbadenu, Würzburgu i Wuppertalu.

Pastoralne i druge misijske aktivnosti

Hrvatske katoličke misije i zajednice u Njemačkoj i u svijetu djeluju na puno širem području nego župe u domovini. One su svojevrsne oaze cjelokupnog i duhovno-pastoralnog, ali i opće društvenog, kutlurnog, sportskog i svakog drugog djelovanja i oku-

[22] Vidi Vodič - Adresar hrvatskih katoličkih misija/zajednica, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2007., str. 11.-36.

Ravnatelj Inozemne pastve Katoličke Crkve u Hrvata velečasni Ante Kutleša

pljanja Hrvata u inozemstvu.U redovite pastoralne aktivnosti spada slavljenje misnih slavlja, djelovanje s raznim skupinama unutar zajednica u čemu uz pastoralno osoblje veliku ulogu imaju i aktivni članovi zajednice, posebno okupljeni u misijskim vijećima. Tu su i razne misijske proslave, hodočašća, pobožnosti, rad s djecom i mladima, ministrantima, vjeronauk za sve dobi, priprava za sakramente, vođenje mješovitih zborova odraslih i dječjih zborova, folklornih skupina, rad s lektorima-čitačima, posjet bolesnicima i sl. Također se organiziraju i sportska natjecanja, prigodna predavanja, predstavljanja knjiga, otvorenja izložbi, razni tečajevi i radionice bilo samostalno ili zajedno s drugim hrvatskim kulturnim, sportskim i sličnim udrugama iz domovine i inozemstva. Pritom je i velika pomoć Hrvatske matice iseljenika.

Katolička Crkva u Njemačkoj pred novim izazovima

Katolička Crkva u Njemačkoj se sve više suočava s problemom pomanjkanja svećenika, gospodarsko-socijalnom i demografskom krizom, a negativni trend gospodarstva ugrožava dosadašnje stabilno financijsko stanje. Sve to prisiljava odgovorne u Crkvi na radikalne promjene na svim područjima života i djelovanja, napisao je fra Josip Bebić, dodajući kako se u prvom redu ističu mjere štednje koje bi danas trebale osigurati uvjete normalnog djelovanja Crkve sutra.[23] Težinu skorih promjena, posebno u pogledu štednje, dobro je oblikovao pomoćni biskup Kölna mons. Trelle: „Mjere štednje bit će šokantne, bolne i djelovat će poput osrednjeg potresa."[24] Zato se traže novi putovi. U mnogim biskupijama u Njemačkoj nastupilo je prestrukturiranje pastorala i stvaranje novih pastoralnih jedinica, u više biskupija smanjuje se i broj pastoralnog osoblja, a ukidaju se i misije. Zadaća hrvatske pastve u Njemačkoj je dijeliti poteškoće trenutka Crkve u Njemačkoj, te zajedno s njom tražiti i otkrivati svoje mjesto i ulogu u procesima koji su u tijeku. To sve nije lako jer ni hrvatsko pastoralno osoblje nije pripremljeno za moguće preuzimanje višejezičnih župnih zajednica, a i starosna je dob svećenika i pastoralnih djelatnika vrlo viska.[25] Mi ćemo kao Hrvati biti onoliko uvjerljivi i prihvaćeni koliko i sami budemo sposobni analizirati sveobuhvatnost krize te realno i uporno zastupati interese povjerenih nam zajednica i zajednički pronalaziti nove putove koji vode prema preustroju Katoličke crkve u Njemačkoj, koja je puno učinila za nas, kako u

[23] Fra Josip Bebić, Budućnost hrvatskih katoličkih misija u Njemačkoj, u: Budućnost hrvatskih katoličkih misija u Europi, zbornik, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2006., str. 13.
[24] Isto, str. 15.
[25] Usp. fra Josip Klarić, Sadašnji trenutak hrvatske dijaspore, u: Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini, (P. Josip Klarić (Hrsg), zbornik, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2003., str. 15.

Jedan od uspješnijih okupljanja mladeži su i hrvatski folklorni festivali

Njemačkoj tako i u Hrvatskoj, istaknuo je izaslanik o. Bebić.[26] Uz hrvatske katoličke misije važnu ulogu za Hrvate u Njemačkoj imali su i hrvatski socijalni djelatnici koji su im bili i još jesu od iznimne važnosti.

Analizirajući odnos hrvatske vlasti i dijaspore, fra Josip Klarić, prijašnji izaslanik za Hrvatsku pastvu u Njemačkoj, kaže: „Prva faza bila je razdoblje komunističke vlasti od Drugoga svjetskog rata do kraja osamdesetih godina, dakle do demokratskih promjena. Za tu vlast se može reći da je imala interesa za hrvatsku dijasporu u ideološkom smislu. Nastojala je imati što više suradnika i doušnika koji bi lobirali za jugoslavensku opciju. Inače sve što nije bilo u skladu s njihovim mišljenjem bilo je neprijateljsko, posebice predstavnici Crkve. Druga faza je od demokratskih promjena, kroz Domovinski rat, do siječanjskih izbora i promjene vlasti 2000. godine. Za tu drugu fazu može se reći da je hrvatska vlast pokazivala jak interes za hrvatsku dijasporu iz više razloga: 1. političko-stranački interes kod prvih demokratskih izbora u svrgnuću komunističkog režima, 2. ekonomska pomoć dijaspore u Domovinskom ratu. U toj fazi neke od hrvatskih banaka pronevjerile su novac jednom broju naših ljudi iz dijaspore. Ukratko, to se desetogodišnje razdoblje može definirati vremenom 'uzajamne ljubavi' i prijevare hrvatske dijaspore. Treće razdoblje je od izbora 2000. do novih izbora krajem 2003. kad hrvatska vlast nije pokazivala nikakav interes prema dijaspori, ni ideološki, ni nacionalni, pa ni ekonomski, nego se hrvatska dijaspora doživljavala kao teret i breme s kojim se nije znalo kamo.«[27]

[26] Usp. fra Josip Bebić, Budućnost hrvatskih katoličkih misija u Njemačkoj, u: Budućnost hrvatskih, 2006.
[27] Fra Josip Klarić, Sadašnji trenutak hrvatske dijaspore, u: Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini, (P. Josip Klarić (Hrsg), zbornik, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2003., str. 19.-20.

Važnost Hrvatskoga dušobrižničkog ureda

Ustanova koja koordinira djelovanje misija je Hrvatski dušobrižnički ured sa sjedištem u Frankfurtu na Majni. Danas je na čelu ureda izaslanik o. Bebić. U uredu su još: glavni urednik „Žive zajednice“ i pastoralni referent dr. Adolf Polegubić te tajnice: Ana Drežnjak, Romana Kašaj i Ljubica Markovica-Baban. Hrvatski dušobrižnički ured u Njemačkoj je ured triju biskupskih konferencija (Njemačke biskupske konferencije, Hrvatske biskupske konferencije i Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine) koji je odgovoran za komunikaciju između tih biskupskih konferencija, za upravne poslove i koordiniranje pastoralnim radom u hrvatskim katoličkim misijama u Njemačkoj. Ured je ujedno i sjedište izaslanika za hrvatsku pastvu u Njemačkoj. Ured između ostalog organizira pastoralne skupove, sastanke i seminare na regionalnoj i saveznoj razini. U to spadaju: hodočašća, duhovne vježbe za svećenike i đakone, seminari daljnje izobrazbe za pastoralne suradnice/suradnike, regionalni pastoralni sastanci, pastoralni godišnji skupovi, susreti mladeži, biblijske olimpijade[28], folklorni festivali, susreti crkvenih zborova djece i mladih i odraslih. Ured svake godine početkom listopada organizira godišnji pastoralni skup za hrvatske svećenike, pastoralne suradnike i suradnice iz zapadne Europe u Njemačkoj ili u domovini.

Od početka 2001. godine ured ima i svoje internetske stranice koje se mogu čitati na adresama: *www.kroatenseelsorge.de* ili *www.zivazajednica.de*. Na stranicama se mogu pročitati najvažniji podaci o uredu, njegovim godišnjim aktivnostima, a tu se može naći u cijelosti ili djelomice aktualni, te prethodni brojevi „Žive zajednice“. Ured uspješno objavljuje dvojezične ili jednojezične zbornike radova s pastoralnih skupova hrvatskih pastoralnih djelatnika iz zapadne Europe.[29]

Tu je i knjiga fra Ante Batinića „Dijasporske godine“[30], te također knjiga intervjua koje je glasni urednik „Žive zajednice“ dr. Polegubić od 2002. do 2005. vodio s istaknutim osobama iz crkvenog i društvenog života, a koji su prije bili objavljeni u „Živoj zajednici“.[31] Valja također istaknuti kako je ured prije objavio vrlo važno pomagalo u pastoralnom radu: Hrvatski katolički molitvenik i pjesmaricu „Slavimo Boga“ te zajedno

[28] O olimpijadama više u: Ante Kutleša, Hrvatske vjeronaučne olimpijade u Njemačkoj (1975.-1996.), diplomski rad, Vrhbosanska visoka teološka škola u Sarajevu (moderator: dr. Ante Pavlović), manuskript, Braunschweig, 1997. (Rad je podijeljen u tri djela, a sadržava 59 stranica: 1. Osnovni podaci o osnutku i djelovanju Hrvatskih katoličkih misija u SR Njemačkoj, 2. Organiziranje susreta i vjeronaučnih olimpijada i 3. Vjeronaučna odgojno-obrazovna područja olimpijada).

[29] Vidi: Zbornik radova simpozija o stanju i perspektivi hrvatskoga dušobrižništva u Njemačkoj, (P. Josip Klarić, Hrsg.), Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 1999.; Hrvatska obitelj u pokretu, zbornik, (P. Josip Klarić, Hrsg.), Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2001.; Liturgijska mistagogija - stari put trajne obnove, zbornik, (P. Josip Klarić), Hrvatski dušobrižički ured, Frankfurt na Majni, 2002.; Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini, zbornik, (P. Josip Klarić, Hrsg.), Hrvatski dušobrižički ured, Frankfurt na Majni, 2003.; Suvremeni pristup Bibliji, zbornik, Hrvatski dušobrižički ured, Frankfurt na Majni, 2004.; Izazov nove religioznosti, zbornik, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2005.; Budućnost hrvatskih katoličkih misija u Europi, zbornik, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2006., Aktualni trenutak Crkve i domovine, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2007.

[30] Vidi: Anto Batinić, Dijasporske godine, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2002.

[31] Vidi: Adolf Polegubić, Povratak, integracija ili asimilacija. Razgovori o hrvatskoj dijaspori, Hrvatski dušobrižnički ured, Frankfurt na Majni, 2006.

s Vijećem Biskupske konferencije za hrvatsku migraciju i „Kršćanskom sadašnjosti" kantual „Slavimo Boga s orguljskom pratnjom". Ured također redovito objavljuje i Vodič-adresar hrvatskih katoličkih misija u svijetu, ali i svih važnijih crkvenih i državnih ustanova u domovini i svijetu. Vodič se također nalazi na internetu. Svake se godine objavljuje i jednolisni zidni kalendar.
I mnoge hrvatske katoličke misije već dugi niz godina objavljuju svoje listove i „listiće". Odavno se vidjelo koliko je važan takav kontakt s vjernicima. U njima se nalaze važne obavijesti o misijskim aktivnostima, ili se pak donose vijesti koje se odnose na važne događaje u misiji: razne proslave, organiziranje priredaba i sl. često se radi o jednostavnim listovima, tiskanim fotokopirnim strojem, a uglavnom izlaze tjedno i mogu se uzeti na ulazu u crkvu. Pojedine misije povremeno objavljuju i svoje misijske listove, nekad većega, a nekad manjeg opsega. Tu su i hvale vrijedne monografije koje je objavilo više misija.

Dugovječnost „Žive zajednice"

Hrvatski dušobrižnički ured iz Frankfurta već 29 godina objavljuje mjesečnik hrvatskih katoličkih misija u Njemačkoj „Živa zajednica", „a ta publikacija izgleda svojim sadržajima i svojom opremom kao nešto najbolje što Hrvati tiskaju u inozemstvu".[32] Prvi je broj objavljen u rujnu 1978. godine, a dobio je naziv po živoj vjerskoj zajednici Hrvata katolika u dijaspori. Taj naziv također označava i živu hrvatsku nacionalnu zajednicu. List je u početku bio kao bilten, u njemu su objavljeni važniji crkveni dokumenti, vijesti iz Crkve u domovini i svijetu, događaji u hrvatskim katoličkim zajednicama u Njemačkoj, imena krštenih, vjenčanih, umrlih. Također su objavljeni i članci o hrvatskoj povijesti i kulturnoj baštini. Taj trend list je slijedio i poslije, ali su se iz godine u godinu uvodile i nove rubrike te se nastojalo poboljšati grafički izgled lista. Zapravo tematika lista bila je posvećena vjersko-crkvenim, ali i općedruštvenim temama. Tijekom godina pokušao je stvarati javno mnijenje među Hrvatima u Njemačkoj, ali i šire. U središtu zanimanja lista je općenito hrvatski čovjek u dijaspori, bilo „gastarbajter" prvog naraštaja, naši ljudi „na crno", pripadnici drugog naraštaja, poslovni ljudi, intelektualci, kulturni djelatnici. List posebno prati mnogobrojne aktivnosti naših misija, na suvremen način piše o vjeri, vjerskim, socijalnim i obiteljskim, kulturnim temama, objavljuje razgovore s istaknutim ljudima iz crkvenog i društvenog života iz dijaspore ili iz domovine. U listu se također vodi računa o čistoći hrvatskog jezika, tako da to može biti od koristi Hrvatima koji lošije govore hrvatski. Stranice su na njemačkom jeziku uvedene od br. 3/1998. u posebnom „Prilogu na njemačkom jeziku". Nalaze se u sredini lista, tako da ih oni koje te stranice posebno zanimaju, poglavito odgovorni u Crkvi u Njemačkoj, mogu istrgnuti i kronološki sačuvati. Prvi broj „Žive zajednice" izišao je u rujnu 1978., a tadašnji pokretač lista i prvi urednik fra Bernardo Dukić počeo je Urednikovu riječ ovako: „Evo nas prvi put k vama s novim listom 'Živa zajednica'".[33] Valja također napomenuti kako je prvi broj sadržavao samo osam stranica. O. Dukić je samostalno

[32] Gojko Borić, Hrvati u Njemačkoj, Hrvatski iseljnički zbornk, Zagreb, 2001., str. 143.
[33] O. Bernardo Dukić, Riječ urednika, u: Živa zajednica, br. 1. (rujan), 1978., str. 1.

U Njemačkoj su dosad održane 23 Biblijske olimpijade

uređivao „Živu zajednicu“ od br. 1. 1978. do br. 6. 1979. Od br. 7. 1979. do br. 3. 1983. kao urednici se potpisuju pok. fra Ignacije Vugdelija i fra Bernardo Dukić. Od br. 4. 1983. do br. 9. 1991. urednik je „Žive zajednice”pok. fra Ignacije Vugdelija. Nakon pok. fra Ignacija od br. 10.1991. do br. 12. 1993. glavni je urednik don Ante Živko Kustić. Fra Anto Batinić je glavni urednik od br. 1- 2. 1994. do br. 11. 2002. Od. br. 12. 2002. godine na mjesto glavnog urednika dolazi dr. Adolf Polegubić, koji jedini od svih dosadašnjih urednika nije svećenik.„To je svojevrsna kronika o jednom teškom vremenu i našim ljudima u njemu, raspršenim diljem Njemačke, Europe i svijeta. To je kronika o očuvanju i rastu vjere tih ljudi, o praćenju i osmišljavanju njihove ljudske, društvene, političke i kulturne dimenzije“, napisao je fra Anto Batinić u uvodniku jubilarnog broja u povodu 20. obljetnice „Žive zajednice“ 1998.[34] U sadržaju od prvog do posljednjeg broja lista provlače se ideje o vjeri u Boga, ali i vjernosti Bogu naših ljudi; o njihovoj neraskidivoj povezanosti s Katoličkom crkvom, bilo onom općom ili domovinskom, o njihovoj neuništivoj svijesti pripadnosti hrvatskom narodu i hrvatskoj domovini. Može se doista reći da su Hrvati u dijaspori desetljećima imali i još imaju tri osnovna gesla življenja i djelovanja: bogoljublje, čovjekoljublje i domoljublje. Tijekom godina izlaženja list se pokušao u više puta modernizirati, obogatiti, kako u sadržajnom i tako i u tehničkom smislu. Budući da se poglavito osamostaljenjem Republike Hrvatske očekivao veliki povratak naših ljudi iz dijaspore, i prognoza izlaženja „Žive zajednice“ nije bila dugovječna. Ne samo da se nije velik broj naših ljudi vratio u domovinu, nego je taj broj u posljednje vrijeme iz godine u godinu rastao. Izlaženje „Žive zajednice“, ali i svih drugih djelatnosti Hrvatskoga dušobrižničkog ureda, u prvome redu ovisi o financijskoj pomoći Njemačke biskupske konferencije, ali i našim ljudima koji žive u Njemačkoj. „Potreba za ‘Živom zajednicom’ bit će manja ako se bude velik broj ljudi

[34] Usp. Živa zajednica, br. 8.-10./1998.

u skoroj budućnosti odlučio vratiti u domovinu, ili ako se budu potpuno integrirali u njemačko društvo i Crkvu. No, ako se to i dogodi, bit ćemo ponosni na uvezane brojeve s kojima ćemo se i mi vratiti u domovinu jer će u njima ostati zapisano zanimljivo i važno područje naše povijesti“, napisao je glavni urednik dr. Polegubić dodajući kako list može ponajbolje izgledati, u njemu mogu biti ponajbolji tekstovi, ali ako ne nađe put do čitatelja to ništa ne koristi.[35]

Umjesto zaključka

„Duboko vjerujem da će hrvatske katoličke zajednice u Njemačkoj djelovati još dugo, na drugačiji način i pod drugačijim okolnostima, iako ne u ovolikom broju“, rekao je izaslanik o. Bebić.[36] U skladu s tim na spomenutome godišnjem skupu hrvatskih pastoralnih djelatnika iz zapadne Europe, održanom od 8. do 11. listopada ove godine u Bad Honnefu, ravnatelj dušobrižništva katolika drugih materinjih jezika Njemačke biskupske konferencije mons. Wolfgang Miehle je istaknuo: „Samo u suradnji s mjesnom Crkvom katolici drugih materinjih jezika mogu postati žive zajednice Isusa Krista. Novo vrijeme djelovanja hrvatskih katoličkih misija i zajednica već je počelo. Tu činjenicu je potrebno neprestance posvješćivati i neprestance pronalaziti uspješan način njihova djelovanja čitajući znakove vremena. Pritom treba voditi računa o njihovoj posebnosti, ali i otvorenosti djelovanja s drugima i drugačijima, poglavito u suradnji s domaćom njemačkom Crkvom.

Hrvatski dušobrižnički ured iz Frankfurta uspješno organizira i pastoralne skupove hrvatskih dušobrižnika iz Europe

[35] Usp. Polegubić, Nezaobilazna uloga „Žive zajednice”, u: Živa zajednica, 9/2003., str. 12.
[36] Fra Josip Bebić, Budućnost hrvatskih katoličkih misija u Njemačkoj, u: Budućnost hrvatskih katoličkih misija u Europi, str. 22.

Summary

THE ROLE OF THE CHURCH IN INTEGRATION PROCESSES

Judging from the words spoken by Monsignor Wolfgang Miehle, the head of the pastoral department for Catholics of other mother tongues at the German Bishop's Conference, at an annual meeting of pastoral workers from western Europe held in Bad Honnef from 8 to 11 October of this year, a new period in the activity of Croatian Catholic missions has already begun in collaboration with the local church. That fact should be taken seriously and actions should be undertaken with others who hold different views with an open mind, especially in cooperation with the local (German in Germany) church. According to the statistical data received in March of 2006 from the Directorate of the Pastoral Department for Croatians abroad in Zagreb, there were 169 Croatian Catholic mission around the world. The majority are, of course, in Germany (78 missions), while Canada has 18, the USA 17, Australia 14, Switzerland 13, Austria 8, Sweden 4, Slovenia and France 3 each and Argentina and Belgium have 2 each. The South African Republic, Luxembourg, the Netherlands, Norway, New Zealand, Peru and Great Britain each have one Croatian Catholic mission. There are 216 priests active in these missions, 127 of which come from the Croatian Bishop's Conference, 83 from the Bishop's Conference of Bosnia & Herzegovina, and three from the Bishop's Conference of the Saints Cyril and Methodius. The institution that coordinates the activities of the missions in Germany is the Croatian Pastoral Office based in Frankfurt am Main. The Reverend Bebić currently heads the office.

Resúmen

EL PAPEL DE LA IGLESIA EN LOS PROCESOS INTEGRACIONISTAS

De acuerdo a las palabras de mons. Wolfgang Miehle, director del Servicio de Asistencia Espiritual para fieles católicos de otros idiomas maternos de la Conferencia Episcopal Alemana, pronunciadas con motivo del Congreso anual de encargados de la pastoral de Europa Occidental realizado del 8 al 11 de octubre de 2007 en Bad Honnef, ya comenzó un nuevo tiempo de acción de las misiones católicas croatas, en colaboración con la Iglesia local. Debe tomarse en serio lo expresado por mons. Miehle y es hora de comenzar a actuar sinceramente con otros y con los que piensan distinto, especialmente en colaboración con la Iglesia local (en este caso con la Iglesia alemana).

Según los datos estadísticos suministrados por la Dirección del Servicio de Asistencia Espiritual para la diáspora croata con sede en Zagreb, en marzo del 2006 había dispersas por el mundo 169 misiones católicas croatas. De ellas, la más numerosa es sin duda la de Alemania, con 78 misiones. Le siguen Canadá con 18, Estados Unidos con 17, Australia con 14, Suiza con 13, Austria con 8, Suecia con 4, Eslovenia y Francia con 3 cada una, Argentina y Bélgica con dos cada una, mientras que en la República de Sudáfrica, Luxemburgo, Holanda, Noruega, Nueva Zelanda, Perú y Gran Bretaña hay una sola misión católica por país.

De acuerdo a esos datos, en las misiones más numerosas brindan asistencia espiritual 216 sacerdotes. De ellos, 127 pertenecen a la Conferencia Episcopal Croata, 83 a la Conferencia Episcopal de Bosnia-Hercegovina y 3 a la Conferencia Episcopal de los Santos Cirilo y Metodio. La institución encargada de coordinar las misiones católicas en Alemania es la Oficina para la pastoral con sede en Francfort, al frente de la cual se halla actualmente el enviado padre Bebić.

ZNANOST

Ivan Meštrović: Nikola Tesla • Hrvatska će intenzivnije podupirati nacionalne zaklade za znanost, visoko školstvo i tehnologijski razvoj domovine te program Jedinstvo uz pomoć znanja, a još će se više poticati uključivanje hrvatskih znanstvenika iz inozemstva u sustav znanosti u Hrvatskoj

Tanja Rudež

SVJETSKI STRUČNJAK ISTRAŽIVANJA RAZVOJA DIJABETESA

U Kanadi djeluje znanstvenik Mladen Vranić gdje se afirmirao na King's College Circle Sveučilišta u Torontu • Mladen Vranić vodeći je svjetski stručnjak na području istraživanja odnosa tjelesne aktivnosti, stresa i razvoja dijabetesa • U razvijenom svijetu gdje se ljudi malo kreću i pretili su, broj dijabetičara će se dvostručiti

S prof. Vranićem razgovarali smo u Zagrebu, gdje je na znanstvenoj tribini na Medicinskom fakultetu predstavio rezultate svojih istraživanja.

Kao mlad istraživač, na poziv prof. Besta, otišli ste na Sveučilište u Torontu, gdje je otkriven inzulin. Smatralo se da će otkriće inzulina riješiti problem dijabetesa?

- Inzulin je otkriven u ljeto 1921. godine, a već 1922. počeli su ga uzimati oboljeli od dijabetesa. To je jedno od najdramatičnijih otkrića u medicini 20. stoljeća jer je prije toga dijabetes tipa 1 bio smrtonosna bolest koja se nije mogla liječiti. Godinama se vjerovalo da je glavni problem dijabetesa time riješen. No, tek se u Drugom svjetskom ratu počelo shvaćati da problem dijabetesa nije riješen. Danas se bolest ubrzano širi, a komplikacije, na žalost, mogu biti vrlo ozbiljne.

Prema predviđanjima Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), broj oboljelih od dijabetesa u idućih će se 25 godina utrostručiti?

- To se u prvome redu odnosi na zemlje u razvoju u kojima će promjena života biti mnogo dramatičnija. U razvijenim zemljama broj dijabetičara će se vjerojatno udvostručiti. Naime, u razvijenim državama već su očite negativne posljedice suvremenog stila života: pomanjkanje kretanja i pretilost. Razvoju dijabetesa vjerojatno pridonosi i stres, ali to još nije dovoljno dobro definirano.

Mladen Vranić vodeći je svjetski stručnjak na području istraživanja razvoja bolesti dijabetisa

Do kakvih ste spoznaja došli istražujući povezanost tjelovježbe i dijabetesa?

- Time sam se počeo baviti već na početku boravka u Torontu jer je moj profesor Wrenshall imao dijabetes tipa 1. On je vjerovao da je tjelovježba važna za dijabetičare i zato je hodao nekoliko puta na dan. Kad smo počeli, međutim, pokuse na psima, otkrili smo da se kod pasa, koji nisu bili dobro kontrolirani inzulinom, šećer pogoršao. Bilo je to nezgodno otkriće za mojega profesora. Nakon toga, došli smo do nekih važnih čimbenika. Ukratko, ako kontrola šećera u krvi nije dobra, šećer se za vrijeme tjelovježbe pogoršava. Ako je kontrola šećera dobra, tjelovježba može biti vrlo povoljna. Može biti i nepovoljna, kad se u slučaju povećane osjetljivosti na inzulin šećer u krvi smanjuje do veoma niskih koncentracija. Ako prenisko padne, može nastati hipoglikemija. Nakon toga smo pokazali da je tijekom tjelovježbe važan ne samo inzulin, nego i glukagon jer je on čimbenik koji povećava potrošnju glukoze. Na taj smo način pokazali biološku bazu prometa šećera kod zdravih ljudi i dijabetičara tijekom tjelovježbe.

Tvrdite da se tjelovježbom može smanjiti vjerojatnost razvijanja dijabetesa kod ljudi koji pokazuju sklonost toj bolesti?

- To je točno. Ljudi koji imaju smanjenu toleranciju na glukozu su u stanju pred di-

jabetes. Ipak, svi oni neće oboljeti. Ako ti ljudi povećavaju razinu fizičke aktivnosti i smanje tjelesnu težinu, znatno će se umanjiti vjerojatnost za razvoj dijabetesa. Još ne znamo, međutim, znači li to da se kod nekih ljudi dijabetes nikada neće razviti ili će se samo na dulje vrijeme odgoditi. To je važno, jer što se kasnije razvije dijabetes, manja je opasnost od komplikacija.

Kakvu ulogu ima stres u razvoju dijabetesa?

- Problem stresa je u tome što ga je teško definirati. Navest ću vam kao primjer istraživanje moga bivšeg studenta u Njemačkoj. On je pokazao da teški ispit matematike za mlade dijabetičare nije bio stres. Sada radimo pokuse na jednoj vrsti štakora koji svi razvijaju dijabetes 10 tjedana nakon rođenja. Prvi put radimo pokus kojim bismo željeli pokazati da redovita tjelovježba odgađa ili potpuno uklanja mogućnost pojave dijabetesa, a da stres radi upravo suprotno: ubrzava pojavu dijabetesa i pogoršava stanje pankreasa.

Dijabetičari imaju smanjen prag tolerancije na stres?

- Pokusi su pokazali da kod zdravih ljudi i pasa stres, osim ako nije intenzivan, ne mijenja znatno šećer u krvi. No, vrlo blagi stres kod dijabetičkih pasa, a to je slučaj i kod ljudi, može znatno poremetiti šećer u krvi. Vrlo ga je teško kontrolirati. Kod zdravih ljudi postoji neuro-hormonalni put koji olakšava potrošnju glukoze. Nažalost, taj hormonalni put ne postoji kod dijabetičara.

Kako vidite razvoj lijekova za dijabetes?

- Lijek za dijabetes tipa 2 morao bi istodobno imati tri učinka. Trebao bi povećati proizvodnju inzulina, smanjiti proizvodnju glukagona koji pojačava lučenje šećera iz jetre, te regulirati izlučivanje samostatina. Također, bilo bi idealno da lijek djeluje, osim na pankreas, na potrošnju šećera u mišiću. U farmaceutskoj industriji radi se na razvoju inzulina koji bi se uzimao bez injekcija. Jedna je mogućnost udisanje, a druga je na usta. No, to je vrlo komplicirano jer enzimi probavnog trakta uništavaju inzulin. Što se tiče dijabetesa tipa 1, velika pozornost posvećuje se istraživanjima vezanim uz transplantaciju beta stanica. No, za jednu transplantaciju trebaju dva pankreasa umrlih ljudi, a problem je i što tijelo, zbog imunoloških razloga, uništava vlastite stanice koje produciraju inzulin. Vodeći centar za transplantaciju beta stanica kod dijabetesa tipa 1 jest Edmonton u Kanadi, no i oni godišnje obave najviše oko 10 transplatancija.

Posljednjih godina mnogo se govori o matičnim stanicama u liječenju dijabetesa.

- To su vjerojatno najvažnija istraživanja. Na pokusima na životinjama dosta se napredovalo. Primjenom matičnih stanica vjerojatno bi se moglo riješiti problem dijabetesa tipa 1. Ipak, treba imati na umu da govorimo o razdoblju od 10 do 15 godina.

Summary

REGULAR EXERCISE PREVENTS THE EMERGENCE OF DIABETES

Mladen Vranić is a leading international expert in the field of researching the correlation between physical activity, stress and pathogenic diabetes. In the developed world were people undertake little physical activity and are obese, the number of people with diabetes will double. We spoke with Professor Vranić in Zagreb, where he was to present the results of his research at a symposium at the Faculty of Medicine. Doctor Vranić points out, among other things: Perhaps the most important research is that being carried out on stem cells. There has been significant progress in experimentation on animals. The application of stem cells could probably address the problem of type 1 diabetes. But, one should bear in mind that we are talking of a period of from 10 to 15 years.
Dr. Mladen Vranić, a professor of physiology and internal medicine at the University of Toronto, was born in Zagreb in 1930, where he graduated (1955) and received his doctorate (1962) at the Faculty of Medicine. At the invitation of Charles Best, who, together with Frederick Banting discovered insulin, he went to complete his post doctorate studies in Toronto. At the University of Toronto, one of the world's leading centres for the research of diabetes, Professor Vranić has achieved an impressive scientific and academic career. He has penned over 160 research papers and chapters in books that have over the past 35 years been cited 6,608 times. He is the recipient of a number of prestigious awards such as the Banting Medal, the top international recognition in the field of diabetes, and also holds an honorary doctorate from the renowned Karolinska Institute in Stockholm. He has been a member of the Canadian Academy of Science since 1997 and is a contributing member of the Croatian Academy of Sciences & Arts.

Resúmen

SOBRESALIENTE ESPECIALISTA MUNDIAL EN LA INVESTIGACIÓN DE LA PATOGÉNESIS DE LA DIABETES

Mladen Vranić es el especialista más sobresaliente en la investigación de la relación entre la actividad corporal, el estrés y la patogénesis de la diabetes. En el mundo desarrollado, donde la gente realiza poca actividad fisica y es metida en carnes, la cantidad de diabéticos se duplica. Conversamos con el profesor Vranić en Zagreb, donde dio una conferencia científica en la Facultad de Medicina y en cuya ocasión presentó los resultados de sus investigaciones. El doctor Vranić, entre otros, destaca: „Probablemente las investigaciones más importantes son las que se efectuaron con las células-madre. Se ha avanzado bastante en los experimentos con animales. Con la aplicación de las células-madre probablemente se podría solucionar el problema de la diabetes tipo 1. No obstante, hay que tener en cuenta que estamos hablando de un plazo de 10 a 15 años“.
El Dr. Mladen Vranić, profesor de medicina interna en la Universidad de Toronto, nació en 1930 en Zagreb. En 1955 se graduó en ésta y en 1962 obtuvo el diploma de doctor en la Facultad de Medicina. Invitado por Charles Best, que junto con Frederick Banting descubriera la insulina, se inscribió en el estudio postdoctoral en Toronto.
En la Universidad de la nombrada ciudad, que es uno de los centros más avanzados de investigación de la diabetes, el prof. Vranić realizó una impresionante carrera científica y académica. Publicó más de 160 trabajos científicos y capítulos de libros, los cuales, en los últimos 35 años han sido citados 6.608 veces. Obtuvo una serie de prestigiosos premios, como ser la medalla de Banting, que es el premio más importante del mundo relacionado con la diabetes.
Asimismo es doctor honoris causa del famoso Instituto Karolinska de Estocolmo. Desde el año 1997 es miembro de la Academia Canadiense de Ciencias y miembro correspondsal de la Academia Croata de Ciencias y Artes.

Tanja Rudež

NI JEDAN LJUDSKI KLON NE MOŽE BITI NORMALAN

Jedan od najuglednijih svjetskih znanstvenika na području kloniranja sisavaca, prof. dr. Davor Solter, nakon dva desetljeća uspješne znanstvene karijere u Americi nastavlja istraživačke uspjehe i u Njemačkoj - odakle rado posjećuje obitelj u rodnom Zagrebu

Prof. dr. Davor Solter, direktor Max Planck instituta za imunobiologiju u Freiburgu, jedan je od najuglednijih svjetskih znanstvenika na području kloniranja sisavaca. Podrijetlom iz ugledne zagrebačke liječničke obitelji, Davor Solter se također odlučio za studij na Medicinskom fakultetu, gdje je diplomirao 1965. godine. Magistrirao je i doktorirao biologiju, a od početka znanstvene karijere bavi se ranim razvojem sisavaca. U inozemstvu živi od 1973. U Zagrebu je nekoliko puta održao predavanja na tečaju klinike Mayo o naprednoj molekularnoj i staničnoj medicini, koji se održavao zajedno s Trećom europsko-američkom školom iz forenzičke genetike.

Profesore Solter, gotovo tri i pol desetljeća živite i radite u inozemstvu. Kakve su Vaše veze s domovinom?

- Kada sam 1971. doktorirao biologiju, bilo je prirodno da odem na poslijedoktorski studij u inozemstvo. Otišao sam na Institut Whistar u Philadelphiji s namjerom da ostanem nekoliko godina i da se nakon toga vratim jer je u to doba znanost u bivšoj Jugoslaviji bila jako dobro financirana. No, za nekoliko godina situacija se promijenila pa sam zaključio kako je bolje da ostanem u Americi. Tako sam u Philadelphiji ostao gotovo 20 godina, a onda sam prešao u Njemačku. U Hrvatsku dolazim jedanput do dva puta na godinu kako bih posjetio obitelj, a kao gostujući profesor ponekad održim predavanje na Medicinskom fakultetu.

U svojoj knjizi** Klon **poznata novinarka The New York Timesa Gina Kolata opisala

Vas je kao jednog od začetnika tehnike kloniranja.

- Mene je kloniranje zainteresiralo jer su znanstvenici sredinom 70-ih prvi put shvatili da će biti moguće kloniranje gena te da ćemo znati koji su geni eksprimirani u određenom stadiju razvoja. Smatrao sam da bismo mogli jezgru iz diferencirane odrasle stanice presaditi u jajnu stanicu i onda usporediti gene u normalnom ranom zametku s genima u zametku nastalom kloniranjem, dakle presađivanjem jezgre iz odrasle stanice u jajnu stanicu. Onda bismo mogli zaključiti koji su geni nužni za normalan razvitak. Problem je, međutim, bio to što nikoga nisam mogao nagovoriti da počnemo s pokusima. Napo-sljetku smo moj poslijetdoktorant Jim McGrath i ja počeli presađivati jezgre somatskih stanica u jajne stanice miša.

Je li to ista metoda koja je dovela do rođenja ovce Dolly, prvog sisavca klona?

- Praktički je ista, postoji bitna razlika u tome što smo mi u početku radili s oplođenom jajnom stanicom kojoj bismo izvadili jezgru i zatim je spajali sa somatskom stanicom, dok je Ian Wilmut koristio neoplođenu jajnu stanicu i fuzionirao je sa somatskom stani-com. Dolly je nastala nakon 400 pokušaja i moram odati priznanje Ianu Wilmutu na tolikoj upornosti. Danas znamo da je učinkovitost kloniranja vrlo mala. Usporedit ću kloniranje s bacanjem kovanica. Primjerice, uzmem 50 kovanica, bacam ih u zrak s ciljem da sve padnu kao «glava». No, omjer će najvjerojatnije biti 25:25, 28:22, 27:23 i tako dalje. No ja ću ih uporno bacati sve dok ne dobijem svih 50 kovanica «na glavu». To je kloniranje.

Krajem prošle godine biotehnološka tvrtka** *Clonaid*, **iza koje stoji sljedba raelijan-aca, najavila je da je rođen prvi ljudski klon. Isto tako, ginekolozi Antinori i Zavos više su puta najavljivali rođenje ljudskog klona. Mi, doduše, nismo vidjeli tu djecu, no tehnički je moguće klonirati čovjeka?

- Tehnički je vjerojatno moguće klonirati čovjeka. Teoretski je to čak lakše nego kloni-ranje mačke i zeca. Naime, kod ljudi imamo mnogo iskustva s umjetnom oplodnjom, znamo koja je kultura dobra za ljudske zametke, kako ih vratiti natrag u maternicu itd. Smatram da nema nikakve razlike u vjerojatnosti kloniranja čovjeka i ovce. Nekoliko stotina pokušaja skupine kompetentnih ljudi i moglo bi doći do formiranja zametka koji se može implantirati u maternicu i relativno dugo razvijati. Problem je, međutim, što nijedan klon nije normalan. Oko 50 posto svih rođenih klonova u sisavaca umre već u prvom tjednu nakon rođenja, a dobar dio ih umre u ranoj mladosti. Naše dosadašnje spoznaje govore da su klonovi podložniji bolestima.

Dakle, kloniranje čovjeka je krajnje dvojben i rizičan čin?

- Zasad sve pokazuje da nema normalnih klonova i stoga mislim da je krajnje neodgov-orno pokušati klonirati čovjeka. Svi pokazatelji govore da će veliki broj klonova biti abortiran, što sigurno nije nevažno za žene koje će ih nositi. Mnogi će umrijeti nakon

Prof. dr. Davor Solter jedan od najuglednijih svjetskih znanstvenika na području kloniranja sisavaca

rođenja, a oni koji prežive prvu godinu, neće biti sasvim normalni. Rizik je velik, a dobitka nema. Ne mogu reći koliko je želja za publicitetom u pozadini svega toga. Kad Antinori sazove konferenciju na kojoj će najaviti novog klona, novinari iz cijelog svijeta pitaju me što mislim o tome. Mislim da je najbolje ignorirati ga. No, to se očito neće dogoditi. Najvjerojatnije je da kod raelijanaca nijedna osoba nije bila trudna, no ne znam jesu li Antinori i Zavos stvarno izmislili sve te trudnoće.

Je li kloniranje opravdano kao metoda kojom bi se mogle spasiti vrste koje izumiru?

- Ljudi su pokušali klonirati jednu vrstu goveda koja je navodno pred izumiranjem. Ako netko kloniranjem želi spasiti ugroženog sibirskog tigra od izumiranja, ne bi li bilo jednostavnije da ga ne ubijamo i ne uništavamo njegov habitus. Što ćete s kloniranim životinjama? Morat ćete ih i dalje držati u zoološkom vrtu. Mislim da svijet, u kojem milijarda ljudi živi s jednim dolarom na dan, ima važnijih problema nego kloniranjem spašavati ugrožene vrste.

Treba li zabraniti kloniranje?

- Ne. Kloniranje sisavaca ima praktičnu primjenu u stočarskoj farmakologji. Klonirane krave, primjerice, mogle bi proizvoditi ljudske bjelančevine koje bi se koristile u liječenju nekih bolesti kod ljudi. Mislim da ima i dobrih znanstvenih razloga za kloniranje miševa jer bismo na taj način mogli razumjeti molekularnu biologiju procesa reprogramiranja stanice.

U javnosti se mnogo raspravlja o terapijskom kloniranju, čiji je cilj proizvodnja embrionalnih matičnih stanica koje bi se koristile u liječenju bolesti. Prva zemlja koja je ozakonila terapijsko kloniranje je Velika Britanija.

- U EU se trenutno predlaže da se dopusti proizvodnja embrionalnih matičnih stanica iz zametka koji su smrznuti prije 2000. godine. Terapijsko kloniranje bi bilo potpuno zabranjeno u Europi, a u Velikoj bi Britaniji bilo dopušteno. U Americi je dopuštena upotreba embrionalnih matičnih stanica koje su napravljene prije 2000. godine. Za razliku od Europe u kojoj se istraživanja pokušavaju regulirati zakonima, u Americi se to

regulira financiranjem. Naime, u SAD-u je zakonski sve dopušteno: možete već sutra početi klonirati čovjeka, ali za to nećete dobiti federalni novac.

Mnogi tvrde da će primjena embrionalnih matičnih stanica izazvati revoluciju u medicini. Kakvo je Vaše mišljenje?

- Ne znam hoće li to promijeniti medicinu, jer za to trenutno nemamo dokaza. Dosad još nitko nije izliječen uz pomoć humanih matičnih stanica ili njihovih produkata. Pokusi na miševima upućuju na to da bi se te stanice mogle koristiti u terapiji nekih bolesti i svakako treba raditi na tome. No, treba imati na umu da će liječenje matičnim stanicama biti terapija isključivo bogatih zemalja i bogatih ljudi. To neće mnogo pridonijeti zdravstvu cjelokupnog čovječanstva, kojem bi puno više pomoglo da nema gladi i da ima dovoljno čiste vode.

Koje bi se bolesti mogle uspješno liječiti uz pomoć matičnih stanica?

- Među ostalim, Parkinsonova bolest i dijabetes. Kod Parkinsonove bolesti moždane su stanice prestale proizvoditi dopamin pa se ona liječi tako da se inicira dopamin. U budućnosti bi se Parkinsonova bolest liječila tako da bismo bolesniku davali stanice koje će proizvoditi dopamin. Slično je i s dijabetesom: mogli bismo u organizam inicirati stanice koje će proizvoditi inzulin. No, mislim da te terapije treba očekivati tek za 10 ili 20 godina.

O istraživanju matičnih embrionalnih stanica i terapijskog kloniranja stalno se vode polemike, a najveći oponent je Katolička crkva.

- Kao što mene nitko ne zove da raspravljam je li bilo bezgrešnog začeća ili ne jer za to nisam kvalificiran, zbog čega bi u biološkim pitanjima trebali pitati za mišljenje Katoličku crkvu? Ljudi iz Crkve nisu kvalificirani govoriti o tome. Crkva zastupa apsolutno stajalište koje, nažalost, nema veze s realnošću života. Kako se u zemlji u kojoj je pobačaj i zakonski i socijalno dopušten može uopće raspravljati o etici i legalitetu terapijskog kloniranja? Ispada da je zametak u laboratoriju bolje zaštićen nego onaj u maternici.

Crkva zastupa mišljenje o korištenju odraslih matičnih stanica.

- Kad bismo znali da su odrasle matične stanice dovoljne, onda bi bilo sjajno. No, jako sumnjam da je to istina. Vjerujem da bi dokazi o terapijskoj vrijednosti matičnih stanica najprije mogli doći iz zemalja poput Velike Britanije, gdje su istraživana legalna. Mislim, također, da će sve debate o moralnosti prestati kada se nedvojbeno pokaže da terapija uz pomoć matičnih stanica nekome pomaže. Primjer Nancy Reagan, koja je kao konzervativka veliki zagovornik tih istraživanja, to najbolje pokazuje. Jer kad ste vi ili netko tko vam je blizak teško bolesni, onda je sve dopušteno. A danas gotovo svatko u bližoj ili daljoj obitelji ima nekoga tko boluje od dijabetesa ili Parkinsonove bolesti.

Summary

NO HUMAN CLONE CAN BE NORMAL

Prof. Dr. Davor Solter, the director of the Max Planck Institute for immuno-biology in Freiburg, is one of the internationally most highly respected scientists in the field of mammal cloning. Davor Solter, who hails from a prominent Zagreb family of physicians, also opted to take up studies at the Faculty of Medicine where he graduated in 1965. He received his master's degree and doctorate in the field of biology and has studied early mammalian development from the start of his career as a researcher. He has lived abroad since 1973. He has lectured in Zagreb on several occasions at advanced molecular and cell medicine courses organised by the Mayo Clinic held in conjunction with the Third Euro-American School of Forensic Genetics.
Among other things, Dr. Solter says: For now everything indicates that there are no normal clones and I therefore believe that it is exceedingly irresponsible to attempt the cloning of a human.

Resúmen

NINGÚN CLON HUMANO PUEDE SER NORMAL

El profesor dr. Davor Solter, director del Instituto de inmunobiología Max Planck en Freiburg, es uno de los más prestigiosos científicos del mundo en la especialidad de la clonación de mamíferos. Originario de una muy conocida familia zagrebiense de médicos, Davor Solter también se inscribió en la Facultad de Medicina obteniendo su diploma en 1965. Hizo el magisterio y obtuvo el título de doctor en biología y desde el principio de su carrera de científico se ocupó del estudio del desarrollo temprano de los mamíferos. Desde el año 1973 vive en el extranjero. En varias oportunidades dio conferencias en Zagreb en el curso de la Clínica Mayo acerca de la avanzada medicina molecular y celular -curso que se dictaba en conjunto con la Tercera Escuela Europeo-Americana de genética forense.
El dr. Solter, entre otras cosas, dice: "Como hasta ahora todo indica que no hay clones normales, pienso que sería extremadamente irresponsable tratar de clonar al ser humano".

Boris Beck

NAGRAĐENA KNJIGA ESEJA TOMISLAVA ŽIGMANOVA

Nagrada "Zvane Črnja" za najbolju knjigu eseja objavljenu 2007., koju dodjeljuju Društvo hrvatskih književnika i ogranak DHK Istarske županije, uručena je u listopadu bunjevačkom književniku i publicistu Tomislavu Žigmanovu za knjigu filozofskih eseja "Minimum in maximis" · U knjizi 11 filozofskih eseja "Minimum in maximis" Žigmanov analitički promišlja i tematizira život "na rubu" i izdvaja elemente borbe za materinski jezik u multikulturnome području Vojvodine

Lektorske su tajne nešto poput ispovjednih, iako manje stroge: svećenici šute o povjerenim im grijesima, a i lektori baš ne trube o pravopisnim i gramatičkim pogreškama koje su počinila velika imena hrvatske književnosti i publicistike - no znaju ih između sebe prepričavati. Eh, kad bi čitatelji znali što su doista naše veličine napisale, manje bi se velikima činile. Slučaj Tomislava Žigmanova je drugačiji. Grozdana Cvitan, urednica u AGM-u i moja draga prijateljica, ponudila mi je delikatnu zadaću - da prije objavljivanja pročitam njegovu knjigu filozofskih i političkih eseja *Minimum in maximus*. Žigmanova sam znao po jednoj prethodnoj knjizi kao vrlo pismenoga i skrupuloznoga autora, koji pažljivo važe svaku riječ, ali znao sam i da je iz Vojvodine i da vjerojatno postoji određena nelagodnost - sustezanje Hrvata *izvana* koji nudi svoj tekst strogim sucima *unutra*. Jer da je tekst na hrvatskom, i da samo na njemu može biti, nema sumnje kod Žigmanova: "Hrvatski je medij putem kojeg na, nekako sebi, najprimjereniji način mogu iznijeti svoja mišljenja, osjećanja, nade, zebnje... Jednostavno, jezikom hrvatskim riječima i naracijama najpogodnije ocrtavam svoju sliku svijeta koju posjedujem i kušam graditi. U tom smislu, hrvatski mi je jezik temeljno oruđe za takve napore."

Ali koji hrvatski? Kada danas pokušam napisati štogod na hrvatskom koji sam prvo naučio, vidim da mi nedostaje riječi i rečenica, da mi je ostala u uhu samo melodija; ne mogu pisati ni onim kojim govorim jer na papiru izgleda usiljeno i namješteno, napisan

je beživotan; a ne mogu pisati ni onim koji čitam jer je tako užasno dosadan. Drago mi je bilo čuti da moj vojvođanski vršnjak ima isti problem: "Dijalektalnim, a to je materinska bunjevačka, to jest novoštokavska, ikavica, nastojim se služiti u svakodnevnoj, običnoj komunikaciji u obitelji, s prijateljima, na ulici", kaže Tomislav i nastavlja: "Istina, okušao sam se i pismeno njime služiti u svojoj zbirci pjesama *Bunjevački blues*. No on, kao uostalom i drugi govorni jezici, ima veliki broj limita, napose kada je riječ o složenijim zahtjevima koje iznosi pisani oblik izražavanja (ne postoje apstraktni pojmovi, dominira nesuvremena leksika, jednostavna je sintaksa...). S druge strane, to što sam govorni ikavac, smatrao sam kako to ne treba da znači da njime trebam biti i trajno i glede svega okovan. Na koncu, zašto postoji književni jezik, to jest standard?"

Da, zaista, zašto postoji standard ako ne zbog toga da sve druge oblike govora, danas bismo ih nazvali varijetetima, proglasi manje vrijednima, iako smo na njima izrekli najvažnije riječi u svojim životima, i to one upućene ženi, djeci, majci, prijateljima... Tomislav je čitavu svoju knjigu posvetio samo jednoj temi, sadržanoj u podnaslovu koji glasi *Zapisi s ruba o nerubnomu*, pa ga onda kroz temu rubova i granica valja i promatrati. Doista je meni u Zagrebu (u središtu) drugačije biti rubni nego njemu preko granice. Dok ja mogu od standarda uvijek skliznuti u svoj dijalekt, bez problema objaviti kajkavsku priču u za to specijaliziranom časopisu, i onda se opet mirno vratiti u svoj standard, Tomislav to ne može: kada se iz dijalekta *uzdigne* u svoj standard, tek je onda Hrvat u Srbiji, i samo se s jednog ruba pomaknuo na drugi. Njegovim riječima: "A vlastito obiteljsko podrijetlo i pripadnost hrvatskom kulturnom krugu, opredijelilo me da pišem, bez obzira što sam se sve vrijeme školovao na srpskom standardu i što je on puno prijemčiviji za mladog čovjeka u Srbiji, na hrvatskom jeziku, jeziku koji inače ima dugu tradiciju u kulturi Hrvata u Vojvodini. Na koncu, ovakav jezični izbor donosi i stanovit rizik, budući da se čovjek lako prepoznaje u javnosti kao onaj koji nekako štrči, a što se recipira, zbog raširenog antihrvatstva u srbijanskoj javnosti, kao posve negativno."

Mi standardni jezik učimo isto onako kako smo naučili govoriti. Dok smo se kao mališani motali po bakinoj kuhinji i pješčanicima, hvatali smo riječi i rekonstruirali iz tih nedostatnih jezičnih podataka gramatiku; sad kao veliki čujemo malo standarda ovdje, malo ondje, njime su (šepavo) govorile naše učiteljice, njime (šepavo) govore spikeri, njime se (šepavo) piše po novinama. No kad si kao Tomislav na rubu, preko granice, te su krhotine još rjeđe, još krhkije. A on je učio hrvatski, kako kaže, "izvan bilo kakve institucije, dakle sam, kroz slušanje, čitanje i pisanje". Evo njegovih riječi: "Traje to relativno dugo - od početka devedesetih, kada sam još bio student filozofije u Novom Sadu. Gotovo jedina metoda, pak, učenja bila je osluhnjivanje razlika, bilo u ravni leksike ili pak sintakse, u odnosu na ikavski mi dijalekt ili na srpski standard, te pronalaženje njihovog razrješenja u suvremenome hrvatskome. Naravno, ovo posljednje išlo je uz dosta čitanja, a naučeno se u praksi govorenja i pisanja provjeravalo, dakako često uz pomoć jezikoslovno stručnijih kolega. I premda ga već dosta dugo nastojim izgraditi kao svoj i govorni i pisani, razumljivo je da određena nesigurnost u služenju još postoji."

Razumijem nesigurnost, osjećam je i ja, usred Zagreba i s diplomom filologa. U teoriji svaki pisac stvara svoj vlastiti jezik, ali to se zapravo događa vrlo rijetko. Hrvatski pisci mahom posežu za standardom i na njemu pišu buduće hitove i lektire. I Tomislav je posegnuo za njim, pomiješao ga s diskurzom filozofa koje voli, napose Heideggera, i zaplivao tim dalekim, mutnim i hladnim morem: "Problemi su posljedica ne toliko toga kako sam i koliko toga naučio, već više *otočkoga* iskušavanja hrvatskog jezika. Naime, živim u drugoj državi, čiji jezik je u nečemu drugačiji od hrvatskoga, a njegovi su pak uticaji snažniji. Tim prije je to važno imati na umu, jer su istodobno navezanosti na Hrvatsku sporadične i rijetke. Stoga je onda razumljivo moguće odudaranje od trenutačnoga duha jezika u domovini, a gdjekad čak i određena čudnovatost izričaja ljudi s ruba - jednostavno osjeti se ta napetost, neki grč. Tomu vjerojatno pridonosi i sam tematski okvir mojih napisa. Naime, u hrvatskoj javnosti, pa i u onoj književnoj ili filozofskoj, glede pitanja granice ili pak problema nacionalnog pripadanja u književnosti ne postoji veći interes, a u meni su, zbog svojeg položaja na rubu oni u mnogome određujući, noseće teme. I onda imate problem - kako o tako čemu pisati ne samo bez uzora, nego često i bez elementarnih uvida u to kako je netko drugi o tomu pisao. Drugim riječima, boravak izvan matice na rubu pretpostavlja i neke izvanmatične značajke i jezika kojim pišete... Htjeli vi to ili ne!"
Kako dakle lektorirati *izvanmatičnog* Hrvata, a da on i dalje ostane to što jest, da ga se ne krivotvori i da mu se ne gleda kroz prste? Pročitali ste ovaj naš mali razgovor vođen e-mailom i njegove rečenice na besprijekornom hrvatskom među kojima se nalazi i *glede* koje je u metropoli pomalo izašlo iz mode i jedno *štrči* - jer je jednostavno moralo biti i nešto njegovo, pogotovo kad je tako slično standardnom *strši*. Neću odati druge lektorske tajne, ali mogu reći ovo: iz moje je jezične ispovjedaonice Tomislav izašao vrlo brzo, sa samo jednom kratkom molitvicom za pokoru, onako, više reda radi. Da se ne uzoholi.

P.S: Ovaj sam tekst poslao Tomislavu čim sam ga napisao, a on mi je odgovorio, između ostaloga, i ovo: "Inače, glede strahovanja Ti iz posljednje rečenice, mislim da možeš biti miran... Tako što rijetko ide uz rub."

Nagrada "Zvane Črnja" za najbolju knjigu eseja objavljenu 2007., koju dodjeljuju Društvo hrvatskih književnika i ogranak DHK Istarske županije, uručena je u listopadu bunjevačkom književniku i publicistu Tomislavu Žigmanovu za knjigu filozofskih eseja "Minimum in maximis"

Summary

TOMISLAV ŽIGMANOV RECIPIENT OF BEST BOOK OF ESSAYS AWARD IN 2007

The Zvane Črnja Award for best book of essays published in 2007, conferred by the Croatian Writers' Society and the Society's branch in Istria County, was presented in October to Bunjevac writer and publicist Tomislav Žigmanov for his book of philosophical essays *Minimum in maximis*. In *Minimum in maximis*, a book featuring 11 philosophical essays, Žigmanov analytically ponders and focuses on life on the edge in an interesting meta-language discourse in which author Beck finds elements of the struggle for the mother tongue in the multicultural space of Vojvodina.
Tomislav Žigmanov underlines: "Problems are a result not so much of how and how much I learned, by rather the *insular* challenging of the Croatian language. I live, namely, in another country, whose language is somewhat different than Croatian, and its influence is stronger. It is all the more important to bear this in mind, as the links to Croatia are simultaneously sporadic and rare. It is therefore, understandable that there may be a possible lack of correspondence with the current state of the language in Croatia, and in places a certain strangeness in the expression of people on the edge – one can simply feel the tension, a kind of cramped posture. This is probably also contributed to by the thematic frame of my writings. There is, namely, no great interest in the Croatian public, including the literary and philosophical public, for the issue of borders or the problem of national affiliation in literature, and for me, because of my position on the edge, they are in many ways defining, carrier themes. And then you have the problem – how to write of something of this nature not only without a model to follow, but often without even an elementary insight into how someone else might have written about it. In other words, living outside the matrix on the edge assumes some out-of-matrix characteristics in the language with which you write... Whether you like it or not!"
How then to edit the writing of an *out-of-country* Croat, whilst retaining what they in fact are, without misrepresenting and at the same time without turning a blind eye?

Resúmen

TOMISLAV ŽIGMANOV OBTUVO EL PREMIO AL MEJOR LIBRO DE ENSAYOS EN 2007

El premio "Zvane Črnja" al mejor libro de ensayos publicado en 2007 que otorga la Sociedad de Literatos Croatas y su filial del condado de Istria, ha sido entregado en octubre al literato y publicista buñevacense Tomislav Žigmanov por su libro de ensayos filosóficos titulado "Minimum in maximis". En la obra "Minimum in maximis" Žigmanov medita analíticamente y tematiza la vida en el borde (de la frontera) con un lenguaje comprensible al que el autor Beck desintegra y señala en ese meta idioma los elementos de lucha por el idioma materno en el ambiente multicultural de Voivodina.

Tomislav Žigmanov destaca: "Los problemas no son tanto la consecuencia del hecho de qué manera y cuánto he aprendido, sino más bien del sometimineto a prueba de la "condición insular" del idioma croata. Es que vivo en otro país cuya lengua es un tanto diferente del croata pero su influencia es más poderosa. Es necesario tener esto en cuenta, entre otros, también por el motivo que los vínculos con Croacia son esporádicos y raros. Por eso son comprensibles posibles divergencias con respecto al actual espíritu del idioma en Croacia y a veces en cierto modo la manera estrafalaria de expresarse de los hombres que viven en el borde -simplemente dicho, se siete esa tensión, cierto espasmo. Contribuye probablemente a eso el mismo marco temático de mis artículos. A saber, entre el público, sea el literario o el filosófico, no existe mayor interés en cuanto a las fronteras o el problema de la pertenencia nacional en la literatura, mientras en el caso mío, debido a mi posición en el borde tal pertinencia en muchos aspectos es determinante o el tema principal. Y entonces surge el problema de cómo escribir acerca de tal cosa, no sólo sin modelo sino muchas veces sin el conocimiento elemental de cómo ha escrito otro sobre el mismo asunto. En otras palabras, el encontrarse fuera del domicilio-madre presupone algunas características de tal ambiente y del idioma en que usted escribe - quiéralo o no!"

La cuestion es cómo encarar la corrección de estilo de un libro escrito por un croata que vive fuera del domicilio-madre, para que el autor siga siendo lo que es, sin falsificarlo ni calificarlo con demasiada benevolencia?

Suzana Maršić

DRUŠTVO ZNANJA GRADIT ĆE ZNANSTVENICI IZ ZEMLJE I INOZEMSTVA

Potpisani ugovori Programa znanstvene suradnje za 11 projekata ukupne vrijednosti 14 milijuna kuna rezultat su dvaju kongresa hrvatskih znanstvenika iz zemlje i inozemstva · Više od 500 znanstvenika iz cijelog svijeta te 250 predstavnika akademske zajednice i gospodarstva sudjelovalo je u radu Drugog kongresa hrvatskih znanstvenika iz domovine i inozemstva · U zemlji sa značajnom iseljeničkom tradicijom, koju je godinama pratio usud svih siromašnih i manje razvijenih područja, nikada nije bilo nikakvih statističkih podataka o broju stručnjaka ili visokoobrazovanih iseljenika, a o znanstvenicima koji su u sklopu iseljeničkog kontingenta odlazili nije bilo ni spomena

U trenutku kad je Hrvatskoj potrebna sva inteligencija, osobito ona mlada, kako bi se uspješno pridružila novim integracijama te najbezbolnije izgradila društvo znanja u Splitu je održan Drugi kongres hrvatskih znanstvenika iz domovine i inozemstva od 8. do 10. svibnja 2007. Splitski skup otvorio je predsjednik Hrvatskog sabora Vladimir Šeks kazavši da je prvi kongres održan 2004. u Zagrebu i Vukovaru dao veliku potporu hrvatskom razvoju, a kolike je tragove ostavio govori i činjenica da su se nakon njega u Hrvatsku vratila 43 znanstvenika. U prilog tom pozitivnom trendu govori i podatak da su hrvatski znanstvenici u sklopu najvećeg znanstvenog projekta u Europi, Šestog okvirnog programa, u kojem je Hrvatska sudjelovala s 3,5 milijuna eura, već povukli 7 milijuna eura za svoje projekte, i time Hrvatsku stavili na prvo mjesto među zemljama u tranziciji glede kapaciteta povlačenja novca iz tih fondova, rekao je inicijator i utemeljitelj kongresa ministar znanosti, obrazovanja i športa prof. dr. sc. Dragan Primorac.

U zemlji sa značajnom iseljeničkom tradicijom, koju je godinama pratio usud svih siromašnih i manje razvijenih područja, nikada nije bilo nikakvih statističkih podataka o broju stručnjaka ili visokoobrazovanih iseljenika, a o znanstvenicima koji su u sklopu

iseljeničkog kontingenta odlazili nije bilo ni spomena. Primorčeva inicijativa dobro prihvaćena među našim znanstvenicima u iseljeništvu, kojoj je na ruku izašao obrat u svima dostupnoj globalnoj informatičkoj komunikaciji, nedvojbeno će oplemeniti razvitak Hrvatske. Kako stvari danas stoje ta je inicijativa višestruko urodila plodom makar se prosječnom promatraču čini da svi koji nešto znaju žele otići iz Hrvatske. Podaci govore da sve manje mladih znanstvenika želi otići iz Hrvatske, što dodatno obvezuje odgovorne jer sve je više onih koji mogu i žele pridonijeti razvoju u uvjetima, kako reče Primorac, milijunske funkcionalne nepismenosti.

Drugi kongres hrvatskih znanstvenika iz domovine i inozemstva završen je potpisivanjem zajedničke izjave na svečanosti zatvaranja u Trogiru. Zajedničku izjavu potpisali su ministar Dragan Primorac, predsjednik Nacionalnog vijeća za znanost prof. dr. sc. Krešimir Pavelić, predsjednik Nacionalnog vijeća za visoko obrazovanje prof. Frane Parać te rektori svih sedam hrvatskih sveučilišta. Potpisnici su istaknuli kako je do 2010. godine nužno nastaviti s rastom ulaganja u znanost i obrazovanje. U skladu s tim i dalje će se podupirati Nacionalne zaklade za znanost, visoko školstvo i tehnologijski razvoj Republike Hrvatske te program *Jedinstvo uz pomoć znanja*, još će se više poticati uključivanje hrvatskih znanstvenika iz inozemstva u sustav znanosti u Hrvatskoj. Također će se nastaviti podizati kvaliteta i odgovornost znanstvenika i znanstvenih institucija. U izjavi se, među ostalim, ističe kako je do kraja ove godine potrebno odrediti najviše pet uskih prioritetnih znanstvenih i tehnoloških područja te do 2010. godine u tim prioritetnim područjima ustrojiti interdisciplinarne centre izvrsnosti. Potrebno je također ustrajati na ubrzanom pomlađivanju stručnjaka u sustavu znanosti i visokog obrazovanja, a iznimno uspješnim mladim znanstvenicima osigurati samostalan istraživački rad te pozvati hrvatske znanstvenike iz inozemstva na zajedničko sudjelovanje u Sedmom okvirnom programu EU. Tijekom Kongresa izrađene su temeljne smjernice, upute i konkretni akcijski planovi razvoja Hrvatske, kao društva utemeljenog na znanju, za razdoblje do 2010. godine. Zatvarajući Kongres, u svom obraćanju nazočnima, ministar Primorac je istaknuo kako će Hrvatska i dalje naglašavati i poticati razvoj znanosti, izrazivši pritom zadovoljstvo jedinstvom hrvatskih znanstvenika u domovini i inozemstvu koje do sada nije postojalo. Rad na Kongresu, koji je okupio gotovo 500 hrvatskih znanstvenika iz cijelog svijeta te 250 predstavnika akademske zajednice i gospodarstva, bio je organiziran u pet tematskih cjelina, a to su sudjelovanje hrvatskih znanstvenika u europskim i međunarodnim projektima, suradnja između znanosti i gospodarstva, razvoj znanstvenih institucija, oblikovanje strateškog okvira razvoja znanosti do 2010. godine te privlačenje pozornosti medija na znanstvene teme i istraživanja.

U projektu povratka znanstvenika iz inozemstva Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa svakom povratniku i nadalje osigurava poticajni paket kojim mu se omogućava radno mjesto na sveučilištu ili institutu, opremanje laboratorija i mogućnost aplikacija znanstvenih projekata. Povratnicima se omogućava i dolazak do povoljnih stambenih kredita. Pomoćnik ministra za međunarodne odnose u Ministarstvu znanosti Radovan Fuchs kaže kako je to dobra prigoda za državu da dobije znanstveni kadar određenog

profila koji joj nedostaje. Ministarstvo, tvrdi Radovan Fuchs, ne može raditi selekciju koje će znanstvenike dovesti nego smatra da bi se visokoškolske i znanstvene institucije trebale izjasniti za kojim profilom imaju potrebu. Kako se čulo na Kongresu, očekuje se povratak još dvadesetak ponajprije mlađih znanstvenika.

Poželjnu sliku cirkulacije znanstvenika možemo pratiti u razvitku karijere mladog Kristiana Vlahovičeka. On se nedavno vratio iz Italije na zagrebački Prirodoslovno-matematički fakultet gdje se nastavio baviti primjenom računala u molekularnoj biologiji. U Hrvatskoj se time bavi jako malo ljudi, a zapravo je riječ o istraživanju života putem računala, pojašnjava Vlahoviček. Računalna biologija danas je jedna od vodećih disciplina prirodnih znanosti u svijetu. Iako još nerazvijena u Hrvatskoj, u kratkom bi vremenu državu mogla dovesti u korak s ostalim zemljama koje su shvatile njezinu važnost. Za Kristianov povratak važno je bilo uključivanje Nacionalne zaklade za znanost u prestižnu Europsku organizaciju za molekularnu biologiju (EMBO), preko čije stipendije Vlahoviček na godinu dobiva 50.000 eura. Uz plaću sa sveučilišta te 90.000 kuna, koliko će u idućih pet godina dobivati od države, Vlahoviček kaže kako može raditi jednako dobre kao i u Italiji. Njegovim povratkom, na tri puta nižu plaću nego što je primao u Italiji, Hrvatska je dobila vrhunskog mladog znanstvenika kojega je EMBO prepoznao među 70 najboljih mladih molekularnih biologa iz cijelog svijeta, svrstavši ga na četvrto mjesto svojih stipendista.

Poticajni paket znanstvenicima povratnicima, međutim, nije još razbio predrasudu o vječnom trendu odljeva domaće pameti. Naime, *odljev mozgova* / *brain drain* nije sinonim za migriranje znanstvenika, niti njihov nepovratan odlazak ili iseljavanje, nego je taj pojam vezan uz prostornu pokretljivost svih visokoobrazovanih i kvalificiranih migranata koji trajno prelaze granice nacionalnih država ili matičnih zemalja. Migriranje ili cirkulacija znanstvenika i obrazovanih ljudi raznih profila postojala je oduvijek i trajna je pojava u slobodnome društvu. Odlazak u inozemstvo radi školovanja, usavršavanja, specijalizacije i slično krije, dakako, potencijalnu mogućnost trajnog

Potpisani ugovori Programa znanstvene suradnje za 11 projekata vrijednih gotovo 14 milijuna kuna rezultat su dvaju kongresa hrvatskih znanstvenika iz zemlje i inozemstva

ostanka, ali takve bojazni nikako ne smiju biti zapreka slanju mladih ljudi na dodatnu izobrazbu niti smiju biti poticaj stvaranju ozračja nesklonog otvorenosti i slobodi u tom smislu. Imperativ današnjice postaje sve veća ujednačenost kriterija i razina izobrazbe te suradnja obrazovnih sustava, što upravo omogućuje neograničeno stjecanje novih spoznaja i znanja, rečeno je na splitskome skupu znanstvenika.

Potpisani ugovori Programa znanstvene suradnje za 11 projekata

Izravni rezultati prvog i drugog kongresa hrvatskih znanstvenika iz domovine i inozemstva vidljivi su na više razina. Naime, Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa potpisalo je 30. studenoga 2007. Ugovore o provedbi 11 projekata *Programa znanstvene suradnje* Fonda *Jedinstvo uz pomoć znanja* (*Unity through knowledge Fund* - UKF), kojima će tijekom 3 godine biti osigurano gotovo 14 milijuna kuna za hrvatske znanstvenike iz domovine i inozemstva, kroz zajedničke projekte na hrvatskim sveučilištima i institutima. Fond *Jedinstvo uz pomoć znanja* ove je godine pokrenulo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa sredstvima zajma Svjetske banke za Hrvatski projekt tehnologijskoga razvitka (5 milijuna eura tijekom 3 godine). Cilj je *Fonda* poticanje suradnje s hrvatskim znanstvenicima u iseljeništvu. *Fond* financira zajedničke znanstvene i tehnološke projekte hrvatskih znanstvenika i stručnjaka u inozemstvu sa znanstvenicima, institucijama i tvrtkama u domovini. Riječ je o jedinstvenim projektima, kojima se po prvi puta u Republici Hrvatskoj osigurava izravno sufinanciranje zajedničke suradnje znanstvenika s hrvatskih sveučilišta, instituta i malih i srednjih poduzeća s hrvatskim znanstvenicima sa svjetskih znanstvenih institucija. Između 39 prijava odabrano je 11 projekata uz pomoć više od 120 anonimnih recenzenata – vrhunskih stručnjaka za pojedino područje od kojih su dvije trećine iz inozemstva – te dva nezavisna povjerenstva sastavljena od uglednih hrvatskih znanstvenika i stručnjaka uključujući i sudjelovanje predstavnika privatnoga sektora. Konačna prolaznost (odnos odobrenih i prijavljenih projekata) u ovom natječaju iznosi 26%, što je osiguranje kvalitete odabranih projekata. Projekti će pokrenuti vrhunska znanstvena i tehnološka istraživanja u hrvatskim institucijama i privući investicije iz međunarodnih fondova i gospodarstva te kroz dijasporu pridonijeti prijenosu znanja i ostvarivanju znanstvenih rezultata u Republici Hrvatskoj. Odabrani projekti odvijat će se na hrvatskim institucijama: Sveučilištu u Zagrebu, (dva projekta na Medicinskome fakultetu, dva na Prirodoslovno-matematičkome fakultetu, jedan na Fakultetu kemijskog inženjerstva i tehnologije te dva projekta na Fakultetu elektrotehnike i računarstva), zatim po jedan projekt na Sveučilištu u Rijeci (na Medicinskome fakultetu), na Institutu Ruđer Bošković, na Brodarskome Institutu i na Mediteranskome institutu za istraživanje života u Splitu (MedILS). Projekti će se odvijati kroz suradnju s istaknutim hrvatskim znanstvenicima na svjetskim znanstvenim institucijama (u SAD-u, Australiji, Švedskoj, Njemačkoj, Španjolskoj i Švicarskoj) s kojima će naše institucije uspostaviti trajni odnos i bit će usmjereni dodatnom privlačenju investicija kako iz međunarodnih izvora (primjerice Sedmoga okvirnog programa) tako i iz gospodarstva.

Od odabranih projekata za financiranje pet ih je usmjereno razvoju novih tehnologija za koje je zainteresirano hrvatsko gospodarstvo: razvoju novih supravodljivih materijala, razvoju novih računalnih tehnologija ugrađenih u proizvode, modernim tehnologijama pročišćavanja otpadnih voda i razvoju upravljačkih sustava za turbine. Ti projekti uključuju sufinanciranje i surađivanje s privatnim sektorom te prijenos tehnologije u hrvatska poduzeća. Šest se projekata bavi temeljnim znanstvenim istraživanjima na vrhunskoj svjetskoj razini i usmjereno je privlačenju novih ulaganja iz međunarodnih izvora. Ti se projekti bave proučavanjem molekulskih mehanizama koji uzrokuju tumore, proučavanjem razvoja kognitivnih bolesti, genetskom strukturom virusa, naprednom mikroskopskom analizom stanica, prijenosom genetske informacije na molekulskoj razini i računalnim pristupom biološkim problemima. Osim pokrenutoga Programa znanstvene suradnje, u sklopu *Fonda*, u tijeku je vrjednovanje velikoga broja prijava za natječaj Programa za mlade znanstvenike i stručnjake (iz domovine i povratnike). Stalno su otvoreni i natječaji Programa povezivanja za potpore putovanja hrvatskih stručnjaka i znanstvenika iz dijaspore te mladih hrvatskih znanstvenika radi pokretanja novih međunarodnih projekata i prijenosa tehnologije. U pripremi su natječaji Programa stvaranja novih vrijednosti za potporu mladih istraživača u hrvatskoj industriji, komercijalizaciju istraživanja te zaštitu intelektualnog vlasništva.

Projekt Emila Babića (*Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu*) i Josipa Horvata (*Sveučilište u Wollongong u Australiji*) kojeg Fond sufinancira s 183 000 EUR, uz financiranje iz drugih izvora od 68 000 eura, razvijat će supravodič poboljšanih svojstava na višim temperaturama, uspostaviti prvi laboratorij za proizvodnju supravodljivih žica u Hrvatskoj te pružiti priliku hrvatskoj industriji da se uključi u tehnologiju supravodljivosti.

Hrvoje Banfić (*Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*) i Antonio Bedalov (*Fred Hutchinson Cancer Research Center Seattle*) tražit će posebne fosfolipidne spojeve koji sprečavaju prenošenje signala u stanicama ljudskoga tijela i tako uzrokuju pogreške kod njihova dijeljenja (tumor). U projekt Fond ulaže 166 000 eura, a 76 000 eura predviđeno je iz drugih izvora, a oni će tijekom projekta razvijati istraživanje preko novih međunarodnih projekata financiranih iz američkoga Nacionalnog instituta za zdravlje.

Više od 500 znanstvenika iz cijelog svijeta te 250 predstavnika akademske zajednice i gospodarstva sudjelovalo je u radu Drugog kongresa hrvatskih znanstvenika iz domovine i inozemstva

Razvojem „ugrađenih“ programskih računalnih sustava bavit će se dva projekta na Fakultetu elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu. Projekt Ivice Crnkovića (*Sveučilište Mälardalen u Švedskoj*) **i** Marija Žagara (*Fakultet elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu*) poboljšavat će razvoj softverske podrške za ugrađene sustave koji služe za funkcioniranje raznih proizvoda. Ovaj projekt, uz sufinanciranje od 67 000 eura, Fond financira s 200 000 eura te će omogućiti prijenos tehnologije i razvoj prototipa na zagrebačkom FER-u, splitskom FESB-u te u hrvatskim industrijskim partnerima.

Projekt Daniela Gajskog (*University of Califorina Irvine*) i Vlade Sruka (*Fakultet elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu)* prenijet će cjelokupnu tehnologiju „ugrađenih“ sustava iz grupe prof. Gajskog u Hrvatsku i stvoriti potencijal za daljnji razvoj i primjenu te tehnologije s koja može značajno povećati konkurentnost hrvatskih malih i srednjih poduzeća. Fond u projekt ulaže 173 000 eura, a ostale strane 65 000 eura.

Ekološki problem uslijed sve veće količine tzv. novih zagađivala, posebice humanih i veterinarskih lijekova u vodama obrađuje se u projektu Marije Kaštelan Macan (*Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije Sveučilišta u Zagrebu*) i Mire Petrović (*Katalonski institut za istraživanja i napredne studije*). Projekt je sufinanciran sa 40 000 eura, a Fond ga financira s 200 000 eura. Istraživanje će osim razvoja novih tehnologija rezultirati i pripremom novoga europskog projekta.

Ivica Kostović (*Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu*) i Paško Rakić (*Sveučilište Yale*) vodit će projekt koji će snažnom međunarodnom suradnjom s uglednim Kavli Institutom s Yalea, te s neurološkim institutima u Montrealu i Harvardu, s drugim hrvatskim znanstvenicima pomoću naprednih tehnologija (MRI i neurogenomika) pristupiti problemima razvoja kognitivnih bolesti (autizam). Projekt će skupiti i analizirati podatke o razvoju autizma te potaknuti pripremu nekoliko novih međunarodnih projekata. Projekt se financira s 200 000 eura koje ulaže Fond, te 95 000 eura iz drugih izvora.

Na Brodarskome institutu u Zagrebu provodit će se projekt razvoja inteligentnih regulatora za hidroelektrane, regulatore vodnih turbine primjenom neizrazite regulacije i neuronskih mreža. Vodit će ga Ognjen Kuljača (*Alcorn State University*) i Krunoslav Horvat (*Brodarski institut*). Tijekom projekta razvit će se i primijeniti novi neuronski i neizraziti regulacijski algoritmi koji će biti novo intelektualno vlasništvo, a jedan od rezultata projekta je i uspostava laboratorija za naprednu industrijsku regulaciju. U projekt Fond ulaže 156 461 eura a ostali izvori 128 000 eura.

Projekt genetskih istraživanja humanih citomegalovirusa i njegove patogeneze pokreću Joanne Trgovcich (*Ohio State University*) i Stipan Jonjić (*Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci,*) koji će svojim in-vivo pokusima stvoriti bazu informacija o ekspresiji virusnih gena u raznim stanicama koja će koristiti hrvatskoj i svjetskoj znanstvenoj zajednici, a i služiti kao temelj za pripremu novih međunarodnih projekata. Fond financira taj projekt s 190 000 eura, a 36 000 eura je prikupljeno iz ostalih izvora.

Igor Weber (*Institut Ruđer Bošković u Zagrebu*) i Iva Marija Tolić-Nørrelykke (*Max Planck Institut za molekularnu biologiju i genetiku u Dresdenu)* provodit će projekt

primjene naprednih mikroskopskih tehnika na konfokalnom mikroskopu u biološkim problemima poput mehanizama kako se regulira dinamika i struktura citoskeleta. Projekt će uspostaviti laboratorij za biofotoniku koji će biti na raspolaganju istraživačima u Hrvatskoj. Fond će u projekt uložiti 160 000 eura, a iz drugih je izvora namaknuto još 35 000 eura.
Posebne makromolekule - enzime ključne za prijenos genetičke informacije i stvaranje proteina u stanici, proučavat će Ivana Weygand-Đurašević (*Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu,*) i Nenad Ban (*ETH Zürich*). Oni će u ovom istraživanju pokrenuti znanstvenu suradnju koja će rezultirati s objašnjenjem uloge tih makromolekula u prijenosu genetičke informacije. Rezultati mogu imati i potencijalni farmakološki značaj, a pokrenut će i nove europske projekte. Fond će u projekt uložiti 132 000 eura, a 77 000 eura prikupljeno je iz drugih izvora.
Po cijelome svijetu raspodijeljenu računalnu mrežu za numeričko računanje simulacija kretanja i strukture bioloških molekula razvijat će Bojan Žagrović (*Mediteranski institut za istraživanje života u Splitu*) **i** Gordan Žitković (*University of Texas at Austin*). Oni će spomenutim projektom povećavati računalne mogućnosti (uključivanjem više od 5000 računala diljem svijeta) kako bi simulacije realnih bioloških molekula stale uz bok pokusima i omogućile nove uvide u odnose strukture i funkcije tih molekula. Fond će u razvoj projekta uložiti 198 000 eura, a ostali partneri 90 000 eura.

Summary

A KNOWLEDGE-BASED SOCIETY WILL BE BUILT BY SCIENTISTS FROM CROATIA AND FROM ABROAD

Over 500 scientists from around the world and 250 representatives of the academic community and business sector participated in the work of the Second Congress of Croatian Scientists from the Homeland and Abroad, held from 8 to 10 May 2007. In a country with a significant emigrant tradition, that shared for years the fate of the poorer and less developed areas, there was never any statistical data on the number of experts and highly educated emigrants, and there was no word of the scientists that departed in emigrant contingents.
43 scientists have returned to Croatia over the past few years. Indicative of this positive trend is the fact that in the frame of the Sixth Framework Program, the largest science project in Europe, in which Croatia has participated with 3.5 million euros, Croatian scientists have already drawn 7 million euro for their projects, and in doing so have put Croatia in first place among the transition countries in terms of its capacity to draw financing from these funds.

Resúmen

UNA SOCIEDAD DEL SABER SERÁ CREADA POR CIENTÍFICOS DEL PAÍS Y DEL EXTERIOR

Más de 500 científicos de todo el mundo y 250 representantes de la comunidad académica y económica universal participaron en la labor del Segundo congreso de científicos croatas (de la Patria y del exterior) que se realizó del 8 al 10 de mayo de 2007. Siendo un país con gran tradición de emigración que durante años compartiera el destino de todas las regiones pobres y menos desarrolladas de Europa, en Croacia jamás se han dado a conocer los datos estadísticos sobre el número de especialistas y personas instruídas que emigraron al exterior, mientras que a los científicos que formaban parte de los contingentes migratorios, ni siquiera se los mencionaba.
En los últimos años han retornado 43 científicos a Croacia. Esa tendencia positiva se desprende del dato de que en el marco del mayor proyecto científico de Europa denominado Sexto Programa Marco, en el cual Croacia participó con 3,5 millones de euros, los científicos croatas ya retiraron 7 millones de euros para sus proyectos ubicando de tal manera a Croacia en el primer lugar de los países de transición en cuanto a la capacidad de utilizar esos fondos.

ŠPORT

Sudionici Prvog svjetskog nogometnog natjecanja hrvatskih iseljenika održanog u domovini u organizaciji Hrvatskog nogometnog saveza, Hrvatske matice iseljenika te Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija a pod pokroviteljstvom predsjednika Hrvatskog sabora 2007 • Iseljenički nogometni klubovi s imenom Croatia pronosili su svijetom poput sokolskog pokreta športski duh svoga naroda koji se ogleda u toleranciji i iskonskom porivu za nadmetanjem u izvrsnosti na sportskim terenima pod različitim zastavama – ali s hrvatskim imenom na usnama

Dane Mataić Pavičić

OSAMDESETA OBLJETNICA HRVATSKOGA SOKOLA U ANTOFAGASTI

Na sportskim terenima Hrvatskog sokola u Antofagasti rađali su se pobjednici Čilea, Južne Amerike te reprezentativci koji su nastupali na svjetskim prvenstvima i olimpijadama · Nacionalni ponos i športski žar pobjede održavali su moral, punili novine uspjesima, vitrine trofejima i srca Hrvata ponosom i zahvalnosti novoj domovini – Čileu · Hrvatski sokol koji je utemeljio (1927.) Ivan Goić Kuščević, omiljeno je susretište, punih osamdeset godina, hrvatskoga iseljeništva u Antofagasti, u kojoj živi, prema službenoj statistici, oko 25.000 hrvatskih potomaka koji govore španjolskim jezikom

Antofagasta je administrativno, kulturno i gospodarsko sjedište istoimene pokrajine i naznačajnija luka sjevernoga Čilea. Grad ima oko 200 000 tisuća stanovnika. Utemeljen je 1879. Smještena je u podnožju planinskoga lanca, stisnut između pustinje i Tihoga oceana. Doima se kao oaza u nepreglednoj pustinji koju je čovjek svojim trudom pretvorio u ugodno mjesto za život i rad. S Antofagastom čine prirodnu cjelinu sva mjesta čileanske pustinje, koja se proteže u smjeru sjever-jug u dužini od 1000 km, a široka je u prosjeku 180 km. Na njezinu oceanskom rubu nalaze se poznata, i za hrvatsku naseobinu povijesna mjesta, Calama, Tocopilla, Taltal, Iquique, Arica. Kroz Antofagastu prolazi južna obratnica. Na istoj geografskoj širini nalazi se i grad Sao Paolo u Brazilu. Klima je izrazito pustinjska, slična onoj na sjeveru Sahare uz obale Mediterana. Prosječna godišnja temperatura iznosi 18 °C, a 70% dana i noći u godini je vedro. Dan topao i suh, a noć svježija. Kiša padne jedanput u deset godina. No kada se to dogodi, grad proživljava pravu katastrofu: bujice preplave ulice tisućama tona pjeska i mulja, ravni krovovi propuste kišnicu, a vjetrovi razbiju molove u luci. To je najveća izvozna luka čileanskog bakra. Najveći rudnik površinskog kopa na svijetu Chuquicamata, nalazi se 225 km istočno od grada. Nekada u *zlatno doba* salitre, prirodnoga biljnoga gnojiva, bila je to i glavna izvozna luka za salitru. Luku je izgrađivao i Pasko

Baburica Šoletić, rodom s otoka Koločepa, poznati industrijalac u salitri. Neki su ga nazivali *Kralj Salitre*. Za gradnju mola dao je dovesti cement iz Solina (1923.). Uz njega bili su poznati: Frano Petrinović, Lujo Moro, Josip Lukinović, braća Mitrović, Remigio Gazzari i drugi. Svojim su salitrerama davali i naša imena. Tako se uz Panamericanu, jedinu dobru cestu kroz ova bespuća, danas nalaze spomen-obilježja koja putnika namjernika upozoravaju na nekadašnje postojanje tvornica salitre, *oficina,* kao što su: *Brac*, *Hervatska*, *Slavonia*, *Adriático*, *Dalmacia*, *Vis*, *Sloga*, *Slavia*, *Napried* itd. Davali su Hrvati naša imena i svojim tvrtkama, trgovinama, ulicama, trgovima, a počasno ime u naseobini dobivala su i njihova društva, vatrogasne postrojbe, folklorne i pjevačke družine i svakako uvijek popularna športska društva. Antofagasta je udaljena od Santiaga 1361 km, a povezana je avionskim i autobusnim linijama vrlo visoke razine usluga. Željeznicom je povezana s Bolivijom. Grad je nastao od ribarskog naselja i sjedišta prve kompanije za iskorištavanje nalazišta bakrene rude. Naziv Antofagasta dobiva 1871. po istoimenom indijanskom mjestu u unutrašnjosti, u Andama. Tada je to bio bolivijanski teritorij. Spektakularna otkrića bakra, zlata, molibdena i drugih dragocjenih ruda, a posebno nagli razvoj proizvodnje salitre, doveli su 1879. do rata između Čilea s jedne i Bolivije i Perua s druge strane iz kojeg Čileanci izlaze pobjednici. Tada Antofagasta, Iquique, Arica, Tocopilla, Calama, te spomenuti rudnik Chuquicamata prelaze u ruke Čilea. Od tada dolazi do naglog industrijskog razvoja sjevernog Čilea i počinje masovni dolazak europske radne snage, među kojima i tisuće Hrvata.

Hrvati su svojevrsni sinonim Antofagaste: prvi su se doselili oko 1870. Svoje prvo doseljeničko društvo, "Slavjansko pripomoćno društvo", utemeljili su 1894., a od 1902. do 1906. izlazile su prve hrvatske novine u Čileu (*Sloboda*, vlasnik i urednik Ivan Krstulović iz Nerežišća). Zajedno s Čileancima, i doseljenim Španjolcima, Englezima i Francuzima, Hrvati su dali velik doprinos razvoju grada i pokrajine. U Antofagasti je Andrónico Luksic Abaroa započeo svoj poslovni uspon, Lenka Franulic Zlatar došla je iz Antofagaste na pijedestal čileanskog novinstva, Antonio Skarmeta se uspeo na sam vrh čileanske književnosti, Lily Garafulic je najpoznatija čileanska kiparica, dr. Alejandro Goic Goic je čileanski akademik, Juan Music je bio rektor Katoličkog sveučilišta, Hernán Vodanovic, senator Republike, a spomenik Joséa Papica Radnica podsjeća na jednog od preporoditelja gospodarstva grada. Tu su i poznata imena poduzetnika: Korlaet, Simunovic, Martinic, Granic, Zlatar i drugi. Svojevrsni spomen na prisutnost Hrvata u Antofagasti, promenadni paviljon u centralnom parku, naseobina je podigla 1910. godine u znak zahvalnosti zemlji koja ih je primila i podarila slobodu, mir i napredak. Na ulazu u mjesno groblje uklesani su stihovi pjesnika Iva Serge (dr. Antonio Rendić Ivanović). Nećete se izgubiti u Antofagasti. Ako i niste naišli na Zlatara, Martinica Juraca, Vodanovica, Bakovica, Perica ili Jutronica, bit će to González, Fernández, Rojas ili Ramírez koji će reći da je njihova majka ili baka Hrvatica. U svakom slučaju, s tradicionalnom čileanskom ljubaznošću uputit će vas u "Hrvatski sokol" (1927.) koji je utemeljio Ivan Goić Kuščević otac spomentog Alejandra Goica, akademika ili u

"Hrvatsko pripomoćno društvo" (1894.) koji je utemeljio Ivan Ivanović, djed od supruge predsjednika Republike (1990.-1994.). Danas u Antofagasti živi oko 25 000 hrvatskih potomaka i samo dvadesetak osoba rođenih u Hrvatskoj (2007.) i jedini su koji govore hrvatski.

Dalmatinci su prenijeli sokolaške ideje preko Atlantika

Kako se najveći broj Hrvata doselio u mlađoj životnoj dobi, donijeli su sa sobom svijetle tradicije športskog sokolskog pokreta koji je u to vrijeme bio vrlo raširen u krajevima iz kojih su se iseljavali. Sokolaši ili kako ih u Čileu zovu *sokolinos* nadživjeli su svoje kolege u domovini, tj. sokolsku organizaciju koju je 1929. dekretom ukinuo kralj Aleksandar. Oni su u Čileu aktivni sve do današnjih dana. Istina, politički vjetrovi tjerali su ih da svoje hrvatsko sokolsko ime zamjenjuju s jugoslavenskim, ali pod utjecajem događaja u domovini i povratka svojim iskonskim hrvatskim korijenima, sokolaši na kraju svijeta vraćaju se 3. lipnja 1992. svojem hrvatskom imenu. Športsko društvo *Hrvatski sokol*, za koje zna svako dijete u Antofagasti, osnovali su Hrvati i njihovi potomci 1. prosinca 1927. godine u 21,30 sati u dvorani Jugoslavenske vatrogasne postrojbe broj 3 "Pascual Baburizza" (danas je to Hrvatska vatrogasna postrojba broj 3.). Među osnivačima je veći broj mladih Hrvata koji su bili članovi *Sokola* u rodnoj Dalmaciji iz koje su se tih godina masovno doseljavali. Po ugledu na sokolska društva u domovini i ovo je osnovano na idejama Miroslava Tirša, Čeha, osnivača *Sokola* u Europi. *Sokol* okuplja ljude dobre volje bez obzira na vjeru, društvenu klasu, spol ili dob. Cilj je duhovni i tjelesni odgoj članstva. Odore, identične onima kod kuće, uskoro su odjenuli i sokolaši u Antofagasti.

Antofagasta je administrativno, kulturno i gospodarsko sjedište istoimene pokrajine i naznačajnija luka sjevernoga Čilea. U njoj živi oko 25.000 hrvatskih potomaka koji govore španjolskim jezikom

U inauguralnom govoru istaknuto je da "Sokol" ne služi samo za održavanje zdravog tijela kroz športske djelatnosti, napose gimnastiku, nego osobito zbog normi životnog ponašanja koje su išle dalje od gimnastičkih dvorana. U stvarnosti, biti član *Sokola* značilo je biti korektan, poštovan, tolerantan. Biti sokolaš prema Tiršu označivalo je osobu koja cijeni rad, obiteljski dom, domovinu i čovječnost (*'Jugoslavenski sokol'*, *Bodas de Plata*, Antofagasta 1952.).

"Članom *Sokola* mogli su postati članovi jugoslavenske naseobine, i njihovi potomci kojima je jedno od prezimena *jugoslavensko*, te pripadnici ili potomci bilo koje slavenske nacije." Ovih potonjih u Antofagasti je bilo samo nekoliko, dok su svi drugi bili Hrvati, odnosno njihovi potomci. U drugoj konstitutivnoj skupinki bili su mladi Čileanci hrvatskog podrijetla od kojih su neki kao braća Jacinto i Pablo Tomicic, zatim Jorge Amengual Rendic, Antonio Bocic, Andrés Glasinovic, Gregorio Vlastelica i drugi bili afirmirani športaši u domaćim športskim društvima. Tako je Juan Glasinovic Vladislavic, pobjednik biciklističke utrke kroz Antofagastu 18. rujna 1909., bio osnivač i prvi predsjednik Gradskog biciklističkog kluba (5. travnja 1919.). Popularni Pedro Stančić-Rokotov bit će osnivač Biciklističkog saveza Antofagaste i njegov prvi predsjednik 1920.

Tradicija okupljanja potomaka Hrvata u društvu *Sokol* sačuvala se sve do danas. Zbog toga se od samog osnutka isticala uloga športa pod zastavom stare i nove domovine, čime se htjelo pokazati da se voli i poštuje nova, ali ne zaboravlja ni stara domovina. Tada, u Vatrogasnom domu na osnivačkoj skupštini "Sokola" s istim su žarom otpjevane himne obiju domovina. Tako se to čini i danas; iako potomci Hrvata ne znaju hrvatski, *Lijepu našu* pjevaju na hrvatskom.

Hrvatska mladež u Antofagasti postizala je vrijedne sportske rezultate. Na slici ekipa Sokola iz 1935. godine

Prva uprava *Sokola* u Antofagasti izabrana je jednoglasno, a činili su je: Juan Goić Kuščević-predsjednik, Pedro Stančić-Rokotov, potpredsjednik, Vlade Vlahović Petricio, tajnik, Gregorio Vlastelica Zilko, blagajnik, i kapetan atletike, Pablo Tomicic Rendic, glavni športski kapetan; članovi uprave: Jacinto Tomicic Rendic, Antonio Bocic Carevic i Juan Glasinovic Vladislavic. Osnivački dokument potpisali su ovim redom: Juan Goić Kuščević, Pedro Stančić-Rokotov, Vlade Vlahovic Petricio, Domingo Vlahovic Petricio, Gregorio Vlastelica Zilko, Jacinto Tomicic Rendic, Antonio Bocic Carevic, Pedro Glasinovic Vladislavic, Juan Glasinovic Vladislavic, Vladimiro Glasinovic Smith, Celestino Eterovic Muñoz, Simón Ivanovic Rocatagliata, Cosme Restović Franulić, Eduardo Kegević Zuvić, Jorge Sarovic López, Mateo Karzulovic Kurtic, Nicolás Zuvic Grušić, Pablo Tomicic Rendic i Pedro Karzulovic Kurtic. Izabrana uprava na prvom sastanku zaključila je da prisutni, navedeni skupštinari, budu proglašeni članovima utemeljiteljima, i da mjesečna članarina iznosi dva pesosa po članu. Odlučeno je da se organizira tečaj gimnastike pod vodstvom Gregorija Vlastelice Zilka i da se nakon osnivanja, atletska sekcija odmah uvrsti u odgovarajući sustav natjecanja. Za treniranje i pripremu atletičara bio je zadužen Pablo Tomicic Rendic, glavni športski kapetan. U 23,00 sata osnivačka skupština je zaključila rad. U znak slaganja sa zaključcima, svi su skupštinari potpisali zapisnik.

Ivan Goić Kuščević (1900.-1977.) idejni je začetnik sokolskog pokreta u Čileu. Rođen je u Pražnicama. U Čile je došao 1913., najprije u Punta Arenas gdje je postao članom Hrvatskog sokola i zajedno s bratom Petrom bio istaknuti sportaš. Bio je knjigovođa u tamošnjoj *Banco Chileno-yugoslavo*, a 1926. biva premješten u Antofagastu u istu tvrtku. Utemeljitelj je i prvi predsjednik Sokola, a reizbor je doživio četiri puta. Odlaskom u Santiago i tamo 1933. utemeljuje športsko društvo *Sokol*. Od osnutka do danas *Sokol* je promijenio 26 uprava.

Hrvatski sokol u Antofagasti – od osnutka do danas imao je 26 uprava

Športske discipline koje je njegovao Sokol

Prvotne djelatnosti "Sokola" u Antofagasti bile su gimnastika i atletika. S vremenom se uvode novi športovi, tvore ekipe i redaju nastupi u novim disciplinama, kao što su: vaterpolo, biciklizam, košarka, odbojka, tenis, šah i neizostavno boćanje. Zanimljivo je da u početku na popisu nema nogometnog športa, jer je grad okružen pijeskom i nisu postojali prirodni uvjeti za gradnju igrališta. Prakticirani su dvoranski i cestovni športovi. Ipak, u svojim publikacijama *sokolinosi* su s ponosom isticali gostovanje nogometaša splitskog *Hajduka* koji se tijekom južnoameričke turneje 1931. našao i u Antofagasti. Upravo su te okolnosti o prirodno lošim uvjetima natjerali brojno članstvo *Sokola* da se odluči na izgradnju športske dvorane. Dvoranu *Sokola* projektirao je Jorge Tarbuskovic Dulcic, arhitekt, koji je uz to poznat i kao slikar i kipar. Izvođač radova bio je Jorge Razmilic Vlahovic. Cement je dobavljen iz domovine, iz Solina, posredovanjem Josipa Broza Tita, predsjednika Jugoslavije. Cementom su, kao najvažnijom vezivnom komponentom, simbolično Hrvati htjeli pokazati svoju povezanost s rodnim krajem ili zavičajem njihovih predaka, što se s ponosom ističe u svakoj prigodi. Osim košarkaške dvorane, izgrađeni su tenisko igralište, staze za trčanje, boćalište, gimnastička dvorana i prostori za predavanja, izlaganje trofeja te prostorije uprave. Danas je ta nekada zamišljena, natkrivena športska dvorana "Sokola" postala stvarnost; prvo športsko, rekreativno i kulturno zabavno središte grada i hrvatske zajednice. To je jedan od simbola Antofagaste. Bez njega se ne može zamisliti velika športska ni zabavna priredba, ni predizborni mitinzi ili televizijski spektakli. Tu se slavila pobjeda i priznanje Republike Hrvatske, njihove prave stare domovine. Kada se priređuje neka velika javna priredba, jednostavno se zna gdje će se održati: *en Sokol* ukratko, u Sokolu kako bi rekli malobrojni koji znaju hrvatski. "Sokol" je uvijek sa srcem i športskim entuzijazmom ugošćivao ekipe i pojedince, a s posebnom toplinom one koji su dolazili iz rodnog kraja, od nogometaša "Hajduka" do stolnotenisačkog asa Žarka Dol-

Dvorana Hrvatskog sokola, Punta Arenas

inara, nogometaše bivše Jugoslavije na Svjetskom prvenstvu 1962., mlade reprezentacije 1986. kada je trebalo navijati za svoje. A njihovi su bili i Čileanci i Jugoslaveni. Opredijelili su se za ove druge, pa čak i oni koji su u svojem podrijetlu imali velike doze čileanske krvi.

O natjecanjima *Sokola* i njegovim športskim uspjesima pisale su čileanske lokalne novine, ali su najvatreniji natpisi našli svoje mjesto u iseljeničkom tisku. U rano doba našega *Sokola* u Antofagasti ga prati list "Naša riječ". Tako u broju 25 od 7. listopada 1933. godine piše da je na prigodnim svečanostima u povodu 123. obljetnice čileanskog narodnog oslobođenja nastupio i *Sokol* s vježbama na ručama, te je pred pokrajinskim namjesnikom, vojnim i civilnim vlastima i mnogobrojnom publikom izveo lijep broj vježba i piramida, odnijevši oduševljene aplauze prisutnih. Postrojbu je predvodio vođa g. Ivo Agnić. Čitamo dalje da su *sokolinosi* ponijeli niz pobjeda u drugim športskim utakmicama. Tako je u bacanju diska Luka Jugović zauzeo drugo mjesto, a Juraj Zlatar treće s 32,76 odnosno 27,75 metara. Nikola Baković odnio je prvo mjesto u skoku uvis s 3,07 m. U bacanju kugle odnio je prvo mjesto Anton Radmilović s 12,98 metara. U finalnoj utrci 10x100 koja se trčala s velikim entuzijazmom između svih lokalnih klubova, pobjedu je odnio *Sokol* i dobio glavni trofej *18. Septiembre*. U toj utrci nastupili su Pavle Tomičić, Luka Jugović, Nikola Žuvić, Frane Krišković, Antun Radmilović, Andrija i Antun Glasinović, Jacinto Tomicic, Juraj i Jaime Amengual Rendic. Najtiražnije novine "El Mercurio" iz Antofagaste od 31. svibnja 1949. navode da je *Sokol* sa svojim kvintetom u košarci bio bezbroj puta pobjednik Antofagaste, ali vrijedi istaknuti onih sedam godina kada je "Sokol" bio zaredom pobjednik i to u najboljem izdanju, nepobijeđen.

Prinos sokolaša u Antofagasti napretku športa i očuvanju nacionalnog identiteta u hrvatskoj naseobini neizmjerno je velik. Športske djelatnosti okupljale su velik broj iseljenika svih naraštaja. Pod zastave "Sokola" teže se probijala i asimilacija. Nacionalni ponos i športski žar pobjede održavali su moral, punili novine uspjesima, vitrine trofe-

Publicist Dane Mataić Pavičić i članovi uprave Hrvatskog sokola u Antofagasti

jima i srca Hrvata ponosom. Nabrojimo još te velikane koji su pronijeli slavu "Sokola" i Hrvata u Antofagasti, Čileu i u inozemstvu. Ne zaboravimo da su se na terenima rađali i pobjednici Čilea, Južne Amerike i sudionici na svjetskim prvenstvima i olimpijadama. Na taj način pronosili su i slavu svoje stare domovine i svojeg hrvatskog naroda iz kojeg su potekli.

Košarkaška ekipa u sastavu Uroš Tomičić, Tomislav Ostojić, Boris Tomičić, M. Lučić, Danilo Garafulić, Ivo Radić, G. Perić, Pedro Radić, Pablo Tomičić, Andrés Music pronijela je slavu "Sokola" od 1941. do 1947. godine kada su svake godine zaredom bili prvaci Antofagaste i pobjednici turnira po cijeloj zemlji i napokon pobjednici države. Bili su pobjednici Antofagaste čak 39 puta. U čast jedne od velikih pobjeda spjevana je pjesma "Sokolu". Autor pjesme je Pablo Tomicic i sam član ekipe. Evo prve dvije strofe:

'Somos los campeones del año 31
!Hip Hip Hip Hip Hurra!…
Somos los campeones…
Y nadie lo puede negar.
Cuando entran a cancha
Muy uniformados
Dicen su saludo
Zdravo, zdravo, zdravo…'

'Pobjednici smo za 1931.
Hip, hip, hip, hip hura!
Pobjednici smo...
Nitko nam to osporiti ne može.
Kad istrče na teren
u jednakim dresovima
pozdravljaju svojim pozdravom
Zdravo, zdravo, zdravo...'
(Slobodan prijevod D. M. P.)

Pod predsjedanjem Jerka Arzica Golesa "Sokol" prvi put odlazi na međunarodno natjecanje 1939. godine u Boliviju. Slijedit će brojna međunarodna gostovanja po zemljama Južne Amerike. Tijekom tri takva putovanja branio je boje čileanske zastave. U košarci se najviše istaknuo Ivo Beovic Tomicic koji je bio članom nacionalne reprezentacije u Urugvaju 1948., u Paragvaju 1949., u Buenos Airesu 1948., 1950., 1951., u Montevideu 1952. i u Mendozi 1953. Na prvim Panameričkim igrama Ivo Beovic bio je proglašen najboljim igračem. U povijesti "Sokola" slavni su košarkaši Tomislav Ostojic, Jerko Restovic, Milenko Skoknic, Pedro Karzulovic, Andrés Music, Uros Tomicic, Zitko i drugi. Često su oni oblačili dres nacionalne reprezentacije Čilea. Tako je Milenko Skoknic 1950. sudjelovao u ekipi Čilea na Međunarodnom turniru u Brazilu, a legendarna Tonka Karzulovic sa svojom ženskom ekipom postala je vicepobjednik Svjetskog prvenstva u košarci u Čileu. Drugi košarkaški reprezentativci su Ivo Beovic, Maximiliano Garafulic Beros, sudjelovao je na Olimpijadi u Melborneu, a Jorge Papic Glasinovic bio je sudionik na Južnoameričkom omladinskom prvenstvu 1977. Jose Pletikosic, Juan Arzic, Rodolfo Vicelja, José Tomicic, Andrés Music, Ivo Vladilo, Nicolás

Tomicic, Jorge Tomicic, Hrvoj Zlatar, Ivo Skorin, Yerko Zlatar, Tomislav Papic, Ivo Jovanovic, Yerko Restovic, Jorge Kutulas i dr.
U odbojci su 1939. nastupali na međunarodnim natjecanjima José Bocic, Vladimiro Glasinovic, S. Obilinovic, Esteban Skoknic, M. Karzulovic, Rodolfo Vicelja, Andrés Glasinović, Carlos Kasic, R. Tomicic, Pedro Grucic i dr.
U ženskoj odbojkaškoj ekipi nenadmašne su bile: Elena Dragicevic, Carmen Olivares de Cotoras i Verónica Restovic.
U bacanju koplja Antonio Vodanovic je 1946. godine bio prvak Čilea. Alfredo Jadresic bio je 1947. godine prvak Čilea i Južne Amerike u skoku uvis, zatim se istaknuše atletičari Jacinto i Pablo Tomicic, Nicolás Zuvic, Jorge Amengual Rendic, Milan Vlahovic, Mateo i Jorge Zlatar. Boris Tomicic skakao je udalj na Južnoameričkom prvenstvu u Buenos Airesu 1951. godine, Pina Vladilo Kartulovic osvojit će sve lokalne titule između 1959. i 1961. i natjecat će se na svim nacionalnim susretima u Santiagu.
Carlos Rendic je bio prvak u boksu. Za reprezentaciju Čilea nastupio je 1935. u Santiagu Antonio Radmilović u bacanju kugle i diska. Antonio Vodanović, Luka Jugović, Pablo Tomičić u nacionalnom dresu nastupali su u trkama na kratke staze, u bacanju kladiva, koplja i diska. U skoku udalj i uvis istaknuo se Boris Tomicic. Na prvenstvu Južne Amerike 1931. godine na pobjedničko postolje popeo se bacač kladiva slavni Pedro Goić iz Punta Arenasa, dok je odmah do njega na drugom mjestu bio naš sokolaš iz Antofagaste Antonio Barticevic.
U biciklizmu su se istaknuli: Juan y Antonio Glasinovic, Juan Vuscovic, Milan Rendic, Hrvoj Zlatar, Antonio Sinovcic, Yerko Restovic i Antonio Arancibia Yutronic.
Plivanje i vaterpolo: Matija Novak, Antonio Radmilović, Antonio Marinov, José Papic, Hrvoj Zlatar i Reinaldo Garces Garafulic.
Iz obitelji Karzulovića, jednih od osnivača "Sokola", izašla je zvijezda ženske košarke u Antofagasti Antonia Tota Karzulovic, koja je branila i nacionalne boje najprije kao vrsna igračica, zatim kao kapetan ekipe i na kraju kao tehnički direktor nacionalne izabrane vrste, gostujući tako u gotovo svim zemljama Južne Amerike i pronoseći slavu svoje nove domovine Čilea na ponos hrvatske naseobine u ovoj zemlji.
Nezaboravan je spektakl koji je izvela jednom zgodom gimnastička ekipa "Sokola" za svoju publiku. U kinu "Nacional" nastupilo je 200 gimnastičara pod vodstvom Gregorija Vlastelice. Svaki od izabranih predsjednika dao je neki novi prinos, novi impuls, nove sadržaje u radu "Sokola" pa i cijele naseobine. Tako je Jerko Arzic osnovao šahovsku sekciju, a Lorenzo Tomičić inicirao je osnivanje kulturne sekcije koja je uskoro prerasla u Institut za kulturu i zatim u Kulturni centar koji je vodio Antonio Ilic Vladislavic.
Marija Tomičić inicirala je izradu vitrina za športske trofeje, koje su danas pretijesne da prime stotine pehara, diploma, medalja osvojenih u Čileu, Brazilu, Perúu, Argentini, Paragvaju, Urugvaju, zarađenih znojem, sposobnošću i entuzijazmom našega čovjeka.
Današnju upravu, uz svojega vjernog tajnika Antonija Zlatara, čine: John Obilinovic Arrate, predsjednik; Antonio Obilinovic Arrate, zamjenik; Vladimir Misetic Yurac, blagajnik i njegov zamjenik Dusan Obilinovic Arrate. Ivan Restovic Gallardo je zamjenik podtajnik. Ostali članovi Uprave: Tomislav Papic Glasinovic, Pedro Restovic

Gallardo, Dinko Korlaet Music, José Pierotic Morales, Jorge Yutronic Cruy, Andrés Radic Kremer, Dinko Franulic Harasic (doživotni član Uprave), Boris Eterovic Aguirre, Pedro Radic Sapunar, Esteban Ostoic Rojas, Yerko Zlatar Díaz, Ante Vrsalovic Ostojic, Rodrigo Zuleta Domic. Knjižničar je Mario Vuscovic Bezmalinovic.

Vjerni navijači *Sokola* i njegovih popularnih ekipa pratili su svoje miljenike po cijelom Čileu, toj zemlji dugoj šest tisuća kilometara. Obišli su s njima gotovo sve zemlje Južne Amerike, radujući se s igračima zbog pobjede i tugujući zbog poraza. Svake godine, na godišnjicu "Sokola", 1. prosinca, prije veselja polažu se vijenci u mauzoleje i na grobnice umrlih "sokolinosa". Bili su poznati i izvan športskih terena: u politici, gospodarstvu, industriji, na sveučilištu, u trgovini, zdravstvu, hotelijerstvu. Zdrav duh sokolaški odgojio je u njima i zdrav duh života i entuzijazma. Humanost koju su u brojnim prilikama pokazali naši sokolinosi iskazana je i u Domovinskom ratu. Ovaj put u skupljanju humanitarne pomoći za svoju Hrvatsku. U rujnu 1992. brod "Triglav" dovezao je sedam kontejnera pomoći koju su organizirali i skupili športaši i aktivisti "Hrvatskog sokola".

Dvorana "Sokola" s osam tisuća mjesta, 5000 metara četvornih pod krovom, doima se kao katedrala športa između pijeska i mora, grada pelikana i bogate riblje tržnice, grada u kojem se od 1910. godine nalaze hrvatski povijesni grbovi na paviljonu koji je hrvatska naseobina darovala svojoj novoj domovini za njezin stoti rođendan. Tu, u samom središtu grada, svake nedjelje promenadni koncerti podsjećaju prolaznike na stogodišnju prisutnost Hrvata na sjeveru Čilea. Uz brojne stručnjake, pjesnike, umjetnike, političare, parlamentarce, predsjedničke kandidate, sveučilišne profesore, akademike, rektore, generale, eto, pokloniše Čileu i Antofagasti u znak zahvalnosti što ih prihvatiše onda, kada im bješe najteže, svoje športske rezultate, entuzijazam, športsku slavu i aplauze.

Pridružujemo se čestitkama 80. godišnjice Hrvatskog sokola u dalekoj Antofagasti. Virtualni susret u kolijevci čileanskog vrnunskog sporta Hrvatskom sokolu s našim iseljenicima očekujemo na internetskoj stranici www.sokolantofagasta.cl.

Logotip Hrvatskog sokola iz Čilea

Summary

TOP ATHLETIC ACHIEVEMENTS OF ANTOFAGASTA'S HRVATSKI SOKOL

The champions of Chile, South America and representatives who appeared at world championships and Olympic games were born on the sports fields of the *Hrvatski sokol (Croatian Falcon)* in Antofagasta. National pride and athletic élan kept morale high, and filled the trophy cases and newspapers with successes and the hearts of Croatians with joy and gratitude to their new homeland – Chile. *Hrvatski sokol*, founded by Ivan Goić Kuščević, has been a favourite gathering place for the full eighty years of Croatian emigration in Antofagasta, in which there are some 25,000 Croatian descendants living according to official statistics, most of which speak Spanish. The *Hrvatski sokol* sporting association was founded by Croatians and their descendants on 1 December 1927 at the hall of the then Yugoslav fire-fighter's brigade no. 3, bearing the name of the most successful Croatian businessman in Chile, the *King of Saltpetre Pascual Baburizz* (today it the Croatian fire-fighting brigade no. 3 *Pascual Baburizz*). Among the founders were for the most part young emigrants from Dalmatia that established Chilean *Sokol* associations following the model of Sokol associations in the homeland. The *Hrvatski sokol* association in Antofagasta is also founded on the ideas of Miroslav Tirš, a Czech, the founder of the *Sokol* movement in Europe. *Sokol* gathers people of good will regardless of faith, social status, sex or age. The contribution of our Sokol members in Antofagasta to the advancement of sports and the preservation of national identity in the Croatian community is immeasurable. Athletic activity gathers many emigrants of all generations. Along with many experts, poets, artists, politicians, parliamentarians, university professors, academician, deans and generals, Croatian emigrants have also given Antofagasta and Chile (in gratitude for accepting them in their dire need) their athletic results and glory.

We join the congratulations on the eightieth anniversary of the *Hrvatski sokol* in Antofagasta. A virtual meeting with the *Hrvatski sokol* is available at the Internet site www.sokolantofagasta.cl.

Resúmen

LOS ÉXITOS DEPORTIVOS DEL HRVATSKI SOKOL DE ANTOFAGASTA

En los terrenos deportivos del Hrvatski Sokol de Antofagasta nacían campeones de Chile, América del Sur, lo mismo que representantes que competían en campeonatos mundiales y juegos olímpicos. El orgullo nacional y el entusiasmo de la victoria deportiva mantenían alta la moral, mientras que con sus éxitos llenaban columnas deportivas, vitrinas con trofeos y los corazones de los croatas de alegría y gratitud hacia la nueva patria-Chile. Durante sus ochenta años de existencia, el Club de Deportes Hrvatski Sokol, fundado por Ivan Goić Kuščević, fue y sigue siendo el centro de reunión preferido de la comunidad croata de Antofagasta, donde según las estadísticas oficiales, viven alrededor de 25.000 descendientes de croatas que mayormente hablan español. El Club de Deportes Hrvatski Sokol fue fundado por emigrantes croatas y sus descendientes el 1o. de diciembre de 1927 en el salón del otrora Destacamento de Bomberos Yugoslavo número 3 y que llevaba el nombre del empresario croata más exitoso de Chile, Pascual Baburizza, apodado "el rey del salitre" (actualmente se llama Destacamento de Bomberos Croata número 3 Pascual Baburizza). La mayoría de los fundadores eran jóvenes emigrantes de Dalmacia, quienes organizaron las sociedades sokolienses en Chile a semejanza de las existentes en la Patria. Por eso, el Club de Deportes Hrvatski Sokol de Antofagasta también se basó en los ideales del checo Miroslav Tirš, creador del movimiento Sokol en Europa, que nuclea a gente de buena voluntad, sin importar su religión, sexo o edad. Fue muy grande el aporte de los miembros del Sokol en Antofagasta a favor del desarrollo del deporte y de la conservación de la identidad nacional dentro de la comunidad croata. Las actividades deportivas nucleaban a un gran número de emigrantes de todas las edades. En gratitud por haberlos recibido cuando estaban en dificultades, los emigrantes croatas le han dedicado a Chile y Antofagasta sus éxitos y sus glorias deportivas, como así también le han obsequiado numerosos científicos, artístas, políticos, parlamentarios, profesores universitarios, académicos y generales. Nuestras más sinceras felicitaciones con motivo del 80 aniversario de fecunda labor del Club de Deportes Hrvatski Sokol de Antofagasta. Los invitamos a efectuar un encuentro virtual con Hrvatski Sokol visitando la siguiente página web www.sokolantofagasta.cl

Marin Sopta

STOTINE ISELJENIČKIH ŠPORTSKIH KLUBOVA S IMENOM CROATIA

Sva politička i intelektualna nastojanja iseljenih Hrvata u drugoj polovici dvadesetog stoljeća bila su usmjerena prema različitim oblicima borbe za hrvatsko nacionalno oslobođenje i odcjepljenje od Jugoslavije · Organiziranja i okupljanja radi očuvanja kulturnoga i socijalnoga identiteta bila su prožeta tom temeljnom djelatnošću iseljenih Hrvata, a zoran primjer za to jesu športski klubovi s imenom Croatia, kojih je u hrvatskom iseljeništvu više od stotinu · Među tim hrvatskim nogometašima u iseljeništvu izrasli su brojni reprezentativci prijateljskih nam zemalja – koje su među prvima priznale samostalnu Republiku Hrvatsku

I uz činjenice da je nedavno održano Prvo svjetsko nogometno natjecanje hrvatskih iseljenika u Zagrebu, Samoboru, Zaprešiću i Krapini imalo povijesni karakter, njega je znatan dio predstavnika medija, osobito državnih potpuno ignorirao. Znajući da je održano u organizaciji Hrvatskog nogometnog saveza, Hrvatske matice iseljenika, Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija a pod pokroviteljstvom predsjednika Hrvatskog sabora onda to još više zbunjuje. Svjesni činjenice da sve države svijeta, uključujući i Hrvatsku, koriste sport u promidžbi svoje državne politike, gospodarstva a osobito turizma mora se ustvrditi da je to bio veliki propust ne organizatora nego onih koji vode uređivačku politiku hrvatskih medija. Propuštena prigoda da se barem među hrvatskim iseljenicima stvori pozitivno ozračje da iskoriste spomenuto natjecanje i posjete domovinu svojih predaka u što većem broju, a da ne govorimo o drugim mogućnostima marketinga, treba biti opomena da se takvi propusti ne bi smjeli ponoviti pa čak ni tolerirati. Svjesni smo činjenice da hrvatsko iseljeništvo, osobito nakon 2000. godine, pa čak i kod sadašnje državne vlasti, nije više politički in te činjenice o potpunom neznanju a često puta i podcjenjivanju kvalitete iseljeničkih klubova pa tako i pojedinih igrača djece hrvatskih iseljenika. Da je to istina pokazuju primjeri slučajeva igrača poput Josipa Šimunića, Željka Kalca, Bosnića i mnogih dru-

gih koji su došli u Hrvatsku kako bi pokušali nastaviti nogometnu karijeru, no odbijeni su kao neperspektivni igrači a poslije su igrali u najboljim europskim klubovima poput Milana, Manchester uniteda i drugih. Uopće ne treba sumnjati da je to nogometno natjecanje hrvatskih klubova koji su za tu prigodu došli s triju različitih kontinenta imalo povijesna obilježja, i to iz više razloga. Prvo i najvažnije bilo je, prema riječima predsjednika HNS-a Vlatka Markovića, to što je spomenuto natjecanje organizirano iz potrebe da odamo priznanje i veliku zahvalnost klubovima Hrvata u svijetu za veliki doprinos u očuvanju hrvatskog identiteta, te na doprinosu i ostvarivanju velikog uspjeha Hrvatske nogometne reprezentacije u kojoj nastupaju i igrači koji su poniknuli u tim klubovima ili su rođeni izvan domovine. Kada govorimo o suvremenom hrvatskom identitetu, osobito identitetu hrvatskog iseljeništva, uloga Hrvatske katoličke crkve u njegovu očuvanju nedvojbeno je najvažnija. Kroz svoje organizirane misije i župe diljem svijeta koje su predstavljale ne samo mjesta okupljanja vjernika, nego su desetljećima predstavljali središta kulturnog i političkog djelovanja hrvatskih zajednica uspjeli su se očuvati vjera, kultura, jezik, tradicija te mnogi običaji iz domovine. U tom radu često puta se trebalo otvoreno suprotstaviti i boriti protiv rasizma jednog dijela većinskog naroda koji nije bio usmjeren samo protiv Hrvata nego općenito protiv imigranata. Također u borbi protiv procesa suživota i njegovih negativnih pojava nije bilo dovoljno samo izraziti želju i dobru volju, trebalo je u prvome redu znanje i taktika kako bi se očuvao hrvatski identitet. Crkva u Hrvata je naročito kroz svoje djelovanje u inozemnoj pastvi u dvadesetom stoljeću bila glavni ako ne i jedini integracijski čimbenik Hrvata. Osim Hrvatske katoličke crkve, nogometi klubovi koji su nosili ime Croatia najviše su pridonijeli očuvanju hrvatskog identiteta, to jest promidžbi hrvatskog imena u svijetu. Ne želim tom tvrdnjom umanjiti rad i djelovanje hrvatskih političkih, kul-

Nogometni klub «Croatia», Oslo 1975.

turnih i drugih različitih organizacija i udruga koje su djelovale u redovima hrvatskih iseljenika. Naime, više od sto hrvatskih nogometnih klubova koji nose ime Croatia na pet svjetskih kontinenata predstavljaju jedan svjetski sportski fenomen.U svijetu sporta nije zabilježen nijedan drugi primjer postojanja tolikog broja klubova s jednim imenom. Među mnogim zanimljivim podacima vezanim za te klubove valja spomenuti jedan fenomen koji je bio zajednički za skoro sve Croatie. Bez obzira na to kada su osnovane, bilo u izbjegličkim kampovima nakon završetka Drugog svjetskog rata, ili pak pedesetih godina u Kanadi, SAD-u, Australiji i Južnoj Americi glavni cilj njihova osnutka bio je, kao što je napisao jedan od dužnosnika Croatie iz Vancouvera Sjepan Bulić, čuvanje nacionalnog bića kao najvažnije dužnosti. Kroz to vjerovanje proživljavamo naš korak u ovoj zemlji. A u takvim nastojanjima sport daje pravi značaj, koji bez ikakve suprotnosti omogućuje narodu da se osjeća narodom, da kroz svoje postojanje stvara fizičke ideale mladim naraštajima. Zbog takvog otvoreno izraženog cilja Croatie diljem svijeta imale su problema pri registraciji kod nogometnih saveza od Chicaga do Pariza, ili su često puta bile prisiljene mijenjati imena kao na primjer u Australiji ili u Kanadi. Među mnogim ostalim problemima s kojima je klub bio suočen svakako treba istaknuti siromaštvo, nepoznavanje dobro ili pak nikako jezika zemlje u koju su Hrvati doselili a ponajviše neprijateljstva i sabotaže jugo-konzulata diljem svijeta prema hrvatskim klubovima, osobito onima koji su nosili ime Croatia. Nije bilo rijetko da su jugo-konzuli zahtijevali da nogometni savezi ne izdaju Croatiji dozvolu za igranje međunarodnih utakmica. Kada nisu uspjeli u tim namjerama zahtijevali su zabranu sviranja hrvatske himne prije početka utakmice. Najpoznatiji i najskandalozniji takav slučaj dogodio su u Kanadi kada je jugoslavensko veleposlanstvo mjesec dana neuspješno lobiralo kod kanadskih vlasti, Kanadskog nogometnog saveza te kod Fife

NK «Croatia», Düsseldorf

da spriječi ugovorenu turneju Metros-Croatie u Australiju. Hrvatski nogometni klub iz Toronta otišao je na turneju u Australiju gdje je odigrao nekoliko utakmica protiv Croatia iz Canberre, Sidneja, Gellonga i drugih gradova. Jedan drugi veliki skandal koji je imao golem odjek u svijetu sporta dogodio se kada su poznati igrači splitskog Hajduka Joško Grujić i Ante Ivković te igrač Splita Leskur napustili svoje klubove i otišli igrati za Toronto Croatiu. Njihov odlazak iz Splita u Toronto postala je svjetska vijest, a reakcija ne samo Nogometnog saveza Jugoslavije nego i najvišeg političkog vrha države bila je histerična. Nakon nekoliko mjeseci slanja protestnih nota Fifi i Nogometnom savezu Kanade, te odbijanju da im izda propusnicu Nogometni savez Jugoslavije prisilio je trojicu igrača da prestanu igrati za Croatiu i da se vrate doma. Još jedan odlazak poznatog igrača iz bivše države u Croatiu iz Sidneya izazvao je veliku aferu koja je dobila međunarodno obilježje. Kada je bivši nogometaš i zvijezda splitskog Hajduka, a današnji gradonačelnik Trogira Vedran Rožić na vrhuncu svoje igračke karijere napustio Hajduk i otišao igrati za Croatiu iz Sidneya, na njega je organizirana histerična hajka državnih medija u bivšoj državi.Također uz pomoć svojih agenata, provokatora i doušnika u Australiji vodio se protiv Rožića i njegova novog kluba specijalni psihološki rat koji je dovodio u sumnju njegovo domoljubno uvjerenje. Sva sreća što su Hrvati grada Sidneya i Australije to vidjeli i dali potporu Rožiću. Sve poteškoće s kojima su bile suočene Croatie diljem svijeta uspješno su se prevladale zahvaljujući idealizmu a ponajprije odanosti hrvatskih ljudi domovini i imenu Croatia. Uvjerenost da svojim radom pridonose općoj hrvatskoj stvari, što su u biti činili, davala im je snage da izdrže sve izazove. U uspješnom rješavanju nekih problema dolazila je do izražaja individualna lucidnost hrvatskog čovjeka i mogućnost snalaženja u kritičnim situacijama. Najbolji primjer za to je slučaj u Chicagu. Kada su predstavnici nogometne lige odbili molbu Hrvata da se njihov klub registrira pod imenom Croatia, predstavnici kluba nisu odustali nego su ponovo poslali molbu za registraciju kluba s argumentima i priloženim povijesnim dokazima da se jedno indijansko pleme u Sjevernoj Karolini nazivalo Croatan. Nakon takvih argumenata liga je odobrila registraciju kluba pod imenom Hrvat.

Prijateljski susret NK «Zagreb» i NK «Croatia» iz Stuttgarta

Takvih i sličnih primjera kada su u pitanju bili nazivi Croatia bilo je diljem svijeta. Tako na primjer kada je Nogometni savez Australije donio odluku da svi klubovi koji nose etnička imena, uključujući i Croatia, moraju promijeniti ime kluba, Hrvati u Canberri su svom klubu dali ime HOPE (Nada). No to novo ime bilo je skraćenica Hrvatskog oslobodilačkog pokreta, najjače političke organizacije u to vrijeme ne samo u Australiji nego općenito među Hrvatima u svijetu. Takva odluka donesena je kako bi se zadovoljio ultimatum lige i nastavilo igrati.

No uz sve takve i slične probleme nogometni klubovi koji su nosili ime Croatia svojim su uspjesima na najbolji mogući način promicali hrvatsko ime i hrvatske nacionalne interese diljem svijeta. Mnoge od Croatia bile su državni prvaci, primjerice Melborne Croatia koja je dva puta bila prvak Australije, ili pak Sidney Croatia koja se borila za apsolutnog prvaka Australije.Croatia iz američkoga grada Seatla postala je amaterski prvak SAD-a, a Hrvat iz Chicaga kao prvak i predstavnik SAD-a igrao je u CONCAF kupu protiv predstavnika Hondurasa utakmicu pred 30.000 gledatelja. Croatia iz Malma napravila je senzaciju u Švedskoj kada se kao etnički klub uspjela plasirati u švedsku drugu nogometnu ligu. Vancouver Croatia i Toronto postali su prvaci Kanade. Svakako najveći uspjeh u povijesti hrvatskog iseljeništva je uspjeh Toronto Metros-Croatie kada je uspjela osvojiti titulu prvaka NASL (Sjeverno američka nogometna liga) u vrijeme kada su najveće nogometne zvijezde svijeta na čelu s legendarnim Peleom igrali u drugim klubovima te lige. Imajući u vidu da je to vrijeme kada u domovini Hrvatskoj vladaju olovna vremena komunizma kada se zbog pjevanja hrvatskih rodoljubnih pjesama dobivalo i po tri godine robije, a za davanje intervjua njemačkim novinama ili švedskoj televiziji dobivala se višegodišnja robija (slučaj dr. Franjo Tuđman i dr. Marko Veselica), Croatie su odrađivale uspješnu misiju kroz svoje sportske uspjehe a osobito međunarodne susrete. Naime, hrvatski klubovi a osobito Toronto Croatia odigrali su mnoge međunarodne utakmice protiv uglednih europskih momčadi kao što su Celtic, Glazgov Rangers, tadašnji prvak Portugala Sporting, portugalski prvoligaš Beleneses te talijanska vojna reprezentacija. Croatie iz Australije ugostile su engleskog prvoligaša Chelsea i išle na turneju u Indonezijiu igrati protiv najjačih klubova. Više manje sve takve i slične susrete jugo- konzuli su nastojali spriječiti, a kada nisu uspjeli u svojim namjerama obvezatno su slijedile protestne note nogometnim savezima i ministarstvima vanjski poslova zbog sviranja državnih himni prije utakmice, jer Lijepa naša ne predstavlja nijednu državu. Takvi postupci jugo-konzulata šokirali su vodstva gostujućih momčadi a često puta i vodstva nogometnih liga te ministre koji su često žestoko reagirali na spomenute dopise s odgovorom kako nije ovo Jugoslavija i da ovdje ne vlada diktatura komunizma. Da sport i politika često puta idu ruku uz ruku najbolje svjedoči povijesna utakmica između NK Dinama iz Zagreba i Croatie iz Toronta odigrana u vrijeme Hrvatskog proljeća. Bio je to prvi susret iseljene i domovinske Hrvatske.Večer prije utakmice na stadionu u Torontu neko je pilom srušio vratnicu, a prije samog početka susreta policija je dobila dojavu o postavljenoj bombi na stadionu. U takvom ozračju i zato što su jugo-konzuli ucjenjivali vodstvo Dinama prije utakmice nije svirana Lijepa naša. Ipak utakmica je odigrana a nakon povratka u

Zagreb cijelo Dinamovo vodstvo bilo je smijenjeno partijskom odlukom. Susret NK Dinama iz Zagreba i Croatie iz Toronta simbolizirao je platformu politike hrvatskog pomirbe koju su zagovarale mnoge hrvatske emigrantske političke stanke te napredni političari u Hrvatskoj. Nogomet među Hrvatima u iseljeništvu u to vrijeme nije bio samo sport nego, kako je predsjednik Hrvatskog nogometnog saveza za SAD i Kanadu Ante Nikolić napisao, na neki svoj poseban način postao je barometar društvene vitalnosti istaknutih Hrvata u dijaspori. Kroz hrvatske nogometne klubove dolazila je do izražaja otvorena želja da njihove pobjede, njihovi sportski uspjesi budu afirmacija hrvatskog imena, sudbine i tradicije, kao doprinos iseljeništva u njegovoj borbi za ostvarenje slobode i demokracije u domovini Hrvatskoj, što se napokon i ostvarilo 1990. godine. Da bi njihovo djelovanje bilo što učinkovitije klubovi se organiziraju i osnivaju Hrvatski nogometni savez za SAD i Kanadu sa svrhom aktivnog djelovanja na rodoljubnom i sportskom polju među mladim Hrvatima koji se okupljaju u nogometnim klubovima. Također treba istaknuti da u osnivačkoj povelji koja je donesena 1964. godine u Cleavlandu između ostalog stoji aktivno potpomagati javne i privatne institucije koje se suprotstavljaju komunističkoj ideologiji..
U članstvo HNS za SAD-e i Kanadu, koje od svog utemeljenja svake godine organizira tradicionalne turnire, mogao je biti primljen svaki hrvatski nogometni klub ali pod uvjetom da na bilo koji način nije podupirao i bio sklon Jugoslaviji ili ne daj Bože komunizmu. Desetljeće poslije primjer Amerike slijedi Australija gdje se 1975. godine osniva Hrvatski nogometni savez za taj kontinent u Sidneyu a 2006. godine u Essenu Europsko vijeće udruga klubova izvan domovine. Važnost Croatia u izgradnji mosta suradnje i povjerenja koji se godinama gradio između domovine i iseljene Hrvatske bila je golema. Svakako da se ta suradnja, barem sa strane iseljeništva, ne bi mogla ostvariti da Croatie nisu dobile odobrenje i veliku potporu većine političkih emigrantskih organizacija. S druge strane normalno i logično je zaključiti da Hrvatski nogometni savez ne bi nikada pristao slati igrače, a naročito vrhunske trenere, u hrvatske klubove vani da nije dobio političko odobrenje partijskog vodstva. U tome radu pomoći i suradnje s Croatiama Kanade i Australije dužnosnik i ugledni sportski djelatnik Ante Pavlović

NK «Croatia», Bietigheim

imao je veliku ulogu. Zahvaljujući njemu treneri poput Kapetanovića, Jazbinšeka, Ivana Đalme Markovića, Šimunića . Šangulina otišli su raditi u Croatie a najviše u Toronto gdje su svojim znanjem pridonijeli da Croatia ostvari velike sportske uspjehe. No bez dolaska prvoligaških i drugoligaških igrača poput Mesića, Bradvića ,Pilaša, Fazlića, Miličevića,Volarevića, Primorca i mnogih drugih teško da bi se postigli uspješni rezultati. Hrvatski nogometni klubovi diljem svijeta su aktivno sudjelovali i na razne načine davali svoj doprinos za vrijeme Domovinskog rata. Na turneji splitskog Hajduka u Australiji na utakmici protiv Croatie iz Melbourna igrači Hajduka i njihovo vodstvo odlučili su da neće nastupiti u klupskim dresovima s petokrakom nego su odjenuli samo bijele dresove. Taj njihov čin koji je izazvao erupciju oduševljenja gledatelja na stadionu imao je velikog odjeka kako među iseljenicima diljem svijeta i u domovini. Taj potez igrača Hajduka simbolično je navijestio nadolazeće promjene u domovini. Kada govorimo o važnosti i ulozi Croatia u promociji hrvatskog imena valja spomenuti još neke događaje koji na najbolji način ilustriraju njihov doprinos. Prva međunarodna utakmica koju je samostalna i demokratska Republika Hrvatska odigrala bila je protiv SAD-a u Zagrebu. U organizacijskim priprema za tu utakmicu jednu od važnijih uloga imao je Ivica Opačak, bivši vratar Toronto Croatia i jedno vrijeme sportski direktor kluba. Inicijativom Hrvata Australije koji su imali velik utjecaj u Nogometnom savezu Australije, reprezentacija Hrvatske dobila je službeni poziv za turneju po Australiji 1991. godine. No, budući da Hrvatska još nije bila članica FIFE nije se mogla službeno odigrati međunarodna utakmica između Australije i Hrvatske. Ipak zahvaljujući Hrvatima Australije, konkretno osobnim vezama i utjecaju Ante Topića dugogodišnjeg predsjednika Sidney Croatia i rizničara Nogometnog saveza Australije, Hrvatska je postala članica FIFE i utakmice su odigrane. Bilo je to vrijeme kada su tadašnji najviši dužnosnici HNS-a s visoka i s velikom sumnjičavošću gledali na hrvatske sportske djelatnike iz Australije. Najnoviji primjeri mladi nogometaša Petrića i Rakitića iz Švicarske, koji su odlučili igrati za Hrvatsku umjesto za Švicarsku, potvrđuje nepobitnu činjenica da su nogometni klubovi u iseljeništvu u mnogome pridonijeli očuvanju hrvatskog identiteta.

NK «Croatia», Toronto

Summary

HUNDREDS OF SPORTS CLUBS IN THE EMIGRANT COMMUNITIES BEAR THE NAME CROATIA

All of the political and intellectual efforts of emigrant Croatians in the second half of the twentieth century were directed to varying forms of the struggle for Croatian national liberation and secession from Yugoslavia. Organisations and gatherings aimed at preserving cultural and social identity were imbued with that fundamental activity among emigrant Croatians, and a vivid example of this are sports clubs bearing the name Croatia, of which there were over a hundred in the Croatian emigrant communities.

The conviction among young Croatians in the emigration that their sports activity could contribute to the Croatian cause, which they did in fact achieve, gave them strength to endure all challenges. Among Croatians in the emigrant communities soccer was at the time more than just a sport and, as Ante Nikolić, president of the Croatian Soccer Federation of the USA and Canada, wrote, it was in a special way a barometer of the social vitality of prominent Croatians in the Diaspora. Expressed through the Croatian soccer clubs was the candid desire that their victories and their athletic success be an affirmation of the Croatian name, destiny and tradition, as an emigrant contribution in its struggle to achieve liberty and democracy in the Croatian homeland, which was ultimately achieved in 1990.

Resúmen

CIENTOS DE CLUBES DEPORTIVOS DE LA DIÁSPORA LLEVAN EL NOMBRE DE „CROACIA“

Prácticamente toda la labor política e intelectual de los emigrantes croatas en la segunda mitad del siglo XX tenía por objetivo la liberación nacional croata y la escición de Yugoslavia. A tales efectos, los emigrantes croatas se organizaban y reunían para conservar su identidad cultural y social. Un ejemplo de ello son los clubes deportivos de la diáspora croata dispersos por el mundo, de los cuales más de cien llevan el nombre de „Croacia“. La juventud croata de la emigración estaba convencida de que con su labor deportiva podía aportar a la causa croata, cosa que de hecho hacía, lo cual les daba fuerzas para soportar todos los desafíos. Entre los emigrantes croatas, el fútbol no sólo era un deporte, porque como escribiera el presidente de la Liga Croata de Fútbol para los Estados Unidos y Canadá Ante Nikolić, de alguna manera se convirtió en barómetro de la vitalidad social de destacados croatas de la emigración. A través de los clubes de fútbol, se manifestaba el abierto deseo de que sus victorias y sus éxitos deportivos fueran la afirmación del nombre croata, del destino y de la tradición, como aporte de la emigración en su lucha por la democracia y la libertad de su patria Croacia, objetivo que finalmente se cumplió en 1990.

NOVE KNJIGE

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu – riznica hrvatske pisane riječi • Hrvatska matica iseljenika prikazala je na 30. Interliberu (7. – 11. 2007.) u sklopu projekta Hrvatske knjige izvan Hrvatske pregled iseljeničkih knjiga s 320 novih naslova • Tribina Inozemna Croatica i hrvatska iseljenička knjiga potaknula je pitanja vezana za recentnu hrvatsku nakladničku djelatnost izvan Republike Hrvatske iz koje izdvajamo tek tri naslova, dva koja ispravljaju nepravde iz života našega naroda i jedan posve novi naslov koji na suvremen način prikazuje očuvanje hrvatskog kulturnog identiteta u globalnoj areni

Branko Bošnjak

TAMNICA IZMEĐU MORA I NEBA

Život i književno stvaralaštvo hrvatskoga pjesnika Stojana Vučićevića tragičan je primjer sudbine hrvatskog čovjeka u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, i izuzetan primjer pjesnika te sudbine - koju tek na papiru sankcionira *Rezolucija Vijeća Europe o osudi komunističkih zločina* ***(Strassbourg, 25. siječnja 2006.) · Kao ostavštinu*** *života između dviju smrti* ***ostavio je pjesnik i vlastiti izbor pjesama pod naslovom*** *Semafor** ***koje su upravo izašle (Ceres, 2007.), a svojom tragičnom i neukrotivom prirodom svjedoče trajno mjesto u hrvatskom pjesništvu***

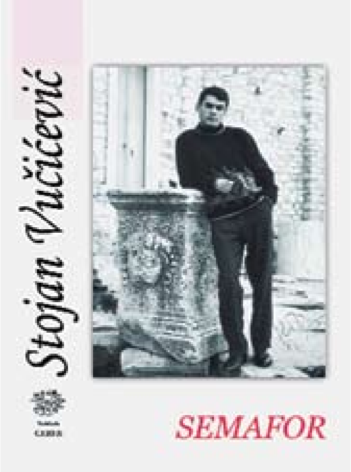
Stojan Vučićević rođen je 1941. godine u Turkovićima (Popovo polje) koje je opjevao izuzetno u pjesmi *Hercegovina, Popovo polje* s onim poznatim stihom *Sva moja zemlja na jednom kamenu / Ogledalo moje smrti moje nesanice*. Vučićevo pjesništvo nosi pečat zavičaja, i u njegovu je okružju nastala slika svijeta koju neprestano dograđuje i provjerava. Školovao se u Metkoviću i Filozofski fakultet završio u Zadru, a u Parizu Alliance francaise, tako da se njegov prijevod s francuskog *Mita o Sizifu* Alberta Camusa i Lao-ceove *Knjige puta i vrline* (obje objavljene 1971. godine) mogu uvjetno uzeti i kao dio vlastitog moralno-filozofskog svjetonazora. U njegovu tvorbenom središtu međutim nije mediteranizam dionizijske otvorenosti, nego uzničke prikraćenosti, bilježa robijaške muke mladića zatvorena morem i nebom na otoku Svetom Grguru, gdje je pjesnikova opjevana širina i sloboda postala gorki simbol zatočeništva. Sjetimo se njegova Proslova u *Gemulu* koji je naslovio kao *Epitaf zapovjednika lađe:* BJE MI NEBA DOSTA! Treba ponovno čitati pjesme naslovljene *Ruža vjetrova za otok Grgur* i *Potpuna pomrčina sunca na otoku Grguru 15. veljače 1961.* kako bi se barem dijelom proniknulo u pjesnikovu *okovanost* u blještavilo mora i neba pretvorenih u - tamnicu! Zato je Stojan Vučićević ne samo jedna *hrvatska sudbina*, nego je i izniman pjesnik te sudbine, njezin kroničar i analitičar koji se nije odmicao ni od apsurdnosti svijeta i

* Stojan Vučićević - Semafor, Ceres, 2007. Zagreb

njegovih mračnih ponora, ali ni od potrebe da ih osvijetli i osvijesti pjesmom. Začuđuje njegova snaga da se izbori za vlastiti glas unutar vladajućih poetika, koristeći se moderniziranim dvanaesteracem koji hrvatsko pjesništvo rabi još od petnaestog stoljeća, pišući i pjesmu u prozi i slobodni stih, uz znalačko korištenje iskustava francuskih post-simbolista (Rimbaud) a i modernijeg Saint John Percea. Vučićevićevi himničko-biblijski stihovi dio su jedne zgusnute sinteze koja nastoji ostvariti zajedništvo pjesnika i njegova zavičaja, obitelji (pjesma *Neretva* posvećena majci i *Tatin džepni sat*), a u stihovima prepoznajemo utkanu svijest o tome da se sve što je to zajedništvo tvorilo mora ponovo i mukotrpno stvarati stvarajući pjesmu. Vučićevićeva pjesma nosi tajni biljeg gubitka i kad na sve strane pretiče i svega ima u izobilju: vode, mora, sunca, ljubavi prema domu i obitelji. Prepoznatljiv je to postupak u građenju pjesme, on postaje gradbena poetička metafora njegova pjesništva. Samo pjesma dijelom vraća snagu djetinjstva, otvara one škrte prozore kako bi rijeke potekle, kiše pljusnule u Maksimiru, more progovorilo blagošću a ne prijetnjom, ali sve to bogatstvo nije za pjesnika, koji ne može vratiti izgubljeni život. To je možda moguće - jedino u pjesmi! U njoj je Vučićević urezao stalni dodir života i smrti, noseći svoju Golgotu s Grgura, dočekao je dolazak najave nove i nezaobilazne prijetnje odlaska. Njegove pjesme su pjesme nastale *između dviju smrti*, boreći se protiv nestanka uspio ga je ekspresivno ugraditi u svoje stihove:

Kad raširim ruke i pogledam sjenu
Malo sličim ptici, odveć mnogo križu
Gle lađara snena gdje gata u pjenu
A valovi mraka stalno ga sustižu"

(Boje)

Stojan Vučićević - Semafor,
Ceres, 2007. Zagreb

No i pjesma ima svoje granice koje pjesnik nastoji prijeći, ali ostaje neprestana ona nada napuštenoga koja se pretvara gotovo u kletvu:

Sve umre što zovnem, osta sjet i znanje
O suludu carstvu gdje se kamen štuje
Zar je stijena tvrđa od grumena sanje
Što raste kad se mrije, buja kad se psuje
(Boje)

Ima Vučićević onih *šimićevskih* poruka o smrti koje proriču vlastitu sudbinu povezanu patnjama sa sudbinom domovine Hrvatske: *Pođi / sa smrti se srodi* kaže u pjesmi posvećenoj književniku Ivanu Dončeviću *umjesto voštanice na nebu*, a koja je naslovljena *Umrijeti u Hrvatskoj.* U heraklitovskoj analizi osnovnih elemenata *voda* je svojevrsni element smrti. Vučićevom poezijom teku čitave rijeke koje simbolizirajući život upućuju na njegovu drugu stranu (*One vrele rijeke, Voda, Val, Neretva, Visla, Bregava, Sjene*) tako da Vučićević u pjesmi *One vrele rijeke* izriče i onu zagonetnu poruku: *Svijete iza vode nisi mi dovoljan*.
Kao ostavštinu *života između dviju smrti* ostavio je pjesnik i vlastiti izbor pjesama pod naslovom *Semafor* koje su upravo izašle, a svojom tragičnom i neukrotivom prirodom svjedoče trajno mjesto u hrvatskom pjesništvu. Evo pjesme Stojana Vučićevića za kraj, naslovljene *Prognoza vremena za sutra, zauvijek:*

Izgledat će sve isprazno: i dobro i zlo
i žudnja koja trenutak vječnim čini
(Iscrpljen glas, vihor nepomični)
Izgledat će da je
Varka ista: i svijest i svijet -
Goli obris, rešetka i
Mreža -
Čekanje je samo dugo, o zaneseni:
Jebali ste ježa jebali ste
Ježa

Summary

A PRISON BETWEEN SEA AND SKY

The life and literary work of Croatian poet Stojan Vučićević is a tragic example of the fate of Croatians in the second half of the twentieth century, and an exceptional example of poets who share this fate, a fate that is sanctioned in writing only by a Council of Europe Resolution condemning Communist crimes (Strasbourg, 25 January 2006), while we continue our silence. Vučićević was born in 1941 in the village of Turkovići in eastern Herzegovina. As an underage youth he was, for political reasons, incarcerated and taken to a concentration camp on the small island of Sveti Grgur where he was kept for a year and a half. And just as it did with the Russian writer Dostoyevsky, that event was pivotal in setting the tone of his literary creativity. His work possesses the experience of the mysticism of pain and bears the imprint of a master of the art. He was intensively engaged in literary work, translated and served at the post of editor of literary periodicals. His literary work encompasses five collections of poetry and the travelogue *Podmornica (The Submarine)*. He passed away young, in 1989.
As a legacy of *life between two deaths* the poet left a recently released selection of poems of his own choosing entitled *Semafor (Stoplight)*. His tragic and unquenchable nature bears witness to a lasting place in Croatian poetry.

Resúmen

CÁRCEL ENTRE EL MAR Y EL CIELO

La vida y la creación literaria del poeta croata Stojan Vučićević constituye un típico ejemplo del trágico destino sufrido por el hombre croata durante la segunda mitad del siglo veinte. Los responsables de este trágico destino fueron sancionados sólo declamativamente por la Resolución del Consejo Europeo que condenó los crímenes comunistas (Estrasburgo 25.01.2007). En cuanto a nosotros, seguimos callando…
Vučićević nació en 1941 en el pueblo de Turkovići, en Hercegovina oriental. Siendo todavía menor de edad, estuvo internado un año y medio en el campo de concentración ubicado en el islote de Sveti Grgur. Tal como le sucedió al escritor ruso Dostoyevski, este hecho marcó decisivamente la creación literaria de Vučićević, quien se caracterizó por la experiencia mística del dolor y por escribir con gran conocimiento. Vučićević se dedicó intensivamente a la creación literaria. Hacía traducciones y se desempeñaba como redactor de revistas literarias. Su opus abarca cinco colecciones de poemas y un libro con descripciones de viajes titulado "El submarino". Murió joven en 1989.
Como legado de "la vida entre dos muertes" el poeta dejó también su propia antología de versos titulada "El semaforo" que acaba de salir de imprenta, mientras que con su trágico e indomable carácter aseguró un sitio perdurable en la poesía croata.

Vesna Kukavica

CJELOVITA MONOGRAFIJA O HRVATIMA U VENEZUELI

Trodijelna knjiga znanstvenika i publicista dr. Ante Laušića Venezuela i Hrvati [*] u prvome dijelu sažeto obrađuje društveni, kulturni i gospodarski život te srednjoameričke zemlje, u drugome dijelu opisana je povijest Hrvata na karipskom području, a treći se dio bavi životnim djelima istaknutih Hrvata u Venezueli

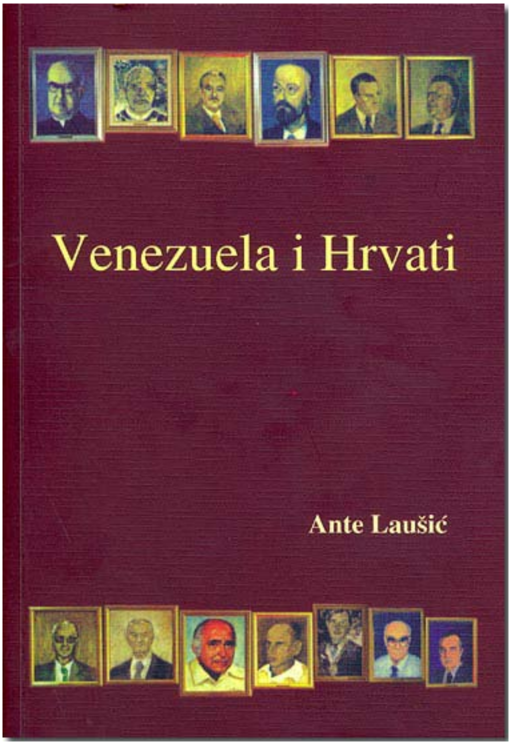
Knjiga dr. sc. Ante Laušića "Venezuela i Hrvati" objavljena je u nakladi Instituta za migracije i narodnosti te Hrvatske matice iseljenika 2007. Riječ je o izvornoj znanstvenoj studiji, raspoređenoj na 184. stranice, čiji je predmet istraživanja kretanje migracijske bilance hrvatske zajednice u Venezueli od doba Dubrovačke Republike (1272. – 1808.) do naših dana te povijesni pregled društvenog i kulturnog života hrvatskih ljudi u toj zemlji. Studija je nastala na temelju istraživačkoga rada dr. Ante Laušića za vrijeme boravka u toj karipskoj zemlji i prva je cjelovita sinteza rijetkih pojedinačnih historiografskih napisa o Hrvatima u Venezueli, među kojima je autor, u popisu literature koja prati knjigu, izdvojio tek 28 naslova poput onih koje su ispisali dr. Ljubomir Antić ili pak dr. Zdravko Sančević. Monografija se sastoji od tri djela. U prvome dijelu autor sažeto obrađuje zemljopisni položaj i prirodne značajke, gospodarski život i kratku povijest te južnoameričke zemlje, u drugome je dijelu opisana povijest Hrvata na karipskome području, a treći se dio bavi analizom života i rada istaknutih Hrvata u Venezueli. Taj je treći dio knjige nastao, uglavnom, prema zapisima dr. Zdravka Sančevića.
Bolivarijanska Republika Venezuela je najsjevernija država Južne Amerike, smještena na obali Karipskog mora. Venezuela je proglasila neovisnost od Španjolske 5. srpnja 1811. pod vodstvom Simóna Bolívara, a potpunu neovisnost ostvarila je tek nakon raspada unije s Ekvadorom i Kolumbijom godine 1830. Politički život Venezuele u 19.

[*] Laušić, Ante – Venezuela i Hrvati, Institut za migracije i narodnosti & Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2007, 184 str.

i ranom 20. stoljeću obilježili su nestabilnost i diktature. No, nakon smrti autoritarnog vođe Juana Vicentea Gómeza godine 1935. počela je demokratska preobrazba zemlje koja je dovela do konačnog povlačenja vojske iz političkog života 1958. Iskorištavanje nalazišta nafte povećalo je nacionalno bogatstvo pa je Venezuela danas jedna od najbogatijih država Južne Amerike. Venezuela raspolaže s 91. 300 milijuna dolara BDP koji je po stanovniku prema posljednjim podacima iznosio 3750 američkih dolara. Venezuela je federalna republika sastavljena od 23 države, jednog federalnog okruga, dva federalna teritorija i 43 pripadajuća karipska otočna područja. Ta je zemlja 16 puta prostranija od Republike Hrvatske i ima 26 milijuna 170 tisuća i 694 stanovnika, među kojima živi oko 5000 Hrvata i građana hrvatskog podrijetla (88 str.). Venezuela je priznala Republiku Hrvatsku 1992. Godine 1996. otvoren je generalni konzulat RH u Caracasu. Dužnost našeg prvog počasnog konzula obnašao je dr. Boris Široki, a aktualni je počasni konzul dr. Zdravko Sančević. Zanimljiva je u knjizi priča o preteči venezuelanske nezavisnosti, ocu venezuelske nacije, generalu Franciscu de Mirandi (1750. – 1816.), te njegovu boravku u Dubrovačkoj Republici 1785. Tu godinu povjesničari drže kao "prvi poznati dodir između Južne Amerike i Hrvatske, jasno, uz neke prijašnje dubrovačke ekspedicije (1510.), ili pak dolazak Vlaha Vaseljića u Callao (1535.) te povratak Marka Pavlovića iz Perua u Dubrovnik (1716.)". O tome je najviše pisao dr. Zdravko Sančević u tekstovima poput onih objavljenih u "Vijestima za Hrvate u Venezueli" br. 8 iz 1972., zatim u "Vjesniku Centro Croata -Venezolano" br. 26 iz 1975., te u Jubilarnom zborniku Hrvatske revije iz 1976.

Prije gotovo 60 godina počeo je organizirani društveni život venezuelske hrvatske zajednice, točnije 13. listopada 1949., kada je službeno i počelo raditi Društvo Hrvata u Venezueli, saznajemo sa stranica Laušićeve studije. To Društvo (DHV) djelovalo je u razdoblju 1949. – 1972. i bavilo se društvenim, zabavnim, folklornim, sportskim, karitativnim i opće domoljubnim djelatnostima. Utemeljitelji DHV bili su: Mirko Sančević, Stjepan Poth, Milan Juranović, ing. Mato Krizmanić, ing. Ljubo Marković, Mato Sušac, Pedro (Puba) Kutleša i Mario Mašina. Uz velečasnog Tomu Markovića, prvoga hrvatskog dušobrižnika u toj zemlji od 1948. i dr. Lovru Sušića, g. Mirko Sančević je bez sumnje najzaslužniji i najcjenjeniji hrvatski doseljenik u Venezueli (130 str.). Iz raspoloživih zapisa (čiji su brojčani podatci temeljeni na prosudbama) doznajemo da je uoči Drugoga svjetskog rata u Venezueli bilo samo 200 hrvatskih useljenika i da su poslije Hrvata u Kolumbiji činili najmanju hrvatsku zajednicu na južnoameričkom kontinentu. Veći broj Hrvata pristigao je u Venezuelu iza Drugog svjetskog rata. Pouzdane podatke o toj iseljeničkoj skupini zabilježio je dušobrižnik Tomo Marković. Svećeničke bilješke prate trag onih hrvatskih ljudi koji su bili u sastavu logora u Austriji i Italiji od prve polovice 1947. pa do 1948. Velečasni Tomo Marković zabilježio je "Dne 2. VIII. 1947, stigla je prva skupina od stotinu ljudi iz Austrije u La Guairu i bila smještena u iseljenički hotel GUARATAROS u Caracasu. Slijedila je druga skupina 27. IX. iste godine sa šezdesetak naših iz Austrije. Treća

skupina od tridesetak naših iskrcala se u Puerto Cabello 2. XI. 1947. i smještena je u El Trampillo. Prva skupina iz Napulja s oko 70 ljudi iz Italije, iskrcala se također u Puerto Cabello i smještena isto tako u El Trampillo." Te prve skupine morale su se snalaziti kako su znale. Nisu ružičaste uspomene na te dane – podsjeća autor dr. Ante Laušić. Dokumentarnoj građi misionara Tome Markovića godine 1957., pribrojeno su još oko 502 adrese naših samaca i glava obitelji te se računalo, da je uz one nezabilježene bilo tada oko 1500 Hrvata u Venezueli. Jasno, broj se prispjelih Hrvata u deset godina između 1947. i 1957. povećao te bi se moglo ocijeniti, da je 1947./48. prispjelo u Venezuelu barem polovica tog broja, recimo oko 800 Hrvata, uključivši žene i djecu. Današnja brojka je oko 5000 venezuelskih Hrvata koji u većem broju žive u Caracasu, zatim u Maracaibu, Valenciji i još nekim manjim mjestima i govore španjolskim jezikom (89. str.). Uz nesporne zasluge starom Društvu Hrvata u Venezueli valja se prisjetiti i ostalih udruženih inicijativa naših iseljenika. Tako su tijekom 30 godina (1972. – 2002.) najmanje jedanput na mjesec u Hrvatskom venezuelskome centru / Centro Croata-Venezolano (CCV) održavani redoviti sastanci i tribine raznorodnog sadržaja vezanog za državotvorne težnje hrvatskog naroda. U venezuelsku zajednicu pristizala je tako tijekom navedenog razdoblja hrvatska intelektualna elita u egzilu. Spomenimo one najvažnije: dr. Stanko Vujica, Vinko Nikolić, Bogdan Radica, Mate

Laušić, Ante – Venezuela i Hrvati, Institut za migracije i narodnosti & Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2007, 184 str.

Meštrović, dr. Josip Torbar, akademik Ante Kadić, dr. Rajmund Kupareo, Ivo Rojnica, slikari Ante Cetin i Ante Sardelić, te naši ugledni misionari mons. Drago Balvanović zatim utjecajni crkveni predstavnici poput kardinala Franje Kuharića ili ravnatelja Inozemne pastve mons. Vladimira Stankovića.
U posljednjim desetljećima u Venezueli isticali su se likovni umjetnici: Seka Tudja Severin (keramika), Adriana Sančević (skulptura i grafika), te slikari Slavica Šimunović, Luis Lukšić, G.M. Giuglari Lucić, Tomislav Jurić i Nick Vicković. Prozna djela pisali su i objavljivali: prof. Dušan Žanko, dr. Mladen Žigrović, Mirko Sančević, dr. fra Augustin Augustinović, dr. Zdravko Sančević, Zora Marov, Adolfo M. Maslach, Vesna G. Žanić i Bruno Scheuren, te pjesnici Mladen Beg, Carolina Rakuša i slikarica Nada Božić-Salas. Od znanstvenika i sveučilišnih profesora valja spomenuti isusovca prof. o. Tomu Markovića (etnografija), dr. Nikolu Jurišića (atomska fizika), ing. Dr. Zdravka Sančevića (fizika naftnih ležišta), prof. Dušana Žanka, dr. Borisa Širokija, ing. Otokara i Vladu Kondrata, Anu Scheuren de Gil (građevinska), Anicu Markov (lingvistika) i dr. Mariju Richtman (rendgenologija). Nepovoljna klima za Hrvate stvorena je uspostavom diplomatskih odnosa onodobne Brozove Jugoslavije s Venezuelom i otvaranjem jugoslavenske ambasade u Caracasu 1960., koja je djelovala do ukinuća 2002. U tom dugom razdoblju od 42 godine iako je većina useljenika u Venezuelu bila iz Hrvatske ambasadori su redovito bili iz Srbije, koji su primjerice hrvatske iseljeničke udruge nazivali «zavjereničkim gnijezdima» (68. str.). No, unatoč takvoj klimi nicale su i gasile se, i ponovno pokretale, brojne hrvatske udruge u Venezueli. Danas u Venezueli djeluju hrvatske organizacije i institucije kao što su Hrvatski svjetski kongres, Hrvatski odbor za Venezuelu, Hrvatsko-Venezuelski Centar, Društvo *Hrvatska žena* koje djeluje od 1968, a okuplja u prosjeku 58 članova. Laušić bilježi i značajnu djelatnost Novog društva Hrvata u Venezueli (1972.), Hrvatsku mladež u Venezueli, Hrvatsku katoličku zajednicu, Društvo Katarina Zrinska… Uz te neprofitne udruge djeluju i profitna društva poput Hogar Croata C.A. / Hrvatski dom d.d. koji ima 224 dioničara i Camara Venezolano – Croata de Industria y Comercio – CAVECRO koja okuplja 40 članova. Hrvatski radio sat pokrenut je 1962. U svibnju te godine pokrenuta je i Hrvatska subotnja škola, kojoj je cilj podučavati hrvatsku djecu o povijesti i kulturi svoga naroda. Glavni problem praćenja hrvatskih iseljavanja, pa tako i ovih u karipsko područje, jesu oskudni pismeni tragovi u Hrvatskoj te raspršene, najčešće privatne arhive i biblioteke koje su ispisane u središtima iseljavanja kakva je u Venezueli privatna biblioteka dr. Zdravka Sančevića s oko 6000 svezaka, koju je on sakupio za 45 godina emigracije u Caracasu (130. str.) i koja je izvrsno poslužila dr. Anti Laušiću u pisanju monografije Venezuela i Hrvati.

Summary

AN INTEGRAL MONOGRAPH ON CROATS IN VENEZUELA

Ante Laušić's book, *Venezuela i Hrvati (Venezuela and the Croats)* has been published in 2007 by the Institute for Migrations & Ethnic Studies and the Croatian Heritage Foundation. This original 184-page research paper studies the trends in the migratory balance of the Croatian community in Venezuela from the period of the Republic of Dubrovnik (1272 – 1808) to the present and gives a historical overview of the social and cultural life of Croatians in Venezuela. The country is 16 times larger than Croatia and has 26 million 170 thousand 694 inhabitants, among which are about 5,000 Croatians and people of Croatian origin (pg. 88). Venezuela recognized the Republic of Croatia in 1992. A Croatian general consulate was opened in Caracas in 1996. The office of our first honorary consul was discharged by Boris Široki, while the current honorary consul is Zdravko Sančević.

Resúmen

MONOGRAFÍA COMPLETA SOBRE LOS CROATAS EN VENEZUELA

En el año 2007 el Instituto de Migraciones y Nacionalidades conjuntamente con la Fundación para la Emigración Croata editaron en Zagreb el libro "Venezuela y los croatas" del dr.sc. Ante Laušić. Se trata de un estudio científico original de 184 páginas, dedicado a la investigación de los desplazamientos de la balanza migratoria de la comunidad croata en Venezuela desde la época de la República de Dubrovnik (1272-1808) hasta nuestros días. Además la obra brinda al lector un panorama histórico sobre la vida cultural y social de los emigrantes croatas radicados en ese país sudamericano. Venezuela, que es 16 veces más extensa que la República de Croacia, tiene 26.170.694 habitantes y en ella viven alrededor de 5.000 croatas y ciudadanos de ese orígen. En 1992 Venezuela reconoció a la República de Croacia y en 1996 fue inaugurado en Caracas el consulado general croata. El primer cónsul honorario croata fue el dr. Boris Široki, mientras que actualmente ese cargo lo ocupa el cónsul honorario dr. Zdravko Sančević.

Poštovani čitatelji,

Svima koji su obnovili pretplatu na Hrvatski iseljenički zbornik najsrdačnije zahvaljujemo. Pokažite svojim prijateljima Hrvatski iseljenički zbornik u nadi da će postati naši čitatelji i suradnici! Tekstove s temama vezanim uz hrvatsko iseljeništvo primamo do 1. rujna 2008. na hrvatskome, engleskome i španjolskome jeziku.

HRVATSKA MATICA ISELJENIKA/CROATIAN HOMELAND FOUNDATION
Trg S. Radića 3, 10000 Zagreb, CROATIA tel.: 385-1-611-5116, fax: 385-1-6111-522

**PRETPLATA NA HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK/
SUBSCRIPTION TO CROATIAN EMIGRANT ALMANAC**

Ime i prezime/Name and surname: ______________________

Adresa(ulica i broj)/Adress: ______________________

Grad/City: ______________ Država/State: ______________

Poš. Broj/Zip code: __________ Tel: __________ Fax: __________

E-mail: ______________________ Datum/Date: __________

Godišnja pretplata/Yearly Subscription: ______________________

GODIŠNJA PRETPLATA/YEARLY SUBSCRIPTION RATE
«CROATIAN EMIGRANT ALMANAC»
15 USD, 20 CAD, 20 AUD, 10 EUR, 80 kn

Potpis/Signature: ______________________________
(pretplatnik/subscriber)

Sara Ahmed, Jock Phillips

OBLIKOVANJE IDENTITETA MAORA I HRVATA NA NOVOME ZELANDU

Tema doktorske disertacije Senke Božić Vrbančić je The Formation of Identities and Memories by Tarara in New Zealand iliti Oblikovanje identiteta i sjećanja na Tarara (maorski naziv za Hrvate) u Novom Zealandu, koja je nedavno objavljena kao posebna monografija u Aucklandu · Na temelju povijesnih izvora te suvremenih rasprava o politici multikulturalizma i bikulturalizma ta knjiga pokazuje svoje viđenje kulturnog kontakta Maora i Hrvata, kako bi osvijestila činjenicu da kolonijalna prošlost i dalje oblikuje sadašnjost ali na načine koji nisu linearni

Celebrating Forgetting: The Formation of Identities and Memories by Tarara in New Zealand* je ambiciozna knjiga koja istražuje odnose Hrvata (maorski Tarara) i Maora, pojedinaca i zajednice, u Novom Zealandu te kako ti odnosi oblikuju identitet i sjećanja. To je dobro opisan i temeljito istražen migrantski fenomen, koji je bio predmet doktorske disertacije Senke Božić Vrbančić na Sveučilištu u Aucklandu. Dr. Senka Božić Vrbančić je mlada sveučilišna profesorica antropologije sada na australskom Sveučilištu u Melbourneu. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća i Hrvati i Maori našli su se u globalnoj areni koja je odredila njihove identitete: Maori unutar Britanskog Carstva a Hrvati unutar Austrougarskog Carstva. Maori su izgubili svoju zemlju i postupno se inkorporirali u europsku privredu, što je uzrokovalo lokalne migracije. Istodobno, zbog austrougarske politike prema južnoj provinciji Dalmaciji, brojne su hrvatske obitelji osiromašile te je počeo odlazak mnogobrojnih iseljenika u zemlje Novoga svijeta. Samo je mali broj njih završio na Novom Zelandu, obično na smolonosnim poljima, na krajnjem sjeveru. Zbog gospodarskih interesa Britanskog Carstva za industriju *kauri* smole, nastala je kulturna realnost u kojoj su i maorski i hrvatski kopači

* Celebrating Forgetting: The Formation of Identities and Memories by Tarara in New Zealand

smole bili stereotipizirani zbog predrasuda. Mješovita društvena okupljanja i mješoviti brakovi između Maora i Hrvata postali su uobičajeni. Autorica se koristi jasnim i neposrednim jezikom te fenomen raščlanjuje temeljem složenih teorija s uporabom konkretnih primjera. Senka Božić-Vrbančić pristupa pitanju identiteta Maora i Hrvata zapravo na osebujan način, koji proističe iz činjenice da se, nakon vrsne etnografske naobrazbe i života u Hrvatskoj do 1996. godine odselila na Novi Zealand na izvorište maorsko-hrvatskih kulturnih veza. Snaga njene knjige nedvojbeno izbija od njezina osobnog iskustva u poimanju identiteta s kojim se suočava. Ona polazi od šireg teorijskog pregleda, osobito djela Foucaulta, koje strukturira metodološki temelj kojem se vraća kroz cijelu knjigu. Proučavanje polazi od raznih izvora – službenih dokumenata iz 19. stoljeća, osobnih pisama i autobiografija, usmene predaje, njezino osobno viđenje, autentičnih ljudskih sudbina, muzejskih izložaba i nekoliko sekundarnih izvora osobito novija djela povjesničara.

Autorica pokazuje svoju sposobnost kretanja, sintetiziranja, između raznih vrsta dokumentarističke građe i pokazuje visoku razinu pozornosti svakom pojedinom detalju i svakoj pojedinoj životnoj priči što stvara začuđujuću značenjsku širinu knjige.

Knjiga koristi etnografiju kao temelj istraživanja identiteta i sjećanja na zavičaj sa svojom vlastitom materijalnošću i povijesti (polja kauri smole) i može pokazati fluidnost reminiscencija i osporenu prirodu tih lokacija. Na temelju široke lepeze teoretskih izvora uključujući i feminističke teorije, psihoanalize i post-kolonijalne teorije knjiga nudi kritiku teorija identiteta (koja bi mogla pretpostaviti da pojedinci i kulture 'imaju' identitet ali i duboko političko određenje o tome kako identitet 'vrijedi' kao sama bit politike i političke akcije). Fokus na odnose (kako između kultura tako i pojedinaca) pruža koristan analitički alat: dopušta autorici da pokaže kako se identiteti oblikuju samim 'kontaktom' kojeg međusobno imaju. Na temelju povijesnih izvora te suvremenih rasprava o politici multikulturalizma i bikulturalizma ova knjiga pokazuje svoje viđenje kulturnog kontakta između Maora i Hrvata, kako bi osvijestila činjenicu da kolonijalna prošlost i dalje oblikuje sadašnjost ali na načine koji nisu linearni i koji tvore sam oblik fenomena u sadašnjosti. Posebno su dirljive priče o poljima kauri smole ponuđene u prvom dijelu doktorske disertacije, tj. knjige. Autorica u uvodu upućuje nato da ima više interesnih područja proučavanja što odražava fenomen samih temeljnih potki na kojima žive pojedinci i kolketivi. S obzirom na to da su polja kauri smole stvar prošlosti, 'mjesta duhova', etnografija temeljena na takvim mjestima preuzima čudesnu ali snažnu formu: treba opisati mjesto koje više ne postoji, mjesto koje možemo rekonstruirati samo u sjećanjima. Ali ono 'više nije' prošlost nego sadašnjost koja se iskazuje poput 'ožiljaka na zemlji' kako kaže jedan Senkin ispitanik. Rad u rudarstvu je doveo Hrvate i Maore na polja kauri smole koji je oblikovao i samu zemlju. To povezivanje zemlje, sjećanja i identiteta snažno pokazuje kako se priče ovakvih mjesta i pojedinaca i zajednica ne mogu odvajati. To životno sažimanje prati rad i međusobne kontakte ljudi i mjesta. Jedno od zanimljivih obilježja Senkine knjige jest istraživanje spolnosti u

kolonijalnim sredinama koje karakteriziraju miješani brakovi (osobito u 4. poglavlju). Zanimljivo je uočiti kako se takvi miješani brakovi idealiziraju. Jasno je na neki način kako kontakt između Maora i Hrvata jest i u službenim pričama prikazan kao nekakav oblik harmonije na temelju ideja o 'obiteljskom skladu' među tim dvjema kulturama. Božić-Vrbančić pokazuje da je takvom prikazivanju cilj prikriti drugu stranu te povijesti: povijesti asimetrije, o odnosima snaga i nerazumijevanju. Taj argument potiče da shvatimo kako se priče koje kruže u javnoj upotrebi, ne samo o kulturama nego i o odnosima među kulturama, proizvode izmišljanje jednakosti među kulturama. Analiza filma *Broken English* u 7. poglavlju je vrlo sugestivna s obzirom na pomirbu: ljubavna priča postane priča sklada među kulturama i odbijanje 'problema' za promatrače. Bilo bi zanimljivo istražiti sjecište između idealizacije onoga što bi se moglo nazvati miješani brak i tabue o drugim oblicima međurasne intimnosti. Posebno pohvaljujemo autoricu doktorske disertacije, tj. knjige Senku Božić Vrbančić što je proizvela takav inteligentan, profinjen i originalan istraživački sklop koji će, vjerujemo, biti zanimljiv čitateljima.

Senka Božić-Vrbančić daje vjerodostojnu raščlambu načina kako je sjeverni dio Novog Zealanda, naseljen i Hrvatima i Maorima, postao mjesto otuđenosti zbog različitih uzroka. Za Hrvata to je mjesto bez povijesti i bez značenja u hrvatskoj kulturi; za Maore sjever je bogat mitologijom ali i procesom gubitka zemlje i kulturne otuđenosti kroz sustav školstva koji je dovelo do daljnje raspolućenosti. Njena studija o trima 'muzejskim' predstavljanima je naročito bogata i ona uvjerljivo ocrtava razlike između 'dominantnog' ideološkog pogleda u muzej *Matakohe* i onaj subverzivno 'dominantan' pogled u obiteljskom dućanu Jurline u poljima kauri smole i muzeja *Yelash.* Poanta knjige leži u argumentu da odnos Maora i Hrvata na sjevernim poljima kauri smole nije proizvod 'bitne' sličnosti kultura – to romantično tumačenje autorica uspješno opovrgava. Odnos Maora i Hrvata više je proizvod činjenice što su se obje skupine našle u stanju privlačnosti i zbližile se zbog sličnog statusa (ne)moći u novozealandskom društvu. Istina, nije potpuno znanstveno jasno zašto tamo gdje postoje dvije skupine koje su ugnjetavane postoji prisila zbližavanja u pozitivni i produktivan odnos. Ima mnogo primjera u povijesti gdje je zajedničko tlačenje jednostavno pojačalo sukob između dvije skupine, budući svaka pokušava naći nekakav smisao za superiornost. Sukob između radničke klase katoličkih i protestantskih Iraca je samo jedan primjer. Ključni dio njene argumentacije je kontrast između oblikovanje identiteta dvije žene, obje kćeri miješanog braka Hrvata i Maora, Miri Simich i Mira Szaszy. One dvije razviju svoj identitet na različite načine, Mira žudi da postane Pakeha, Mira se vrlo rano identificira sa svojom maorskom krvi. Senka Božić-Vrbančić pokuša istančano objasniti te razlike ali pri svakoj točki promatra njihove priče u kontekstu društvenih odnosa i širih odnosa moći.

Summary

THE IDENTITY OF THE *TARARA* IN NEW ZEALAND

The subject of Senka Božić Vrbančić's doctoral dissertation is *The Formation of Identities and Memories by Tarara in New Zealand* (Tarara is the Maori name for Croatians), recently published in Auckland as a separate book. The book brings a thoroughly researched and well described migrant phenomenon. Senka Božić Vrbančić is now a young university professor at the Australian University of Melbourne. On the basis of historical sources and contemporary deliberations concerning the policy of multiculturalism and biculturalism this book gives a perception of cultural contact between the Maori and Croats on New Zealand, raising awareness of the fact that the colonial past continues to shape the present, but in non-linear ways.

Resúmen

LA IDENTIDAD *TARARA* EN NUEVA ZELANDA

Acaba de publicarse en Auckland (Nueva Zelanda) un libro cuyo tema es la disertación doctoral de Senka Božić Vrbančić titulada: "The Formation of Identities and Memories by Tarara in New Zealand" o Formación de la identidad y recuerdos acerca de los Tarara (Tarara = Croatas en idioma Maorí) en Nueva Zelanda. El libro analiza a fondo y explica muy bien el fenómeno migracional. La doctora Senka Božić Vrbančić es una joven profesora universitaria de antropología. Actualmente dicta clases en la Universidad Australiana de Melbourne. En base a fuentes históricas y a recientes debates sobre la política del multiculturalismo y biculturalismo, el libro expone su punto de vista sobre los contactos culturales entre los Maoríes y los Croatas en Nueva Zelanda, a la vez que concientiza al lector de que el pasado colonial todavía sigue modelando el presente, pero de maneras que no son lineales.

SADRŽAJ

POVJESNICA IZVANDOMOVINSTVA

DUHOVNOST

ZNANOST

ŠPORT

NOVE KNJIGE

CONTENTS

HISTORY OF DIASPORA

SPIRITUALITY

SCIENCE

SPORTS

NEW BOOKS

CONTENIDO

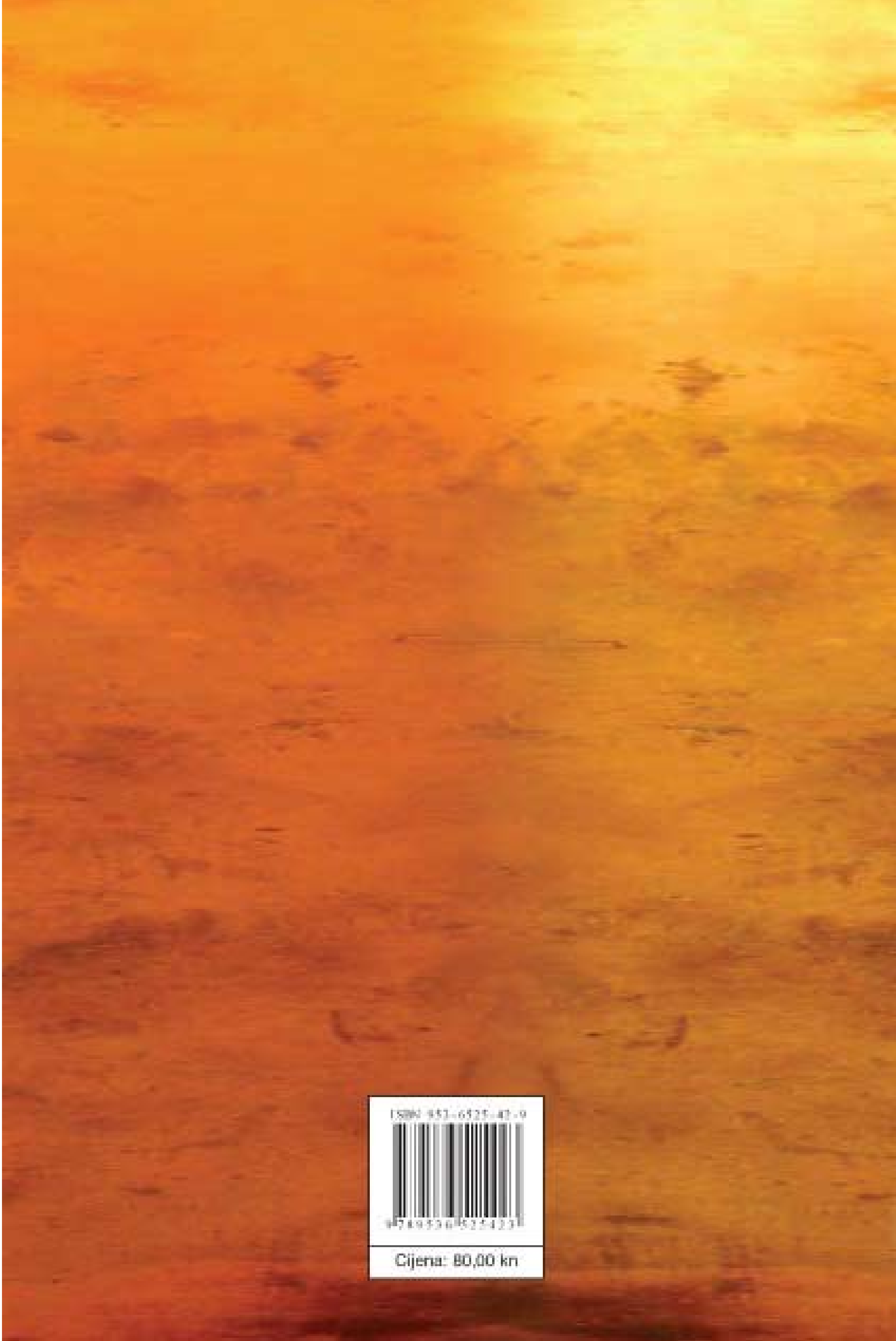
DIÁSPORA

ESPIRITUALIDAD

CIENCIA

DEPORTES

NUEVAS PUBLICACIONES

ISBN 953-6525-42-9

9789536525423

Cijena: 80,00 kn